HENRI PERRUCHOT

VIAŢA LUI CÉZANNE

în româneşte de Sergiu Dan

BIBLIOTECA DE ARTĂ 002
Biografii. Memorii. Eseuri

EDITURA MERIDIANE
Bucureşti, 1967

prezentarea grafică: Val Munteanu

Henri Perruchot
LA VIE DE CÉZANNE
© Librairie Hachette, Paris, 1956
Tous droits de traduction, de reproduction et d'adaptation réservés pour tous pays

Pe coperta I:
cézanne. *Pont de Mainecy* (fragment)
Jeu de Paume, Paris
(diapozitiv color Preiss &Co Kunstverlag, Ismaning)
Pe coperta a IV-a:
Cézanne. *Autoportret.*

CUVÎNTUL AUTORULUI

Voi repeta aici ceea ce scriam la începutul *Vieţii lui Van Gogh:* această carte nu-i o biografie romanţată. Am adunat tot ce se poate şti astăzi despre Cézanne; am adunat şi am confruntat documentele pe care le avem despre el; am vizitat locurile unde a trăit, am interogat peisajele şi lucrurile. Pe scurt, n-am afirmat nimic ce nu s-ar putea justifica.

Pe de altă parte, la fel ca şi în *Viaţa lui Van Gogh* şi din acelaşi motiv, pentru a nu distruge unitatea povestirii, am hotărît să reduc cît mai mult cu putinţă referinţele din subsolul paginii, limitîndu-mă să menţionez sursele la sfîrşitul volumului, într-o bibliografie. E dificil să te apropii de Cézanne. Era un om destul de ascuns. Cei care l-au cunoscut au lăsat portrete contradictorii. Şi aceasta nu-i cea mai neînsemnată dificultate de care se izbeşte biograful. M-am străduit să depăşesc aceste contradicţii. M-am străduit să regăsesc, dincolo de accidentele superficiale, continuitatea profundă a unei vieţi. Am reuşit oare? O doresc. Misiunea mea a fost deseori ingrată; dar a fost o misiune care m-a exaltat.

Trebuie să recunosc cît îi sînt de îndatorat domnului John Rewald, ale cărui lucrări erudite, atît în ceea ce îl priveşte pe Cézanne cît şi istoria impresionismului, oferă o documentare foarte bogată şi amplu verificată. De asemenea, mi-au fost deosebit de preţioase studiile domnilor Lionello Venturi, Gerstle Mack, Bernard Dorival, Jean de Beucken etc. Trebuie să-mi exprim de asemenea mulţumirile mele faţă de doamna Emile Bernard, care mi-a deschis cu generozitate arhiva de familie şi mi-a comunicat

importante şi numeroase inedite, faţă de doamna E. Blondel-Flory, de domnii R. Avezou, Michel-Ange Bernard, Jules Joëts, Hubert Juin, Emile Lombard, Henry de Madaillan, Victor Nicollas, Lucien Noël, care m-au ajutat să precizez anumite detalii, mi-au furnizat documente sau m-au îndrumat spre cele mai utile surse de informare.

H.P.

PROLOG

UN PROVINCIAL DE VAZĂ PE LA 1850

Tatăl meu a fost un om de geniu; mi-a lăsat un venit de 15.000 de franci.

Cézanne

S-a scurs mai bine de o jumătate de secol de cînd Aix-en-Provence a adormit. A fost o capitală; nu mai este acum decît o reşedinţă de plasă. Al şaptesprezecelea şi al optsprezecelea veac au văzut culmea strălucirii sale. Era vremea cînd marii seniori de prin partea locului, aparţinînd unor familii ca Vauvernargues, Estienne d'Orves, Raousset-Boulbon, Forbin, Saint-Marc şi atîţia alţii îşi construiau minunatele lor palate pe Strada Mare, denumită le Cours, şi trasată exact cu două sute de ani în urmă. S-au dus vremile acelea. Aix «e un Pompei», spune Louise Colet. Aix moţăie. În 1850, protipendada tîrgului număra încă şapte sute de familii, dar a renunţat să mai meargă în pas cu timpul. Aristocraţia din Aix nu vrea să moară. Cei mai mulţi dintre membrii ei s-au retras în vechile lor palate, alcătuind o societate morocănoasă, izmenită, invizibilă, tînjind după trecut, după bogăţia pierdută, ducînd un trai calic în mijlocul mobilelor de epocă pîndite de anticari. O singură litieră mai circulă duminica, cea a marchizei de la Garde. Ea trece ca o arătare din alte vremi, cum şi este într-adevăr: marchiza de la Garde nu mai e decît o foarte bătrînă doamnă care-şi

aminteşte de ziua cînd a fost prezentată Mariei-Antoinette la Versailles. De altminteri, pentru că n-a găsit alţi oameni să-i poarte litiera, a recurs la cioclii tîrgului, îmbrăcîndu-i în livreaua casei sale. Anacronism surprinzător, dar la urma urmei nu mai puţin curios decît acea frontieră ideală care desparte şi astăzi cele două alei care compun strada Cours: cea meridională rezervată protipendadei şi cea nordică lăsată oamenilor de rînd. Oricum ar fi, viaţa continuă la Aix. Pînă ieri aristocratică, ea devine azi burgheză. Oamenii şi-o consacră negoţului. Pe Strada Mare, această inimă a tîrgului, – cei din Aix îi zic *Curss* – unde atîta vreme nu s-a pomenit nici o dugheană, unde, înainte de Revoluţie, numai cafenelele erau îngăduite, prăvăliile s-au înmulţit. Chiar şi cafenelele, din ce în ce mai numeroase, şi-au adăugat birouri de poştă şi mesagerii. Da, orice s-ar spune, la Aix viaţa continuă. Sub domnia lui Louis-Philippe, detronat cu doi ani în urmă, s-au înfiinţat facultatea de litere, şcoala de arte şi meserii şi şcolile normale. Acum sînt pe cale de a fi instalate primele lămpi cu gaz aerian, pe Strada Mare, fireşte. A fost înjghebat şi un obor de vite. De patru ani se lucrează la un canal conceput de un inginer, pe nume François Zola, pentru a se veni de hac lipsei de apă, care se face simţită în lunile secetoase în oraşul cu treizeci de fîntîni. Tot de patru ani se lucrează la linia de cale ferată care va face legătura între Aix şi Rognac; poate că într-o zi se vor construi şi alte drumuri de fier care vor lega Aix de Marsilia, de o parte, şi Aix de Pertuis de altă parte. Asta însă cu siguranţă că va cere timp. Viaţa la Aix continuă, dar într-un ritm potolit. El rămîne un tîrg mărginaş, departe de forfota acestui veac industrial. Nu are decît cîteva fabrici de pălării, de bomboane sau de turte de migdale. E puţin, şi totuşi

pentru Aix e destul de mult. Aix preferă să viseze la ceea ce a fost decît să se gîndească la ceea ce ar putea deveni. De altfel, Marsilia cea plină de lume şi de fabrici, clocotitoarea Marsilie, care i-a răpit supremaţia, îl striveşte. Aix nici măcar nu-şi dă osteneală să rivalizeze cu ea. Nici n-ar putea, dar ce-are a face? Aix nu vrea decît să-şi păstreze anumite prerogative; el este oraşul Facultăţii de Litere, al Curţii de Apel, reşedinţa arhiepiscopiei. Sub castanii de pe Strada Mare ce-au luat de curînd locul ulmilor de două ori seculari care au trebuit să fie tăiaţi (în zilele Revoluţiei cîţiva nobili au fost spînzuraţi de crengile lor), profesori şi magistraţi se întîlnesc cu protopopi şi canonici. De altfel, e un oraş foarte pios. Dacă văduvele de neam sau bătrînii nobili caracterizează oarecum vechea capitală a Provenţei, nici sutana nu are aici o importanţă mai mică. Călugării capucini şi iezuiţii roiesc peste tot. Ei adaugă o notă deosebită monotoniei, farmecului niţel cam trist al acestui oraş tăcut în care susurul gingaş al fîntînilor îngînă un cîntec de demult.

În acest oraş adormit, cu o populaţie care nu mai sporeşte (vreo douăzeci şi şapte de mii de locuitori), numele unui om e pe buzele tuturor. Nobilimea nu-l bagă în seamă, burghezia îl dispreţuieşte şi-l ţine la distanţă, dar, în taină, îl invidiază. Ca şi poporul de altfel, care-l admiră.

Numele lui? Louis-Auguste Cézanne. În vîrstă de cincizeci şi doi de ani, destul de bine legat, cu faţa spînă şi masivă, aproape chel, cu fruntea înaltă brăzdată de două cute voluntare între sprîncenele puternic conturate, Louis-Auguste arată ca un burghez din vremea lui Louis-Philippe, plin de el şi nu prea suspect de complicaţii

metafizice. În privirea lui citeşti duritate, dar şi ironie. E fără îndoială un «pişicher şi jumătate», cum spun cei de pe acolo. Şi asta a dovedit-o îndeajuns.

Prin 1650, epoca de glorie a micului Aix, nişte munteni din cealaltă parte a munţilor, care de abia îşi duceau zilele la Cézanne, un burg mititel din Alpii ligurici, emigraseră la Briançon. N-au avut de făcut cale prea lungă, pentru că numai douăzeci şi patru de kilometri despart cele două localităţi aşezate de o parte şi de alta a vestitului defileu Genèvre, străbătut pe rînd, de-a lungul istoriei, de Hanibal, de Cezar şi de Carol al VIII-lea; şi fără îndoială că ei nu s-au simţit multă vreme înstrăinaţi acolo, căci Cézanne, orăşel de limbă şi de tradiţie franceză, făcea parte de mult din comitatul Briançon. Schimbînd de reşedinţă, ei îşi iau numele tîrgului lor natal, zicîndu-şi Cézanne sau Cézane, ba chiar Césane; ortografia numelui lor de familie rămîne multă vreme schimbătoare.

La Briançon, Cézannii n-au făcut avere. Unul din ei, Blaise, cizmar de meserie, era mai bogat în plozi (o duzină de copii) decît în bani sunători. Aşa că, dacă nu tot neamul, cel puţin cîţiva dintre aceşti Cézanne o pornesc iar la drum. Unul din neamul lor, Denis, a cărui familie se va înmulţi, fără să se îmbogăţească însă, se aciuiase la Aix înainte de 1700. Peruchieri şi croitori, iată ce-au fost Cézannii din Aix şi se părea că niciodată nu vor evada din modestele lor îndeletniciri. Unul din nepoţii lui Denis, Thomas-François-Xavier, născut în 1756, vru să-şi încerce iarăşi norocul aiurea; plecînd din Aix, se stabili ca croitor la douăzeci de kilometri spre sud-est, dincolo de munţii Regaignais, în tîrguşorul Saint-Zacharie. Avea să moară acolo în 1818, fără să fi izbutit să se ridice mai sus decît vreunul din neamul său, lăsînd în urmă un fiu de douăzeci

de ani, pe Louis-Auguste Cézanne, cel de care ne ocupăm aici. Născut la Saint-Zacharie pe vremea Directoratului, în anul VI, la 10 messidor (adică la 28 iunie 1798), Louis-Auguste fusese un copil plăpînd. Pe măsură însă ce creştea, se făcea tot mai zdravăn şi cînd tată-său muri, era un flăcău voinic, clocotind de viaţă. Însufleţit de o ambiţie neînduplecată, se gîndi că tîrgul Saint-Zacharie nu-i va oferi niciodată o şansă cît de mică de a scăpa de mediocritatea în care zăcuseră ai săi pînă atunci. Luă din nou drumul spre Aix, străbătut odinioară de familia lui, şi acolo intră în slujba unor negustori de lînă, pe nume Dethes. La Aix, în anii acestui început de veac, una din micile industrii locale, veche îndeletnicire a localnicilor, cunoştea acum o oarecare înflorire: fabricarea pălăriilor. Fermierii de prin împrejurimi creşteau numeroşi iepuri de casă al căror păr era transformat în fetru de mai multe fabrici din oraş. Se exportau cam peste tot pălăriile de fetru din Aix. În 1812, cînd avea douăzeci şi trei de ani, Louis-Auguste se hotărî să înveţe meşteşugul de pălărier şi pentru asta plecă la Paris.

Rămase în Capitală vreo patru ani, muncind cu rîvnă ca să-şi facă ucenicia cît mai repede, spre a ajunge lucrător şi apoi om de încredere al patronului. Acesta îl preţuia; patroana încă şi mai mult, se pare, dar bineînţeles pentru cu totul alte motive. În ochii oricărui alt flăcău mai puţin îndrăzneţ, situaţia sa ar fi părut ideală. Nu asta însă era şi opinia lui. În 1825 se întoarse la Aix, foarte hotărît să înceapă lupta. Avea douăzeci şi şapte de ani.

În timpul uceniciei sale la Paris, Louis-Auguste trebuie să fi pus ceva bani de o parte. Fapt este că, o dată ajuns la Aix, îşi luă un asociat, un anume Martin, spre a deschide o prăvălie pentru vînzarea şi exportul pălăriilor – şi unde

credeţi că-şi vor instala negoţul? — chiar pe Strada Mare, la numărul 55, colţ cu strada Grands-Carmes. Pe semne că cei doi asociaţi îşi dădură curînd seama că nu dispun de fonduri suficiente, căci îi vedem adăugîndu-şi un al treilea asociat, un oarecare Coupin, tot aşa de pişicher ca şi Louis-Auguste. Casa «Martin, Coupin şi Cézanne» era fondată.

În Aix, lumea începu să trăncănească. Pe Strada Mare, pe terasele cafenelelor, umbla din gură în gură un calambur care nu era lipsit de haz răutăcios: schimbînd în joacă înţelesul cuvintelor (Cézanne-Seize înes)[1], oamenii spuneau, făcînd cu ochiul: «Martin, Coupin şi Cézanne fac 16 dobitoace».

Glumă fără rost. Cele «16 dobitoace» au izbutit să se impună celor din Aix şi negustoria lor se dezvolta repede. Louis-Auguste nu greşise drumul. Putea, în sfîrşit, să pornească la cucerirea bogăţiei. În ochii lui, la drept vorbind, nimic altceva nu avea vreo însemnătate, afară de bani, semnul neîndoios al reuşitei sociale. Cu o agerime mereu trează, dovedind o inteligenţă rapidă şi inventivă, prudent şi totuşi îndrăzneţ, pe cît de dibaci pe atît de aprig în afaceri şi grozav de meticulos, fără să se cruţe pe el însuşi aşa cum nu-i cruţa nici pe alţii, tiranic şi iute la mînie, cumpătat din fire dar zgîrcit de nevoie şi strîngător, Louis-Auguste era mînat în drumul său spre avere de o singură pasiune, banii şi iar banii. Dragostea nu-l prea tulbură în ciuda temperamentului său înfocat. La patruzeci de ani, cînd afacerile sale de pălărier luaseră un mare avînt, se încurcă în chipul cel mai banal cu o fată de douăzeci şi patru de ani, Anne-Elisabeth-Honorine Aubert, fiica unui scăunar şi sora unuia dintre slujbaşii săi. Din

1 Adică șaisprezece măgari (n. t).

această legătură se născu un fiu, Paul (18 ianuarie 1839), iar cu doi ani mai tîrziu o fiică, Maria (4 iulie 1841), pe care Louis-Auguste îi recunoscu chiar de la naştere drept ai săi. Lăsă totuşi să treacă aproape trei ani înainte de a se hotărî să legalizeze această situaţie, la drept vorbind destul de răspîndită pe atunci în clasele de jos. Abia la 29 ianuarie 1844, cînd împlinise patruzeci şi cinci de ani, se căsători cu Élisabeth Aubert.

Nu s-ar putea spune cam la cît ajunsese capitalul său în vremea aceea. Trebuie să fi fost, fără îndoială, o sumă importantă. Cea mai bună dovadă este că, în anul următor, cei trei asociaţi ai prăvăliei de pălării de pe Strada Mare se despart, iar Louis-Auguste nu numai că rămîne singurul stăpîn, dar îşi lărgeşte activitatea într-un domeniu nou.

Crescătorii de iepuri care furnizau pieile necesare industriei din Aix se aflau uneori la ananghie. Ca să nu sufere şi negoţul său de pe urma acestor crize financiare care-i bîntuiau pe furnizori, Louis-Auguste consimţea să le împrumute din cînd în cînd bani, bineînţeles cu dobîndă. Şi nu după multă vreme, descoperi că operaţia în sine este un izvor însemnat de cîştig. Îşi înmulţi deci afacerile de acest soi şi în curînd ajunse cămătarul recunoscut al multor oameni, atît din Aix cît şi din împrejurimi. Neglijîndu-şi încetul cu încetul meseria de pălărier, sfîrşi prin a nu se mai interesa decît de afacerile sale financiare. Nu le putea da totuşi amploarea dorită, căci în Aix exista o bancă, banca Barges, pe strada l’Ancienne-Madeleine. Ar fi trebuit să înfiinţeze singur o altă întreprindere de acest fel şi să intre în concurenţă cu banca Barges, lucru pesemne prea îndrăzneţ, s-o fi gîndit Louis-Auguste, căruia succesul nu i se urcase la cap.

Louis-Auguste n-avu nevoie să-şi frămînte mintea multă

vreme; în 1848, banca Barges dădu faliment. Fără să mai aştepte, Louis-Auguste se hotărî să-i ia locul. Intră în vorbă cu fostul casier al băncii falite, unul cu nume provensal, îl chema Cabassol, care nu avea para chioară dar avea în schimb o bogată experienţă, şi-i propuse să se asocieze. Cei doi căzură numaidecît la învoială şi se legară printr-un contract pe cinci ani şi trei luni, cu dreptul de a fi prelungit. Cîştigurile vor fi împărţite pe din două. Cabassol urma să contribuie la reuşita întreprinderii cu vasta şi precisa lui cunoaştere a tehnicii operaţiilor bancare, iar Louis-Auguste aducea capitalul. La 1 iunie, banca Cézanne şi Cabassol era inaugurată. Louis-Auguste aruncase în balanţă 100.000 de franci-aur.

1850. Trecuseră doi ani de cînd banca Cézanne şi Cabassol îşi începuse activitatea. Situaţia ei era înfloritoare. La fel de şireţi şi lacomi de bani şi unul şi altul, cei doi asociaţi nu-şi îngăduiau nici un lux. Îşi acordau anual, pentru cheltuielile lor de trai, doar cîte 2.000 de franci fiecare.

Ce-i drept, Louis-Auguste mai primea pe deasupra o dobîndă de 5 la sută asupra capitalului său, ceea ce însemna un supliment de cinci mii de franci anual. N-are a face! Nu obişnuia să zvîrle cu banii şi avem motive să credem că nici n-a căpătat vreodată acest obicei. Cînd şi-a desfăcut stocurile de pălării, a avut grijă să pună deoparte cîteva jobene pentru ocazii deosebite, dar mai ales un număr impresionant de şepci cu cozorocul lung, pentru toate zilele, să-i ajungă cît o trăi, aşa că nu mai avea nevoie să scoată un ban din pungă în privinţa asta. «Văzut-ai hîrleţul din capul lui moş Cézanne?» se spunea, căci Louis-Auguste ajunsese ţinta glumelor întregului oraş din pricina şepcii sale. El se face că n-aude. Măsoară cu un

ochi batjocoritor văduvele de neam mare în rochiile lor de mătase şi pe bătrînii marchizi plastronaţi. Ştie bine cît valorează aceştia în bani sunători, în ciuda ifoselor ce şi le dau, a privirilor absente şi distante pe care le plimbă asupra lucrurilor; ştie de asemenea cît face el, în ciuda ţinutei sale neglijente, a «hîrleţului» şi a ghetelor mari ţărăneşti din toval alb nevopsit, pe care le poartă întotdeauna, căci nu mai trebuie să le dea cu ceară.

«Tu ce zici, Cabassol?» îl întreba pe asociatul său, în provensală, cînd vreun client cerea bani cu împrumut fără să prezinte garanţii suficiente. Cei doi asociaţi se înţeleseseră asupra acestei fraze care însemna limpede: «Refuză. Nu avem bani pentru rău-platnicul ăsta». Louis-Auguste cunoştea aproape pînă la o para puterea de plată a tuturor locuitorilor din Aix. Averea lui creştea văzînd cu ochii. Zi de zi, tot mai mult aur îi intra pe mînă. Urmaşul emigranţilor săraci de dincolo de munţi biruise. Ca mîine avea să arate clar oraşului cît de mare îi este izbînda, cumpărînd cu 80.000 de franci o frumoasă casă de ţară, conacul de la Jass de Bouffan, construită de domnul Villars pe cînd era guvernator al Provenţei; iar mai tîrziu, mult mai tîrziu, murind la 88 de ani, avea să lase o moştenire de 1.200.000 de franci-aur.

Ajuns la bogăţie, cu viitorul familiei asigurat, ce mai putea rîvni acest Louis-Auguste Cézanne? Pe drept cuvînt mulţumit că-şi împlinise ambiţiile, mai dorea totuşi un lucru, unul singur: ca şi copiii lui să facă ceea ce făcuse el, să-i continue opera, să devină mereu mai puternici, căci pentru Louis-Auguste Cézanne nu exista decît o singură forţă, cea pe care ţi-o dă banul, un singur adevăr, banul, un singur drum în viaţă: să cîştige bani, un singur ţel al activităţii omului: să înmulţească la infinit banii.

Louis-Auguste Cézanne îşi priveşte fiul, pe Paul. Paul va fi într-o zi succesorul său. Banca Cézanne şi Cabassol va fi într-o zi Banca Paul Cézanne, domeniul unui mare mînuitor de bani.

PARTEA ÎNTÎI. O VOCAŢIE 1839–1862

I. CUTIUŢA CU ACUARELE

Văzui deunăzi pe fetiţa unuia dintre prietenii mei înarmată cu o cutie de acuarele. Să pui asemenea unealtă în mîna unui copil!

DEGAS

În faţa clădirii de pe Strada Mare, unde e instalat magazinul de pălării «Martin, Coupin şi Cézanne», se joacă un copil: Paul, fiul lui Louis-Auguste. Casa e veche (dintr-o friză roasă de vreme se scurge molozul) şi parcă izolată de celelalte de pe Strada Mare, pentru că la apus dă în strada Grands-Carmes, la răsărit într-o ulicioară strîmtă, pasajul Agard, pe unde poţi ajunge mai repede în piaţa palatului de justiţie. Jumătate întuneric, jumătate lumină, acesta e domeniul micului Paul. Sub boltă, la intrarea în pasaj, iată în penumbră uşa care trebuie împinsă ca să urci la apartamentul unde umblă de colo-colo, prinsă de treburi, mama; iar în faţa magazinului te întîmpină din nou forfota voioasă a străzii, în bătaia soarelui care-şi cerne razele prin frunzele bătrînilor ulmi despre a căror tăiere se auzea vorbindu-se. Diligenţe sosesc din Avignon, din Marsilia sau din Var; ele se opresc, fireşte, pe partea dinspre nord, acolo unde locuiesc oamenii de rînd, partea însorită a străzii, îndrăgită de soare şi fremătînd de viaţă. Nu aici însă, în această casă de pe Strada Mare, s-a născut Paul. Cînd mamă-sa simţise că se apropie ceasul să nască, părăsi locuinţa lui Louis-Auguste, de deasupra prăvăliei, şi se

mută vremelnic pe rue de l'Opéra, la numărul 28, o prelungire a străzii principale. Făcuse asta, firește, pentru că nu vroia să dea loc la trăncăneli pe socoteala ei și a tatălui copilului ei. Se pare că peste doi ani și jumătate, cînd avea să vină pe lume Maria, sora lui Paul, tînăra mamă se va sinchisi mai puțin de gura lumii, căci de această dată nu se va mai grăbi să se mute.

Paul se joacă, rîde urmărind cercurile de lumină pe care soarele le face și le frînge sub adierea vîntului, pe trotuarul din fața prăvăliei. Ce lumină! Și ce de culori pe strada asta! În zilele de tîrg era un necontenit du-te-vino de harabale mari țărănești vopsite în galben, roșu sau verde. Negustori de vite, îmbrăcați în cămăși albastre, mînă înaintea lor cirezi întregi și turme de oi. Pe terasele cafenelelor, jucătorii de cărți, așezați înaintea unei sticle cu vin de Palette, își fac partida, pufăind din pipele lor de lut alb. Soarele pune umbre viorii sau reflexe de smarald pe vestele cafenii și pe cămășile de culoarea cerului. Voioasă și surîzătoare, Provența toată era acolo, Provența rustică și populară. În zilele acestea, mama lui Paul – o femeie înaltă și zveltă, foarte oacheșă și încă foarte tînără căci nu împlinise nici treizeci de ani, – are multă bătaie de cap cu țîncul ei. Profitînd de cea mai mică neatenție, el se furișează cu pași mărunți printre oameni și vite, aleargă să soarbă mireasma fructelor proaspete aduse din împrejurimile Aix-ului, mirosul de usturoi, de măsline, de ardei, de pătlăgele vinete și roșii care se amestecă cu cel de usuc împrăștiat de turmele behăitoare coborîte de pe dealurile din Trévaresse. Mamă-sa poate să-l strige mult și bine; Paul nu face decît ce-l taie capul. Trebuia să-l aducă pe sus, mîrîind îmbufnat, după ce îi trăgea și o scatoalcă spre a-l sili să intre iar în casă.

La patru ani, Paul Cézanne e într-adevăr o zgîtie de copil; şi nu întotdeauna prea simpatic. Nu are nimic din acea drăgălăşenie de bebeluş care umple mamele de fericire. Aprins şi încăpăţînat ca şi taică-său, nu renunţă la ceea ce vrea el şi din cînd în cînd urlă şi dă din picioare, în nişte răbufniri teribile a căror pricină numai cu greu o poţi ghici; de altfel, crizele acestea încetau tot atît de brusc cum începuseră. Şi totuşi, rareori copil mai afectuos ca el. O adoră pe soră-sa, Maria, îşi adoră mama şi, ei da! îşi adoră şi tatăl, acest tată deja bătrîn (avea patruzeci şi cinci de ani), care îl intimidează, de care se teme, a cărui voce autoritară era de ajuns să rostească cuvintele ceva mai răspicat pentru ca Paul să se închidă într-o tăcere îndărătnică. Dar exista în casa lor cineva care s-ar încumeta să crîcnească atunci cînd vorbeşte Louis-Auguste?

Paul va părăsi curînd casa aceasta de pe Strada Mare, în care petrecuse atîtea clipe fericite. Părinţii săi sînt gata să se mute. Cum afacerile lui Louis-Auguste erau tot mai înfloritoare, vroiau să trăiască mai la largul lor şi găsiră o locuinţă într-o stradă liniştită, dar strîmtă, întortocheată, întunecoasă, strada Glacière. Pentru Paul, vremea preocupărilor serioase nu era departe. Curînd va începe să meargă la şcoală.

Părinţii lui luaseră şi ei o hotărîre foarte importantă. La 29 ianuarie 1844, adică zece zile după ce Paul împlinise cinci ani, se căsătoresc în faţa legii. Destul se trăncănise pe socoteala lor!

Paul e însă prea mic pentru a înţelege semnificaţia acestei ceremonii care, de azi înainte, îi ridica, pe el şi pe soră-sa, la rangul de copii legitimi. El îşi vedea de joacă. Descoperise chiar atunci un joc nou care o încînta pe

mamă-sa tocmai fiindcă era un joc liniştit: cu o bucată de cărbune, Paul mîzgălea desene pe ziduri. Văzînd într-una din zile pe perete un desen al lui Paul, domnul Perron, un prieten al lui Louis-Auguste, exclamă: «Dar ăsta e podul Mirabeau!» Şi ceea ce desenase Paul era într-adevăr podul Mirabeau de peste Durance. Doamna Cézanne se umfla în pene. Faptul că Paul ştia atît de bine, la vîrsta lui, să redea lucrurile în chip asemănător, n-o lăsa nicidecum indiferentă. Adevărul este că, spre deosebire de soţul ei, doamna Cézanne punea în viaţă mult capriciu şi fantezie. Plină de intuiţie şi feminitate, are inteligenţa fiinţelor cu multă imaginaţie, care înţeleg orice din primul moment. Era romanţioasă, visătoare, niţel himerică.

De altfel, avea cui să semene. Prin maică-sa, soţia scăunarului, ea aparţinea unei familii marseieze de meşteşugari foarte umili, familia Girard, care şi-au înfrumuseţat obîrşia cu multă imaginaţie, pretinzînd că unul din străbunii lor fusese general în armatele napoleoniene. Acesta, în tovărăşia soţului Paulinei Bonaparte, ar fi participat la expediţia din insula Santo-Domingo, unde s-ar fi căsătorit cu o indigenă de culoare. În vinele lor, graţie acestui zurbagiu, ar curge aşadar şi ceva sînge negru. Simplă născocire, firește, dar pe care cei din familia Girard o repetau cu plăcere.

La şcoala primară de pe strada des Epinaux, unde merge acum, Paul se arată a fi un elev cuminte şi ascultător. Dascălii lui sînt mulţumiţi de el. Lunile trec fără evenimente deosebite. Paul leagă prietenii trainice cu cîţiva dintre colegii săi, mai ales cu unul din ei, Philippe, fiul lui Solari, cioplitorul în piatră. Philippe e drăguţ, îndatoritor, plin de haz, un camarad ideal. Cu el se joacă Paul tot timpul, sau, spre marea emoţie a mamei sale,

hoinăreşte pe străzile vechi ale tîrgului. Îndrăgea uliţele astea strîmte şi liniştite, le gusta umbra învăluită de tăcere, îi plăcea somnolenţa lor. Trebuie să spunem că Paul, ca şi mamă-sa, se lasă furat de visuri. Cînd tatăl său se întoarce acasă, în strada Glacière, cu mii de proiecte în cap, şi cînd o cam repede pe doamna Cézanne, cînd se răsteşte niţel, Paul nu are decît o dorinţă: să treacă nebăgat în seamă. Paralizat de prezenţa strivitoare a tatălui său, se izolează, se închide în el, dispare. Îşi caută şi un sprijin şi, lucru curios, îl află la soră-sa, Maria, care nu se teme de nimic şi ajunge s-o asmuţi puţin, ca să-l înfrunte chiar şi pe Louis-Auguste. Şi nici Louis-Auguste n-ar mai avea nimic de zis; ar rîde. Bineînţeles că dintre cei doi copii, el ţine mai mult la fiică-sa decît la blegul acesta de Paul care se poticneşte şi de cel mai neînsemnat obstacol. Va trebui deci să se dezmorţească nătăfleţul ăsta, dacă vrea să fie vrednic de a-l moşteni într-o zi pe tatăl său. Acum, merge şi Maria la şcoala din strada Epinaux, care e o şcoală mixtă. Cei doi copii fac drumul împreună. Lui Paul îi revine grija de a veghea asupra surioarei. Fetiţei însă nu i-a trebuit mult ca să priceapă cît de neîndemînatic e fratele ei mai mare; ea îl ajută să iasă din cele mai mici dificultăţi în care se împotmoleşte. Surioara trece pe nesimţite de la protecţie la tiranie. Paul se minunează cît de chibzuită şi de ageră e Maria şi se lasă condus de dînsa, dar cîteodată, cînd ea devine prea poruncitoare, îşi pierde sărita şi schiţează o împotrivire: «Ia mai taci, puştoaico, îi spune cu blîndeţe, dacă te ating n-o să-ţi fie bine».

Paul are nouă ani cînd revoluţia din 1848 îl mătură pe regele Louis-Philippe. A Doua Republică începe într-un vălmăşag de frămîntări. O criză economică bîntuie ţara. Recoltele proaste din 1846 şi 1847 aduseseră foametea. La

Paris, poporul se agită. Dispreţuind această vîltoare, Louis-Auguste îşi continuă ascensiunea. La 1 iunie îşi deschide banca în strada Cordeliers, la numărul 24; ceva mai tîrziu se va muta în strada Boulegone, la numărul 13. Pentru el acesta e momentul hotărîtor. Urmîndu-şi cu înverşunare drumul spre bogăţie, îi refuză soţiei sale orice lux, ba chiar şi plăcerile cele mai simple. Să se fi gîndit oare s-o mai uşureze pe doamna Cézanne de grijile gospodăriei, cînd se hotărî să-şi bage fiul semi-intern la şcoala Saint-Joseph, de lîngă biserica Sainte-Marie-Madeleine? Se prea poate. Oricare ar fi fost motivul acestei hotărîri, în 1848 Paul intră la Saint-Joseph. Începe o viaţă nouă pentru el, dar se obişnuieşte repede. Se obişnuieşte cu orice. Cum o vrea Dumnezeu, îşi repetă în toate prilejurile. Dumnezeu şi ceilalţi. Pe măsură ce trece timpul, trăsăturile firii sale se precizează. Nu e nicidecum un luptător sau dacă este, luptă într-un fel al său, cedînd şi refugiindu-se în cine ştie ce tărîm inaccesibil.

Ar putea fi oare într-adevăr definit cu atîta exactitate cum s-ar cuveni? Purtarea lui pare deseori stranie sau cel puţin neaşteptată. E prea mobil, cu o sensibilitate prea vie, aproape bolnăvicioasă, ca să-l poţi înţelege; e gălăgios şi timid în acelaşi timp, nepăsător şi pătimaş, sălbatic şi prietenos, după prilej şi toane, după impresiile diverse şi succesive pe care le fac asupra lui oamenii şi lucrurile.

Influenţele din afară par să-l stăpînească pînă într-atîta încît profesorii de la Saint-Joseph îi reproşează slăbiciunea sa de caracter, dar din cînd în cînd, iată-l tot mai des devenind pe neaşteptate îndărătnic, ridicîndu-se cu neînduplecare, tulburat de o inexplicabilă mînie. Inexplicabilă şi surprinzătoare, căci, în ciuda

neastîmpărului său, nu era elev mai studios ca el. De altminteri rezultatele bune la care ajunge le datorează mai mult răbdării, muncii sale metodice, decît vreunor însuşiri strălucite. Nu este, în nici un caz, ceea ce se cheamă un elev excepţional.

Ieşind de la şcoală, după ce hoinărea puţin cu Philippe Solari sau cu vreun nou coleg de internat, Henri Gasquet bunăoară, odrasla brutarului din strada Lacepède, şi după ce-şi pierdea astfel vremea în tovărăşia lor pe acele străzi cu nume atît de grăitoare ca Rifle-Rafle sau Esquicho-Condé, care-l atrăgeau mai mult ca oricînd, după ce se apleca peste fîntînile ce susurau pe la răscruci, se întorcea acasă la sora care, în ciuda asprimii ei, îi era totuşi un sprijin, la maică-sa, ciudată, drăgăstoasă, gata să-l alinte întotdeauna, al cărei copil preferat rămînea bineînţeles el (cum să nu se recunoască într-un asemenea fiu această mamă de o timiditate bănuitoare, tot aşa de mare ca şi imaginaţia?) şi la tatăl său, neînduplecat, tăcut veşnic, absorbit de alte afaceri. La Saint-Joseph, un călugăr spaniol ajuns acolo nu se ştie cum, le dă elevilor nişte lecţii de desen. Paul se arăta la aceste lecţii tot aşa de sîrguincios ca în toate. Continuă să deseneze şi nu încape îndoială că îl atrage joaca descoperită pe cînd avea cinci ani. Maică-sa, totdeauna gata să se lase legănată de iluzii, îl asigură că va ajunge într-o zi un mare pictor. Ea nu intrase niciodată într-un muzeu, nu văzuse niciodată un tablou vestit, dar ce importanţă are asta? În ceea ce o priveşte, are motivele ei, motive neîndoielnice să creadă în acest viitor: pe fiul ei, dragul de el, nu-l cheamă oare tot Paul, la fel ca şi pe Rembrandt[2], ca şi pe Rubens? Louis-Auguste nu-şi pleacă însă urechea la asemenea

2 Pe marele pictor olandez nu-l chema Paul (n. a.).

mofturi; cînd le aude ridică probabil din umeri, ele interesîndu-l tot atît pe puţin ca şi genealogia caraibică a familiei Girard. El are altceva de făcut, el «face» bani, mereu mai mulţi bani. Toate îi merg din plin. Te-ai înşela dacă ai crede că odată ajuns bancher, Louis-Auguste dispreţuieşte micile profituri. Uneori nu se dă în lături să cumpere tot felul de obiecte uzate, vechituri pe care le triază ca să le vîndă cu cîştig. Într-una din zile, descoperi într-un maldăr de asemenea lucruri o cutiuţă cu acuarele. Nu făcea să-şi bată capul ca să găsească un amator pentru un astfel de flecuşteţ. Se gîndi că mai bine ar duce acasă cutia de acuarele şi i-ar da-o lui Paul. N-are decît să se amuze, mîzgălind! Familia Cézanne era abonată la *Magazinul pitoresc,* un periodic foarte răspîndit pe vremea aceea. Încîntat de darul primit, Paul Cézanne se apucă să coloreze ilustraţiile din paginile revistei.

II. LICEUL ŞI PRIETENIA

Salcîmii plîngeau pe deasupra zidurilor, luna arginta faţada bisericii Saint-Jean, iar noi aveam cincisprezece ani…

CÉZANNE (du*pă Joachim Gasquef)*

Un fiu de bancher nu se poate mărgini la şcoala Saint-Joseph; singurul aşezămînt din Aix vrednic de viitoarea lui soartă este colegiul Bourbon, unde se întîlnesc odraslele tuturor marilor familii. La treisprezece ani, în octombrie 1852, Paul e înscris ca intern în clasa a şasea.

Această nouă schimbare nu-l tulbură cîtuşi de puţin. Dacă atîţia băieţi se împacă greu cu internatul, el nu se

plînge de loc; se uită liniştit cum porţile liceului-închisoare se închid în urma lui şi îmbracă indiferent uniforma care însemna sfîrşitul libertăţii sale, acea uniformă de postav albastru, cu o vipuşcă roşie de-a lungul pantalonilor şi frunze aurii brodate pe guler. Nu e de loc vesel acest colegiu Bourbon. Se află pe strada Cardinale. E o hardughie foarte mare, dar destul de dărăpănată, cu faţada din piatră cenuşie, o veche mînăstire renovată. Sumbră clădire. Tristă. Şi mai ales umedă. La parter, în sălile de clasă, apa picură mereu din pereţi, în capela întunecoasă, – unii pretindeau să fusese construită de Puget – o duhoare de mucegai se amestecă cu o vagă mireasmă de tămîie. Mirosul de farfurii nespălate şi de untură arsă te trăsneşte de cum intri în sufragerie. Desigur, toate acestea nu au nimic atrăgător. Paul însă nu le ia în seamă. El măsoară cu o privire prietenoasă cele două curţi umbrite de castani, marele bazin înverzit de muşchi, a cărui apă ce-i drept nu era prea limpede, – dar ce importanţă are asta? —, călugăriţele care vedeau de rufărie şi de curăţenie, strecurîndu-se cu paşi tăcuţi de-a lungul coridoarelor. De la ferestrele primului etaj, unde sălile de clasă erau mai luminoase, privirea lunecă spre grădinile vecine; cîteodată, noaptea, printre razele de lună, răzbătea cîntecul de flaut al vreunui broscoi cîntăreţ.

Paul munceşte.

Munceşte, aşa cum a făcut întotdeauna, cu o sîrguinţă liniştită şi studioasă, fără să arate o predilecţie deosebită pentru vreuna din materii. Îşi dă tot atîta silinţă la o problemă de aritmetică sau la o lecţie de istorie ca şi la vreo traducere din latineşte. Dar poate că pentru latină, pentru trecutul – atît de viu, atît de înrădăcinat în Provenţa – pe care această limbă îl întrupează, pentru certitudinile

pe care ea le reprezintă, are o înclinaţie mai puternică. Poate. Dar şi glasul sîngelui părintesc vorbeşte în el într-o măsură egală: notele sale la matematică sînt excelente. Ce mai încolo, acest elev cu tragere de inimă, mereu în fruntea clasei, are să ajungă cineva, dacă va stărui, şi de ce n-ar stărui? Rîvna pe care o pune la învăţătură ne-ar putea face să credem că s-au mai netezit şi contradicţiile ce se vădeau odinioară în caracterul său. Deoarece acasă fusese de atîtea ori bruftuluit şi repezit de tatăl său, şi era atît de deprins să tacă în prezenţa acestuia, faţă de colegii de şcoală şi-ar fi putut deschide inima, arătîndu-se mai vorbăreţ. Nu se întîmplă însă aşa. Contradicţiile ies mai mult la iveală. E foarte stîngaci în relaţiile sale cu colegii. Îl paralizează o timiditate de neînvins. Cîteodată, răbufneşte zgomotos. Cum îl atingi niţel, sare în sus. Într-adevăr, are oroare – o oroare bolnăvicioasă – de a fi atins. Într-o zi, un băieţaş care lunecase pe parmalîcul unei scări, venind în urma lui, îi dăduse pe neaşteptate o puternică lovitură de picior. De atunci Paul are groază de cea mai mică atingere, se fereşte cu frică de ceilalţi, de tot ce fac ei. Un ghem de nervi, nu altceva. Cît e de departe de echilibrul robust, de dispreţul jovial şi ironic al tatălui său!

Acesta ştie bine că burghezia din Aix nu-l înghite, că, roasă de invidie, se străduieşte să arate că el nu contează în ochii ei, dar Louis-Auguste, călare pe averea lui, îşi bate joc de zvonurile ce-i ajung la ureche. Tocmai această fericită nepăsare faţă de ceilalţi îi lipsea cu totul lui Paul, pe care personalitatea apăsătoare a tatălui său îl umbrise, stăvilindu-i adesea orice elan de independenţă. Speriosul acesta e şi orgolios, îl dor cele mai mici jigniri aduse mîndriei sale şi se închide în sine ca o senzitivă rănită. Fără să şi-o mărturisească şi probabil fără să-şi dea seama,

suferă din pricina izolării în care e ţinută familia lui. Aici, la liceu, deosebirile sociale din lumea oraşului se fac iarăşi simţite. Unul e fiul domnului prim-preşedinte, altul fiul rectorului, el însă e fiul bancherului Cézanne, negustorul ăla de piei de iepure, parvenitul care sfîrşise prin a se căsători cu ibovnica lui. La fel ca şi în prezenţa tatălui său, Paul tace, fugind din faţa realităţii aspre. «E îngrozitoare viaţa!» În anul acela, o dată cu Paul, un alt elev intrase ca intern la colegiul Bourbon, dar într-a opta, cu două clase în urma lui, deşi era doar cu un an mai mic decît el. De altfel, chiar a opta o urmează anevoie, aflîndu-se printre ultimii din clasă. Este Emile, singurul copil al lui François Zola, inginerul acela datorită căruia oraşul Aix nu va mai duce lipsă de apă. Chiar din primele zile cînd venise în clasa a VIII-a, Emile deveni ţinta unei ostilităţi făţişe din partea celorlalţi elevi ai colegiului. Toţi, mari şi mici, uniţi prin acelaşi sentiment duşmănos, îl hărţuiesc şi se înverşunează împotriva lui. Crimele sale? Sînt mai multe. Era într-a VIII-a la doisprezece ani şi, cu toate că mic de statură, îi întrece cu un cap pe mulţi dintre dînşii: un prostovan care habar n-are de nimic. Dacă şi-ar fi răscumpărat barem vina într-alt fel, dacă ar fi fost un elev leneş! Ţi-ai găsit! Şi pe deasupra mai e şi miop, nătăfleţul! Roşeşte dintr-o nimica toată, fîstîcindu-se ca o fetiţă, şi pe semne că nu se dezlipise niciodată de fusta maică-si. În fiecare zi, la vorbitor, două femei – mama sa şi bunică-sa fără îndoială – vin să-şi vadă odorul. Pe lîngă toate – altă grozăvie! — nu e nici din Aix; un străin, un «parizian» care vorbeşte din vîrful limbii – ce accent caraghios! — şi culmea, mai e şi peltic, în loc de «salam» zice «talam» în sfîrşit, se făcea vinovat de crima crimelor – era sărac. Locuia la dracu-n praznic, într-o casă mizerabilă, undeva pe la

Pont-de-Béraud, într-un cartier mărginaş, printre ţigani, vagabonzi şi manglitori. Nu, greşim! Familia lui Emile nu mai şade acolo. De cînd a intrat el la colegiu, s-a mai mutat o dată, şi acum locuieşte pe strada Bellegarde. Nu e o locuinţă mai de soi ca cealaltă, ba e chiar mai păcătoasă. De fapt, nimeni nu ştie pentru ce familia Zola are năravul acesta de a-şi schimba mereu adresa; de fiecare dată se mai lipsesc de o cameră, micşorînd astfel chiria. Dacă vor merge tot aşa, din mutat în mutat, au să sfîrşească într-o pivniţă. Se ştie că în casa lor bîntuie sărăcia, că de cinci ani, de cînd tatăl murise, creditorii nu mai încetează să le sune la uşă. Căci Emile; Parizianul, acest nătăfleţ care roşea la faţă dintr-un nimic, mai avea şi marea nenorocire, care i se ierta însă, de a fi orfan. Pe socoteala unuia ca el puteai cel puţin să-ţi baţi joc fără teamă; că doar nu erau să-l apere cele două femei încurcate în tot felul de procese, care veneau să-l vadă.

Emile încearcă totuşi să ţină piept haitei care-l încolţise. Dar ce putea face singur împotriva atîtor băieţi dezlănţuiţi? Trăise pînă atunci alintat de ai săi, crescuse ca un puşti sălbatic, hoinărind pe străzi sau de-a lungul rîuleţului Torse, care şerpuia prin mahalaua Pont-de-Béraud; blînd, liniştit, cam visător, cu un suflet tandru şi generos, îndrăgea animalele, plantele şi tot ce era vietate. Şi iată că amărăciunea de a se vedea închis în acest mohorît colegiu nu era de ajuns! Cu o dureroasă uimire, îi privea pe ştrengarii care se năpusteau asupra lui. Primea loviturile, fără să crîcnească, neavînd altă dorinţă decît s-o şteargă de acolo, să se facă uitat, pentru a se retrage singur într-un ungher şi să plîngă. Ba se socotea chiar fericit atunci cînd colegii se mulţumeau doar să-l surghiunească în fundul uneia din cele două curţi,

interzicînd oricui să se apropie de această oaie rîioasă. Există totuşi acolo cineva care nu se poartă cu el ca toţi ceilalţi. E Paul, fireşte. Deşi Paul nu e într-o clasă cu dînsul, îi adresează din cînd în cînd cîteva cuvinte lui Emile. Emile, acest «nevolnic îngîndurat», e un băiat drăguţ, un «tip simpatic», iată părerea lui. Cine ar fi crezut că un timid poate să aibă o asemenea părere îndrăzneaţă? El şi-a arătat-o însă printr-un gest. Într-o zi, cînd Emile fusese din nou izgonit din mijlocul celorlalţi, Paul, mînat de simpatia sa şi trecînd peste oprelişti, se duse să stea de vorbă cu proscrisul. Tot colegiul se năpusti asupra lui Paul; loviturile plouau din toate părţile. De acum încolo, şcoala era însă împărţită, nu se mai putea război împotriva unuia singur. Adînc mişcat, Emile Zola îi aduce a doua zi lui Paul Cézanne un mare coş cu mere. Ofranda recunoştinţei, darul care avea să pecetluiască o prietenie.

Fără să-şi dea bine seama, Cézanne şi Zola încep un nou capitol din viaţa lor. Apărat de Cézanne, Zola nu se mai simte singur în acest colegiu pînă atunci de nesuferit şi care încetează de a mai fi o temniţă pentru dînsul. Prietenia cu Cézanne îl face să mai prindă inimă; datorită acestei prietenii, micul sălbatic se împacă cu situaţia sa de intern. Ba, mai mult, încurajat de succesul la învăţătură al prietenului său, Zola se dă şi el pe brazdă. Recîştigă timpul pierdut şi peste puţină vreme trece printre cei dintîi din clasă. Încep să-l frămînte ambiţii. Scrie. El, care la şapte ani şi jumătate nu putea încă citi *b a ba,* se apucă să scrie un roman istoric, copiind cît poate din «Istoria Cruciadelor» de Michaud. Legat de Cézanne prin sentimentul unei prietenii afectuoase, îşi regăseşte în prezenţa lui voioşia şi entuziasmul. Şi-i comunică această

înflăcărare şi prietenului său. Dragostea plină de încredere a lui Zola îi dezvăluie acestuia un univers nebănuit. Cézanne poate, în sfîrşit, să evadeze din climatul său de acasă. Pînă ieri se refugia lîngă maică-sa, căuta sprijin la soră-sa. Acum, Zola îi oferă mai mult decît un sprijin, mai mult decît un refugiu; îl poartă spre un tărîm fermecat.

În timpul recreaţiilor, cei doi prieteni aveau destule să-şi spună. Şi pentru că se puseseră pe citit (tot ce le cădea în mînă, «istorii trase de păr, lungi romane de aventuri» care te ţineau sub vraja lor săptămîni întregi) începură să amestece peripeţiile din cărţi cu propriile lor amintiri. Zola trăise la Paris. Emoţionat pînă la lacrimi, îşi aminteşte de tatăl său, a cărui existenţă haotică, adevărat roman de la un capăt la celălalt, putea să înfierbînte imaginaţiile tinere.

Înainte de a veni să moară în Provenţa, la vîrsta de cincizeci şi doi de ani, acest fiu al unui veneţian şi al unei grecoaice din Corfu străbătuse Europa toată şi ajunsese pînă în Africa. Fusese plutonier la Pavia şi Modano, sublocotenent de artilerie în armata prinţului Eugen.

Ca inginer de cadastru în Austria de sus, lucrase – asta în 1823! — la construirea uneia dintre cele dintîi căi ferate europene, între Linz şi Biedweiss. În 1830 lua parte la lupta împotriva epidemiei de holeră din Alger, iar un an mai tîrziu, tot acolo, ajunsese locotenent în Legiunea Străină.

Venind apoi în Franţa, concepe la Marsilia planul unui nou port, inventează la Paris o maşină pentru transportul pămîntului şi se luptă aprig ani de-a rîndul ca să i se accepte proiectul unui baraj şi al unui canal la Aix, unde reuşeşte să întemeieze, în vederea acestor lucrări, o societate cu un capital de 600.000 de franci. Se şi

căsătorise, dintr-o dragoste fulgerătoare, cu o fată de nouăsprezece ani, pe care o zărise ieşind din biserică, într-o frumoasă zi de duminică. Prin înflăcărarea sa, prin pasiunile sale răscolitoare, prin gustul său pentru tot ce era îndrăzneţ, François Zola a fost într-adevăr un om al epocii sale, un romantic. Cézanne ascultă. Alături de acest basm fantastic, viaţa propriului său tată, a cărui ascensiune metodică, regulată, nu se traduce decît prin cifre şi semne abstracte, îi apare deodată ştearsă, o existenţă oarecare. Pînă atunci, romantismul abia se făcuse simţit la Aix, nu trezise decît un ecou foarte slab – murmurul unui val care se stinge – în acest oraş adormit. Şi iată că romantismul, în tot ce avea el mai colorat, cu excesele sale, cu vitalitatea sa atrăgătoare, îi apare deodată lui Cézanne în această curte de liceu. Pentru Zola însă, romantismul e cotidian, aventura se găsea la colţul străzii. Zilele lui Zola nu aveau acel calm încremenit, oarecum moleşitor, ca acelea ale lui Cézanne. Zola nu era ocrotit împotriva neajunsurilor vieţii, ca Cézanne, de averea unui tată. Avea doar şapte ani cînd îi murise tatăl. Cît va trăi, Zola îşi va aduce aminte de clipele acelea groaznice. Nevoit să se întoarcă la Marsilia pentru două zile, tocmai cînd lucrările canalului abia începuseră de trei luni, François Zola contractase acolo o pleurezie virulentă. Cît va trăi, Zola îşi va aduce aminte de camera aceea de hotel de pe rue de l'Arbre din Marsilia, unde tatăl său dăduse o ultimă şi zadarnică bătălie; pînă la sfîrşitul vieţii îşi va aminti de faţa aceea îngrozitor de palidă, cu nările subţiate, de masca de mort a tatălui său. Moartea! Îi era de ajuns să rostească acest cuvînt pentru ca să simtă o apăsare, şi o adiere îngheţată să-i readucă spaima trăită cu cinci ani în urmă. Începînd chiar din orele acelea tragice,

mama şi bunicii, angajaţi în procese interminabile, mereu pierdute, încolţiţi de o haită de «hiene», luptă împotriva sărăciei care îi cotropeşte. Dar la acest faliment tot viaţa ia adus; această prăbuşire e urmarea firească a aventurilor tatălui său. În zilele cînd era învoit să iasă din internat, Zola îl aducea pe Cézanne spre locurile escapadelor sale de odinioară. Uneori, în asemenea zile, pietrele şuierau pe lîngă urechile celor doi prieteni; asta era primirea pe care copiii mahalalelor o rezervau celor din oraş. Faptul în sine nu prea are importanţă, dar cu treizeci de ani mai tîrziu Cézanne şi Zola şi-l vor mai aminti încă. În curînd, promite Zola, de îndată ce va veni vacanţa, vor porni să cutreiere împrejurimile. Vor face noi descoperiri; cu Zola descoperirile nu se sfîrşeau niciodată. Între timp, un al treilea tovarăş li se alătură: Baptistin Baille. Elev într-a şasea ca şi Cézanne, e cu doi ani mai mic decît acesta şi cu unul mai mic decît Zola. E o fire minunată, un băiat cu scaun la cap. Baille nu cunoaşte acele impulsuri ale sensibilităţii care-i frămîntă mereu pe ceilalţi doi; îi sînt străine complexităţile lor; acele alternanţe de tăcere şi voioşie prin care trece Cézanne, sau entuziasmele lui Zola, roase pe dedesubt de o nelinişte latentă. Ce are a face! Urmîndu-le pilda, niţel cam forţat dar sincer, Baille îşi pune sentimentele la unison cu Cézanne şi Zola, împărtăşeşte entuziasmele lor, e îndrăgostit de aceleaşi cărţi, nutreşte aceleaşi visuri. Cei trei prieteni, pe care numaidecît şcoala îi numeşte «inseparabilii», îşi jură credinţă veşnică. Vor fi uniţi în viaţă cum sînt azi în liceu. Împreună vor cuceri viitorul, împreună se vor afirma în veacul lor. Zola mai ales. Căci Zola cel sărac e mai sigur de izbînda lor viitoare decît Cézanne cel bogat.

Cei trei inseparabili iau parte la numeroasele şotii puse

la cale de colegii lor pentru a rupe monotonia vieţii de internat; ca şi dînşii, îşi bat joc de dirigintele cu nasul gros, poreclit Năsosul, de Rhadamante, pe care nu-l văzuse nimeni rîzînd vreodată, de «m-ai înşelat, Adela!», un încornorat legendar, de Spontini, un repetitor corsican care-şi arăta «vendetta», pătată de sîngele a trei veri de-ai săi, oricui vroia s-o vadă, şi de cei doi monştri care domneau la bucătărie, rîndaşul Parabulomenos şi Paralleluca, aia de spăla blidele. Dar, cu toate acestea, inseparabilii se simt destul de izolaţi în mijlocul colegilor. Băieţii din jurul lor trăiau cu capul pe pămînt; ei nu aveau puterea de a visa a lui Cézanne, Zola sau Baille, poeţii ăştia! Prin aspiraţiile lor, prin visurile lor, ei se deosebeau de ceilalţi şi-i uluiau niţel. Oricum, prietenia ce-i leagă, departe de a-i stînjeni în munca lor, pare, dimpotrivă, să le fie de folos, îmbiindu-i la o întrecere cam zănatecă. Astfel, la 10 august cînd se împărţiră premiile, se văzură tustrei răsplătiţi din belşug. Zola mai cu seamă capătă premii peste premii, ba e chiar în fruntea listei celor cu menţiunea «foarte bine»; la reînceperea cursurilor, leneşul care le scosese peri albi profesorilor, va putea să sară o clasă, înscriindu-se de-a dreptul într-a şasea.

Vara inunda cu soare cîmpiile din împrejurimile oraşului. Inseparabilii descoperiră atunci şi pasiunea pentru apă. Învăţaseră să înoate în bazinul noroios de la colegiu şi, profitînd de vacanţă, se grăbeau acum să alerge pe malul Arcului, rîuleţul care şerpuia în partea de jos a tîrgului, printre livezile din vale. Îşi petreceau acolo ceasuri întregi, bălăcindu-se goi – nu aveau nici chiloţi de baie –, în bulboane repezi, «capcane» cum li se zice prin partea locului, urmărind broaştele, căutînd ascunzătorile de ţipari, uscîndu-se pe nisipul cald doar atît ca să se

arunce din nou în apă, ba chiar culcîndu-se în ea, cu ceafa pe un muşuroi acoperit de ierburi.

Îi încînta această revărsare de apă şi lumină; se bucurau de ele cu o voioşie păgînă. Din cînd în cînd, părăsind malurile rîului, porneau în recunoaştere prin împrejurimi. Lui Zola îi plăcuse întotdeauna acest ţinut. Îi plăcuse întotdeauna şirul neîntrerupt de coline, îndrăgise pinii care răsunau de ţîrîitul ascuţit al greierilor, măslinii şi chiparoşii care dădeau locurilor ceva din melancolia lor. El, «parizianul», străinul, le insufla şi prietenilor dragostea lui pentru pămîntul acesta fierbinte şi potolit, pentru aceste valuri de lavă încremenite, în care ţipătul mineral al piscurilor se stingea, cufundîndu-se într-un mare talaz îngîndurat.

Vacanţe pline de vrajă! Şi deodată, după aceste privelişti minunate, locuinţa din strada Matheron, numărul 14, la doi paşi de bancă, unde părinţii se instalaseră în căutarea unui confort mai mare, i se pare lui Cézanne rece.

La 1 septembrie, Louis-Auguste reînnoieşte contractul care-l leagă de Cabassol. Tot aşa de întreprinzători ca în prima zi, de o neînduplecare ce nu se lăsa îmblînzită decît foarte rar şi numai dintr-o generozitate calculată cu grijă, cei doi asociaţi se înţeleg de minune. Afacerile lor sporesc necontenit. Şi niciodată nu le iese vreuna în pagubă! Dar unde s-ar fi pomenit cineva în stare să-i tragă pe sfoară? Pentru asta ar fi trebuit o şiretenie prea subtilă. Un marseiez, – în Aix lumea îşi povestea, minunîndu-se, această istorioară – un marseiez căruia îi împrumutaseră o sumă însemnată, era gata să dea faliment din pricina traiului risipitor pe care-l ducea. Îşi vor pierde oare banii cei doi asociaţi? Nici gînd.

Plecînd numaidecît la Marsilia, Louis-Auguste se instalează ca stăpîn în casa datornicului lor şi ia conducerea gospodăriei, hotărînd pînă şi asupra celor mai mărunte cheltuieli. Această dictatură în propria lui casă nu trebuie să-i fi părut veselă nenorocitului debitor, dar trase barem folos de pe urma ei, reuşind să-şi îndrepte situaţia compromisă şi, bineînţeles, să-şi achite datoria faţă de Banca Cézanne şi Cabassol, fără să omită dobînzile.

Cu sufletul încă plin de soare, de razele luminii răsfrînte pe vîrfurile stîncilor sau în vîltorile rîului, Paul Cézanne, deţinătorul premiului întîi la matematică, îl ascultă fără să-l audă pe Louis-Auguste care vorbeşte de cifre, împrumuturi, contracte, scont – într-un cuvînt, de bani.

La începerea noului an şcolar, Cézanne şi Baille sînt în fruntea clasei a cincea; Zola, deşi sărise o clasă, obţine la rîndul său multe succese. Cu toate acestea, fiindcă începuse să nu-l poată suferi pe profesorul de latină şi greacă, nu arată prea mare tragere de inimă pentru limbile moarte, simţindu-se atras mai mult de ştiinţele exacte. Dar afară de asta, inseparabilii se dovedesc a fi elevi minunaţi la toate materiile, chiar şi la religie, unde Zola, plin de rîvnă, îl întrece pe Cézanne. Acesta e însufleţit de o credinţă sinceră, deşi cam naivă (prima sa comuniune şi-o făcuse la Saint-Joseph, înainte de a intra la colegiu, şi-i lăsase una din cele mai vii amintiri ale copilăriei). Ah! era să uit o materie în programul de învăţămînt la care Cézanne nu obţine decît rezultate mediocre; începînd din clasa a cincea, se predau şi cursuri de desen, imitaţii şi pictură, dar cel care mîzgălea «Magazinul pitoresc» nu pare să le urmărească cu prea mult interes. Tatăl său, bineînţeles, nu-i va lua asta în nume de rău.

Cézanne rămîne acelaşi. Vîrsta (mergea spre cincisprezece ani) nu-i îndreaptă firea nehotărîtă. E tot aşa de încăpăţînat, are aceleaşi clipe de deznădejde care-l fac să-şi spună pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios: «pentru mine cerul viitorului e foarte întunecat». Din cînd în cînd, datorită caracterului său ingrat, prietenia treimii de nedespărţit trece prin momente grele, e gata să se destrame pentru fleacuri şi s-ar fi destrămat fără intervenţiile diplomatice ale lui Zola, căruia această prietenie i-ar fi lipsit; el are pentru prietenie un cult adînc, total. E o necesitate.

În ciuda anumitor gusturi comune, cei trei inseparabili sînt totuşi firi foarte deosebite. Puteai să observi asta după modul cum lucrau. Foarte sîrguincios, Baille e unul din elevii aceia silitori, cărora le poţi prevedea lesne că vor reuşi la toate examenele. Tot aşa de harnic la învăţătură ca şi Baille, Cézanne e însă mai risipit, dar şi mai profund. Zăbovea cu un efort «aproape dureros»[3] la lecţiile sale, şi le însuşea, şi cum era înzestrat cu o memorie excepţională, le reţinea pentru totdeauna, pe cînd Zola îşi îndeplinea cu regularitate şi metodă obligaţiile şcolare, fără să stăruie însă asupra lor mai mult decît era nevoie. Pentru Zola îndatoririle sale de elev reprezentau numai atît cît spune cuvîntul; trebuia să şi le facă înainte de a putea trece liniştit la altceva; altminteri, nu se simţea liber.

În luna martie a anului 1854, tihnitul Aix e tulburat de urmările unui eveniment petrecut cu mult înainte. Trecuseră mai bine de doi ani de cînd Louis-Napoleon Bonaparte dăduse lovitura de stat din noaptea de 1 spre 2 decembrie 1851; acum începuseră primele bătălii ale războiului din Crimeea. Înainte de a se îmbarca pentru

3 Joachim Gasquet.

răsărit, regimentele franceze trec prin Aix; săptămîni întregi sosesc necontenit mereu alte şi alte trupe. Ce zarvă a cuprins tîrgul! La drept vorbind, Aix îi întîmpină cu o strîngere de inimă pe toţi soldaţii aceştia. Îi vezi adesea plîngînd de oboseală şi de mînie, aşezaţi pe trotuar, cu foaia de încartiruire în mînă. Autorităţile trebuie să intervină pentru ca nobilii, negustorii, micii rentieri să accepte în silă să-i găzduiască pe ostaşi. Liceenii, în schimb, îi aclamă. N-au astîmpăr. Clasele sînt în fierbere. Băieţii nu se mai gîndesc decît la această lungă, interminabilă defilare de cuirasieri, lăncieri, dragoni şi husari, la scurgerea nesfîrşită de uniforme strălucitoare, la fanfarele care dau oraşului un aer de sărbătoare. Elevii externi se scoală la patru dimineaţa pentru a merge, cu ghiozdanul în spate, să escorteze kilometri întregi regimentele în drum spre Marsilia. Uneori, lăsînd să treacă orele de clasă, nici nu mai dădeau pe la şcoală. E o perioadă de mare harababură, în care toţi îşi irosesc timpul fără să înveţe. Se apropie vacanţa.

Baille ia premiul întîi cu cunună, Cézanne premiul al doilea, iar Zola o menţiune de onoare. Lui Zola i se dă şi o bursă. Această bursă va fi de mare ajutor pentru maică-sa, ale cărei necazuri băneşti sporesc neîncetat, (părăsind strada Bellegarde, familia Zola se mutase în strada Roux-Alphéran) iar el, Emile, va putea să se lase în voia plăcerilor verii, cu o bucurie pe care n-o mai întuneca nimic, sau care îl ajuta cel puţin să mai uite de griji.

Cézanne le aduse celor de acasă premiul său – nişte cărticele legate în pînză albastră. De cîteva săptămîni, mai precis de la 30 iunie, avea o surioară, Rose, care umplea casa cu plînsetele şi ţipetele ei. Cézanne însă nu prea zăbovea pe acasă. Inseparabilii sînt mereu la plimbare.

Scăldatul în Arc alternează cu cîte o raită la ţară, şi cum barajul proiectat de tatăl lui Zola fusese terminat chiar în acel an, el devine, fireşte, una din ţintele favorite ale plimbărilor. Pentru Zola era şi un fel de pelerinaj.

Inseparabilii o porneau deci adeseori pe şoseaua plină de praf situată în partea de est a oraşului, care duce la Tholonet. Acest Tholonet nu era decît o aşezare alcătuită din cîteva căsuţe sărăcăcioase cu ziduri de piatră, şi o «biserică, asemenea unei tîrle părăsite», dar soarele aurea cu strălucirea lui cocioabele, iar nişte castani bătrîni şi falnici dădeau cătunului o uimitoare măreţie. Ceva mai încolo, spre sud, se întindeau pămînturi roşii – sîngerînd încă, spune legenda, de leşurile celor 100.000 de barbari care, acum două milenii, coborînd de pe ţărmurile Balticei, şi-au găsit aici moartea în bătălia cu legiunile lui Marius. Spre nord, se deschide trecătoarea Infernets, unde se înalţă barajul, într-un ţinut sălbatic, cu dealuri pîrjolite în mijlocul unui deşert pietros, cu arbuşti spinoşi şi ierburi mirositoare cărora dogoarea soarelui le stoarce mireasma puternică. Potecuţe şerpuiesc prin această întindere.

De multe ori, inseparabilii urcă dealul pe partea acoperită de pini, care pîrîie sub arşiţă şi răsună de ţîrîitul sutelor de greieri, de unde vezi ridicîndu-se, la marginea drumului, o clădire stranie, neisprăvită, cu ferestre în stil gotic, numită Castelul negru sau chiar Castelul Diavolului, pentru că un îndrăgostit de chimie, zice-se, s-ar fi dedat acolo, odinioară, unor experienţe suspecte. De aici, cei trei o apucă în sus spre cariera Bibémus, care domină barajul. Exploatată de veacuri, cariera Bibémus a furnizat piatra – o piatră frumoasă, galbenă şi parcă îngîndurată – cu care s-au construit multe case din Aix. Stînca este ciuruită de caverne; arbori se strecoară printre straturile minerale.

Formele structurale ale carierei, în care lumina şi umbra se întretaie, iar frunzişul şi piatra încinsă de soare îşi schimbă şi-şi împreună reflexele gingaşe, alcătuiesc un soi de monument neaşteptat. Planuri îmbinate armonios sau ajustate ca într-o viziune de basm, se suprapun şi se contopesc într-un mare peisaj liric. De aici, de la această înălţime, inseparabilii descoperă o vastă privelişte; podgoriile din mijlocul pămînturilor roşii, livezile de pe malurile rîului Arc, zidăria barajului care închide în trecătoarea Infernets o întindere de apă de o sută cincizeci de hectare, «marea cea mică», apoi colinele încreţite, iar colo departe, lanţul dealurilor Saint-Baume şi Etoile, de un albastru cenuşiu, apoi, drept în faţa lor, foarte aproape, înălţîndu-se în văzduhul limpede, ca un pisc de lumină, vîrful siniliu al munţilor Sainte-Victoire, întinsele şi măreţele faleze de calcar la picioarele cărora venise să piară valul hoardelor barbare. Există oare alte locuri unde inseparabilii ar fi putut găsi mai uşor motive de exaltare, decît în aceste imense singurătăţi? Din zi în zi ei se întorc tot mai des aici şi nu se satură să cutreiere potecile de unde pietrele se rostogolesc sub paşii lor, să asculte muţi cîntecul tăcut al acestui pămînt. Oraşul li se pare deodată şters şi banale toate preocupările celor care locuiesc acolo. În pustietatea aceasta se simt singuratici, deosebiţi. Ar vrea… la drept vorbind, ce? nici ei nu ştiu. Visuri confuze şi ambiţii nedefinite le înfierbîntă mintea. Se îmbată cu poezie, recită versuri cu voce tare, unul reluînd versul de unde celălalt îl lăsa, întrecîndu-se care mai de care şi trezind ecouri pe cîmpul din jur. Cînd se întorc în Aix, evită întîlnirile cu colegii lor care şi începuseră să-şi dea aere de bărbaţi în toată firea şi se plimbă pe Strada Mare, întîmpinînd cu rîsete stridente trecerea fetelor. Cei trei au

oroare de aşa ceva. Nu le plac decît hoinărelile lor, căţăratul pe dealuri, scăldatul în rîu. Uneori se închid la Baille, într-o mansardă de la al treilea etaj, luminată de o fereastră largă, o încăpere mare unde sînt îngrămădite fel de fel de obiecte dintr-acelea ce zac prin poduri: scaune desfundate, gazete vechi, mobile şchioape, gravuri boţite. Ei au transformat însă camera asta într-un tărîm rupt de lume. Ciugulind din strugurii agăţaţi de tavan, îşi continuă lecturile lor nesfîrşite, încearcă să rimeze versuri sau încălzesc în retorte tot soiul de amestecuri chimice ciudate. Nu au nevoie decît de imaginaţia lor pentru a se bucura de orice.

Seara îi vezi furişîndu-se tăcuţi pe străzile mai dosnice, atît de liniştite, unde iarba creşte printre bolovani. Lămpile de gaz mîngîie cu lumina lor blîndă faţadele vechilor clădiri. Totul în jur tace. Doar susurul unei fîntîni în întuneric mai însufleţeşte tăcerea. Totul tace, dar totul le vorbeşte. Albăstrit de lună, portalul gotic al bisericii Saint-Jean vibrează tainic. Ah! bogată mai e viaţa, – viaţa atît de simplă, viaţa atît de plină!

Cézanne are şaisprezece ani, Zola cincisprezece, Baille paisprezece. Inseparabilii intră sau au şi intrat în anii care despart copilăria de vîrsta ingrată. Şi totuşi, în timp ce în ei se petrece marea cotitură a pubertăţii, nimic nu pare schimbat în viaţa lor. Existenţa de liceeni continuă, dominată de alternanţa regulată a perioadelor de lucru cu cele de libertate. Doar că izbucnirile lor devin uneori mai zgomotoase. Şi zgomotoase e puţin zis! Nu-i vedem oare acum pe Cézanne şi pe Zola asociindu-se cu unul dintre camarazii lor, Marguery, pentru a întemeia o fanfară? Marguery ăsta e un băiat destul de şters, dar aşa de

mulţumit de el însuşi că-şi răscumpără banalitatea în ochii inseparabililor prin naivitatea sa dezarmantă. De altfel, şi el scrie versuri, iar fanfara ce este la urma urmei decît un prilej de-a face niţel tărăboi? Aşa se explică de ce Cézanne a acceptat să cînte la trompeta a doua cu piston, alături de Marguery, prima trompetă, şi de Zola care făcea pe clarinetistul. Nu că muzica l-ar plictisi pe Cézanne, dar nu simte nici o înclinaţie pentru a cînta la vreun instrument. Părinţii săi, în ochii cărora muzica trebuie să fi fost ca o necesitate socială (Maria învăţa să cînte la pian), îl pun să ia lecţii cu Poncet, dirijorul corului şi organistul de la catedrala Saint-Sauveur; în timpul acestor lecţii, Cézanne se alege mai mult cu lovituri peste degete decît cu laude. Fanfara, cel puţin, era o idee fericită, cu atît mai mult cu cît, datorită ei, cei trei fîrtaţi se bucurau de oarecare trecere. Sînt poftiţi la «toate solemnităţile». Cînd vreun funcţionar se întoarce de la Paris, cu Legiunea de Onoare, ei sînt însărcinaţi să-i facă o cîntare. Cînd «sfinţii care aduc ploaie şi sfintele fecioare care vindecă de holeră» sînt plimbaţi prin oraş, sînt poftiţi să acompanieze cu cîteva sunete bine simţite rugăciunile publice. Pentru osteneala lor sînt cinstiţi cu prăjituri. Dar parcă poate fi vorba de osteneală? Erau foarte mulţumiţi că-şi pot sparge astfel plămînii, suflînd în instrumentele lor. Joia verde, mai ales, le rezervă nespuse bucurii. Timp de opt zile tot oraşul e în fierbere. Timp de opt zile procesiunile se ţin lanţ pe străzile pavoazate, printre rîndurile de scaune scoase pe trotuare. La toate ferestrele sînt întinse stofe multicolore. Escortînd baldachinul de catifea roşie, şirurile de călugări şi călugăriţe, cortegiul de fete în alb, defilarea fraţilor din tagma pocăiţilor în sutane de serj albastru, cu glugi ţuguiate şi găurite în dreptul ochilor; timp de opt zile

Cézanne, Zola şi Marguery suflă din răsputeri în tromboanele lor, călcînd peste florile de grozamă şi peste petalele de trandafiri aruncate de copii în calea procesiunii. Lui Cézanne însă, ca şi lui Zola, această participare tumultuoasă la serbările oraşului nu li se pare de ajuns. Sîngele clocoteşte în ei. Se simt tulburaţi. Dar Cézanne şi Zola nu seamănă cu camarazii lor care, de pe acum se încumetă să vorbească fetelor întîlnite pe Strada Mare. Nu încape îndoială că pentru nimic în lume nu vor urma pilda lor. Dacă ar vrea s-o facă însă, ar putea oare? Sfieli pe care nu le-ar mărturisi fără să roşească îi paralizează. În larma fanfarei lor, uită ceea ce-i frămîntă şi strigă unul la altul, fără să se audă. Vrînd să se grozăvească, se duc uneori noaptea cu trompeta şi clarinetul sub fereastra vreunei fete drăguţe, stîrnind un tărăboi asurzitor. Asta se chema a face o serenadă. Şi fiindcă fata avea un papagal care, îngrozit de această cacofonie, începea să scoată ţipete ascuţite, tot cartierul se trezea înjurînd de mama focului. Cézanne şi Zola rîdeau. Dar rîsul nu e oare, cîteodată, o încercare de a fugi de tine însuţi? Să fugi de tine, – pentru ce?

Cézanne şi Zola continuă să fie elevi excelenţi. Dar îndată ce au un răgaz, pornesc în lungile lor excursii prin împrejurimi. Se ţin de şotii straşnice, nu se mai satură citind, scriu sute de versuri. Într-un cuvînt, oferă aparenţele bucuriei şi a lipsei de griji. Şi totuşi! Această bucurie e uneori străbătută de melancolii apăsătoare; această nepăsare e tulburată de tristeţi neaşteptate. Se simt stînjeniţi. Nelinişti confuze îi asaltează. «E îngrozitoare viaţa!» repetă Cézanne.

Amîndoi, el şi Zola, se uită cu milă la colegii lor care intră în cafenele şi-şi tocesc «coatele pe mesuţele de

marmură» jucînd cărţi pe-o consumaţie. Îşi arată indignarea izbucnind în proteste şi, răscoliţi de un orgoliu năvalnic, declară că nu vor cădea niciodată în toropeală şi mediocritate. Lăsîndu-se ameţiţi de prietenia lor, de visurile de viitor pe care şi le făuresc împreună cu Baille, îngînă cu fervoare cuvintele fermecate: poezie, frumuseţe şi glorie. Învaţă pe de rost acte întregi din *Hernani,* din *Ruy-Blas,* şi le declamă în zilele de vară, dîndu-şi replicile pe malul rîului. Aceste «viziuni minunate» îi aruncă într-un «desmăţ plin de înfiorare şi extaz». Cînd începe să însereze, fericiţi se duc, gesticulînd, să vadă «cum apune soarele în dosul ruinelor şi cum viaţa apare într-o lumină amăgitoare şi superbă ca în ultimul act al unei piese».

În 1856, la 13 august, o dată cu împărţirea premiilor, într-un cadru mai solemn anul acesta, căci episcopii de Aix şi de Dijon prezidează serbarea, pentru Cézanne şi Zola ia sfîrşit şi perioada internatului. De acum încolo se vor întoarce la colegiu numai ca externi. Cît despre Baille, bietul de el va rămîne în internat. Cézanne terminase (ca şi Baille) clasa a treia; Zola, a patra. S-au acoperit de lauri, obţinînd amîndoi, fiecare în clasa lui, premiul cu cunună. Cézanne, care compune cu o uluitoare uşurinţă versuri în latineşte, ca şi în franţuzeşte (pentru doi gologani, la comandă, negustorul ăsta îţi făcea cît ai clipi o sută de versuri latineşti), o ia înaintea tuturor la limbile moarte. Suferă însă un eşec total la desen; nu capătă nici măcar o menţiune, în timp ce Baille capătă premiul întîi, iar Zola, al doilea. Sfîrşind cu închisoarea între zidurile internatului, o bucurie fără margini îi cuprinde deopotrivă pe Cézanne şi pe Zola. De acum încolo, lunile de vacanţă sau cele de şcoală sînt aproape tot una pentru dînşii. În fiecare zi din

timpul verii, în fiecare duminică din restul anului ei pornesc la drum, uitînd de tot ce nu e visul lor nemărginit, cu capul pierdut într-un nor de purpură şi aur. Hoinăresc fără încetare, din ce în ce mai departe, căţărîndu-se pe coastele muntelui Sainte-Victoire, dînd tîrcoale prăpastiei cu două guri, *garagaï* cum i se zice acolo, o iau apoi spre Roquefavour pînă la castelul Galice, al cărui parc e un adevărat rai – *paradou* în graiul provensalilor – plin de flori, pînă la Gardanne, pitorescul burg ce-şi etajează casele pe coama unui deal străjuit de o veche clopotniţă, ajung pînă la Pilon du Roi, coloana dolomită ce se înalţă din lanţul munţilor Étoile şi mai departe încă, spre sud, pînă la Estaque şi pînă hăt încolo la stîncile sălbatice, abrupte, ciopîrţite, măcinate de talazuri şi de vînt, pînă la falezele acelea roşii de care se agaţă pini pierduţi în gol, între azurul cerului şi albastrul mării, cu ţepii lor de un verde intens, strălucind în lumină.

La ora patru dimineaţa (primul care se scula îi trezea şi pe ceilalţi aruncînd cîteva pietricele în obloane) plecau, vrînd de fiecare dată să ajungă mai departe, silindu-se să mărşăluiască tot mai mult, mergînd «doar în virtutea inerţiei», împrospătîndu-şi forţele cu vreun poem de Hugo, potrivindu-şi pasul în cadenţa versurilor lui «sonore ca un glas de trîmbiţă», şi ameţiţi de aceste escapade, mereu mai lungi, se întorceau seara în Aix, istoviţi, dar în culmea fericirii.

Baille, bineînţeles, li se alătură în zilele de vară. El are însă de pe acum picioare greoaie şi trup moleşit de elev bucher şi abia îşi trage sufletul ţinîndu-se după prietenii mai mari.

Cîteodată, inseparabilii iau cu ei şi alţi colegi, ca Philippe Solari, sau Marius Roux, pe care Zola îl cunoştea

dinainte de a intra la liceu (învăţaseră împreună într-o mică şcoală, pensionul Notre-Dame), sau chiar pe fratele mai mic al lui Baille, Isidore, în vîrstă de zece ani, căruia îi fac marea cinste de a-i da să le ducă traista cu provizii. Dar şi mai mult le place să fie singuri. Prietenia lor îi deosebeşte de toţi ceilalţi. Să se caţere pe dealuri nu este pentru dînşii doar un prilej de a-şi mai cheltui vlaga tinerească, ci, în toată puterea cuvîntului, o fugă departe de oameni, un mare şi simbolic gest de renegare – cît romantism à la Jean Jacques Rousseau în această atitudine! — a oraşelor şi a civilizaţiei. «Din ură pentru oraşe», li se întîmplă să declame «versuri sub o ploaie de băşici, fără să caute vreun adăpost». Printre proiectele lor se numără de altfel şi acela de a se aşeza undeva pe malul rîului Arc, spre «a trăi în sălbăticie, doar cu cinci sau şase cărţi, nu mai mult, şi zbenguindu-se toată ziua în apă».

Într-o seară, cînd se întunecase de-a binelea, s-au hotărît chiar să nu se mai întoarcă la Aix şi să-şi petreacă noaptea într-o peşteră. Îşi încropiră deci un culcuş din ierburi, amestec de cimbru şi levănţică. Din nefericire, abia se întinseră jos cînd se porni un vînt năprasnic. Şuiera printre stînci, pătrunzînd în grotă cu răbufniri sălbatice. Liliecii înspăimîntaţi se roteau deasupra capetelor celor trei inseparabili, în lumina lăptoasă a lunii. Să doarmă? Nici pomeneală de aşa ceva; şi inseparabilii nu întîrziară să regrete camerele lor de acasă. Către ora două noaptea, nemaiputînd să îndure, îşi lăsară culcuşul romantic şi porniră spre oraş, nu însă fără a-şi oferi mai întîi spectacolul unui mare incendiu nocturn, dînd foc paturilor lor efemere; ierburile pline de mireasmă trosneau şi flăcările se înălţau în noapte într-un vîrtej de lilieci care

zburau «miorlăind ca nişte vrăjitoare shakespeariene»[4]. Venise toamna şi vînătoarea le servea celor trei drept pretext pentru noi hoinăreli. Locurile însă nu erau prea bogate în vînat; nici iepuri, nici potîrnichi, doar din cînd în cînd, rar de tot, cîte un iepure de casă. Vînătorii se mulţumeau cu vrăbii, sturzi şi cintezoi. La drept vorbind, în ciuda puştilor şi tolbelor, cei trei erau oare ceea ce se cheamă vînători? Băteau drumul, leghe după leghe, fără să tragă măcar un singur foc de armă. Zola e «prietenul animalelor», iar pe Cézanne nu-l lăsa inima să tragă în păsările cu gioarsa de puşcă pe care i-o dăruise tată-său. Cînd inseparabilii îşi descarcă armele ţintesc doar într-un stîlp şi numai pentru plăcerea de a face zgomot. Aşa că, deîndată ce dau peste «un izvor şi patru sălcii care fac o pată cenuşie pe pămîntul roşu», lasă în pace păsările, pentru a vorbi de iubirile lor.

Iubirile lor? Poeţii! Căci tinerii ăştia de optsprezece, şaptesprezece şi şaisprezece ani au izgonit pînă şi femeia din cetatea lor ideală. Le este teamă de ea. Fac din timiditatea lor paralizantă o «austeritate de băieţi superiori» şi, legănaţi de visuri, îşi lasă închipuirea să zboare la «doamne întîlnite în călătorii, fete foarte frumoase care le ies deodată înainte în păduri nepătrunse şi, după ce se arată ochilor ziua, pier ca nişte umbre la căderea nopţii». Dacă tolba li-e goală de vînat, capul în schimb le este plin de visuri – şi tot plină e şi tolba de cărţi care populează cu apariţii minunate singurătatea celor trei inseparabili.

Într-o zi, unul din ei scoase dintre cartuşierele şi cutiile cu praf de puşcă un volum de un autor necunoscut, de un autor despre care nimeni încă nu le vorbise, căruia

4 Paul Alexis: *Emile Zola d'un ami* (n. a.).

profesorii se feriseră să-i rostească pînă şi numele: Alfred de Musset. Dintr-odată, gloria lui Hugo se stinse pentru dînşii. Musset nu-i va mai părăsi. Citesc şi recitesc cu voce tare poemele lui. Romantismul străbătut de ironie al lui Musset, «îndrăzneala sa de ştrengar de geniu», scepticismul său, izbucnirile sale sfidătoare, toate acestea li se par gesturile unui frate de al lor, iar suspinele poetului îi tulbură şi mai mult încă. Musset devine «crezul» lor, Musset care aruncase – se putea să nu fie şi ei mişcaţi? — «strigătul de deznădejde al veacului.» Cu glasul tremurînd de emoţie şi ochii în lacrimi, nu se mai satură repetînd strofele dureroase, strofele acelea care «zburau cu un larg fîlfîit de aripi». Ah, lumi vrăjite ale poeziei! Inseparabilii compun din ce în ce mai multe versuri. Ba Zola se gîndeşte chiar să scrie în trei cînturi, sub titlul *Lanţul Fiinţelor,* o vastă istorie a omului, care să cuprindă trecutul, prezentul şi viitorul său. Va fi poet Zola. Cézanne şi Baille la fel. Tustrei vor fi poeţi. Vor trăi departe de oameni, de răutatea, de prostia şi de ambiţiile lor mărunte; vor scrie, vor cunoaşte gloria şi dragostea. Într-o zi, vor ajunge la Paris, şi-l vor cuceri. Într-o zi, dragostea pură şi virginală va veni să potolească setea lor de ideal. Culcat în iarbă, pe malul rîului, cu cărţile închise alături şi cu ochii pierduţi în zare, Zola îşi deschide inima şi vorbeşte. Femeia, aşa cum o visa el, trebuia «să se nască asemenea florilor sălbatice, în bătaia vîntului, în rouă zorilor, ca o floare de apă şi un şuvoi veşnic să-i spele inima şi trupul»; el se leagă cu jurămînt «să nu iubească decît o copilă fecioară, mai albă ca zăpada, mai limpede ca apa de izvor, mai adîncă şi mai imensă în puritatea ei decît cerul şi marea». Tăcuţi, Cézanne şi Baille ascultă, privind la fumul primelor lor pipe, ce se destramă în aerul serii.

Iată că se împlinesc treizeci de ani de cînd – în 1825, – oraşul Aix cumpărase fosta stăreţie a cavalerilor ordinului Sfîntul-Ion de Malta. Aix îşi instală aici muzeul, mutîndu-şi tot aici şcoala de desen care, datorită mărinimiei ducelui de Villars, există de la sfîrşitul veacului al optsprezecelea, adică din 1766.

Şcoala asta de desen e gratuită. Cursurile sînt ţinute de conservatorul muzeului, Joseph Gibert, un bărbat de vreo cincizeci de ani, pictor el însuşi, crescut în cele mai stricte tradiţii academice, specializat în portrete de feţe bisericeşti, de generali, de infanţi de Spania, şi onorat cu comenzi ministeriale. Numeroşi tineri, şi printre ei Philippe Solari, care vroia să devină sculptor, îi urmează lecţiile. Cézanne se înscrie şi el la cursurile serale. Louis-Auguste nu trebuie să se fi împotrivit dorinţei exprimate de fiul său de a urma şcoala de desen. Desenul, pictura, ca şi muzica sînt arte de agrement cu care copiii familiilor bogate se pot distra cînd n-au ceva mai bun de făcut. Marie Cézanne pictează şi ea mici tablouri în acuarelă. Dacă-i place, Paul n-are decît să meargă acolo cînd iese de la liceu, să se închidă în fosta stăreţie a Maltei, sub gîrbaciul lui Gibert; mai bine aşa, de o mie de ori mai bine, decît să colinde cafenelele sau să alerge după fuste.

La şcoala de desen, Cézanne se pomeni într-o lume cu totul nouă pentru el. Cea mai mare parte a tinerilor pe care îi întîlneşte acolo se pregătesc pentru cariera artistică. Mulţi vor să fie pictori, ca Auguste, fratele sculptorului François Truphème, sau ca fiul unui biet cizmar, Numa Coste, cu trei ani şi jumătate mai tînăr decît Cézanne, care, în timp ce urmează la şcoala gratuită ţinută

de călugării ordinului zis al învăţăturii creştine, încearcă cu toată rîvna să se instruiască singur. Cézanne se împrieteneşte foarte repede cu Coste, ca şi cu un altul, mai mare cu zece ani decît el, Joseph Villevieille, pictor sîrguincios şi cuminte, cu gusturi burgheze, care fusese în frageda sa tinereţe elevul lui Granet, prietenul lui Ingres. Cézanne cunoscu acolo şi un băiat de şaptesprezece ani, Joseph Huot, al cărui tată, la început gravor de camee şi scoici, devenise arhitectul oraşului Aix. Joseph Huot e înzestrat cu toate darurile; teatrul îl atrage ca şi arhitectura sau desenul; toţi îi prezic cea mai strălucită şi, – cine ştie? — poate şi cea mai glorioasă carieră.

Din cînd în cînd, Cézanne se duce să arunce o privire la tablourile şi sculpturile muzeului. Muzeul din Aix fusese deschis la 1838. Nu cuprindea pe atunci decît cîteva fragmente de antichităţi şi nişte tablouri de Clérian, care era şi conservatorul muzeului. Puţin cîte puţin, s-a îmbogăţit cu noi achiziţii. Astfel, la moartea lui, în 1849, Granet îi lăsă unele din operele şi colecţiile sale. Apoi, alte danii testamentare şi donaţii veniră să-i umple catalogul. Cézanne priveşte tablourile expuse, din care foarte multe, datînd din secolul XVII, aparţineau unor pictori francezi sau italieni de a doua mînă, aşa-zişii *tenebroşi,* artişti baroci de o factură chinuită, amintind pe aceea a lui Caravaggio. Se opreşte îndelung pentru a cerceta *Jucătorii de cărţi,* trei personaje încremenite în atitudini destul de bine echilibrate, operă pe care catalogul muzeului o atribuia lui Louis Le Nain. Ca şi în faţa gravurilor din *Magazinul pitoresc,* Cézanne visează în faţa acestor pînze… Acasă, i se întîmplă cîteodată să pună mîna pe pensulă, încercînd să reproducă din memorie cutare tablou văzut la muzeu, sau chiar o cromolitografie prăfuită pe

care o zărise în vitrina vreunui anticar.

În octombrie 1857, cînd Baille şi Cézanne treceau în clasa întîia, adică în ultimul an de liceu, Zola trece într-a doua. Terminase clasa a treia cu un adevărat triumf, luînd premiul întîi la toate materiile, chiar şi la religie şi desen. (Cézanne, care obţinuse şi el premiul întîi, nu avea însă la desen, ca şi în anii trecuţi, nici cea mai mică menţiune.) La compunerea franceză, Zola îşi întrece net colegii. Profesorul dintr-a doua, izbit de o compunere, pe care o făcuse din proprie iniţiativă în versuri, îi spune: «Zola, tu ai să fii scriitor» – ceea ce, într-o măsură oarecare, poate îndreptăţi, se pare, visurile sale de viitor.

Din nefericire, treburile familiei Zola se încurcă tot mai rău. Cu fiecare lună, sărăcia lor se face tot mai cruntă şi sînt siliţi să se mute mereu dintr-o locuinţă într-alta. După ce locuiseră o vreme în şoseaua des Minimes, la bariera oraşului, s-au mutat într-o săracă; cioasă, foarte sărăcăcioasă locuinţă pe strada Mazarine, în două odăi strimte care dădeau într-o ulicioară închisă de vechile metereze ale tîrgului. Familia Zola nu mai avea de nici unele, nici chiar mobilă; nu avea decît datorii. Afară de asta, bunica lui Emile muri în noiembrie. De o hărnicie neobosită, păstrîndu-şi buna dispoziţie în faţa greutăţilor, această ţărancă din Beauce, zdravănă şi vioaie (n-avea un fir de păr alb), se pricepea ca nimeni altcineva să mai aline sărăcia lucie a familiei Zola şi s-o scoată la capăt, cu puţinii lor bani. O dată bunica dispărută, familia ajunge la mare ananghie, ca să nu zicem într-o situaţie desperată. Doamna Zola se hotărî atunci să plece la Paris, pentru a cere ajutorul vechilor cunoştinţe ale soţului ei.

Zola rămîne singur la Aix cu bunicul său. În ciuda

clipelor grele prin care trec ai săi, el nu-şi pierde încrederea. Le vorbeşte prietenilor de «marele său curaj»; sărăcia nu-l înspăimîntă şi e hotărît să-şi închine toată viaţa «muncii şi luptei». Inseparabilii îşi văd de excursiile lor, înflăcărîndu-se doar la gîndul că există mansarde unde oamenii se hrănesc cu «gînduri mari». Pe dealurile singuratice, departe de oraşele nesuferite, ei continuă să recite versuri de Musset, visînd la iubitele lor viitoare, nişte fete oacheşe care rîd… regine ale secerişului şi culesului de vii, «sau o copilă palidă şi bălaie, păşind alene, cu o coroniţă de verbine pe cap şi parcă gata să se înalţe în văzduh». Cézanne îşi aduce uneori un album de desen pentru a schiţa vreun crîmpei de peisaj pe care întîmplarea i-l scoate în cale…

Apoi, în februarie 1858, Zola primi pe neaşteptate o scrisoare de la mamă-sa: «Nu mai putem trăi aşa, la Aix. Vinde cele cîteva mobile care ne-au mai rămas; cu banii luaţi vei putea să cumperi bilete de clasa a III-a pentru tine şi pentru bunicul. Nu mai zăbovi. Te aştept». Cu cîtă emoţie citi Zola scrisoarea asta şi o comunică prietenilor săi Cézanne şi Baille! Viaţa lor minunată în trei s-a dus. Cu toate acestea, nimic nu e pierdut. Zola «urca» la Paris. Ceilalţi doi îl vor urma într-o zi. Într-o zi, se vor regăsi tustrei acolo, la Paris, în capitală, şi vor lupta alături, uniţi frăţeşte, credincioşi tinereţii lor. După o ultimă excursie la Tholonet şi la baraj, Zola este primul dintre inseparabili care îşi părăseşte prietenii, mergînd să recunoască, cum zice, locul bătăliei ce-i aşteaptă – şi «să caute cununa şi iubita pe care dumnezeu o păstra pentru cei douăzeci de ani (ai lor)».

III. «ŞI EU SÎNT PICTOR»

Pictura, viciu nepedepsit.
UN CRITIC

Cézanne n-ar fi putut să-şi închipuie că plecarea lui Zola îi poate stîrni atîta durere. Fără îndoială că nici Baille nu-şi ascunde o oarecare tristeţe. El vorbeşte de absenţa lui Zola, o regretă, dar atît. Această absenţă nu-l abate de la trudnica pregătire pentru dublul său bacalaureat, în ştiinţe şi în litere, pe care socoate să-l dea la sfîrşitul anului şcolar.

Tristeţea lui, mai mult exterioară decît adînc resimţită, face parte într-un fel din obligaţiile pe care le impune prietenia. Nu tot aşa stau lucrurile cînd e vorba de Cézanne. În ciuda afecţiunii familiei şi cu toate că-l are pe Baille lîngă dînsul, Cézanne se simte singur şi descumpănit. În lungile sale scrisori către Zola, în care versurile proaste, înşiruite aşa cum îi vin în minte, se împletesc cu un soi de proză, nici aceea mai grozavă, adeseori hazlie (simple expansiuni de licean), veselia sa cam silită lasă totuşi să se întrevadă amărăciunea. Mărturiseşte cu emfază ironică, căutînd parcă să facă haz de necaz pe seama propriilor sale sentimente: «De cînd ai plecat din Aix, dragul meu, o tristeţe sumbră mă copleşeşte; nu mint, zău aşa. Nu mă mai recunosc eu însumi, parcă mă apasă ceva, sînt stupid şi greoi.» Adevărul este că Cézanne arată acum mult mai puţină rîvnă la învăţătură; munceşte fără tragere de inimă şi nu mai obţine decît rezultate destul de mediocre. Cu sufletul mîhnit, se gîndeşte numai la viitoarea vacanţă – «ce-o să mai petrecem atunci!» – care-i va readuce prietenul.

De altfel, o groază de lucruri îl frămîntă acum. Dacă învaţă cu mai puţină tragere de inimă, n-o fi oare şi din cauza desenului? La lecţiile de desen ale lui Gibert, progresele sale sînt în orice caz vizibile. Nu cumva flăcăul acesta de nouăsprezece ani s-a şi îndrăgostit? De cine?

De-o nostimă femeie,
Oacheşă la faţă, cu mersul graţios,
Piciorul mic, iar mîna, fără îndoială,
Fină şi albă…

«Pentru că poartă mănuşi», adaugă Cézanne într-o notă, luîndu-şi în rîs dragostea. Biata lui dragoste! Paralizat de ideea că trebuie să facă ceva spre a se apropia de dînsa, Cézanne «se usucă în tăcere», mărginindu-se să-şi contemple iubita de la distanţă. Cît de neîndemînatic, cît de şovăielnic se arată, şi cît de puţin sigur de el, cînd e vorba să ia o hotărîre! Se îndoieşte mereu de el însuşi. În scrisorile sale către Zola se sileşte zadarnic prin glume trase de păr să atenueze, să ascundă această îndoială, căci ea reapare la tot pasul. Dragostea lui? Doar să dea peste el «un noroc neaşteptat», altminteri nu va «reuşi» s-o cucerească. Dar în ce priveşte bacalaureatul? Baille îl va lua, el însă nu: «un om pierdut, doborît, strivit, pietrificat, amorţit, prăpădit, iată ce voi fi». În ciuda acestor amărăciuni, tinereţea iese totuşi, cu destulă uşurinţă, învingătoare. Cézanne rimează în scrisorile sale haotice către Zola zeci şi zeci de versuri, un pic obscene uneori, aproape întotdeauna străbătute de o fantezie sprintenă. Îi vorbeşte de toate şi de nimic, îi propune ghicitori rimate, rebusuri, îi povesteşte pe un ton glumeţ micile şi marile evenimente din viaţa tîrgului, evocînd, bunăoară, într-o

descriere plină de vioiciune ironică, timpul urît care domneşte la Aix în acea lună mai; termometrul arată doar 5°, ploaia cade în torente năprasnice şi, pentru a curma acest potop de gheaţă se fac rugăciuni şi se cîntă litanii pe străzi. «Mi-e capul năuc, spune Cézanne; din toate părţile nu aud decît *ora pro nobis*». Dar, din cînd în cînd, cîte o mărturisire îi scapă pe neaşteptate, ca un suspin, aruncînd o notă de neobişnuită amărăciune în aceste fraze amuzate şi amuzante. «Mă cuprinde aşa, un fel de tristeţe interioară», strecoară Cézanne între două giumbuşlucuri.

La Paris, cam aceleaşi sentimente îl frămîntă pe Zola. Cu ajutorul unui vechi prieten al tatălui său, Labot, avocat la Consiliul de stat, a putut obţine o bursă la liceul Saint-Louis, unde intrase de la 1 martie. Pentru el, ca şi pentru Cézanne, dar fără îndoială şi mai mult încă, depărtarea era de nesuportat, cumplită. Cézanne, cel puţin, rămăsese la Aix, trăia într-un decor familial care-l ocrotea, pe cînd Zola nu avea nimic. În Parisul acesta plumburiu, mohorît, duşmănos, se simte înstrăinat. Singurătatea îl apasă. Şi-şi dă seama că nu-şi va face prieteni sau camarazi în liceul ăsta, Saint-Louis. Aici, ca odinioară la Aix, e un străin. Printr-o întorsătură absurdă, el, căruia cei din Aix îi ziceau «parizianul» devine aici «marseiezul». Îşi bat joc de accentul lui; şi, din nou, mai mult ca oricînd, îşi simte sărăcia ca un cusur de neiertat. În ochii acestor odrasle de burghezi, un bursier e, înainte de orice, un intrus. Liceenii de la Saint-Louis, în cea mai mare parte şlefuiţi din anii cei mai fragezi de mediul lor familial, de existenţa pariziană, sînt mult mai ageri la minte decît cei de la colegiul Bourbon. Informaţi de timpuriu despre cîte toate, adolescenţii ăştia au de pe acum cuvinte şi apucături de oameni «mari». Se uită cu o

nesfîrşită milă la acest ţărănoi pe care îl intimidează şi care, la optsprezece ani e abia într-a doua, la provincialul ăsta, străinul picat din lună – de unde o fi venit acest Gorgonzola? — neavînd habar de nimic, nici de literatura nouă despre care se vorbeşte, nici de artă, nici de teatru, nici de scandalurile din lumea cocotelor de lux.

Nu era de ajuns că-şi pierduse prietenii, Provenţa sa însorită; Zola mai trebuie să sufere văzîndu-se în mijlocul acestor băieţi a căror superioritate îl striveşte. Amărît, se închide în el, încetează să mai muncească, nu-şi mai face temele, nu-şi mai învaţă lecţiile, dă îndărăt, el, premiantul de ieri, şi ajunge printre ultimii din clasă, redevenind leneşul de altădată, dinainte de a-l fi întîlnit pe Cézanne. Nu arată interes decît pentru literatură, pentru poezie, vechea sa pasiune, căreia tot îi mai rămîne credincios. Cîteodată – slabă revanşă! — profesorul de literatură franceză dă citire vreuneia dintre naraţiunile sale. Dar la celelalte materii – zero. Pitit în spatele vreunui elev, Zola îşi petrece orele de curs citind din Hugo sau Musset; tocmai atunci îi descoperă pe Rabelais şi pe Montaigne. Şi scrie: bucăţi în versuri, o comedie: *S-a curăţat belferul.*

Scrie de asemenea lui Cézanne şi lui Baille, arătîndu-şi amărăciunea, cerîndu-le mereu răspunsuri mai lungi şi mai dese, plîngîndu-se mereu că sînt – Baille mai cu seamă – aşa de leneşi la scris.

Cînd se întoarce acasă – familia Zola locuieşte pe strada Monsieur-le-Prince, la numărul 63 – în locuinţa pe jumătate goală, e întristat de sărăcia cruntă alor săi care, mutîndu-se de la Aix la Paris, nu reuşiseră să-şi mai aline necazurile.

Ah! cînd oare va veni vacanţa? Cînd va regăsi oare malurile Arc-ului, bulboanele în care era atît de bine să te

afunzi într-o cascadă de spumă şi lumină? Într-o seară de iunie, merge să se scalde la un bazin cu valuri amenajat pe malul Senei. Se întoarce de acolo dezamăgit de acest jgheab, în care apa avea culoarea funinginii.

Vacanţa mare! Inseparabilii o aşteaptă tustrei nerăbdători. Cézanne nutreşte chiar ideea de a scrie cu Zola o mare dramă în cinci acte despre *Henric al VIII-lea al Angliei.* Dar înainte de a putea să realizeze acest proiect uimitor, se loveşte de cumplitul obstacol al bacalaureatului – cumplit cel puţin pentru Cézanne, a cărui spaimă creşte cu fiecare zi. Prevede «căderea sa viitoare»:

Mă trec fiori de groază cînd văd cum geografia,
Istoria, latina şi greaca, geometria,
Conspiră împotrivă-mi; văd ameninţători
Pe examinatorii cu ochi sfredelitori,
În inimă stîrnindu-mi adîncă tulburare.
Cu fiecare clipă mi-e teama tot mai mare,
Şi zic în mine: Doamne, împrăştie astă ceată
Menită să mă piardă, şi pedepseşte-ndată
Pe «aceşti vrăjmaşi obraznici ce vor să mă strivească!
E drept că rugăciunea nu-i tocmai creştinească,
Îmi împlineşte totuşi – te-ndură! – această rugă
Sînt la altaru-ţi, Doamne, o prea pioasă slugă.

Anul şcolar, pentru Cézanne – şi asta s-ar părea că justifică presimţirile sale sumbre – se termină într-adevăr nu tocmai strălucit; un «foarte bine» şi un «bine» la latină – iată toată răsplata lui. În schimb – lucrurile au ieşit de-a-ndoaselea anul acesta – la cursul lui Gibert ia premiul doi la desen. Hotărît, «amicul nostru», cum spune Zola, e departe de a păşi pe calea dreaptă a lui Baille, care merge

fără poticniri spre ţinta lui.

La sfîrşitul lunii iulie, Baille îşi ia bacalaureatul în ştiinţe şi se prezintă la al doilea, cel în litere, la 14 august, cu zece zile după Cézanne, care din nefericire, aşa cum se temea, căzu la examen. Va trebui să se prezinte din nou la sesiunea din noiembrie. Asta îi strica vacanţa.

N-ar fi fost ea în orice caz niţel umbrită de tristeţe? Ar fi putut oare găsi în această vacanţă atîta bucurie cît aştepta? Zola s-a întors la Aix. Din nou împreună, inseparabilii reîncep plimbările lor vesele de odinioară. Dar după năvalnica fericire a reîntîlnirii, o umbră le întunecă bucuria. Plecarea lui Zola, în februarie, nu înseamnă numai o despărţire vremelnică a prietenilor. Fără ca ei să-şi dea seama, această plecare pune capăt şi copilăriei lor lipsită de griji. Iată-i în pragul anilor maturităţii şi al vieţii serioase. Fără îndoială, toate se desfăşoară mai departe, ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat. Scăldatul în Arc, plimbările lungi pe drumurile de ţară înecate în praf şi arse de soare, popasuri lirice petrecute în recitări, rîsete sau cîntece pe sub măslini şi pini, excursiile la barajul Infernets, la muntele Sainte-Victoire sau la Pilon du Roi, nimic nu pare să fie altfel ca înainte. Cézanne şi Zola îşi bat joc ca şi odinioară de lăcomia lui Baille, mare mîncău, iar Cézanne se arată a fi tot prietenul darnic de totdeauna şi-i răspunde glumind lui Zola, care se miră văzînd cum îşi cheltuieşte banii chiar în ziua cînd îi primea: Dacă mor în noaptea asta, vrei să mă moştenească părinţii? S-ar fi putut crede că inseparabilii îşi reluaseră pur şi simplu obiceiurile. Cu toate astea, mîine, vor fi din nou despărţiţi. Zola se va întoarce la liceul Saint-Louis, Baille va pleca la Marsilia, să se prepare acolo pentru examenul de admitere la Şcoala

politehnică. Singur, la Aix, va rămîne Cézanne, pe care tatăl său vrea să-l dea la Facultatea de drept. Mîine, inseparabilii vor fi aruncaţi de soartă, fiecare pe drumul lui; vîrsta bărbăţiei, viaţa serioasă îi va lua în primire, rupînd pentru totdeauna legătura lor. Asta e: orice ar zice şi orice ar face – trecutul lor e mort; jocul, rîsul, complicitatea afectuoasă şi încrezătoare nu mai sînt decît rămăşiţele unui timp ce nu se va mai întoarce niciodată; şi, din cînd în cînd, o teamă ascunsă vine să le întunece bucuria – mai ales bucuria lui Zola şi a lui Cézanne, mai adevărată decît a lui Baille şi, de aceea, mai vulnerabilă.

Pentru nimic în lume, Cézanne şi Zola n-ar vrea să-şi mărturisească această teamă; de cum o simt mijind în ei se grăbesc s-o înăbuşe. Rîsetele izbucnesc, cîntecele se înalţă mai răsunătoare. Degeaba însă, ea le rămîne ascunsă în suflet, această teamă de viaţă, mereu prezentă, mereu gata să-şi înfigă ghearele în gîtul lor.

La 1 octombrie – a trecut ca un vis vacanţa asta prea scurtă – Zola pleacă din nou la Paris. În noiembrie, Cézanne îşi ia în sfîrşit bacalaureatul (şi încă cu menţiunea «bine»). Chiuie de bucuros ce este, dar asta nu ţine mult, căci acum trebuie să se supună voinţei tatălui său şi să se înscrie la Facultatea de drept.

— Vai! iau calea Dreptului, aşa de-ntortocheată,
O iau, nu e cuvîntul, cu silă merg pe ea.
Cumplitul Drept e-o cale cotită şi-ncurcată
Care-n trei ani va face un iad din viaţa mea!

În ciuda formei afectate, nu e nici o glumă în aceste versuri. Dreptul îl plictiseşte grozav. Ceea ce ar vrea Cézanne (coace de mult această dorinţă în el), ei bine,

ceea ce ar vrea, e să deseneze, să picteze. Şi-o fi deschis inima, mărturisind asta, părinţilor săi? Visătoarei sale mame, se prea poate. Dar dacă, din întîmplare, se încumetase să îngîne cîteva cuvinte şi în faţa tatălui, acesta trebuie să fi ridicat din umeri, grăbindu-se să uite ce auzise. Iar vreo toană a zăpăcitului său de băiat! Dacă însă ţine să-şi cinstească tatăl, ar fi timpul să înceapă a lua viaţa în serios; viaţa nu e o joacă. Bineînţeles că Cézanne nu arată pentru studiile sale de drept decît atîta rîvnă cît se cere ca să iasă cu faţa curată. De ciudă începe să pună codul în distihuri, se apucă să scrie un mare poem mitologic; şi bombăne în alexandrini:

O, Drept, din care minte sucită ai ieşit?
Şi tu, strîmbă Digestă[5] vai, cin'te-a născocit?
Dacă un iad există şi-a mai rămas un loc,
Pe cel ce-a scris Digesta, aruncă-l, Doamne-n foc.

Pe cînd Cézanne îşi plînge soarta, Zola zace la Paris în prada frigurilor. De cum s-a întors s-a îmbolnăvit rău de tot. Timp de şase săptămîni, un fel de febră tifoidă îl ţintuieşte în pat. Ameţeli, spaime. Zola se luptă cu vedenii care-l asaltează.

Spaima resimţită în lunile vacanţei – ea e, o recunoaşte – s-a întors, îl învăluie, îl răpune, iluminînd cu o spuzeală de stele tragice noaptea în care se afundă. «Nu văd decît negru înaintea ochilor. E straniu, sosesc dintr-o lungă călătorie. Dar nici nu mai ştiu de unde am plecat. Am avut febră, o febră care gonea în vinele mele, ca o fiară. Asta e, mi-aduc aminte. Mereu acelaşi coşmar mă făcea să mă tîrăsc de-a lungul unei subterane interminabile. Cînd mă

5 Culegere de hotărîri judecătorești de pe vremea lui Justinian (n. t).

încolţeau dureri mari, subterana se înfunda brusc; o grămadă de pietre cădeau din tavan, pereţii se strîngeau în jurul meu, iar eu rămîneam gîfîind, mistuit de voinţa năpraznică de a trece dincolo şi intram în stăvilarul de piatră, loveam cu picioarele, cu pumnii, cu capul, fără cea mai mică speranţă de a putea vreodată răzbate prin acest zid de moloz care creştea întruna…»

Cînd îşi vine în fire după această criză, Zola are dinţii ieşiţi din gingii, gura ulcerată, nu mai poate să vorbească şi e nevoit să scrie pe o tăbliţă pentru a se putea face înţeles.

Prin fereastră priveşte afişele de pe zidul din faţă şi-şi dă seama că nu mai poate desluşi literele… Cézanne habar nu are de drama neştiută ce se joacă la Paris. Află de boala lui Zola, indirect, printr-una din cunoştinţele lor comune. Nu ştie despre ce e vorba, nu ajung la dînsul decît informaţii vagi în privinţa tratamentului medical, nume de doctorii şi curbe de temperatură – într-un cuvînt nimic care să-i permită să ghicească ce bătălie crîncenă fusese această boală. «Pentru că te-ai făcut bine acum, te salut» – îi scrie, în decembrie, prietenului său.

Viaţa lui continuă, împărţită, hărţuită, între cursurile de drept care-l scîrbesc pe zi ce trece tot mai mult, şi faţă de care arată în fiece zi tot mai multă silă, şi cursurile la şcoala de desen, unde n-a întîrziat să se întoarcă şi unde lucrează după modele vii. Îşi făureşte visuri care, cu siguranţă, l-ar scoate din sărite pe tatăl său, dacă le-ar cunoaşte; astfel îl roagă pe Zola să se intereseze de concursurile organizate la Paris de Academia de belle-arte.

La Gibert, Cézanne şi-a regăsit colegii: Numa Coste, Huot, Truphème, Solari, Villevieille şi alţi cîţiva: fiul lui Gibert, Honoré şi un oarecare Pontier, tînăr plin de

pretenţii. Şcoala de desen numără de altfel anul acesta un nou şi foarte nostim recrut, în persoana lui Jean-Baptiste-Mathieu Chaillan.

Acest Chaillan, fiul unui ţăran din Trets, are douăzeci şi şapte de ani. «Mersul său domol», «gîtul de taur şi pielea vînjoasă pîrlită de soare» îi trădează obîrşia ţărănească. Într-una din zilele acelei toamne, îşi părăsise satul şi îmbrăcat cu o jachetă şi un pantalon de nanchin galben, cu un baston în mînă, venise pe jos la Aix. Ce voia? Nu cine ştie ce mare lucru. Să se facă «artist». Ajuns pe strada principală, întrebă un vardist «unde se întîlnesc artiştii din Aix. Zău nu-i cunosc pe artişti, răspunse poliţistul, dar vezi colo, e *Cafeneaua la doi flăcăi;* în sala din fund sînt nişte tipi care fac întotdeauna tărăboi mare. Pesemne că ăştia sînt». Informaţia era exactă. «Artiştii» l-au primit cu o indulgenţă niţel cam batjocoritoare pe acest ageamiu. «Aţi studiat pictura la Şcoala de belle-arte din Trets? l-a întrebat Numa Coste, luîndu-l peste picior. Nu, nu am studiat, a răspuns Chaillan cu fudulie. N-ai nevoie să studiezi. Ce-a făcut un om poate face şi altul. De ce n-aş putea să fac şi eu ce-a făcut Rembrandt sau Van Dick?» Totuşi, doar ca să-şi arate bunăvoinţa, Chaillan catadicsi său însoţească pe artiştii din Aix pînă la şcoala lui Gibert.

Cézanne îl priveşte pe Chaillan cu prietenie; un băiat bun, cugetă el, «care are un oarecare fond de poezie» şi căruia i-a lipsit numai «îndrumarea». Ce înţelege Cézanne prin acest cuvînt «îndrumare»? Să fie învăţătura unui profesor ca Gibert? Se prea poate. Dar el însuşi, în răbufnirile lui, nu-l critică uneori pe Gibert? Cîtă docilitate la el, cu toate astea, faţă de prea academicul profesor pe care i l-a hărăzit soarta! Lecţiile de umanism tradiţional, ieri acelea de la colegiu, azi ale lui Gibert, sînt în ochii săi

tot atîtea certitudini. În ele îşi caută un reazem, ele îl ajută să-şi învingă teama, îi oferă o ordine, o stabilitate, o siguranţă. «E îngrozitoare viaţa!»

Îngrozitoare din toate punctele de vedere. Femeile sînt o lume stranie, misterioasă, pe cît de fascinantă pe atît de impură. Dragostea, aşa cum Zola o idealizase de atîtea ori în faţa lui Cézanne şi a lui Baille, n-o fi oare o himeră ridicolă, o aiureală? «Dragostea lui Michelet, îi scrie pe neaşteptate Cézanne lui Zola, dragostea pură şi nobilă poate exista, dar, recunoaşte şi tu că e foarte rară». În ce-l priveşte, Cézanne e tot îndrăgostit, ba chiar n-a fost niciodată ca astăzi, fără să fi făcut însă nici un pas înainte. De Crăciun, cînd se întoarce la Aix spre a-şi petrece vacanţa, Baille încearcă să-l atragă de partea «realismului în dragoste». Cézanne discută problema cu el; preferă să discute, decît să treacă la fapte. De altfel, din Paris, iată-l pe Zola chemîndu-şi prietenii la ordine. Realismul în dragoste, le strigă el, ce «proiect nedemn de tinereţea noastră!» Michelet are dreptate şi acţiunea pe care a pornit-o, «de a face bărbatul să se întoarcă la femeie», ar trebui continuată. Idealismul poate mîntui lumea; este una din condiţiile progresului.

Nu ni se pare neînsemnat meritul lui Zola cînd exprimă asemenea profesiuni de credinţă, căci nimeni nu era atunci mai deprimat ca el. Copleşit de un total dezgust, incapabil de a înfrunta viitorul, se gîndeşte – este fără îndoială un mod de a se sinucide – să lase baltă studiile şi să se refugieze în vreo instituţie de stat, luîndu-şi o slujbă.

Presimţind prăpastia gata să-l înghită, se trage îndărăt cuprins de panică în faţa existenţei serbede ce-l aşteaptă, şi zgîlţîit deodată de ambiţia care-l trezeşte şi-l biciuie, se leapădă de «hotărîrea lui deznădăjduită şi absurdă».

«Viaţa e o luptă, mi-am zis – să acceptăm lupta şi să nu ne dăm bătuţi nici în faţa oboselii, nici în faţa necazurilor.» Se va pregăti pentru a-şi trece bacalaureatul în litere, apoi va urma dreptul spre a deveni avocat. Asta îi va fi a doua meserie, căci mai întîi şi înainte de orice e născut să fie şi va fi scriitor. Consideraţii de ordin material, traiul penibil impus familiei sale par să aibă o influenţă hotărîtoare asupra gîndurilor lui Zola. Nici o grijă de acest fel nu-l tulbură pe Cézanne. Desigur, tutela părintească îl scoate din fire şi uneori se revoltă împotriva autorităţii lui Louis-Auguste, totuşi, datorită tatălui său, a cărui avere creştea din ce în ce mai repede, Cézanne e la adăpost de necazurile vieţii. N-are de ce să-şi facă griji din pricina banilor. Pe deasupra, cum nu e de loc cheltuitor şi se mulţumeşte cu foarte puţin, cum e lipsit de orice vanitate şi nu află interes şi plăcere adevărată decît în a-şi depăna gîndurile, arată o nepăsare totală cînd e vorba de bani.

În acest an, 1859, tatăl său îşi făcu cheful, cumpărînd pentru o nimica toată, optzeci de mii de franci, la un kilometru şi jumătate de Aix, pe drumul spre Roquefavour, Jas de Bouffan (casa vînturilor), fostul conac al guvernatorului Provenţei, domnul de Villars. Jas de Bouffan, spre care duce o măreaţă şi venerabilă alee de castani, e o foarte frumoasă construcţie din veacul al XVIII-lea, cu faţadă largă, ferestre înalte, acoperiş de ţiglă roşie în felul celor genoveze.

Conacul se înalţă în mijlocul unui parc mare, în care luceşte apa unui havuz împodobit cu un delfin şi nişte lei de piatră. De jur împrejur, se întind cincisprezece hectare de livadă şi de vie, ceva mai încolo, sub nişte duzi, se ascund clădirile fermei. Înainte, Louis-Auguste ţinea pămîntul acesta în arendă, pentru ca, în zilele de tîrg, să-l

dea cu chirie negustorilor de vite în căutare de păşuni pentru turmele lor. De acum încolo, el va fi stăpînul; conacul îi va servi drept reşedinţă de vară. Toate familiile avute din Aix aveau o casă în oraş, pentru vreme de iarnă, şi-o casă la ţară, pentru vară, cînd oraşul e încins de o arşiţă grea, înăbuşitoare.

Aix-ul află, nu fără ciudă, vestea acestei achiziţii. Cumpărarea conacului apăru în ochii lumii ca o fanfaronadă de parvenit. Totuşi, oricît de încîntat e de el însuşi, Louis-Auguste, ca şi fiul său, nu e ros de vanitate. Obîrşia sa ţărănească vorbeşte puternic în el. Ca pe orice ţăran, îl atrag doar realităţile temeinice şi nu are decît dispreţ pentru aparenţele înşelătoare, aceste nerozii copilăreşti. Nu e de loc ispitit să-şi strige în gura mare victoriile şi mai curînd le-ar ascunde; satisfacţiile sale rămîn interioare, cu atît mai orgolioase şi mai insolente cu cît el le voia mai tainice; să fii bogat şi să n-o arăţi, să fii şi să-ţi rîzi de toată lumea – ce bucurie! La drept vorbind, domeniul Jas de Bouffan, care aţîţă atîta invidie şi stîrneşte atîta trăncăneală, nu e oare un flecuşteţ pentru Louis-Auguste? Cei optzeci de mii de franci cu care l-a plătit poate că nu reprezintă nici a zecea ori a douăsprezecea parte din averea lui actuală, sau, cine ştie? — poate chiar şi mai puţin. Departe de Louis-Auguste gîndul de a se făli cu Jas de Bouffan. Fostul proprietar întreţinuse foarte prost domeniul. Lăsase parcul în paragină, ba chiar şi mai multe încăperi ale casei sînt într-un hal fără hal. N-are importanţă! Louis-Auguste nu se va apuca, desigur, să vîre prea mulţi bani în reparaţii costisitoare. Se mulţumeşte să închidă odăile de nelocuit. Iar cît priveşte întreţinerea parcului, natura va avea grijă de asta.

Cézanne se sinchiseşte încă şi mai puţin de această achiziţie şi nu-şi dă nici osteneala să i-o anunţe lui Zola. Casa vînturilor nu avea, fără îndoială, în ochii lui alt avantaj, decît că-i oferea un adăpost de o linişte desăvîrşită, unde va putea să lucreze în tihnă şi singurătate. De aceea nu va întîrzia să se ducă acolo. Din camerele de la etaj, cîmpia ce înconjură oraşul se înfăţişează în toată strălucirea ei, parcă presărată cu diamante. Lumina aşterne mii de pete scînteietoare pe coastele dealurilor îndepărtate. Pini şi chiparoşi, dafini şi stejari verzi îşi înalţă în văzduhul străveziu staturile uriaşe. Natura provensală îşi revarsă aici, într-o luminoasă gravitate, lirismul ei senin, un cîntec pe care Cézanne îl ştie bine. Dar, deocamdată, Cézanne se plictiseşte la Aix. Visează Parisul şi îşi împleteşte visurile de dragoste cu visurile de pictură. Se îndrăgostise de o croitoreasă foarte drăguţă, Justine. Dar vezi că Justine «îşi întorcea întotdeauna capul, să n-o vadă». «Cînd îmi îndreptam privirea spre dînsa îşi pleca ochii şi roşea. Acum, băgai de seamă, cred, că ori de cîte ori ne găseam împreună pe aceeaşi stradă, făcea cum s-ar zice la stînga-mprejur şi o lua din loc, fără să privească îndărăt.» Ceea ce-i mai rău, aventura, nici măcar începută, se termină brusc. «Într-o bună zi, îi povesteşte Cézanne lui Zola, mă văd oprit de un tînăr student în primul an ca şi mine, în sfîrşit e vorba de Seymard, pe care-l cunoşti şi tu. „Scumpule” – îmi zice luîndu-mi mîna, apoi, agăţîndu-se de braţul meu, continuă să meargă spre rue d’ltalie – „stai cu mine, să-ţi arăt o fetiţă drăguţă pe care o iubesc şi mă iubeşte”. Îţi mărturisesc că din clipa aceea chiar mi se păru că văd un nor trecînd pe dinaintea ochilor. Presimţeam, ca să spun aşa, că ghinionul se ţine de mine şi nu mă înşelam, căci de

îndată ce bătu ora douăsprezece, cînd Justine ieşi din atelierul ei de croitorie, şi zău aşa, de-abia o zăream de departe ce era, Seymard îmi făcu semn zicînd: „uite-o”. Nu mai văzui nimic, mă cuprinse o ameţeală, dar Seymard mă trase spre dînsa şi atinsei în treacăt rochia fetei.» Şi Cézanne începe să se lamenteze: «Ah! ce de visuri îmi făurisem şi încă din cele mai smintite, dar vezi aici am ajuns: îmi ziceam în sinea mea, dacă nu i-aş fi nesuferit, am merge la Paris împreună. Acolo m-aş face pictor, am fi mereu împreună. Îmi ziceam, uite aşa, că vom fi fericiţi, visam tablouri, un atelier la etajul patru, tu cu mine acolo, ce-am mai fi rîs atunci. Nu doream să fiu bogat, mă ştii cum sînt eu, gîndeam că cu cîteva sute de franci am fi trăit mulţumiţi, dar, vezi bine, toate astea n-au fost decît un mare vis…» Un mare vis într-adevăr! îşi bate joc Cézanne de el însuşi. Dar istorioara lui e pătrunsă de amărăciune. În sfîrşit, vacanţa se apropie. Peste puţin timp va veni Zola şi Baille, ale cărui scrisori devin din ce în ce mai rare; Baille munceşte pe brînci şi nu mai are timp să le scrie prietenilor. Cînd Cézanne primi vestea că Zola vine la sfîrşitul lui iulie, sări în sus de bucurie. «Ştii, dacă aş fi fost un săritor bun, aş fi atins tavanul, aşa de tare am sărit», spune el cu haz.

Deşi se pregăteşte pentru bacalaureat, Zola continuă să scrie versuri. La liceul Saint-Louis, unde legase prietenie cu unul dintre colegii săi, Georges Pajot, a cărui inteligenţă şi imaginaţie i se par superioare, s-a domesticit puţin. Mînat de nevoia de a fi preţuit de alţii, se încumetă să citească în faţa colegilor o poezie pe care o dedicase împărătesei. Nu obţinu totuşi succesul aşteptat. S-au auzit mai degrabă critici destul de aspre.

Aflînd de asta, Cézanne tună şi fulgeră pe tonul

baladelor eroi-comice, împotriva «pigmeilor» care n-au fost în stare să preţuiască geniul prietenului său.

La începutul lui august, Zola trece proba scrisă la bacalaureat, clasîndu-se al doilea. Numai examenele orale îl mai ţin o vreme departe de prietenii săi. Din nefericire, la acestea are mai puţin noroc. Zola nu ştie data morţii lui Charlemagne; afară de asta, părerile pe care le exprimă despre La Fontaine sînt socotite eretice de examinatorul de franceză; e trîntit. Atîta pagubă! îşi va petrece vacanţa la Aix şi se va prezenta din nou în noiembrie, la Marsilia. Ce bucurie pe inseparabili cînd se regăsesc, în sfîrşit!

Ce neastîmpăr plin de voioşie! Folosesc fiecare clipă din timpul cît au de stat împreună. Arta şi poezia sînt, ca şi dragostea, subiectele inepuizabile ale discuţiilor şi tot în ele îşi găsesc imbold toate actele lor. Cézanne desenează şi pictează. Zola, care şi el suspina după o fată din Aix – o numise «Aeriana» – dar care, ca şi Cézanne, n-ar îndrăzni să-şi mărturisească pasiunea, scrie un lung poem de dragoste *Rodolfo.* Desenează şi el. La Villevieille schiţează două femei care se scaldă, după Jean Goujon, iar la Jas de Bouffan, merge mai departe şi îl ajută pe Cézanne să picteze un mare paravan lung de patru metri şi înalt de doi şi jumătate, pentru camera de lucru a lui Louis-Auguste: pe o parte, scene cîmpeneşti, pe cealaltă, ghirlande, frunze. În plimbările lor, Cézanne nu uită acum niciodată să ia cu el carnetul de schiţe sau vreo pînză. Şi cum vroia să facă un tablou intitulat *Briganzii,* Zola, Baptistin şi Isidore Baille, toată banda veselă, îmbrăcaţi în zdrenţe multicolore, îi pozează de zeci de ori la Infernets. La rîndul său, Cézanne se transformă în model pentru Chaillan, care vrea să-i facă portretul. Portretul acesta însă, vai, n-ar putea să fie socotit printre lucrările izbutite ale genului; o

tentă spălăcită decolorează obrajii lui Cézanne, iar fruntea e întunecată de o pastă groasă cenuşie. Hotărît lucru, acest băiat de treabă, Chaillan, are mai multă îndrăzneală decît talent. Cît despre Baille, viitorul politehnician se gîndeşte, spre a nu rămîne în urmă, să ia lecţii de literatură şi să fie «un poet şi un filosof al matematicii». Astfel, orice s-ar întîmpla, el va sta alături de prietenii săi întru poezie. Nu va fi mai prejos, în ciuda temerilor care-l rod într-ascuns. Această voinţă îi face cinste «flăcăului mătăhălos şi oacheş, cu faţa inexpresivă şi puhavă», care se ţine din ce în ce mai greu după Cézanne şi Zola, absorbiţi în demonstraţiile şi planurile lor, unele mai extravagante ca celelalte. Zola, care în anul acesta a profitat mai mult de pe urma şederii sale la Paris, venise cu sacul plin de istorioare din capitală. Deoarece Cézanne vrea să se facă pictor, stăruie Zola, el trebuie cu orice preţ să-l convingă pe tatăl său de necesitatea de a merge să studieze la Paris. Aici, la Aix, nu va învăţa nimic. Burghezii din Aix sînt nişte groaznici filistini, Gibert este un belfer pisălog, iar Luvrul rămîne de neînlocuit. Afară de asta, la Paris, Cézanne şi el, Zola, vor găsi în prietenia lor un imbold şi se vor ajuta unul pe altul în lupta lor pe drumul gloriei. Zola îi dă zor lui Cézanne; vorbitu-i-a într-adevăr, aşa cum trebuie, tatălui său despre vocaţia şi ambiţia sa de a ajunge pictor?

Da, i-a vorbit despre asta. Da, desigur că i-a vorbit. Deşi se teme de tatăl său, deşi ştie cît de mult îl amărăşte ori de cîte ori îl vede cu penelul în mînă, Cézanne i-a spus spre ce îl trage inima. La început, Louis-Auguste parcă nu vroia să creadă în această pasiune a fiului său pentru pictură. Cum asta? Vasăzică nu e numai o trăzneală trecătoare! Fiul său vrea într-adevăr să-şi consacre viaţa mîzgălelilor. Dar e o

nebunie! Aici nu e vorba dacă are talent sau nu. Pentru Louis-Auguste, a voi să pictezi, fie că eşti Veronese (o fi auzit măcar de acest nume?) sau Gibert, era o absurditate în sine. Pictura nu putea fi o meserie pentru un om serios. Artiştii? Nişte boemi păduchioşi, ale căror merite sînt recunoscute numai după ce au fost îngropaţi.

Louis-Auguste ridică din umeri. Nu-i vine să creadă că Paul, fiul său, moştenitorul său, cel care în chip firesc ar trebui să-i urmeze într-o zi la conducerea băncii, se gîndeşte serios la o asemenea prostie. De-ar pleca o dată la Paris acest Zola! Căci, în mare parte, el e capul răutăţilor, asta e sigur. El e cel care-i bagă în cap lui Paul năzbîtiile acestea; el îl împinge s-o ia razna. Cine ştie dacă băiatul inginerului ruinat nu caută cumva să tragă foloase din asta? Şi răul vine, într-o privinţă, şi de la mama lui Paul, care nu mai poate de bucurie cînd aude cuvîntul artist. Ideea că fiul ei Paul va deveni un artist o măguleşte. Oh! femeia asta cu capu-n nori, ce suflet romanţios! Louis-Auguste îl vede pe Paul şi pe dînsa cum şuşotesc, punînd la cale nu se ştie ce şi amuţind atunci cînd el se apropie. Ei, dar lasă, asta va trece! Paul se va mai gîndi. Nu se poate ca flăcăul acesta de douăzeci de ani să se încăpăţîneze multă vreme într-un proiect atît de nesăbuit. «Nu se poate ca eu, Louis-Auguste, să fi adus un cretin pe lume».

Încurajat de maică-sa, subjugat de Zola care se străduieşte să-i îndîrjească voinţa, şi cu toate că tatăl său îl bruftuluise, trimiţîndu-l să-şi vadă de studiile de drept, Cézanne nu renunţă la planul său de a ajunge la Paris, cît de curînd, adică în luna martie.

Zilele de vacanţă se scurg una după alta în această

exaltare, pînă în noiembrie. Între timp, Baille plecase iar la Marsilia, unde peste puţin timp vine la rîndul său şi Zola, pentru a-şi da bacalaureatul. De astă dată, cade la proba scrisă. Se reîntoarce la Paris destul de abătut, în timp ce Cézanne, la 28 noiembrie, trece cu succes primul său examen de drept.

Cézanne e din nou singur. Toropeala din Aix îl apasă greu. «Pînă acum, îi scrie lui Zola, liniştea de toate zilele învăluie cu aripile sale mohorîte oraşul nostru monoton.»

A reluat fără nici un chef drumul facultăţii de drept şi s-a înscris din nou la şcoala de desen. Pictura îl absoarbe din ce în ce mai mult, fără a lăsa loc altor preocupări. Se duce des la muzeu să copieze vreo pînză academică, cum ar fi *Prizonierul din Chillon* de Dubufe, sau *Sărutul muzei* de Frillie, pe care o interpretează într-o manieră cam dezordonată. Ca să facă pe placul mamei sale, duioasa lui aliată în lupta împotriva tatălui său, pictează o *Fetiţă cu un papagal.* Tot astfel, uneori, ca şi cum ar fi vrut să scape de obsesiile sale amoroase, pictează femei goale ca în *Judecata lui Paris,* în care îşi exprimă poftele violente şi naive, dorurile aprinse care-l mistuie. Doamna Cézanne pusese la loc vizibil în camera ei *Sărutul muzei,* care măgulea gusturile sale şi-i plăcea în chip deosebit. Louis-Auguste clatină din cap, nemulţumit. «Mă, băieţaş, îi spunea fiului său, gîndeşte-te la viitor. Cu geniul mori, dar cu banii mănînci.» În ciuda mutrei sale morocănoase, căci îşi simte ştirbită autoritatea la care ţine aşa de mult, Louis-Auguste e adînc întristat în sinea lui, văzîndu-şi fiul atît de nenorocit. Vai, după cum îi scrie atunci Zola lui Cézanne – «Viaţa e o minge care nu se rostogoleşte întotdeauna într-acolo unde mîna ar vrea s-o împingă».

Zola, ca nimeni altul, e acum în măsură să-şi dea seama

de asta. Pierzînd bursa în urma eşecului său la bacalaureat, e nevoit să-şi întrerupă studiile. Va trebui să-şi caute o slujbă oarecare. Dar nu se prea simte în stare să-şi cîştige existenţa şi, deprimat, cade într-o toropeală melancolică.

Mai continuă barem să scrie? Da, dar fără mare tragere de inimă. Îşi trece timpul citind şi fumînd, regretă amarnic depărtarea care-l desparte de prietenii săi şi visează la iubite inaccesibile. «Am foarte puţine lucruri să-ţi spun, îi scrie lui Baille, pe la sfîrşitul lunii decembrie. Nu ies aproape de loc din casă şi trăiesc la Paris ca şi cum aş fi la ţară. Stau într-o cameră retrasă, nu aud huruitul trăsurilor, şi dacă n-aş vedea în depărtare turnul bisericii Val-de-Grâce, m-aş putea crede la Aix.»

Tocmai atunci, Villevieille se instalează la Paris, dar Zola nu prea are poftă să se ducă să-l vadă. Villevieille nu e Cézanne. În schimb, un mic eveniment îl trezeşte pe Zola din amorţeala lui. Marguery, fostul prim-trîmbiţaş al fanfarei de la colegiul Bourbon, care are şi el veleităţi literare, intrase de curînd ca redactor la o gazetă din Aix: «Provenţa»; un roman al său apărea acolo în foileton. Zola se grăbeşte să-şi încerce norocul la această gazetă, căreia îi trimise cîteva pagini de proză, o poveste: *Zîna îndrăgostită.* El, care «niciodată nu iubise decît în vis» şi nu fusese iubit «nici măcar în vis», ar fi vrut să scrie despre dragoste, despre dragostea mijindă, cea dinainte de căsătorie, trei sute de pagini virginale în care să apară transfigurat «frumosul său ideal». Datorită lui Labot, care, încă o dată, pune o vorbă pentru dînsul, Zola speră să obţină în curînd, la începutul lui 1860, o slujbă în administraţia Docurilor. N-ar mai putea suferi multă vreme să trăiască pe spinarea mamei sale, care de-abia se poate

întreţine singură. Îşi va împărţi viaţa în două. «Asta-i hotărîrea mea, îi scrie lui Baille: să-mi cîştig pîinea oricum, iar dacă nu vreau să renunţ la visurile mele, să mă ocup noaptea de viitorul meu. Bătălia va fi lungă, dar nu mă sperie; simt în mine ceva şi dacă acest ceva există într-adevăr, mai devreme sau mai tîrziu, trebuie să iasă la iveală. Deci, nu castele în Spania; o logică strînsă, mai întîi să mănînc şi pe urmă să văd ce e în mine, poate mult, poate nimic, iar dacă m-am înşelat, să continui a mînca trăind din slujba mea obscură şi să trec neştiut ca atîţia alţii pe acest biet pămînt, cu lacrimile şi visurile mele...» Asta e cel puţin ceea ce cugetă Zola în momentele sale bune. Căci de cele mai multe ori, pierzîndu-şi curajul, se lasă pradă deznădejdii. Mamă-sa a schimbat din nou locuinţa, dar cea în care s-a mutat de astă dată e aşa de mică, încît Zola e nevoit să ia o odaie cu luna într-un hotel şi să locuiască singur acolo. Viaţa lui se destramă. Ajunge să se îndoiască cu totul de el însuşi, socotind lucruri «copilăroase şi fără valoare» tot ce scrisese.

Parisul e mohorît ca un tablou de Chaillan. Parisul nu e decît un deşert de pietre reci, unde nici un ecou nu-i răspunde. Ah! dacă Cézanne măcar ar putea veni la Paris, dacă ar putea să-şi convingă tatăl, să fie exact la întîlnirea din martie. Zola nu mai trăieşte decît cu această speranţă. «Sînt abătut, incapabil de a scrie două cuvinte, incapabil chiar de a umbla. Mă gîndesc la viitor şi-l văd aşa de negru, aşa de negru, că mă trag îndărăt cu groază. Nici avere, nici meserie, nimic decît deznădejde. Lîngă mine, nici o făptură care să-mi fie un reazem, nici soţie, nici prieteni. Peste tot mă întîmpină nepăsarea sau dispreţul. Iată ceea ce se înfăţişează înaintea ochilor mei cînd mă uită în zare!...» Ah, da, dacă Cézanne, dacă Cézanne... Ei

bine, dar Cézanne, în aceste zile de februarie, e foarte aproape de a cîştiga lupta, în faţa dorinţei cu atîta încăpăţînare afirmată de fiul său şi în faţa coaliţiei alor săi, bancherul sfîrşeşte prin a se da bătut. Totuşi, căci este un totuşi la mijloc, înainte de a lua o hotărîre definitivă, se va duce să se sfătuiască cu Gibert, să-l întrebe dacă găseşte nimerită plecarea lui Paul. Simplă măsură de elementară cuminţenie? sau mai degrabă şiretenia unui om care are geniul de a descoperi numaidecît punctul slab al adversarului? În orice caz, Gibert, cu care Cézanne discută, aducînd vorba de plecare, nu se arată prea încîntat; plecarea lui Cézanne l-ar lipsi de un elev.

Aceste tărăgăneli i se par lui Zola un semn rău, cu atît mai mult cu cît Cézanne, gata întotdeauna să treacă de la entuziasm la nehotărîre, îi pune o întrebare curioasă: se putea oare lucra la Paris? Zola, care ştia cît de repede se lasă descurajat prietenul său şi cît e de nepriceput în problemele practice ale existenţei, se grăbeşte să-i aranjeze un program foarte precis, a cărui austeritate avea să-l dezarmeze pe Louis-Auguste. «Iată cum îţi vei putea împărţi timpul. De la şase dimineaţa la unsprezece, vei merge să pictezi într-un atelier, după modele vii; vei mînca şi apoi de la amiază pînă pe la patru vei copia, la Luvru sau la Luxembourg, capodopera care o să-ţi placă. Asta înseamnă nouă ore de lucru; cred că e de ajuns şi cu un asemenea regim o vei scoate bine la capăt. După cum vezi, ne va rămîne liberă toată seara şi-o vom petrece cum vom socoti mai bine, fără ca studiile noastre să aibă de suferit. Pe urmă, duminica, o vom lua din loc şi ne vom duce la cîteva leghe de Paris; priveliştile sînt încîntătoare şi, dacă inima ţi-o cere, vei aşterne pe o bucăţică de pînză arborii sub care vom fi prînzit.» Zola nu uită de fel nici problema

bănească. Cu cei o sută douăzeci şi cinci de franci pe lună, cît gîndeşte să-i dea tatăl său, Cézanne va putea face faţă nevoilor, dar trăind pe sponci. «Vreau să-ţi fac socoteala cheltuielilor pe care le vei avea. O cameră de douăzeci de franci pe lună, un prînz de 90 de centime şi o cină de un franc şi zece centime, adică doi franci pe zi, sau şaizeci de franci pe lună; adăugînd cei douăzeci de franci pentru cameră, fac optzeci de franci pe lună. Mai ai de plătit şi atelierul; cel al lui Suisse, unul din cele mai ieftine, costă, aşa cred, zece franci; mai pune zece franci pentru pînze, peneluri, culori; total 100 franci. Îţi vor rămîne deci 20 franci pentru spălatul rufelor, lumină, miile de alte mici nevoi neaşteptate, tutun, plăcerile mărunte; vezi că vei avea taman cît îţi trebuie ca s-o scoţi la capăt şi te asigur că n-am umflat nici o cheltuială, dimpotrivă, am pus mai puţin. De altfel, asta va fi o foarte bună şcoală pentru tine; ai să înveţi ce înseamnă banul şi în ce fel un om deştept trebuie să se descurce». Această ultimă frază e scrisă în mod vizibil pentru Louis-Auguste. De altminteri, Zola mai adăugă: «Te sfătuiesc să-i arăţi şi tatălui tău socoteala de mai sus; poate că trista realitate a cifrelor îl va convinge să mai scoată ceva din pungă. Pe de altă parte, îţi vei putea face rost de ceva bani pentru munca ta. Tablourile făcute în ateliere mai ales reproducerile de la Luvru, se vînd foarte bine; chiar dacă nu vei face decît una pe lună, îţi vei spori binişor suma destinată plăcerilor mărunte. Totul e să găseşti un negustor, şi pentru asta nu trebuie decît să cauţi. Cutează şi vino; o dată pîinea şi vinul asigurate, poţi să te dedici artei fără primejdie».

Din nefericire, poate că îndoindu-se de talentul lui Cézanne, Gibert rămîne pe poziţiile sale. E împotriva plecării: nu-i mai greu să ajungi pictor la Aix ca la Paris.

Asupra acestui lucru Louis-Auguste n-ar îndrăzni să contrazică un om de meserie. Hotărîrea e luată. Paul să-şi termine mai întîi dreptul. Între timp va putea să deseneze şi să picteze. Are aici la Aix un profesor excelent şi un muzeu plin de comori artistice la dispoziţia lui; totul e cum nu se poate mai bine. Afară de asta, Rose, surioara lui, se îmbolnăvise. Nu e momentul să părăsească casa părintească. Şi cu asta, basta! Nu, o treabă ca asta nu se putea termina aşa. Soarta lui Cézanne, a lui Paul Cézanne e în joc – şi Cézanne o ştie. Dincolo de dealurile din jurul Abc-ului se înalţă Parisul, oraşul tuturor izbînzilor artei, căci pentru el Parisul e Luvrul, sînt culorile princiare ale lui Tiţian, carnaţia bogată a lui Rubens, splendoarea nocturnă a lui Rembrandt. Cézanne spera să le vadă; cu atît mai cruntă îi este decepţia. Melancolia lui de ieri se preface în deznădejde sfîşietoare. E îndurerat pînă în adîncul fiinţei; suferă, tace, lipseşte mereu de acasă, nu se întoarce la ai săi decît pentru a mînca şi dormi. În locuinţa familiei Cézanne, traiul devine din ce în ce mai apăsător. Afurisita asta de pictură, îşi zice tatăl său consternat, e boală curată! La masă, închis în el însuşi, posomorît, aproape amorţit, Paul păstrează o tăcere încăpăţînată. Mamă-sa oftează, văzîndu-l aşa. Cézanne continuă totuşi să picteze, dar cu amărăciune în suflet şi copleşit de o tristeţe din care-l smulge cîteodată doar o răbufnire de mînie năpraznică; se năpusteşte atunci cu furie la pînza începută. Cu gesturi violente, răzuieşte vopseaua, distruge tot ce pictează. Îndoiala se strecurase în el. Degetele îi sînt amorţite, neîndemînatice, incapabile să redea ceea ce vroia să exprime, să stăpînească torentul senzaţiilor care-l străbat cînd are o pensulă în mînă. Din lehamite, îşi abandonează scîrbit paleta. Nu cumva o fi avînd dreptate

Gibert? – Gibert? Toată învăţătura lui Gibert se reduce doar la reţete, care de cele mai multe ori nu-s bune la nimic.

Ah, Parisul! Acest Paris în care tatăl său vede o ameninţare pentru Paul şi se teme de legăturile deocheate, de pildele vătămătoare, de cafenele, de femeile uşuratice, tot atîtea primejdii ce-ar pîndi acolo. Parisul! Parisul! – Dar la ce bun şi Parisul ăsta!

«Pictura care-mi place, cu toate că nu reuşesc»… notează Cézanne în treacăt într-una din scrisorile către Zola (care se răriseră: Cézanne, după cum el însuşi o mărturiseşte, nu mai are nici curaj ul de a-i scrie prietenului său). Fraza îl zdruncină dureros pe Zola. «Tu! Tu să nu reuşeşti? – i-o întoarce el. Cred că te înşeli asupra ta însuţi.» Zola e şi el la mare ananghie. Întîlnirea ratată din martie îl lovise rău. La începutul lui aprilie, intrase la Docurile Napoleon din rue de la Douane, unde cîştigă şaizeci de franci pe lună. Se plictiseşte de moarte acolo. De la ora nouă dimineaţa pînă la patru după amiază, înregistrează, căscînd, declaraţii de vamă, transcrie corespondenţă. Soarele care bate în ferestrele murdare ale biroului e pentru dînsul ca o chemare nostalgică a libertăţii pierdute. În jurul lui nu sînt decît dosare prăfuite, slujbaşi – «cei mai mulţi stupizi». În această existenţă searbădă, pe care nu mai ştie cum s-o blesteme, Zola încearcă totuşi să găsească în adîncul fiinţei sale un pic de poftă de viaţă, pentru a i-o împărtăşi dragului său Cézanne. Asta, pentru ca «domnul viitor mare pictor» să nu se lase doborît. E drept că evenimentele nu au corespuns dorinţelor lor: Ar fi totuşi absurd să crezi bătălia pierdută. Trebuie să fii abil. Zola îi trasează lui Cézanne o linie de conduită: «caută de-l mulţumeşte pe tatăl tău

urmînd studiile tale de drept cu cea mai mare rîvnă. În acelaşi timp, ţine-te dîrz şi neabătut de desen – *unguibus et rosto»*[6]*.* De altminteri, dîndu-şi seama că în scrisorile lor se ocupă mereu de poezie şi aproape niciodată de pictură, acuzîndu-se poate de egoism, Zola hotărî să aducă mai des vorba în aceste scrisori de pasiunea lui Cézanne şi să-i dea sfaturi. Cézanne, care o fi avînd motive serioase de a nu discuta cu Zola probleme de pictură, citeşte pesemne uluit interminabilele disertaţii ale prietenului său. Zola, dragul de el, întotdeauna atît de afectuos şi de prevenitor, atît de grijuliu în prietenie, dar atît de ageamiu în pictură şi – ah! ce neînţelegere! – atît de puţin sensibil! De altfel, Zola o recunoaşte singur: în pictură ştie «cel mult să deosebească albul de negru». Asta însă nu-l împiedică să aibă păreri categorice. Judecînd pictura cu ochiul unui om de litere şi nevăzînd într-o pînză decît intenţiile anecdotice, îl pune în gardă pe Cézanne împotriva realismului, în numele poeziei: îi mărturiseşte sus şi tare admiraţia sa pentru Greuze şi pentru Ary Scheffer «acest pictor de geniu», mort cu un an în urmă, care era «un îndrăgostit pasionat al idealului».

Zola îl roagă din toată inima pe Cézanne – la ce s-o fi gîndit oare? — să se ferească de ispitele artei comerciale, să nu cadă în fabricaţiile picturale elaborate în pripă. «Realiştii mai fac artă în felul lor – lucrează conştiincios. Dar comercianţii, cei care pictează dimineaţa pentru pîinea de seară, aceia se tîrăsc jalnic». În sfîrşit, Zola arată că a avut un vis: «Se făcea că scrisesem o carte frumoasă, povesteşte el, o carte sublimă, pe care tu ai ilustrat-o cu gravuri frumoase, sublime. Numele noastre în litere de aur străluceau alături pe prima pagină şi, în această înfrăţire a

6 Cu unghiile și cu dinții (n. t).

geniilor, treceam împreună în posteritate. Dar, din nefericire nu e încă decît un vis.» La sfîrşitul lui aprilie, Louis-Auguste devine, s-ar zice, mai omenos. Cézanne îl informează pe Zola, care-i răspunde: «Ţintite bine, fără a fi nerespectuos. Gîndeşte-te că viitorul tău e în joc şi că fericirea ta depinde de asta». Dar cerul se înseninează oare cu adevărat? Louis-Auguste pare într-o zi să cedeze; a doua zi însă, împotrivirea lui se face mai îndîrjită. Aceste alternanţe macină voinţa lui Cézanne. După Villevieille, căruia Zola, în lunea Paştilor, se hotărîse în sfîrşit să-i facă o vizită, iată că şi Chaillan, la rîndul său, vine la Paris. Chaillan o să lucreze în atelierul lui moş Suisse! Chaillan face copii la Luvru! Ferice de Chaillan; ferice că se află la Paris, ferice că-i atît de sigur de el. Truphème va pleca şi el la Paris. Cézanne mîrîie, furios. În vacanţa de Paşti, Baille se dusese la Jas de Bouffan. Absorbit şi hărţuit de necazurile lui, Cézanne îl primi foarte morocănos. Abia dacă-i făcu cinstea să-i vorbească. Baille plecă de acolo foarte supărat. Cu puţin înainte, chinuit de o teamă nedefinită, Baille îşi luă inima în dinţi ca să-l întrebe pe Zola: «Cînd mă veţi vedea incapabil de a da expresie artei fie prin pictură, fie prin poezie, nu mă veţi socoti nedemn de voi?» La care Zola îi răspunsese: «Cînd tu ne vei vedea pe noi, sărmani boemi, pictoraşul şi scriitoraşul, incapabili de a ne găsi un rost, nu ne vei crede nedemni de tine?» Şi-acum, Cézanne, care-l repede! Baille i se plînge lui Zola care, temîndu-se că li se destramă prietenia, se grăbeşte de îndată să-l potolească pe acesta şi totodată să-i ceară lui Cézanne să se poarte mai drăguţ, menajîndu-l şi pe unul şi pe celălalt. «Am crezut că văd slăbind legătura ta cu Baille, îi scrie el lui Cézanne, că o verigă a lanţului nostru e gata să se rupă. Şi, tremurînd, te rog să-ţi

aminteşti de petrecerile noastre de odinioară, de jurămîntul pe care l-am făcut, cu paharul în mînă, de a merge toată viaţa cot la cot, pe acelaşi drum». Desigur, Baille nu e tocmai ca dînşii, desigur că nu are craniul făcut după acelaşi calapod; nu are însă mai puţin dreptul la bunăvoinţă şi e vrednic de dragostea lor. Cît despre bietul nostru prieten Cézanne – dar acum Zola i se adresează lui Baille – trebuie să-i trecem cu vederea, pentru că «nu prea ştie întotdeauna ce face, după care o mărturiseşte el însuşi glumind… Cînd te supără, să nu crezi c-o face din inimă, ci doar împins de duhul cel rău care-i întunecă mintea». Cumpănind el însuşi cu cea mai mare băgare de seamă fiecare cuvînt în dojenile adresate lui Cézanne, el îi recomandă şi lui Baille o moderaţie extremă. «Îi vei scrie regulat cîteva scrisori, fără a te plînge prea mult de întîrzierile cu care ar putea să-ţi răspundă; vezi ca scrisorile acestea să fie ca şi înainte, afectuoase, mai ales fără nici o aluzie care ar putea să-i amintească de cearta voastră; într-un cuvînt, ca şi cum nimic nu sor fi petrecut între voi. E un convalescent, pe care-l tratăm, şi dacă nu vrem ca boala să se întoarcă, să evităm imprudenţele». Cît de mult ţinea Zola să fie convingător! Nu are în viaţă decît această bogăţie: prietenia lui Cézanne şi a lui Baille. Slujba sa la Docuri îl plictiseşte peste măsură. Pentru a se mai distra, iese uneori prin împrejurimi, la Saint-Cloud, la Saint-Mandé sau la Versailles. Cu toate astea, în curînd nu mai poate îndura şi-şi dă demisia. Decît această lîncezeală, mai bine mizeria. Ceea ce-i aduce din partea lui Baille scrisori pătrunse de mîhnire. Baille, pe care primirea lui Cézanne îl rănise (Cézanne tot n-a reluat corespondenţa cu el) înţelege din ce în ce mai puţin motivele purtării prietenilor săi. Purtarea lor – asta este deci ceea ce

înţelegeau ei prin «poezie», toate aceste incoerenţe, aceste veleităţi dezordonate? – purtarea lor îl scoate din sărite. În cuminţenia sa blajină, în banalitatea sa de băiat cu scaun la cap, nelăsîndu-se ademenit de fleacuri, îl dojeneşte pe Zola că nu priveşte realitatea în faţă, că nu-şi face o situaţie de care să nu-i fie ruşine. «Sărman prieten, i-o întoarce Zola, vorbeşti ca un copil. Realitatea nu este decît o vorbă goală pentru tine. Unde ai întîlnit-o? Nu vreau o situaţie decît pentru a-mi permite să visez în voie. Mai curînd sau mai tîrziu, voi reveni la poezie. Îmi vorbeşti de amăgitoarea glorie a poeţilor; îi numeşti nebuni, strigi că nu vei fi atît de prost ca dînşii, să mori într-un pod de dragul unor aplauze.» Ce «ocară»! Deşi aceste fraze arată că între ei s-a ivit o adîncă neînţelegere, Zola nu ţine seama de asta. Împotriva oricărei raţiuni, agăţîndu-se de această prietenie pe care cel mai mic vîrtej al vieţii fiecăruia în parte o mai zguduie niţel, el declară: «Bineînţeles, că felul nostru diferit de a privi viaţa nu va face să slăbească prietenia noastră». Cu toate acestea, scrisorile lor nu întîrzie să atingă un ton ridicat. În iunie, Zola recunoaşte că îşi pierde sărita citind răvaşele lui Baille. «Cuvîntul *situaţie,* îi spune el, revine de mai multe ori în scrisoarea ta şi acest cuvînt mă întărită la culme. Aceste opt litere au un aer de băcan îmbogăţit care mă calcă pe nervi». Şi adaugă cu amărăciune: «Scrisoarea pe care mi-ai trimis-o nu este scrisoarea unui tînăr de douăzeci de ani, a lui Baille pe care l-am cunoscut... Eşti oare de bună credinţă? E adevărat că nu mai visezi libertatea? că aspiraţiile tale se mărginesc la o fericire materială? Atunci, sărman prieten, te plîng; atunci ceea ce-ţi scriu îţi va părea, aşa cum mi-ai spus-o: lipsit de judecată, de sînge rece şi de bun simţ.» Această ceartă

trebuie să fi făcut pe Zola să mediteze asupra relaţiilor sale cu Cézanne. Are el oare dreptul, aşa cum face, de a încerca să trezească energia amorţită a lui Cézanne, de a voi să-l smulgă din mijlocul familiei, din somnolenţa oraşului său natal, de a încerca să-l împingă spre destinul său de artist? În această lună a lui iunie, Cézanne e prada unei deznădejdi cum nu cunoscuse niciodată. Lupta împotriva tatălui său continuă. Lupta cu pictura la fel. Uneori, ajuns la capătul puterilor, nu mai vorbeşte de nimic altceva decît că o să dea cu pensulele de tavan. Pictura! Parisul! Într-o răbufnire de furie, Cézanne renunţă la toate. Exasperat, se apucă iar de studiile sale de drept. Dar furtuna trece, şi Cézanne se întoarce la şevaletul său, pentru a se chinui din nou, simţind că nu mai poate trăi decît în faţa unei pînze, că nu mai poate rupe cu această pasiune deznădăjduită pentru pictură, nefiind în stare nici s-o părăsească, nici să-şi afle în ea mulţumirea.

«Să mă ferească dumnezeu să fiu geniul tău rău, îi spune Zola, să-ţi căşunez nenorocirea aducînd laudă artei şi visului! Nu-mi vine totuşi să cred; diavolul nu se poate ascunde sub prietenia noastră, pentru a ne duce pe amîndoi la pieire. Reia-ţi curajul, apucă din nou pensulele în mînă şi lasă-ţi imaginaţia să rătăcească unde-i place. Am încredere în tine; de altfel, dacă te împing la rău, răul acesta să cadă asupra mea.»

În ciuda situaţiei sale grele (solicită fără succes o slujbă oarecare, face demersuri peste demersuri), Zola şi-a regăsit dîrzenia. Totul sau nimic: asta îi este deviza. Va cîştiga partida pe terenul unde vrea să-şi joace viaţa, sau o va pierde, dar nu se va lepăda de idealul său. Va fi scriitor: «Aş vrea, îi scrie lui Baille, să nu merg pe urmele nimănui, nu pentru că aş rîvni la titlul de şef de şcoală – un

asemenea om acţionează întotdeauna după un plan – dar aş vrea să găsesc un drum neexplorat şi să ies din gloata scriitoraşilor epocii noastre». Dar, vai! zadarnic vei căuta la Cézanne asemenea gînduri, şi Zola e dezolat. Nici o încredere în sine, certitudini mai puţine ca oricînd. Entuziasme furtunoase, apoi prăbuşiri fulgerătoare. Dibuiri febrile, urmate de amarnice dezamăgiri. «Sînt un prunc la sînul Iluziilor», spune Cézanne. La Jas de Bouffan, pe pereţii marelui salon, a pictat patru panouri înfăţişînd anotimpurile: după ce le isprăvise, le semnase ironic «Ingres». Ironie la adresa maestrului respectat al academismului? Insolenţa nu pare îndoielnică. Dar ironie şi pe seama propriilor sale slăbiciuni. Zola află, ba că Cézanne va veni neîntîrziat la Paris, ba că e pe punctul de a renunţa definitiv la pictură. «Voi vorbi de acum înainte pentru a nu spune nimic, căci purtarea mea contrazice vorbele mele», îi scrie Cézanne lui Zola, într-o zi de iulie. Zola se supără, îşi acuză prietenul de lipsă de caracter. Nehotărîrea sa, mai mult decît împotrivirea tatălui, e răspunzătoare de aceste veşnice tergiversări. Ce apatie! Cézanne i-o mai fi vorbind barem tatălui său de proiectele sale? O mai fi avînd proiecte? «Pictura nu e oare pentru tine o toană care ţi s-a năzărit într-o bună zi cînd te plictiseai? Nu e oare numai o joacă pentru a-ţi trece vremea, un subiect de conversaţie, un pretext ca să nu-ţi vezi de studiile de drept? Atunci, dacă aşa stau lucrurile, îţi înţeleg purtarea: faci bine că nu împingi lucrurile pînă la capăt şi că nu-ţi creezi noi încurcături familiale. Dar dacă pictura e chemarea ta, şi aşa am crezut întotdeauna – dacă te simţi în stare să realizezi ceva cum se cuvine după ce vei fi muncit cum se cuvine, atunci devii pentru mine o enigmă, un sfinx, un nu ştiu ce imposibil şi tenebros.»

Hotărît, totul le merge din rău în mai rău inseparabililor. Corabia lor trosneşte din toate încheieturile. În ciuda explicaţiilor liniştitoare pe care Zola este grăbit să i le dea, Baille se socoate ofensat. Zola, pretinde el, l-a făcut «cretin». Dar nu, răspunde Zola. Cu toate astea, e silit să constate că Baille, care-i scrie scrisori de o cuminţenie şi de un realism exasperant, nu mai e tovarăşul lor vesel de odinioară. Ah! cînd oare va putea să mai meargă la Aix, aşa cum plănuise! Să vezi atunci ce repede îl va linişti pe Baille; şi-l va împăca şi pe Cézanne. Viaţa lui e departe de a fi veselă. Caută în zadar o slujbă, nu are bani. Puţină pîine şi brînză, sau pîine înmuiată în ulei, asta este toată hrana lui. Nu trăieşte decît amanetîndu-şi la Muntele de Pietate puţinele obiecte pe care le are. Mizeria îi zdruncină sănătatea, îl face febril, agitat, nestatornic. Călătoria la Aix i se pare că ar fi cel mai bun leac. Dar vai, toată vara e nevoit să-şi amîne mereu plecarea. O singură bucurie în vara asta: Cézanne şi Baille s-au întîlnit la Aix, şi par a fi uitat cu totul de cearta lor. Pe la mijlocul lui octombrie, Zola se vede silit să-şi scoată din cap orice gînd de călătorie. Anul acesta nu-şi va mai vedea prietenii. Slăbit de lipsa de hrană, se prăbuşeşte la rîndul său, deznădăjduit, nemaigîndindu-se la nimic, cuprins de inerţie. Baille l-a încredinţat pe Zola că Cézanne va veni la Paris în martie viitor. Dar Zola, de atîtea ori dezamăgit în aşteptările sale, nu mai crede nimic; nu mai vrea nici să pomenească în scrisorile sale către Cézanne de proiectata lor întîlnire. Şi cu toate astea, la Aix, împotriva presupunerilor lui Zola, Cézanne nu abdicase. Continuă pe căile întortocheate, care-l iritau atît de mult pe Zola, să meargă spre ţelul său. Tatăl său n-a cedat. Dar nici el nu s-a dat bătut. Autoritatea tatălui se

loveşte de încăpăţînarea pasivă a fiului. Cézanne nu mai dădea aproape de loc pe la facultatea de drept. În iarna aceasta îşi va petrece tot timpul pictînd. Pictează la şcoala de desen. Pictează la muzeu. Pictează la Jas de Bouffan. Pictează afară, aşezîndu-se pe pămîntul îngheţat, fără să-i pese de frig. Pictează mereu şi peste tot. Pictează după gravuri, după nişte tablouri de Cuyp sau de Lanscret, şi se pictează el însuşi după o fotografie, cu faţa posomorită, îndărătnică, încruntată şi dramatizată, ba îl pictează chiar şi pe tatăl său, şezînd pictor peste picior, cu şapca pe cap, citindu-şi ziarul. Louis-Auguste a acceptat să pozeze. Nu e oare gata-gata să-şi recunoască în sfîrşit înfrîngerea?

Simţind că fiul său îi scapă, într-o izbucnire de furie, Louis-Auguste îl acuză făţiş şi violent pe Zola că ar fi cauza acestei destrăbălări, că dintr-un «calcul odios» a manevrat în aşa fel încît să-l ademenească pe fiul său la Paris, urmărind să tragă foloase din asta. Dar era ultima lui împotrivire. Întărîtat de acest atac duşmănos, pe la sfîrşitul lui aprilie, Zola se aşază să-i scrie lui Baille, ca să se justifice. Dar nu va mai apuca să trimită scrisoarea. A doua zi, dis de dimineaţă, pe cînd mai moţăia, aude o larmă de glasuri. O voce tunătoare îi strigă numele pe scară. Dă fuga, deschide uşa. În prag e Paul Cézanne. Louis-Auguste capitulase. Cu două zile în urmă nimic nu era încă decis. Apoi, pe neaşteptate, Louis-Auguste a spus da. A hotărît să-şi însoţească fiul la Paris şi s-o ia şi pe Marie cu dînşii. Dacă Paul vrea cu tot dinadinsul să guste viaţa de boem, n-are decît, facă cum îi place. Cîteva luni de foame vor reuşi poate mai bine decît toate vorbele să-i vîre acestui încăpăţînat minţile în cap. Aşadar, Louis-Auguste şi-a scos din dulap pantofii de zile mari (cei lustruiţi) şi jobenul. Va profita de această călătorie pentru a merge să-i

vadă şi pe reprezentanţii parizieni ai băncii. «Nu se poate ca eu, Louis-Auguste, să fi adus pe lume un cretin.»

IV. MANSARDELE PARISULUI

Într-o seară am aşezat Frumuseţea pe genunchii mei – şi am găsit-o amară – şi am înjurat-o.

RIMBAUD *(«Un anotimp în Infern.»)*

Louis-Auguste nu zăboveşte mult la Paris. După ce a stat două sau trei zile – tatăl şi fiul trăseseră la un hotel de pe strada Coquillière, aproape de Hale – se întoarce la Aix, împreună cu fiică-sa. Paul va primi suma de o sută cincizeci de franci pe lună (deci cu 25 de franci mai mult decît era prevăzut), pe care i-o vor înmîna domnii Lehideux, reprezentanţii parizieni ai băncii Cézanne şi Cabassol.

Iată-i în sfîrşit pe Cézanne şi pe Zola împreună. Marele lor vis se împlinise. Cézanne se instalează într-o cameră mobilată pe rue des Feuillautines, nu departe de cartierul Panthéon, unde locuia prietenul său. Cu surpriză, cu admiraţie, cu un fel de teamă descoperă Cézanne Parisul anului 1862. Junele provincial de douăzeci şi doi de ani, foarte necăjit de accentul său meridional, se pomeneşte deodată zvîrlit într-o altă lume, unde toate îl fac să se simtă străin. Al Doilea Imperiu e în toată strălucirea lui. În timp ce frumoasele demimondene care îi ruinau pe băieţii de familie îşi etalează luxul neruşinat, în timp ce domnişorii fercheşi trăncănesc la Tortoni sau la Café Anglais, baronul Haussman[7] face din Paris un şantier de

7 Primarul Parisului în vremea aceea (n. t).

demolare. Pe malul stîng, unde locuiesc Cézanne şi Zola se tăiase noul bulevard Sevastopol; se trasează acum străzile de Rennes, des Ecoles, Monge; se înalţă palatul Thermes.

E mult zgomot şi multă forfotă aici, pentru unul ca Cézanne, iubitor de linişte şi singurătate. Hotărît, Parisul e un oraş foarte ciudat. Din locuinţă în locuinţă, Zola sfîrşeşte prin a nimeri într-o odaie mobilată de pe strada Soufflot, un fel de hotel păcătos frecventat de prostituate, răscolit noaptea de raziile poliţiei. Iată încă un aspect al Parisului. Bietul Zola! Cine ar fi putut să-şi închipuie din scrisorile sale mizeria în care trăia? Ele nu arătau ceea ce era în realitate această mizerie, promiscuităţile infame, conversaţiile şi zgomotele foarte sugestive care răzbăteau prin pereţii subţiri ai odăii. Cu toate astea, cu toate că se simte prost după cîte lipsuri îndură, în ciuda imposibilităţii de a-şi găsi o slujbă oarecare, în ciuda paltonului înverzit de atîta amar de vreme de cînd îl tot poartă, şi care împreună cu nişte pantaloni ponosiţi alcătuiesc singura lui garderobă, Zola nu-şi pierde încrederea. Continuă să fie ceea ce se voia; un poet; chiar zilele acestea termină o poemă de vreo mie două sute de versuri. Într-o zi, Parisul va fi la picioarele lui!

Bineînţeles, Zola se grăbeşte să-l conducă pe Cézanne la Luvru, la Luxembourg şi la Versailles. Cézanne găseşte că «tablourile pe care le cuprind aceste admirabile monumente sînt epatante, uluitoare, copleşitoare». Salonul de toamnă, mai ales – de necrezut! — îl umple de admiraţie.

Se opreşte cu exclamaţii entuziaste în faţa pînzelor lui Cabanel, lui Gérome, lui Meissonier, lui Jean Louis Hamon, lui Pils şi ale altor «maeştri» oficiali, care în acest an 1861 expun *Bătălia de la Alma, Împăratul la Solferino, Phryné în*

faţa areopagului sau *Portretul domnului Rouher, ministrul Agriculturii.*

Fără a pierde timpul, Cézanne se pune pe lucru. Are intenţia să se prezinte la Şcoala de belle-arte. Pentru a prepara examenul de admitere, se înscrie la Academia Suisse, unde merge în fiecare dimineaţă, de la ora şase. Academia Suisse e instalată la etajul doi al unei vechi clădiri din Ile de la Cité, la răspîntia bulevardului du Palais şi a cheiului des Orfèvres. A înfiinţat-o un fost model, moş Suisse. Numeroşi artişti – şi dintre cei mai mari: Delacroix, Courbet, Bonington – au urcat scara de lemn, murdară, gata să se năruie, care duce în sala mare şi goală, afumată, mobilată numai cu cîteva bănci, unde este atelierul. Nu se predau cursuri la Suisse. Nu se află nici profesori, nici supraveghetori. În schimbul unei taxe lunare, elevii au la dispoziţia lor un model. În timpul primelor trei săptămîni ale lunii un bărbat, iar în ultima săptămînă, o femeie.

Locul e totuşi destul de pitoresc. În acelaşi imobil lucrează şi un dentist căruia i s-a dus vestea de ieftin ce este (scoate o măsea pentru un franc) şi cît de expeditive şi de brutale îi sînt metodele. I se vede hăt de departe, de pe chei, firma uriaşă: «Sabra, dentistul poporului». Deseori, clienţi de-ai lui greşesc uşa, dînd buzna în atelier. Cum zăresc modelul gol o iau la fugă, scandalizaţi, urmăriţi de glumele tinerilor ucenici într-ale picturii. Academia Suisse e un focar de nelinişte. Aici se cîrteşte împotriva Imperiului, aici sînt criticaţi pictorii cei mai de vază. Aici se plămădeşte viitorul. Artişti începători aduc necontenit noi motive de revoltă sau de credinţă. Cu cinci sau şase ani în urmă, un tînăr burghez, Edouard Manet, a lucrat aici; chiar în acest an, pentru prima dată – are aproape treizeci de ani – expune la Salon; juriul i-a primit două tablouri,

printre care un *Guitarrero* (Bărbat cu ghitară) foarte lăudat de Thèophile Gautier.

Un anume Claude Monet a trecut şi el abia cu cîteva luni înainte pe la Academia Suisse; deocamdată nu mai e la Paris, ci în Algeria, unde-şi face serviciul militar. La Academia Suisse, acest flăcău de douăzeci de ani legase prietenie cu un oarecare Camille Pissarro. Născut în Antile, în insula daneză Saint-Thomas, Pissarro se stabilise prin 1855 în Franţa, pentru a se consacra picturii. Nu se înscrisese niciodată ca elev la Academia Suisse, dar vine deseori să-şi vadă prietenii, cînd e în trecere prin capitală.

Fără îndoială că Cézanne se simte oarecum stînjenit în acest mediu, atît de nou pentru el, atît de diferit de cel al şcolii de desen din Aix. Din fericire întîlneşte la Suisse pe unul căruia cel puţin accentul său nu i se pare ridicol; e un compatriot al său care răspunde la falnicul nume de Achile Emperaire. Se împrieteneşte cu el numaidecît. Omul e ciudat. Ca înfăţişare, un pitic – un pitic împotriva căruia natura pare să se fi înverşunat. Un cap uriaş cu fruntea înaltă, de la care porneşte o chică lungă, e aşezat pe un trunchi gros, diform; pieptul e parcă strivit, iar spatele boboşat de o ghebă. La acest trunchi sînt articulate nişte picioare lungi şi subţiri de cocostîrc. Dar în trupul pocit arde un suflet înflăcărat. Caraghiosul acesta e tot numai orgoliu. O voinţă tragică îl însufleţeşte şi-l transfigurează. Cu pălăria trasă pe ochi şi mîna în şold, cu bastonul sau umbrela sub pardesiu, ca o spadă, îşi îndreaptă cît poate mijlocul; şi în dorinţa nebună şi încăpăţînată de a mai creşte, în fiecare dimineaţă face o oră de exerciţii la trapez.

Umilit, nu are decît o dragoste, frumuseţea, şi mai ales a femeii, care-l chinuie, pe care nu se mai satură s-o redea

în desene violent colorate, în sanghină sau pe pînze, toate cu un caracter, am zice, destul de obsedant, mîngîind, rotunjind, frămîntînd formele feminine, torsurile opulente ca un vis de fecunditate. Cu zece ani mai în vîrstă decît Cézanne, fiu al unui controlor de măsuri şi greutăţi de la subprefectura din Aix, Emperaire nu nutreşte altă ambiţie de cînd e pe lume, decît gloria. Ca şi Cézanne, înaintea acestuia, urmase la Aix cursurile lui Gibert, apoi în 1857 (Cézanne era atunci la colegiul Bourbon în clasa a doua) a plecat la Paris. O duce ca vai de lume, trăind nu se ştie din ce, necheltuind mai mult de zece gologani pe zi, fără să renunţe însă la idealul său, convins că are geniu şi, de altfel, incapabil de a trăi în afara visului care-i luminează viaţa.

Emperaire are discuţii interminabile cu Cézanne. Îşi duce compatriotul la Luvru, în faţa picturilor lui Rubens, ale lui Tiţian, Giorgione, Veronese. Aruncîndu-şi coama pe spate, scuturîndu-şi ciocul de muşchetar, Emperaire îşi strigă sus şi tare admiraţia neţărmurită pentru aceşti prinţi ai culorii, ai splendorilor carnale, aţîţînd şi mai mult imaginaţia romantică a lui Cézanne. Simpatia pe care aceşti doi oameni au simţit-o din prima clipă unul faţă de celălalt, nu e oare îndreptăţită? Cît de mult se aseamănă, în ciuda a tot ce, pe de altă parte, ar fi putut să-i despartă! Nu-i înflăcărează oare pe amîndoi acelaşi romantism năvalnic? Şi oare nudurile lui Cézanne, în realitatea lor lăuntrică, sînt ele atît de diferite de nudurile lui Emperaire? A picta nuduri nu e oare pentru unul, ca şi pentru celălalt, un mijloc de a se elibera? Pentru tînărul răscolit de dorinţe în faţa femeii, dar paralizat de o neputinţă de neînvins din cauza timidităţii, ca şi pentru omuleţul respins şi luat în rîs de femei, căruia din cînd în

cînd îi lucesc ochii aprinşi de pofte sălbatice? Numai în privinţa lui Delacroix, Emperaire şi Cézanne nu sînt de acord. Delacroix este în ochii lui Cézanne – şi asta nu i-o poţi scoate din cap – un maestru printre maeştri; după Emperaire, este mai puţin decît un nimic, un cîrpaci de culori pe lîngă Tintoretto. Ce-are a face! Emperaire – aşa cum îl vede Cézanne – e într-adevăr un tip «grozav». Încetul cu încetul, Cézanne îşi creează şi alte legături la Academia Suisse. Face cunoştinţă cu un băiat drăguţ, Antoine Guillemet – mustăcioară blondă, ochi vioi, chip atrăgător, ţinută frumoasă – şi cu un spaniol de fel din Porto-Rico, Francisco Oller y Cestero, care-l prezintă prietenului său Pissarro.

Pissarro, un suflet minunat, bunătatea întruchipată, îl îndrăgeşte numaidecît pe Cézanne. Socoate că lucrările acestuia nu-s nicidecum lipsite de originalitate şi-l încurajează să stăruie pe calea apucată; va da negreşit opere frumoase în viitor. Cuvintele acestea prieteneşti îi fac mult bine lui Cézanne. Dacă într-adevăr, Parisul îl învaţă ceva, e că, pentru a deveni un adevărat artist, mai are totul de învăţat. Nu ştie nimic şi suferă dîndu-şi seama de asta; ce neghiobie a făcut plecînd din Aix, părăsind calea bătătorită ce se deschidea înaintea lui! Babacul avea dreptate. Trecuse abia ceva mai mult de o lună de cînd Cézanne se afla la Paris şi în clipele sale de restrişte – erau numeroase – nu vorbea decît de hotărîrea lui de a se întoarce la ai săi şi de a intra la o întreprindere comercială. «N-aş vrea să fac o elegie din aceste cîteva rînduri, îi spune el lui Joseph Huot la 4 iunie, într-o scrisoare, dar trebuie totuşi s-o recunosc, inima nu mi-e prea veselă. Îmi irosesc zilele fără nici un rost. Credeam că părăsind Aix-ul voi lăsa departe în urmă plictiseala care mă

chinuie. N-am făcut decît să schimb locul şi plictiseala a venit după mine.»

Văzînd cum prietenul său îşi pierde atît de repede curajul, Zola se încumetă să-l dojenească. Fără rezultat. «Vai! se plînge Zola în scrisorile către Baille, nu mai e ca la Aix, pe cînd aveam optsprezece ani, eram liberi şi nu ne sinchiseam de viitor». Situaţia lui Zola nu e nici ea plăcută. Dar nimic, nici sărăcia cruntă, nici slăbiciunea fizică tot mai gravă, nici nesiguranţa zilei de mîine (dacă n-o avea pe mamă-sa, se făcea soldat), nimic n-ar fi putut să-i întunece bucuria de a-l revedea pe Cézanne. Ah! Cum ar fi vrut să-l ajute, să-şi sfătuiască prietenul! Cum ar fi vrut ca Cézanne să se sprijine pe el! Ah! da, cum ar fi vrut să-i fie călăuză! Din nefericire, Cézanne nu pare de loc dispus să se lase îndrumat astfel. Amărît, nemulţumit de el însuşi, chinuit şi bănuitor, Cézanne reacţionează cu nerăbdare la discursurile interminabile ale lui Zola. Toată flecăreala asta îl scoate din sărite. Se zborşeşte faţă de tonul oarecum protector al lui Zola. Nu cumva Zola ar voi «să pună şaua pe el»? Cézanne tace morocănos sau schimbă vorba, tăind scurt pologloghiile prietenului său, ba chiar se înfurie şi-i strigă lui Zola că nu înţelege absolut nimic.

Zola ar vrea să publice, adunînd într-un volum trei din poemele sale, şi nu pentru că ar fi fost mulţumit de ele, nicidecum, dar, după cum o spune, «e sătul de tăcere». Ţine cu tot dinadinsul să reuşească; să ajungă cineva în înţelesul cel mai material al cuvîntului, iată ce-l preocupă. Neliniştea lui Cézanne e cu totul de altă natură: îl frămîntă problemele interioare ale artei sale, numărul şi importanţa unor greutăţi, care i se dezvăluie deodată şi-l fac atît de febril, de iritabil, de arţăgos. Zola, pe care răbufnirile prietenului său îl buimăcesc, şi cărora nu le poate găsi

pricina, e dezamăgit în afecţiunea lui. Se uită la Cézanne cu o uimire mîhnită, îl acuză că e capricios, încăpăţînat, nesocotit. I se plînge lui Baille, în scrisori lungi, vărsîndu-şi năduful.

«A voi să-i dovedeşti ceva lui Cézanne, îi scrie el, înseamnă a voi să convingi turnurile de la Notre-Dame să execute un cadril. S-ar putea să zică da, însă n-ar ieşi din ale lui nici cu o iotă. E croit dintr-o bucată, ţeapăn şi dur faţă de oricine; nimic nu-l face mai mlădios, nimic nu-i poate smulge o concesie. Nu vrea nici măcar să discute ceea ce gîndeşte; are oroare de discuţii, mai întîi fiindcă vorba îl oboseşte şi apoi fiindcă ar trebui să-şi schimbe părerea dacă adversarul ar avea dreptate... Altminteri, e cel mai bun băiat din lume.» Şi Zola încheie cu amărăciune: «Am sperat că vîrsta îl va mai schimba. Dar îl găsesc aşa cum l-am lăsat. Planul meu de conduită faţă de dînsul e simplu: niciodată să nu mă pun în calea lui, cel mult să-i dau sfaturi cît mai pe ocolite, să mă bizui pe firea lui bună, ca să putem fi prieteni mai departe, să nu-i forţez niciodată mîna ca s-o strîngă pe a mea; într-un cuvînt, să mă dau în lături cu totul, primindu-l întotdeauna cu bucurie, căutîndu-l fără să-l deranjez, lăsîndu-l să hotărască după cum are chef dacă între noi trebuie să fie mai multă sau mai puţină intimitate. Să nu-ţi închipui că e vreun nor între noi, sîntem tot foarte legaţi unul de altul.»

Desigur, prietenia dintre Cézanne şi Zola nu e nicidecum ruptă. Totuşi întîlnirile lor s-au rărit şi, la drept vorbind, se văd destul de puţin. Zola visase lungi plimbări prin împrejurimile Parisului, pe malurile Senei, care să le reamintească de escapadele lor provensale; visase o existenţă frăţească în doi; proiecte frumoase care s-au risipit ca fumul în vînt. E adevărat că Cézanne începuse un

portret al lui Zola, dar lucrează la el cu întrerupere, numai cînd Zola îndrăzneşte să vină să bată la uşa lui după prînz. E singurul moment din zi în care prietenia lor pare să-şi afle un locşor. Dimineaţa, pînă la ora unsprezece, Cézanne e la Suisse; îndată după şedinţa de lucru, prînzeşte de unul singur cu şaptezeci şi cinci de centime, apoi după amiază se duce să trudească la Villevieille, acum instalat confortabil la Paris, care-l ajută cu sfaturile sale; pe urmă cinează şi se culcă. «Poftim! Asta sperasem eu?» se tînguie Zola. Dar Zola se zbate degeaba. Cézanne fuge, dispare zile de-a rîndul. Nici prieteniile legate la Academia Suisse, nici dragul său Zola, atît de mişcător în afecţiunea sa indiscretă, nici Villevieille şi încîntătoarea lui soţie, cu chipul trandafiriu şi zîmbitor, numai gropiţe, şi primindu-l cu atîta căldură, a căror locuinţă burgheză, îmbelşugată (Villevieille lucrează la socrul său, un decorator de pe strada Sèvres) e ca o oază de linişte, nici Chaillan, care-l amuză pentru o clipă, nimic şi nimeni n-ar fi putut să-i potolească zbuciumul. Din săptămînă în săptămînă, în aceste luni de iunie şi iulie, se arată tot mai descumpănit. La Suisse, la Villevieille, continuă să picteze, să deseneze, dar e întărîtat şi cu un dezgust din ce în ce mai mare de el însuşi şi de tot ceea ce face. Tata avea dreptate! Tata avea dreptate! Pensulele se frîng singure între degetele înfrigurate ale lui Cézanne.

Hărţuit, de o nervozitate bolnăvicioasă, Cézanne s-a mutat din rue des Feuillantines pe rue d’Enfer. Fuge. Într-o bună zi, Zola află că e gata să părăsească Parisul, că se duce undeva prin departamentul Seine-et-Oise, la Marcoussis. Ce să mai zică? N-ai ce să zici despre una ca asta. Să te laşi doborît în aşa hal e o nebunie. Zola înalţă din umeri cu lehamite. Acum însă ar fi avut el însuşi mare

nevoie de o îmbărbătare. Sănătatea i se zdruncinase rău; e bolnav de stomac, de piept; are «emoragii». Între timp căpătase ceva de lucru, corectează lucrările unui economist, care îi făgăduise să-l recomande unor scriitori şi chiar să-i găsească un editor. Bătălia va fi lungă şi grea. Va putea oare s-o ducă pînă la capăt? Cui, în aceste ceasuri de restrişte, să-i ceară un ajutor, o vorbă de încurajare? Baille, şi el ca şi Cézanne, se vaită; îşi blestemă cariera pentru care se pregăteşte. Se vor da deci bătuţi tustrei, unul după altul? «Nici nu vă puteţi închipui, îi scrie Zola lui Baille, cît de mult mă doare slăbiciunea pe care o arătaţi în luptă... Cînd vă văd îndoindu-vă de inteligenţa voastră şi socotindu-vă incapabili, mă întreb dacă nu cumva orgoliul mă îndeamnă să am încredere în propria mea inteligenţă şi să încerc ceea ce voi aţi renunţat de a mai face. Ce vînt rău suflă asupra noastră? Am luptat oare de ajuns pentru a pierde nădejdea în victorie şi trebuie oare să ne retragem înainte de a fi înaintat? V-o spun deschis, sînteţi lipsiţi de curaj şi mă descurajaţi şi pe mine; nu mi-am renegat ca voi tinereţea, n-am spus adio visurilor mele de glorie, sînt tot aşa de hotărît, deşi eu sînt cel mai năpăstuit şi mie îmi stau în cale cele mai mari piedici...»

În august – surpriză! — Cézanne, întors de la Marcoussis, cade în braţele lui Zola. Petrece şase ore pe zi în tovărăşia lui. Zola se bucură, la drept vorbind nu fără a simţi o nelinişte. Într-adevăr, Cézanne e mai nestatornic ca niciodată. Ba cîntă, repetînd toată după-amiaza acelaşi refren stupid, ba, posomorîndu-se deodată, spune că pleacă chiar în clipa aceea la Aix. În ciuda aparenţelor, această idee nu-l părăseşte de loc; îl roade şi Zola îşi dă seama de asta. E de ajuns ca pe cerul Parisului să apară un nor şi iată-l pe Cézanne că începe, cuprins de nostalgia

Proveņţei sale îndepărtate, să vorbească de plecare. Îşi priveşte mîhnit pînza sau desenul şi, covîrşit de tristeţe, simte cum creşte în el, tumultuoasă, tentaţia, pentru moment înăbuşită, de a lăsa pensula şi paleta şi de a se reîntoarce în liniştea orăşelului său, de a se face acolo negustor, slujbaş, orice – de a fugi, de a smulge din el această dorinţă absurdă şi de a regăsi pacea. Îndurerat, Zola încearcă să-l convingă că întoarcerea sa la Aix ar fi o prostie. «Dacă-i scrii, îl sfătuieşte el pe Baille, care e în ajunul examenului de admitere la Şcoala politehnică, caută de-i vorbeşte de întîlnirea noastră viitoare, în culorile cele mai ispititoare; e singurul mijloc de a-l reţine.» Va reuşi Zola să-l reţină, chiar şi cu ajutorul lui Baille? În ceea ce-l priveşte, are mari îndoieli. De două ori, Cézanne se şi apucase să-şi facă bagajele. Zola, cu stăruinţele lui, a reuşit să-l oprească. S-a pus din nou pe lucru. Dar cît va ţine asta?

Ultima oară, căutînd un şiretlic spre a-l reţine, Zola îi propusese să se apuce iar de portretul său. Cézanne s-a învoit bucuros. Bucuria asta, însă, vai, s-a dus repede. În faţa pînzei, nimic nu e pe gustul lui Cézanne. Nimic! Face şi reface acest portret, mereu nemulţumit şi furios. Cîteodată, în timp ce Cézanne pictează iar Zola, mut, nemişcat «ca un sfinx egiptean» consimte să pozeze cu o răbdare nemărginită – vreo cunoştinţă vine să ciocănească în uşă. Ursuz, Cézanne nu-şi lasă pensulele şi lucrează cu şi mai mare îndîrjire. Nepoftitul pleacă. Ah! nu, hotărît, treaba nu merge! Şi n-are să meargă niciodată, niciodată! Haide, pentru a isprăvi o dată pentru totdeauna, Zola să-i mai acorde o ultimă şedinţă de poză şi să nu mai vorbim de blestematul ăsta de portret. Ducă-se dracului de pictură!

A doua zi, la ora stabilită pentru şedinţă, Zola vine la

Cézanne. Îl găseşte golind sertarele, învîrtindu-se furios în mijlocul camerei, zvîrlind totul pe jos, îndesîndu-şi lucrurile claie peste grămadă în geamantanul deschis. «Plec mîine, îi aruncă Cézanne lui Zola. Şi portretul meu! se miră Zola. Portretul tău l-am rupt. Azi dimineaţă am vrut să-l retuşez, şi cum ieşea din ce în ce mai prost, l-am distrus; şi plec.»

Zola nu spune nimic. La ce bun să mai discute? Cei doi prieteni se duc să prînzească împreună. Cézanne se potoleşte, promite să rămînă. Dar Zola şi-a pierdut orice încredere. Dacă Cézanne nu pleacă săptămîna asta, va pleca săptămîna viitoare. Zola e convins de asta. «Cred chiar că face bine» – îi scrie lui Baille. Pentru Zola totul s-a isprăvit. «Paul, încheie dînsul întristat, poate să aibă geniul unui mare pictor, el nu va avea niciodată geniul de a şi deveni unul.» Cézanne nu va fi niciodată Cézanne.

După cîtva timp de la această întîmplare, cu o lucire răutăcioasă în ochi, Louis-Auguste îşi întîmpină la Aix fiul risipitor. Louis-Auguste a cîştigat.

V. «DORINŢA NOASTRĂ N-ARE LEAC»

Dacă exist, nu sînt altul.
LAUTRÉAMONT: *«Cîntecele lui Maldoror»*

Louis-Auguste a cîştigat. Se felicită că-i îngăduise fiului său să încerce această experienţă pariziană care se termină întocmai cum prevăzuse, sau mai degrabă cum dorise el. Nimic alta, nu-i aşa? decît o baie bună de realitate pentru a curăţa de himere minţile prea aprinse.

Acum e foarte improbabil ca Paul să mai cadă iar în copilăriile lui; e lecuit – şi încă pentru totdeauna! Leacul a fost minunat, e de ajuns să-l vezi pe Paul, pentru a te convinge.

De fapt, scîrbit de Paris şi de pictură, Paul nu pare să simtă amărăciunea înfrîngerii. Sentimentul de uşurare, plăcerea de a se vedea iar în Provenţa sa regăsită, bucuria mamei şi a celor două surori, fericite că-l aveau din nou printre ele, ba chiar şi satisfacţia niţel cam prea făţişă a tatălui său, îi dau o nepăsare şi o seninătate. În sfîrşit, un tînăr ca toţi ceilalţi! Cu un aer supus, Paul Cézanne intră la banca părintească, pentru a-şi începe aici ucenicia de om de afaceri.

În birourile de pe strada Boulegon, Cézanne lucrează cu registrele mari de conturi deschise în faţa lui. Dobînzi, acţiuni, dividende, împrumuturi pe termen scurt şi pe termen lung, sconturi – cifrele îi joacă în faţa ochilor. Zadarnic îşi dă silinţa să se deprindă cu ele; atenţia i se împrăştie mereu, se plictiseşte, voioşia îi piere; şi cîteodată, vicleană, o amintire din Paris îi trece prin minte. Academia Suisse, şedinţele de la Villevieille, discursurile lui Zola şi visurile sale de glorie. Ce-o fi făcînd acum Zola? S-au despărţit rece, şi de atunci nu şi-au mai scris. Baille, care reuşise la Politehnică, e acum la Paris. În zilele libere, se duce probabil să-l vadă pe Zola, ies amîndoi să se plimbe… Ei, lasă! nu trebuie să te mai gîndeşti la asta. Nu trebuie să te mai gîndeşti la nimic. Suspinînd, Cézanne se înfundă iar în registrele cu socoteli. Sub cel mai mic pretext, o şterge de la birou. Umblă pe cîmp, oprindu-se în faţa peisajelor pe care le cunoaşte de totdeauna, dar pe care le descoperă din nou de fiecare dată. Nemişcat, cu

toate simţurile răscolite, cercetează culorile şi formele, priveşte înfiorîndu-se pinii şi măslinii zgîlţîiţi de vîntul de toamnă, siluetele negre ale chiparoşilor ridicaţi în lumină, pămîntul roşu de la Tholonet şi colo, depărtată, dominînd întregul peisaj, aeriană şi uşoară, piramida de piatră – porţelan albastru sau roz, după timp – a muntelui Sainte-Victoire…

Cînd Cézanne se întoarce la bancă, (fără să scoată o vorbă, tatăl său observă aceste veniri şi plecări) strîmta uliţă Boulegon îi pare lugubră. Prin ferestre, o lumină cenuşie cade pe registrele cenuşii. Numai tonuri de gri. Monotonie şi rutină. «E îngrozitoare viaţa». Scîrbit, Cézanne împinge de-o parte aceste hîrţoage din care nu pricepe nimic. Cifre moarte. Existenţă moartă. Cu ochii pierduţi în gol, se gîndeşte fără să vrea la strălucirea carnală a femeilor lui Rubens. Îi vin în minte cuvintele înflăcărate ale lui Emperaire în faţa operelor lui Tintoretto. «Cel mai tare dintre veneţieni.» Tablourile de la Luvru, tablourile de la Luxembourg, tablourile de la Salon. Ce încîntare pentru ochi! Un creion tremură între degetele lui Cézanne; vîrful ascuţit trage linii, schiţează un desen… Ah, nu, să nu cădem iar în ispitele acestea absurde… Nu! Nu! Dar creionul merge singur pe hîrtie… «Dorinţa noastră n-are leac» spunea sfînta Tereza.

Louis-Auguste dă din cap mîhnit. De data asta nu mai e nimic de făcut, simţea el bine de la o vreme că fiul său îi scapă. Paul dispărea mereu. Fusese văzut la Jas de Bouffan, stînd pe vine în iarbă şi mîzgălind.

Îşi cumpărase din nou culori şi pînze. Se înscrisese iarăşi la şcoala de desen. Tatăl şi fiul se privesc în tăcere. Ca şi Zola ieri, Louis-Auguste socoate că de acum înainte cuvintele nu folosesc la nimic. Paul nu arătase niciodată un

interes cît de mic în privinţa afacerilor, al căror mecanism (Louis-Auguste ridică din umeri cu milă) rămîne pentru el o taină de nepătruns. La ce bun să-şi piardă timpul în discuţii zadarnice? Pe registrul de contabilitate al băncii, Paul scrisese aceste stihuri:

Cézanne bancherul vede, nu fără un fior
Că-n banca lui se naşte un pictor viitor.

Louis-Auguste are acum şaizeci şi trei de ani. Dacă lucrurile ar fi mers după dorinţele lui, s-ar fi putut gîndi în curînd să se retragă din afaceri, încredinţîndu-şi secretele şi puterea unui moştenitor. S-a isprăvit, nu va avea succesor la bancă. Pictura i-a răpit iar fiul. Patima asta nesăbuită a fost mai puternică. S-a isprăvit! Paul n-are decît să facă ce vrea. La urma urmei, aşa cum spunea mama, «băiatul are din ce trăi» datorită babacului. Cézanne lucrează la şcoala de desen, unde şi-a regăsit prietenii; Solari, Numa Coste, ajuns acum conţopist în biroul unui notar şi strălucitul Joseph Huot care, nemulţumit de succesele sale la Gibert, mai înjghebase în curtea familiei Gasquet, un teatru de amatori – *Teatrul Imperial din Arc* unde joacă piese scrise chiar de el. Cézanne, care merge să picteze cu Numa Coste la ţară, lucrează şi la Jas de Bouffan, unde pune să i se amenajeze un atelier. Louis-Auguste se resemnase definitiv în ceea ce priveşte vocaţia fiului său; cea mai bună dovadă e că nu se împotriveşte cînd vede tăindu-se în peretele casei o fereastră mare, pentru ca atelierul să fie bine luminat, fereastră care văzută din afară nu e tocmai arătoasă.

Nu-i mai rămîne lui Cézanne decît să reia legăturile cu Zola. Cei doi prieteni tot nu-şi scriseseră. Singur Baille, pe

la sfîrşitul toamnei, îi trimise cîteva rînduri lui Cézanne. Prin Baille, Cézanne află că Zola, mereu fără slujbă, speră să între curînd ca funcţionar la editura Hachette, dar nu-şi poate închipui în ce mizerie cruntă se zbate. În Parisul geros al iernii din 1861, poetul idealist de douăzeci şi unu de ani, care continuă, «pentru a veni de hac formei», să rimeze sute de alexandrini, nu mai are de nici unele. N-are nici bani, nici pîine, nici lemne să se încălzească. Adeseori, silit să-şi amaneteze la Muntele de Pietate ultimele boarfe, nu mai are nici haine pe dînsul. Pentru a rezista frigului se înfăşoară în cuverturile patului (numeşte asta «a face pe arabul») şi rămîne aşa cîte trei, patru zile de-a rîndul, încălzindu-se în propria-i năduşeală (fereastra e înţepenită de ţurţuri), în mijlocul zgomotelor scîrboase care vin din celelalte odăi ale infectului hotel. Nu trăieşte decît din firimituri. Se simte slăbind încetul cu încetul; e bolnav. Totuşi e bolnav mai mult moralmente decît fiziceşte; e mai ales bolnav văzînd «cum îşi pierde nu numai prezentul, ci şi viitorul». Cu toate astea, speranţa de a cuceri Parisul, oricît de năprasnic biciuită de realitate, nu murise în el. «Mintea veghează şi face minuni, spune Zola. Cred chiar că încep să cresc prin suferinţă. Văd, înţeleg mai bine. Am căpătat noi simţuri, care-mi lipseau, pentru a judeca unele lucruri.»

Un cunoscut al său de la Aix l-a pus în legătură cu un mic grup de studenţi care scot în Cartierul Latin o foaie satirică, *Le Travail,* ducînd o luptă surdă împotriva Imperiului. Studenţii aceştia căutau un poet. Zola le-a dat versuri de-ale lui; au fost acceptate şi publicate, deşi idealismul lor străbătut de o umbră de religiozitate i-a displăcut foarte redactorului-şef – un vendean[8] de douăzeci

8 Originar din departamentul Vendée (n. t).

de ani, autoritar, cu gesturi tăioase şi vocea repezită, care nu se lasă dus cu vorba: Georges Clemenceau. «Dacă această gazetă are zile, gîndeşte Zola, aş putea să-mi fac în paginile ei un început de faimă.» Dar poliţia e cu ochii pe ziarul *Le Travail* şi nu pîndeşte decît un prilej ca să-l trimită în faţa unui tribunal. Zola aşteaptă din zi în zi invitaţia la întreprinderea Hachette. Un fost prieten al tatălui său, domnul Boudet, membru al Academiei de medicină, îl recomandase acestei edituri. Din nefericire, scrisoarea întîrzie. La 1 ianuarie 1862, de anul nou, domnul Boudet îi cere lui Zola să-i facă un serviciu de poştaş, ducînd prin Paris cărţile sale de vizită cu urările respective. O pomană deghizată; Zola cîştigă din asta un ludovic.

Cu Baille, pe care-l vede în fiecare duminică şi miercuri («nu mai rîdem de loc») Zola vorbeşte de trecutul lor, de viitor şi, fără îndoială, adeseori, de Cézanne. Niciodată Zola nu şi-ar fi putut închipui să Cézanne îşi va pierde curajul atît de repede, că de la cei dintîi bolovani de care se va poticni, va da bir cu fugiţii. Cîtă bicisnicie! Cézanne a ales calea uşoară a mediocrităţii în locul luptei şi al gloriei, a preferat o nedemnă cuminţenie. Apoi, pe neaşteptate, în ianuarie, soseşte o scrisoare de la Cézanne; Cézanne are de gînd să se întoarcă la Paris, în martie; se apucase iar cu rîvnă de pictură. «Dragă Paul, îi răspunde numaidecît Zola, a trecut mult timp de cînd nu ţi-am scris şi nu prea ştiu pentru ce. Parisul nu i-a priit prieteniei noastre; pe semne că pentru a trăi ea are nevoie de soarele Provenţei. Fără îndoială, vreo încurcătură nefericită a adus o răceală în relaţiile noastre. Oricum, tu eşti tot prietenul meu; ţin mult să nu mă crezi în stare de o faptă josnică şi să mă stimezi ca şi în trecut. Dar nu vreau să-ţi scriu o scrisoare de

explicaţii. Vreau să-ţi răspund prieteneşte la scrisoare şi să stau puţin de vorbă cu tine, ca şi cum călătoria la Paris n-ar fi avut loc.»

În primăvara timpurie a Provenţei, Cézanne pictează. De cînd a pus iar mîna pe pensule, simte că renaşte. Ca şi Zola, ar putea spune că a crescut în greaua încercare prin care trecuse, că vede şi pricepe mai bine. Îşi înţelege abia acum firea adevărată, îşi înţelege neastîmpărul esenţial, acea nevoie de schimbare care-l frămîntă necontenit şi-l aruncă dintr-un loc într-altul.

Astăzi la Aix, îl atrage Parisul; dar mîine, Cézanne ştie bine că abia venit la Paris se va mistui iarăşi de dorul Aix-ului. «Îţi vei schimba locul, spune *Imitaţia*[9], şi nu te vei simţi mai bine.» Cu răbdare, nerăbdătorul se observă singur. Are nevoie de Aix, are nevoie de Paris, de această alternanţă pentru a-şi potoli nervii, a-şi ostoi sufletul măcinat de dorinţe neîmplinite. Din acest ritm îşi va face o regulă a vieţii. Ajutat de experienţă, din această slăbiciune va face o forţă.

Totuşi, în pofida celor plănuite, Cézanne nu se întîlneşte în martie cu Zola. Poate vroia să mai aştepte ca să-şi mai îmblînzească, să-şi stăpînească demonii care nu-i dau astîmpăr. De altfel, Zola însuşi are de gînd să petreacă în vara asta cîteva zile la Aix. Prin februarie, Zola intrase în cele din urmă la Hachette. Şi-a început slujba într-un birou de materiale, unde făcea pachete, dar cei de acolo n-au întîrziat să-i recunoască anumite însuşiri. Acum lucrează la serviciul de publicitate. În ciuda acestei avansări, Zola oftează totuşi după libertatea pierdută. Oricum, începuse să-şi vină în fire. Scrie deci cu o voinţă şi mai îndîrjită,

9 «Imitation de Jesus-Christ», carte de învățătură creștină scrisă în latinește, al cărei autor nu este cunoscut (n. t).

petrecîndu-şi serile, duminicile şi zilele de sărbătoare la masa de lucru.

Săptămînile trec. Vine vara. Pentru cîtva timp, cei trei inseparabili sînt împreună la Aix. Cézanne pictează o privelişte a barajului de la Infernets. Zola scrie primele pagini ale unui roman, *Confesiunea lui Claude,* povestea muşcătoare şi violentă a unor jalnice iubiri, pătrunsă de amintirea mizeriei sale de ieri. Dar acesta e trecutul, înainte! Curaj! Din nou viitorul surîde cu mii de promisiuni. «Simt iar în mine încrederea care mă părăsise; cred şi sper», strigă Zola.

În septembrie, întors la Paris, Zola începe să făurească planuri. Încuviinţează hotărîrea lui Cézanne de a-şi împărţi timpul între Aix şi Paris. Vede în asta, îi spune el, «un mod de a te sustrage influenţelor vreunei şcoli şi de a-ţi dezvolta originalitatea, dacă o ai». Dar ce zor l-a apucat acum pe Cézanne! «Ne vom orîndui viaţa petrecînd două seri pe săptămînă împreună şi lucrînd în toate celelalte» şi adaugă: «Orele în care ne vom vedea nu vor fi ore pierdute». Cézanne nu vine însă la Paris decît pe la începutul lui noiembrie. Încă o dată, trebuise să-şi convingă părinţii de necesitatea plecării sale, argumentînd împotriva grijei afectuoase a mamei ca şi împotriva relei voinţe a tatălui în care se simte şi un pic de ranchiună. Vroia, le spusese el, să-şi completeze studiile şi să se prezinte la examenul de admitere în Şcoala de belle-arte.

Coriolan implorat de mamă-sa Vituria este subiectul propus de şcoală («stupid» apreciază Zola), pe care candidaţii trebuie să-l pregătească la concursul de pictură din acest an.

PARTEA A DOUA. Anii de neastîmpăr 1862–1872

I. PRÎNZUL LA IARBĂ VERDE

Marele popor al pinguinilor nu mai avea nici tradiţii, nici cultură intelectuală, nici arte… Domnea acolo o imensă urîciune.
ANATOLE FRANCE

Cézanne se întoarce la Paris într-o stare de spirit cu totul diferită de cea de la plecarea sa, acum mai bine de un an. Parcă i s-a luat o povară de pe umeri. Vocaţia sa, o dată afirmată, prinsese puteri. Abia sosit, Cézanne îşi organizează existenţa. Rămînînd credincios malului stîng al Senei, îşi ia o locuinţă pe rue de l'Est, o stradă liniştită, de-a lungul pepinierei Luxembourg-ului, ai cărei copaci aşezaţi în careu se zăresc de la fereastra lui. Bineînţeles, nu întîrzie să se înscrie iar la Academia Suisse, unde se pune pe lucru numaidecît, în fiecare zi, de la ora opt dimineaţa pînă la unu după amiază, iar seara de la şapte la zece. În sfîrşit, deoarece Villevieille lipseşte acum din capitală, cere unui prieten al acestuia, Chautard, să-i corijeze schiţele.

Pentru prima dată, cei trei inseparabili sînt împreună la Paris. Se văd foarte des şi se încurajează unul pe altul în ambiţiile lor. Zola scrie seară de seară închis în camera lui, pînă îl apucă miezul nopţii. Lăsînd puţin poezia de-o parte, aşterne pe hîrtie o povestire după alta, cu speranţa că într-o zi va reuşi să le publice. Slujba sa la Hachette nu

poate fi un ţel. De altminteri, se plictiseşte acolo. Oricum însă, sarcinile sale la serviciul de publicitate îi îngăduie să intre în legătură cu numeroşi scriitori celebri: Taine, Sainte-Beuve, Michelet, Barbey d'Aurevilly, Renan, Littré, Guizot, Lamartine precum şi cu mulţi alţi autori mai puţin iluştri, dar nu mai puţin atrăgători, ca Duranty, apostolul necunoscut al realismului în literatură. E un om trist, plin de amărăciune, vorbeşte rar, cu o voce joasă, aproape în şoaptă. Zola îl ascultă cu un interes pasionat.

Inseparabilii se întîlnesc şi cu alţii din Aix. Chaillan, bunăoară, care, de-o uluitoare naivitate, ca întotdeauna continuă netulburat să picteze ca vai de lume, fără să-i treacă prin minte să ceară cuiva vreun sfat, apoi Truphème, care, laureat anul trecut al concursului de pictură din Aix, lucrează acum la Şcoala de belle-arte. Dar Cézanne nu-l prea preţuieşte pe Truphème. Un prieten al lui Truphème socoate că acesta «îl detronează pe Delacroix»; şi asta e de ajuns ca să-l scoată din sărite pe Cézanne; nu trebuie să fii lipsit de respect faţă de idolul său!

Delacroix are acum şaizeci şi trei de ani. Bolnav, îşi trăieşte ultimele zile. Totuşi, opera lui nu e încă acceptată decît cu jumătate de gură. Adversarii lui Delacroix se dau drept admiratori ai lui Ingres, ca să-l combată, dar Ingres, la drept vorbind, e mai mult lăudat în cuvinte frumoase decît preţuit cu adevărat. Pictura admisă, aplaudată, e cea a pastişorilor fără vlagă, lucrînd pe teme anecdotice, îndulcind care mai de care realitatea. Pictura asta searbădă, înzorzonată, e cea care se învaţă la Şcoala de belle-arte. Cézanne, deşi primise cele dintîi îndrumări artistice de la conformistul Gibert, deşi cere părerea unui Villevieille sau a unui Chautard, pictori de un talent cum

nu se poate mai academic, se simte jenat, plictisit de această pictură. Curios om! Nu admira el acum un an şi jumătate tablourile expuse la Salon? Azi, vrea să se prezinte la Şcoala de belle-arte, şi-i de pe acum pornit, instinctiv, împotriva învăţăturii ce se predă acolo. Ce vrea? Nici el nu ştie.

Deocamdată, pictura e pentru dînsul ca un prilej de spovedanie, un mijloc de a se elibera de obsesiile lui. Frămîntînd cu furie culorile, îngroşînd pasta, îşi exteriorizează în pictură universul intim şi tenebros, aducînd din străfundurile sale nocturne un vălmăşag de sentimente, de dorinţe nemărturisite şi înăbuşite, lăsînd să ţîşnească din el imagini înfierbîntate în care o sexualitate bolnăvicioasă, chinuitoare, se împleteşte cu născocirile cele mai macabre. Cézanne face haz de necaz: «Mie unuia nu-mi trebuie femei, asta m-ar deranja din cale afară. Nici nu ştiu măcar la ce serveşte aşa ceva; mi-a fost întotdeauna frică să încerc». Dar felul acesta de a lua totul în rîs dezvăluie mai curînd nelinişte decît nepăsare. Zguduit de forţele care, înăbuşite în el, îl agită tumultuos, Cézanne construieşte compoziţii violente cu tente surde, întunecate, palide, în care izbucnesc pe alocuri stridenţele unor culori ţipătoare. Cézanne se enervează văzîndu-şi neîndemînarea. Are mai mult temperament decît pricepere şi nu reuşeşte să-şi realizeze viziunile. Chinuieşte formele, căzneşte anatomia într-un realism de o stîngăcie încrîncenată. Exasperat de împotrivirile materiei, de neputinţa sa de a reda ceea ce simte cu atîta forţă şi ceea ce se eliberează din el, făcîndu-l să sufere şi mai mult, Cézanne se îndîrjeşte şi cade într-o factură greoaie. Îşi trudeşte anevoie pînzele, îngroşîndu-le cu cîteva straturi de culoare, accentuînd contrastele de umbră şi lumină,

volumele brutal modelate, pe care o mişcare de un dinamism năvalnic şi nestăpînit le scoate din dezordinea lor. Curios om, fără îndoială, acest meridional mistuit de o sensibilitate exacerbată, care în pictura sa caută mai curînd să-şi trăiască sensibilitatea decît s-o redea şi, romantic din fire, realist dintr-o adîncă înclinaţie intelectuală, încearcă – şi cu ce patetică stîngăcie – să depăşească tendinţele de neîmpăcat care-l hărţuiesc şi-l sfîşie. Acum însă, clipele de descurajare sînt trecătoare. După două luni de la sosirea sa, pe la începutul lui ianuarie 1863, el îi scrie lui Numa Coste şi lui Villevieille: «Lucrez în linişte, mănînc şi dorm bine». S-a împrietenit la toartă cu colegii de la Academia Suisse, cu Emperaire, cu Oller, în tovărăşia căruia se duce uneori să picteze prin împrejurimile de la Saint-Germain (Oller locuieşte acolo) şi, mai mult încă, cu Pissarro şi cu Guillemet. Cézanne află o îmbărbătare în vorba plină de înţelepciune a lui Pissarro. Nu e om mai la locul său ca el. Modestia sa, bunul simţ, nobleţea sentimentelor sale, încrederea sa liniştită, poveţele sale chibzuite sînt o odihnă pentru Cézanne, care în prezenţa lui se mai potoleşte. Cézanne se simte atras de Guillemet, oarecum pentru alte motive. Guillemet are meritul de a-l înveseli. Flăcăul acesta chipeş, mai tînăr cu patru ani, voios şi superficial, care are, cum spun unii, «înfăţişare de spadasin şi suflet sentimental» e un petrecăreţ, care nu prea duce lipsă de bani (tatăl său, angrosist de vinuri la Bercy, îi trimite în fiecare lună o sumă frumuşică). Verva lui Guillemet, glumele sale rabeleziene, apucăturile sale de chefliu simpatic fac din el unul din tovarăşii preferaţi ai lui Cézanne, care iese adeseori cu el în oraş. Vine primăvara. Profitînd de zilele frumoase, Cézanne şi Zola se duc aproape în fiece

duminică prin împrejurimi. Pleacă cu primul tren, se dau jos la Fontenay-aux-Roses, apoi, tăind de-a curmezişul pajiştile cu flori şi cîmpul cu căpşuni, ajung în păduricea Verrières. Se pierd cîteodată prin hăţişuri. Fac descoperiri pe acolo, bunăoară o baltă «plină de papură şi de muşchi» pe care o botează «balta verde», şi care devine ţinta tuturor acestor escapade solitare. În timp ce Cézanne încearcă să picteze balta, Zola, întins jos sub arbori, citeşte sau visează privind cerul printre frunze; seara cînd se întorc, o iau pe la Robinson şi, împinşi de curiozitate, se amestecă şi ei pentru o clipă în gălăgioasa veselie a celor care chefuiesc prin cîrciumile instalate între ramurile bătrînilor castani.

Vremea e plăcută. Caterincile deapănă valsuri interminabile. Sub lumina felinarelor nu e decît o fluturare de rochii albe. Rîsete străbat noaptea «ca nişte fiori». Fără grijă, tineretul parizian petrece.

Cézanne cade la examenul de admitere în Şcoala de belle-arte. «Pictează făcîndu-şi de cap», declară unul din examinatori. Cézanne mîrîie. Nu se împacă fără ciudă cu acest eşec, care i se pare o nedreptate. Dar Pissarro îl potoleşte. Să fie liniştit; învăţătura ce se predă la belle-arte e înţepenită într-un convenţionalism sterp; pictura vie, pictura de mîine, nu va ieşi niciodată din această şcoală. De ani de zile, pictura vie e în luptă cu oficialităţile, în luptă şi cu publicul, un public burghez, conformist, preocupat numai de afaceri băneşti şi probleme materiale şi căruia îi lipseşte cu desăvîrşire sensibilitatea artistică. Acest public nu recunoaşte talentul lui Corot, nici al lui Delacroix; sare în sus cînd aude de Millet, ca şi de Courbet. Orice vigoare îi este suspectă; orice originalitate

îl supără. Juriul Salonului – a cărui părere e lege pentru amatori – reflectă şi mai răspicat opinia majorităţii. Maeştrii mult lăudaţi care se află în fruntea acestui juriu îşi impun cu intransigenţă criteriile lor de prost gust în aprecierea operelor prezentate. Asta stîrneşte o seamă de nemulţumiri şi proteste în cercurile artistice, căci a fi admis la Salon şi a fi expus la loc bun e astăzi singura şansă oferită unui pictor pentru a-şi putea vinde pînzele. Aşa că, nepărtinirea şi seninătatea nu-s tocmai însuşirile care prezidează lucră; rile juriului. Acolo fiecare îşi ajută prietenii şi elevii. Unul îşi dă votul pentru cutare pînză în schimbul votului dat de un confrate pentru alta, care-i place lui. Se acceptă, se refuză lucrări, fără să fie măcar văzute. Afară de asta, numărul operelor prezentate – mai multe mii – nu fac decît să sporească zăpăceala întreţinută de aceste intrigi. Mai ieri, juriul se pomenise respingînd, din nebăgare de seamă sau oboseală, chiar lucrări de-ale membrilor săi, nici nu-şi dăduse osteneala să descifreze semnăturile. Aşa ceva nu se va mai întîmpla. O măsură de prudenţă cuminte face din artiştii aparţinînd Academiei sau care obţinuseră medalii la saloanele precedente, nişte «hors concours»; de acum încolo, operele lor sînt admise din oficiu, fără examen.

În acest an, 1863 – salonul urmează să se deschidă la 1 mai – juriul, sub influenţa unora dintre membrii săi, se arată mai sever ca oricînd. El se înverşunează mai ales într-o atitudine neînduplecată faţă de tot ceea ce nu reprezintă academismul cel mai strîmt şi mai convenţional. Aproape trei mii de lucrări sînt refuzate. Pissarro care, la penultimul salon, în 1859, avusese cinstea să-şi vadă admis unul din peisajele sale, figurează acum printre respinşi.

Este rîndul lui Cézanne să-şi consoleze prietenul. Dar

severitatea juriului a fost atît de mare în acest an, încît a stîrnit un val de nemulţumiri printre pictori. Zvonul ajunge pînă la Tuilleries. La 22 aprilie, împăratul vizitează Palatul Industriei, unde, ca de obicei, trebuie să se deschidă Salonul; după un examen rapid al operelor refuzate, el hotărăşte – extraordinară decizie! — ca şi ele să fie prezentate publicului, dar într-o altă aripă a palatului. Astfel, fiecare va putea să judece cu ochii lui despre ce e vorba. Această «expoziţie a lucrărilor refuzate», se va deschide cu două săptămîni după Salon, la 15 mai. Decretul imperial, care-i dă fiinţă, apare la 24 aprilie în *Monitor*.

El provoacă o mare emoţie printre artişti şi în rîndurile publicului, care primise cu sentimente foarte diferite măsura luată. Unii îl laudă pe împărat pentru liberalismul său. Alţii îi reproşează că ar voi să conteste alegerea» juriului. Mai sînt însă şi cei care, neîndoindu-se nici o clipă că această alegere este excelentă, se bucură dinainte că li se va da astfel unor artişti mediocri o lecţie severă şi binemeritată. Pictorii pot, dacă vor, să se abţină de a participa la expoziţie şi să-şi retragă lucrările. Unii dintre ei se codesc. A expune, nu înseamnă oare a te băga într-o aventură în care să te vezi batjocorit şi luat în rîs, nu înseamnă a risca să dai dreptate, împotriva ta, cenzorilor academici? Dar să nu expui, e de asemenea un fel de a le da dreptate, de a legitima judecata lor, recunoscîndu-ţi lipsurile. Totuşi, pentru pictorii în conflict cu apărătorii artei oficiale, o astfel de dilemă nici nu se pune; în ochii lor, ocazia de a face un apel direct la public e prea frumoasă ca să nu se folosească de ea. Pissarro, bineînţeles, se numără printre aceştia. Trei dintre peisajele sale vor fi expuse la Palatul Industriei. Cîteva sute de

artişti, prezentînd o mie de pînze, de gravuri, de desene şi de sculpturi, se regăsesc la 15 mai în sălile rezervate refuzaţilor. Lucrările oferite curiozităţii publicului sînt cum nu se poate mai amestecate: ce e mai bun alături de ce e mai prost. Juriul Salonului, pentru care orice s-ar spune, decretul împăratului rămîne un bobîrnac usturător, face astfel ca bucăţile cele mai execrabile să fie expuse la loc de frunte. Abia deschisă, expoziţia atrage o imensă mulţime; succesul ei e imediat şi destul de mare (şapte mii de vizitatori se îmbulzesc din prima zi), dovadă că Salonul a fost ignorat, iar umoriştii declară că la viitorul Salon, membrii juriului vor face în aşa fel ca şi ei să se numere printre refuzaţi. Dar acest succes uimitor e mai întîi de toate un imens succes de ilaritate. Încurajată de presă, care socoate vrednice de rîs toate aceste opere, mulţimea face haz. Lumea nu venea la expoziţie decît pentru a petrece. Expoziţia e marea atracţie a Parisului. Bărbaţi şi femei, oameni de lume, burghezi, cocote de lux, toţi gonesc într-acolo, arătîndu-şi dinainte plăcerea de a vedea un asemenea spectacol, gata de la intrare să izbucnească în rîs şi să-şi strige cu glas tare indignarea. În conversaţii sau sub pana ziariştilor, această manifestare artistică devine Salonul învinşilor, al Vagabonzilor, al Blestemaţilor, Expoziţia Măscăricilor, Salonul Proscrişilor, Salonul Mîzgălitorilor, Salonul Refuzaţilor; ultima denumire le rămîne; nu i se va mai spune altfel acestei manifestări, pe care unii academicieni o numesc pe şoptite şi cu venin: Salonul împăratului. Fireşte, tinerii artişti dau buzna la Salonul Refuzaţilor; şi Cézanne înaintea tuturor. Sînt acolo, negreşit, numeroase lucrări de o întristătoare banalitate; dar, în schimb, niciodată încă nu fuseseră adunate laolaltă atîtea opere de valoare, ţinînd de cele mai îndrăzneţe

curente ale epocii. Publicul rîde la fel de unele ca şi de celelalte, sau mai degrabă, sarcasmele lui se îndreaptă spre tot ce este acolo mai remarcabil şi mai nou. Edouard Manet, care cu doi ani în urmă obţinuse o «menţiune de onoare» pentru al său *Guitarrero,* figurează azi printre proscrişi. Sub semnătura lui sînt expuse trei tablouri în ulei şi trei acvaforte. Unul din aceste tablouri, întitulat *Baia,* e lucrarea care, din toată expoziţia, stîrneşte cele mai usturătoare glume şi comentariile cele mai scandalizate. Pentru că reprezintă doi bărbaţi îmbrăcaţi, alături de o femeie goală, aşezaţi pe malul unei gîrle, unde se întrezăreşte şi silueta unei alte femei pe jumătate despuiată, e învinuit de imoralitate. E în această pînză un «modernism» cum nu se poate mai necuviincios. Afară de asta, ea este lucrată într-o tehnică din cele mai provocatoare, vădind un dispreţ total pentru canoanele academice. Nici semitonuri, nici forme delimitate precis, nici umbre meşteşugite conştiincios cu negru de bitum. O execuţie sinceră, de o simplitate insultătoare. Culori clare, aşezate în contraste vii, socotite de unii ca prea ţipătoare. Ce vulgaritate! Acestui tablou, pe care împăratul însuşi îl numise «indecent», lumea nu întîrzie să-i adauge, în batjocură, un nou titlu: *Prînzul la iarbă verde.*

Pierdut în mulţimea care nu se mai dezlipeşte de tabloul lui Manet, şi tropăie acolo cu glumele ei neroade, bombănind şi mîrîind, Cézanne priveşte opera batjocorită a cărei temă nu este decît o reluare, după trei veacuri şi jumătate, a vestitului *Concert în luncă* de Giorgione, din galeria Luvrului. Iată-l deci deodată, departe de neroziile oficiale, de alegorii, de marile pînze istorice, de exotismul pitoresc, de scenele de gen cu drăgălăşii ieftine, botezate *Soră-mea nu ghiceşte, Frou-Frou,* sau *Micul plăcintar*:

Desigur că pictura lui Manet rămîne foarte diferită de ceea ce caută el însuşi acum. Dar îndrăzneala ei îl încîntă, e cucerit de culoare, de factura limpede, de viziunea liniştită a realităţii pe care o exprimă cu atîta armonie şi sensibilitate vibrantă. Manet e un maestru, cugetă Cézanne, iar pînza lui, ei bine, pînza lui e un frumos «picior în spate» dat domnilor de la Academie şi de la Şcoala de belle-arte. Cei de la «Bozar»[10] cum le spune Cézanne. Gălăgios, vorbind pe şleau, exagerîndu-şi înadins accentul meridional, el ia apărarea lui Manet împotriva filistinilor. Timidul înfruntă lumea. Mînat de convingerile sale şi ştiind cît de supărătoare sînt ele pentru unii, le mai şi exagerează peste măsură, manifestînd o voinţă hotărîtă de a contraria, biruindu-şi astfel propria lui sfială prin cinismul acestei atitudini triviale. Părerile lui circulă din gură în gură. Pictorii tineri îl aplaudă. Împingînd pînă la şarjă înfăţişarea persoanei sale, Cézanne, care, şi pînă atunci nu arăta decît indiferenţă în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, începe să afecteze, din spirit de bravadă, o ţinută şleampătă. Zola nu întîrzie să i-o reproşeze. El nu înţelege ca cineva să se poarte în asemenea hal. Suferise îndeajuns din cauza hainelor sale ponosite! Ei, dar, la urma urmei, n-are decît! Zola îl însoţeşte totuşi pe Cézanne cu entuziasm la Salonul Refuzaţilor, unde cei doi prieteni au lungi discuţii. Se înţeleg de minune în faţa pînzelor. Zola, ca şi Cézanne, trece de partea lui Manet. Admiră *Prînzul la iarbă verde.* Ceea ce admiră el însă, e subiectul, modernismul, elanul revoluţionar, nu tehnica, virtuozitatea plastică, asupra cărora îi atrage atenţia Cézanne, nu fără dificultăţi. În faţa *Prînzului la iarbă verde,* cei doi complici nu-şi stăpînesc admiraţia pornită din inimă; dar fiecare

10 Adică «Les Beaux Arts» (n. t).

vorbeşte despre altceva, unul vede tabloul cu ochii pictorului, iar celălalt cu ochi de scriitor. Arătînd în chip atît de răsunător deosebirile ce despart pe vecie pictura, care-şi caută drumul, de arta sclerozată a oficialităţilor, Salonul Refuzaţilor a dat, ca să zicem aşa, generaţiei tinerilor artişti conştiinţa existenţei sale. Prin întîlniri şi discuţii se nasc între dînşii simpatii, încep să se adune, se înfiripă prietenii. Fercheşul Guillemet îl prezintă pe Cézanne unui tînăr din Montpellier, Frédéric Bazille, care, aparţinînd unei familii protestante de viticultori bogaţi, venise la Paris să facă pictură, pasiunea lui, urmînd în acelaşi timp medicina, după cum îi cereau ai săi. Sosise în capitală tocmai cînd se întorcea şi Cézanne, în noiembrie trecut. E un uriaş de douăzeci şi unu de ani, cu un cap mai înalt decît prietenii lui – un uriaş blajin, cu privirea blîndă. Faţa delicată, umbrită de un colier de barbă blondă foarte deasă şi nişte mustăţi pe oală, respiră acea melancolie specifică fiinţelor menite să moară în primăvara vieţii.

Bazille se înscrisese la un atelier condus de un profesor de la Şcoala de belle-arte, Gleyre. Dar în ciuda docilităţii sale, a dorinţei de a se da pe brazdă, i se urî repede acolo, învăţătura părîndu-i plicticoasă. Înclinările sale îl duceau spre pictura lui Delacroix, a lui Courbet; Manet, la Salonul Refuzaţilor, fusese o revelaţie pentru el. Legaţi de aceste admiraţii comune, Cézanne şi Bazille se au numaidecît ca fraţii. Gentileţea prevenitoare a lui Bazille, veselia lui liniştită, pe care o înviorează un fel de zburdălnicie meridională, îl cuceresc pe Cézanne. Bazille îşi împarte cu unul din colegii de la Gleyre, un băiat subţire, cam de vîrsta lui, Auguste Renoir, un atelier de pe strada La Condamine, în cartierul Batignolles. Îi aduce într-o zi aici pe Cézanne şi pe Pissarro. «Îţi aduc doi recruţi pe cinste»,

îi spune el lui Renoir.

Fiu de croitor nevoiaş, Renoir trebuise să-şi cîştige pîinea de la treisprezece ani; pictase porţelanuri, evantaie, storuri şi chiar pereţii unor cafenele, plătit destul de prost; vrînd să devină un adevărat pictor, se dăduse peste cap să pună de o parte ceva bani pentru a fi liber şi a putea urma cursuri regulate şi astfel să-şi atingă ţelul. De un an încoace îşi împlinise dorinţa. În aprilie 1862, intrase la Şcoala de belle-arte; lucrează acum la Gleyre. Dar nu se împacă cu profesorii săi. Aceştia îi reproşează că nu înţelege «că degetul mare de la piciorul lui Germanicus trebuie să arate mai multă majestate decît cel al cărbunarului din colţ». I se reproşează mai ales că are, în ceea ce priveşte culoarea o înclinaţie primejdioasă. «Bagă de seamă să nu devii un alt Delacroix» îi aruncase odată unul din maeştrii săi furioşi. Şi Gleyre, cu alt prilej, îl întrebase foarte nemulţumit: «Dumneata faci pictură pentru a te amuza, nu-i aşa?» – la care Renoir răspunsese cu o desăvîrşită candoare: «Dar bineînţeles, dacă nu m-ar amuza, vă rog să credeţi că n-aş face-o». La Gleyre, Renoir şi Bazille alcătuiesc împreună cu alţii un mic grup nedisciplinat, care lucrează ţinîndu-se de o parte de ceilalţi elevi ai atelierului. Claude Monet, care l-a cunoscut pe Pissarro la Academia Suisse şi căruia boala i-a întrerupt serviciul militar în Algeria (tot în noiembrie trecut s-a întors şi el la Paris) se afirmă ca şef al acestui grup.

Silit de exigenţele familiei să se supună canoanelor unui învăţămînt academic, aproape că nu-şi ascunde ostilitatea faţă de Gleyre, îi aţîţă la revoltă pe Renoir, pe Bazille şi pe un al treilea coleg de atelier, un tînăr englez, Alfred Sisley, pe care tatăl său, un bogat misit de mărfuri, încercase zadarnic să-l îndrumeze spre o carieră

comercială.

Pe măsură ce toţi aceşti tineri, ieri încă mai mult sau mai puţin nişte izolaţi, descoperă că sînt atît de apropiaţi unul de altul, încep să se simtă siguri de ei. Zola, pe care Cézanne îl poartă prin ateliere, aduce acolo fermentul propriilor sale aspiraţii. Îi place această atmosferă de luptă, respiră cu nările larg deschise această puternică adiere a viitorului, se încing discuţii. Tinerii se înfierbîntă. Dau cu barda în tot sfinţii. Nu cred decît în Delacroix, Courbet sau Manet. Îşi repetă, pentru a le lua în rîs, spusele unor maeştri oficiali, ale lui Gleyre, bunăoară, care corectînd o schiţă a lui Monet i-a spus: «Nud rău, nud rău de loc, dar prea te-ai ţinut după model. Cînd ai un bondoc în faţa dumitale, dumneata pictezi un bondoc. Dacă omul are picioare enorme, le redai aşa cum sînt. Asta e foarte urît. Nu uita deci, tinere, că atunci cînd execuţi un portret trebuie să te gîndeşti mereu la antici.» Cézanne, căruia această frăţie bătăioasă i-a potolit sfiala îndărătnică, tună şi fulgeră lungindu-l pe r, împotriva «profesorilor», care n-au nimic în scăfîrrrlie. În semn de revoltă, arborează – romantism! – o vestă roşie şi nu se teme – spre disperarea lui Zola – să doarmă pe băncile bulevardelor, vîrîndu-şi pantofii sub cap în chip de pernă. Îşi cultivă atitudinile provocatoare.

Cézanne merge deseori să mănînce într-o mică lăptărie frecventată de tineri pictori, a cărei patroană e măritată cu un curăţitor de latrine. Cézanne îi cere acestuia să-i pozeze. Vidanjorul refuză din cauza muncii sale grele. «Dar tu lucrezi noaptea, i-o întoarce Cézanne, ziua tot nu faci nimic.» Vidanjorul răspunzînd că ziua se odihneşte, Cézanne îi curmă vorba: «Ei bine, te voi picta în pat.» Curăţitorul de latrine se vîră în aşternut, îşi pune o tichie

de bumbac dar, după o clipă, gîndindu-se că între prieteni nu-şi au rostul ifosele, îşi leapădă tichia, aruncă cearşafurile şi pozează gol. Cézanne pictează un tablou de un realism crîncen, în care o înfăţişează pe patroana lăptăriei aducînd soţului ei o ulcică de vin fiert. E o pînză frumoasă, plină de sarcasm, parcă anume făcută ca «să le dea sîngele în obraz de furie şi desperare celor de la Institut.» Guillemet îi găseşte un titlu: *O după amiază la Mapoli* sau *Grogul.* Zola, pe care acest tumult nu încetează să-l stimuleze, îşi ia inima în dinţi într-o sîmbătă seara şi depune pe biroul lui Louis Hachette, directorul său, manuscrisul unui volum de versuri. Luni, Hachette îl chemă la el. Hachette – om de şaizeci şi trei de ani – avusese sub Primul Imperiu, o tinereţe zbuciumată, cînd tatăl său sărăcind, mama sa nu şovăi să intre ea lenjereasă la Liceul Imperial, pentru ca fiul ei să fie admis acolo ca intern. A fost primit la Şcoala Normală Superioară în 1819, unde a obţinut medalia de aur a celor mai buni elevi. Sub imboldul său energic, întreprinderea de pe strada Pierre-Sarazin, întemeiată de el în 1826, îşi sporeşte necontenit activitatea. Louis Hachette citise versurile lui Zola. Îi vorbeşte de ele cu bunăvoinţă; nu poate să le publice, dar îl încurajează să stăruie pe calea apucată, îmbiindu-l să scrie proză şi, pentru a-i arăta că nu sînt vorbe goale, îi măreşte leafa la 200 franci pe lună. Mişcat, Zola se pune pe lucru cu şi mai mare rîvnă. Părăsise de mult cocioaba din strada Soufflot. De atunci, mai schimbase o dată sau de două ori locuinţa. În iulie, închiriază un apartament de trei încăperi pe rue des Feuillantines, la numărul 7. Din nevoia de prietenie, de a simţi căldura unui grup, de a avea în jur, ca un părinte pe copiii săi, nişte fiinţe legate prin aceleaşi gînduri, mistuite

de aceleaşi dorinţi, luase obiceiul să strîngă în fiecare joi seara la o cină, cunoştinţele sale pariziene. Vine cine vrea; masa pusă îi aşteaptă pe musafiri. Cézanne, Baille, Chaillan, prieteni din Aix în trecere prin Paris, Guillemet, Pissarro se regăsesc aici. Fireşte, masa nu e prea copioasă; din delicateţe, fiecare se mulţumeşte doar să soarbă din vin. Dar veselia e în toi. Se încing discuţii. De izbîndă, de «glorie», cum striga Zola, li-e foame acestor comeseni, mai mult decît de pămînteştile bunătăţi. Arta, literatura, teoriile estetice sînt singurele subiecte pe care le dezbat, zgîndărindu-şi ambiţiile, dezvăluindu-şi visurile, exaltîndu-se unii pe alţii într-un freamăt zgomotos, într-o emulaţie fericită. În serile acestea, în nopţile acestea – căci masa se prelungea pînă foarte tîrziu – Zola se simte în al nouălea cer. Sindrofiile astea gălăgioase sînt ca forfota dinainte de bătălie, al cărei tumult vesteşte izbînzile viitoare. Într-o zi, Baille şi Cézanne vin la Zola însoţiţi de un tînăr din Aix, pe care-l cunoscuseră odinioară sub castanii de pe Strada Mare. Se trage dintr-o familie bogată şi are nouăsprezece ani. Făcuse studii strălucite la Aix, apoi la Paris, apoi din nou la Aix. Dar nu se poate hotărî ce meserie să-şi aleagă. Nu-l atrag şi nu-l interesează decît literatura şi artele, analiza operelor şi a oamenilor, poezia – marea lui dragoste (scrisese numeroase sonete, stanţe, o puzderie de versuri). Din cînd în cînd, pentru a mai trăi în climatul parizian, dă cîte o raită prin capitală. Fire contemplativă, oarecum feminină, Antony Valabrègue – aşa-l cheamă – l-a îndrăgit numaidecît pe Zola. Zola îl roagă să vină pe malurile Senei, să intre în luptă; să dea bătălia alături de Cézanne, Guillemet şi Pissarro, alături de toţi cei care se află acolo în jurul lui Zola, toţi mînă în mînă, ca fraţii, şi legănaţi de speranţă – «toţi ca unul»,

cum spune el. Nu vor fi niciodată prea mulţi pentru a cuceri Parisul; căci mîine, Zola îi asigură pe un ton solemn, acest Paris uriaş, plin de vuiet, capricios, în care viaţa freamătă fără încetare, va fi la cheremul lor. La sfîrşitul acestor petreceri, după ce pleacă ultimul musafir, Zola deschide ferestrele ca să iasă fumul pipelor; de acolo, de la etajul trei, trăgînd în piept aerul răcoros al nopţii, cu faţa luminată de un zîmbet, aruncă asupra oraşului adormit privirea lui Rastignac[11].

Anul 1863 e pe sfîrşite. Fără răgaz, Cézanne lucrează. Se duce des la Luvru; e şcoala lui. Sînt mulţi acolo care fac reproduceri; marea galerie e ticsită de şevaletele lor. Cézanne şi-l aduce cîteodată şi pe al său, dar de cele mai multe ori vine doar să mediteze în faţa operelor după care face schiţe în carnetele sale. Sculpturile îl atrag de altfel tot atît cît şi picturile şi mai ales puternicele construcţii lirice ale unui Michelangelo sau ale unui Puget. «Puget ăsta ştiu că miroase a usturoi![12] E un mistral în Puget; el răscoleşte marmura.» în timpul iernii, Cézanne copiază *Barca lui Dante* de Delacroix. Poate că vrea astfel să aducă un omagiu bătrînului maestru, care, la şaizeci şi trei de ani, murise de curînd în singurătatea geniului său. Omagiu tăcut şi fierbinte. Omul a murit, dar opera trăieşte. Delacroix va rămîne un exemplu de neuitat.

Neobosit, Cézanne lucrează. «Am barba şi părul mai mari decît talentul. Cu toate astea, pictura nu m-a

11 Personaj creat de Balzac în «Moș Goriot» și care reapare în aproape toate romanele «Comediei umane». Tipul tînărului arivist (n. t).

12 Cu alte cuvinte: e de pe la noi, din sud – usturoiul fiind nelipsit în alimentația celor din Marsilia, locul de baștină al lui Puget (n. t).

descurajat», îi scrie la începutul anului 1864 lui Numa Coste. Numa Coste avusese ghinionul să tragă la sorţi un număr prost; va trebui să facă şapte ani de serviciu militar. Cézanne (în ce priveşte milităria lui, părinţii i-au tocmit un înlocuitor) îşi sfătuieşte prietenul să se prezinte înainte de a primi ordinul de chemare, ca să-şi poată alege regimentul şi să vină la Paris. Baille, care cunoaşte acum mulţi ofiţeri, îi va da o mînă de ajutor la faţa locului. Coste va avea astfel posibilitatea să se ocupe niţel de pictură şi de acum înainte.

Cézanne are intenţia de a se reîntoarce la Aix înainte de luna iulie. Vrea de asemenea să prezinte o pînză la viitorul Salon. După cît se spune, juriul din acest an s-ar arăta mai puţin neînduplecat, ba ar rezerva chiar o anexă pentru expozanţii «socotiţi prea slabi spre a participa la concursul cu premii», dar care ar dori totuşi să expună. În ateliere, artiştii se pregătesc intens pentru Salon. Pissarro şi Renoir, ca şi Cézanne vor supune unele din lucrările lor juriului. În schimb, Monet se va abţine, la fel Bazille şi Sisley. Tot aşa va face şi un nou coleg al lui Cézanne de la Academia Suisse, Armand Guillaumin, care, în ciuda sărăcăcioaselor sale mijloace de trai, îşi părăsise la douăzeci şi trei de ani slujba modestă de la Compania căilor ferate din Orléans, pentru a se dedica picturii. Ca să aibă cu ce trăi, va picta storuri. Juriul Salonului se dovedeşte a fi într-adevăr ceva mai împăciuitor. Acceptă două lucrări ale lui Manet, care stîrnesc un val de proteste din partea publicului şi a criticilor; acceptă de asemenea două peisaje de Pissarro şi o pînză de Renoir, ce-i drept destul de bituminoasă pentru a-şi fi găsit un apărător în Cabanel, autorul tabloului *Naşterea Venerei,* pînză care, anul trecut, fusese cumpărată chiar de împărat (îndată

după închiderea Salonului, Renoir, cuprins de remuşcări îşi va distruge lucrarea); dar juriul respinge pînza trimisă de Cézanne.

Cézanne, după cît se pare, nu dă faptului prea mare importanţă. E îndrăgostit. Cu ce cumplită neîndemînare, e lesne de ghicit! În raporturile sale cu femeile, oricît îşi ascunde sfiala «sub o fanfaronadă brutală», rămîne de o stîngăcie întristătoare; devine aproape caraghios cu «gesturile lui largi, desperate, prin care-şi dă în vileag, deghizată, sensibilitatea bolnăvicioasă.» în orice caz, poate că domesticit, Cézanne îşi taie barba în cinstea frumoasei sale; cum îi scrie Zola lui Valabrègue: «şi-a sacrificat barba stufoasă pe altarul Venerei victorioase.» Tot atunci, Cézanne pictează portretul unei tinere femei – n-o fi chiar iubita lui? — al cărei chip cam prea plinuţ i-a dat acea emoţie puternică şi inspirată, fără de care n-ar fi putut să se exprime, şi pe care penelul său îl dramatizează sub masca unei încordări dureroase. Tînăra femeie, de o frumuseţe planturoasă – umeri minunaţi, un piept ispititor şi braţe răcoroase ca nişte izvoare –, se numeşte Gabrielle-Eléonore Alexandrine Meley. E de o vîrstă cu el. Orfană de mamă, îşi ajută o mătuşă în negustoria ei, vînzînd flori în piaţa Clichy. Zola îi dă tîrcoale acestei fete din popor, acestui trup superb care răscolea în el o furtună de dorinţe. Tot aşa de timid ca şi Cézanne, Zola nu-şi arată atîtea aspiraţii aprige decît pentru că se îndoieşte cumplit de sine. Orice destin obişnuit ar fi o confruntare dureroasă cu el însuşi. Succesul, gloria nu i se par vrednice de a fi rîvnite decît pentru că, fără să-şi dea seama, simte nevoia unor certitudini materiale, al unui sprijin, al tihnei pe care aceste certitudini o aduc sau ar trebui s-o aducă. Caută să-şi potolească neliniştea. Dacă vrea să învingă lumea e

pentru a-şi învinge mai întîi propriile sale temeri. Dacă are atîta nevoie de prietenie, de entuziasmul fierbinte al unui grup, este pentru că singur şi-ar simţi şi mai mult slăbiciunea.

Simte nevoia să ducă nişte trupe la bătălie pentru a se uita pe sine în tărăboiul acestui vălmăşag ambiţios. Ambiţia, munca în care se avîntase sînt pentru dînsul un mijloc de a-şi dovedi forţa, de a înăbuşi sentimentul de slăbiciune care-l doboară. Înaintea Gabrielei, mai cunoscuse oare Zola, în înţelesul biblic al cuvîntului, şi alte femei? Poate. Sigur este însă că, asemeni întru totul lui Cézanne, are aceeaşi «pasiune a neprihănitului pentru trupul femeii, o dragoste nebună pentru goliciuni dorite şi niciodată posedate». În jurul micuţei florărese din piaţa Clichy, Zola dă tîrcoale cu privirile aprinse. Gabrielle va deveni iubita lui.

Dar, iată-ne în iulie. Aşa cum îşi propusese, Cézanne, însoţit de Baille, se întoarce la Aix, lăsînd la Paris un Zola foarte fericit. După trei eşecuri, Zola găsise în sfîrşit un editor pentru un volum de nuvele pătruns de amintirile Proveţei, *Povestiri pentru Ninon.* Volumul urmează să apară în octombrie la Hetzel şi Lacroix.

II. CĂUTĂRI

Nu există decît forţa iniţială id est[13] temperamentul, care poate duce pe cineva la ţelul rîvnit.

CÉZANNE: *(«Scrisoare către Charles Camoin», 22 februarie 1903.)*

13 În latină: adică.

Cézanne nu se gîndeşte să zăbovească luni întregi la Aix. Doar atîta cît îi trebuie ca să mai răsufle niţel, să asimileze ceea ce văzuse şi învăţase, apoi se va întoarce. În acest oraş drag inimii sale, unde îi place să revină mereu, unde simţea nevoia să revină, nu are aceeaşi libertate ca la Paris; mediul familial îl apasă. Louis-Auguste, deşi cedase, se arată destul de ciufut. Vocaţia de neînţeles a fiului său, nu numai că l-a dezamăgit profund, dîndu-i impresia că fusese înşelat, dar pe deasupra îl şi întăreită prin trăncănelile cărora le dă naştere şi pe care nu-i greu să le ghicească. Bineînţeles, oamenii se feresc să-i vorbească despre acest fiu al său de douăzeci şi cinci de ani, incapabil de a face altceva în afară de mîzgălelile acelea caraghioase! Cum să nu fi desluşit el compătimirea în ochii prietenilor săi, ironia în cei ai invidioşilor? El care fusese însăşi exemplul reuşitei, a trebuit să-şi vadă înfrîngerea în propriul său fiu! Şi cîteodată, îl apucă iar mînia, vorba i se face iar tăioasă, amară. Cézanne mîrîie. Deprimantă, insuportabilă atmosferă! Se înăbuşă aici, i se pare că e prins în nu ştie nici el ce capcană. Se simte supravegheat. Ştiu toţi unde se duce. Trebuie să dea socoteală de tot ce face. Din rea voinţă, sau din simplă indiscreţie, tot tîrgul e cu ochii pe el, îi pîndeşte şi-i discută gesturile cele mai neînsemnate. Ciudăţeniile lui, ţinuta, tăcerile bănuitoare stîrnesc mirarea tuturor; pe unii îi amuză, alţii se arată indignaţi. Ia te uită! Puştiul ăsta de Cézanne! Cine ar fi crezut aşa ceva. Noroc că-l are pe taică-său în spate! Ah! Mare baftă pe micul Cézanne, că s-a născut după tată-său! Dar lui Cézanne puţin îi pasă de averea tatălui. El nu e ca Zola, pentru care «gloria» înseamnă bogăţie, huzur burghez, mobilier luxos şi masă îmbelşugată. Să aibă 150–200 franci pe lună ca să-şi ţină zilele, să cumpere culori şi

pînze şi să poată lucra în tihnă la pictura lui, asta e tot ce-şi doreşte. Dar aici nu are această pace. Ai lui îl sîcîie, nu-l slăbesc o clipă, se ocupă prea mult de el. Cézanne se uită cu teamă în jur, e scîrbit şi bombăne furios. Vor «să pună şaua» pe el. Totul i se pare o tiranie, începînd cu dragostea mamei, apăsătoare tocmai prin duioşia ei şi împotriva căreia va trebui să se apere de îndată ce va voi să plece. Chiar şi soră-sa, Marie, încearcă să-l reţină, să-l imobilizeze în strîmtul univers al familiei, în toropeala acestui cămin închis. Cu puţin timp înainte îi făcuse curte un ofiţer de marină, care-i ceruse mîna. Părinţii însă nu încuviinţaseră această căsătorie. Tînăra fată se supuse. Nu tocmai frumoasă, cu trăsături greoaie, îmbătrînea fată mare, devenind al dracului de cucernică, nelipsind de la nici o liturghie, acrindu-se în agheazmă şi celibat. În lipsa unui soţ, îşi exercită asupra fratelui său şi a sorii sale Rose, care n-are decît zece ani, autoritatea nefolosită. Cézanne fierbe. Familia sa? «Cele mai scîrboase fiinţe din lume şi pe deasupra şi plicticoase.» Nu-l înţeleg, nu înţeleg pictura pe care, în dragostea lor acaparatoare, i-o trec cu vederea, ca pe o fantezie, o toană de copil răsfăţat. Cézanne fuge. Se duce la muzeu să mai revadă o dată pînzele pe care le admiră, *Jucătorii de cărţi* atribuiţi lui Louis le Nain, tablourile lui Granet sau autoportretul lui Puget, dezamăgit, cu ochii melancolici, fruntea înaltă, acoperită de cîteva fire de păr şi două cute săpate în colţurile buzelor. Sau bate drumurile de ţară, cutreieră împrejurimile Aix-ului, ajungînd chiar pînă la Estaque, unde mamă-sa închiriase mai de mult o căsuţă de pescari, în piaţa Bisericii.

Piaţa, umbrită de platani, formează o terasă deasupra mării învecinate; cîteva case, avînd un singur etaj, se înşiră

de amîndouă părţile bisericii cu faţadă de cărămizi. Locul are un caracter specific provensal, şi mult farmec. Cézanne îi gustă liniştea. E singur acolo; şi se simte bine. Mai des însă, Cézanne merge să se închidă la Jas de Bouffan, din care a făcut domeniul său. Se instalase de-a binelea în marele salon, pe care continuă să-l împodobească cu picturi murale, inspirîndu-se cîteodată, pentru a o reproduce la proporţii monumentale, după o gravură din vreo carte de artă. În atelierul său însă, nu ar îngădui nimănui să vină nepoftit. Încăperea e într-o dezordine de nedescris, plină de tuburi goale, de pensule pline de vopsea, de pînze neterminate sau rupte. Cézanne petrece acolo ore întregi, zile chiar, încercînd să dea formă viziunilor ce-l chinuiesc. Lucrează puţin şi după natură, dar asta nu-l prea atrage; ceea ce vrea e să se exprime pe el însuşi. Nu reuşeşte de loc, se frămîntă căznindu-se să redea ceea ce simte, să exteriorizeze forţele clocotitoare ce-l stăpînesc, construindu-şi furios tabloul a cărui materie o modelează pînă îi dă un relief aproape sculptural. În faţa picturii, e ca unul care descoperă o lume nouă. Nimeni nu i-a transmis nici un secret profesional. În afară de Gibert, n-avusese nici un profesor; trebuie să înveţe totul singur, trebuie să descopere totul singur. Nici o deprindere maşinală nu-i conduce mîna. Nimic, nici un ajutor de nicăieri în această luptă înverşunată. Cumplită ucenicie! Trebuie să inventeze pictura. Cîteodată, scîrbit de eforturile aproape zadarnice, se năpusteşte ca un apucat la pînza începută, o sfîşie şi-i face vînt, cu o lovitură de picior în colţul atelierului; – apoi însă, o ia de la început. O ia de la început cu o îndîrjire şi mai mare ca înainte.

Cézanne nu se întîlneşte decît cu cîţiva prieteni, Solari, Marguery, care devenise avocat al Statului, Henri Gasquet,

acum brutar şi Valabrègue, căruia Zola îi tot dădea zor să vină la Paris. «Mi-e teamă pentru dumneata, îi scrie el, cînd mă gîndesc la jalnica influenţă a mediului în care te afli.» Cézanne întîlneşte de asemenea un tînăr naturalist, Fortune Marion, care-i ţine deseori tovărăşie în plimbările sale.

Cu o inteligenţă vie, îndrăgostit de ştiinţele naturale, Marion se interesa încă din copilărie de fosile. Făcuse unele descoperiri în împrejurimile Aix-ului, care atrăseseră atenţia lui Gaston de Saporta, savantul din Aix, şi a profesorilor de la Facultatea de ştiinţe din Marsilia care, impresionaţi de aptitudinile lui, l-au numit, sînt doi ani de atunci, în 1862, preparator pe lîngă catedrele lor de istorie naturală. Asta cînd abia împlinise şaptesprezece ani. De atunci încoace, Marion îşi trecuse examenele de bacalaureat; îşi pregăteşte licenţa şi adună material pentru cele două comunicări asupra vechimii omului în departamentul Bouches-du-Rhône şi asupra faunei cuaternare în Provenţa. Flăcăul acesta arată un interes tot aşa de viu şi pentru muzică şi pictură; el însuşi pictează în momentele libere şi are pentru Cézanne – pentru om şi străduinţele sale – o mare admiraţie. Ghiceşte în Cézanne o forţă. E încredinţat că în ziua cînd Cézanne va fi reuşit să stăpînească această forţă, s-o supună voinţei sale, el va deveni unul dintre cei mai mari pictori ai epocii. Cucerit de lupta patetică pe care prietenul său mai vîrstnic o dă cu el însuşi, Marion îl însoţeşte cînd poate în hoinărelile lui; îşi aşază şevaletul alături de al lui Cézanne, îl ascultă cu un respect frăţesc vorbind despre pictură şi-l învaţă la rîndul său legile care au dus la formarea solului provensal, determinîndu-i structura. Pe la sfîrşitul lui octombrie, Cézanne a primit un exemplar din *Povestiri pentru Ninon,*

care apăruseră. La Paris, Zola se zbate folosind din plin relaţiile pe care şi le crease şi pe care încearcă, aşa cum îi scrie lui Valabrègue, să le lărgească tot mai mult. În paginile ziarului *Mémorial d'Aix,* cel care-şi asumă sarcina să trîmbiţeze meritele cărţii e Marius Roux, fostul său coleg de la pensionul Notre-Dame, devenit ziarist. Critica, de altfel, se arată în general destul de favorabilă lucrării, care aparţine genului «graţios» şi inofensiv. Tinerii din Aix, care-l cunosc pe Zola, sau auziseră vorbindu-se de el, toţi cei înflăcăraţi de dorinţa de a-şi încerca şi ei norocul în capitală, nu mai lasă volumul din mînă. La colegiu, un oarecare Paul Alexis, elev într-a şaptea, îl citeşte cu entuziasm în orele de curs, pitit în dosul unui dicţionar. În sfîrşit, unul din Aix răzbise, unul de-al lor e pe cale să-şi facă un nume; cucerirea Parisului începuse! La Jas de Bouffan, Cézanne, chinuit de problemele pe care le pune arta picturii, se îndîrjeşte rupîndu-şi pensulele de pînza aflată pe şevalet.

După şase luni de şedere în Provenţa, Cézanne e din nou la Paris, în primele zile ale anului 1865. De data aceasta, părăsind malul stîng al Senei, îşi ia o locuinţă pe strada Beautreillis, la numărul 22, într-un vechi han din secolul al XVII-lea, hanul Charny. Imobilul, locuit de oameni nevoiaşi, mărunţi slujbaşi şi meseriaşi, mai păstrează o înfăţişare foarte frumoasă. Faţada arată bine. O uşă destul de arătoasă, vopsită într-un verde închis, se deschide sub o boltă din care se văd pereţii îmbrăcaţi în lemn. Cézanne îşi ia o cameră sub acoperiş, într-o mansardă de la al patrulea cat, spre care ducea o scară din fundul curţii. Să-i fi spus cineva că, cu vreo şapte-opt ani în urmă, Baudelaire locuise în această casă? Baudelaire, căruia pudoarea prefăcută a contemporanilor îi intentase

(în 1837) un absurd proces de moralitate, se număra printre poeţii preferaţi ai lui Cézanne, care citeşte în original pe Virgiliu şi Lucreţiu; datorită memoriei sale excepţionale, el ştie tot ce cuprind diferitele muzee din Europa (deşi nu le vizitase niciodată), şi ar putea să recite fără greş întreaga culegere a «Florilor Răului»[14].

Nu frumuseţi de-acelea cu forme drăgălaşe
Care-ntr-un veac netrebnic, pocite nasc mereu,
Cu sprintene picioare, cu degete gingaşe,
Vor potoli vreodată un suflet cum e» al meu…
Ce-i trebuie-acestui suflet adînc ca un abis
Eşti tu, o, Lady Macbeth, al crimei crîncen vis
Şi duh al lui Eschyle din vifor crunt ivit,
Sau tu măreaţă Noapte de Michel-Angel, care
Îţi răsuceşti alene, ciudată întruchipare,
Un trup pentru sărutul Titanilor croit.

Pe semne că prin mijlocirea lui Oller găsise Cézanne această mansardă. Într-adevăr, Oller îşi luase şi el o cameră acolo. Cei doi prieteni, apucînd de-a lungul cheiuri lor, se duc fără îndoială destul de des împreună la Academia Suisse, unde Cézanne se pusese numaidecît iar pe lucru. Reluase legăturile cu prietenii săi şi, bineînţeles, mai întîi cu Zola. Acesta, nervos şi febril ca şi Cézanne, avînd şi el mania de a-şi schimba într-una locuinţa, se mutase în iulie trecut de pe rue de Feuillantines. Locuieşte de atunci pe strada Saint-Jacques, la numărul 278, într-o

14 După un exemplar din *Florile răului* adnotat de Cézanne și pe care îl dăruise lui Léo Larguier, poemele sale preferate erau: *Farurile, Idealul* (de unde am extras citatul de mai sus), *Sed non satiata, Leșul, Pisicile, Mortul vesel, Gustul neantului* (N.T).

cameră cu terasă de la etajul şase. Îşi continuă acolo «joile» sale, dar acum e grozav de surmenat. Pentru nimic în lume nor fi vrut să-şi piardă mica notorietate cîştigată cu ale sale *Povestiri pentru Ninon.* Nu lasă să-i scape nici un prilej, trage folos din fiecare împrejurare.

La Hachette – Louis Hachette murise anul trecut, ceea ce-l mîhnise adînc pe Zola – la Hachette, Zola lucrează zece ore pe zi. Mai găseşte totuşi timp să scrie în fiecare săptămînă un articol de 100–150 de linii[15] pentru *Le Petit Journal,* şi la fiecare cincisprezece zile, un alt articol de 500–600 linii, pentru *Le salut public* de la Lyon; afară de asta, ar fi vrut să poată termina – cît mai curînd! – romanul pe care-l începuse de doi sau trei ani şi care zace deocamdată într-un sertar, *Confesiunea lui Claude.*

Zola suferise prea mult de pe urma sărăciei, ca să nu aibă acum o poftă grozavă de cîştig. «Înţelegi că nu scriu toată această proză numai de dragul publicului, îi mărturiseşte el lui Valabrègue… Problema banilor a fost pentru mine oarecum hotărîtoare în toată povestea asta, dar consider totodată gazetăria ca o pîrghie atît de puternică încît nu mă supără de loc faptul că mă produc la o zi fixată, în faţa unui număr mare de cititori.» Prin colaborările sale, Zola îşi dublează veniturile (datorită lor aceste venituri trebuie să se ridice acum la vreo cinci sute de franci pe lună); şi e citit de un public larg. La aceste avantaje se adaugă un al treilea: scriind articole de critică, poate să aducă laude scriitorilor pe care-i admiră şi să-şi facă din ei aliaţi. «Acum trebuie să merg, să merg înainte, fie ce-o fi. Bună sau rea, pagina scrisă trebuie să apară… Cu fiecare zi, poziţia mea se conturează mai bine; cu

15 Linia este o măsură tipografică și nu este echivalentă cu un rînd (n. t).

fiecare zi, mai fac un pas înainte.» Acest neastîmpăr bătăios se cam simte la toţi prietenii lui Cézanne. Gleyre, suferind de ochi, îşi închisese atelierul de un an de zile. Monet, Renoir, Bazille, Sisley nu mai au profesor. Monet, care petrecuse cîtva timp în Normandia împreună cu Bazille, a adus de acolo două marine pe care le va prezenta la Salon. Acum, cea mai mare dorinţă a lui e să meargă să picteze «en plein air», în pădurea Fontainebleau, un *Prînz la iarbă verde.* Deocamdată îşi împarte cu Bazille un atelier din strada Furstemberg, la cîţiva paşi de cel pe care-l ocupa odinioară Delacroix. Cézanne şi Pissarro dau deseori pe acolo.

Ei găsesc un Bazille foarte fericit; Bazille, care obţinuse în sfîrşit de la ai săi învoirea de a-şi lăsa studiile de medicină, se dedică de acum încolo în întregime picturii. Merge cîteodată, cu Renoir, la concertele lui Pasdeloup[16], aplaudînd din răsputeri muzica lui Wagner – această muzică care e la fel de hulită ca şi pictura lui Manet. Nu se spune de Wagner că-şi scrie partiturile «stropindu-şi la întîmplare portativele cu cerneală?». În 1861, Tanhäuser căzuse după trei reprezentaţii furtunoase. Cézanne e, bineînţeles, de partea lui Wagner. E de partea a tot ceea ce se ridică împotriva artei oficiale. Dar rareori are vreme să se ocupe de altceva în afară de pictură. La Suisse, luîndu-şi ca subiect de tablou unul din modelele obişnuite ale academiei, un negru care răspunde la numele de Scipion, pictează o pînză remarcabilă, de o mare soliditate a materiei. Vizibil influenţată de Delacroix, această operă de o frumoasă densitate e construită cu o rigoare arhitecturală. E bucuros oare Cézanne de ceea ce a făcut?

16 Jules Pasdeloup dirijor francez care a organizat, începînd din 1861, *Concertele populare de muzicii clasică* (n. t).

Pentru prima oară reuşise să-şi stăpînească elanul impetuos al mîinii. Dar cîtă indiferenţă arată pentru propriile sale lucrări! Spre deosebire de Zola, pentru care orice pagină, bună sau rea (cum zicea mai ieri) trebuie să apară, Cézanne, nemulţumit, nu prea se ocupă de pînzele lui… Le lasă cam peste tot, nu sînt pentru dînsul decît nişte exerciţii. Pe *Negrul Scipion,* Cézanne i-l dă lui Monet, aşa cum îi dăduse lui Zola atîtea pînze, printre care, se înţelege de la sine, şi portretul frumoasei Gabrielle. Vremea Salonului se apropie. Unii spun că şi în anul acesta, juriul va arăta o oarecare indulgenţă. Lui Cézanne puţin îi pasă de asta. Pentru el nu există decît două feluri de pictură: a lui, pictura îndrăzneaţă, «cea pe care speră s-o realizeze» într-o zi («eu unul sînt un intens», zice el) şi pictura *ălorlalţi,* oameni lipsiţi de *temperament.* Socoate prin urmare, că originalitatea sa e prea insultătoare pentru domnii aceia din juriu. N-aveau decît să-l respingă. Cézanne le repetă însă tuturor că trebuie totuşi să trimită ceva juriului şi asta «numai pentru a-l pune în încurcătură».

Tabloul trimis de Cézanne e respins într-adevăr. Cu toate astea, juriul dă dovadă de multă moderaţie. Acceptă lucrările lui Renoir şi Pissarro ca şi pe cele ale lui Monet şi Guillemet, care vor figura astfel la Salon pentru prima oară; acceptă de asemenea cele două pînze pe care i le prezentase Manet, un *Ecce Homo* şi un nud, *Olympia,* foarte preţuit de Baudelaire.

Tablourile lui Manet, pictate în aceeaşi manieră ca şi *Prînzul la iarbă verde,* stîrnesc o nouă furtună. «Ce-o mai fi şi această odaliscă cu burta galbenă, model desgustător cules cine ştie de unde, şi care o înfăţişează pe Olympia», se întreabă mînios Jules Claretie. «Mulţimea se

îngrămădeşte ca la morgă în faţa respingătoarei *Olympia* a lui Manet şi al oribilului său *Ecce Homo»,* notează criticul ziarului *La Presse,* Paul de Saint-Victor. În schimb, Monet are un răsunător succes, i se aduc laude mari pentru cele două marine pe care le expune. E cu atît mai lăudat cu cît unii prieteni ai lui Monet, induşi în eroare de asemănarea numelor celor doi pictori, l-au felicitat prosteşte pe autorul *Olympiei* pentru aceste marine; Manet a fost foarte supărat, crezînd că e o «păcăleală» la mijloc; a-l lăuda pe Monet, înseamnă într-alt fel, tot a-l defăima pe Manet. La Salon, Cézanne n-are ochi decît pentru această *Olympia.* O admiră mai mult decît admirase cu doi ani în urmă *Prînzul la iarbă verde.*

Olympia, cugetă el, «e o nouă etapă în pictură, începutul unei Renaşteri. E în această pînză un adevăr pictural al lucrurilor. Acest roz şi acest alb ne duc într-acolo pe un drum de care sensibilitatea noastră habar nu avea pînă nu le-am văzut...»

Manet observă cu atenţie realitatea şi pictează cu obiectivitate. Fără îndoială, nu are mult «temperament» dar, datorită acestei supuneri faţă de realitate, reuşeşte să prindă culoarea care trebuie. Cézanne înţelege lecţia. Să se supună şi el, să devină realist în chip mai riguros, într-un cuvînt să-şi înfrîneze pornirile romantice, pe care prietenia de atîţia ani cu Zola n-a făcut decît să i le aţîţe şi mai mult, iată la ce trebuie să se constrîngă. Fără să-şi dea bine seama a ajuns să priceapă că drumul măreţiei trece prin umilinţă. Punîndu-se iar pe lucru, pictează cîteva naturi moarte – simple naturi moarte. Le meştereşte cu grijă, folosind mai mult pensulele decît cuţitul de paletă, evitînd o pastă prea groasă, cumpănind trecerile de la o culoare la alta, menţinînd raporturile de tonuri, renunţînd

deocamdată la antitezele brutale ale facturii sale «îndrăzneţe». Pictura lui Manet, studiată cu mare luare aminte, îl învaţă pe deasupra şi unele secrete ale meseriei, că e de ajuns bunăoară să picteze un cuţit aşezat de-a curmezişul în raport cu planul pînzei, pus în lumină de o draperie care se lasă, pentru a sugera spaţiul şi a da adîncime tabloului.

Cézanne continuă totuşi să asculte de impulsurile sale romantice. Dacă pictează *O pîine şi nişte ouă,* studiu precis în care omul Cézanne a izbutit să se uite pe sine, pictează însă şi naturi moarte cu cranii, unde sînt amestecate, fără a se contopi, noua sa tehnică, voinţa de obiectivitate şi romantica nelinişte care, nu îndeajuns de stăpînită, continuă să-l tulbure într-ascuns; pentru a lucra aceste funebre naturi moarte, Cézanne a apucat, instinctiv, din nou cuţitul de paletă şi cu aceeaşi pastă groasă pictează *Soba din atelier,* reluînd o temă exploatată înaintea lui de Delacroix şi de Courbet, aceşti maeştri a căror influenţă e mereu vie în inima sa. Oricît de mare a fost geniul plastic al lui Delacroix, există, fără nici o îndoială, multă literatură în mişcarea picturală ieşită din romantism. Există şi la Cézanne multă literatură. Cum s-ar fi putut să fie altfel? Cel mai bun prieten al său, din frageda adolescenţă, nu e oare Zola, cel care scrie azi de zor *Confesiunea lui Claude?* Şi cît de departe sînt totuşi zilele de odinioară! Puţin cîte puţin, anii l-au lecuit pe Zola de idealismul său. Vrînd nevrînd, sub presiunea împrejurărilor, dus de valul necurmat al zilelor care modelează, pe nesimţite, oamenii, el se dă bătut în faţa realismului pe care i-l predică Cézanne şi ceilalţi prieteni pictori. Încotro merge Zola? Î ncotro merg ei? Cine ar putea-o spune? Ieri, Hugo şi Musset le era hrana – azi ei nu văd lumea decît cu ochii

unor Manet şi Baudelaire; s-au pus în pas cu vremea lor. Întorcîndu-se spre trecut, Zola notează la începutul romanului său, adresîndu-se lui Cézanne şi lui Baille (lor le va dedica şi cartea): «Vă mai aduceţi aminte, fraţilor, scrie el, de zilele cînd viaţa era un vis pentru noi?... Vă mai aduceţi aminte de serile molcome ale Provenţei, cînd, la ivirea stelelor, mergeam să ne aşezăm pe brazda fumegîndă încă de arşiţa soarelui? Acestea toate au murit pentru totdeauna. Nostalgie? Oh, lăsaţi-mă să-mi amintesc! Mă simt mişcat pînă-n fundul inimii, atunci cînd compar tot ceea ce este cu tot ceea ce nu mai este. Tot ce nu mai este, e Provenţa... sînteţi voi, e rîsul şi plînsul meu de altădată; tot ce nu mai este sînt speranţele şi visurile mele de odinioară, e inocenţa şi mîndria mea de atunci. Şi vai! tot ce este, e Parisul cu noroiul său...»

Dar trebuie să mergi înainte. Mereu înainte!

Septembrie. Cézanne e la Aix. S-a schimbat mult, şi prietenii sînt uimiţi de această schimbare. «Vorbeşte, el care părea sclavul tău mut, îi scrie Valabrègue lui Zola. Să-l auzi cum înşiră la teorii, cum expune doctrine şi, grozăvie nemaipomenită, admite să-i vorbeşti de-ale politicii (teorii, fireşte) şi răspunde înjurîndu-l de mama focului pe tiran.»[17]

Cît ţine toamna, Cézanne face portrete peste portrete. Valabrègue îi pozează cînd se iveşte prilejul. Dar Cézanne descoperă aici cel mai răbdător model în persoana fratelui mamei sale, Dominique Aubert, un om cu faţa lată, aproape urît cu sprîncenele lui groase, mustaţa mare care face una cu barba, pometii ieşiţi, orbitele adînci. Cézanne îl pictează de numeroase ori, mulţumindu-se, pentru a mai

17 Adică pe Napoleon al III-lea (n. t).

varia prezentarea, să-l arate cînd cu capul descoperit, cînd cu şapcă sau tichie de bumbac, cînd îmbrăcat într-o haină de dimie sau în robă de avocat. Factura acestor opere lucrate cu cuţitul e greoaie şi violentă. Prin ele, Cézanne se întoarce la romantismul său subiectiv, la expresionism. În fond, mai mult se pictează pe el însuşi în aceste portrete decît să pătrundă adevărul lăuntric al modelului. Pentru el, aceste portrete rămîn înainte de toate nişte exerciţii. Cu cîteva modificări de amănunt, reia mereu aceleaşi teme: în ochii lui, tabloul merită atenţie, nu modelul. Cézanne nu va ajunge oare să ghicească chiar fără a-şi da bine seama că un tablou există prin el însuşi, că găseşte în el raţiunea sa de a fi, că are propriile sale legi – nu va ajunge oare să presimtă că nu are importanţă subiectul, «motivul», acest pretext, şi că înainte de toate ceea ce contează, singurul lucru care contează e opera picturală în liniile şi culorile ei, în forma ei expresivă? Un tablou este o realitate autonomă. Chiar dacă s-ar apuca să-l picteze pe primul venit, pentru Cézanne nimic nu s-ar schimba. De fapt, îl pictează într-adevăr pe primul venit; nu se sinchiseşte de model şi nu-şi bate capul să-i redea trăsăturile individuale. Modelul nu-l interesează decît în măsura în care îi aţîţă sensibilitatea, îi stimulează funcţiunea creatoare.

Apariţia, în octombrie, a volumului *Confesiunea lui Claude* capătă întrucîtva aspectul unui manifest pentru grupul celor din Aix. Zola, nu mai puţin grijuliu de publicitatea prietenilor săi ca şi de a sa proprie, îi cere lui Marius Roux, care va prezenta romanul în ziarul *Le memorial d'Aix,* să folosească prilejul pentru a lăuda niţel şi meritele lui Cézanne şi ale lui Baille, cărora le dedicase cartea: asta «va face plăcere familiilor lor». Marius Roux nu se lasă mult rugat pentru a bate toba. La 3 decembrie

proclamă, scriind din Paris:

«Sîntem aici o grămadă de tineri din Aix, toţi foşti camarazi de liceu, legaţi printr-o prietenie trainică şi sinceră; nu ştiu la drept vorbind ce ne va rezerva viitorul, dar deocamdată muncim, luptăm...

Domnul Cézanne, notează el în chip deosebit, este unul din elevii buni pe care şcoala noastră din Aix i-a dat Parisului. El ne-a lăsat amintirea unui artist destoinic şi a unui elev conştiincios. Aici, datorită stăruinţei sale, va deveni un pictor excelent. Mare admirator al unor Ribera şi Zurbaran, pictorul nostru nu purcede decît de la el însuşi şi aduce în lucrările sale o notă proprie. L-am văzut la lucru în atelierul său şi dacă nu pot încă să-i prezic succesul strălucit al pictorilor pe care îi admiră, sînt sigur însă că opera lui nu va f niciodată mediocră. Mediocritatea este cel mai rău lucru în artă. Fii mai curînd zidar, dacă asta ţi-e meseria; dar dacă eşti pictor, fi pe deplin sau mori la truda pe care ţi-ai ales-o. Domnul Cézanne nu va muri; prea sînt bune principiile cu care a venit de la şcoala din Aix, prea frumoase exemplele pe care le-a găsit aici, are prea mult curaj şi prea e stăruitor în munca lui ca să nu-şi atingă ţelul. Dacă nu mi-ar fi teamă că săvîrşesc o indiscreţie, v-aş da părerea mea asupra cîtorva dintre pînzele sale. Dar modestia îl împiedică să creadă că ceea ce face este de ajuns şi nu vreau să-l ating în susceptibilitatea sa de artist. Aştept să-şi scoată opera la lumina zilei. În ziua aceea, nu voi fi singurul care va vorbi despre ea. Cézanne aparţine unei şcoli care are privilegiul de a provoca critica».

Acelaşi cuvînt de ordine i-a fost dat lui Marguery, care,

şi el, se ocupă de literatură; continuînd să-şi vadă de treburile sale de avocat, scrie vodeviluri, comedii. *«Confesiunea lui Claude,* semnalează el cititorilor ziarului *L'Echo des Bouches-du-Rhône,* este dedicată domnilor Paul Cézanne şi j.B. Baille, pe care-i cunoaştem ca unii ce sînt şi ei pe cale să-şi facă un nume în ştiinţă şi în artă».

Din nefericire, de data aceasta, cartea lui Zola e departe de a avea primirea ce se făcuse anul trecut *Povestirilor pentru Ninon.* Critica socoate «hidos» realismul *Confesiunii lui Claude.* Şi ce e mai rău, se denunţă imoralitatea romanului, care e înfăţişat ca o operă primejdioasă. Autorităţile se alarmează. Parchetul ordonă o percheziţie la Zola care, între timp, se mutase în bulevardul Montparnasse, la numărul 142. I se scotoceşte trecutul. Se face o anchetă la Hachette. Totuşi, în raportul său către ministrul de justiţie, procurorul general al departamentului Sena conchide că nu este cazul să se facă proces romanului ca potrivnic moralei publice. Afacerea e lichidată. Nu de tot însă. Situaţia lui Zola la Hachette devenise delicată. Curajos, Zola îşi dă demisia pe la sfîrşitul lui ianuarie. Literatura şi gazetăria vor fi de acum încolo singurele sale mijloace de trai. Fără îndoială, la urechea lui Cézanne nu ajung decît slabe ecouri din tot acest tărăboi. Fără îndoială că abia îşi aruncă o privire distrată pe articolele lui Roux şi Marguery. Graba ambiţioasă a lui Zola, în aspectul ei material îngust, rămîne pentru el de neînţeles. Datorită tatălui său, firește că nu era nevoit, ca Zola, să-şi cîştige pîinea. Poate deci, fără să-i pese de tot ceea ce se întîmplă în afară, să se dedice, lăsînd totul deoparte, aprigei sale lupte interioare, năzuind din toate puterile spre un viitor mai depărtat. Va veni ea ziua, afirma sus şi tare Cézanne, «cînd o singură

pînză va fi de ajuns ca să dea naştere unei revoluţii».

Prietenul său Marion făcuse cunoştinţă cu un tînăr german de vreo douăzeci de ani, îndrăgostit de muzică şi admirator înfocat al lui Wagner, Heinrich Morstatt, pe care tatăl său îl trimisese la Marsilia să se iniţieze în secretul afacerilor. Pe la sfîrşitul lui decembrie, Cézanne şi Marion îl invită să vină de Crăciun la Aix, pentru a-i desfăta cu cîteva bucăţi ale marelui muzician neînţeles.

Ca un omagiu lui Wagner, Cézanne speră să realizeze într-o zi, cînd va simţi în el puterea s-o facă, un tablou intitulat *Uvertura la Tannhäuser.*

III. BĂTĂLII

Ştim acum cît de nepopulare sînt gîndurile noastre dragi.

ZOLA («*Salonul meu», dedicaţie lui Cézanne)*

Cînd se întoarce la Paris, în februarie, Cézanne se pomeneşte în toiul unei mari agitaţii. Demisionînd de la Hachette, Zola intrase la ziarul cel mai citit pe bulevard, *L'Evénement,* editat de Hippolyte de Villemessant. Încă de anul trecut, Zola făcuse unele demersuri pe lîngă Villemessant: «Vreau… să reuşesc cît mai curînd posibil, îi scrisese el fără înconjur unuia dintre colaboratorii apropiaţi ai acestuia. În graba mea, m-am gîndit la ziarul dumneavoastră, ca la foaia care poate să-mi aducă o faimă cît mai rapidă. Viu deci fără şovăială la dumneavoastră. Ştiu că vă place să încercaţi oamenii, să inventaţi redactori noi. Încercaţi-mă deci, inventaţi-mă. Veţi pune mîna şi de data asta pe ce e mai bun!» Scrisoarea va rămîne fără

răspuns. Dar Zola nu se lasă: şi-a pus în mişcare relaţiile pe care şi le făcuse la Hachette, i-a cerut lui Ludovic Halévy să pună o vorbă pentru el. Surprins, amuzat, mirosind că-i o afacere bună, Villemessant s-a lăsat convins.

Extraordinar tip acest Hippolyte Villemessant! Cu o statură de uriaş, are o faţă rumenă şi lacomă de om de petreceri şi o limbuţie nesecată de voiajor comercial. Plin de el, exuberant, jovial, vulgar, plăcîndu-i reclama şi ţinînd să uimească, e un băiat de viaţă care rîde cu poftă în hohote sonore. E fericit să-şi cheltuiască energia, să se agite, să piardă şi să cîştige; nu mai poate după bîrfeli, îi plac scandalurile şi exclamă la fiecare clipă: «Formidabil»! — vorbă căreia i s-a dus faima pe bulevard. Născocind mereu altceva, a lansat ziar după ziar. *L'Evénement,* cotidian de seară vîndut cu zece centime, e ultima sa creaţie.

În gazetele sale, Villemessant cultivă indiscreţia, pitorescul, neprevăzutul, silindu-se să-l atragă pe cititor, să-l reţină, să-i aţîţe în fiecare zi curiozitatea. Toate mijloacele i se par potrivite. Cele mai ţipătoare îndeosebi. Pe redactorii săi îi plăteşte regeşte cînd e mulţumit de dînşii, dar îi concediază fără milă de îndată ce trecerea de care se bucurau în ochii publicului începe să scadă. E tot atît de bădăran pe cît e de mărinimos. Zola îi plăcuse. Zola îi propusese ceva cu totul nou pe atunci – o cronică a cărţilor. Villemessant l-a angajat şi la 31 ianuarie îl prezintă el însuşi cititorilor ziarului, printr-un articol răsunător, excesiv, aşa cum scria el de obicei, ţinînd seama întotdeauna de nevoile reclamei, un articol potrivit pentru a lansa un om sau a-l zdrobi. «Dacă noul meu tenor reuşeşte, cu atît mai bine. Dacă dă chix, nimic mai simplu.

El singur mă anunţă că în acest caz va renunţa la angajament, iar eu îl scot din repertoriul meu. Am zis.»

Zola cîştiga două sute de franci pe lună la Hachette; Villemessant, mulţumit, îi dă cinci sute. «Formidabil!» Zola nu mai poate de bucurie. Atacurile a căror ţintă fusese cînd a apărut *Confesiunea lui Claude,* departe de a-l deprima, dimpotrivă, îl înveselesc: «Astăzi sînt cunoscut, îi scrie el lui Valabrègue, sînt temut şi înjurat. Am încredere în mine şi merg voinicește înainte». Idealistul elegiac de odinioară murise de-a-binelea. Timpul uceniciei se sfîrşise. Începea cel al bătăliilor hotărîtoare. Şi va începe pentru toţi! Cézanne adusese de la Aix mai multe pînze. Vroia să prezinte două la Salon, printre care, un portret al lui Valabrègue. Dar nu ţine nicidecum să fie primit. Dimpotrivă, l-ar supăra să fie pe placul domnilor din juriu. Dacă pentru a le intra sub piele unii pictori nu le supun decît cele mai banale din lucrările lor, el, Cézanne, alege înadins ceea ce-i de natură să le aţîţe mînia. Aplaudîndu-i îndrăzneala, prietenii săi pictori, siguri de insuccesul care-l aşteaptă se pregătesc să-l întîmpine cu urale.

De altfel, se aude că pentru Salonul din 1866 juriul se va arăta cum nu se poate mai pretenţios. Primirea pe care critica şi publicul o făcuseră anul trecut *Olympiei,* e o dovadă că îngăduinţa nu e numai inutilă, dar şi primejdioasă. Arătîndu-se prea indulgent, juriul va sfîrşi prin a se face de rîs. În ceea ce priveşte însă pictorii tineri, ei nu ascund că le este lehamite să depindă de acest tribunal, căruia îi contestă competenţa. Ei ar vrea să vadă reînfiinţîndu-se o expoziţie a refuzaţilor şi vorbesc de o petiţie în acest scop, pe care ar urma să strîngă semnături. Nu au toţi, bineînţeles, curajul lui Cézanne, a cărui manifestare e, prin provocarea ei voită, o operaţie ofensivă

împotriva juriului. După temperamentul fiecăruia, unii umblă cu şiretlicuri, alţii mîrîie, cîţiva ameninţă, cei mai mulţi sînt neliniştiţi. Peste tot domneşte o atmosferă febrilă. Zola, căruia succesul pe lîngă Villemessant îi dăduse încredere în sine şi un spirit muşcător, se înflăcărează la gîndul unei bătălii posibile. În contact cu noul său patron, învăţase repede că trebuie să te pricepi să ţii publicul încordat, să-l uluieşti, să-l ameţeşti în fiecare zi. Lecţie bine învăţată! Mai mult ca oricînd, e grăbit să se măsoare cu mulţimea, să angajeze cu ea acel dialog aprig pentru care se simte destinat. Are nevoie de vijelii şi de larmă. Îndîrjindu-i convingerile încă şovăitoare, lupta înăbuşe în om orice teamă, împinge cît mai la fund îndoiala de el însuşi. A te bate înseamnă să nu ţii seamă de nimic, să te afirmi, să fii în sfîrşit tu însuţi, cel care ai vrea să fii.

Ne putem închipui tărăboiul de la mesele de joi seara ale lui Zola. Cézanne e printre cei mai întărîtaţi. Nici nu-l mai recunoşti. Cu barba zbîrlită, arborîndu-şi vesta roşie, afişează înadins o grosolănie şi o neglijenţă mai mare ca înainte. Violenţa părerilor sale, năravul său meridional de a turna la gogoşi, alături de sfiala ce-i stătea în fire alcătuiesc laolaltă un amestec uimitor. Cîr, cîr, cîr! croncăne el cînd îi iese înainte un preot.

Unde mai e copilul pios de odinioară? Cu chica stufoasă sub o pălărie neagră, decolorată de soare, diformă; cu «un palton prea lung, altădată maro deschis», dar pe care ploile îl spălăciseră, brăzdîndu-l cu «nişte dungi mari, verzui», cu un pantalon prea scurt, lăsînd să i se vadă «ciorapii albaştri»,[18] Cézanne îşi varsă năduful, tunînd şi fulgerînd la tot pasul. «Oare o legătură de morcovi, ei da, o legătură de morcovi studiată de aproape, pictată naiv, cu o

18 Zola: *Le ventre de Paris* (n. t).

notă personală, aşa cum o vezi, nu face cît veşnicele peltele ale şcolii, acea pictură gătită ruşinos cu toate sosurile, după reţete?» În atelierul său de pe strada Beautreillis, trăieşte într-o dezordine înspăimîntătoare. O masă de toaletă, un divan, un dulap vechi stricat, nişte scaune desfundate, acesta e tot mobilierul, împreună cu o sobă în faţa căreia stă grămadă cenuşa din tot anul. Cézanne nu dă voie să se măture în odaie, ca nu cumva praful să-i acopere pînzele proaspete. Pensule, tuburi de culori, farfurii murdare, crătiţi cu rămăşiţe de fidea zac împrăştiate peste tot. «Un vraf uriaş de schiţe» coboară din pereţi şi pînă la duşumea, «unde vraful se năruie într-o revărsare de pînze zvîrlite unele peste altele».

Ici-colo, pe locurile goale de pe pereţi, modele şi» au lăsat adresele, «mîzgălite stîngaci cu cretă», «unde vrei şi unde nu vrei».[19]

Cîtă răbdare le trebuie bietelor modele cu pictorul acesta de douăzeci şi şapte de ani, care se poartă cu ele fără mofturi, vrînd să le ignore, ursuz, brutal, grosolan, dar care le priveşte cuprins de ameţeală cînd se dezbracă şi, cîteodată, nemaiputîndu-se stăpîni, le dă pe uşă afară, pe jumătate despuiate, apoi se întoarce la şevaletul său, şi cu sufletul înflăcărat «se culcă în patul tablourilor sale», frenetic, halucinat, bestial, blestemînd pictura, «meseria asta de cîine», sau izbucnind într-o bucurie smintită şi mărturisind în beţia lui: «cînd pictez e ca şi cum m-aş gîdila».

Cézanne e tot aşa de schimbăcios ca şi înainte, «vesel dimineaţa, amărît seara». Acum însă, ceea ce-i dă brînci să meargă înainte, aproape ca un bezmetic, e o rîvnă pătimaşă, o vitalitate încrîncenată. Îşi trîmbiţează crezul.

19 Zola: L'oeuvre (n. t).

Ingres? «N-are pic de vlagă». Primitivii? «Au un colorit de cărţi de rugăciune». Ar trebui să se dea foc Şcolii de belle-arte, să se dea foc Salonului, ba chiar şi Luvrului, apoi să se reînceapă totul de la zero. «Ah! viaţa! viaţa! s-o simţi şi s-o redai în toată realitatea ei, s-o îndrăgeşti pentru ea însăşi, să vezi în ea singura frumuseţe adevărată, veşnică şi schimbătoare, să nu-ţi vină ideea neroadă de a o înnobila, scopind-o, să înţelegi că pretinsele urîţenii nu sînt decît trăsături de caracter, şi s-o faci să trăiască, să creezi oameni, singurul mod de a fi Dumnezeu!» Ce tărăboi, ah, fir-ar să fie! la dineurile lui Zola! Schimbînd încă o dată locuinţa, Zola părăsise bulevardul Montparnasse (vecinătatea unui teren de tir îl împiedica să lucreze) pentru a se muta într-un apartament de cinci camere, cu terasă, «un adevărat palat», unde locuia cu mamă-sa, pe strada Vaugirard, la numărul 10, chiar lîngă Odeon, în faţa grădinii Luxembourg. Musafirii de joi seara se înmulţesc cu alţi cîţiva din Aix. Valabrègue, care nu se hotărîse încă să se stabilească definitiv în capitală, locuia din martie într-un hotel de pe strada Vavin. La rîndul său, Philippe Solari reuşise anul acesta să se ridice în ochii celor de la Paris; obţinuse premiul Granet, pe care oraşul Aix îl decerne tinerilor săi artişti. Slab, uscat, ciolănos, cu fruntea îngustă, gălbejit şi slut la faţă, de pe acum brăzdat de riduri, Solari îşi atenuează prin lumina, prin blîndeţea copilăroasă a ochilor, ceea ce putea fi neplăcut în înfăţişarea lui. Cu o nepăsătoare risipă, se grăbeşte să cheltuiască cei o mie două sute de franci ai premiului. Trimisese Salonului un bust al lui Zola, la turnarea căruia Zola însuşi, împreună cu Cézanne dăduseră o mînă de ajutor.

Salonul! Deocamdată e singurul subiect de conversaţie.

Ştirile încep să răzbată. Peisagistul Daubigny, care în acest an face parte din juriu, încercase să apere portretul lui Valabrègue executat de Cézanne. I s-a răspuns pe un ton aspru că asta e pictură cu pistolul. Discuţii, răcnete. Înfierbîntîndu-se, Daubigny a spus că preferă «tablourile pline de îndrăzneală, în locul nulităţilor acceptate la fiecare Salon». Din nefericire, a hotărît să se plece în faţa majorităţii. Tabloul lui Cézanne va fi refuzat!

Cézanne nici nu se sinchiseşte. Cu atît mai mult cu cît avusese de curînd o mare mulţumire, pe lîngă care acceptarea pînzelor sale de către juriu i s-ar fi părut o nimica toată: îi fusese prezentat lui Manet; Manet văzuse cîteva din naturile sale moarte în atelierul lui Guillemet şi găsise că sînt tratate cu vigoare. Mare e bucuria lui Cézanne. Dar Cézanne, în ciuda manifestărilor sale gălăgioase, rămîne mai curînd închis în el cînd trăieşte o emoţie adevărată. Bucuria şi-o gustă în tăcere, fără să şi-o exteriorizeze prea mult.

De altfel, Manet – statură mijlocie, păr blond, buze subţiri – l-a surprins întrucîtva, pentru că acest revoluţionar e un bulevardier fercheş care nu iese niciodată fără joben, baston şi mănuşi, un dandy, client obişnuit al cafenelei Tortoni. Acest fiu de burghezi bogaţi, acest om de lume, om de spirit cu maniere distinse, rafinat, parizian pînă-n măduva oaselor e revoluţionar fără voia lui. Îl supără eşecurile sale la Salon şi vîlva pe care o iscase fără să vrea. Ar fi dorit să facă o carieră oficială, să urce treaptă cu treaptă scara onorurilor, într-o ascensiune neîntreruptă. Cézanne ridică din umeri. Nu cumva îi lipseşte niţel *temperament* acestui Manet? În primele zile ale lui aprilie, juriul Salonului îşi făcuse cunoscute hotărîrile. Nu degeaba s-au temut unii de severitatea lui.

Dacă acceptă pînzele lui Monet şi ale lui Sisley, dacă binevoieşte să primească una din cele două pe care Bazille, luîndu-şi inima în dinţi pentru întîia oară ca să-i solicite părerea, i le trimisese, dacă, cu chiu cu vai, admite un peisaj de Pissarro (Daubigny trebuise să se bată ca să fie acceptat), respinge în schimb fără milă lucrările unora ca Renoir, Guillemet, Solari şi bineînţeles Cézanne, ca şi ale lui Manet, care-şi prezentase al său *Cîntăreţ din fluier.* Se aud glasuri mînioase. Expoziţia refuzaţilor? Daubigny însuşi l-a sfătuit pe Renoir să strîngă semnături pe o petiţie pentru a cere reînfiinţarea ei. Încă înainte de a se anunţa rezultatele, îngrijorat de soarta ce-i era rezervată, Renoir se dusese la Palatul Industriei, ca să pîndească ieşirea juriului, l-a oprit pe Daubigny şi, prea timid ca să-şi dezvăluie numele, s-a dat drept unul dintre proprii săi prieteni. Tabloul fusese eliminat. «Dar ce vrei să fac, i-a explicat Daubigny, eram şase pentru el, contra tuturor celorlalţi. Spune-i prietenului dumitale să nu-şi piardă curajul, căci tabloul său vădeşte mari calităţi.» Şi adăugă: «Ar trebui să facă o petiţie şi să ceară a expoziţie o refuzaţilor». Tinerii pictori se agită. Întotdeauna partizan al soluţiilor radicale, Cézanne, cu încuviinţarea probabilă a prietenilor săi şi, pare-se, cu sprijinul lui Zola, ia iniţiativa de a redacta o scrisoare către contele de Nieuwerkerke, directorul general al Artelor, pentru a cere reînfiinţarea Salonului Refuzaţilor. Cézanne şi prietenii săi speră că o astfel de scrisoare, atît de neobişnuită, nu va întîrzia să stîrnească un oarecare răsunet. Nu se întîmplă însă nimic: linişte totală. Desigur, contele de Nieuwerkerke nu ţine de loc să se compromită, nici măcar cu un răspuns negativ, alături de mîzgălitorii pe care juriul prezidat de el îi respinsese; desigur ei apar în ochii lui pe aceeaşi treaptă

cu Millet, a cărui artă, – nu se sfieşte s-o spună –, îl dezgustă; nişte «democraţi», nişte «oameni care nu-şi schimbă cămaşa de pe dînşii». Tăcerea asta dispreţuitoare e cel mai sigur mijloc pentru a-i scoate din sărite pe nemulţumiţi şi pentru a aţîţa pornirea bătăioasă a lui Zola. De ce nu i-ar încredinţa Villemessant cronica Salonului? se întreabă Zola. I-ar zice-o el juriului pe şleau, ar da în vileag viciile acestei instituţii, şi-ar apăra prietenii, ar ieşi un tămbălău de pomină. Cézanne, Guillemet, Pissarro, toţi i-ar aduce argumente pentru o campanie. Guillemet, îndeosebi, puţintel necăjit de a se vedea eliminat anul acesta, dar gîndindu-se că e rost de o farsă reuşită, se angajează să-l documenteze cu precizie asupra juriului, felul în care este ales, procedeele sale de lucru. Frumos scandal în perspectivă! «Formidabil!» Villemessant acceptă propunerea.

La 19 aprilie, Zola (şi-a luat ca pseudonim numele de Claude, eroul *Confesiunii* sale) anunţă în cuvinte tăioase campania pe care o va începe curînd, «procesul sever» pe care înţelege să-l facă juriului. Nu-şi ascunde urmările; îi va irita pe mulţi, «fiind foarte hotărît să spună grele şi necruţătoare adevăruri», dar, mărturiseşte el, «voi încerca o adîncă bucurie, descărcîndu-mi inima de toate mîniile ce s-au strîns în ea». În aceeaşi zi – coincidenţa nu e desigur întîmplătoare – Cézanne îi adresează contelui de Nieuwerkerke o a doua epistolă, al cărei stil aminteşte în chip straniu pe cel al pamfletarului de la *L'Evénement:*

Domnule,

«Acum cîtva timp am avut onoarea să vă scriu în legătură cu două pînze pe care juriul mi le-a respins.

Deoarece nu mi-aţi răspuns încă, cred că trebuie să insist asupra motivelor care m-au făcut să mă adresez dumneavoastră. De altfel, fiindcă aţi primit cu siguranţă scrisoarea mea, nu mai este nevoie să repet aici argumentele pe care am socotit că trebuie să vi le supun. Mă mulţumesc să vă declar din nou că nu pot accepta judecata neîndreptăţită a unor confraţi cărora nu le-am dat eu însumi misiunea de a mă aprecia.

Vă scriu deci, pentru a insista asupra cererii mele. Vreau să apelez la părerea publicului şi lucrările mele să fie în orice caz expuse. Nu mi se pare că cer cine ştie ce, iar dacă aţi întreba toţi pictorii aflaţi în aceeaşi situaţie cu mine, ei vor răspunde cu toţii că tăgăduiesc autoritatea juriului, şi că vor să participe într-un fel sau altul la o expoziţie care trebuie neapărat deschisă oricărui artist serios.

Să fie deci reînfiinţat Salonul Refuzaţilor. Chiar de-ar fi să mă văd singur acolo, doresc din toată inima ca mulţimea să ştie că nu ţin deloc să fiu confundat cu domnii din juriu, aşa cum ei nu par să dorească a fi confundaţi cu mine. Socot, domnule, că veţi binevoi să nu păstraţi tăcerea. Mi se pare că orice scrisoare cuviincioasă merită un răspuns.»

Oare de data asta, contele de Nieuwerkerke i-o fi răspuns lui Cézanne? Poate. În orice caz, pe marginea scrisorii sale, o mînă notase: «Ceea ce cere este imposibil. S-a văzut cît de puţin potrivită a fost expoziţia refuzaţilor pentru demnitatea artei, şi ea nu se va reînfiinţa.» Zola trece la atac.

Între 27 şi 30 aprilie, cînd Salonul e în ajunul deschiderii, Zola publică, fără să cruţe pe nimeni, un

copios şi violent articol despre juriu, acest areopag straniu care prezidează destinele artei franceze, alcătuit în mare parte din indiferenţi, din artişti sclerozaţi şi invidioşi «a căror manieră îngustă le aduce oarecare succes şi ei se ţin cu dinţii de succesul acesta, întîmpinînd cu mîrîieli şi ameninţări pe orice artist care se apropie». Ei «amputează arta, prezentînd mulţimii doar leşul ei mutilat». «Şi-i rog pe toţi confraţii mei, încheie Zola, să mi se alăture, vreau să ne ridicăm glasul, să facem tot ce ne stă în puteri pentru a obţine redeschiderea acelor săli în care publicul venea să judece la rîndul său şi pe judecători şi pe condamnaţi». La 4 mai, Zola porneşte iar la atac şi amestecînd propriile sale idei cu cele ale prietenilor săi, şi mai ales cu ale lui Cézanne, îşi proclamă crezul artistic. Şi-l expune pe larg, cu patos: «Trăim într-o vreme de lupte şi de căutări înfrigurate, avem talentele şi geniile noastre», dar ce le pasă de asta pontifilor Salonului? Salonul rămîne o «adunătură de mediocrităţi»: «Sînt acolo două mii de tablouri şi nici măcar zece oameni adevăraţi».

Articolele lui Zola tulbură, neliniştesc, pasionează. Sînt comentate în ateliere. Se iscă în jurul lor discuţii pe bulevard. Spunînd lucrurilor pe nume, aşa cum îi este felul, Cézanne îşi arată făţiş bucuria. «Fir-ar să fie, repetă el într-una, dar bine-i mai freacă pe toţi căcăcioşii ăştia!» Manet, cu care Zola făcuse de curînd cunoştinţă, îl primeşte pe scriitor la el acasă; îi arată unele din lucrările sale, îi expune părerile sale artistice. Zola se entuziasmează; darea de seamă propriu-zisă asupra Salonului şi-o va începe – nu-i oare în asta o magnifică îndrăzneală? — cu un articol tocmai despre pictorul de care Salonul nu vrea să audă. Îşi va spune admiraţia pentru autorul *Olympiei,* acest artist de care-şi rîde toată

lumea şi al cărui loc, afirmă Zola, e totuşi de pe acum rezervat la Luvru, alături de Courbet şi de orice «artist cu temperament original şi puternic». Articolul despre Manet apare la 7 mai.

De data asta, era prea de tot. O ploaie de scrisori cu proteste de-ale cititorilor se abate pe biroul lui Villemessant: «Încă cîteva articole de acest fel, scrie un anonim, şi nu mă îndoiesc că un mare număr din cititorii dumneavoastră inteligenţi (şi, orice ar crede domnul Claude, mai sînt cîţiva de ăştia) vor renunţa la un ziar care-i tratează de imbecili şi cretini.» «Domnul Claude îi numeşte politicos idioţi pe cei care rîd în faţa tablourilor domnului Manet, observă alt cititor, care semnează *un abonat burghez, deşi artist.* De ce oare nu se mulţumeşte domnul Manet să fie mediocru? De ce este vulgar şi grotesc? De ce figurile sale mîzgălite par să iasă dintr-un sac cu cărbuni? Te uiţi cu milă la urîţenia involuntară; cum dar să nu rîzi de urîţenia pretenţioasă?»

Creşte numărul celor care ameninţă să nu-şi mai reînnoiască abonamentul la ziar. Se exercită presiuni asupra lui Villemessant, cerîndu-i-se «să mai ridice nivelul criticii, încredinţînd-o unor mîini mai spălate». Villemessant, ale cărui previziuni în ce priveşte scandalul sînt cu mult depăşite, bate prudent în retragere. Ajunge la o învoială cu Zola. Acesta plănuise să scrie 12 articole; nu va mai face decît trei; pe de altă parte, un oarecare Théodore Pelloquet, cîştigat cu totul de partea juriului şi a artei oficiale, va scrie şi el trei articole. Astfel *L'Evénement* va mulţumi pe toată lumea, cîntînd şi în struna clienţilor pe care scandalul îi bucură, şi în a celor pe care-i sperie, distribuind rînd pe rînd focul şi apa. Dar elanul lui Zola s-a frînt. Ce face el, desface Pelloquet. La ce bun să continue?

După al doilea articol, la 20 mai, Zola părăseşte lupta. Nu iese din scenă totuşi, fără tămbălău. Trăgînd concluziile campaniei sale, scrie: «Am săvîrşit o blasfemie, afirmînd că toată istoria artei stă mărturie spre a dovedi că numai temperamentele domină veacurile. Am săvîrşit înfiorătorul sacrilegiu de a mă atinge fără nici un respect de micile reputaţii ale zilei. Am fost eretic, dărîmînd micile bisericuţe şi afirmînd cu hotărîre marele crez artistic, cel care spune fiecărui pictor: „Deschide-ţi ochii, iată natura; deschide-ţi inima, iată viaţa”. M-am făcut vinovat de erezie şi de sacrilegiu, pentru că, sătul de minciună şi de mediocritate, am căutat bărbaţi în gloata asta de eunuci. Şi iată pentru ce am fost condamnat!» Acum, Zola e silit să-şi părăsească postul de luptă. Fie, şi-l va părăsi; dar declarînd război: «L-am apărat pe domnul Manet, aşa cum voi apăra cît voi trăi orice individualitate sinceră atunci cînd va fi atacată. Voi fi întotdeauna de partea învinşilor. Există o luptă vădită între temperamentele care nu pot fi îngenuncheate şi mulţime. Sînt de partea acestor temperamente şi împotriva mulţimii…»

În articolele sale, Zola n-a vorbit numai de Manet. A vorbit şi de Pissarro: «Sînteţi un artist care mi-e drag». A vorbit şi de Monet: «Iată un temperament, iată un bărbat în grămada acestor eunuci». Dar nicăieri n-a pomenit numele lui Cézanne. În schimb, reunindu-şi articolele într-o mică culegere, *Salonul meu,* îşi dedică volumul prietenului său. «Ştii că noi eram revoluţionari fără să ne dăm seama? îi scrie în dedicaţie. Am ajuns să pot spune sus şi tare, ceea ce noi spusesem în şoaptă vreme de zece ani. Pentru nimic în lume n-aş vrea să se piardă aceste pagini; prin ele înşile n-au cine ştie ce preţ, dar au fost, ca să zic aşa, un mijloc de a pune publicul la încercare. Acum

ştim cît de nepopulare sînt gîndurile noastre dragi»…

La urma urmei, dacă lupta lui Zola, care a fost în egală măsură şi cea a lui Cézanne (n-o recunoaşte chiar Zola, în lunga sa dedicaţie?), dacă lupta aceasta n-a fost încununată de succes, ea avusese cel puţin meritul de a da mai multă coeziune grupului lor. Nu-s decît şapte sau opt ani de cînd inseparabilii urcau încă potecile stîncoase ale dealurilor provensale. Timpul n-a stat pe loc; acum sînt bărbaţi în toată firea. Dar nimic nu s-a schimbat. Nimic nu s-a schimbat, nu-i aşa? Ca şi cum ar fi vrut să se convingă de asta, se duc într-un sat îndepărtat de pe malul Senei, Bennecourt, mai sus de Rouen, se duc să-şi regăsească tinereţea.

Cézanne, Zola, Baille, Solari, Valabrègue, Chaillan, Marius Roux, toată ceata lor din Aix, iau parte în lunile acestea de iunie şi iulie la excursia fără de griji, unii rămînînd acolo mai mult, alţii mai puţin, după cum îngăduiau ocupaţiile fiecăruia. Au invadat sătucul Bennecourt, au invadat hanul-băcănie al mătuşii Gigoux. Al lor e fluviul.

Bennecourt este o aşezare de cîteva case galbene care se întind pe vreo doi kilometri, de-a lungul malurilor Senei, în spatele unei perdele de plopi. Cîmpii, livezi, dealuri cu coama împădurită. În mijlocul Senei, ici-colo, cîte un ostrov cotropit de ierburi uriaşe. Un bac vechi îşi scîrţîie lanţurile. Locul e singuratic, neştiut de parizieni. Ceata celor din Aix se zbenguieşte pe acolo stîrnind o gălăgie nemaipomenită, care pune pe fugă stoluri de ciori înspăimîntate. Nu mai ies din apă, înoată, vîslesc, pescuiesc, fac haz de toate şi de nimic, se ţin de şotii şi de joacă întocmai ca nişte liceeni.

Frumoasa Gabrielle, pe care Zola o socoate acum soţia

sa, ia şi ea parte la această petrecere cîmpenească. Dar Gabrielle nu e, fireşte, «decît un camarad în plus». Nimic nu s-a schimbat. Nimic nu s-a schimbat, nu-i aşa? Visurile de altădată sînt tot atît de vii. Seara, după cină, se duc toţi în fundul curţii hanului şi se lungesc pe două maldăre de paie. Stau de vorbă acolo pînă la miezul nopţii, fumîndu-şi pipele, discutînd despre artă şi literatură. Teoriile se ciocnesc. Îşi aruncă unul altuia ocări prieteneşti şi furioase. Ponegresc celebrităţile zilei; se înfierbîntă la gîndul viitorului care li se deschide, «se îmbată cu speranţa că în curînd vor da peste cap tot ce există».

Zola, care dăduse la iveală *Salonul meu* şi, fără să-şi îngăduie o clipă de răgaz, publicase îndată după aceea o culegere de articole literare, *Duşmăniile mele* (la drept vorbind, cu un conţinut mult mai potolit decît îl anunţă acest titlu tunător), Zola, care în afară de asta se apucase de un nou roman, mai plănuieşte pe deasupra să scrie în săptămînile viitoare o carte despre *Opera de artă în faţa criticii.* E neobosit, îşi face mereu alte proiecte. «Sînt nerăbdător şi aş vrea să merg încă şi mai repede», spune el, cu închipuirea aprinsă. Cît despre Cézanne, de care Zola uitase să vorbească în *Salonul* său, ei bine, Cézanne lucrează! Zola îl asigură de asta pe Numa Coste; «Cézanne se afirmă din ce în ce mai mult pe calea originală spre care l-a împins firea lui. Îmi pun speranţe mari în el. De altfel, noi credem că va mai fi respins încă zece ani de azi încolo. Acum încearcă să facă opere mari, pînze de patru pînă la cinci metri.» Nimic nu s-a schimbat. Nimic nu s-a schimbat, nu-i aşa? Visurile de altădată sînt tot atît de vii. Cézanne lucrează. Şi faptul că de cele mai multe ori e nemulţumit de el însuşi nu-l va împiedica să dea într-o zi opere însemnate. Într-o zi. Mai tîrziu… «îmi pun mari

speranţe în el», întăreşte Zola. Zola care nu ştie decît să afirme sau să nege. Zola care se făcuse critic de artă fără să priceapă nimic din pictură. Zola care priveşte, fără a fi mişcat, doar puţin surprins, puţin neliniştit, pînzele la care trudea înjurînd, cu ochi mînioşi, prietenul său Cézanne.

IV. «VISEAZĂ TABLOURI IMENSE»

Te iubesc, aşa cum trebuie să iubeşti: desperare.
Domnişoara DE LESPINASSE

Micul grup care alcătuieşte «colonia» de la Bennecourt se împrăştie. În timp ce Zola se întoarce în capitală, Baille pleacă la Aix, unde trebuie să-şi petreacă vacanţa. Curînd, pe la începutul lui august, îl urmează acolo Cézanne şi Valabrègue. Înfierbîntaţi încă de bătălia pe care o dăduseră în primăvară şi de discuţiile lor înfocate de la Bennecourt, Cézanne şi prietenii săi îşi fac, în vara lui 1866, o reintrare destul de zgomotoasă în Aix. Cézanne, strălucitor de sănătate, îşi plimbă pe Strada Mare o «barbă revoluţionară» şi o chică «imens de lungă», pe care prinde s-o răreascâ un început de chelie. Prezenţa lui se bucură de un oarecare prestigiu. Marion vede în el un triumfător. În ochii lui Marion, Cézanne creşte din ce în ce mai mult. Un prieten al lui Valabrègue, Paul Alexis, chiar cel care cu doi ani în urmă, citea la şcoală în orele de curs *Povestiri pentru Ninon,* îl admiră şi el pe Cézanne. Fiu al unui notar bogat de pe rue des Quatre-Dauphins, el îşi începuse studiile de drept cu tot atîta chef, cît arătase şi Cézanne altădată. Are nouăsprezece ani şi nu visează decît să plece cît mai repede la Paris ca să devină acolo scriitor. Îl

priveşte pe Cézanne cu o invidie aprinsă. Cînd va reuşi oare să-l convingă pe tătîne-său, notarul, că poezia, numai ea, poate face viaţa vrednică de a fi trăită?

Zarva aceasta de voioasă răzvrătire, cam neobişnuită în ochii tîrgului, atrage tuturor atenţia. «Cei de pe aici au început să ne îndrăgească. Ne şi salută», îi scrie Marion lui Morstatt. Un poet de prin partea locului merge pînă acolo încît îi dedică şi versuri lui Cézanne în *L'Echo des Bouches-du-Rhône.* Cézanne stîrneşte curiozitatea. Unii vor să-i vadă pictura. Arătase unele din tablourile sale cîtorva persoane, dar cum acestea se grăbiseră pe urmă să-l vorbească de rău, adoptă o atitudine dîrză. Cînd i se cere să-şi arate pînzele, singurul său răspuns de acum înainte e un: «mă c... pe voi» sonor, care-i face pe plicticoşi s-o ia la fugă, cuprinşi de o panică foarte amuzantă. Cei din Aix «îl scot din sărite». Dispreţul său pentru ei sare în ochi. Cu toate astea, «sau poate din cauza asta», devenise un fel de personaj al tîrgului. Pictorii de pe acolo, care-i văzuseră unele lucrări, îi imită maniera, îşi leapădă pensulele şi pictează cu cuţitul de paletă îngroşînd pasta care mai de care. Cei ce se dau bine informaţi spun în şoaptă că ar fi foarte posibil, după toate, să i se ofere în curînd conducerea muzeului. «Ce şleahtă de nătărăi!» exclamă prietenul Marion.

Cézanne se simte în deplinătatea puterilor sale. Începe o *Uvertură la Tannhäuser*, amintire a întîlnirilor cu Morstatt şi un omagiu lui Wagner, pînză pe care o schiţează într-o dimineaţă. Marion socoate tabloul superb: «E o pictură a viitorului, tot aşa cum este şi muzica lui Wagner», îi scrie el lui Morstatt. Dar Cézanne e fără îndoială mai puţin mulţumit de tablou; va mai relua tema asta. Din nou lucrează la nişte portrete. Îl pictează în

întregime pe tatăl său – bancherul intrase în al şaizeci şi nouălea an al său – şezînd, cu picioarele încrucişate, într-un jilţ îmbrăcat în creton alb cu flori mov şi citind *L'Evénement (L'Evénement* nu reprezintă aici, bineînţeles, decît un salut prietenesc adresat lui Zola). Este o mare compoziţie de un metru şi douăzeci pe doi, în care Cézanne se sileşte, imobilizîndu-şi modelul într-o atitudine aproape hieratică, să-şi lase de o parte propriile sentimente, ca să ajungă la obiectivitate; nu uitase lecţia lui Manet. În aceeaşi mărime, Cézanne îl pictează şi pe prietenul său Emperaire, dar piticul cu chip monstruos e prin el însuşi prea caricatural, e prea jalnică înfăţişarea sa caraghioasă pentru ca Cézanne să nu revină vrînd nevrînd în acest portret la o expresie romantică. Zugrăveşte amănunţit, cu o pastă groasă, un halat albastru, o flanelă roşie, nişte izmene violete. Emperaire îşi ţinea picioarele îngrozitor de subţiri pe o sobiţă; deasupra capului său butucănos şi rotund, Cézanne scrisese cu litere mari, desenate într-un tipar de lemn, *Achille Emperaire, Pictor*.

Lucrările acestea importante vădesc desigur multă încredere în sine. Ca de obicei însă, îndrăznelile sînt urmate de dezgust. Familia îl enervează pe Cézanne; lumea din Aix îl enervează; dar există oare ceva care să nu-l enerveze? Pentru că nu e nevoit să-şi cîştige pîinea, Cézanne nici nu se sinchiseşte să facă vreo concesie. Nimic nu poate să-i îmblînzească firea neînduplecată. De altfel, lipsa de bani în care-l lasă deseori tatăl său, agravată de totala sa incapacitate de a-şi organiza cît de cît un buget, e departe de a-l înveseli. «Sînt şi mai amărît cînd n-am nici o leţcaie», îi scrie el lui Zola, mulţumindu-i pentru un împrumut. Are încă noroc de mamă-sa, a cărei dragoste complice nu se dezminte şi care, din cînd în cînd,

îi mai strecoară cîte o bancnotă.

În afară de cîteva excursii pe dealuri, Cézanne şi prietenii săi îşi întrebuinţează timpul după un program regulat şi destul de monoton. După ce au lucrat, Cézanne la pictura lui, Marion la geologie, Valabrègue la poezie, se regăsesc seara la Jas de Bouffan. Cinează, se plimbă puţin şi merg să se culce.

Pe la sfîrşitul lui septembrie, muzeul din Aix îmbogăţindu-se cu colecţia Bourguignon de Fabregoules, Gibert îi învită pe Cézanne, Baille, Marion şi Valabrègue să vină s-o vadă.

«Găsesc că toată colecţia e proastă, constată Cézanne melancolic. Asta îţi mai dă curaj.» Ferice de Zola, care se aruncase în bătălia literară cu acea impetuozitate aprigă, cu acea poftă cam grosolană de succes, numai de dragul succesului, şi care merge înainte, mereu înainte într-o goană fără de răgaz. În ce aventură se băgase însă el, Cézanne? Ce e pictura? Mereu apar probleme noi. Văzînd pînzele colecţiei Bourguignon de Fabregoules, cum să nu te gîndeşti la încercările de a picta în aer liber ale lui Monet, bunăoară? Acestor pînze ale maeştrilor vechi le lipseşte, nu încape îndoială, «aspectul adevărat, şi mai ales original, pe care-l oferă natura». Da, asta e sigur, tablourile de atelier nu vor putea sta niciodată alături de acelea în aer liber. «Reprezentînd scene de exterior, gîndeşte Cézanne, contrastele între personaje sînt uimitoare, iar peisajul e măreţ. Văd lucruri superbe...» «Dar ceea ce domneşte în natură sînt griurile, afirmă Pissarro, şi griurile sînt îngrozitor de greu de redat». Ferice de Zola!

Cézanne e destul de mulţumit de ultimul său tablou, care-o reprezintă pe soră-sa, Rose – fetiţa de doisprezece

ani – citind păpuşii sale. Încurajat, Cézanne vrea să încerce o compoziţie mai anevoioasă, să picteze adică în aer liber, avînd ca motiv pe Marion şi pe Valabrègue. Dar proiectul îl depăşeşte, iar modelele nu-s de data asta prea entuziasmate, mai ales Valabrègue. «Avem o înfăţişare hidoasă», îi scrie el lui Zola la 2 octombrie. Vremea se strică. Plouă. Cézanne simte «un pic de lîncezeală». Fără pricină. «Asta mă apucă în fiecare seară cînd apune soarele şi pe deasupra mai şi plouă. Mi-e sufletul cătrănit.» Nici măcar nu mai citeşte. Şi «între noi fie vorba», îi spune el lui Zola, arta pentru artă e «o glumă sinistră». Morocănos, îşi lasă pensulele vreo patru sau cinci zile, năpădit de lene. «E îngrozitoare viaţa!»

Din fericire, Guillemet, veselul tovarăş, soseşte la Aix cu nevastă-sa Alphonsine, în primele zile ale lui octombrie. Mai petrecuse aici o lună, pe la începutul anului. Ţinutul îi plăcuse. Şi acum venea iar. Firea fluşturatică a lui Guillemet le vede pe toate sub cea mai luminoasă înfăţişare. Acolo unde Cézanne vede cenuşiu, el vede trandafiriu; timpul e minunat, oamenii sînt simpatici, Cézanne i se pare pe drumul cel bun, pînzele sale sînt excelente şi la fel de bune şi de frumoase toate celelalte. Bine dispus, Guillemet nu se dă în lături nici să-l zgîlţîie niţel pe Louis-Auguste, arătîndu-i că ar trebui să fie mai mărinimos cu fiul său; nu cumva îşi închipuie că taică-său, negustorul de vinuri din Bercy, se poartă tot aşa de caliceşte cu dînsul? Lîngă voioşia lui Guillemet, Cézanne mai prinde inimă. Cei doi prieteni se duc deseori să lucreze pe colinele din jurul oraşului, aproape de baraj, luîndu-l cu ei şi pe Marion. Degeaba! în ciuda încurajărilor pline de vioiciune ale lui Guillemet, Cézanne se arată scîrbit. «Mi-e lehamite! Mi-e lehamite!» La 2 noiembrie, îi

mărturiseşte lui Zola că a ratat faimosul tablou pentru care pozaseră Marion şi Valabrègue şi că n-a putut duce la capăt nici o *Seară în familie.* «Cu toate astea, nu mă voi lăsa şi poate că voi reuşi cu alt prilej.» Furios, Cézanne se apucă iar de portrete, punîndu-l să pozeze în fiecare zi pe unchiul Dominique care, ascultător, îşi dă osteneala să-i intre în voie, în timp ce Guillemet, «îl necăjea cu glume răutăcioase». În fiecare după amiază, Cézanne mîzgăleşte un nou portret al unchiului. Dar şi Valabrègue trebuie să se supună caznei de a poza. Şi la ce bun? Valabregue e «colorat cu atîta vigoare» în pînza lui Cézanne, încît ea îi aminteşte de «statuia parohului de la Champfleury, cînd era mînjită cu dude strivite». Cum Guillemet fusese elevul lui Corot, el îi vorbeşte adeseori lui Cézanne despre marele peisagist. Dar Cézanne nu-l prea preţuieşte pe Corot, cum nu-l preţuia nici pe Ingres. «Corot ăsta al tău, nu crezi că-i cam lipsit de *temperament?*» îi spune el şi, vorbind de portretul lui Valabrègue, ia deodată un ton hotărît ca să declare: «Punctul luminos pe nas, e vermion pur!»

Ianuarie 1867. Cézanne – probabil în tovărăşia lui Guillemet – se întoarce la Paris. Înainte de a părăsi Provenţa, îi trimisese unui negustor de tablouri din Marsilia, care organiza o expoziţie, o pînză de-a lui. Valabrègue (care locuia la Aix) îi scrie lui Zola «că tabloul stîrnise o mare vîlvă; se strînsese lumea în stradă; mulţimea era stupefiată. Unii au întrebat de numele lui Paul; în privinţa asta, a avut un oarecare succes de curiozitate. De altminteri, adaugă el, cred că dacă tabloul rămînea mai mult timp expus, lumea ar fi sfîrşit prin a sparge geamul şi a sfîşia pînza».

În ciuda aerelor sale semeţe, Cézanne suferă de pe

urma acestor ocări. Valabrègue nu pare să preţuiască prea mult ceea ce face el; Zola însuşi, Cézanne o ghiceşte, e dezamăgit. Pînă la urmă toate acestea îl rîcîie, dar nu arată nimic şi-şi ascunde amărăciunea, făcînd haz de necaz. Îndrăznelile lui sînt reacţii ale instinctului de apărare, ca şi grosolăniile şi nemulţumirile pe care le afişează cînd e vorba de lucrările sale. «Niciodată n-am terminat ceva ca lumea, niciodată, niciodată.» Se plînge fără încetare, frămîntat de o nemulţumire reală, dar pe care e pornit să o exagereze, s-o strige în gura mare, nemulţumirea de nu putea duce la bun sfîrşit, aşa cum şi-ar fi dorit-o, lucrările începute. «Pentru mine, cerul viitorului e foarte întunecat.» Adînc mîhnit, Zola îşi priveşte prietenul. Bietul Paul, nu cumva nu-l ţin puterile să realizeze ceva? În ultimele luni, Zola se apropiase mult de Manet. Îi plăcea deopotrivă omul şi artistul. Preţuia la dînsul distincţia, mintea ageră, verva, manierele atît de alese. Încă de anul trecut, Manet şi prietenii săi luaseră obiceiul să se întîlnească în fiecare zi, dar mai cu seamă vinerea, la ora cînd se întunecă şi cînd munca în atelier devine imposibilă, într-o cafenea de pe Grande Rue de Batignolles, la numărul 11: cafeneaua Guerbois, aproape de vestitul restaurant al lui moş Lathuile. Două mese le sînt rezervate, de cum intri, la stînga. Vin acolo să stea de vorbă Guillemet, Bazille, cîteodată Pissarro şi alţi artişti ca Fantin-Latour sau ca Degas, un bărbat ursuz, cu «vorbe de duh» tăioase, apoi literaţi şi critici, Duranty, Théodore Duret, romancierul Léon Cladel… Zola e nelipsit de la aceste întîlniri. Guillemet încearcă să-l aducă acolo şi pe Cézanne. Dar Cézanne nu se prea simte la largul său în societatea lor. Toţi aceştia îl intimidează pe provincialul stîngaci care mai e şi acum Cézanne, în ciuda răbufnirilor

sale nesăbuite. Îl intimidează şi-l întărîtă. Cézanne îi priveşte bănuitor pe clienţii de la Guerbois. «Toţi tipii ăştia sînt nişte lichele; sînt tot aşa de fercheşi ca nişte notari!» îi spune el lui Guillemet. Discuţiile «grupului de la Batignolles» (nume pe care unii n-au întîrziat să-l dea în derîdere prietenilor lui Manet) îi par de altfel bizantine, superficiale.

Se ţin de glume, «fac spirite», îşi aruncă unul altuia cu un aer nevinovat – Manet şi Degas mai ales – cuvenite înţepătoare ascunse sub nişte surîsuri care le fac şi mai impertinente. Cézanne nu e în stare să participe în nici un fel la discuţiile acestea prea scînteietoare. «Vorbele de duh mă scîrbesc», o spune el pe şleau. Manet, îndeosebi, îl scoate din fire cu butadele sale batjocoritoare, eleganţa sa sclivisită, fasoanele de gentlemen subţire, barba frumos despicată în două, mănuşile din piele de Suedia, pantalonii în culori ţipătoare, redingotele sale scurte, înfumurarea sa de domn din lumea bună, felul său dispreţuitor de a-i lua în rîs pe ceilalţi. Manet ăsta de altfel, ei bine, de altminteri, Manet ăsta în faţa căruia behăie plin de admiraţie Zola nu e prea original, la urma urmei! N-are imaginaţie nici de doi bani, se inspiră întotdeauna de la cineva cînd vrea să picteze un tablou. «O ceată de scopiţi!» Cézanne nu se încumetă să intre la Guerbois decît foarte rar. Atunci cînd dă întîmplător pe acolo, face pe ţăranul de la Dunăre[20], cu apucături şi vorbe trase de păr. De cum intră, îşi leapădă vesta şi «cu o mişcare din şolduri, exagerată înadins, pentru a scandaliza», îşi saltă pantalonii strîngîndu-şi în mod ostentativ brîul roşu. Dă mîna cu toţi. Dar cînd ajunge în faţa lui Manet îşi scoate pălăria şi fornăie pe nas: «Nu-ţi

20 Referire la o fabulă de La Fontaine: La Paysan du Danube – personificare a mitocăniei (n.red.).

dau mîna, domnule Manet, nu m-am spălat de opt zile». Cézanne se aşază deoparte. Mai tot timpul, cît ţine seara, nu scoate o vorbă. Cu faţa încruntată, pare pierdut într-un vis. O fi ascultînd măcar spusele celorlalţi? Greu de crezut. Totuşi, e de ajuns ca vreunul să rostească un cuvînt care să-l supere, pentru ca, pe negîndite, să iasă din muţenia lui şi, înroşindu-se deodată, fără a se mai stăpîni, să-l contrazică pe eretic cu o violenţă năpraznică; sau chiar să se ridice brusc şi să părăsească localul fără a mai da bună ziua nimănui. Purtarea aceasta îi surprinde în chip neplăcut pe clienţii lui Guerbois. Cézanne! Un ţopîrlan, un mojic, un tip imposibil, de nesuferit. Un barbar!

Zola e dezolat de răbufnirile acestea. Cézanne nu merge desigur pe calea cea bună, ar trebui să caute să-şi stăpînească pornirile, purtîndu-se astfel îşi face şi mai anevoioasă «reuşita». Pentru «a reuşi», nu ajunge să ai talent. Trebuie să ştii să-ţi organizezi viaţa, să te ţii serios de meserie. Boema nu duce la nimic. Zola o ştie atît de bine, încît tinde el însuşi din toate puterile spre un trai la adăpost de lipsuri, o stabilitate burgheză. Două femei văd acum de casa lui, mama sa şi frumoasa Gabrielle, cu care trăieşte în ultima vreme ca şi cum ar fi căsătoriţi. Deşi fără cununie, pentru Zola, această legătură răspunde unei vocaţii profunde. Vechiul admirator al lui Michelet rămăsese credincios cel puţin unui singur ideal al acestuia, concepţiei sale monogame despre dragoste. Prima femeie iubită trebuie să fie femeia iubită toată viaţa. Gabrielle este şi va fi această femeie. În faţa femeilor, Zola încearcă aceeaşi tulburare, aceeaşi sfială ca şi Cézanne. Sub idealismul său amoros se ascund temeri latente: Zola e «dintre aceia care nu au curajul să rupă o legătură... pentru că li-e silă de orice schimbare, au groaza

necunoscutului». Dar dacă Zola face din temerile sale un ideal, el îşi justifică acest ideal dîndu-i o utilitate superioară, pentru că este garanţia unei existenţe liniştite. Zola vede în monogamie «condiţia însăşi a muncii bine făcute, a lucrului temeinic şi cu socoteală de care au nevoie marii producători moderni». Poate că dragostea lui Zola şi a Gabriellei e mai puţin aprinsă decît s-ar putea presupune văzînd trăinicia legăturii lor, poate că-şi dăruiau nu atît dragostea cît liniştea rîvnită, poate că există între ei amintiri supărătoare, în ori ce caz ei trec sub tăcere ceea ce ar putea – cine ştie? — să-i dezbine, să-i despartă, şi se înţeleg nici nu se poate mai bine asupra ţelurilor comune ale vieţii lor. Gabrielle are aceeaşi dorinţă de succes ca şi Zola. Rece, austeră, ambiţioasă, va fi alături de el, Zola nu se îndoieşte de asta, în toate bătăliile lui. Gabrielle vrea să uite trecutul ei de fată din popor. Nu vorbea niciodată de acest trecut. Rupsese toate legăturile cu ai săi, cu tatăl său (care mai trăia). Nu mai e decît tovarăşa de viaţă a unui scriitor care se îndreaptă spre notorietate şi poate spre glorie, spre un trai îmbelşugat şi poate spre avere, tovarăşă atentă, născută parcă anume pentru rolul care devenise al ei: să-şi ferească soţul de grijile de toate zilele, să-i asigure «un cămin în care să se simtă înconjurat de iubire», un fel de schit în care să poată, la adăpost de sîcîielile mărunte, să-şi închine viaţa şi puterile, toată vlaga lui bărbătească, făuririi unei opere, de vreme ce se hotărîse să scrie în loc să trăiască! «Gabrielle e acum aceea care pune la punct protocolul sindrofiilor din fiecare joi, ea are grijă de reuşita lor. Ea se împacă, fără îndoială, încă şi mai puţin decît Zola, cu apucăturile de boem ale lui Cézanne. Îi preferă lui Cézanne pe amabilul şi seducătorul Guillemet, bunăoară.

În ciuda acestor dezaprobări, Cézanne continuă să fie ceea ce este. În anul acela, Salonul capătă o însemnătate deosebită. O Expoziţie universală se va deschide la Paris o dată cu Salonul şi se prevede că Expoziţia, care va grupa peste patruzeci de mii de participanţi, va atrage o mulţime considerabilă. Articolele publicate de Zola anul trecut vor înclina oare juriul la oarecare indulgenţă? E întrebarea pe care şi-o pun toţi pictorii tineri, în afară pare-se de Cézanne.

Vrînd să se arate şi mai sfidător ca înainte, alege înadins, pentru a le supune aprecierii juriului, două din cele mai supărătoare pînze ale sale, printre care şi *După amiază la Napoli* sau *Grogul,* pictată cu patru ani în urmă. Dar asta nu i se pare de ajuns lui Cézanne. Pentru a sublinia caracterul agresiv al operei trimise, aşteaptă ultima oră din ultima zi fixată pentru primirea lucrări; lor, îşi încarcă pînzele într-un cărucior pe care-l împinge cu încă cîţiva prieteni pînă la Palatul Industriei. Ajuns acolo, îşi scoate fără grabă lucrările din căruţ şi le arată triumfător, în mijlocul ţipetelor şi rîsetelor, înconjurat de pictorii ce se înghesuie în faţa uşilor.

Manifestaţia lui Cézanne, care stîrni oarecare vîlvă, să fi avut oare vreo influenţă asupra hotărîrilor juriului? Nicidecum pe cît se pare. În orice caz, împotriva speranţelor pe care şi le făceau prietenii lui Cézanne, juriul – Daubigny nu figurează printre membri – se arată de data aceasta mai sever ca niciodată. Campania lui Zola, în loc să-l facă mai împăciuitor, îl îndîrjeşte într-o atitudine şi mai neînduplecată. Cézanne e respins, bineînţeles. Dar, Pissarro e de asemenea respins, şi Renoir, şi Sisley, şi Bazille, şi Guillemet. Chiar şi Monet e refuzat, care prezentase totuşi o operă magistrală, *Femei în grădină,*

pictată pe de-a-ntregul în aer liber. Cézanne e furios că juriul îndrăznise să respingă pînza lui Monet. Dar furioşi sînt toţi. Toţi prietenii tineri ai grupului sînt copleşiţi de amărăciune văzîndu-se astfel la cheremul «capriciilor administraţiei». Pentru a fi cu conştiinţa împăcată, dar fără a-şi face iluzii, semnează o petiţie în care cer încă o dată reînfiinţarea Salonului Refuzaţilor. Dar pentru ce, la urma urmei, pentru ce n-ar încerca să organizeze pe cheltuiala lor, o expoziţie care să fie numai a lor? Unii pictori mai în vîrstă, Courbet, Daubigny, Corot, îi aprobă făgăduindu-le să sprijine expoziţia participînd cu lucrări de-ale lor. Din lipsă de bani însă proiectul nu se realizează. Şi iată că în legătură cu pînzele sale refuzate, Cézanne se vede deodată ţinta unor glume răutăcioase din partea a doi ziarişti de la *L'Europe* şi *Le Figaro.* Dacă continuă să se deosebească de toţi prin pictura stranie pe care o face, riscă să capete în curînd un soi de celebritate de-a-ndoaselea, luat în răspăr de oricine. Zola se aprinde. Zola nu vorbise de Cézanne în *Salonul meu.* Zola rămîne tulburat în faţa pînzelor lui Cézanne, dar Zola sare în ajutorul celui jignit – o face cu atît mai bucuros, fireşte, cu cît anul acesta trebuie să renunţe la ideea unor noi articole închinate Salonului. Ziarul *Le Figaro* din 12 aprilie îi publică replica dată insultătorilor lui Cézanne:

«E vorba, scrie Zola, *de un prieten al meu din copilărie, de un pictor tînăr căruia îi preţuiesc în mod deosebit talentul viguros şi personal.*

Aţi croit în L'Europe *un petic de proză în care pomeniţi de un domn Cézanne, care ar fi expus din 1863, la Salonul Refuzaţilor „două picioare de porc încrucişate" şi căruia anul acesta i s-ar fi refuzat o altă pînză intitulată G*rogul.

*Vă mărturisesc că mi-a fost oarecum greu să recunosc sub masca ce i s-a lipit pe obraz, pe unul din colegii mei de liceu, domnul Paul Cézanne, care nu are nici un fel de picior de porc în bagajul său artistic, cel puţin pînă acum. Zic pînă acum, căci nu văd de ce nu s-ar picta şi picioare de porc aşa cum se pictează pepeni şi morcovi. Domnul Paul Cézanne a avut într-adevăr anul acesta, ca mulţi alţi pictori, două pînze refuzate: G*rogul şi Beţie. *I-a plăcut domnului Arnold Mortier să facă haz pe seama acestor două tablouri şi să le descrie cu nişte eforturi de imaginaţie care-i fac mare cinste. Ştiu bine că totul nu-i decît o glumă plăcută, de care nu trebuie să ne sinchisim. Dar ce vreţi? N-am putut înţelege niciodată această ciudată metodă de critică, care constă în a-ţi bate joc cu îndrăzneală, a condamna şi ridiculiza ceea ce nici n-ai văzut. Ţin barem să spun că descrierile domnului Arnold Mortier sînt inexacte.»*

O dată cu venirea frumoasei Gabrielle în casa lui, greutăţile cărora trebuie să le facă faţă Zola sporiseră. Părăsind strada Vaugirard, se mută pe Batignolles, în cartierul lui Manet. În ciuda înfăţişării sale chipeşe de luptător, şi el ca şi Cézanne, se simte cîteodată descurajat: «N-ai crede, se pomenise mărturisind într-o zi ui Numa Coste, ce silă neaşteptată mă apucă uneori în amarnica meserie pe care o fac». Joia, cînd îşi primeşte prietenii, îi aude tot mai des plîngîndu-se de vremurile grele: «Lucrurile merg greu». Drepturile de autor pe care i le aduc cărţile sînt neînsemnate. Din *Confesiunea lui Claude* s-au tras numai o mie cinci sute de volume. Ca să trăiască, trebuie să scrie tot mai multe articole pentru gazete, să lucreze numai pentru bani. În timp ce-şi scrie noul său

roman, *O căsătorie din dragoste,* publică pentru două centime linia, într-o foaie provincială, *Le Messager de Provence,* un foileton, *Misterele Marsiliei.* O face nu fără plictiseală şi dezgust. Aşa cel puţin reuşeşte să-şi mai rotunjească bugetul. Afară de asta, cu colaborarea lui Marius Roux speră să adapteze pentru scenă *Misterele...* Valabrègue îl dojeneşte că-şi prostituează talentul cu asemenea treburi, la care Zola îi răspunde: «Acum am nevoie mai ales de două lucruri: de publicitate şi de bani. Bineînţeles că puţin îmi pasă de Mis*terele Marsiliei.* Ştiu ce fac.»

În schimb, Valabrègue nu uită să-l felicite pe Zola pentru intervenţia sa energică în favoarea lui Cézanne. «Paul e copilul neştiutor într-ale vieţii, căruia tu îi eşti păzitor şi călăuză, îi scrie el. Tu veghezi asupră-i, el păşeşte alături de tine, e întotdeauna sigur că va fi apărat... Ursita lui e să facă tablouri, aşa cum a ta e să-i ocroteşti viaţa!»

Oare fiindcă lucrurile stăteau într-adevăr astfel, chiar şi în ochii lui Cézanne, se duce pictorul din cînd în cînd să picteze la prietenul său de pe Batignolles? Pictează acolo mai ales o pînză mare, *Răpirea,* care reprezintă un bărbat oacheş strîngînd în braţe o femeie albă şi extaziată. Pînza asta, de o senzualitate sălbatică, Cézanne i-o dă lui Zola. A semnat-o, i-a pus data, dovadă, pare-se, că nu-i displăcea prea mult. Ajunge să vezi tabloul acesta ca să-ţi dai seama că Cézanne e încă departe de a se fi liberat de romantismul său. «Paul lucrează mult, îi scrie Zola lui Valabrègue, visează tablouri imense.» Cînd străbate străzile Parisului, Cézanne priveşte cu o frenezie lacomă zidurile bisericilor, gărilor, halelor, aceste ziduri goale pe care ar fi vrut să le acopere cu fresce gigantice. «Ce loc

mă aşteaptă! Să cucereşti mulţimea, să începi un secol, să creezi o artă!» Dar pictura, – «eu unul, cînd e vorba de afurisita asta de pictură, fac moarte de om» – pictura nu se lasă stăpînită. Îl face să-şi piardă minţile, răscolit de entuziasme, dezamăgiri şi furii în faţa pînzelor care nu ies cum ar vrea el. Cu înjurături, pensule rupte, pînze sfîşiate – aşa-i trec zilele. Pictează ca un apucat, clocotitor, arţăgos, istovindu-se, muncind şi istovindu-şi modelele prin interminabilele poze pe care le pretinde, «lăsîndu-le sleite, moarte de oboseală». Cînd el însuşi lasă pensulele din mînă, «cade pe un scaun, cu picioarele frînte, cu un gol în inimă». În răstimpuri totuşi, ţîşneşte din el o bucurie stridentă. «Cînd îmi aprob eu un tablou, izbucneşte el într-o zvîcnire de orgoliu, e mai important decît dacă l-ar fi admis toate juriile de pe pămînt…» La sfîrşitul lunii mai, mama lui Cézanne vine la Paris. Cézanne se întoarce cu ea la Aix, în iunie, cînd Valabrègue, părăsind Provenţa pentru totdeauna, soseşte în capitală pentru a se stabili acolo; datorită unei călduroase recomandaţii a lui Zola, avea să intre la revista *L'Artiste,* scoasă de Arsène Houssaye.

Aşa cum îi scria Zola nu demult lui Valabrègue, Cézanne are «mare nevoie de muncă şi de curaj»; el îşi propune să petreacă trei luni la Aix, «în cea mai mare singurătate».

Cei drept, abia ajuns la Aix, Cézanne se şi retrage la Jas de Bouffan. În această vară a anului 1867, afară de Marion, şi uneori, mai rar, de Alexis, nu vede pe nimeni. Toţi prietenii săi sînt la Paris. Cézanne pictează. Pictează fără răgaz. Reîncepuse cîteva portrete – «într-adevăr frumoase, îşi dă părerea Marion; nu mai sînt lucrate cu cuţitul, dar tot aşa de viguroase, şi văzînd un meşteşug

mai iscusit şi mai plăcut.» Admiraţia lui Marion pentru Cézanne creşte. Cum Cézanne, căutîndu-şi mereu noi mijloace de expresie, lucrează la nişte acuarele, Marion se miră că prietenul său poate obţine rezultate atît de remarcabile printr-un asemenea procedeu. Acuarelele sale, îi scrie lui Morstatt, sînt de un colorit nemaivăzut şi de un efect straniu, pe care nu credeam că-l poate realiza cineva în acuarelă. Dar ceea ce-i cu siguranţă mai straniu, e tocmai această admiraţie a lui Marion pentru Cézanne.

Cézanne îşi dă oare seama de asta? Afară de Pissarro, care-i urmăreşte cu acelaşi interes evoluţia, singura fiinţă pe lume în stare să înţeleagă semnificaţia profundă a eforturilor sale e acest geolog de douăzeci şi unu de ani, acest tînăr savant care publicase două remarcabile comunicări. Deseori, la Paris, şi vai! chiar în mijlocul prietenilor săi, Cézanne se simte un izolat, un străin. Uneori, în clipele sale de oboseală, îi vine să lase totul baltă. La ce bun să se mai încăpăţîneze în această viaţă de lupte fără rost? Aici, la Jas de Bouffan, în arşiţa verii provensale, în tăcerea amiezii însorite, în ţîrîitul greierilor, se simte bine. Se simte bine aici, singur în faţa pînzei, cu visurile sale, departe de gălăgia zădarnică a oamenilor. N-ar fi oare mai cuminte să renunţe la tot şi să rămînă aici, să se îngroape într-o dulce lenevie? Cum zice mamă-sa «are din ce trăi». E liber. Va picta. Pentru el însuşi. Numai pentru el. Aşa cum ţîrîie greierii…

La jumătatea lui august, Zola nu primise nici o ştire de la Cézanne de o lună de zile. Marius Roux, aflîndu-se atunci la Marsilia, unde se hărţuieşte cu direcţia de la Gymnase, teatrul local care trebuie să-i reprezinte drama scoasă din *Misterele* lui Zola, acesta îl roagă să meargă să-l vadă pe Cézanne. Întîlnirea îl decepţionează pe Roux.

Cézanne îl primeşte amical, se întinde bucuros la vorbă, dar rămîne închis în el, ascunzîndu-şi gîndurile de nu mai ştii ce să crezi. Nu spune decît banalităţi sau vorbe în doi peri, al căror înţeles ascuns, dacă or fi avut vreunul, Roux mărturiseşte că n-a fost în stare să-l pătrundă. «Paul e pentru mine un adevărat sfinx», scrie el uluit.

Cézanne se arată, bineînţeles, mult mai deschis faţă de Marion. Progresele lui i se par acestuia din zi în zi mai vădite. Pictorul lucrează pentru moment la o a doua versiune a pînzei sale *Uvertură la Tannhäuser,* pe care o tratează de data aceasta în culori foarte luminoase. Cucerit, îi scrie lui Morstatt că «ajunge o asemenea pînză ca să devii un pictor cu reputaţie».

Zola trebuie să plece la Marsilia pentru a asista la primele reprezentaţii ale *Misterelor* lui. Cézanne se înţelege cu dînsul să se întoarcă împreună la Paris. La 6 octombrie, Cézanne şi Marion îl însoţesc pe Zola la premieră. Zola îşi socoate drama «infectă». Publicul confirmă această părere. De îndată ce se lasă cortina, izbucnesc fluierături. La 11 ctombrie, Cézanne şi Zola sînt iar la Paris. De data aceasta, Cézanne nu se mai instalează în locuinţa de pe strada Beautreillis. Instabilitatea sa pare să se agraveze. Nemulţumit, bombănind întruna, îşi schimbă mereu casa, se mută din strada Chevreuse în strada Vaugirard şi de acolo în strada Notre-Dame-des-Champs. Zola îşi observă prietenul. N-o fi oare Cézanne pe cale să-şi rateze viaţa? Se plînge mereu de greutăţile pe care le întîmpină în a se «realiza», de «neputinţa» sa. Neputinţă, vai, ăsta e într-adevăr cuvîntul potrivit. Zola îi simte zbuciumul ca şi cum ar fi fost al său. De altfel, toţi rataţii îl mişcă pînă la lacrimi, căci în artă, poţi să ştii vreodată care-i adevăratul nebun? El însuşi, e

măcinat de îndoieli, şi nu e aşa de sigur de forţele lui cum ar putea lăsa să se creadă gălăgioasa-i nerăbdare. Numai că el îşi înăbuşă neliniştile, îşi ţine în frîu teama şi merge, merge, merge înainte... Fireşte, cîteodată se încumetă să-l mai strecoare un sfat şi lui Cézanne, dar ţi-ai găsit cu cine să stai de vorbă! Cézanne îşi închipuie întotdeauna că ceilalţi vor să-i ştirbească integritatea, «să pună şaua pe el». Cu toate astea, Cézanne ar fi putut să ştie cît de anevoioasă e lupta pe care ei doi trebuie s-o dea. Chiar acum, nu-l iau gazetele în tărbacă pe Zola pentru noul său roman *Thérèse Raquin* (nou titlu al Căs*ătoriei din dragoste)* apă*r*ut în decembrie? «O mocirlă de noroi şi de sînge» scrie *Le Figaro* despre acest roman; «Domnul Zola... vede femeia întocmai cum o pictează domnul Manet, în culoarea noroiului, cu suliman trandafiriu». Dar Cézanne, pare-se, nu vrea să ţină seama de asemenea păreri. Nu încearcă să se stăpînească nici în comportarea sa socială, nici în felul său de a lucra. Dacă ar fi voit cu tot dinadinsul să nu facă o carieră, să nu aibă succes, nu s-ar fi purtat altfel.

Cézanne trăieşte mai mult sau mai puţin laolaltă cu Solari. Au rămas aceleaşi două fiinţe ciudate şi nepăsătoare. Se potrivesc de minune, cu atît mai mult cu cît fermecătorul Solari, care-şi deapănă visurile treaz, întotdeauna cu capul în nori, se supune tuturor toanelor prietenului său. Nici că se poate făptură mai blîndă! Cézanne şi Solari îşi împart între ei banii primiţi de acasă, pe care-i risipesc nebuneşte din primele zile ale lunii. Cînd nu mai au o leţcaie, trăiesc cum pot. De la Aix, Cézanne a primit o damigeană cu ulei de măsline; ea e scăparea lor cînd nu mai au de nici unele, în iarna anilor 1867–1868. Înmoaie în ulei cîteva bucăţi de pîine «somptuoase», după

care îşi ling mîinile pînă la cot. Solari pregăteşte pentru viitorul Salon o statuie de mari proporţii, care-l reprezintă pe negrul Scipion de la Academia Suisse, luptîndu-se cu nişte cîini. Îşi botezase opera *Războiul Independenţei*. Într-o zi, Zola îl aduce pe Manet la Cézanne şi Solari, ca să admire statuia acestuia din urmă. În casă e destul de frig. Solari face puţin foc în sobă. Din cauza căldurii, argila se înmoaie; statuia, pe care n-o susţine decît o armătură de mîntuială, nişte cozi de mătură şi nişte vergele scoase din speteaza unui scaun, se năruie. Atîta pagubă! În loc să reprezinte un negru în picioare, simbolizînd războiul pentru independenţă, statuia va reprezenta pur şi simplu un negru dormind. «Nici realiştii nu fac altfel de statui», izbucneşte vesel Cézanne.

În ciuda avatarului prin care trecuse, statuia lui Solari este acceptată de juriul Salonului. Juriul se arată anul acesta mai mărinimos ca niciodată. Totuşi, dacă Solari, Manet, Pissarro, Bazille, Renoir, Monet, Sisley sînt toţi acceptaţi, el, Cézanne e încă o dată respins.

«Ei bine, spune el, vorbind despre membrii juriului, îmi voi bate joc de dînşii tot aşa, mereu, ba încă şi mai şi.» Iar pe prietenii săi pictori care, cu sinceritate sau numai dintr-un sentiment de compătimire, îl felicită pentru tabloul trimis juriului, probabil *Uvertura la Tannhäuser* în a doua versiune, el îi asigură că ultimele sale pînze sînt încă şi mai bune.

Oricît încearcă Zola să nu ţină seama de propriile sale păreri în materie de pictură, oricît de puţin îi preţuieşte pe membrii juriului, nu-şi poate ascunde gîndul: neîncetatele eşecuri ale lui Cézanne au totuşi ceva îngrijorător. I ciuda ostilităţii juriului, de pe urma căreia pătimesc, toţi inovatorii, unii mai puţin alţii mai mult, au avut totuşi

într-un an sau într-altul, opere acceptate. Anul acesta toţi, în bloc, vor putea să se prezinte în faţa publicului. Toţi, în afară de Cézanne. Şi totuşi, dacă un juriu se arătase vreodată îngăduitor, apoi acela e – datorită generoasei influenţe a lui Daubigny – juriul din acest an.

Salonul va număra cu o mie trei sute şaptezeci şi opt de pînze mai mult ca în anul trecut. Proporţia refuzaţilor e neînsemnată. Cum spune şi criticul Castagnary, unul din clienţii lui Guerbois, «porţile au fost deschise aproape tuturor celor care s-au prezentat». Nu încape nici o îndoială de altfel, – nu-i aşa? — că primirile acestea în masă înseamnă un succes pentru tînăra şcoală. Contele de Nieuwerkerke nu se dă bătut şi socoate Salonul din 1868 drept un «Salon al nechemaţilor».

E triumful lui Manet şi al noii picturi, triumful lui Zola, care nu numai că se poate felicita de a fi pus şi el umărul la această victorie, dar va fi prezent chiar la Salon, în mijlocul pictorilor pe care-i sprijinise, prin portretul ce i-l făcuse prea bunul său prieten Edouard Manet. Lucrul e de altminteri atît declar, încît un ziar nou, *L' Evénement illustre* îi cere să facă o dare de seamă asupra Salonului. Din nefericire, *Salonul* scris de Zola îi cam dezamăgeşte pe pictori. Zola se fereşte, din propria-i voinţă sau pentru că i se pusese această condiţie, să vorbească despre artiştii ale căror opere îl irită. «Legănînd cădelniţa în dreapta şi-n stînga, el înregistrează mai ales izbînda prietenilor săi. Succesul lui Edouard Manet este desăvîrşit, constată el; nici nu l-aş fi visat atît de rapid, atît de demn». Articolele acestea sînt însă lipsite atît de invectiva usturătoare, cît şi de căldura patetică a unei apărări pline de avînt. Ele nu stîrnesc nici interesul nici răsunetul celor dinainte. Articolele lui Zola începuseră să apară la 2 mai. Cînd seria

lor se încheie la 16 iunie cu un elogiu adus lui Solari, tocmai se împlinesc trei săptămîni de cînd Cézanne, părăsind Parisul, o ştersese la Aix.

Înconjurată de dealuri viorii, cîmpia e aurită de lumină. Aproape nici ţipenie de om. Doar cînd şi cînd, cîteva siluete rare, minuscule şi negre, care înaintează alene de-a lungul potecilor, prin mijlocul cîmpurilor sau podgoriilor. Nici un zgomot, afară de ţîrîitul neîntrerupt al greierilor şi, în răstimpuri, murmurul slab al vîntului care scutură frunzişul argintat al măslinilor. Tăcere, soare, singurătate. La Jas de Bouffan, Cézanne lucrează.

Lucrează, într-o uitare desăvîrşită a timpului. Cînd scrie întîmplător vreunui prieten, îşi datează scrisorile în mod aproximativ, prin formule vagi ca: «pe la începutul lui iulie» sau «luni seara». În jurul lui se făcuse un mare gol. Mai vede oare pe cineva în afară de Marion sau, şi mai rar, de Alexis, ale cărui încurcături familiale (Alexis plănuia să se lipsească de consimţămîntul părinţilor şi să fugă la Paris) îl înveselesc oarecum? Seara, cîteodată, se încumetă să iasă pe Strada Mare, fără însă a voi într-adevăr să dea ochi acolo cu vreun cunoscut. În ciuda eşecurilor de la Salon, despre care nu e de crezut ca lumea din Aix să nu fi aflat, Cézanne e «tot atît de neînduplecat cu pictorii proşti» şi nu are decît dispreţ pentru artiştii locali cu Gibert împreună. «Toţi ăştia nu sînt, spune el, decît nişte bicisnici.» Cînd nu e în atelierul său de la Jas, Cézanne umblă singuratic pe drumurile de ţară, merge să viseze în faţa barajului de la Infernets, sau la poalele muntelui Sainte-Victoire. Uneori, înserarea îl apucă destul de departe de Aix. N-are importanţă! Va cere găzduire pentru o noapte, cuiva de prin împrejurimi sau se va duce să

doarmă într-o căpiţă de fîn. Deseori acum, Cézanne pictează în aer liber, fie în grădina conacului de la Jas de Bouffan, fie pe malul Arc-ului sau altundeva. Totodată însă, continuă să lucreze la compoziţii mari în atelier. Ar fi vrut să folosească diversele portrete pe care le făcuse în anii aceştia, pentru a-şi înfăţişa prietenii în mijlocul unui peisaj. Ba chiar are de gînd, dacă pînza asta îi reuşeşte cum vrea el, s-o ofere, frumos înrămată, muzeului din Marsilia. Îndrăzni-vor să i-o refuze?

Tăcere, soare, singurătate. Cézanne pictează, ţinîndu-se de o parte de viaţa de toate zilele, căzînd într-un fel de somnolenţă faţă de tot ceea ce nu e pictură. În toamnă, Marion, singurul martor al îndîrjirii şi trudei sale, îi scrie lui Morstatt: «Cézanne lucrează cu aceeaşi înverşunare, silindu-se din toate puterile să-şi strunească temperamentul, să-i impună regulile unui meşteşug mai potolit. Dacă-şi atinge ţelul, vom avea, dragul meu, de admirat în curînd opere mari şi desăvîrşite.» Anul e pe sfîrşite. Cézanne începe să fie frămîntat de gîndul întoarcerii sale la Paris. Dar problemele pe care încearcă să le rezolve l-au absorbit pînă într-atîta, încît nu mai ştie prea bine cum să le dea de rost. «Voi pune pe hîrtie tot ce am de făcut, toate persoanele pe care trebuie să le văd, şi le voi şterge de acolo una cîte una, văzînd şi făcînd; aşa nu voi uita nimic.»

Cînd vine la Paris, pe la jumătatea lui decembrie, Cézanne găseşte un Zola foarte ocupat şi foarte nehotărît. Zola tot nu reuşeşte încă decît cu greu să-şi asigure mijloace suficiente de trai. Publicase un nou roman *Madeleine Ferat* – ciudată lucrare pe tema «impregnării», altfel spus amprenta pe care o păstrează pentru totdeauna

o femeie de la primul ei amant – ale cărui personaje – nu e cam curios? — te fac, fie şi indirect, să te gîndeşti la Zola, la Cézanne şi la Gabrielle. Romanul stîrneşte indignarea cititorilor. Parchetul ordonă ca publicarea în foileton a romanului să fie întreruptă. În pofida scandalului, cartea nu se prea vinde. Dar la urma urmei, ce e *Madeleine Ferat,* decît un roman în plus? Zola se întreabă dacă va ajunge vreodată să realizeze ceva doar adăugînd, an după an, carte după carte. E nervos, bîntuit de griji. Amintirea lui Balzac şi a *Comediei umane* îl obsedează. Azi cugetă el, «numai prin numărul mare al volumelor, prin puterea creaţiei poţi vorbi publicului». De două luni de zile frămîntă în minte proiectul de a scrie o frescă vastă în care să fie povestită istoria «naturală şi socială» a unei familii sub cel de-al doilea Imperiu: *Familia Rougon-Maquart.* Va reînnoi, ducînd mai departe ceea ce începuse Balzac. Pentru a făuri această operă, îşi va folosi la maximum amintirile şi observaţiile. Va descrie Aix-ul sub numele de Plassans. Va împrumuta trăsăturile prietenilor şi cunoscuţilor de ieri şi de astăzi pentru a zugrăvi personajele principale sau siluetele celor care apar în al doilea plan. Cézanne, se înţelege de la sine, va fi prezent în opera asta. Cézanne va fi acolo artistul, aşa cum Louis-Auguste va fi un burghez «caraghios, republican… rece, chiţibuşar, zgîrcit». Zola visează: va trebui să-i dedice o carte întreagă lui Cézanne, să construiască, pornind de la el, unul din personajele cele mai viguros zugrăvite ale acestei fresce, să descrie drama unui «mare pictor ratat», a unui «geniu neîmplinit», a unui «ostaş al artei încă nezămislite» – «drama cumplită a unei inteligenţe ce se autodevoră.»

Nu e oare acesta Cézanne? La Salonul de primăvară a

suferit iar un eşec. De altfel, n-ai zice că Cézanne e acum din ce în ce mai nemulţumit de tentativele sale? «Curios lucru mai e şi pictura, suspină Guillemet, vorbind despre Cézanne, nu-i de ajuns să fii deştept ca să faci pictură bună. În sfîrşit, cu timpul, va izbuti, nici nu mă îndoiesc de asta...»

Într-adevăr, luptînd cu el însuşi, în aceste zile ale lui 1869, Cézanne îşi continuă căutările. Începe să se vindece, să-şi dă seama, de «gangrena romantică». Străbătînd prin proprie experienţă etapele recente din istoria picturii, dacă nu reuşeşte întotdeauna în portretele sale şi mai puţin încă în compoziţii să-şi înfrîneze romantismul printr-o voinţă de obiectivitate realistă, îşi atinge barem ţelul în naturile moarte. Tot mai des, în acest gen de lucrări, izbuteşte încă de pe atunci să se înalţe pînă la opere de o măiestrie desăvîrşită, în care claritatea observaţiei se împleteşte cu vioiciunea execuţiei. Natura moartă se pretează, ce-i drept, cum nu se poate mai bine la ceea ce vrea el să facă. Spre deosebire de compoziţii, pe care i le dictează imaginaţia şi din această pricină sînt în prea mare măsură expresia firii sale intime pentru ca elementul ei pasional să nu-l stingherească în realizarea lor, natura moartă, dimpotrivă, pentru că e prin forţa lucrurilor lipsită de această zguduitoare putere a emoţiei, îi îngăduie, eliberîndu-se de obsesia subiectului, să se consacre în întregime numai problemelor de tehnică picturală. Zola are la el acasă o pendulă de marmură neagră, după toate probabilităţile o amintire de la tatăl său. Cézanne foloseşte această pendulă împreună cu alte cîteva obiecte, o scoică, o vază, o ceaşcă, o lămîie, ca motiv al unei pînze care, lucrată cu vigoare, e fără îndoială, în simplitatea ei, în organizarea ei esenţial plastică, una dintre cele mai reuşite, de cînd a început să

picteze. I-o oferă lui Zola. Dar pe Zola nu-l mai interesează pînzele lui Cézanne. Ceea ce vede în Cézanne e omul într-un conflict tragic cu arta sa, omul care se căzneşte şi înjură, într-un «lung efort desperat» – personajul uneia din viitoarele sale cărţi, asupra căreia se concentrează de acum înainte toată măiestria lui. De altfel, pasiunea lui Zola pentru pictură se potolise o dată cu lupta care, în mare măsură, o motivase. Zola nu mai e cu gîndul decît la *Familia Rougon-Macquart,* nu-l mai interesează decît «opera uriaşă spre care îşi îndreaptă visurile». Începînd din mai, se apucase să scrie primul volum, *Izbînda familiei Rougon*, impunîndu-şi o muncă metodică, cu o regularitate de maşină.

În septembrie, hotărîndu-se, în sfîrşit, să evadeze din casa părintească, Paul Alexis soseşte la Paris. Valabrègue îl duce la Zola în rue de la Condamine, din cartierul Batignolles. Zola, care se plînge că-i înconjurat numai de pictori, îl întîmpină cu o bucurie vădită. Cei doi se înţeleg de minune. Cézanne foloseşte prilejul pentru a picta o scenă de interior: îl arată pe Alexis citindu-i lui Zola. Pînza e o replică, în felul ei, la portretul lui Zola, făcut de Manet. Dar elevul îşi întrece maestrul. Delicateţea tonurilor se împleteşte în această pînză cu o vigoare absolut personală; Cézanne începe să devină un mare pictor chiar în clipa cînd Zola nu mai vede în el decît un artist lovit de o neputinţă fără leac, un om pe care «creaţia l-a doborît».[21]

Rareori i se întîmplase lui Cézanne să lipsească atîta vreme din Aix. La începutul lui 1870, se împlinise mai bine de un an de cînd părăsise Provenţa. Ce s-a petrecut? Omul

21 Tabloul lui Cézanne «Paul Alexis citind lui Zola» a fost regasit din întîmplare, în 1927, în podul casei scriitorului (n. a.).

ursuz care se trage îndărăt, bănuitor, din faţa femeii, sălbaticul pe care imboldurile trupului îl răscolesc pînă la a-i da ameţeală se lăsase prins – cum ajunsese aici? – de farmecele unuia dintre modelele sale întîmplătoare, o fată înaltă şi blondă, frumuşică, cu nişte ochi negri îngînduraţi, plăcută la vedere: Marie-Hortense Fiquet. El are treizeci şi unu de ani, ea nouăsprezece. De fel de prin Jura, născută într-o comună de pe acolo, la Saligney, Hortense venise de mică la Paris cu părinţii săi. E orfană de mamă, care murise cu cîţiva ani în urmă, iar tatăl ei, un mic slujbaş, lucrează la o bancă. Fata îşi cîştigă existenţa ca muncitoare într-o legătorie de cărţi, dar mai scoate ceva din cîteva şedinţe de poză pe la pictori. Ca model, are o mare însuşire, mai ales în ochii lui Cézanne: răbdarea. O plictiseşte că trebuie să pozeze, căci e vioaie, veselă, guralivă din fire; dar ascultătoare, se supune exigenţelor pictorului pentru care pozează. Această supunere să-i fi înlesnit oare să pătrundă în intimitatea lui Cézanne? Î n orice caz, nu gustul ei pentru pictură a ajutat-o, nici cunoştinţele pe care le-ar fi putut avea în legătură cu această artă; pictura n-o interesează de loc.

Nu e mai puţin adevărat că Hortense, în acest moment hotărîtor al vieţii creatoare a lui Cézanne, joacă, fără să ştie, un rol esenţial.

Ea introduce în existenţa pictorului o stabilitate. Datorită ei se potoleşte senzualitatea năvalnică a lui Cézanne. Legătura cu Hortense îi permite lui Cézanne să-şi biruie vedeniile. Cézanne îşi atinge, e gata să-şi atingă ţelul dorit cu atîta rîvnă: să-şi stăpînească violenţele interioare, pentru a ajunge la acea artă pe care o visează, o ghiceşte – singura lui pasiune în lumea asta.

Cézanne ştie că va ajunge acolo. Luîndu-şi în rîs

romantismul, pictează o pînză intitulată *Olimpia modernă,* o caricatură a tabloului lui Manet, în care se reprezintă pe sine însuşi contemplînd o odaliscă de operetă. Tabloul nu e prea grozav; dar puţin îi pasă de asta. Va fi de ajuns să persevereze. La Guerbois, Manet îl întreabă pe Cézanne ce pregăteşte pentru Salon. «Un ţucal cu căcat», răspunde Cézanne. Alegînd de data aceasta, pentru a le supune juriului, portretul lui Emperaire şi un nud, Cézanne reînnoieşte gluma de acum trei ani şi nu-şi aduce pînzele la Palatul Industriei decît în ziua închiderii, la 20 martie. E întîmpinat cu ovaţii batjocoritoare. Ziaristul Stock, găsindu-se din întîmplare pe acolo, îi pune cîteva întrebări, la care el răspunde pe un ton ironic, cu o profesiune de credinţă: «Da, iubite domnule Stock, pictez aşa cum văd, cum simt – şi am simţurile foarte puternice. Şi ceilalţi simt şi văd ca mine, dar ei nu îndrăznesc. Ei fac pictură de Salon. Eu am curajul opiniilor mele şi – adaugă el zeflemitor şi profetic – va rîde cu poftă cine va rîde la urmă.» Tablourile îi sînt refuzate, cum era de aşteptat. «Dar nu mă simt mai prost din pricina asta», îi scrie Cézanne unui prieten din Aix, căruia găseşte chiar de cuviinţă să-i anunţe, fără a da faptului prea multă importanţă, că fiul lui Gibert, Honoré, a avut nişte pînze acceptate – ca şi Solari, ca şi Bazille, ca şi Sisley, ca şi Renoir, ca şi Pissarro, ca şi Manet, ca atîţia şi atîţia alţii.

La acest salon din 1870, Fantin-Latour expune o vastă compoziţie – *Un atelier la Batignolles* – unde, în jurul lui Manet şi a şevaletului său, i-a înfăţişat pe cîţiva dintre clienţii cafenelei Guerbois, printre care Zola, Renoir, Monet, Bazille. Cézanne, bineînţeles, nu figurează printre aceşti aleşi.

La 31 mai, alarmat de zvonuri de război, Zola se

căsătoreşte, la primăria arondismentului al XVII-lea, cu Gabrielle Meley. Cézanne e şi el unul din martori, alături de trei alţi prieteni din Aix: Solari, Roux şi Alexis. Cu cîteva zile mai înainte, Zola primise o scrisoare de la Théodore Duret:

«Aud vorbindu-se de un pictor, pe nume, cred, Cézanne, sau ceva asemănător, care ar fi din Aix şi ale cărui tablouri au fost refuzate de juriu. Dacă nu mă înşel, mi-aţi vorbit o dată de un pictor din Aix, foarte excentric. Nu e cumva cel refuzat anul acesta? Dacă da, fiţi aşa de bun şi daţi-mi adresa lui şi un cuvînt de recomandaţie ca să pot merge să-l cunosc pe pictor şi pictura sa.»

În ajunul căsătoriei, la 30 mai, Zola îi răspunde lui Duret:

«Nu pot să vă dau adresa pictorului de care vorbiţi. Trăieşte foarte retras: e într-o perioadă de dibuiri şi, după părerea mea, are dreptate cînd nu lasă pe nimeni să pătrundă în atelierul său. Aşteptaţi să se găsească el însuşi.»

V. LINIŞTEA MĂRII

L-au întrebat pe Sieyès: Ce-aţi făcut în timpul Revoluţiei?

— Am trăit, a răspuns el.

Anul 1870, 19 iulie! Guvernul imperial declară război Prusiei. Imperiul lui Napoleon al III-lea se clatină. În ziua

înmormîntării ziaristului Victor Noir, asasinat de Pierre Bonaparte, în ianuarie, se strigase pe bulevard «Trăiască Republica». Mai mult sau mai puţin încurajat de împărătească, Napoleon al III-lea a căzut în capcana întinsă de Bismarck, la 13 iulie, cu faimoasa depeşă de la Ems[22].

«Chiar dacă războiul ar ţine un an, soldaţilor noştri nu le va lipsi nici măcar un nasture la ghete», declarase mareşalul Leboeuf. În realitate, numai cu greu ai putea să-ţi imaginezi o lipsă de pregătire mai totală. Nimic nu fusese prevăzut: în depozitele militare nu sînt nici alimente, nici muniţii, nici uniforme; ambulanţele lipsesc de asemenea; s-au distribuit statelor majore hărţi ale Germaniei, dar nimănui nu i-a dat prin gînd să le pună la dispoziţie hărţi ale frontierei. E o harababură de necrezut. Mobilizarea se face cum dă dumnezeu, de mîntuială. Mulţi soldaţi nu ajung să-şi găsească unităţile; generalii nu reuşesc să afle pe unde le sînt regimentele care, uneori, figurează doar pe hîrtie. Au fost chemaţi oameni din garda mobilă; nemaiavînd de unde le da arme şi uniforme, ei sînt puşi să facă exerciţii cu cozi de mătură; e adevărat că, din lipsă de cadre, armata e deseori silită să recurgă la instructori improvizaţi. În prima linie nu s-au putut aduna mai mult de două sute cincizeci de mii de ostaşi. Acceptat «cu inimă uşoară» de Emile Ollivier, preşedintele consiliului, războiul începe, dar începe cum nu se poate mai rău.

---

22 Pentru a atrage Franţa în războiul pe care-l pregătise, cancelarul Bismarck a ticluit o corespondenţă de presă din Ems, în care se relata o audienţă a ambasadorului francez la regele Prusiei, în legătură cu candidatura unui Hohenzollern la tronul Spaniei. Depeşa afirma că regele l-a concediat în mod jignitor pe ambasadorul francez, creînd astfel pretextul declaraţiei de război a Franţei (n. t).

Evenimentele acestea care frămîntă Franţa, apar în ochii lui Cézanne ca şi cum nici n-ar fi fost. Îşi părăsise locuinţa de pe strada Notre-Dame-de-Champs, în care trăia cu Hortense şi fără zgomot, se făcuse nevăzut. Întorcîndu-se în Provenţa, o instalează pe Hortense la Estaque, în casa din piaţa bisericii. Fără îndoială că-şi deschisese inima, mărturisind bunei sale mame legătura lui; dar Louis-Auguste habar mare de nimic; ce-ar mai fi spumegat de mînie arţăgosul tată dac-ar fi descoperit taina fiului său! Şi-ar fi închipuit îndată că Hortense e o aventurieră ispitită de averea lui. Louis-Auguste, care are acum şaptezeci şi doi de ani, se retrăsese de curînd din afaceri; de comun acord cu Cabassol, asociatul său, a închis banca.

Cézanne trăieşte la Estaque cu Hortense. Se duce totuşi deseori să petreacă o zi, două sau trei la Aix. Nu pare să fi fost înscris pe listele de mobilizare. De altfel, în Provenţa, mobilizarea continuă cu o nespusă încetineală, ceea ce face ca operaţia să lîncezească şi mai mult. La această harababură, la dificultăţile pe care trebuie să le învingă peste tot recrutarea, se mai adaugă, aici, şi nepăsarea. Războiul apare în ochii celor de aici ca ceva îndepărtat, ceva care nu prea tulbură populaţia, în ciuda ştirilor catastrofale care sosesc necontenit din est, unde, în luna august, armatele franceze suferă înfrîngeri peste înfrîngeri.

Cézanne se sinchiseşte mai puţin ca oricare altul de toate acestea. El pictează. Niciodată Estaque, golful imens cu apa limpede ca oglinda, brîul de coline din jur nu i s-au părut atît de frumoase. Departe, într-un cenuşiu învăluit de o bură aurie, se întinde Marsilia, cu portul, falezele, catargele vapoarelor şi colina scundă a bisericii

Notre-Dame-de-la-Garde, care se profilează pe fundalul forfecat al masivului Marsilleveyre. Mai aproape, la poalele lanţului de dealuri stîncoase, coşurile de la Saint-Henry fumegă în mijlocul pămînturilor roşietice. Pornind de pe litoralul de la Estaque, casele se înalţă de-a lungul străzilor povîrnite, pînă la o învălmăşeală de roci albe, orbitoare de lumină, în care pinii îşi încrustează smaraldul tremurător. În spate, nu se zăresc decît piscuri, trecători săpate în calcar, dealuri încreţite şi surpate, ici şi colo cîte o casă pierdută în această singurătate de foc. Drept în faţă se întinde marea, lac liniştit, în care ostroave măcinate de ape plutesc ca într-un vis în strălucirea solară…

Linişte.

Cézanne pictează. Lucrează în aer liber, silindu-se să iasă din el însuşi, pentru a încerca să redea numai ceea ce descoperă privirea lui, observînd diferenţele de tonuri şi de planuri, stăpînindu-şi, încercînd să-şi stăpînească zbuciumul lăuntric. În mijlocul stîncilor, în liniştea nesfîrşită a mării şi a cerului, Cézanne pictează.

Ca o larmă nedesluşită îi ajung la ureche veştile de pe cîmpurile de bătălie. La Sedan, în ziua de 2 septembrie, Napoleon al III-lea s-a predat duşmanului cu optzeci şi trei de mii de soldaţi. Două zile mai tîrziu, la Paris, Republica a fost proclamată. În aceeaşi seară, cînd bătu ora zece, republicanii din Aix au dat buzna la primărie, au rupt în bucăţi imaginile de pe pereţi ale fostului regim, au anunţat căderea municipalităţii şi au purces să aleagă prin aclamaţii alţi consilieri, printre care figurează nu numai Louis-Auguste, ci şi Baille şi Valabrègue, care şi ei părăsiseră Parisul, precum şi un negustor de ulei de măsline, fost coleg de şcoală al lui Cézanne, Victor Leydet.

Şi, surpriză! Iată-l pe Zola sosind la Estaque cu mama sa şi cu Gabrielle. Vine să caute în Provenţa un refugiu pentru cele două femei. Armatele prusace înaintează spre Paris. Gabrielle nu mai putea de frică. Era atît de înspăimîntată, încît Zola, în ziua de 7, foarte nervos, părăseşte în grabă capitala. Toate treburile s-au împotmolit. În iunie, *Izbînda familiei Rougon* începuse să apară în foiletonul ziarului *Le Siècle;* invazia îi întrerupse publicarea.

Tot din această pricină, Zola încetează să mai scrie la al doilea volum din seria *Rougon-Macquart: «Goana după avere*». Căci Zola nu mai are nici o tragere de inimă la lucru; evenimentele îl tulbură adînc: «Războiul ăsta groaznic, zice el, a făcut să-mi cadă pana din mînă». Cu o lună în urmă, la 6 august, într-un articol din *La Tribune,* intitulat *Trăiască Franţa!* îşi arătase cu o violenţă patetică, înfruntînd dispreţuitor primejdia, dezgustul său pentru Imperiu! Procuratura imperială l-a trimis în judecată; din fericire însă, Imperiul îşi trăia ultimele zile. Dar, ia stai, îşi zice Zola, prăbuşirea Imperiului nu-mi oferă oare încheierea logică a ciclului *Rougon-Macquart?* Zola e sigur de asta şi i-o repetă mereu lui Cézanne: se apropie vremea lor.

Pînă atunci, se frămîntă nerăbdător alături de Cézanne care, tot aşa de nepăsător la ceea ce se petrece, pictează, pictează mereu, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Miresmele dealului se amestecă cu adierea sărată a mării. Seara, după arşiţa amiezii, cînd umbra se lasă deasupra golfului, o tăcere ca la începutul lumii învăluie aceste locuri singuratice. Alunecînd uşor pe valurile liniştite, bărci de pescari se reîntorc în port.

Fără bani, exasperat de inactivitatea sa forţată, Zola ar

fi vrut să se întoarcă la Paris, acum cînd mama sa şi Gabrielle se aflau în siguranţă. Evenimentele însă i-o iau înainte: la 17 septembrie, Parisul e împresurat. Lăsîndu-l pe Cézanne în tihna lui de la Estaque, Zola se duce să se instaleze la Marsilia, pe strada Haxo la numărul 15. Intrînd în vorbă cu Arnaud, directorul ziarului *Le Messager de Provence,* care-i publicase *Misterele,* Zola se apucă, în tovărăşia lui Marius Roux, refugiat şi el în sudul Fraţei, să lanseze un cotidian de cinci centime, *La Marseillaise,* la care colabora şi Valabrègue.

Guvernul hotărăşte să continue lupta cu înverşunare. Parisul rezistă, înarmînd cinci sute de mii de oameni. La 7 octombrie, Gambetta părăseşte într-un balon capitala, ducîndu-se să organizeze apărarea în provincie, să ridice noi armate şi să le pornească împotriva prusacilor. În ciuda capitulării lui Bazaine la Metz, la 27 septembrie, cînd o sută şaptezeci şi trei de mii de oameni sînt luaţi prizonieri, pretutindeni armata continuă să se bată. Pe Loara, în jurul Parisului, în nord, în est, peste tot, francezii se bat. Pînă şi consiliul municipal 153 din Aix lansează o proclamaţie răsunătoare: «Să ne ridicăm cu toţii, cetăţeni, şi să pornim ca un singur om!»

Cu toate astea, Marius Roux nu-i ascunde lui Zola că în aceste declaraţii pompoase e mai mult fanfaronadă prostească decît voinţă adevărată de luptă. Din consiliul de recensămînt numit pentru a mobiliza garda naţională, fac parte Baille şi Valabrègue. Să iei în serios această funcţie ar fi, cum zice Roux, cel mai mare caraghioslîc. «Auzi, să pornim ca un singur om. Nostimi mai sînt şmecherii ăştia!» Louis-Auguste nu pare nici el să se sinchisească prea mult de funcţia lui de consilier municipal. La aproape toate şedinţele consiliului e notat «absent fără motiv cunoscut».

Soţia sa, totuşi, e printre doamnele care patronează Societatea internaţională de ajutorarea răniţilor.

La 18 noiembrie, o veste mare pentru Cézanne. Municipalitatea din Aix, procedînd la alegerea unor noi membri în comisia şcolii de desen, l-a ales în chip triumfal, cu 15 voturi din 20 (e cea mai mare majoritate obţinută). Veste mare? Nicidecum; alegerea asta pare să-l intereseze pe Cézanne tot aşa de puţin ca şi celelalte evenimente. Nu-şi dă osteneala să se arate la şedinţele comisiei, după cum nici tatăl său nu catadicsise să apară la acelea ale consiliului municipal.

Neclintit, fără să se ocupe de nimic altceva, fie că se află la Estaque sau la Aix, Cézanne îşi vede de lucrul său. Cînd vremea e urîtă, se apucă de portrete, sau chiar pictează scene cu mai multe personaje, pătrunse de un modernism pe care i-l inspiră ilustraţiile din jurnalele de modă citite de Hortense sau de surorile lui. Aceste biete ilustraţii sînt de ajuns ca să-i aprindă imaginaţia. La drept vorbind, imaginaţia lui nici nu prea are nevoie să fie aţîţată. «Nu-mi trebuie nici un excitant, spune el, mă înfierbînt eu însumi.» Cézanne îşi tratează acum portretele cu aceeaşi obiectivitate pe care o pune în naturile moarte; de altminteri, în ochii săi de pictor, tocmai de asta sînt bune modelele: un chip omenesc e tot aşa de interesant ca un măr; un chip omenesc oferă acelaşi prilej de a pătrunde tainele naturii. Ziarul *La Marseillaise* nu se prea vinde. Zola, care-i prevede dispariţia apropiată, îşi pune în cap să ajungă subprefect la Aix. Încearcă tot felul de demersuri în acest scop. Din nenorocire, administraţia prefectorală e tot aşa de încurcată ca şi administraţia militară. Nu se ştie prea bine cine îl numise pe actualul subprefect din Aix. Zorit de nevoi, Zola îşi pierde răbdarea. La 12 decembrie,

lăsînd-o pe mama sa cu Gabrielle la Marsilia, pleacă spre Bordeaux, unde se refugiase guvernul apărării naţionale, pentru a obţine numirea. Îşi pierde timpul acolo, bătînd pe la toate uşile. În sfîrşit, la 19 decembrie, reuşeşte să devină secretarul unuia dintre miniştri, Glais-Bizoin, pe care-l cunoscuse odinioară în redacţia ziarului *La Tribune.* Liniştit în ce priveşte viitorul apropiat, Zola priveşte cu optimism spre zilele care vor veni după război. «Cu puţină dibăcie, îi scrie la 22 decembrie lui Marius Roux, ne vom putea face o intrare triumfală.»

În acest timp, războiul continuă. Trupele generalului Chanzy luptă cu o îndîrjire deznădăjduită pe malurile rîului Loire. La 27 decembrie, prusacii încep să bombardeze Parisul înfometat, unde Hugo, întors din exil, îşi joacă olimpic rolul său de Poet şi rimează versurile sonore ale volumului *Anul cumplit:*

«La judecată-i veacul şi martor îi sînt eu.»

Plouă. Ninge. E un frig de crapă pietrele. Peste tot: în sud ca şi nord, la Aix ca şi la Paris. La Estaque marea e cenuşie, agitată, cerul acoperit, pînă şi stîncile au dispărut sub un strat de zăpadă murdară, sumbră, gălbuie. Şi peste tot, mobilizarea continuă. Un ordin de chemare i-a fost trimis şi lui Cézanne.

Cézanne nici nu s-a gîndit să răspundă. În ultimele săptămîni, se arătase mereu prin Aix. Unii trăncănesc pe socoteala lui. Sînt şi invidioşi care se miră că fiul bancherului nu-şi face datoria ostăşească. Trimişi după dînsul, jandarmii se prezintă la Jas de Bouffan pentru a-l înrola: «A plecat de două-trei zile, le răspunde prudent mama. Cînd voi şti unde e, vă voi înştiinţa». Dar cum

Cézanne, nepăsător, n-a ascuns nimănui în timpul trecerilor sale prin Aix că se află la Estaque, autorităţile îl dibuiesc repede. Cu acelaşi prilej, «turnătorii», neştiind prea bine care e situaţia militară a lui Zola şi nici că plecase din Estaque, îl pîrăsc şi pe el. La 2 ianuarie, tatăl lui Marius Roux surprinde într-o cafenea discuţia unor soldaţi din garda mobilă; sînt patru şi împreună cu caporalul primiseră ordin să-i caute pe nesupuşi în împrejurimile Marsiliei; printre alte nume, ostaşul pomeneşte de Cézanne şi de Zola.

Ce se alege din această expediţie împotriva nesupuşilor la încorporare? Poate că Baille şi Valabrègue fac şi ei ce pot în consiliul de recensămînt, pentru a-şi scăpa prietenii. Poate că, la urma urmei, nici soldaţii gărzii mobile nu pun, ca să-l prindă pe Cézanne, mai multă rîvnă decît Cézanne ca să se ascundă. Căci, Cézanne nu se ascunde de fel. Războiul, mobilizarea, toate acestea sînt în ochii lui nişte lucruri cu totul ireale. Pînă şi iarna de care se plînge toată lumea, nu e pentru el decît pretextul unor noi studii. Pictează cercetînd natura, punîndu-şi probleme peste probleme, sfîşiat de tendinţele contradictorii ale celor două fiinţe vrăjmaşe ce se înfruntă în el, una plină de foc şi de imaginaţie, exasperată şi lirică, pe care instinctul său o poartă într-o lume răscolită de marile furtuni ale dorinţei şi cealaltă făptură, numai raţiune şi rigoare, care înţelege să supună la legea inteligenţei sale haosul lucrurilor şi exuberanţa lor nestăvilită.

Cu voinţă înverşunată, Cézanne ar fi vrut să împace ceea ce nu se poate împăca, să unească instinctul cu raţiunea, să le topească într-o singură şi unică realitate. În aceste zile de sfîrşit de ianuarie şi început de februarie, cînd începe dezgheţul, pictează *Zăpada se topeşte la*

Estaque, o pînză în care, sub un cer de furtună, pinii se îndîrjesc, opintindu-se ca nişte animale întărîtate, vrînd parcă să ţină piept avalanşei albe. De un realism viguros, opera exprimă în aceeaşi măsură şi universul intim al creatorului ei, dezvăluind deopotrivă ardoarea impetuoasă a pictorului şi realitatea nemişcată pe care voise s-o copieze. Dar ajunge oare atît? Vehemenţa nu înseamnă forţă. Cîte mijloace îi mai lipsesc încă lui Cézanne! Ar fi trebuit să cunoască unele procedee, să stăpînească în chip desăvîrşit o tehnică de care, în mare parte, habar n-avea; să se supună unei discipline riguroase şi, ţinînd în frîu puterea explozivă a temperamentului său, s-o poată folosi la îndeplinirea unei opere pline de pasiune în seninătatea ei, calmă şi suverană ca o victorie înaripată.

Înfrîngere în jurul oraşului Mans, înfrîngere la Saint-Quentin, înfrîngere pe rîul Doubs. La 28 ianuarie, Parisul capitulează. Franţa pierduse războiul. Cei din garda mobilă nu vor mai veni să-l deranjeze pe Cézanne. Spălat de zăpadă, tîrgul Estaque renaşte. Strălucesc iar acoperişurile de ţiglă roşie şi stîncile şi pinii, şi lacul aidoma mării; o, tulburătoare frumuseţe a lucrurilor! Cézanne pictează.

Mai. De la 14 martie, Zola e din nou la Paris, în locuinţa sa din Batignolles, care fusese cîtva timp ocupată de nişte refugiaţi. La Bordeaux, după ce se zbătuse zădarnic să obţină o altă subprefectură, în locul aceleia din Aix, îşi reluase munca de ziarist, apoi s-a întors la Paris. La 18 martie *Le Siècle* reîncepuse să publice în foileton *Izbînda familiei Rougon* al cărui manuscris unic Zola se temuse la un moment dat să nu se fi pierdut. În aceeaşi zi de 18 martie, izbucneşte, vai, insurecţia Comunei. Mai bine de

două luni, Zola trăise la Paris o existenţă tulburată, în bubuitul tunurilor; de două ori fusese arestat: prima dată de răsculaţi, a doua oară de guvernamentali. În primejdie de a fi arestat a treia oară ca ostatec, reuşise să fugă la Bonnières, unde aşteaptă să ia sfîrşit zilele acelea de groază. Înăbuşind în sînge insurecţia, trupele guvernamentale au biruit Comuna la 21 mai. Zola se întoarce nerăbdător să lucreze, să publice, cu o ambiţie sporită. «Noi sîntem scriitorii de mîine», afirmă el. Dar Cézanne? Unde e Cézanne? Zola nu mai are ştiri de la el de luni de zile. Alexis, trebuind să plece în Sud, e rugat de Zola să afle pe unde le-o fi prietenul.

Alexis se duce la Estaque. Nici urmă de Cézanne. Ar fi plecat la Lyon, după spusele proprietarului, «ca să aştepte acolo, pînă ce Parisul va înceta să mai fumege». Poveşti! Zola îi dă zor lui Alexis să întrebe de Cézanne la Jas de Bouffan. În sfîrşit, pe la începutul lui iulie, legătura dintre dînşii e restabilită. La 4 iulie, Zola îi scrie lui Cézanne: «Azi mă văd iar stînd liniştit la Batignolles, trezit parcă dintr-un vis urît… Niciodată n-am avut mai multe speranţe, nici mai multă poftă de lucru. Parisul renaşte. Aşa cum ţi-am spus-o deseori, domnia noastră se apropie. Romanul meu *Izbînda familiei Rougon se* află sub tipar. Nici nu-ţi poţi închipui plăcerea pe care o simt făcîndu-mi corecturile. Mi-e oarecum necaz că nu toţi imbecilii au murit, dar mă consolez cu gîndul că nici unul dintre noi n-a dispărut. Putem continua bătălia.»

Domnia noastră care se apropie! Cézanne dă din umeri. Oricum, va trebui să se întoarcă şi el în curînd la Paris. Doar să mai lucreze niţel, în această prea frumoasă vară a anului 1871, la un peisaj care nu-i iese tocmai bine, şi îşi va face bagajele. Prea a trecut mult de cînd nu mai văzuse

Luvrul.

PARTEA A TREIA. PICTORUL BATJOCORIT 1872–1882

I. MALURILE RÎULUI OISE

Taina celor puternici este de a se constrînge mereu.
BARRÉS

Întorşi la Paris, Cézanne şi Hortense se stabilesc într-un imobil de pe rue de Chevreuse, la numărul 5, unde locuieşte şi Solari.

Capitala îşi oblojeşte rănile lăsate de cele două asedii. Solari, care în timpul Comunei participase alături de Courbet la doborîrea coloanei Vendome, lucrează acum la refacerea Luvrului. Cît ţinuse războiul, pictorii grupului din Batignolles au cunoscut destine foarte diferite. Împotriva celor afirmate de Zola, în scrisoarea sa către Cézanne, unul dintre ei, şi nu dintre cei mai puţin talentaţi murise, Bazille, care, angajîndu-se în regimentul 3 de zuavi, fusese ucis cu un an în urmă, la 21 noiembrie, în atacul de la Beuane-la-Rolande. Guillemet servise în garda mobilă. Renoir, mobilizat la cuirasieri, îngrijise caii – o sarcină cam înfricoşătoare pentru el – mai întîi la Bordeaux, apoi la Tarbes. Manet, după 4 septembrie[23], se angajase în artilerie: ofiţer de stat-major, se pomenise – grozăvie! — sub ordinele colonelului Meissonier, care nu uita, pare-se, nici ca militar repulsiile sale de pictor, şi nu-l cruţa, spun unii, pe subordonatul său de misiunile cele mai

23 Adică după prăbușirea regimului imperial și proclamarea Republicii (n. t).

primejdioase. Patriotismul nud înflăcărase însă la fel pe toţi pictorii grupului din Batignolles. Ca şi Cézanne la Estaque, Monet se refugiase la Londra. Dăduse acolo peste Daubigny şi Pissarro şi-l cunoscu pe negustorul de tablouri Durand-Ruel, care arăta mare interes pentru noua pictură.

Începuseră să se întîlnească iar la Guerbois, dar mulţi pictori ai grupului lor plecaseră din Paris. Absorbit de romanul său *Familia Rougon-Macquart,* Zola apare din ce în ce mai rar pe acolo. Cézanne nu vine, ca să zicem aşa, niciodată.

De altfel, pare că vrea să se ţină de o parte. E ciufut, morocănos şi nu prea caută să întîlnească lume. Abia dacă-l vede pe Zola. Poate că întorsătura pe care o luase viaţa lui intimă are o înrîurire asupra stării sale sufleteşti de atunci. De mai multe luni, Hortense e însărcinată; iată-l legat. Legat! Dorise oare cu adevărat căsnicia asta? Aproape fără ca el să-şi dea seama, lucrurile se încurcaseră de la sine. «E îngrozitoare viaţa!» Cézanne îi seamănă în această privinţă lui Zola: şi el «e dintre aceia care nu au curajul să rupă o legătură», şi el e dintre aceia pentru care, cu sau fără voie, prima femeie iubită va fi femeia iubită pentru totdeauna. Dar, spre deosebire de Zola, care scoate de aici o filozofie ideală şi un principiu de viaţă, Cézanne nu-şi acceptă soarta decît pentru că n-are încotro; şi bombăne, iritat, nemulţumit de ceilalţi şi de el însuşi.

Într-o zi de decembrie, Solari aude un zgomot de mobile rostogolite pe scară. E Cézanne, care se muta fără de veste, ducîndu-se să caute aiurea o tihnă iluzorie. Solari, bineînţeles, nu se arată – «de frică, îi spune el glumind lui Zola, să nu-i tulbur pe ăi de se mutau».

Cézanne se instalase pe rue de Jussieu, la numărul 45.

Locuieşte într-un mic apartament de la etajul doi, ale cărui ferestre dau spre hala de vinuri. Locul nu era dintre cele tocmai liniştite.

De cum se crapă de ziuă, începe o larmă de butoaie rostogolite. Lui Cézanne nu-i pasă. El lucrează. Din apartamentul său, pictează o priveliştе spre hala de vinuri, un studiu remarcabil, puternic construit, dar a cărui tonalitate aproape uniformă de griuri şi de brunuri, precum şi desenul de o expresivitate brutală arată răspicat cît de cătrănit şi de frămîntat era Cézanne în clipele acelea.

La începutul noului an – 1872 – la 4 ianuarie, Hortense aduce pe lume un băieţel, pe care tatăl său îl recunoaşte şi-l declară la primăria arondismentului V, sub numele de Paul. Puţin după asta, în februarie, Achile Emperaire vine să aducă o uşoară schimbare în existenţa lui Cézanne. Vrînd să-şi încerce încă o dată norocul la Paris, piticul îi ceruse să-l găzduiască. Foarte îndatoritor, Cézanne îi oferă lui Emperaire să împartă împreună «colţişorul» său.

La sosirea sa din Aix, pictorul de nuduri trage de-a dreptul în rue de Jussieu. O locuinţă strîmtă, un copil care ţipă, şi pe deasupra mai venise şi el: Cézanne nu întîrzie să se căiască de mărinimia lui. Cît despre Emperaire, nici el nu se arată prea încîntat. Socoate că Cézanne «stă destul de prost»; afară de asta hărmălaia din hala de vinuri – «un tărăboi să scoale şi morţii» – i se pare de nesuferit. Emperaire, căruia nici o ocară nu-i în stare să-i clatine încrederea în geniul său, vrea cu orice preţ să-şi impună pictura, să dea gata «mărimile lumii», să învingă acest «monstru»: arta burgheză; Salonul e pentru el Pămîntul Făgăduinţei. Se gîndeşte însă, că pentru a ajunge acolo, nu trebuie să se dea în lături de la nici un demers. Face vizite

peste vizite, bate la toate uşile ministerelor, nu slăbeşte de loc persoanele mai mult sau mai puţin sus-puse, fie că le cunoaşte sau nu. Ideile cele mai năstruşnice îi încolţesc în minte. Are de gînd să meargă să-l vadă pe Hugo, «Marele Victor», «marele poet al Revoluţiei» pentru a-i arăta schiţele sale şi «a-i cere să aleagă două din ele pentru Salon». Nu se teme de nimic şi de nimeni. «Vederea uriaşului nu mă înspăimîntă» spune el, vorbind despre Hugo.

În orice alte împrejurări, această naivă încredere în sine, exprimată în fraze umflate, l-ar fi amuzat poate pe Cézanne. Acum însă, îl scoate din sărite şi, foarte curînd, inevitabilul se produce: traiul în comun se dovedeşte a fi imposibil. Emperaire sosise la Paris în ziua de 18 februarie; o lună mai tîrziu, părăseşte locuinţa de pe rue de Jussieu. «Plec de la Cézanne, le scrie unor prieteni. N-am încotro, oricare altul ar fi făcut la fel. L-am găsit părăsit de toţi. Nu mai are nici un prieten inteligent sau afectuos. Zola, Solari, ca să nu mai vorbesc de atîţia alţii, toţi l-au părăsit». Cézanne? «Cel mai curios specimen, pe care ţi-l poţi închipui», «un adevărat monstru (în înţelesul ştiinţific al cuvîntului)». Emperaire nu poate s-o rupă însă definitiv cu Cézanne, căci răspunsul în privinţa tablourilor trimise Salonului trebuie să-i vină în rue de Jussieu. Cézanne pare să nu se sinchisească de Salonul din acest an. În conflict cu el însuşi, frămîntat de arta lui în plină creştere, e prea absorbit de gîndurile care nu-i mai dau pace pentru a se mai gîndi să prezinte ceva juriului.

De altfel, nu e singurul în această situaţie. Monet, Pissarro, Sisley, cărora Durand-Ruel le cumpăra pînzele, şi care din această cauză arată mai puţin interes bătăliei de la Salon, s-au ţinut şi ei de o parte. Cu toate astea, mai toţi

pictorii îşi pun mari speranţe în acest prim Salon al celei de a Treia Republici, gîndind că schimbarea regimului va aduce o schimbare şi în obiceiurile juriului.

Dacă ar fi cerut părerea lui Zola, acesta le-ar fi spulberat iluziile. Într-adevăr, în toamna trecută, procurorul Republicii l-a chemat pentru a-l ruga să întrerupă publicarea în foiletonul ziarului *La Cloche* a celui de-al doilea volum din ciclul său de romane, *Goana după avere,* acuzat de imoralitate; în caz contrariu, gazeta urma să fie trimisă în judecată. Regimurile trec, conformismul rămîne. La rîndul lor, şi pictorii aveau să-şi dea seama de asta. Juriul celei de-a Treia Republici nu arată mai multă înţelegere decît juriul celui de-al Doilea Imperiu. Ba şi mai rău, socoate subversive noile încercări; tot ce nu e pictură strict academică e în ochii lui şi ai publicului pictură à la Courbet, pictură de comunarzi, o pictură suspectă, primejdioasă, ameninţînd ordinea socială[24]. Nemulţumiţii cer un Salon al Refuzaţilor, dar fără mai mult succes ca pe vremea cînd domnea domnul de Nieuwerkerke.

Înainte de război, Pissarro locuia la Louveciennes, aproape de apeductul Marly. În timpul ostilităţilor, prusacii i-au prădat casa, pe care o transformaseră în abator, servindu-se de pînzele lăsate acolo de pictor, ca de şorţuri de măcelar. Întors de la Londra, Pissarro hotărî să se stabilească în altă localitate. De cîţiva ani, valea rîului Oise, cu apele sale, cu iarba ei grasă, cu frunzişul, cu livezile şi cu cerul ei umed îl atrăgea. Ţinutul e bogat în teme de tot felul pentru un pictor în aer liber. De

24 În timpul Comunei, Courbet, în calitate de președinte al Federației Artiștilor, se grăbise să suprime Școala de belle-arte și Academia de belle-arte (n. a.).

altminteri, Daubigny e de multă vreme stabilit aici. Pissarro sfîrşise prin a alege Pontoise şi se instalase în acest orăşel pe rue de l'Hermitage, la numărul 26.

Adept hotărît al lucrului în aer liber, eliminînd fără şovăire din paleta sa «negrul, bitumul, tera de Siena şi ocrurile», Pissarro încearcă să-şi convingă prietenii de foloasele pe care le vor avea negreşit dintr-un contact strîns cu natura. Tot aşa de convins ca în primele zile de talentul lui Cézanne, îi dă zor să vină după dînsul la Pontoise.

Cézanne are o mare stimă pentru Pissarro. Mai presus de toate, îi apreciază echilibrul, bunul simţ, – aceste virtuţi de care el însuşi e lipsit în chip aşa de straniu. Dar nu preţuieşte mai puţin bunăvoinţa plină de tact a lui Pissarro; vorba şi purtarea sa cumpătată îl liniştesc. Acum, cu fiul său abia născut, copilul acesta de cîteva luni, nici gînd să se întoarcă la Aix. Pe de altă parte, Pissarro n-ar fi oare tocmai omul cel mai indicat să-l ajute cu sfaturile lui în anevoioasa evoluţie a picturii sale de azi? Există în Pissarro o supunere faţă de natură, care-l încîntă pe Cézanne. Măsurînd calea străbătută pînă acum, Cézanne îşi dă bine seama că trebuie să depăşească stadiul la care a ajuns. Asta era şi nu putea fi altceva decît o etapă. Trebuie să-şi mai învingă pornirile, să se constrîngă la mai multă obiectivitate. Pentru asta, îi lipseşte tehnica, meşteşugul; le va învăţa de la Pissarro.

Împreună cu Hortense şi cu fiul său, Cézanne soseşte în plină vară la Pontoise; trage în mahalaua Saint-Ouen-l'Aumône de la marginea tîrgului, la hanul. «Cerbul cel Mare» de pe strada Basse, la numărul 59. Cézanne găseşte la Pontoise o atmosferă dintre cele mai prielnice. Pissarro, care trecuse de patruzeci de ani, joacă

pe lîngă el rolul prietenului mai mare (Cézanne are acum treizeci şi trei de ani) – dar e un prieten mai mare, îndatoritor şi grijuliu. Pissarro înţelege admirabil caracterul prietenului său şi se pricepe de minune să uşureze raporturile dintre ei. Nu are de loc nevoie să se sileascâ la aceasta; modestia şi bunătatea sa naturală îi vor fi de ajuns pentru a dezarma susceptibilitatea bănuitoare a pictorului din Aix.

Cézanne se simte bine în căsuţa simplă de pe rue de l'Hermitage, unde îşi vede de gospodărie, tăcută şi la fel de binevoitoare, doamna Pissarro.

Doi sau trei alţi pictori care cutreieră locurile acelea alcătuiesc împreună cu Pissarro şi Cézanne un mic grup de prieteni. Se află acolo un anume Béliard, tînărul Victor Vignon şi, mai rar, Guillaumin care, nemaivrînd să facă foame, intrase din nou slujbaş într-o administraţie, la serviciul de Poduri şi Şosele al oraşului Paris. Împrejurimile de la Pontoise, peisajele calme şi strălucitoare ale ţinutului Vexin, atît de deosebite de frămîntata natură provensală, îl liniştesc şi pe Cézanne. Cu sufletul împăcat, îşi pune şevaletul alături de cel al lui Pissarro şi lucrează ascultînd sfaturile pe care i le dă prietenul său.

Pentru gustul lui Pissarro, paleta lui Cézanne e prea sumbră. «Nu pictăm niciodată în culori îndeajuns de luminoase», observase cu mult înainte Daubigny. «Nu picta niciodată decît cu cele trei culori primare şi derivatele lor imediate» îi spune Pissarro lui Cézanne.[25] Pissarro îşi

25 Mai e nevoie să amintim că se numesc culori primare culorile care nu pot fi descompuse, galbenul, roșul și albastrul? Culorile numite *binare* sînt culori obținute prin amestecul a două culori primare, cum ar fi oranjul (roșu și galben), verdele (galben și albastru), violetul

lucrează pînzele prin tuşe mici, ca să dea culorii întreaga ei forţă şi să comunice obiectelor reprezentate vibraţia aerului şi a luminii. Căci obiectele fac parte din atmosfera luminoasă în care se scaldă; culoarea lor proprie, altminteri spus «tonul local» e modificat de lumină. Mii de reflexe joacă pe obiecte. Mii de reflexe colorează de asemenea umbrele, care nu sînt niciodată negre. În lumină, de altfel, formele apar diluate. Natura, aşa cum o vede ochiul, nu e decît o aparenţă, dar tocmai această aparenţă trebuie fixată. Numai aici e adevărul. Pissarro îl îndeamnă pe Cézanne să se aşeze în faţa unui peisaj şi să redea pur şi simplu, în chipul cel mai banal, ceea ce vede, să traducă senzaţiile retinei fără a căuta să le interpreteze în vreo manieră oarecare; îl îndeamnă să evadeze din «eul» său, pentru a nu mai fi decît un observator atent, scrupulos, al realităţii exterioare.

Cézanne ascultă, îşi dă silinţa să facă aşa, încredinţat că metoda e cum nu se poate mai bună. E atît de convins de asta, încît nu ezită să copieze o pînză de Pissarro înfăţişînd un peisaj de la Louveciennes, pentru a pătrunde mai bine tehnica la care îl îndeamnă prietenul său. Nici o altă tehnică nu i-ar fi convenit mai bine acum; nici una n-ar fi fost mai potrivită pentru a-i permite să-şi atingă ţelul rîvnit: acela de a-şi stăpîni forţele interioare. Dacă într-adevăr nu există decît «temperamentul» *id est* forţa iniţială, care poate să ducă pe cineva la ţinta dorită, Cézanne mai ştia acum că orice forţă nestăpînită e o forţă

(roșul și albastrul). Acordurile de ton cele mai puternice rezultă din juxtapunerea unei culori primare și a culorii binare în compoziția căreia culoarea primară nu intervine: albastrul și oranjul, roșul și verdele, galbenul și violetul. Aceste culori se numesc *complementare.* Amestecul în cantități egale a culorilor complementare produce griuri neutre; în cantități inegale produce tonuri *rupte* (n. a.).

zadarnică, o energie irosită; o forţă reală este o forţă disciplinată.

Totuşi, Cézanne nu se supune decît cu greu acestei munci migăloase de analiză pe care i-o recomandă Pissarro. Fără să vrea, se lasă dus de temperament. În timp ce Pissarro, mai curînd un muncitor conştiincios decît o personalitate artistică bogată, nu trebuie să-şi dea nici o osteneală pentru a rămîne obiectiv în faţa naturii, în timp ce Pissarro îşi «atinge» uşor pînza cu pensula, el, Cézanne, se pomeneşte mereu «aruncînd» culorile nervos, în tuşe grase. Se înverşunează totuşi, silindu-se să înlăture din el pe acela ce fusese înainte. Pissarro e sigur de asta; o şi scrie de altminteri, lui Guillemet: Cézanne «va uimi pe mulţi artişti care s-au cam grăbit să-l condamne».

Pissarro nu e singurul de această părere. Nu departe de Pontoise, la Auvers-sur-Oise, se aşezase, chiar în anul acela, un om ciudat, un medic, doctorul Paul-Ferdinand Gachet. Cam de aceeaşi vîrstă cu Pissarro, doctorul Gachet are patruzeci şi patru de ani. Practică medicina la Paris pe rue du Faubourg-Saint-Denis unde, pînă în ultima vreme, îşi avea locuinţa. Dar motive familiale l-au silit să-şi caute o casă la ţară; se căsătorise cu puţin înainte de război, în 1868, şi tînăra lui soţie, mamă a unei fetiţe de trei ani şi care aşteaptă din nou un copil, e atinsă de ftizie. Aşadar, în luna aprilie a anului trecut, doctorul Gachet cumpărase, în Auvers, pe rue des Vessenots, o casă mare cu două etaje, un fost pension de fete, cu o vastă grădină terasată, şi de atunci îşi împarte timpul între capitală şi malurile rîului Oise. Personajul nu e lipsit de originalitate. Îmbrăcămintea lui pare stranie. Îl vezi umblînd prin Auvers în mantaua sa albastră de ofiţer sanitar de la 1870; vara poartă o şapcă albă, iarna o căciuliţă de blană. Îşi vopseşte părul în

galben, iar în zilele cu soare se plimbă sub o umbrelă albă, căptuşită cu verde. De un nonconformism absolut, doctorul Gachet – dornic de a fi la curent cu toate – manifestă ideile cele mai eretice, cele mai puţin admise. E liber-cugetător şi socialist; practică în medicină homeopatia (pe atunci la începuturile ei), se interesează de asemenea de frenologie şi chiromanţie.

Încă din tinereţe, îl preocupase pictura. Pictează şi face gravură, se vîră pe cît poate printre artişti. De altfel, pretinde că el însuşi se trage din pictorul flamand Jean de Mabuse. Legase prietenie cu Daubigny, care şi el locuieşte la Auvers, ca şi cu Daumier, retras, pe jumătate orb, în localitatea vecină Valmondois. Fireşte, în pictură, ca şi în oricare alt domeniu, preferinţele doctorului Gachet merg spre tot ce e nou şi revoluţionar. Îl admiră pe Courbet; frecventează cafenelele unde se naşte arta viitoare; îi cunoaşte şi-i preţuieşte pe Manet, Monet, Renoir şi Degas şi, bineînţeles, pe Pissarro. Omul e plin de rîvnă, de vioiciune, de entuziasm. Crede în viitorul mai bun al omenirii şi, filantrop, îngrijeşte într-ascuns bolnavii săraci din comună. La fel, adună de pe drumuri toate animalele de pripas şi trăieşte în mijlocul pisicilor şi cîinilor. La Pissarro l-a întîlnit pe Cézanne şi i-a văzut pînzele. Pentru el, nu încape îndoială că Cézanne e un pictor din seminţia celor mari. De aceea, ca întotdeauna dornic de a pătrunde în intimitatea unui artist de talent, îl îndeamnă să se instaleze la Auvers, unde va putea închiria o căsuţă şi se va simţi mai bine ca la Pontoise, într-o odaie de hotel.

Atras de propunere, în toamnă, Cézanne se mută la Auvers. Locuieşte acolo, la cîţiva paşi de familia Gachet, cu care se înţelege cum nu se poate mai bine. Doctorul Gachet e o fire foarte impulsivă, dar Pissarro l-a făcut

atent că, dacă vrea să păstreze relaţii bune cu pictorul, trebuie să-l menajeze, să evite discuţiile, să se ferească de a rosti anumite cuvinte, să nu caute a-i impune prezenţa sa, să nu-i dea, mai ales, nici un prilej care să trezească în Cézanne bănuiala că vrea cineva «să pună şaua pe el», şi totodată să ţină seama de groaza lui de a simţi o mînă străină pe dînsul, deci, să nu-l atingă nici măcar în treacăt; şi doctorul Gachet are într-adevăr grijă să urmeze întocmai sfaturile acestea.

Admiraţia neîndoielnică pe care doctorul şi-o exprimă pentru pînzele lui, îl face pînă la urmă pe Cézanne să-şi recapete încrederea. Se simte bine. Pentru prima oară se află într-un mediu care vădeşte un interes pasionat pentru lucrările lui. La drept vorbind, cine, în afară de Marion, îl luase cu adevărat în seamă pînă atunci? Aici Pissarro şi Gachet îi arată o grijă neobosită. Criticul Duret, căruia Zola, cu doi sau trei ani în urmă, refuzase să-i comunice adresa lui Cézanne, îi scrie în decembrie lui Pissarro că, dacă lucrul e posibil, «ar fi bucuros să vadă ceva de Cézanne, căci în pictură, el caută mai mult ca oricînd „oile cu cinci picioare”»; şi Pissarro îi răspunde îndată: «Din moment ce căutaţi oi cu cinci picioare, Cézanne va putea să vă satisfacă, căci are nişte studii foarte ciudate şi văzute într-o manieră unică.» Pînă şi Daubigny, întorcîndu-se o dată de pe malurile rîului Oise, unde îl surprinsese pe Cézanne pictînd, exclamă: «Am văzut o schiţă extraordinară; e de un tînăr, un necunoscut: un oarecare Cézanne!». De altfel, pentru toţi vremurile se arată prielnice. La începutul lui 1873, unele pînze ale lui Pissarro ating la Paris, în sălile de licitaţie, preţuri destul de mari; se oferă pînă la nouă sute cincizeci de franci pe una din ele. «Începem să ne croim un drum» îi spune

Pissarro lui Duret. Cézanne se simte bine. Ţinutul Auvers îi place. Locul – asta-i însuşirea lui cea mai de seamă – e foarte liniştit. Casele, multe acoperite cu paie, se înşiră în vale, la marginea păşunilor printre care curge rîul Oise, ascuns în spatele unui pîlc de plopi, sau se înalţă pe coastele dealului, în mijlocul livezilor, de-a lungul unor drumuri strîmte şi pietroase. Cézanne îşi înfrînează nerăbdarea; în faţa pînzei nu mai e decît ochi. Cu uimire şi încîntare, descoperă bogăţia naturii, minunată pentru cel ce ştie s-o observe cu migală, cu dragoste. Lirism, confesiuni grandilocvente, ce vorbe goale! Cézanne nu mai caută efectele acelea violente, puţin cam naive, prin care îşi exploata cu o strălucire facilă senzaţiile. Absorbit în contemplarea «motivului», încearcă să-i pătrundă nuanţele nenumărate. Pentru această modestă cercetare a naturii, orice i se pare bun acuma, cel mai banal obiect, cel mai simplu peisaj. Dar, – miracol! — tocmai atunci cînd nu se mai vrea decît un interpret, un slujitor al naturii, se defineşte pe el însuşi cu mai multă plenitudine ca oricînd. Dacă, în faţa pînzei, el devine peisaj, peisajul pe pînza lui devine Cézanne. Descoperind bogăţia lumii, descoperă propria sa bogăţie şi amîndouă se contopesc în acelaşi tot. Minunată unitate, al cărei limbaj este culoarea.

Răbdător, Cézanne îi învaţă alfabetul. Răbdător, limpezindu-şi acuitatea vizuală, Cézanne pătrunde în edificiul complex al culorilor, pe care i-l oferă lumea. Zile senine, aceste zile din 1873 petrecute la Auvers-sur-Oise. Cézanne îşi înfige şevaletul în faţa caselor acoperite cu paie, în faţa cîmpiilor, în faţa drumurilor şi pictează. Pictează casa doctorului Gachet, casa lui moş Lacroix, casa numită *a Spînzuratului.* El, care odinioară îşi mîzgălea pînzele furios, lucrează acum pe îndelete, ordonat,

îndîrjindu-se să redea cît mai exact ceea ce vede, punînd tuşă după tuşă cu o sîrguinţă gîndită migălos dinainte. Sarcina nu-i de loc uşoară pentru el. Niciodată mulţumit, mai îndreaptă ici, mai schimbă colo, împănînd pînza cu tuşe suprapuse care o îngroaşă, o acoperă cu o spuzeală de o infinită varietate de nuanţe, dîndu-i opulenţa caldă a unui smalţ frumos. De fapt, nu socoate niciodată pînza terminată. Pe măsură ce pătrunde înăuntrul realităţii, realitatea aceasta i se arată, pe neaşteptate, mai bogată decît o bănuise înainte şi el îşi împinge mai departe căutările. Zi de zi, săptămînă de săptămînă, lună de lună, reia într-una lucrul la aceleaşi pînze, dornic să meargă ceva mai departe, mereu tot mai departe. «Lasă tabloul ăsta, Cézanne, e gata, nu te mai atinge de el» îi spune uneori doctorul Gachet, convins că tot retuşîndu-şi lucrarea, riscă s-o strice. De altfel, lumea se schimbă mereu în jurul pictorului; pomii, cerul şi pămîntul iau altă înfăţişare cu fiecare anotimp; şi, prea îndelung elaborate, pînzele lui Cézanne reflectă această insensibilă schimbare la faţă a peisajului…

Relaţiile lui Cézanne cu Gachet continuă fără nici un nor. Cézanne se duce deseori în rue des Vessenots, ca să picteze o natură moartă. Doctorul îi pune la dispoziţie fructe, urcioare şi căni de vin, faianţe italiene, pahare cu desen în pătrăţele şi fel de fel de obiecte. Pentru dînsul, doamna Gachet culege flori pe care pictorul le pune în vaze olandeze. Într-una din zile, doctorul Gachet discută cu Cézanne despre Manet şi despre *Olympia* lui. Doctorul are pentru această pînză cea mai mare admiraţie. Oarecum necăjit de spusele doctorului, Cézanne îşi ia paleta şi, pe loc, cu o uluitoare repeziciune aşterne o replică la acea *Olympia modernă* pe care o mai pictase şi cu trei ani în

urmă. Atunci ratase într-o oarecare măsură tabloul, dar astăzi, întărit de străduinţele răbdătoare la care se supusese, duce la capăt, sub ochii uimiţi ai doctorului, o operă în culori strălucitoare, din tuşe uşoare, fină şi delicată în senzualitatea ei vaporoasă şi străbătută de cea mai subtilă ironie. Medicul îl felicită, încîntat de acest exerciţiu de înaltă virtuozitate.

Doctorul Gachet, care semnează lucrările sale artistice Van Ryssel (în flamandă «din Lille»), are pentru gravura în acvaforte, pe care o preferă picturii, o adevărată pasiune. O dată cu cumpărarea casei din Auvers, a putut să» şi pună în execuţie un proiect la care visa de multă vreme: de cum sosise acolo, îşi amenajase într-o şură un atelier de gravor, prevăzut cu tot materialul necesar. Doctorul Gachet însă nu se mulţumeşte să lucreze doar el în acvaforte. Nu lasă să-i scape nici un prilej pentru a face acestei arte o propagandă entuziastă. Cu el mai gravează cîteodată Guilluamin şi mai ales Pissarro. Bineînţeles, ar fi vrut să-l aducă şi pe Cézanne la acest mod de expresie. Îl îmbie şi nu-l mai slăbeşte cu invitaţiile şi argumentele. Cézanne cedează în cele din urmă; reproduce mai întîi în cupru o *Privelişte a Senei* de Guillaumin, pe care o avea Gachet, apoi gravează un portret al lui Guillaumin însuşi *(Guillaumin şi spînzuratul).* Dar după alte trei încercări, Cézanne părăseşte acest procedeu care, fără îndoială, nu-i convine de loc.

Doctorul Gachet nu-l încurajează pe Cézanne doar cu prietenia lui. Din cînd în cînd, îl mai ajută şi băneşte, cumpărîndu-i cîte o pînză. Desigur, nu-i dă pe ea un preţ prea mare; banii aceştia îi prind însă bine lui Cézanne, a cărui situaţie financiară nu este de loc strălucită. Nu are nici acum pentru a trăi – şi a o întreţine pe Hortense şi

copilul – decît modesta pensie de holtei pe care i-o trimite tatăl său.

Văzîndu-l, cu pantofii săi mari, cu sarica de căruţaş, cu şapca veche sau cu pălăria de pai îngălbenit, nici nu ţi-ar fi trecut prin minte că ai în faţă pe fiul unui bancher bogat. Ce-i drept, Cézanne nu se prea sinchiseşte de ţinuta lui. În ciuda veşmintelor ponosite, sau aruncate pe dînsul alandala, nu e lipsit totuşi de o anumită prestanţă. E înalt, bine înfipt pe picioarele subţiri, calcă sprinten şi-şi ţine capul drept. O barbă mare, nepieptănată îi cotropeşte faţa, dar în această faţă, ochii foarte vioi lucesc puternic. Certitudinea pe care o are, în pofida veşnicelor nemulţumiri, de a fi ajuns la adevărul artei sale, îl face să suporte fără a-şi pierde răbdarea neajunsurile existenţei materii ale şi chiar obligaţia, la care-l constrînge deseori modestia mijloacelor de trai, de a economisi pînza şi culorile; de cele mai multe ori nici nu pictează pe pînză, ci pe carton obişnuit.

Preţuirea ce i-o arată Pissarro şi Gachet continuă să fie pentru Cézanne o puternică îmbărbătare. Cei doi nu încetează să-l dovedească stima lor. Lăsîndu-şi o notă neplătită la băcanul Rondes de pe rue de la Roche din Pontoise, Cézanne, strîmtorat, îi propune negustorului să-şi plătească datoria cu cîteva pînze. Neliniştit, Rondes, dă fuga să-l întrebe pe Gachet de valoarea acestei oferte neobişnuite. «Ia-i picturile, răspunse doctorul, astea vor ajunge la mare preţ într-o zi.» Unul dintre institutorii şcolii de la Pontoise, unde învaţă fiii lui Pissarro, pe nume Rouleau, cumpără de asemenea la recomandarea lui Pissarro cîteva pînze de ale lui Cézanne. Mai mult încă decît Gachet, Pissarro e pentru dînsul – şi îşi dă foarte bine seama de asta – un adevărat tată: «Parcă-l bunul

Dumnezeu», spune Cézanne cu recunoştinţă.

Nutrind idei socializante, Pissarro întreţinuse înainte de război raporturi strînse cu un mărunt negustor de culori, Julien Tanguy, ale cărui opinii politice se înrudeau cu ale lui. Julien Tanguy, căruia cunoscuţii îi spun familiar moş Tanguy, e un breton de vreo 50 de ani. Făcînd parte dintr-o familie de ţesători foarte săraci de prin împrejurimile oraşului Saint-Brieuc, fusese mai întîi ghipsar; apoi se căsătorise cu o cîrnăţăreasă şi o bucată de vreme vîndu cîrnăciori de porc. Cu zece ani înainte de război, venise la Paris unde, după ce fusese slujbaş la Compania de Vest, intrase în 1865 ca preparator de culori într-o întreprindere foarte renumită, casa Edouard de pe strada Clauzel. Mai tîrziu, îşi încropise un atelier pe socoteala lui şi, pregătind singur culorile, se ducea să le vîndă ca ambulant, prin diversele locuri pe care începuseră să le frecventeze artiştii partizani ai picturii în aer liber, ca Monet sau Pissarro.

Aşa îl cunoscu pe acesta din urmă. Evenimentele Comunei au luat, din nefericire, o întorsătură foarte rea pentru Tanguy. Nu se ştie precis cum s-au petrecut lucrurile şi nici el, fără îndoială, nu o ştia. Sigur este că a fost făcut prizonier pe cînd lupta în rîndurile federaţilor[26], că a fost expediat la Satory, adus în faţa consiliului de război şi osîndit. Deportat la Brest (scăpat ca prin urechile acului de plutonul de execuţie) a mucezit acolo pînă mai lunile trecute cînd, graţie unuia dintre compatrioţii săi, un pictor academic Jobbé-Duval, care făcea parte din Consiliul Municipal al Parisului, putuse să obţină liberarea şi să se întoarcă în capitală, unde se apucă de vechea sa meserie. Deoarece casa Edouard se mutase tocmai atunci din strada

26 Așa își spuneau comunarzii (n. t).

Clauzel, Tanguy profită de ocazie şi deschide o prăvălie pe aceeaşi stradă, la numărul 14. Pissarro îl ajută să-şi refacă clientela şi-l pune în legătură cu Cézanne.

Pictorul şi negustorul se au numaidecît ca fraţii. Operele lui Cézanne îl cuceresc pe moş Tanguy; îl emoţionează originalitatea, noutatea lor, factura atît de diferită de a lucrărilor admise în mod obişnuit de cercurile oficiale – pe scurt, ele îi trezesc pe dată simpatia prin caracterul lor revoluţionar. Moş Tanguy e cel mai cumsecade om de pe pămînt. Sub înfăţişarea lui ştearsă şi cam necioplită, – trup îndesat şi greoi, faţa lată, mîinile mari – ascunde un suflet blajin şi săritor, care se reflectă în ochii lui albaştri şi naivi. E oricînd gata să-şi ajute un prieten, oricînd gata să dea pe datorie unui pictor fără bani, şi apoi să prelungească la infinit această datorie.

În felul său, moş Tanguy e un stoic. «Un om care trăieşte cu mai mult de cincizeci de centime pe zi, este o canalie» îi place să spună, frază care îl exprimă pe el însuşi, cu bunătatea, dar şi cu revolta lui. Căci, de cînd luptase printre comunarzi, de cînd dusese trai de ocnaş, moş Tanguy trecuse de partea revoluţionarilor. Negustor de culori, el ajută pictorii pe care oficialitatea nud acceptă. Pictorii aceştia sînt pictorii săi. Ei fac o pictură clară; şi el apără pictura clară. În revolta sa plină de naivitate şi de duioşie, această pictură clară el o asociază revoluţiei. A ajuta la triumful ei înseamnă a grăbi venirea zilelor luminoase de mîine. De altfel, lui Tanguy îi place pictura aceasta clară; nu poate suferi «pictura posomorîtă», îndrăgită de burghezi.

Lui Cézanne, – *domnul Cézanne,* cum îi spune cu respect – Tanguy îi va furniza de acum încolo pînze şi culori. Numai că, pictorul fiind veşnic strîmtorat, Tanguy

va accepta de la el, în schimbul furniturilor, cîteva opere, pe care va încerca să le vîndă în dugheana lui din strada Clauzel. Cézanne e încîntat de aranjament. Bine ar fi dacă şi ceilalţi negustori ar dovedi acelaşi interes pentru pînzele sale! Ah! bine ar fi ca semnele prielnice care s-au arătat în acest an 1873 să nu fi fost zadarnice!

În cercurile pictorilor e fierbere mare. La Salonul din primăvara trecută, refuzaţii au fost cu duiumul. Printre ei însă, nu se prea aflau cei din grupul Batignolles. De fapt, Manet a fost aproape singurul care prezentase unele lucrări. Ceilalţi, înţelegînd că juriul nu-şi va schimba niciodată atitudinea, s-au abţinut să trimită ceva. Succesul repurtat de Manet la Salon nu face de altminteri decît să-i întărească în această convingere. Căci dacă Manet triumfă, triumfă cu o pînză intitulată *Ţapul cu bere,* care nu pare să vădească – departe de aşa ceva – vreun progres faţă de pînzele sale anterioare. Influenţat de Frans Hals, *Ţapul cu bere* te face să exclami «parcă am mai văzut asta». Manet triumfă, dar e un triumf de proastă calitate care dovedeşte îndeajuns că nu poţi obţine succese oficiale decît în schimbul unor concesii obligatorii, turnînd «apă în ţapul tău cu bere». Trebuie să încerci să te impui publicului într-alt loc decît la Salon. Azi, tinerii pictori încep să reţină atenţia cîtorva amatori; unele din pînzele lor, vîndute la licitaţie, ating preţuri destul de ridicate. De ce n-ar organiza propria lor expoziţie?

Astfel, ar ajunge de-a dreptul sub ochii publicului care ar putea să-şi dea seama de ceea ce urmăresc ei mult mai bine decît la Salon, unde pînzele lor, cînd au întîmplător norocul de a fi primite, sînt împrăştiate în mijlocul atîtor tablouri care se bat cap în cap. Mai avuseseră această idee înainte de război, dar n-au putut s-o realizeze, lipsindu-le

banii. Astăzi, împrejurările sînt altele. Trecuse timp de atunci. Cu orice preţ, tinerii pictori trebuie să încerce să iasă din această izolare în care dictatura juriului ameninţă său ţină la infinit. Se simt cu atît mai zoriţi să-şi încerce norocul, cu cît la începutul anului 1874, Durand-Ruel se vede silit să înceteze el însuşi de a le mai cumpăra pînzele; nu poate să le plaseze decît cu greu, şi ceea ce-i mai grav, mulţi dintre colecţionarii care îi erau clienţi nu mai aveau încredere în el de cînd se interesa de unii ca Pissarro, Monet sau Sisley, convinşi că şi-a pierdut orice simţ critic, dacă nu chiar şi minţile. Pe deasupra, criza economică de care suferea Franţa, după scurta perioadă de prosperitate de după război, vine să sporească dificultăţile financiare, ca şi grijile pictorilor privind ziua de mîine.

Alături de Monet şi Degas, Pissarro era unul dintre artiştii care se zbăteau cel mai mult pentru ca proiectul acesta al expoziţiei să se înfăptuiască. Bineînţeles, e încredinţat că Cézanne va participa – şi că, cu acest prilej, talentul vădit al prietenului său se va impune în sfîrşit publicului care, pînă atunci nu putuse încă să-şi dea seama de eforturile lui.

La Paris, Zola, pe care Cézanne nu-l întîlnise probabil decît întîmplător în ultimele luni, îşi continuă cu tenacitate redactarea volumelor din ciclul *Familia Rougon-Macquart.* Tenacitate meritorie, căci succesul nu prea pare să răsplătească, cel puţin deocamdată, dîrzenia lui de scriitor. Primele două volume ale seriei, *Izbînda familiei Rougon* şi *Goana după avere* nu obţinuseră nici măcar un succes de stimă; puţine articole în presă, sau chiar de loc, iar vînzarea mai rău decît mediocră. Şi, culmea ghinionului, editorul lui Zola dăduse faliment. Noul său editor,

Charpentier, îi lansase cu cîteva luni în urmă cel de-al treilea volum, *Pîntecul Parisului,* dar nici acesta nu e primit decît cu indiferenţă. Atîta pagubă! Zola continuă încăpăţînat, metodic, fără a-şi părăsi masa de lucru, mînat de o voinţă pe care nimic n-ar fi putut s-o mai slăbească.

În creuzetul uriaşei sale creaţii, pe care o va duce al capăt oricare ar fi piedicile, aruncă tot ceea ce văzuse, trăise şi învăţase. Îl zugrăvise pe Solari în *Izbînda familiei Rougon*. În *Pîntecul Parisului* creionase, sub numele Claude Lantier, un portret sumar a lui Cézanne; simplă schiţă a personajului pe care îşi propune să-l adîncească într-o zi, mai tîrziu, pentru ca, gîndind cu «o amară şi sîngerîndă milă» la vechiul său prieten, la «falimentul geniului», să înfăţişeze «zbuciumul groaznic al neputinţei».

II. PUBLICUL

Succesul este totul, monseniore şi totuşi ce dovedeşte succesul? Nimic... El depinde de loc, de timp, de împrejurări...

ELÉMlR BOURGES: *Păsările zboară şi Florile cad.*

În aşteptarea expoziţiei pe care au plănuit-o prietenii săi, Cézanne vine din nou la Paris şi se instalează într-o căsuţă cu două etaje, pe strada Vaugirard, la numărul 120. Curînd va trebui să se întoarcă la Aix, unde părinţii săi îl cheamă. În primăvara asta a anului 1874, se împlinesc trei ani de cînd părăsise Provenţa, şi această absenţă care se prelungeşte la nesfîrşit, trebuie pînă la urmă să-i pară suspectă bancherului. «V-am mai spus în privinţa asta, încearcă să explice Cézanne părinţilor săi, că îmi place să

stau lîngă voi mai mult decît vă închipuiţi, dar că o dată ajuns la Aix, nu mai sînt liber, că atunci cînd doresc să mă întorc la Paris trebuie totdeauna să mă lupt ca să pot pleca; şi chiar dacă nu vă împotriviţi hotărît cînd vreau să plec, sînt totuşi foarte mîhnit de rezistenţa pe care o întîmpin din partea voastră. Aş dori mult să nu mi se mai îngrădească libertatea de a acţiona şi atunci cu dragă inimă m-aş grăbi să mă întorc.»

Oricare ar fi partea de adevăr cuprinsă în aceste afirmaţii, Cézanne ascunde, bineînţeles, motivul principal care-l ţine departe de Aix. Nu-i surîde nicidecum să-l lase singuri la Paris pe Hortense şi pe micul Paul, pentru care sentimentele sale paterne sînt din ce în ce mai puternice. Pe de altă parte, să-i aducă în Provenţa, ar fi prea riscant. Şi aşa, amînă mereu pentru mai tîrziu plecarea, temîndu-se că la Aix ai lui îl vor reţine prea mult; de aceea se plînge, de aceea pledează; va merge bucuros la Aix, dar va pleca de acolo cînd va vroi. Pînă una alta, ar fi dorit mult ca tatăl său să-şi desfacă mai larg băierile pungii şi să-i sporească pensia la două sute de franci pe lună, căci numai cu chiu cu vai poate face faţă nevoilor alor săi şi ale lui însuşi. «Asta îmi va permite, scria el cu şiretenie cam cusută cu aţă albă, să mă stabilesc pentru o bucată de vreme la Aix şi mi-ar face mare plăcere să lucrez în sudul Franţei, ale cărui privelişti oferă atîtea posibilităţi pentru pictura mea. Credeţi-mă, stăruie el, îl rog pe tata să fie atît de bun şi să-mi împlinească această cerere: astfel voi putea, aşa gîndesc, să fac acolo studiile pe care ţin să le urmez.» Mulţi prieteni ai lui Cézanne sînt şi mai săraci ca dînsul. Fără fondurile avansate de Degas, care are avere, şi de Henri Rouart, un inginer care se ocupă cu pictura, cine ştie, poate că expoziţia n-ar mai fi avut loc. Ar fi fost greu,

ce-i drept, să le ceri participanţilor o contribuţie prea mare. Ah! expoziţia asta, la cîte discuţii nu dă naştere! Mai întîi, capul grupului, Manet, pentru care contează numai calea oficială a Salonului, refuză hotărît să participe. «Nu mă voi compromite niciodată expunînd alături de domnul Cézanne!» spune el ca să curme orice discuţie; în ochii lui, Cézanne nu e decît «un zidar care pictează cu mistria».

De altminteri, Manet nu-l prea are la inimă nici pe Renoir, socotindu-l un «om de treabă rătăcit în pictură». Pissarro, trebuie să recunoaştem, n-a reuşit prea uşor să-şi convingă confraţii să-l admită pe Cézanne, în care unii din ei văd un talent prea îndrăzneţ, iar alţii nu-l găsesc destul de înzestrat. De fapt, unii membri ai grupului, Degas mai ales, se tem ca publicul să nu fie prea şocat de operele prezentate.

Nu sînt întru totul de acord cu ceilalţi participanţi şi, pentru a atenua efectul pe care aceştia din urmă îl vor provoca, ar vrea să apelez la un număr cît mai mare de artişti – îndeosebi artişti de o factură mai obişnuită, dintre aceia care expuneau la Salon. Deoarece astfel va fi redusă contribuţia bănească a fiecăruia, ei sfîrşesc prin a obţine adeziunea camarazilor.

Totuşi, măsura aceasta nu trebuie să fi potolit îndeajuns temerile unora dintre pictori, cum e Guillemet, bunăoară, care începe să dea înapoi, renegînd ca pe nişte păcate ale tinereţelor vechile sale entuziasme şi arătîndu-se din ce în ce mai hotărît să aleagă onorurile şi cîştigul în locul îndrăznelii şi al libertăţii; de altfel, la Salonul din 1872, obţinuse ca răsplată a supunerii sale, o menţiune de onoare. Ciorovăielile acestea dovedesc îndeajuns că grupul e lipsit de omogenitate. Atît de mare li-e teama ca nu cumva să pară că vor să întemeieze o nouă şcoală, încît

Renoir ajunge chiar să respingă şi banalul titlu *La Capucine* pe care Degas îl propune grupului lor. Expozanţii se vor prezenta pur şi simplu publicului sub denumirea foarte neutră de Societatea anonimă cooperativă a artiştilor pictori, sculptori, gravori etc.

În sfîrşit, puţin cîte puţin, lucrurile se limpezesc. Numele de *La Capucine* îi venise în minte lui Degas, datorită faptului că Nadar, fotograful, părăsind vastele încăperi pe care le ocupa în Boulevard des Capucines, la numărul 35, colţ cu strada Daunou, consimţise să le cedeze grupului. Expoziţia se va deschide cu două săptămîni înainte de Salon, adică la 15 aprilie şi va ţine o lună; publicul va fi admis nu numai de la orele 10 la orele 18, ci şi de la orele 20 la 22; preţul de intrare va fi de un franc. La sugestia lui Pissarro, grijuliu ca întotdeauna să nu fie nimeni nedreptăţit, regulamentul prevede că: «o dată lucrările rînduite după mărime, locul lor în expoziţie se va hotărî prin tragere la sorţi». Aceste lucrări, în număr de o sută şaizeci şi cinci, sînt semnate de douăzeci şi nouă de participanţi. Alături de Cézanne, care prezintă *Casa spînzuratului,* un peisaj din Auvers şi *Olympia modernă,* alături de Monet, Renoir, Pissarro, Sisley, Guillaumin, Degas, Berthe Morisot, există şi artişti ale căror lucrări stîrnesc mai puţin nedumerirea publicului. Probabil că Degas nu se înşală cînd îşi arată neliniştea în privinţa felului în care va fi apreciată expoziţia. O asemenea manifestare capătă prin ea însăşi un caracter excepţional. E o dovadă de independenţă faţă de juriul Salonului, singura autoritate recunoscută în materie de artă; ea afirmă o voinţă de a rupe cu tradiţia, se înfăţişează ca o sfidare; ideea unei astfel de expoziţii nu se poate să fi încolţit decît în mintea unor rătăciţi de ale căror

manifestări eşti îndreptăţit să te temi, ca unii ce sînt fraţi de cuget cu ucigaşii ostaticilor şi cu femeile acelea care turnau gaz peste foc la incendiile din zilele Comunei.

Într-adevăr, abia inaugurată, expoziţia stîrneşte ostilitatea cea mai violentă, o explozie de rîsete şi sarcasme. O mulţime de vizitatori dă buzna în sălile lui Nadar, cînd ameninţătoare, cînd hlizindu-se, în faţa lucrărilor prezentate. Contrariu celor prevăzute de Degas, publicul trece nepăsător pe lîngă operele de o factură oarecum obişnuită, oprindu-se numai în faţa lucrărilor expuse de «intransigenţi».

Pe ei şi numai pe ei, pe intransigenţi, vrea să-i vadă lumea. Dumnezeule, cît de «îngrozitoare», de «proaste» şi cît de «murdare» sînt pînzele lor! «Pictura asta e lipsită de bun simţ»[27]. Toţi aceşti pretinşi artişti au mintea sucită[28]. Oameni cu retinele bolnave, cum poţi întîlni printre istericii internaţi la Salpêtrière; unul vede totul în violet, altul distinge în toată natura un albastru vînăt[29]. Să le plîngi de milă! Unii rîd în hohote. Alţii rînjesc. Ştiţi cum fac pictorii aceştia un tablou? Încarcă pur şi simplu cu vopsele un pistol şi trag în pînză de la un pas; nu le mai rămîne după aceea decît să iscălească. Nişte panglicari! Criticii serioşi, fireşte, se feresc să scrie despre acest bîlci al mîzgălelilor, tocmai bun pentru a stîrni glumele fiţuicilor satirice. Puţinii critici care catandisesc să vorbească de expoziţie o fac în termeni veninoşi. Ba unii dintre ei îşi dau

---

27 Părere exprimată de O'Squarr în «Courier de France» din 6 aprilie 1877 (n. a.).

28 Părerea unui oarecare Guichard, într-o scrisoare către mama pictoriței Berthe Morisot (n. a.).

29 Părerea lui Huysmans, exprimată în cartea sa L'Art Moderne (n. a.)

chiar o lăudabilă osteneală de a înţelege; şi cîteodată, reuşesc să descopere anumite merite unor opere de Renoir sau Monet, de Pissarro sau Degas. Dar n-ar putea merge mai departe. N-ar putea merge pînă la Cézanne, căruia nici un juriu, după cum remarcă Jean Prouvaire, criticul ziarului *Le Rappel,* «nu-i întrezărise nici măcar în vis posibilitatea» de a i se accepta vreo pînză. Cézanne! Oh! Nu, pentru numele lui Dumnezeu, să nu-mi vorbiţi de Cézanne! Făcîndu-se ecoul opiniei generale, Marc de Montifaud nu ezită să scrie fără înconjur în *l'Artiste:* «Cézanne pare doar un soi de nebun care pictează agitat de *delirium tremens.»*

Un asemenea succes de scandal atrage atenţia revistei *Charivari.* Unul dintre redactorii ei, Louis Leroy găseşte în sălile din Boulevard des Capucines subiectul unui articol hazliu, pe care-l intitulează, botezîndu-i în felul său pe *intransigenţi:* «Expoziţia Impresioniştilor».

În acest articol, Louis Leroy povesteşte vizita sa acolo, însoţit de un personaj imaginar, Joseph Vincent, peisagist medaliat, elev al lui Bertin.

«Imprudentul venise fără să se gîndească la ceva rău; credea că o să vadă pictură cum se vede peste tot, şi bună şi rea, mai degrabă rea decît bună, dar nu una care să atenteze la bunele moravuri artistice, la cultul formei şi la respectul maeştrilor. — Ah! forma! Ah! maeştrii! Nu ne mai trebuie de-alde astea, sărmane prietene! Am schimbat placa. Intrînd în prima sală, Joseph Vincent simţi o primă lovitură dînd cu ochii de Dansatoarea *domnului Renoir.*

— Ce păcat, îmi spuse el, că pictorul ăsta, cu o oarecare pricepere a culorii, nu desenează mai bine; picioarele dansatoarei sale sînt tot aşa de scămoşate ca şi

mătasea străvezie a jupoanelor.

— Sînteţi aspru cu el, îi răspunsei, desenul acesta e, dimpotrivă, foarte îngrijit.

Elevul lui Bertin, crezînd că iau lucrurile în rîs, se mulţumi să ridice din umeri fără a-şi da osteneala să-mi răspundă. Apoi, pe nesimţite, cu aerul meu cel mai naiv, îl dusei în faţa tabloului Cîmp arat *de domnul Pissarro. La vederea acestui peisaj formidabil, omul crezu că sticlele ochelarilor săi se aburiseră. Le şterse cu grijă, apoi şui puse din nou pe nas.*

— Pe toţi dracii! izbucni el, asta ce-o mai fi?

— Vedeţi... e o brumă albă pe nişte brazde adînc arate.

— Astea-s brazde, asta-i brumă? Dar sînt nişte răzuituri de paletă aruncate uniform pe o pînză murdară. Asta n-are nici cap, nici coadă, nici lungime, nici lăţime, nici început, nici sfîrşit.

— O fi... dar izbuteşte să fixeze impresia.

— Nostimă impresie, n-am ce zice! Aoleu! Şi asta ce mai e?

— O Livadă *a domnului Sisley. Îţi recomand copăcelul din dreapta; e vesel; dar impresia...*

— Ia mai slăbeşte-mă cu impresiile dumitale!... Nu văd nimic aici şi nici nu-i nimic de văzut.

Vizita continuă tot aşa. În faţa tabloului *Boulevard des Capucines* al lui Monet, Joseph Vincent începe să-şi bată joc:

— Ah! Ah! Asta zic şi eu că-i reuşit! Ori e impresie, ori n-am eu habar... Numai că fii bun de-mi spune ce reprezintă puzderia aia de pete negre din josul tabloului?

— Dar, răspunsei, sînt oamenii care se plimbă.

— Care va să zică şi eu arăt aşa cînd mă plimb pe Boulevard des Capucines? Fir-ar să fie! Îţi rîzi de mine, nu?

— Vai, crede-mă, domnule Vincent...

— Dar petele astea au fost obţinute prin procedeul folosit la spoitul pietrelor de fîntîni: fleaşc! fleaşc! Dăi înainte cum îţi vine! E nemaipomenit, îngrozitor! Simt că mă loveşte damblaua!

Sub influenţa acestei picturi, Joseph Vincent începe într-adevăr să bată cîmpii, să devină «impresionist». Ajuns în faţa unei marine de Monet, intitulată *Impresie, Răsărit de soare,* exclamă: «Ah! Ia te uită, ia te uită! îl recunosc, ăsta e favoritul lui papà Vincent! „Impresie", eram sigur – tocmai îmi şi ziceam, pentru că sînt impresionat, trebuie să existe aici o impresie… şi cîtă libertate, cîtă uşurinţă în execuţie! hîrtia de tapetat în stadiul embrionar e mai reuşită decît marina asta!» Vederea pînzei lui Cézanne *Olympia modernă,* sfîrşeşte prin a-l face să-şi piardă minţile:

Creierul clasic al lui papà Vincent, atacat din prea multe părţi deodată, se sminti cu totul.

Oprindu-se în faţa unui vardist care păzea toate aceste comori şi, luîndu-l drept un portret, se apucă să-mi facă asupra lui o critică foarte tare.

— Ia te uită şi la ăsta! spuse el ridicînd din umeri. Din faţă are doi ochi… şi un nas… şi o gură! Impresioniştii nu şi-ar f bătut capul cu asemenea detalii. Cu truda pe care pictorul a cheltuit-o în aceste mărunţişuri inutile, domnul Monet ar fi făcut douăzeci de vardişti parizieni!

— Ia mai circulă niţel, tu ăl de colo! îi spune

«portretul».

— Îl auzi! Nici graiul nu-i lipseşte! Trebuie să fi lucrat multă vreme pedantul care l-a zmîngălit pînă să-l scoată aşa!

Şi pentru a da esteticii sale seriozitatea cuvenită, papà Vincent începu să ţopăie bătîndu-şi capul în faţa gardianului încremenit, ţipînd cu o voce gîtuită: – Ura! Sînt impresia care merge înainte, cuţitul de paletă răzbunător, Boulevard des Capucines *al domnului Monet,* Casa Spînzuratului *şi* Olympia Modernă *ale domnului Cézanne. Ura! Ura! Ura!»*

Cézanne, mai mult chiar decît prietenii săi, e răsplătit pentru străduinţele sale. E pentru întîia dată cînd publicul parizian poate să-i vadă lucrările, iar primirea ce i se tace e, netăgăduit, dintre cele mai încurajatoare! Totuşi, Cézanne nu pare să se sinchisească din cale afară de această primire, de glumele proaste cu care sînt batjocorite în fiecare zi cele trei tablouri ale sale, sau cel puţin nu arată. E drept că se numără printre puţinii expozanţi care reuşesc să vîndă o pînză.

Întruna din zile, un om de vreo cincizeci de ani, chipeş la faţă, cu o privire luminoasă, intră în expoziţia acestor pictori care, de cînd apăruse articolul lui Louis Leroy, sînt numiţi în derîdere «impresionişti»[30]. Privind *Casa*

30 Cuvîntul *impresie,* dacă nu *impresionism,* aplicat picturii noi, era totuși folosit de multă vreme. «E într-adevăr păcat, scrisese Théophile Gautier despre Daubigny, că acest peisagist se mulțumește cu *o impresie* și nesocotește în așa măsură detaliile.» Despre același pictor, Odilon Redon spusese într-un fel asemănător în 1868, că era «pictorul unui moment, al unei impresii». Careva îi dăduse chiar lui Daubigny titlul de «șef al școalei impresiei». Pe de altă parte, Castagnary scrisese în 1865 despre Jongkind că la acest pictor «totul se bizuie pe

Spînzuratului, începe, cam nedumerit, să dea din cap… Se vede bine că pînza asta nu-i place, îl supără. Încearcă să-şi argumenteze părerea în faţa fiului său care-l însoţea. Dar pînza, pe măsură ce vorbeşte despre ea şi o analizează cu de-amănuntul, i se impune. Tabloul se afirmă prin arhitectura lui, prin culoare, prin forţa expresivă. «Hotărît, nu pricepem nimic din ce-i în pînza asta, exclamă el brusc. Sînt lucruri excepţionale în ea. Trebuie să am ceva din pictorul acesta!» Şi contele Armand Doria, marele colecţionar care, cu douăzeci de ani în urmă, îl apărase pe Corot, se grăbeşte să cumpere *Casa spînzuratului.*

Cineva ar fi putut să răspundă atacurilor a căror ţintă erau «impresioniştii»: Zola. Dar Zola nu se mai interesează de pictură, nici de cei pentru care se războise odinioară. Dacă vine prin sălile din Boulevard des Capucines, o face numai pentru a-şi lua note, care într-o zi îi vor servi la romanul al cărui erou va fi Cézanne, vine numai pentru a observa acolo mulţimea batjocoritoare şi neroadă ale cărei reacţii le schiţează, cum s-ar zice, «pe viu». «Îşi fac cu cotul, se strîmbă de rîs… Fiecare pînză avea succesul ei, oamenii se strigau de la distanţă pentru a-şi arăta „una bună", vorbele de haz treceau necontenit din gură în gură… Feţele se congestionau în zăpuşeala tot mai mare, fiecare cu gura căscată şi tîmpită a ignoranţilor care judecă pictura exprimînd toate măgăriile, toate reflecţiile absurde, toate glumele stupide şi răutăcioase de care e în stare imbecilitatea burgheză la vederea unei opere originale»[31]. Zola nu mai are în cap decît ciclul său *Familia*

impresie». Cuvîntul *impresie* era de altfel folosit în mod curent de către Manet în legătură cu propiile sale lucrări. (Citatele se găsesc în «Istoria Ipresionismului» de John Rewald) (n. a.).

31 Emile Zola – *L'Oeuvre* (n. a.).

Rougon-Macquart, din care patru volume apăruseră (ultimul, *Cucerirea oraşului Plassans, tocmai* ieşea de sub tipar) şi nu se vînd de loc.

Zola se gîndeşte oare să-i vorbească lui Cézanne de pînzele lui? Foarte puţin probabil. În ceea ce priveşte lucrările pictorului, Zola se închide de acum încolo într-o tăcere prudentă. În ciuda acestei divergenţe fundamentale, Cézanne şi Zola rămîn credincioşi vechii lor prietenii. Această prietenie a lor, Zola o evocă, chiar în anul acela în ale sale *Noi povestiri pentru Ninon,* unde îşi deapănă cîteva din amintirile de la Aix. Puţin cîte puţin însă viaţa îi desparte, cum îi despărţise şi de Baille. (Într-adevăr, ce-o fi devenit Baptistin Baille?) Acum, Cézanne nu mai întîlneşte decît pictori; şi Zola numai literaţi. La joile scriitorului, Cézanne se arată rareori. Cu atît mai rar cu cît doamna Zola nu pare să simtă o prea mare simpatie pentru el, biet artist ratat, cu hainele neîngrijite şi cu un limbaj nu tocmai cioplit. Fosta florăreasă din piaţa Clichy are încă şi mai puţină stimă pentru Hortense... Mai bine să nu ai de-a face cu asemenea oameni!

Cézanne, care se hotărîse în sfîrşit să plece la Aix, îndată după expoziţie, i-a promis lui Pissarro că vine la Pontoise să-şi ia rămas bun de la el. Dar, fără îndoială, trebuie să presupunem că Cézanne nu primise glumele neroade ce se făcuseră pe socoteala lui cu atîta seninătate, cum lasă să se vadă. Pesemne că nu-l trage inima să se întîlnească cu nimeni, fie chiar şi cu omul cel mai apropiat de dînsul.

Într-o zi, la sfîrşitul lui mai, părăseşte Parisul fără să mai vadă pe nimeni.

III. HUIDUIELILE ŞI TĂCEREA

Vrem să ne dăm tărîmuri întinse şi ciudate unde misterul în floare îmbie pe cel care vrea să-l culeagă.

Sînt acolo jocuri noi, culori încă nemaivăzute.

Mii de fantasme lunecînd uşoare.

Cărora noi trebuie să le dăm o realitate.

GUILLAUME APPOLLINAIRE

Anii nu muiaseră de loc firea dîrză a lui Louis-Auguste.

Moşneagul acesta de şaptezeci şi şase de ani, din autoritar devine tiranic. Se înţepeneşte într-o intransigenţă care, nemaiavînd să se exercite în afacerile băncii, se abate asupra celor mai neînsemnate lucruri. De o zgîrcenie bolnăvicioasă, bătrînul bancher e cu ochii la toate, scotoceşte peste tot, bănuitor faţă de oricine. La treizeci şi cinci de ani, Cézanne rămîne în faţa lui tot aşa de neajutorat ca pe vremea cînd era un copil.

Louis-Auguste îi poartă de altfel oarecare pică acestui fiu care nu numai că-i trădase speranţele, dar, pe deasupra, se mai pune astăzi şi în postura caraghioasă de a stîrni cu mîzgălelile lui batjocura gazetelor din Paris. Îl tratează cu un fel de milă ursuză, certîndu-l, complăcîndu-se în a-i refuza ceea ce cere (şi în primul rînd, bineînţeles, de a-i spori ajutorul lunar), discutînd la infinit dacă se va învoi sau nu să-l lase să plece din nou. Fireşte, îi deschide toate scrisorile înainte de a i le da, aşa că Cézanne nu poate să primească veşti de la Hortense şi de la micul Paul.

În ciuda acestor sîcîieli, Cézanne se împacă cu şederea la Aix. A regăsit-o cu mare bucurie pe mama sa, căreia i-a destăinuit, pare-se, că are un copil. Nu mai mică îi este

mulţumirea de a-şi vedea iar Provenţa natală, ale cărei peisaje îl conving, încă o dată, că nu se înşelase, că într-adevăr culoarea e «locul în care creierul nostru şi universul se întîlnesc». Cézanne uită astfel numaidecît necazurile sale pariziene şi, cu sufletul senin, începe să picteze. E sigur de el însuşi, de drumul pe care pornise. Cînd află din ziare că Guillemet, alunecînd definitiv pe făgaşul concesiilor academice, obţinuse la Salonul din anul acela o medalie clasa a doua, îşi zice: «Iată dovada că apucînd pe calea Virtuţii eşti întotdeauna răsplătit de oameni, dar nu şi de pictură.»

Într-una din zile, Honoré Gibert, care de la 1870 îl înlocuise pe tatăl său la direcţia muzeului şi a şcolii de desen din Aix, îi cere lui Cézanne permisiunea de a-i vizita atelierul; în urma articolelor pe care le citise despre «impresionişti», ar vrea «să vadă cu ochii lui cît de mare e primejdia picturii acesteia.» Cézanne e aşa de bine dispus, că se învoieşte de îndată, nu însă fără să-l prevină ironic pe Gibert că, examinînd «produsele» sale n-ar putea să-şi facă o idee exactă despre «progresul răului», că pentru asta ar trebui «să vadă lucrările marilor criminali de la Paris». «După care Gibert a venit, îi povesteşte Cézanne lui Pissarro, şi cînd i-am spus, bunăoară, că dumneata înlocuieşti modelajul prin studiul tonurilor şi cînd am încercat să-l fac să înţeleagă asta, arătîndu-i unele obiecte ce pot fi motivul unei naturi moarte, a închis ochii şi mi-a întors spatele. Dar a spus că înţelege şi ne-am despărţit mulţumiţi unul de celălalt... E un om cumsecade, care m-a îndemnat să nu mă las, căci răbdarea e măsura geniului etc». Vara e toridă (în ziua de 9 iulie, la Paris se înregistrează 34 de grade la umbră). Cézanne lucrează. Pe la sfîrşitul lunii iunie, sosind de la Paris, Valabregue îi

aduce o scrisoare de la Hortense; toate-s cum nu se poate mai bine în strada Vaugirard şi «micuţul» e sănătos. Cézanne lucrează liniştit. Face peisaje. Aceste peisaje ale Provenţei, el le tratează ca şi cum ar fi fost de pe la Pontoise sau Auvers: ceruri ploioase, înmuguriri pline de sevă, forme care se diluează într-un nimb de ceaţă, belşug de verde şi albastru. Elevul lui Pissarro e într-adevăr acum un pictor «impresionist». Totuşi, spre deosebire de colegii săi, dintr-o pornire a firii sale, o exigenţă a latinului din el, Cézanne nu se mulţumeşte doar să tălmăcească nişte «impresii»; simte o nevoie înnăscută de a; şi organiza pînza, de a-i da o ordine, un ritm, o unitate – de a o intelectualiza. Desigur, «impresionismul» ba învăţat pe Cézanne totul, sau cel puţin esenţialul şi mai cu seamă preponderenţa culorii; dar există în «impresionism» o anumită tendinţă spre superficial care, fără ca Cézanne să-şi dea bine seama, îl stînjeneşte, şi pe care, mai mult sau mai puţin intenţionat, el caută s-o remedieze. Cézanne lucrează.

În ciuda dificultăţilor pe care i le creează tatăl său şi a plăcerii ce ar fi avut-o poate, în alte împrejurări, de a-şi prelungi şederea (are atîtea probleme de rezolvat în legătură cu pictura), în septembrie, Cézanne e din nou alături de Hortense. Cele cîteva luni de singurătate şi de meditaţie la Aix îi făcuseră mult bine. În faţa lui, viitorul se arată plin de promisiuni. Ce importanţă mai are chelălăitul cîtorva javre stupide! Cézanne îşi spune că, neîndoios, va veni o zi cînd lumea va recunoaşte meritele picturii sale. E atît de convins de asta, încît el, care de obicei e aşa de rezervat cînd e vorba de arta lui, nu ezită să-i mărturisească mamei sale: «Încep să mă simt mai tare decît toţi cei care mă înconjură şi tu ştii că buna părere pe

care o am despre mine nu mi-a venit decît după ce m-am gîndit bine. Mai am încă de lucru, precizează el, dar nu pentru a atinge acea „perfecţiune” care stîrneşte admiraţia imbecililor şi care, în mod obişnuit atît de preţuită, nu e decît o treabă de meseriaş, făcînd ca orice operă ieşită din ea, să fie neartistică şi comună. Nu trebuie să mă străduiesc în a desăvîrşi o pînză decît din plăcerea de a face ceva mai adevărat şi mai ştiinţific. Şi crede-mă, vine întotdeauna şi clipa cînd te impui, cînd capeţi admiratori mai entuziaşti, mai convinşi decît cei care nu se lasă cuceriţi decît de o amăgitoare aparenţă.» Nici chiar realitatea materială a succesului – a viitorului succes – nu lipseşte din speranţele lui Cézanne. «Momentul e foarte rău pentru vînzare; toţi burghezii se zgîrcesc să-şi dea gologanii, dar asta se va sfîrşi», declară el cu convingere. Niciodată Cézanne nu fusese atît de sigur pe el. De altminteri, cu fruntea înaltă care-i descopere o chelie precoce, cu părul lung ce-i cade pe ceafă, cu barba deasă, cu ochii negri şi îngînduraţi, dă o impresie de forţă şi maturitate. Se apropie de ţelul visat. Cum îi spune mamei sale, de acum încolo va fi de ajuns să aprofundeze tot mai atent, mai scrupulos, mai pasionat studiul naturii, pentru a-şi realiza într-o zi dorinţa încolţită tainic în sufletul său, de a deveni acel pictor unic, la care rîvneşte.

Şi-a regăsit însă prietenii într-o situaţie foarte puţin încurajatoare. Huiduielile cu care a fost întîmpinată expoziţia lor din primăvară erau singurul rezultat limpede al acestei manifestări. Nu vînduseră nimic, şi, pentru a avea din ce trăi, sînt nevoiţi să-şi dea pînzele, cînd se iveşte prilejul, la preţuri derizorii: patruzeci de franci una, ba chiar şi mai puţin. Cei mai urgisiţi se află într-o mizerie cruntă. Aceste greutăţi, consecinţă a ostracizării căreia îi

sînt victime «impresioniştii», strîng şi mai mult legăturile dintre dînşii. Se ajută cum pot unul pe altul, prietenia lor îi îmbărbătează. Dar cît de negre le sînt zilele! O singură rază de soare în clipele acestea grele: în cursul verii, făcuseră cunoştinţă cu un tînăr de vreo douăzeci şi şase de ani, care se devotează cauzei lor, Gustave Caillebotte.

Aparţinînd unei familii din marea burghezie, îmbogăţită prin comerţ, Caillebotte are o avere destul de frumuşică în urma decesului tatălui său, mort de timpuriu cu un an înainte. Scutit de grija de a-şi cîştiga traiul, poate să se lase în voia pasiunilor şi are multe: vapoarele, construcţiile navale îl entuziasmează. Dar holteiul acesta se simte atras şi de altele: horticultura, filatelia – şi de asemenea pictura. Cu un an în urmă se prezentase la concursul de la Şcoala de belle-arte, unde fusese admis; intrase în atelierul lui Bonnat, dar dezamăgit repede de învăţămîntul oficial, se lasă aproape îndată păgubaş. În vara aceea i-a cunoscut unul după altul pe Monet şi Renoir, apoi tot grupul «impresioniştilor». Cucerit numaidecît de talentul lor, se străduieşte pe cît îi stă în putere să le uşureze existenţa. Subţire, cu părul castaniu şi ochii verzi, puţin melancolici, cu faţa palidă şi trăsături delicate, Caillebotte are maniere foarte distinse, cărora le corespund cele mai înalte însuşiri morale: înzestrat cu o judecată dreaptă şi o minte pătrunzătoare, e sincer şi cumpănit, pe cît de modest pe atît de îndatoritor. Pentru noii săi prieteni e un adevărat Mecena, oferindu-le de multe ori casă şi masă, împrumutîndu-le sau dîndu-le bani şi, mai cu seamă, cumpărînd adesea pînze de-ale lor.

În cumpărăturile sale se lasă condus de anumite criterii. Prin ele, Caillebotte doreşte mai presus de toate să facă un bine: ceea ce cumpără el de preferinţă sînt deci

tablourile rămase nevîndute. «Nimeni nu-l vrea. Bun! Îl iau eu», iată una din vorbele sale favorite. Dar, bineînţeles, mărinimia lui Caillebotte nu ajunge pentru a face faţă tuturor nevoilor.

Nici la Zola, Cézanne nu găseşte o atmosferă mai potolită. Cu o nerăbdare furioasă, autorul ciclului *Les Rougon-Macquart* se zbate, aşteptînd succesul. Din volumul *Cucerirea oraşului Plassans,* apărut în mai, nu se vînduseră în şase luni decît o mie şapte sute de exemplare. Şi ceea ce-i mai rău, nici un critic n-a binevoit să scrie despre el nici un articol. Zola tună şi fulgeră. În toiul căldurii din vara aceea, evocase, sub denumirea de Paradou, localitatea Galice, din apropiere de Aix, care fusese deseori, odinioară, pentru Cézanne şi Baille, ca şi pentru el însuşi, una din ţintele excursiilor, plasînd acolo decorul celui de-al cincilea roman al ciclului: *Păcatul abatelui Meuret.*

Trezi-va oare de data aceasta atenţia cititorilor? Animat de dorinţa aprigă de a-şi cîştiga un public, dăruindu-se cu trup şi suflet operei sale, înfierbîntîndu-se pe măsură ce scria, dîrz şi halucinat, umpluse această carte cu imagini lirice, cu descrieri luxuriante, cu pagini înfrigurate, carnale, furtunoase. Zola spune că acum e stăpînit în întregime de «pasiunea analizei exacte». Dar, vai, nu-i aşa! Dacă Cézanne se lecuise de romantism, Zola, dimpotrivă, şi în ciuda voinţei sale, pare să se afunde şi mai mult în al său.

Fără să piardă vremea, Cézanne se apucase iar de pictat. Studiază operele maeştrilor, inspirîndu-se din ele pentru a schiţa cîteva pînze, care în ochii lui sînt mai mult decît nişte exerciţii: prilejul unei căutări lucide a condiţiilor picturii. Ceea ce este inconsistent în

«impresionism», acea goană după jocurile trecătoare ale luminii, acea întîietate a senzaţiei retiniene şi efemere, îl satisfac din ce în ce mai puţin.

Rămîne obsedat de nevoia de a exprima sub evanescentele irizate ale luminii, soliditatea şi permanenţa realului; tot eul lui refuză să-şi accepte senzaţiile aşa cum sînt; i se impune necesitatea imperioasă de a le analiza, de a le supune examenului inteligenţei, pentru ca, astfel, pornind de la ele, să poată construi o ordine. Ajuns în urma unei lente şi anevoioase evoluţii la ceea ce e mai nou în materie de artă, aproape fără să-şi dea seama, Cézanne se simte mînat de puterile ce se află în el către tărîmuri necunoscute. «Impresionismul» e o revoltă şi o cucerire. Dar el ghiceşte că această revoltă şi această cucerire nu-şi vor dobîndi semnificaţia deplină decît în ziua cînd vor fi cuprinse în continuitatea tradiţiei, cînd vor fi întinerit şi însufleţit această tradiţie. Tăcut, cu paleta în mînă, Cézanne cugetă.

Pentru el, tocmai căutările acestea contează înainte de toate. La drept vorbind, deşi, ca orice artist, e dornic de a obţine aprobarea publicului, el rămîne destul de nepăsător la succesul în sine, la un succes care n-ar fi decît succes. În ochii lui, succesul nu e un ţel; el nu poate fi decît o consecinţă. De aceea priveşte cu un surîs răbufnirile de nemulţumire ale lui Zola; şi tot de aceea, nu se interesează decît într-o doară de proiectele amicilor săi pictori.

Ei ar dori să organizeze din nou, în acest an 1875, care tocmai începuse, o expoziţie a grupului. Totodată, vor să pună la cale o vînzare de tablouri în colectiv la sala de licitaţii Drouot, sperînd să tragă niscaiva foloase din asta. Cézanne nu participă şi, într-adevăr, nu are de ce să-i pară rău că se ţinuse de-o parte. Licitaţia, care se ţine la 23

martie, provoacă o harababură de neînchipuit. De cîte ori cineva din sală ridică preţul, mulţimea dezlănţuită urlă de indignare. Oamenii se îmbrîncesc, se ceartă, gata-gata să se încaiere. Pentru ca şedinţa să poată continua, funcţionarul care strigă tablourile scoase la mezat se vede silit să cheme poliţia. Mai grav este că, în ciuda eforturilor cîtorva amatori – un Caillebotte, un Théodore Duret – apărîndu-i pe «impresionişti» şi căznindu-se să salte preţurile, licitaţia se soldează cu un fiasco răsunător. Cele şaptezeci şi trei de pînze trimise de Renoir, Monet, Sisley şi Berthe Morisot sînt vîndute mai pe nimic, la preţuri de rîs. Albert Wolf, criticul de la *Figaro,* se foloseşte de licitaţia asta ca de o pleaşcă căzută din cer, pentru a le spune pe şleau noilor pictori ce crede despre dînşii: «Impresia pe care ţi-o dau impresioniştii, scrie el, este aceea a unei pisici care se plimbă pe clapele unui pian sau a unei maimuţe care a apucat o cutie cu vopsele». În faţa acestui tărăboi duşmănos care întrecea tot ceea ce ei şi-ar fi putut închipui, prietenii lui Cézanne îşi pierd curajul şi renunţă la expoziţia plănuită. Vînzarea de la sala de licitaţii Drouot le aducea totuşi compensaţia unei noi prietenii, aceea a unui mic colecţionar, îndrăgostit de Delacroix, un anume Victor Chocquet, referent la Direcţia Generală a Vămilor.

În sală, printre puţinele persoane care, ţinîndu-le partea, înfruntau mulţimea furioasă, zăriseră într-adevăr un bărbat de vîrstă mijlocie, înalt, cu părul argintiu şi chipul supt, ciolănos, aproape ascetic (flacăra unei priviri febrile ardea în orbitele sale adînci) şi care, cu bărbuţa în vînt, umbla de colo-colo apărîndu-i cu dîrzenie fără a-şi părăsi nici o clipă tonul cuviincios. Cine era? Renoir află chiar a doua zi dintr-o scrisoare, în care funcţionarul de la

vamă, prezentîndu-i-se, îi laudă pînzele şi-l întreabă dacă e dispus să-i facă un portret doamnei Chocquet. În primăvara trecută, vrînd să viziteze expoziţia de pe Boulevard des Capucines, Chocquet fusese întors din drum de nişte prieteni. Dar intrase la sala Drouot. Din întîmplare. Şi nu se căieşte. Pînzele lui Renoir îi reamintesc niţel operele scumpului său Delacroix, din care are o colecţie importantă. Se naşte numaidecît o simpatie între Renoir şi Chocquet. Chocquet e tipul însuşi al adevăratului amator, al amatorului căruia nu-i pasă nici de modă, nici de valoarea comercială a lucrărilor, şi mai puţin încă de speculaţiile posibile ce s-ar putea face cu ele.

Chocquet nu are bani mulţi; pentru a cumpăra tablouri îndură lipsuri şi-şi rupe de la gură, de la îmbrăcăminte; iarna nu are nici măcar un palton pe dînsul, dar posedă, în cel mai înalt grad, ceea ce nu poţi căpăta pe bani, gustul. Nu cumpără decît ce-i place, ce-i recomandă sensibilitatea, nu cumpără decît pentru bucuria lui; îşi face o plăcere dintr-o nevoie profundă: arta e pentru el o necesitate – e însăşi viaţa lui.

Chocquet ar fi putut să urce mai sus în ierarhia administrativă; dar nu voise să se exileze într-un departament de frontieră. În locul avansării, el a ales posibilitatea de a rămîne la Paris şi de a scotoci după plac prin magazinele de vechituri, prin magherniţele anticarilor, pe la negustorii de stampe. Înţelegerea sa pătrunzătoare în materie de artă, discernămîntul său fără greş, răbdarea sa şi nerozia unei epoci în care pînă şi un Delacroix era dispreţuit, i-au permis să strîngă comori în apartamentul pe care-l ocupa pe strada Rivoli, în faţa grădinii Tuilleries. Renoir se minunează cînd descoperă în acest apartament un asemenea muzeu. Sînt acolo douăzeci de pînze ale lui

Delacroix, fără a mai vorbi de o mulţime de acuarele şi de desene. Apoi lucrări de Courbet, de Manet, un admirabil Corot, mobile din secolul al XVI-lea, din timpul lui Ludovic al XII-lea, al Regenţei, mobile stil Ludovic al XV-lea şi al XVI-lea, o întreagă colecţie de pendule vechi, faianţe de Nevers şi de Lorena, porţelanuri de Sèvres, de Tournai, de Chantilly, de Saint-Cloud şi de-ale Companiei Indiilor. De la prima întîlnire cu Chocquet, dintr-o pornire frăţească, Renoir s-a gîndit la Cézanne; dacă există un om care să poată gusta cum se cuvine arta lui Cézanne, acest om trebuie să fie Chocquet. Astfel că într-o zi, îl duce în strada Clauzel, ca să vadă pînzele pictorului din Aix, aflate în prăvălia lui moş Tanguy. Renoir nu se înşela. Reacţia lui Chocquet e fulgerătoare. Alegînd o pînză care reprezenta *Femei la scăldat,* o cumpără numaidecît. «Ce bine o să-i stea între Delacroix şi Courbet!», exclamă el. Încîntat de achiziţia lui, se întoarce cu Renoir acasă. Totuşi, cînd să intre pe uşă, o teamă îl apucă: nevastă-sa va preţui oare ceea ce cumpărase? «Ascultă Renoir, fă-mi un serviciu. Spune-i nevesti-mi că acest Cézanne îţi aparţine şi fă-te că uiţi să-l iei cînd pleci. Marie va avea astfel timp să se obişnuiască cu pînza aceasta, înainte de a-i mărturisi că e a mea». Mărturisirea nu întîrzie, căci Chocquet ţine grozav de mult să facă cunoştinţă cît mai curînd cu Cézanne însuşi. O dată şiretlicul mărturisit, îl roagă pe Renoir să-l poftească pe pictorul acelor *Femei la scăldat* la dînsul, în strada Rivoli. E o întîlnire între doi pasionaţi. «Renoir mi-a spus că dumitale ţi-ar place Delacroix, îi aruncă Cézanne de cum intră. — Îl ador pe Delacroix, răspunde Chocquet. Vom privi împreună ceea ce am de el.» Şi numaidecît, amatorul şi pictorul pornesc să treacă în revistă pînzele de pe pereţi, să scoată de prin sertare şi mape acuarelele şi

desenele. Lucrări de ale lui Delacroix zac în curînd împrăştiate cam peste tot, pe mobile, pe mătasea trandafirie a fotoliilor stil Ludovic al XVI-lea şi chiar pe covoare. În genunchi, Chocquet şi Cézanne privesc, se minunează, scot ţipete de admiraţie. Deodată, zguduiţi de emoţie, nu se mai pot ţine şi izbucnesc în plîns.

O mare prietenie începe.

«Un sprijin moral», iată ce găsi Cézanne la Chocquet. Chocquet înţelege de minune toate intenţiile artei sale. Pentru el, Cézanne e maestrul cel mare al epocii. Acum, de îndată ce aude vorbindu-se în prezenţa sa despre pictură, se grăbeşte să arunce în conversaţie cele două cuvinte în care se rezumă pasiunea sa: «Dar Cézanne?» Cézanne devine «pictorul său». Destul de des, cîteodată împreună cu Renoir, Cézanne ia masa de seară la Chocquet. Cei doi proaspeţi prieteni întreţin raporturi neîntrerupte, cărora admiraţia lor comună pentru Delacroix le dă o fervoare aproape religioasă. Chocquet e de altfel atît de modest, atît de binevoitor, atît de discret în generozitatea sa, încît Cézanne uită în tovărăşia lui de teama ca nu cumva să «pună cineva şaua» pe dînsul. Nici vorbă că-i va face portretul lui Chocquet. Oare nu tot sub influenţa acestuia pictează şi *Apoteoza lui Delacroix?* În ori ce caz, îl înfăţişează pe Chocquet în această pînză alături de Pissarro, de Manet şi de el însuşi.

Din ianuarie, părăsind strada Vaugirard, Cézanne se mutase în insula Saint-Louis, unde, în vechiul atelier al lui Daubigny, la numărul 13, pe Quai D’Anjou, locuieşte şi Guillaumin. Cu Guillaumin, Cézanne lucrează pe cheiurile Senei. De cele mai multe ori însă, îşi continuă căutările în singurătate.

Astăzi, de la cine ar putea el să primească un ajutor?

Cum nu are întotdeauna la îndemînă modele (o pune, bineînţeles, adeseori pe nevastă-sa să-i pozeze) se pictează mereu pe el însuşi. Nici un egocentrism în aceste autoportrete. Cézanne nu se mărturiseşte de loc, nu încearcă de loc să-şi surprindă pe pînză propriul mister: realitatea sa personală îi este indiferentă; se pictează cum ar picta o farfurie cu prăjituri sau o vază cu flori: pentru a preciza unele amănunte tehnice, pentru a le experimenta. La fel ca şi în *Bărbaţi la scăldat* sau în *Femei la scăldat* (mai încape îndoială că într-adevăr amintirea plimbărilor de odinioară de pe malul Aroului îi impune această temă?), în care luptă cu problemele anevoioase ale compoziţiei.

Studii, simple studii, iată ce sînt pînzele sale pentru Cézanne, nişte exerciţii în vederea unei opere visate. În ochii lui nu au mare importanţă. Micul Paul, care are acum trei ani şi jumătate, e slobod să rupă din ele cîte pofteşte; în faţa prăpădului făcut de copil, Cézanne nu are altă reacţie decît o încîntare amuzată: «Fiul a deschis ferestrele şi sobele; vede bine, mica puşlama, că asta e o casă!» exclamă el. Şi încă ţîncul, în joaca lui, distruge mult mai puţine pînze decît pictorul cînd îl apucă furiile.

Obsedat de sarcina sa – sarcină care se complică pe zi ce trece, stîrnind necontenit în el noi întrebări – Cézanne duce o viaţă retrasă. Singurele plimbări pe care le face îl poartă pe strada Clauzel, unde merge din cînd în cînd să-i dea bună ziua lui moş Tanguy, să se aprovizioneze cu vopsele şi să depună cîteva tablouri care nu i se par prea proaste; şi uneori, întîlnind în prăvălie vreun camarad, se lasă convins să meargă la cafeneaua Nouvelle-Athènes din piaţa Pigalle, unde se adună acum foştii clienţi ai lui Guerbois. Dar nu zăboveşte mult pe-acolo. Mai mult ca oricînd, cafenelele, adunările, vorbăria goală ce se vîntură

în asemenea locuri îi inspiră groază! Afară de cîteva rare excepţii, Cézanne preferă legăturilor cu artiştii pe acelea cu oamenii simpli care, cel puţin, nu vorbesc despre pictură şi de aceea nu au prilejul să rostească în gura mare tot felul de bazaconii. Tonul pretenţios îl scoate din sărite. De altfel, dacă la cafeneaua Nouvelle-Athènes, unii artişti sau critici, cunoscîndu-i eforturile, preţuiesc însemnătatea lor, alţii – cum e invidiosul Duranty – nu-şi ascund deloc batjocura, mila ce le-o inspiră acest pictor morocănos, cu hainele pătate de vopsele.[32] «Cézanne pune atîta verde în pînza lui, bombăne Duranty, sarcastic, pentru că îşi închipuie pesemne că un kilogram de verde este mai verde decît un gram.»

Ţinîndu-se astfel deoparte, Cézanne pierde, încetul cu încetul, orice contact cu realităţile. De îndată ce-şi lasă paleta, se trezeşte speriat în mijlocul unei lumi străine de preocupările sale clocotitoare. Apare deseori în ochii altora ca un zurliu. Sfiala lui, departe de a se atenua, se agravează cu fiecare zi. Degeaba se sileşte să-şi stăpînească stîngăcia; cu cît încearcă să lupte împotriva ei, cu atît şi-o trădează mai mult.

La cea mai mică piedică se opreşte nehotărît, neştiind ce să facă. Toate i se pun de-a curmezişul, paralizîndu-l. Într-o zi, e invitat de Nina de Villard să cineze la dînsa. Tînără, drăguţă, pianistă excelentă, adevărată «prinţesă a boemei», Nina de Villard caută societatea pictorilor şi artiştilor. Nici un fel de ceremonie la sindrofiile ei. Vii să cinezi acolo fără mofturi. Invitaţii se aşază la masă, fiecare unde-i place, iar cînd sosesc pe neaşteptate unii întîrziaţi,

32 Gaugain va scrie mai tîrziu: «Un kilogram de verde e mai verde decît o jumătate de kilogram. Trebuie să cugeți, tinere pictor, la această vorbă parcă ieșită din gura domnului la Palisse» (n. a.).

felurile sînt puse din nou la încălzit. Mulţi clienţi ai cafenelei Nouvelle-Athènes frecventează această casă primitoare. Pesemne că unul dintre ei îi dăduse amfitrioanei adresa lui Cézanne.

Invitaţia îl pune pe pictor în mare încurcătură. În cele din urmă, după multe frămîntări, cînd vine ziua indicată, se hotărăşte să se ducă la Nina de Villard, care locuia într-o vilă de pe rue des Moines, în cartierul Batignolles. Iată-l pe Cézanne în faţa uşii. Sună. Nu răspunde nimeni. Mai sună o dată. Tot nici un răspuns. Descumpănit, nu mai ştie ce să facă, cînd, deodată, uşa se cască. O slujnică îmbrăcată doar pe jumătate, cu corsajul descheiat şi cu un minunat păr blond, despletit, care-i cade pînă la genunchi, îl întreabă ce doreşte. Fîstîcit, tulburat de apariţia fetei, bîiguie nişte scuze şi bate în retragere, ocărîndu-se singur: «Nu ştiu să mă port, n-am ştiut niciodată să mă port. E îngrozitoare viaţa!»

Cézanne se întoarce totuşi la vila de pe rue des Moines. Ca şi atîţia alţi artişti, începe după puţină vreme să se simtă bine în atmosfera caldă de acolo, unde întîlneşte mai multe chipuri cunoscute. Se aşează lîngă Paul Alexis sau doctorul Gachet, şi mai adesea încă lîngă un tînăr muzician, Cabaner, care de la întîia privire îndrăgise pictura lui.

Acest Cabaner, ca şi Chocquet, ca şi Gachet, ca şi Tanguy, se va număra de acum încolo printre cei mai înfocaţi apărători ai lui Cézanne. Faptul pare mai curînd lipsit de seriozitate în ochii persoanelor simandicoase, căci Cabaner e mult mai puţin cunoscut pentru muzica lui decît pentru replicile sale, al căror umor voit, cei mai mulţi, nu-l pot prinde, crezîndu-l expresia unei naivităţi. Straniu om acest Cabaner! Meritul său de a-l admira pe Cézanne îi

face cinste: în ceea ce-l priveşte, ştie prea bine că el, Cabaner, nu e decît un ratat, înzestrat cu o imaginaţie bogată, cu un talent original, nu reuşeşte, spre deosebire de Cézanne, să-şi exploateze însuşirile înăscute, incapabil cum e de a se pune curajos pe treabă, incapabil de acele mărunte, migăloase eforturi de fiecare zi, din care se nasc toate marile creaţii. Straniu om într-adevăr; un catalan din Perpignan, scund, slab, cu o figură palidă, plăpîndă şi chinuită, cu vorba anevoioasă, şi care ştiind să te ia peste picior fără să simţi, îşi zîzîie glumele pentru a-şi bate joc de ceilalţi şi, probabil, mai vîrtos încă, de el însuşi. Cînd cineva îi laudă însuşirile de muzician, răspunde: «O, ştiţi, eu voi rămîne mai cu seamă ca filosof.» Îl auzi spunînd: «Tatăl meu a fost un tip în genul lui Napoleon, dar mai puţin prost.» Acest păcălici care reuşeşte cu foarte mare uşurinţă să fie luat drept ceea ce nu este, are despre prietenie cea mai înaltă concepţie. Cézanne poate fi sigur că, şi în el, va găsi un mare «sprijin moral».

1876. Au trecut cincisprezece luni de cînd Cézanne a plecat din Aix. E vremea să se gîndească de a mai da pe acolo, de a petrece cîteva luni pentru a adormi bănuielile tatălui său. Dacă cumva tatăl său îi taie ajutorul lunar, ce se va face? Numai gîndindu-se la asta şi spaima îl îngheaţă pe Cézanne. I-ar fi cu neputinţă, o ştie de altminteri, să-şi cîştige traiul în vreun fel oarecare. Nu se pricepe la nici o meserie, nu-i în stare de nici o treabă, afară doar să picteze, să-şi picteze bietele lui tablouri, atît de nereuşite încă, şi care stîrnesc rîsul nerozilor. N-ar fi decît o epavă dacă tatăl său, într-o clipă de supărare, s-ar hotărî să nu-i mai poarte de grijă. În anul acesta, prietenii lui Cézanne vor încerca, printr-o nouă expoziţie, să trezească interesul publicului. Cézanne se va abţine să participe. Din ce

pricină? Legăturile care-l unesc de camarazii săi n-au slăbit de fel. Pe la începutul anului 1876, făcîndu-i lui Monet un serviciu asemănător celui pentru care el însuşi e îndatorat faţă de Renoir, îl prezintă lui Chocquet. În schimb, aşa cum făcuse şi cu un an în urmă, trimite o pînză la Salon, pînză pe care juriul, bineînţeles, o refuză. De ce nu participă Cézanne la expoziţia grupului? Nu se ştie. Oricum, în aprilie, cînd se deschide expoziţia, Cézanne nu mai era la Paris. Plecase în Provenţa.

Vreme mohorîtă în Provenţa. Primăvară umedă. Plouă, e frig. La Jas de Bouffan, toate recoltele de fructe s-au prăpădit. Via s-a dus. Louis-Auguste nu prea are de ce să fie încîntat; un gologan e un gologan şi un măr e un măr. «Vezi unde-i norocul artei, pictura rămîne», rîde în sinea lui Cézanne.

Datorită lui Chocquet, care-i trimite cataloage şi ziare, poate lua cunoştinţă de ceea ce se scrie despre expoziţia prietenilor săi (ea are loc pe strada Le Peletier, în sălile lui Durand-Ruel). Presa e cum nu se poate mai rea. Cézanne trebuie să se ferească de-a pune sub ochii tatălui său articolele primite, bunăoară «pologloghia din *Le Figaro,* prin care numitul Wolf îi ia în tărbacă» pe pictori: «Nenorocirea se ţine scai de strada Le Peletier, scrie batjocoritor acest critic foarte citit. După incendiul de la Operă[33], iată că un nou prăpăd se abate asupra acestui cartier… Cinci sau şase smintiţi, printre care şi o femeie, o ceată de nenorociţi atinşi de nebunia ambiţiei, şi-au dat acolo întîlnire spre a-şi expune lucrările. Sînt unii care

33 Din 1821, Opera era instalată în strada Le Peletier. Un incendiu nimici în întregime teatrul în noaptea de 28 spre 29 octombrie 1873 (n. a.).

pufnesc de rîs în faţa acestor lucrări. Eu, unul, cînd le văd, simt o strîngere de inimă… Înfricoşător spectacol al vanităţii omeneşti împinsă pînă la demenţă.» Şi dă-i, şi dă-i pe acest ton cît e de lungă coloana, învinuind pe «membrii acestui cenaclu de vanitoasă şi gălăgioasă mediocritate», că au «ridicat negaţia tuturor elementelor care constituie arta la înălţimea unui principiu. Au agăţat o bidinea de coada unui măturoi şi şi-au făcut din asta un stindard… Cunosc pe cîţiva dintre aceşti penibili impresionişti; sînt nişte tineri fermecători, foarte convinşi, care-şi închipuie în mod serios că şi-au găsit drumul. Spectacolul e întristător.»

În ciuda vremii urîte, Cézanne şi-a reînceput plimbările sale cîmpeneşti. Încă o dată, confruntă ceea ce a învăţat cu aceste peisaje cărora, din an în an, le pătrunde tot mai mult frumuseţea ascunsă. Ce deosebire faţă de locurile pe unde lucrează prietenii săi, sătucele alea din Ile-de-France, malurile rîurilor, livezile năpădite de iarbă, colinele unduioase, meleaguri unde toate sînt molcome, ape leneşe, reflexe, sub colbul de aur al luminii! Aici pămîntul e pietros; unde îţi întorci ochii, mineralul triumfă; formele se înscriu limpede, se aşază ca nişte cărămizi unele lîngă altele într-o ordine logică; totul aici e vigoare, precizie, permanenţă. Hotărît lucru, pentru a reda realităţile concrete ale acestui pămînt, «impresia» nu e de ajuns. Trebuie să regăseşti ceea ce-i durabil în toate acestea. Trebuie să construieşti, să reconstruieşti – să nu te declari mulţumit cu aparenţele firave. Cézanne îşi impune mereu disciplinele cele mai austere.

Pe la începutul lui iunie, se duce la Estaque. Locuitorii tîrgului se uită chiorîş la el; dacă «privirile lor ar fi fost ucigătoare, de mult aş fi fost curăţat» zice Cézanne, nu

fără ironie. Dar ce-i pasă de asta? E acolo, în singurătatea dealurilor şi a mării, bucurîndu-se de o tihnă desăvîrşită, avînd tot răgazul de a chibzui la problemele pe care i le pune pictura.

«Priveliştea seamănă cu o carte de joc, îi explică lui Pissarro. Acoperişuri roşii pe marea albastră… Soarele e atît de înfricoşător încît mi se pare că obiectele se profilează ca nişte siluete, nu numai în alb şi negru, ci în albastru, în roşu, în brun, în violet. Se poate să mă înşel, dar mi se pare că e antipodul modelajului.» Chocquet, căruia îi făcuse la Paris un portret într-o pastă bogată, cu un penel ferm, îi comandase două mici «motive». Lucrează la ele cu rîvnă, dar aproape regretînd că peste puţină vreme (sfîrşitul lui iulie) va trebui să se întoarcă la Paris. Pentru că aici copacii – pinul, măslinul, chiparosul, stejarul, dafinul – îşi păstrează frunzişul pînă tîrziu, natura provensală nu se schimbă de fel. Ea îi permite eforturile îndelungate, acele analize lente de care Cézanne simte nevoie din ce în ce mai mult. «Sînt pe aici motive care ţi-ar cere trei sau patru ani de lucru», constată pictorul. De aceea îşi propune să se întoarcă pentru mai mult timp la Estaque, de îndată ce va putea. Niciodată nu a înţeles aşa de bine ca astăzi că Provenţa este pentru arta lui – atît de personală, şi de pe acum atît de diferită de arta prietenilor săi – o necesitate absolută.

Cézanne ştie oare că se depărtează pentru totdeauna de camarazii săi impresionişti? Ar fi într-adevăr curios ca el să nu-şi dea seama de asta. Dar prea e mare recunoştinţa lui faţă de dînşii, pentru a se gîndi să-i renege şi să-i părăsească. Fără ei, fără Pissarro, n-ar fi ajuns artistul de astăzi. Rămîne fratele lor de luptă; va continua să expună împreună cu ei. Totuşi, spre deosebire de

prietenii săi, pentru el Salonul rămîne un Pămînt al Făgăduinţei. Cézanne nu va renunţa la speranţa de a pătrunde acolo. E oare cu putinţă să i se interzică veşnic intrarea la Salon? E oare cu putinţă să nu vină ceasul cînd, – în sfîrşit! — chiar cei de la Salon vor preţui calitatea pînzelor sale? Anii au trecut, s-a dus vremea violenţelor agresive şi a atitudinilor sfidătoare; ceea ce are de gînd, chibzuind bine – cum zice el însuşi – să supună juriilor viitoare, sînt lucrările sale cele mai «neutre».

În Parisul acesta al lunii august, în care debarcă Cézanne, nu se vorbeşte decît despre un om şi despre o carte. Omul e Zola, cartea, romanul său *Cîrciuma.* Dintr-o dată – trei luni au fost suficiente pentru asta – numele lui Zola ajunsese pe toate buzele. În martie, scriitorul publicase al şaselea volum al ciclului său de romane, *Excelenţa Sa Eugène Rougon,* care n-a obţinut, ca şi cele cinci dinainte, decît un succes destul de mediocru. Dar la 13 aprilie, ziarul *Le Bien Public* a început să dea în foileton al şaptelea volum al seriei, *Cîrciuma* şi, numaidecît, această operă a devenit obiectul unor aprige dezbateri. Scenele de moravuri pe care le conţine romanul, zugrăvite cu cruzime, au stîrnit scandal, indignare, ameninţări, un val de scrisori ale cititorilor care cer să nu li se mai trimită gazeta. Ce mai tărăboi! Numărul acestora era aşa de mare, încît la 6 iunie *Le Bien Public* a întrerupt foiletonul. La 9 iulie însă, Catulle Mendès, care conduce *La Republitjue des Lettres,* a reluat publicarea romanului. În gazete, caricaturiştii şi-au găsit de treabă berechet cu noul «om al zilei». Caricatura care a cucerit celebritatea ne înfăţişează un Zola cu capul mare pe un trup minuscul, cu ochelarii înfipţi pe nasul în vînt şi cu barba zburlită, salutîndu-l pe

Balzac.

Impresioniştii sînt departe de-a fi făcut tot atîţia paşi înainte în timpul lipsei lui Cézanne. Cine mai crede în viitorul lor, în afară de cîţiva originali? Zola e învinuit că îşi face din vicii delicii, e învinuit de imoralitate şi pornografie, dar i se recunoaşte totuşi talentul şi unii îl dojenesc că şi-l foloseşte aşa de rău. Chiar în ziua cînd îi înfăţişează pe impresionişti ca pe nişte «alienaţi», Albert Wolff declara – semnificativă coincidenţă – că *Excelenţa Sa Eugène Rougon* este opera unui scriitor de rasă. «Scriitorul e lipsit de tact, o recunosc, adaugă el, dar cartea lui e de un foarte mare interes şi de o valoare incontestabilă». Talentul acesta e tăgăduit impresioniştilor. Chiar aceia de la care ar fi îndreptăţiţi să aştepte mai multă înţelegere nu-şi exprimă decît o aprobare cu jumătate de gură. Duranty, clientul cafenelei la Nouvelle-Athènes, martorul atent al străduinţelor lor, a publicat de curînd o mică broşură despre dînşii: *Noua pictură.* Ce vede el însă în grupul lor? «Originalităţi şi ingenuităţi, vizionari alături de observatori profunzi, ageamii naivi alături de nişte savanţi care vor să regăsească naivitatea ageamiilor; adevărate voluptăţi ale picturii, pentru cei care o cunosc şi o îndrăgesc, alături de nişte încercări nenorocite care te scot din sărite; ideea dospind în cutare creier, îndrăzneala aproape inconştientă ţîşnind de sub cutare penel. Iată, socoate Duranty, acesta e grupul.» La urma urmei, Albert Wolff poate fi scuzat.

Dacă prietenii lui Cézanne nu l-ar fi întîlnit pe Caillebotte, care se devotează cauzei lor fără să-şi cruţe nici banii, nici ostenelile, e cum nu se poate mai probabil că ei n-ar fi avut atît de curînd prilejul de a-şi prezenta operele publicului. Într-adevăr, el, Caillebotte, vrea cu

orice preţ ca organizarea unei expoziţii să devină posibilă cel mai tîrziu în doi ani, adică pe la 1878. Curios om, acest Caillebotte! N-are decît douăzeci şi opt de ani şi se şi gîndeşte la moarte. «În familia mea, murim de tineri», spune el adeseori. Caillebotte e aşa de obsedat de această idee, aşa de convins de dispariţia sa apropiată, că în toamnă îşi face testamentul. Pentru că nu vrea ca moartea lui să-i păgubească pe prieteni de ajutorul său, stipulează în testament că va trebui să se ia din averea lui suma necesară – treizeci, patruzeci de mii de franci, sau mai mult, dacă e cazul – spre a se asigura «în cele mai bune condiţii posibile» această expoziţie din 1878. Pentru dînsul, nu încape nici o îndoială: locul impresioniştilor e la Luvru. De cînd îi cunoaşte, a cumpărat multe din pînzele lor. Acestor pînze, înţelege de asemenea să le pregătească o soartă vrednică de ele. Prin acest testament le dăruieşte statului. «Însă, precizează el, deoarece vreau ca darul acesta să fie acceptat, şi în aşa chip încît tablourile acestea să nu ajungă nici în vreun pod nici în vreun muzeu de provincie, ci chiar la Luxembourg şi mai tîrziu la Luvru, e nevoie să mai treacă oarecare timp înainte de executarea acestei clauze, pînă ce publicul va ajunge, nu zic să înţeleagă, dar să admită această pictură. Pînă atunci, fratele meu Marţial, iar în lipsa lui vreun altul dintre moştenitorii mei, le va păstra». Gîndurile funebre pe care le nutreşte Caillebotte nu-l împiedică să se preocupe deocamdată, în modul cel mai activ, de expoziţia plănuită. Cît ţine toamna şi iarna toată, se zbate cu încăpăţînare pentru a realiza proiectul. «Expoziţia se va face; trebuie să se facă», îi scrie în ianuarie lui Pissarro. Căutarea unui local potrivit se arată a fi o treabă deosebit de anevoioasă, căci Durand-Ruel şi-a închiriat galeria pentru un an.

Totuşi, după multă bătaie de cap, Caillebotte sfîrşeşte prin a birui toate piedicile, şi aşa de mare e rîvna pe care o pune în această afacere încît expoziţia se va putea deschide nu la anul, nu peste şase luni, ci chiar în primăvară. Publicul şi critica îşi vor da oare seama de data asta de importanţa picturii noi? Prin numărul pînzelor, prin calitatea lor, manifestarea trebuie să dezarmeze pe mulţi dintre cei mai porniţi împotriva încercărilor grupului. De altminteri, grupul se va prezenta de astă dată publicului într-o manieră mult mai omogenă. Nu vor mai expune nişte «cooperatori», ci «impresionişţii.» Lucrul e atît de vădit încît prietenii lui Cézanne, reluînd această denumire, pe care Louis Leroy le-o aruncase în derîdere cu trei ani înainte, hotărăsc, după sugestia lui Renoir, să dea manifestării lor titlul fără echivoc de «Expoziţia Impresionişţilor». Fără echivoc, căci, aşa cum explicase Renoir, asta ar însemna să le zici trecătorilor: «Veţi găsi aici genul de pictură care nu vă place. Dacă veniţi, cu atît mai rău pentru dumneavoastră, nu vi se vor înapoia cei zece gologani pe care baţi dat la intrare!»

Fiecare din ei, plini de încredere, se pregăteşte să trimită la expoziţie cele mai bune lucrări. În ceea ce-l priveşte, Cézanne va expune vreo cincisprezece pînze dintre cele pe care le socoate mai izbutite: naturi moarte, studii de flori, peisaje, portretul lui Chocquet, o figură de femeie, un studiu de bărbaţi la scăldat, nişte acuarele. Vizitatorii vor putea astfel, în deplină cunoştinţă de cauză, să-şi formeze o idee de ansamblu asupra căutărilor sale, să-şi dea seama de priceperea şi de resursele meşteşugului său.

Are acum treizeci şi opt de ani, şi fără îndoială că ar fi timpul ca lumea să înceapă a-l privi altfel decît ca pe un

mîzgălitor ridicol, recunoscînd artistul prodigios care e pe cale să se nască în el. Ferice de Zola! El barem, şi-a văzut visul cu ochii. Rîvnea la celebritate; dorea bogăţia; vroia să ajungă la marele public, să zguduie mulţimea. Toate i-au venit dintr-o dată. Romanul său *Cîrciuma,* apărut în februarie, obţine un succes răsunător. Toată presa e plină de vîlva stîrnită de cartea lui. Apar ediţii după ediţii. Citit peste tot şi de toată lumea, Zola e scriitorul despre care se vorbeşte cel mai mult în Franţa cînd, la 4 aprilie, se deschide pe strada Le Peletier, la numărul 5, într-un vast apartament de la al doilea etaj, a treia expoziţie a impresioniştilor.

Cîtă strălucire! În încăperile acelea mari, cu tavanul înalt, ni se înfăţişează o minunată colecţie de pînze în culori vii, opere tinereşti, frumoase, însorite. Primăvară a picturii! Din prima sală îl întîmpină pe vizitator tablouri de Monet, de Renoir. Iată aspecte ale gării Saint-Lazare de Monet şi ceva mai încolo, pînza lui, *Curcanii albi;* iată *Scrînciobul* de Renoir şi tot de el, iată, în salonul cel mare, compoziţia sa *Bal la Moulin de la Galette.* Salonul cel mare – loc de frunte, loc de cinste – e ocupat de pînzele lui Cézanne, la care se adaugă acelea ale Berthei Morisot. Aici tablouri de Guillaumin, peisaje de Sisley, ca *Podul de la Argenteuil* sau *Inundaţiile de la Marly,* colo privelişti din Pontoise sau din Auvers, datorate penelului lui Pissarro, apoi nişte pînze de Caillebotte, alte cîteva de Monet. Degas triumfă într-o galerie. Vreo două sute patruzeci de lucrări în total rezumă, într-o alegere bine concepută, ceea ce impresionismul – căci există impresionism aici – oferă mai nou şi mai autentic.

Ce-i drept, primii vizitatori – afluenţa e considerabilă, iar publicul, în general, foarte elegant – arată mai multă

discreţie decît la manifestările trecute. «Chiar aceia, notează un gazetar de la *Le Siècle,* care veniseră cu intenţia de a critica totul, s-au oprit în faţa multor tablouri şi au trebuit să admire». Unii nu se dau în lături să declare că, adresîndu-se astfel publicului, impresionişti nu-s lipsiţi de «oarecare îndrăzneală» şi că această atitudine «face dovada unei mari bune-credinţe.» Pe scurt, totul pare să meargă cît se poate de bine, şi, aşa cum scrie *Courrier de France* «s-ar putea crede că ostilitatea pe care o întîmpinaseră impresionişti la debutul lor nu era decît expresia stîngace, niţel cam sălbatică, a unei profunde stupefacţii.» Dar, vai! Impresionişti ar face o mare greşeală bucurîndu-se. În ciuda celor cîteva articole la locul lor, nu trece mult şi gazetele se năpustesc asupra expoziţiei. Pentru a-i face un pic de reclamă, un tînăr, Georges Riviere, sfătuit de Renoir, lansează, pentru cît va dura expoziţia, o foaie minusculă, *L'Impressionniste.*

De la primul număr, apărut la 6 aprilie, într-o scrisoare deschisă adresată ziarului *Le Figaro,* Riviere îşi arată mîhnirea de a constata că, afară de prea puţine excepţii, ziarele «sînt unanime în a-i ocărî» pe expozanţi. De aici încolo se produce o schimbare totală în atitudinea publicului. Sprijinite, încurajate de un neîntrerupt foc de articole pline de fiere, aceleaşi mulţimi furioase şi batjocoritoare defilează şi se îmbrîncesc iar prin apartamentul de pe strada Le Peletier. «Este imposibil, scrie în *Le Sportsman* un anume Barbouillot, să zăboveşti mai mult de zece minute în faţa cîtorva din pînzele cele mai vestite ale acestei galerii, fără să te gîndeşti la răul de mare… Pe semne că asta îi face pe unii amatori să zică: Nu s-ar putea tăgădui că sînt aici nişte „lucrări bine redate".»

În toiul acestei revărsări de insulte, în mijlocul gloatei

gălăgioase care umple necontenit apartamentul din strada Le Peletier, Chocquet, rănit în admiraţiile sale cele mai dragi, se străduieşte să ţină piept. În fiecare zi, de la deschidere pînă la închidere, e acolo, prezent, neobosit, folosind toate resursele sale de elocvenţă pentru a încerca, politicos, amabil dar stăruitor şi uneori ironic, ba chiar vehement, să-i convingă pe cei care rîd sau pe cei care se supără, pe zeflemişti sau pe furioşi, să le demonstreze, argumentînd în faţa pînzelor, cît de rău fac legîndu-se de aceste opere magistrale. Dar degeaba, de cele mai multe ori îşi pierde vremea de pomană; e privit ca un zurliu inofensiv.

În strada Le Peletier, pe Boulevard des Italiens, vînzătorii de ziare strigă *L'Impressioniste;* foaia nu se prea vinde; lumea nu vede în această publicaţie decît încă o sfidare, un tertip gălăgios al unor oameni ahtiaţi după reclamă şi dorind să-şi atragă muşterii cu orice preţ. Din cînd în cînd, pe înserat, după ce mulţimea părăsea sălile – expoziţia se închide la ora cinci – Cézanne dă o raită pe acolo. Îi regăseşte în strada Le Peletier pe unii sau alţii dintre prietenii săi, Chocquet, sau Renoir, sau Caillebotte, sau Pissarro, sau Riviere. Fără o vorbă, se aşază lîngă dînşii. Îşi pleacă fruntea şi, cu privirea pironită în gol, îi ascultă. Degeaba îşi bate gura Chocquet, încă aţîţat de discuţia din timpul zilei, pentru a-i dovedi că atitudinea neînţelegătoare a publicului va înceta curînd, că ochii i se vor deschide, Cézanne dă din cap îngîndurat.

Prietenii au ţinut să-i rezerve în anul acesta, ca un omagiu, locul de frunte, peretele cel mai bine luminat al marelui salon. Dar dintre toţi expozanţii, tot el e acela pe care, întocmai cum s-a petrecut cu trei ani în urmă, mulţimea îl batjocoreşte mai tare cînd trece, furioasă sau

chicotind, prin faţa tablourilor. Pînzele sale, şi mai cu seamă portretul lui Chocquet, alcătuiesc «numărul de atracţie» al expoziţiei. Ele dezlănţuie, de cum sînt zărite, rîsete şi glume răutăcioase. Cézanne e un nebun, un «monstru», un comunard, subversiunea întrupată. Chiar vizitatorii pe care Chocquet, tot pisîndu-i cu imnurile sale de admiraţie pentru pictura expusă, reuşeşte mai mult sau mai puţin să-i înmoaie, rămîn închişi în ei, muţi, păstrînd o dezaprobare de neclintit în faţa tablourilor lui Cézanne. Pînă şi criticii care încearcă să-şi nuanţeze aprecierile, pînă şi cei cărora li se întîmplă să rostească judecăţi pătrunse de oarecare indulgenţă asupra lui Monet, Renoir, sau Pissarro, se arată neînduplecaţi pentru pictorul din Aix.

Cézanne? «Un adevărat intransigent, aprig, strania, scrie *Le Petit Parisien.* Privind oamenii săi la scăldat, capul bărbatului, figura femeii, mărturisim că impresia pe care ne-o dă natura nu este aceea simţită de autor». «Dacă vizitaţi expoziţia cu o femeie însărcinată, treceţi repede prin faţa tabloului *Portret de bărbat* al domnului Cézanne, spune faimosul Leroy de la revista *Charivari.* Acest cap de culoarea unei căpute de cizmă, cu o înfăţişare atît de ciudată, ar putea s-o impresioneze prea tare şi să-i îmbolnăvească de friguri plodul încă înainte de a veni pe lume.» «Cînd copiii se joacă cu hîrtie şi vopsele, fac lucruri mai bune», încheie Roger Ballu în *La Cronique des Arts et de la Curiosite.* Cézanne tace, îndurerat. Să-şi fi dobîndit cu atîta tenacitate mijloacele de expresie, să se fi silit – cu cîtă stăpînire de sine! — să ajungă la o măiestrie tot mai afirmată şi mai conştientă, să se fi ridicat după un urcuş lent, cu răbdare, dar şi cu cîtă îndîrjire, din treaptă în treaptă, pînă la culmi – şi să nu obţină în schimb decît

aceste ocări! Ce batjocură, ce amărăciune! În *L'Impressioniste,* căutînd să răspundă la violenţele a căror ţintă e Cézanne, Georges Riviere publică o vibrantă apărare a pictorului:

«Artistul cel mai atacat, cel mai maltratat de presă şi de public de cincisprezece ani încoace este domnul Cézanne. Nu există poreclă insultătoare care să nu fi fost agăţată de numele său, iar operele sale au obţinut un succes de ilaritate, stîrnind hohote de rîs care mai durează şi acum. Un ziar numea portretul de bărbat expus anul acesta, «Billoir de ciocolată»[34]*. Rîsetele şi ţipetele astea izvorăsc dintr-o rea credinţă pe care defăimătorii nici nu-şi dau măcar osteneala s-o ascundă. Unii vin să vadă tablourile domnului Cézanne ca să se amuze. În ce mă priveşte, mărturisesc că nu cunosc nici o pictură care să se preteze mai puţin la rîs decît aceasta... Domnul Cézanne e un pictor – şi un mare pictor. Cei care n-au ţinut niciodată în mîna un creion sau un penel au spus că nu ştie să deseneze, şi i-au reproşat imperfecţiunile care nu-s decît un rafinament obţinut printr-o mare măiestrie... Naturile sale moarte, atît de frumoase, atît de exacte în raporturile de tonuri, au ceva solemn în realitatea lor. În toate tablourile sale, artistul emoţionează pentru că el însuşi simte în faţa naturii o emoţie puternică pe care măiestria sa o transmite pînzei».*

Şi Riviere citează părerea unuia dintre prietenii săi:

---

34 E vorba de portretul lui Chocquet. Billoir era un asasin care ciopîrțise o femeie în cartierul Montmartre și a fost ghilotinat la 26 aprilie (n. a.).

Pictorul acestor Bărbaţi la scăldat *aparţine unei seminţii de uriaşi. Deoarece scapă oricărei comparaţii, unii găsesc comod să-l tăgăduiască; el are totuşi semeni respectaţi în artă, iar dacă prezentul nu-i face dreptate, viitorul va şti să-l aşeze printre cei de o seamă cu el, alături de semizeii artei.»*

Cézanne înalţă din umeri. Cînd se întoarce acasă, spre cartierul depărtat unde locuieşte acum, Plaiseance, pasul său răsună greu în tăcerea nopţii.

«E îngrozitoare viaţa!»

Nefiind nicidecum o fire combativă, Cézanne aparţine acelui fel de oameni care, de îndată ce sînt atacaţi, se dau bătuţi şi nu au decît un gînd: să dispară. Ceea ce-l inspiră lui Cézanne zarva stîrnită de pînzele sale, afară de o covîrşitoare tristeţe, e o imensă dorinţă de tăcere. Destul! Destul! Să fie lăsat în singurătatea lui! Să fie lăsat în pace!

La drept vorbind, primirea ce i s-a făcut nu i-a slăbit încrederea în sine; şi interesul pe care-l arată pentru căutările sale pare tot aşa de mare. Dar, în ochii lui, ceea ce realizează acum e aşa de departe de idealul visat că se întreabă dacă nu se află cumva, totuşi, în împunsăturile criticii, o parte de adevăr, dacă nu cumva rezultatele pe care le-a obţinut pînă azi nu sînt încă, orice ar zice prietenii săi, prea slabe. Arta e pentru dînsul un lucru atît de grav încît nu poţi să te apropii de ea decît cu cea mai mare umilinţă. N-o fi oare vinovat că se arătase prea încrezut? Scîrbit de larma indecentă pe care a stîrnit-o, Cézanne îşi spune, morocănos şi amărît, că trebuie să se dea la fund, să lucreze în tăcere pînă în ziua cînd va putea, în sfîrşit, să afirme: «Sînt Cézanne».

Naturi moarte, autoportrete, portrete: mereu şi mereu, Cézanne reia temele sale obişnuite. Mereu şi mereu, o pictează pe Hortense, aşezată într-un jilţ roşu, cu acul în mînă sau fără să facă nimic, şi detaşîndu-se pe fondul de hîrtie verzuie cu flori albastre în care-s îmbrăcaţi pereţii apartamentului lor din cartierul Plaiseance. Familia locuieşte pe rue de l'Ouest, la numărul 67, în spatele gării Montparnasse. Cézanne duce acolo un trai destul de retras. Prietenii săi au riscat aventura unei noi licitaţii la sala Drouot, dar el a refuzat să participe. Destul s-a făcut de rîs la expoziţia din strada Le Peletier! Şi, cu siguranţă, prezenţa lui acolo, în loc să-i ajute pe prietenii săi, mai mult i-ar stînjeni. Nu pentru că Cézanne n-ar avea şi el nevoie de bani! Fiul său creşte (Paul a şi împlinit cinci ani) şi, prin urmare, greutăţile sporesc. Hortense, ce-i drept, face din cînd în cînd puţină croitorie spre a mai adăuga ceva la veniturile lor; cu toate acestea de multe ori nu au un ban în casă. Într-un asemenea moment de ananghie, Cézanne îşi ia la subsuoară o pînză de care e destul de mulţumit – *Odihnă după baie* – şi pleacă în căutarea vreunui amator dispus să o cumpere. Întîmplarea îi scoate în cale pe Cabaner. Compozitorul îl roagă să-i arate tabloul. Fără să se lase rugat a doua oară, în plină stradă, Cézanne îşi propteşte pînza de un perete. «Un studiu destul de reuşit, nu?» Cabaner nu-şi poate stăpîni un strigăt de admiraţie; pînza e pentru dînsul ceea ce este şi pentru Renoir: «un diamant!» Atunci, mişcat pînă la lacrimi, uitînd că plecase să vîndă pînza şi că are nevoie de bani, o dăruieşte prietenului; e «foarte bucuros», cum zice, să ştie că tabloul ajunge «la cineva căruia îi place». De foarte multe ori, Cézanne lucrează la Pontoise alături de Pissarro, sau se duce cu Guillaumin să picteze în parcul de

la Issy-de-Moulineaux. Dar cît de deosebite sînt acum lucrările lui de acelea ale prietenilor săi impresionişti! Din ce în ce mai mult, pe măsură ce anii şi lunile trec, impresioniştii se mulţumesc să redea feeria luminii. Pe pînzele lor, lucrurile se descompun într-un soi de miraj colorat, în care aburii, fumul, reflexele, toate dansează într-un balet sclipitor. Încetul cu încetul, ei au sacrificat totul luminii. Au renunţat mai mult sau mai puţin la exprimarea spaţiului – preocupare esenţială a întregii picturi anterioare, de la Renaştere încoace, şi căreia perspectiva şi arta clarobscurului i-au fost mijloacele caracteristice; au renunţat de asemenea, mai mult sau mai puţin, să exprime volumul obiectelor şi realitatea însăşi a materiei. Asta însă, Cézanne nu poate s-o admită. Nu poate admite să fie dispreţuite unele sau altele din diversele elemente ale naturii, în folosul unuia singur. De altfel, atavismul său ţărănesc nu poate să nu-i inspire o neîncredere instinctivă faţă de tot ce nu e decît aparenţă şi strălucire. Ca ţăranii, Cézanne are un simţ înnăscut pentru realitate. Pictorul vrea să redea realitatea – şi s-o redea în totalitatea ei – fără să lase nimic de o parte. Dincolo de analiza impresionistă a luminii, de la care a învăţat atîta, el ţinteşte la o sinteză în care s-ar contopi în acelaşi tot elementele diverse ale realului, sinteză ce ar ţine seamă tot aşa de mult de schimbările trecătoare ale luminii ca şi de orînduirea spaţială a planurilor, de forma lucrurilor şi de materialitatea lor.

Afară de asta, inteligenţa are şi ea un cuvînt de spus. Cu o bucurie de poeţi, impresioniştii se mărginesc să înregistreze spontan, în toată prospeţimea lor, senzaţiile pe care natura le inspiră. Dar nu se poate împăca nici cu ideea după care artistul Cézanne ar trebui să se

mulţumească să transcrie, fără efort, datele senzaţiilor. «Artistul, spune el, nu-şi notează emoţiile aşa cum pasărea îşi modulează sunetele; el compune.» Unitatea pe care o doreşte Cézanne nu poate fi realizată decît prin trudă aspră şi voinţă, printr-o asceză intelectuală. Senzaţiile trebuie să fie elaborate şi prefăcute în stil. O pînză nu poate să aibă ca obiect numai reflectarea lumii în aspectele ei superficiale şi trecătoare, ea trebuie să-i dea la iveală structura lăuntrică, să scoată din vălmăşagul aparent al lucrurilor ordinea lor ascunsă.

Cézanne îşi alege ca subiecte pentru tablourile sale aceleaşi motive ca şi Pissarro, poteca de la Ravine, măgura Boilor, văzută de la Pontoise, sau de lîngă Pontoise, balta Surorilor de la Osny, dar degeaba: el produce opere care, pînă la urmă, nu mai au altă asemănare cu acelea ale prietenilor săi decît vioiciunea coloritului, în timp ce pentru dînşii, culoarea este o finalitate, ea nu e pentru Cézanne decît un punct de plecare – elementul pe care-l va folosi spre a ajunge să descopere adevărul atotcuprinzător al picturii. Adevărul acesta, Cézanne o ştie bine, numai Provenţa e în stare să i-l dezvăluie. De aceea plănuieşte să se întoarcă acolo la începutul iernii viitoare pentru o şedere mai îndelungată – dar, de data asta, oricare ar fi riscurile, îi va lua cu el pe Hortense şi pe fiul său.

Zola, căruia succesul i-a luat de pe cap grijile băneşti, – editorul nu-i numărase oare de curînd optsprezece mii cinci sute de franci, drepturi de autor pentru primele treizeci şi cinci de ediţii ale volumului *Cîrciuma?* – îşi petrece vara la Estaque, unde se odihneşte, scrie viitorul său roman *O pagină de dragoste,* şi mănîncă «peste măsură» ciorbe de peşte, stridii, feluri ardeiate şi piperate, «o grămadă de porcării delicioase».

Cézanne îl însărcinează s-o prevină pe mamă-sa de proiectele lui, fără ca bancherul să prindă de veste. «Dacă o dată cu venirea lui decembrie, îi scrie el, mama vrea să se îngrijească de a-mi găsi o locuinţă micuţă de două încăperi, şi nu scumpă, la Marsilia, într-un cartier în care totuşi nu se comit asasinate prea multe, mi-ar face mare plăcere. Ar putea porunci să se transporte acolo un pat şi ce mai e nevoie pentru dormit, două scaune…» Puţin timp după asta însă, Cézanne îşi schimbă intenţiile; «combinaţia» i se pare «oarecum prea dificilă pentru a fi pusă în practică» şi renunţă la ea.

Cézanne se adînceşte în căutările lui. Trăieşte tot la Paris, dar lucrurile se petrec ca şi cum n-ar trăi acolo. Se întîmplă ca, săptămîni de-a rîndul, nimeni să nu-l întîlnească. La cafeneaua Nouvelle-Athènes, unde aproape că nu se mai arată de loc, unii dintre clienţii obişnuiţi nu l-au zărit niciodată. De pe acum se ţese în jurul său o legendă. Umblă din gură în gură anecdote în care figurează, ca un personaj grotesc, un pictor delirant şi maniac. Într-o seară, cînd paşii singuratici l-au dus în piaţa Pigalle, împinge uşa cafenelei şi intră. Bluza lui albastră, vesta mînjită de vopsele, pălăria pleoştită şi jegoasă fac senzaţie. «A avut succes!» spune batjocoritor Duranty într-o scrisoare către Zola.

Dar dacă Cézanne stîrneşte un asemenea efect asupra celor de la Nouvelle-Athènes, nu tocmai aşa se întîmplă cînd e vorba de un tînăr agent de bursă foarte descurcăreţ în afacerile lui, pe care i l-a prezentat Pissarro. Acest tînăr traficant de bursă lucrează la banca Bertini de pe strada Laffitte. Are douăzeci şi nouă de ani. Pictura îl obsedează. A frecventat Academia Colarossi, a trimis o pînză, care a fost acceptată, la Salonul de anul trecut. Totuşi, arta

academică nu l-a satisfăcut multă vreme. S-a simţit atras de noua pictură. L-a întîlnit pe Pissarro de la care învaţă acum teoriile impresioniste. Şi Pissarro l-a pus în legătură cu Cézanne.

De altminteri, Cézanne nu-i displace. E drept că înfăţişarea lui şleampătă, vorba grosolană, nemulţumirea de sine care ascunde, în fond, atîta orgoliu, îl irită la culme. Dar ce artist! Ce prinţ al artei e acest pictor baţjocorit! Din cînd în cînd, tînărul om de bursă, pe care Cézanne îl găseşte fără îndoială prea elegant (Cézanne nu poate să sufere bărbaţii bine îmbrăcaţi), cumpără pînze de Pissarro, de Cézanne şi de ale prietenilor acestora; în ochii lor, aici stă, pare-se, meritul cel mai de seamă al acestui amator care pictează cînd nu are ce face, şi care răspunde la numele de Paul Gauguin…

Ah! Provenţa! Bine ar fi să poţi lucra în tihna zilelor, departe de zarva Parisului, la opera visată! Pe la începutul lui martie, însoţit de Hortense şi de micuţul Paul, Cézanne porneşte la drum, îndreptîndu-se spre Sud.

IV. VIJELII

«Buna mea familie, de altminteri prea bună pentru un nenorocit de pictor care niciodată n-a ştiut să facă nimic…

CÉZANNE (Scrisoare către Zola, 1 iunie 1878)

Tihna zilelor! Cézanne se înşeală rău dacă îşi închipuie că va avea parte de această tihnă. De cum soseşte în sud, prezenţa Hortensei şi a micuţului Paul nu întîrzie să-i complice foarte mult viaţa.

În principiu, Cézanne trăieşte la Aix, dar de lucrat vrea să lucreze la Estaque. Pentru a nu da însă loc la trăncăneli al căror ecou ar putea ajunge la urechea tatălui său, Cézanne preferă, cumpănind bine lucrurile, să rămînă singur la Estaque; a instalat-o deci pe Hortense cu copilul la Marsilia, în strada Roma, la numărul 183. Îşi iroseşte vremea într-un du-te-vino neîntrerupt între aceste trei localităţi, destul de depărtate totuşi între ele (zece kilometri despart Marsilia de Estaque; vreo treizeci sînt între Aix şi Marsilia, pe care le leagă de trei ani încoace o linie ferată).

Cézanne îşi pierde cu atît mai mult timpul cu cît e nevoit să fie foarte prudent din cauza atitudinii lui Louis-Auguste. Bătrînul vulpoi, poate că aţîţat mai mult sau mai puţin de vreo vorbă auzită ici sau colo, bănuieşte legătura fiului său. E cu ochii pe el, încercînd să surprindă cel mai mic semn care să-i întărească bănuielile; de îndată ce vine o scrisoare la Jas de Bouffan pentru «artistul» său, se grăbeşte s-o deschidă.

Necăjit, Cézanne se supune fără a crîcni; se arată la Aix cît mai des cu putinţă şi nu lipseşte de la nici un prînz, aşa cum o cere, de altminteri, tatăl său. Louis-Auguste are optzeci de ani, Cézanne treizeci şi nouă (capul mare cu părul rărit de-a binelea şi silueta îngroşată îl fac să pară mai bătrîn), dar şi unul şi celălalt se poartă ca şi cum pictorul ar fi un şcolar. Bietul Cézanne! Nu-i de ajuns că trebuie să joace acest rol jalnic. Fostul său camarad Villevieille, care părăsise definitiv Parisul, se stabilise la Aix, unde, împreună cu cîţiva ucenici de-ai lui, confecţionează tablouri religioase destinate seminariilor din colonii ale companiei Saint-Sulpice. Cînd ucenicii lui Villevieille îl zăresc pe Cézanne, îi aruncă în obraz insulte,

bătîndu-şi joc de părul său prea lung şi, fără îndoială mai mult încă, de urîcioasa-i faimă de «impresionist». Villevieille n-a uitat, fireşte, să li-l înfăţişeze pe Cézanne ca pe tipul însuşi al artistului care bate cîmpii.

Suferinţă!

Şi tăcere!

Pe deasupra, iată că la jumătatea lui martie micul Paul cade bolnav de febră tifoidă. Şi nu e încă totul! Chiar atunci, tocmai cînd Cézanne e muncit de temeri, Louis-Auguste, deschizînd o scrisoare a lui Chocquet, adresată pictorului, află în ea deodată dovada păcatului fiului său; Chocquet se apucase să vorbească în scrisoarea lui de «doamna Cézanne şi de micul Paul»! Întărîtat şi triumfător, Louis-Auguste zbiară, tună şi fulgeră; îl scarmănă pe păcătos şi-l asigură că va pune el rînduială numaidecît în viaţa lui de boem. Încolţit, Cézanne minte cu încăpăţînare deznădăjduită şi, împotriva oricărei evidenţe, neagă realitatea faptelor. Bancherul ţipă că-i va mai tăia din banii de trai. Cu o sută de franci pe lună poate s-o scoată bine la capăt, de vreme ce n-are guri de hrănit, de vreme ce trăieşte singur. O sută de franci, nu-i va da decît o sută de franci, poate nici atît şi poate chiar nici o para!

Cézanne ascultă încremenit. Şi pînă acum o ducea aşa de greu cu banii! Datoria lui la Tanguy n-a încetat să crească zi după zi. Înainte de a părăsi Parisul, Cézanne îi semnase o chitanţă negustorului de vopsele, recunoscînd o datorie de 2.174 de franci şi 80 de centime. Ce-o să se facă dacă bancherul îşi execută ameninţările? La Marsilia, ţîncul are nevoie de medicamente. Şi ce poate face el, dumnezeule, ce poate face ca să-şi cîştige existenţa? Nici o clipă nu-i trece prin minte cît de paradoxală e poziţia lui, căci în principiu, potrivit legii, el e de pe acum în posesia

părţii sale de moştenire; după ce se retrăsese din afaceri, Louis-Auguste le-a transmis copiilor averea sa pentru a-i scuti de plata taxelor de succesiune. Bineînţeles, asta nu e în ochii lui decît o simplă glumă pe hîrtie. Ia să poftească numai cineva să pună la îndoială că nu e tot el stăpîn pe averea lui!

Oricum ar fi, Cézanne nu s-ar încumeta să pomenească de această donaţie pentru a-i ţine piept tatălui său. Nici gînd de aşa ceva. Dumnezeule, ce-i de făcut? Buimăcit, se întoarce spre singura făptură din lumea asta care e în stare să-l ajute într-o asemenea grea ananghie: Zola. «Solicit de la bunăvoinţa ta faţă de mine, îi scrie el cu umilinţă, să cauţi printre cunoştinţele tale şi prin influenţa ta să mă bagi în vreo slujbă, dacă crezi că e posibil.» Cu prima poştă, Zola – fără îndoială tot aşa de sceptic în privinţa capacităţilor lui Cézanne ca şi Cézanne însuşi – răspunde, sfătuindu-şi prietenul, pe de o parte să se dea peste cap pentru a-şi păstra pensia de acasă şi, pe de altă parte, arătîndu-se gata (nu te adresezi niciodată în zadar generozităţii lui Zola) să-l ajute băneşte, dacă are nevoie, ca să iasă din încurcătură.

Simţindu-se oarecum uşurat de această scrisoare, Cézanne îşi trăieşte totuşi zilele într «o continuă nelinişte. Între tată şi fiu situaţia rămîne foarte încordată. Bancherul, pe care tăgăduielile fiului său îl scot din sărite, înmulţeşte capcanele, scormoneşte peste tot, îi trage de limbă pe cunoscuţi, se înverşunează să capete de la alţii dovezile cu care l-ar înfunda pe vinovat.

N-au lipsit, fireşte, oameni buni la suflet care să-i confirme existenţa nepotului său. «Vrea să mă scape de copil, aşa zice», îi scrie Cézanne lui Zola. Şi devine mai precaut, ca nu cumva să se trădeze. Într-una din zile,

totuşi, nu mai poate să reziste; îngrijorat de sănătatea micuţului, se duce la Marsilia, unde constată, cu mare bucurie, că ţîncul se simte mai bine. Din nenorocire, la întoarcere, indicatorul său cu mersul trenurilor îl induce în eroare; scapă trenul şi nu are alt mijloc de a ajunge, fie ce-o fi, la masa de seară, decît străbătînd pe jos cei treizeci de kilometri dintre Marsilia şi Aix. Îşi iuţeşte pasul în aşa măsură că ajunge la cină numai cu o întîrziere de un ceas.

Pe la sfîrşitul lui martie, Cézanne nu ştie încă ce soartă îi rezervă tatăl său. Dacă Louis-Auguste ar fi vrut să se amuze, bătîndu-şi joc de fiul său, n-ar fi procedat desigur altfel. În vremea asta, Cézanne primeşte o convocare de la prietenii săi impresionişti care plănuiesc să organizeze o nouă expoziţie. Deocamdată, Cézanne are alte necazuri. Dar, oricum, aşa îi era de dureroasă amintirea expoziţiei de anul trecut, că nu mai simte decît un foarte slab entuziasm pentru asemenea manifestare. Duşmăniile, comentariile pe care le-ar isca, n-ar putea decît să-l discrediteze, să-l stînjenească în ambiţia sa de a fi recunoscut într-o zi ca un bun pictor – de a fi admis la Salon (unde trimisese şi anul acesta nişte pînze). Şi apoi, «realizările» lui sînt încă atît de puţin satisfăcătoare! Şi la urma urmei, ce mai are de acum înainte comun pictura lui cu aceea a prietenilor săi? Cézanne se sustrage. Totuşi, nu vrea să aibă aerul că şi-ar condamna prietenii, şi-l roagă pe Zola să ducă la expoziţie pînza ce i-o dăruise odinioară, înainte de război, în care înfăţişa pendula sa de marmură neagră. Află curînd, de altminteri, că expoziţia nu va avea loc. La începutul lui aprilie, dîndu-i banii pe luna aceea, Louis-Auguste nu-i numără decît o sută de franci. Cézanne care, la drept vorbind, se temea că n-are să primească nimic, îşi bate gura de pomană: nu capătă nici un gologan mai mult. Iată-l

prin urmare nevoit a-i cere lui Zola să-i trimită Hortensei şaizeci de franci.

Din cînd în cînd, pictorul se încumetă să se repeadă la Marsilia. O dată, face drumul împreună cu Gibert. La un moment dat, privind cîmpia, muntele Sainte-Victoire şi stîncile care se înalţă peste Beaurecueil, exclamă: «Frumos motiv!» La care, Gibert răspunde: «Prea i se leagănă liniile!» «Ăştia, bombăne Cézanne, au ochi de profesori». Dar nu are curaj să-i dea peste nas. Sarcasmele de acum un an ale publicului şi gazetelor, înjurăturile ucenicilor lui Villevieille, dispreţul ironic pe care i-l arată locuitorii din Aix şi de asemenea – s-ar putea să fie altfel? — atitudinea tatălui său, toate acestea răsună dureros în el, îl aduc într-o stare de umilinţă plină de amărăciune. «Lucrez; puţine rezultate şi prea depărtate de înţelegerea tuturor celorlalţi», îi scrie pe scurt lui Zola.

Hotărît lucru, lui Cézanne toate îi stau împotrivă. Maică-sa, care este singurul său sprijin real în lupta cu Louis-Auguste şi cu el însuşi, cade la rîndu-i bolnavă. Aceasta nu-l face nicidecum pe Louis-Auguste mai blînd: la întîi mai, rămînînd la ceea ce hotărîse luna trecută, nu-i dă decît o sută de franci fiului său, care e nevoit din această pricină să recurgă din nou la Zola pentru un împrumut de şaizeci de franci. Cu cîteva zile mai tîrziu, Cézanne află de la prietenul său că juriul Salonului i-a refuzat pînza trimisă. «Înţeleg foarte bine, îi spune cu tristeţe lui Zola, că nu putea fi primită, din cauza punctului meu de plecare, foarte depărtat de ţelul pe care trebuie să-l ating, adică reprezentarea naturii.»

Curînd însă, lucrurile par să se îndrepte. În afară de pericol, mama lui Cézanne nu întîrzie să se dea jos din pat. Pe de altă parte, în ciuda încăpăţînării sale, Louis-Auguste

n-a mai făcut nici un pas înainte în ancheta lui; Cézanne poate să spere că bătrînul va sfîrşi prin a se lăsa păgubaş. Singura supărare vine de acolo că, cu toate protestele fiului său, bancherul refuză hotărît să-i dea mai mult de o sută de franci pe lună. Cézanne trebuie deci să ceară iar ajutorul lui Zola. În iunie, fără îndoială din motive de economie, o instalează pe Hortense cu copilul într-un alt apartament, la numărul 12 de pe strada Vieuxchemin de Rome. El însuşi o şterge din Aix, în prima jumătate a lui iulie, pentru a o însoţi pe maică-sa la Estaque, unde urmează să-şi petreacă convalescenţa. În felul acesta va înceta pentru o vreme să mai fie hărţuit de tatăl său şi, al doilea avantaj, va putea să comploteze în toată voia cu maică-sa împotriva bătrînului autocrat de la Jas de Bouffan. Mama lui Cézanne nu se prăpădeşte cu dragostea pentru Hortense. Hortense nu poate fi în ochii ei decît o intrusă care i-a furat copilul. Dar, îngăduitoare, şi amintindu-şi de propriile sale începuturi în viaţă, se împacă cu starea de fapt, şi mai ales simte o bucurie foarte mare, ştiindu-se bunică; nu mai poate după micul Paul pe care l-a văzut de cîteva ori. Cézanne se potoleşte. Ba chiar începe din nou să-şi facă proiecte de viitor. Dacă nimic supărător nu intervine, va merge să locuiască în iarna asta la Marsilia şi se va întoarce la Paris spre primăvară, cînd «atmosfera se tulbură». Apoi, dacă Zola i-o va permite, se va duce să lucreze prin împrejurimile Médanului, unde romancierul îşi cumpărase tocmai atunci o căsuţă.

Bombă neaşteptată! La Jas de Bouffan, Louis-Auguste deschide o scrisoare trimisă lui Cézanne de către proprietarul său de pe rue de l’Ouest. Cînd a părăsit Parisul, Cézanne a lăsat cheia apartamentului său unui cizmar din strada Vaugirard, Antoine Guillaume, cu care-i

prieten. Or, acum are loc în capitală o Expoziţie universală. Cu acest prilej, Guillaume a primit vizita unor rude şi cunoştinţe din provincie, şi le-a instalat în locuinţa lui Cézanne. Neînţelegînd cum stau lucrurile, proprietarul îi semnalează aceasta pictorului, reproşîndu-i că găzduieşte, fără să-l fi anunţat dinainte, «persoane străine». Louis-Auguste trage de aici concluzia că fiul său «ţine femei» în casa lui la Paris. «Asta începe să semene a vodevil» constată Cézanne. Dar Cézanne e tot aşa de încăpăţînat ca şi tatăl său. Luptă ca să obţină de la dînsul posibilitatea de a se stabili la Marsilia în iarna viitoare. «Voi putea astfel să continui cîteva studii pe care le-am început la Estaque, de unde voi pleca cît mai tîrziu cu putinţă.» Nu-i nimic de făcut! Bancherul nu se lasă înduplecat. Nu se lasă cu atît mai mult cu cît, pe la începutul lui septembrie, poştaşul aduce la Jas de Bouffan o a treia scrisoare compromiţătoare, o epistolă pe care tatăl Hortensei o trimite fiicei sale şi poşta i-o expediase la Aix. «Îţi închipui ce» a ieşit din asta, îi scrie Cézanne lui Zola. Strig sus şi tare că nu ştiu nimic, şi cum, spre norocul meu, numele Hortensei nu se află în scrisoare, afirm că e adresată vreunei femei oarecare.»

Apoi, deodată, cer senin! «Babacul, zice Cézanne, face cu ochiul unei slujnicuţe fermecătoare pe care o avem la Aix.» Dragostea descreţeşte fruntea moşneagului: nu se mai ocupă de fecioru-său şi, pe neaşteptate, îi numără trei sute de franci. «Nemaipomenit!», mărturiseşte Cézanne, oftînd de bucurie. În sfîrşit, va putea să picteze într-o relativă linişte sufletească.

La jumătatea lui septembrie, maică-sa îl lasă pe Cézanne la Estaque, ducîndu-se să petreacă zilele

culesului la Aix. Pictorul merge în fiecare seară să doarmă la Marsilia, unde se aciuiase, nu departe de piaţa mare, într-o casă de pe strada Ferrari, la numărul 32, şi în fiecare dimineaţă se întoarce să lucreze la Estaque. Marsilia, de altfel, nu-i place de loc. Oraşul acesta este, îi spune el nu fără umor lui Zola, «capitala untdelemnului franţei, aşa cum Parisul este capitala untului: nici nu poţi să-ţi închipui obrăznicia acestei populaţii crîncene care nu are decît un instinct, al banului; se spune că cei de aici cîştigă mult, dar sînt tare urîţi la înfăţişare, iar în amestecul de oameni veniţi de pretutindeni, datorită numeroaselor căi de comunicaţie, dispar trăsăturile izbitoare ale tipurilor. Peste cîteva sute de ani nu vei mai avea de ce să trăieşti, totul va fi o apă şi un pămînt. Dar puţina frumuseţe care mai rămîne încă, îţi merge la inimă şi-ţi încîntă ochii».

Într-una din zile, la Marsilia, Cézanne îl întîlneşte întîmplător pe Huot, fostul său camarad de la şcoala de desen. A ajuns departe Huot! Devenit arhitect, a obţinut la Salon de două ori, una după alta, în 1865 şi 1866, marea medalie de aur. De atunci, e ceea ce se cheamă un «hors concours»[35]. El deţine la Marsilia importanta funcţiune de arhitect-inspector principal al Companiei Imobiliare. Fireşte, se arată faţă de pictor oarecum distant. Dintr-una într-alta, îl întreabă în treacăt dacă i se mai întîmplă să-l întîlnească pe Zola. «Uneori», răspunde Cézanne, amuzat. Dacă i se întîmplă să primească scrisori de la dînsul. «Mai ieri, primii una» – răspunde Cézanne zîmbind răutăcios. Huot rămîne încremenit. Drace, ia te uită, nu şi-ar fi închipuit că celebrul romancier ar putea să mai aibă vreo legătură oarecare cu acest pictor luat în rîs şi îmbrăcat ca

35 Cel care nu mai trebuie să se prezinte la concurs, superioritatea sa fiind dinainte recunoscută (n. t).

vai de lume. Numaidecît, întinzîndu-i cartea sa de vizită, îl pofteşte pe Cézanne să treacă cît mai curînd pe la dînsul. «Aşa că, vezi şi tu, tot sînt buni la ceva prietenii» îi spune Cézanne lui Zola, descriindu-i pe un ton ironic întîlnirea.

Într-altă zi, îl zăreşte de departe pe Marion, în uşa Facultăţii de ştiinţe, unde junele său admirator de altădată (Marion nu are decît treizeci şi doi de ani) e profesor de zoologie. Dar Cézanne nu se apropie. Devine mizantrop; a primit prea multe lovituri ca să nu se ferească, să nu se teamă de mutrele acre ce i se fac sau de glumele batjocoritoare. Totuşi, Marion ăsta îi arătase odinioară cea mai caldă prietenie. «Să trec pe la el, într-o zi, sau nu? se întreabă Cézanne. Mă voi mai gîndi la asta». Şi adaugă, îngîndurat: «Cred că nu e sincer în artă, poate că fără să vrea».

În fond, Cézanne se teme acum de oamenii care au reuşit. Se simte mult mai la largul său cu cei care, ca şi dînsul, sînt victime – ale oamenilor, ale destinului, ale propriilor lor himere. Uneori îl mai vede pe Emperaire care putrezeşte la Aix în cea mai jalnică sărăcie. Îi scrie chiar lui Zola, vrînd să ştie dacă nu ar fi posibil să-l recomande pe Emperaire «pentru o slujbă oricît de mică». Dar iată că iarăşi – ah, Cézanne îşi va aminti întotdeauna de acest an 1878! — toamna se anunţă rău. Pe la începutul lui noiembrie, Hortense e nevoită să plece în mare pripă la Paris[36]. Vreme de mai bine de o lună, Cézanne – care din pricina asta, se văzuse din nou silit să împrumute o sută de franci de la Zola – îl ţine lîngă dînsul pe micul Paul, la

36 Motivul acestei călătorii precipitate nu se cunoaște. Hortense, îi scrie Cézanne lui Zola, «a avut o mică încurcătură la Paris. Nu vreau să pun asta pe hîrtie, ți-o voi povesti cînd m-oi întoarce, de altminteri nu-i cine știe ce». (n. a.).

Estaque. Trăieşte mereu cu teama că dintr-o clipă într-alta tatăl său s-ar putea ivi fără veste. Căci Louis-Auguste, pe care zîmbetul unei fete îl abătuse pentru moment de la ideea lui fixă, se apucase iar să iscodească. Pe deasupra, deoarece vremea e groaznică – vînt, cer plumburiu, mare furtunoasă – Cézanne nu poate lucra de fel. Trebuie să rămînă în casă, citind, cu atenţia scrupuloasă pe care o pune în orice treabă, *Istoria Picturii în Italia* de Stendhal. Cît despre micul Paul, el este, cum observă cu dragoste tatăl său, «teribil în toate privinţele.» Hortense se întoarce în sfîrşit de la Paris. Vremea se potoleşte. Şi furtuna familială de asemenea. Cézanne se apucă iar de lucru. «Sînt pe aici, cum spui tu, cîteva aspecte foarte frumoase, îi scrie el lui Zola. Ar trebui să le redau, dar nu-s prea tare în asta, am început să văd natura cam tîrziu, ceea ce nu mă împiedică totuşi s-o privesc cu mare interes.» Umilinţă. Melancolie. Peste cîteva zile, la 19 ianuarie, Cézanne va împlini patruzeci de ani.

V. RESEMNARE

Cine-mi va da aripi, asemenea porumbelului, ca să zbor şi să mă odihnesc? Dar că m-am depărtat fugind şi am rămas în singurătate.

PSALMII (LIX, 7–8)

În martie, cînd Cézanne se întoarce la Paris, găseşte grupul prietenilor săi foarte împărţit. Într-adevăr, Renoir şi Sisley au hotărît să-şi încerce norocul la Salon. Ei se pun astfel singuri în afara viitoarei expoziţii impresioniste – a

patra – care se va deschide în curînd pe avenue de l'Opera, căci unii membri ai grupului se arată intransigenţi asupra acestui punct: participarea la amîndouă expoziţiile e imposibilă; a trimite pînze juriului înseamnă a trăda.

Pe Cézanne, această măsură nu-l întristează de fel. Dacă e hotărît să ceară din nou admiterea sa la Salon, în schimb nici nu-i trece prin minte să se prezinte încă o dată alături de impresionişti. Pentru dînsul e un lucru pe deplin lămurit; nu vrea să rişte, nici măcar participînd cu o singură pînză la expoziţia impresionistă, şansele sale pe lîngă juriul Salonului. Aşa că atunci cînd Pissarro îl ia pe departe ca să afle ce are de gînd, Cézanne se grăbeşte să se agaţe de pretextul unor «dificultăţi iscate din pricina tablourilor pe care le-a trimis la Salon» pentru a refuza fără multă vorbă invitaţia de a participa. În acelaşi timp se duce la Guillemet – «scurtă vizită spre a-l cîştiga» pe acesta, ajuns în urma concesiilor sale un personaj în lumea oficială a artelor; Guillemet e acum membru al juriului. Lăsînd orice ruşine de o parte, Cézanne îi cere sprijinul pe lîngă colegii săi, «judecătorii cu inima de piatră».

Straniu demers, mai cu seamă că Cézanne nu are absolut nici o stimă pentru lucrările facile ale lui Guillemet şi că, foarte probabil, nu-i ascunde cîtuşi de puţin aceasta (ar fi într-adevăr incapabil de aşa ceva). Straniu demers, ba chiar umilitor. Cézanne e însă acum gata de orice pentru a se vedea în sfîrşit admis la Salon, căruia îi spune totuşi în derîdere «Salonul lui Bouguereau»[37]. Speră, fără îndoială, că intrarea sa la Palatul Industriei, frumos bobîrnac la adresa Institutului, ar putea să pară o

37 E vorba de pictorul William Bouguereau (1825-1905) care era în ochii lui Cézanne o «întrupare a academismului și a artei oficiale» (n. t).

consacrare, şi că, astfel, criticii îşi vor revizui părerile în privinţa lui; e gata de orice, desigur, afară tocmai de actele de supunere şi de compromisurile care sînt în ochii juriului cele mai bune bilete de liberă trecere. Excelentul şi veselul Guillemet, rămas tot bunul camarad de odinioară, promite că-i va pleda cauza cu căldură.

O dată făcută treaba asta, Cézanne părăseşte Parisul în primele zile ale lui aprilie, şi merge să se instaleze la Melun. Cheile apartamentului de pe rue de l'Ouest i le lasă lui Tanguy, care va putea astfel să arate pînzele sale amatorilor – dacă din întîmplare s-ar ivi vreunul.

La Melun, Cézanne duce traiul cel mai retras cu putinţă. Pictează, asta-i tot. Pictează ca şi cum ar fi rupt de lume. Se adînceşte în truda pe care o ştie de acum înainte a lui, trudă ciudat de anevoioasă şi de complexă: să realizeze, dacă e posibil, fuziunea luminii, care descompune obiectele, şi construcţia, care le redă realităţii lor spaţiale; să caute a uni culoarea, cucerire a impresioniştilor, cu forma, moştenire a marilor clasici; să se silească a îmbina, în exigenţele lor contradictorii, structurile gîndite ale clasicismului şi strălucirile sensibile ale impresionismului, să încerce de a se ridica la o unitate în care senzaţia şi reflexia s-ar însufleţi simultan; să tindă a împăca revoluţia cu tradiţia, depăşindu-le pe amîndouă – într-un cuvînt – să caute, cum o spune Cézanne însuşi, a «face din impresionism ceva solid şi trainic cum e arta pe care o vedem în muzee.»

Cézanne e atît de absorbit încît zilele lui se aseamănă toate între ele. Din cînd în cînd primeşte o scrisoare (cu tot sprijinul lui Guillemet, a suferit încă o dată ceea ce el numeşte în glumă «o execuţie fără vărsare de sînge»:

juriul Salonului i-a refuzat pînzele trimise) sau face o foarte scurtă călătorie la Paris. Pentru el, sînt singurele întîmplări care vin să întrerupă curgerea egală a timpului. În luna iunie, invitat de Zola, va petrece aproape două săptămîni la Médan.

Anul trecut, anunţîndu-l pe bătrînul Flaubert[38] că-şi cumpărase o casă, Zola i-a precizat că era vorba de un «coteţ de iepuri»; «Nouă mii de franci, atît am dat pe el, vă spun preţul ca să nu-i acordaţi cine ştie ce respect. Literatura a plătit acest modest adăpost la ţară, care are meritul de a fi departe de orice staţie de cale ferată şi de a nu avea nici un burghez în vecinătate.» Dar «coteţul de iepuri» construit mai mult pentru un *maître d'hôtel* de la Café-American se transformă repede. Zola, care stă acum la ţară opt luni pe an, îl măreşte într-una. Médan, sătucul cu două sute de locuitori, pitit într-un colţişor de verdeaţă pe malul Senei, a devenit cartierul său general. Zola primeşte acolo o mulţime de persoane, prieteni, admiratori, oameni de litere şi de teatru, artişti, editori, directori de ziare. Scos din existenţa lui de pustnic, Cézanne trebuie să simtă un fel de spaimă în mijlocul acestei zarve, acestei forfote necontenite care-l face fericit pe Zola.

Succesul, banii i-au permis scriitorului să-şi satisfacă dorinţele ascunse. Nimic nu le mai stă în cale. Poate în sfîrşit să fie el însuşi, pe deplin. Cézanne, căruia o masă şchioapă, un pat oarecare, un scaun desfundat i-au fost întotdeauna de ajuns, priveşte înmărmurit cabinetul imens – lung de zece metri, larg de zece şi înalt de cinci şi jumătate – unde Maestrul lucrează, aşezat într-un jilţ stil

38 «Bătrîn» față de Zola, căci autorul «Doamnei Bovary» nu avea decît 58 de ani (n. t).

Ludovic al XIII-lea, la o masă uriaşă, în faţa căminului monumental pe al cărui coş sprijinit de doi giganţi de piatră e scris cu litere mari de aur: «Nulla dies sine linea»[39]. Scrinuri supraîncărcate cu fel de fel de obiecte de faianţă, de cositor, de aramă, de fildeş, de lemn sculptat, o puzderie de lucruri strunjite zac alături de armuri medievale, în faţa pereţilor acoperiţi cu mari tapiserii. Oriunde îţi întorci ochii în casa lui Zola, te întîmpină acelaşi lux cu toptanul, de o pretenţioasă naivitate şi, în excesu-i romantic, de un gust îndoielnic, care amestecă anapoda stilurile, îmbină pe cel turcesc cu cel gotic, pe cel japonez cu cel veneţian, amestecă autenticul şi falsul, împodobeşte un alcov ca o veche strană de biserică, face să plutească în tavan un înger de fildeş cu aripile desfăcute, pune o minunată statuetă din veacul al XVIII-lea alături de nişte olărie fără de valoare, nişte chimonouri de bazar alături de vechi odăjdii. Dacă în Médan nu se găsea un singur burghez înainte de venirea lui Zola, lucrurile nu mai stau aşa astăzi: Cézanne are impresia că se află în vizită la un ministru.

Cu toate acestea, Zola rămîne faţă de dînsul tot aşa de prietenos, tot aşa de cald, tot aşa de prevenitor ca pe vremuri. Poate că se arată chiar niţel cam prea prevenitor cu fostul său camarad căruia norocul nu i-a surîs. Bietul Cézanne! Îşi ţesuseră totuşi împreună visurile, odinioară, la Aix, în tovărăşia lui Baille. Dar asta-i viaţa: îi ucide pe unii, îi înalţă în slava cerului pe alţii, în loc să aibă în jurul său pe prietenii de odinioară, nişte străini sînt cei care-i alcătuiesc escorta triumfală. Afară de credinciosul Alexis,

39 «Nici o zi fără o linie» – cuvinte atribuite de Pliniu pictorului grec Apelles, care nu lăsa să treacă o zi fără să picteze. Zola își însușise deviza cu înțelesul: nici o zi fără un rînd scris (n. t).

de altminteri mai mult cu gîndul la femei decît la literatură, nici unul dintre discipolii săi, nici unul dintre cei cărora invidioşii le zic «domnii Zola», nu e din Aix, nici Céard, nici Hennique, nici Huysmans, nici flăcăul acela voinic, pasionat de canotaj, băutor zdravăn, mîncău fără pereche şi mare curvar, care se numeşte Guy de Maupassant. Bietul Cézanne! Biet geniu avortat! Bunăvoinţa lui Zola e plină de compătimire.

În ciuda atmosferei din casa lui Zola, atît de buimăcitoare pentru el, în ciuda acestui necontenit du-te-vino de oameni mai mult sau mai puţin importanţi care-l tulbură şi pe care îi evită, Cézanne nu se simte chiar aşa de prost la Médan. Împrejurimile sînt minunate, cu păşunile lor, cu livezile, cu şirurile de sălcii şi de plopi de-a lungul Senei. Cézanne se duce să picteze pe malul fluviului, în tăcerea cîmpiei, pe care o sparge din cînd în cînd doar şuieratul unui tren sau ţipătul prelung al vreunei şalupe.

Către 20 iunie, Cézanne se întoarce la Melun. Îşi reia viaţa austeră de mai înainte.

Sculat devreme, căci se culcă seara îndată după ora opt, nu încetează să picteze, absorbit săptămîni întregi de acelaşi motiv. Nimic nu mai e simplu pentru dînsul. Cu cît trec anii, exigenţa lui creşte, dînd naştere mereu altor dificultăţi din ce în ce mai mari. Cea mai neînsemnată tuşă de culoare pe care trebuie s-o pună ridică în el o mulţime de probleme. Oprindu-se la fiecare trăsătură de penel, trudeşte din greu asupra pînzelor sale şi, uneori, făcîndu-i-se lehamite de atîta caznă îndîrjită, pierzîndu-şi nădejdea de a putea obţine efectele pe care le caută, lasă pînzele aşa, sau, într-o răbufnire de decepţie mînioasă, le

distruge. Pentru el, în pictură nu mai există altă posibilitate decît aceea de a duce pînă la o desăvîrşire absolută lucrările începute – sau de a le lăsa neterminate; operele nici prea bune nici prea proaste îi sînt interzise. Cézanne suspină, ducîndu-şi povara.

În octombrie, truditorul harnic îşi oferă din nou o distracţie. Îi cere lui Zola nişte locuri pentru piesa adoptată după romanul *Cîrciuma,* care se joacă de prin ianuarie la teatrul Ambigu. Se întoarce, încîntat de la spectacol. «Am avut un loc cum nici nu se poate mai bun, îi scrie lui Zola, mulţumindu-i, şi n-am dormit nici o clipă.»

Toamnă. Iarnă. Iarna din acest an 1879 e grozav de aspră, şi lumea o duce cu atît mai greu cu cît mulţi nu au cu ce face foc. În decembrie, termometrul coboară la minus 25 de grade. Gerul întăreşte nămeţii. Cézanne, de obicei, evită să picteze peisaje cu zăpadă. Zăpada se topeşte prea repede. Nu are timp să-şi ducă la capăt tabloul. De data asta însă, frigul pare să se fi aşezat de-a binelea, şi Cézanne merge să-şi instaleze şevaletul în pădurea apropiată de la Fontainebleau. Are tot răgazul necesar pentru a interpreta cu răbdare reflexele nenumărate pe care pădurea înzăpezită le oferă ochiului său pătrunzător. Fiecare trăsătură de penel sporeşte prodigioasa bogăţie de nuanţe cu care-şi umple pînza, fără a înceta o clipă să le subordoneze armoniei de ansamblu: în ciuda belşugului de culori, opera rămîne, în viguroasa ei construcţie, de o admirabilă simplitate.[40]

Pentru Cézanne, lumea se reduce la dimensiunile pînzei sale. Nu vede nimic altceva. Viaţa lui e închisă. Ermetic. Zola îi trimite, de îndată ce apar, toate cărţile lui, şi

40 Jean de Beucken susține că acest tablou i-ar fi fost inspirat lui Cézanne de o fotografie (n. a.).

pictorul le confirmă primirea prin nişte scrisori cam stîngace în care încearcă să facă un fel de critică literară. Astfel, în februarie primeşte *Nana,* noul roman al prietenului său. «E o carte minunată, îi scrie lui Zola, dar teamă mi-e că ziarele s-au înţeles dinainte să nu vorbească de ea. Într-adevăr, n-am văzut nici un articol şi nici o informaţie în nici una din cele trei fiţuici pe care le cumpăr. Această constatare m-a necăjit oarecum, pentru că ar fi indiciul unei prea mari lipse de interes faţă de artă sau semnul unei pudice şi voite nepăsări pe care ziarele mi-o arată cînd e vorba de alte subiecte.» Ce trebuie să mai fi rîs Zola citind această scrisoare! În fundul cărui pustiu trăieşte oare Cézanne ca să nu-i fi ajuns la ureche măcar un ecou cît de slab al nemaipomenitului tărăboi iscat de apariţia romanului *Nana?* Sînt patru luni de cînd nu se vorbeşte decît de această carte şi de eroina ei, curtezana care a dat şi titlul volumului. Din octombrie, de la publicarea primelor foiletoane în revista *Le Voltaire,* nu încetează bătălia ce se dă în jurul cărţii, care stîrneşte entuziasmul unora şi indignarea altora. Aţîţat de o reclamă uriaşă, cu afişe mari, prospecte, mici afişe lipite peste tot, anunţuri în ziare, oameni-sandviş de-a lungul bulevardelor, o reclamă care a înscris numele de Nana «pînă şi în capătul maţului de cauciuc la care-şi aprind oamenii ţigara prin tutungerii», scandalul zguduie Franţa toată. Naturalismul, sub stindardul căruia se prezintă Zola, e lăudat şi înjurat deopotrivă. Duşmanii scriitorului denunţă în el o pornire desfrînată spre mîrşav şi obscen. Gazetele sînt pline de caricaturi. Pe la colţul străzilor, se aud romanţe care se numesc: *Belle Mana, fais pas ta tata; Nana, la Vestale de la place Pigalle: La femme à papa, c'est Nana...* Nana, Nana, Nana. Numele e pe toate buzele.

Peste tot te loveşti de Nana. Cum zice Céard, «asta începe să aducă a obsesie şi a coşmar». La 15 februarie, cînd *Nana* apare în librării, cincizeci de mii de exemplare sînt vîndute în primele douăzeci şi patru de ore.

Dar de succesul acesta răsunător (care-l buimăceşte niţel şi pe Zola însuşi) el, Cézanne, habar nu are. În ce-l priveşte, n-a auzit niciodată – absolut niciodată – vorbindu-se de *Nana.* Se teme chiar, în dragostea ce i-o poartă lui Zola, ca nu cumva unii să urzească dinadins tăcerea în jurul noului roman al prietenului său. În pădurea de la Fontainebleau, copacii tăcuţi îşi răsfrîng în zăpada care se topeşte umbrele lor de un albastru delicat.

Cézanne se întoarce la Paris în martie. Se instalează din nou în rue de l'Ouest, dar de data asta la numărul 32, într-un apartament de la al cincilea etaj. Viaţa lui la Paris nu-i nicidecum mai însufleţită decît cea de la Melun. O înviorează doar cîteva întîlniri cu Tanguy, cu Zola, cu Guillaumin, sau cu nefericitul Cabaner, pe care nenorocul îl urmăreşte, căci ros de oftică, a ajuns să cînte la pian într-o cafenea din avenue de La Motte-Picquet. Cézanne se duce bineînţeles deseori la Luvru, unde se opreşte îndelung în faţa pînzelor lui Poussin. Iată ce ar trebui să realizeze; ar trebui să poată reface un «Poussin în întregime după natură».

În atelierul său schiţează naturi moarte şi autoportrete, dar, pictînd bărbaţi şi femei la scăldat, îşi încearcă penelul în scene de compoziţie – această culme a artei clasice. Lucrează fără model, ajutîndu-se cu nişte vechi crochiuri pentru a regăsi formele corpului omenesc. Căci de modele nu poate fi vorba – n-ar putea să recurgă la bunele lor servicii. Într-o zi a cerut unei femei care-şi cîştiga existenţa

făcînd pe modelul, să-i pozeze. Dar cînd a văzut-o dezbrăcîndu-se şi stînd, goală, în faţa lui, şi-a pierdut cumpătul. «Domnule, pari tulburat...» i-a spus pe-un ton blînd modelul. Fraza nu prea era făcută ca să-l potolească. Incapabil de a mai lucra, Cézanne a fost silit s-o concedieze. «E îngrozitoare viaţa!»

Ce-i drept, Zola a încercat să-şi «scoată» în lume prietenul, să-l pună în contact cu oamenii, să-l familiarizeze cu societatea. Fără succes. Paralizat de sfiala lui, Cézanne se teme de adunările numeroase; feţele necunoscute îl înspăimîntă. Luat de Zola, s-a arătat o dată în salonul editorului Charpentier, pe rue de Grenelle, unde vin toate celebrităţile Parisului, de la Rochefort la Sarah Bernardt, de la Mounet-Sully la Gambetta, de la Massenet la Jules Ferry, ca să nu mai pomenim de scriitori ca Edmond de Goncourt, Octave Mirbeau, Alphonse Daudet. Dar Cézanne nu s-ar învoi pentru nimic în lume să mai calce în casa soţilor Charpentier, aşa de primitori totuşi cu pictorii, şi care îl ajută pe prietenul Renoir comandîndu-i portrete.

În mijlocul acestor oameni strălucitori, plini de spirit, la curent cu toate, în mijlocul acestor personalităţi aplaudate, privite cîteodată cu ură, dar întotdeauna temute, îşi simte şi mai mult slăbiciunile proprii. Nu ştie în ce fel trebuie să se poarte, nu ştie ce să spună, şi, parcă-i un făcut, nu se poate opri să rostească cuvinte nelalocul lor şi să calce în strâchini. Nici Zola nu stăruie multă vreme în tentativa lui. S-au împlinit trei ani de cînd locuieşte în simandicoasa rue de Boulogne, într-un vast apartament mobilat la fel ca şi casa de la Médan. Deoarece dă acolo sindrofii, la una din ele îl invită pe Cézanne. Din nenorocire, Cézanne n-a socotit că e bine să-şi schimbe hainele (mai probabil că nici

nu-i trecuse asta prin minte); pe deasupra, nu scoate o vorbă; de altminteri, e limpede că musafirii lui Zola, niţel cam prea scorţoşi şi fercheşi după părerea pictorului, cei mai mulţi în haină de seară, îl plictisesc, îl irită cu aerele lor; şi în sfîrşit, punîndu-se vîrf la toate, cînd se hotărăşte să vorbească, îi strigă lui Zola cu o tainică nuanţă de batjocură: «Ascultă, Emile, nu găseşti că e cald aici? Dă-mi voie să scot vesta.» Deosebirile adînci care de acum înainte ies la iveală în chip aşa de vădit între Cézanne şi Zola nu tulbură, aparent, raporturile lor. Cézanne, de altfel, evită pe cît se poate să-şi supere prietenul. N-a căutat niciodată s-o impună pe Hortense soţilor Zola care, se vede cît de colo, vor s-o ignoreze. Nu caută să se impună nici el însuşi. Mai curînd s-ar da în lături. E neîndoios că gloria lui Zola îl cam stînjeneşte. Ba îl şi intimidează. Adeseori, cînd îi scrie lui Zola, îi vin sub peniţă formule curioase: «Sînt cu recunoştinţă fostul tău camarad de liceu din 1854», îi spune la 1 aprilie.

La Salon, cu tot sprijinul lui Guillemet, Cézanne a suferit iar un eşec. În schimb, nişte pînze de Renoir şi de Monet (care, la rîndul său, luase hotărîrea de a părăsi expoziţiile impresioniştilor) au fost acceptate de juriu. Ele sînt însă aşa de prost expuse, şi reaua voinţă a comitetului de organizare e aşa de vădită, că cei doi pictori se hotărăsc să trimită o plîngere Ministrului Artelor. În acest scop, îi cer lui Cézanne să pună o vorbă pe lîngă Zola, pentru ca romancierul să le publice scrisoarea în revista *Le Voltaire,* prezentînd-o cu cîteva cuvinte. «Cu cîteva cuvinte, îi precizează Cézanne lui Zola, ar trebui să demonstreze importanţa impresioniştilor şi mişcarea reală de curiozitate pe care au stîrnit-o.» Dar Cézanne se grăbeşte să adauge că nu vrea să influenţeze cu nimic hotărîrea lui

Zola. «Mă văd silit de multe ori să-ţi adresez cereri care te pot plictisi. Nu-s decît o pîlnie pentru glasul altora, nimic mai mult.» Zola se foloseşte îndată de prilejul ce i se oferă pentru a da o încheiere campaniei pe care o dusese în *l'Evénement* – au şi trecut paisprezece ani de atunci! La 18, 19, 21 şi 22 iunie publică în *Le Voltaire* o serie de articole, destul de tari, în care protestează împotriva tratamentului aplicat lui Renoir şi Monet, îşi expune cu toată autoritatea dobîndită, părerile sale despre pictura impresioniştilor. «Sînt înfăţişaţi ca nişte farsori ce se ţin de năzbîtii, şarlatani ce-şi rîd de public şi bat toba mare în jurul operelor lor, cînd ei sînt, dimpotrivă, nişte observatori severi şi convinşi. Ceea ce unii par să uite, e că cei mai mulţi dintre aceşti luptători sînt oameni săraci care mor muncind, de mizerie şi de dezgust. Ciudaţi farsori aceşti martiri ai crezului lor.»

Zola constată, de altminteri, că sînt destui cei care îi fură pe impresionişti, că şmecherii se grăbesc să picteze în maniera lor – «ăştia zboară cu propriile noastre aripi», spune Degas, ironic, – îndulcind această manieră, confecţionînd pînze de un «impresionism corijat, mai potolit, pus la îndemîna mulţimii»: «Un val de modernism se ridică, irezistibil, scrie Zola, tîrînd după el, încetul cu încetul, Şcoala de belle-arte, Institutul, toate vechile reţete şi toate convenţionalismele...» Pare chiar surprinzător, cînd stai să te gîndeşti, cum de nou reuşit impresioniştii pînă la urmă să se impună. Marii creatori, – nu-i aşa? — îşi văd într-o zi, orice s-ar întîmpla, străduinţele răsplătite. El, bunăoară, Zola, n-a sfîrşit prin a birui, în pofida piedicilor, în pofida tuturor defăimărilor? Ei da, dar chiar cei care sînt siliţi să-i recunoască talentul, nu-i admit pe impresionişti. Atunci, ce să mai zici? Orice ai gîndi în privinţa asta, nu

poţi crede că publicul, care a primit atît de bine romanele *Cîrciuma* şi *Nana,* a orbit deodată, nici că aici se dovedeşte un judecător excelent şi colo un judecător foarte prost. Trebuie deci să recunoşti, vai, un adevăr dureros. Dacă impresioniştii suferă de pe urma unui ghinion îndărătnic, asta se explică prin faptul că, la urma urmei, realizările lor nu-s la înălţimea intenţiilor, că «nici un artist din acest grup n-a realizat cu vigoare şi în chip definitiv formula nouă pe care o aduc toţi, împrăştiată în operele lor… Toţi sînt nişte precursori. Omul de geniu nu s-a născut încă. Vezi ceea ce vor şi le dai dreptate, dar cauţi în zadar capodopera care trebuie să impună formula şi să ne facă pe toţi să ne plecăm capul.»

Bineînţeles aceste declaraţii nu sînt primite de impresionişti fără supărare. În ceea ce-l priveşte, Cézanne se împacă lesne cu ele. La drept vorbind, părerea lui asupra impresionismului propriu-zis nu se deosebeşte prea mult de cea a prietenului său. Pe de altă parte, el n-ar putea să-i reproşeze într-adevăr lui Zola că scrisese despre dînsul (e pentru întîia oară cînd Zola se pronunţă în mod public asupra picturii sale): «Domnul Paul Cézanne, un temperament de mare pictor care se mai zbate încă în preocupări de factură, rămîne mai aproape de Courbet şi de Delacroix.» E adevărat, cugetă Cézanne, mai are încă atîta drum de parcurs! Şi Zola, nu-ncape îndoială, şi-a îndulcit mult, din prietenie, judecata critică în privinţa lui.

Ah! Straniu lucru e viaţa! Cézanne oftează. Cum ştie ea să macine fiinţele, şi cum ştie să-şi rîdă de ele. Pleci să cucereşti lumea, crezi, fiindcă ai douăzeci de ani, că lumea se va schimba după toanele unui copil care visează; apoi, trec anii, îmbătrîneşti, şi deodată – cumplită batjocură! — te regăseşti despuiat de visuri, cu sufletul strivit. Prea

tîrziu! Cézanne l-a întîlnit pe Solari care, şi el, ca şi Cabaner, ca şi Emperaire, se prăbuşeşte în ghearele sărăciei. Dintre toţi foştii colegi de liceu, dintre toţi prietenii de la Aix, singur Zola şi-a văzut visul cu ochii. Fericit, de trei ori fericit Zola! Şi totuşi… Da, şi totuşi! În casa asta mare de la Médan, unde Cézanne vine în iulie să-şi vadă prietenul, Zola domneşte mai măreţ ca oricînd. Un «rege Voltaire» pe moşia sa. Dar Zola, în sinea lui, este oare într-adevăr cel pe care şi-l închipuie imensa mulţime? Omul, iată-l aici, muncit de spaime, măcinat nici el nu ştie de ce dorinţă, ros de temeri nedesluşite, trăind cu frica morţii, cu frica zilei de mîine, descifrînd peste tot prevestiri negre, căutînd zgomotul pentru că are groază de propria lui tăcere. Afirmă, dogmatizează, atacă, combate, lansează formule categorice (pe care le iau în primire caricaturiştii gazetelor). Bunăoară: «Republica va fi naturalistă sau nu va fi de loc.» Megalomanie şi îndoială de sine. Acest Médan, pe care Zola nu încetează să-l tot mărească, pe măsura succeselor sale, n-o fi oare în ochii lui, înainte de orice, dovada concretă a biruinţei, confirmarea de care are nevoie pentru a se linişti, pentru a se convinge că există, că stă cu toată greutatea lui pe pămîntul acesta? Din ce doruri neîmplinite îşi hrăneşte cărţile, din ce abisuri nasc aceste vîrtejuri de senzualitate care le înflăcărează, din ce hăuri izbucnesc aceste porniri spre dezastre? Caznă a trupului parcă vrăjit. Fascinaţie a morţii. Toată viaţa e înfrîngere. Lui Zola, succesul nu i-a adus liniştea. Scrie aşa cum altul se droghează, pentru a uita de el însuşi, dar şi pentru a-şi elibera mintea de monştrii săi, pentru a trăi, pentru a se arunca cu ochii închişi, fără să ştie, în adîncul apelor sale obscure. Nu rîde niciodată. O neputinţă fără leac de a se bucura de orice ar

fi, de a se lăsa în voia unei vieţi uşoare. O melancolie care se preface în agresivitate. Iar în ochi, cîteodată, o privire aspră, aproape răutăcioasă. Şi uneori, cînd se lasă întunericul, îl copleşeşte nevoia unei spovedanii pe care n-ar fi vrut s-o facă nimănui şi pe care acum o strigă, fără să-şi dea seama, în faţa a o sută de mii de cititori, crezînd că nu vorbeşte decît cu sine însuşi.

Ascultă! Eu, acela pe care tu, prietene, îl invidiezi poate, da, eu, care încep, cum spun burghezii, să-mi fac binişor treburile, care public tomuri şi cîştig ceva gologani, ei bine, eu, mă prăpădesc de pe urma asta... Ţi-am spus-o adeseori, dar tu nu mă crezi, fiindcă pentru tine, care produci cu atîta trudă, care nu poţi ajunge la public, fericirea ar fi desigur să produci mult, să fii văzut, lăudat sau înjurat... Ah! Caută să fii primit la Salon, intră şi tu în horă, fă alte tablouri, şi ai să-mi spui pe urmă dacă asta îţi ajunge, dacă eşti fericit... Ascultă, mie truda mi-a luat viaţa. Încetul cu încetul mi-a furat mama, soţia, tot ce mi-e drag. E sămînţa încolţită în cap, care-ţi mănîncă creierul, care-ţi cotropeşte trunchiul şi membrele, care-ţi roade tot trupul... Apoi, o ia de la capăt; şi o va lua mereu de la capăt; apoi am să crăp, furios împotrivă-mi, exasperat că nu am avut mai mult talent, spumegînd de mînie că nu las în urma mea o operă mai împlinită, mai înaltă, cărţi peste cărţi, vrafuri cît un munte; şi murind voi avea crîncena îndoială dacă mi-am făcut treaba cum se cuvine, întrebîndu-mă dacă era bine aşa, dacă nu trebuia să merg la stînga atunci cînd am apucat la dreapta; şi ultimul meu cuvînt, ultimul meu suspin va fi pentru a spune că vreau să iau totul de la capăt... Ah! o viaţă, cine-mi va da o a doua viaţă, pentru ca truda să mi-o fure

şi pentru ca să mai mor o dată din pricina ei![41]

«E îngrozitoare viaţa!» Dacă lui Cézanne îi place, cu toate acestea, să mai dea pe la Médan, e oare numai din prietenie pentru Zola, e oare numai pentru că îl frămîntă veşnic această instabilitate care-l împinge mereu de ici-colo, fără să-şi găsească locul? N-o fi şi din pricină că Médan e un prilej să fugă de Hortense? Dragostea lui a murit. Nevastă-sa şi el nu mai sînt decît doi străini; se privesc dar nu se mai recunosc. Cumplită înşelătorie a vieţii, neantul tuturor visurilor.

Casa lui Zola n-are totuşi de ce să-i placă. Covoarele, slugile, şi «ăla» care lucrează la biroul monumental! Şi mesele prea copioase, cu bucate prea alese! Şi toţi literaţii ăştia care, seara, îşi aruncă unul altuia în cap cu cifrele tirajelor! «Cînd am văzut că se apropie a cincisprezecea mie, mi-am spus: voi merge sigur pînă la şaizeci. Tu ce zici Charpentier?» Cîteodată, Cézanne o ia din loc, nemaiputînd să suporte comedia ce se joacă la Médan, sau recunoscîndu-se incapabil de a se arăta zîmbăreţ faţă de unii dintre cunoscuţii lui Zola, ca Busnach, bunăoară, cel ce adaptase pentru teatru romannele *Cîrciuma* şi *Nana,* un pehlivan vulgar, cinic, gros de obraz şi de suflet, – pe hîrtia lui de scrisori se lăfăieşte deviza «Dă treaba peste cap, şi lasă lumea să zică ce-o vrea» – negustor de operete şi melodrame, şi pe care Zola îl primeşte cu braţele deschise. «Venise un *maarre* personaj pe cînd eram acolo! mormăie Cézanne, exagerîndu-şi accentul meridional. Venise domnul Busnach! Nu mai eşti *nimig,* nu-i aşa? În faţa unui om aşa de *maarre!*»

Cézanne e nervos. Dar lui Cézanne nu-i trebuie mult ca

41 Din romanul *L'Oeuvre* (n. a.)

să-şi iasă din sărite! Doamna Zola binevoieşte într-o zi să-i pozeze în grădină, servind ceaiul. Pînza nu iese, din nenorocire, aşa cum ar fi dorit Cézanne. Doamna Zola îl aude bombănind înjurături printre dinţi. Deodată, iată că se iveşte Guillemet cu o glumă pe buze. Atunci, Cézanne nu se mai poate stăpîni. În culmea furiei, îşi frînge penelurile, rupe pînza şi, fără să o asculte pe doamna Zola şi pe Guillemet, care încearcă să-l oprească, pleacă gesticulînd.

Către sfîrşitul lui august, Cézanne se întoarce la Paris. Se întoarce la tăcerea lui.

Căci, chiar de tăcere e vorba. În afară de cîţiva rari prieteni credincioşi, cine, printre pictori, îl ştie azi pe Cézanne? Cine-şi aminteşte să fi văzut pînze de-ale lui? Cine-şi poate da seama de străduinţele lui? Cézanne? A, da! Zurliul ăla pe care Duranty l-a descris sub numele de Maillobert!

Duranty murise anul trecut, în aprilie. A lăsat un volum postum, *Tărîmul Artelor,* pe care Charpentier tocmai îl publicase. În cartea asta, un tînăr pictor imaginar merge să viziteze cîteva ateliere. Se duce la Cézanne, cu alte cuvinte «la trăsnitul de Maillobert, de care se vorbea în unele ateliere printre pictorii tineri»:

Cînd să bat în uşă, auzii dinăuntru vocea unui papagal. Bătui. «Intră» mi se strigă cu un accent meridional aproape straniu. Abia intrat, un ţipăt izbucni în mine, înăbuşit: «Aoleu, mă aflu în casa unui nebun!» Mă zăpăcise locul şi personajul. Peste tot praf, gunoaie, capace de borcane, zdrenţe, rămăşiţe de ghips, lut uscat, zăceau în mormane, ca la un peticar. Un miros de mucegai

îţi întorcea maţele pe dos. Pictorul, chel, cu o imensă barbă şi doi dinţi de o lungime nemaipomenită care-i ţineau buzele întredeschise, părînd totodată tînăr şi bătrîn, era el însuşi ca o zeitate simbolică a atelierului său, murdar şi într-un hal fără de hal. Îmi făcu un salut larg cu mîna, însoţindu-l de un zîmbet de care nu putui să-mi dau seama dacă era ironic sau idiot.

În acelaşi timp, ochii îmi fură atraşi de atîtea pînze enorme suspendate peste tot şi atît de groaznic colorate, încît rămăsei împietrit.

«Aha! aha! făcu Maillobert cu un accent fornăit, tărăgănat şi din cale afară de marseiez, domnul e amator de pictură (piictturră)? Iată micile tablouri ieşite din paleta mea», adăugă, arătîndu-mi cele mai uriaşe dintre pînzele sale...

În clipa aceea, papagalul strigă: «Maillobert e un pictor mare...»

«E criticul meu de artă» îmi spune pictorul cu un surîs tulburător...

Apoi, văzînd că priveam curios la o grămadă de borcane mari de farmacie înşirate pe jos, cu inscripţii latineşti prescurtate: Jusqui. – Aqu. – Still. – Ferrug. – Rliub. – Sulf. – Cup. – Maillobert îmi spuse: «Cu astea pictez eu. Le arăt ălorlalţi *că reuşesc să ajung la adevărata pictură, folosind simple droguri, în timp ce ei, cu frumoasele lor culori nu fac decît tablouri de* spiţer!... *Pictura, vezi dumneata, se face cu temperament (el zicea temmperammennt)...»*

Îşi vîrî lingura într-unul din borcanele de farmacie şi-o scoase de acolo plină vîrf cu verde, ca o adevărată mistrie încărcată, şi-o aplică pe o pînză în care cîteva linii indicau un peisaj: roti lingura şi, la o adică, puteai să vezi în ceea

ce mîzgălise acolo, o pajişte.

«Umplu în două ceasuri, îmi zise, o pînză de patru metri şi criticii spun că fac pictură cu cuţitul! Eu însă nu mă folosesc de cuţitul de paletă decît ca să-mi tai brînza, iar pensulele le-am dat puştilor spălătoresei să bată toba cu ele.»

Cézanne îşi pleacă fruntea, umilit. Ah, barem dacă ar putea să-şi ia revanşa, expunînd la Salon! «Paul se bizuie pe dumneata, în legătură cu ceea ce te-a rugat», îi scrie de curînd Zola lui Guillemet. Dar an după an, fiecare primăvară îi aduce aceeaşi dezamăgire. N-o fi oare decît un ratat? Ca şi expoziţiile dinainte, Salonul din 1881 nu va cuprinde, vai, pînze de Cézanne. Guillemet nu reuşeşte să înduplece juriul.

După această nouă înfrîngere, Cézanne părăseşte Parisul la începutul lui mai, pentru a se aşeza la Pontoise, pe strada Pothuis, în casa cu numărul 31.

Înainte de a pleca, îl rugase pe Zola să binevoiască a scrie prefaţa la catalogul unei licitaţii de tablouri, organizată de cîţiva pictori spre a-i veni în ajutor lui Cabaner. Bietul Cabaner e pe moarte. Încă unul faţă de care viaţa se arătase nemiloasă pînă la capăt!

Pontoise e pentru Cézanne un alt Melun, cu singura deosebire că singurătatea lui nu-i aşa de deplină: îl regăseşte acolo pe Pissarro, rămas credincios malurilor Oazei. În ciuda abţinerii lui Cézanne de la expoziţiile impresioniştilor, prietenia celor doi pictori e neştirbită. Necazurile pe care şi unul şi celălalt au avut să le îndure le creează în chip firesc o comunitate de sentimente. Pissarro întîmpină cele mai mari greutăţi pentru a putea vinde

cîteva pînze cu care să-şi ţină, cu chiu cu vai, familia. De cele mai multe ori, în casa lui e sărăcie lucie.

Trecut de cincizeci de ani, nu obţinuse încă nici o umbră de succes. Ca şi Cézanne, a îmbătrînit de timpuriu; barba şi părul alb îl fac să semene cu un patriarh melancolic. Nu vezi totuşi la el nici o amărăciune. Suferinţele nu i-au tulburat puritatea inimii, bunătatea, firea îndatoritoare. Adeseori, Cézanne se duce să picteze cu el. Cézanne aşterne pe pînză priveliştea morii de la Couleuve, a povîrnişului de la Galet, a satului Cergy. Lucrează mai pe îndelete ca oricînd, cu tuşe subţiri şi scurte, simplificînd spre a putea construi mai bine, spre a da pînzelor sale o organizare viguroasă şi puternic ritmată.

Cei doi pictori merg uneori pînă la Auvers şi poposesc în casa lui Gachet. Dar casa doctorului nu mai e aşa de zîmbitoare ca pe vremuri. Sînt şase ani de cînd doamna Gachet murise, răpusă de tuberculoză. Doctorul nu se consolase de această pierdere. Pe faţa lui îngîndurată, cu ochii trişti, se citeşte durerea. De altfel, în urma unei întîmplări, viaţa lui luase o întorsătură neprevăzută. Într-una din zile, cu doi ani în urmă, prin 1879, pe cînd se întorcea la Paris, a fost victima unui accident de tren la Chapelle.

Fără să-i pese de propriile sale contuziuni, se grăbise să dea îngrijiri celorlalţi răniţi. Compania căilor ferate din Nord îl răsplătise pentru asta, angajîndu-l ca medic al sectorului Herblay-Auvers. Petrecîndu-şi trei zile pe săptămînă la Auvers, unde o bonă îi creşte cei doi copii şi vede de casă, doctorul se ocupă acolo, ca şi înainte, de ceea ce-i place. În ciuda suferinţei, rămăsese acelaşi, tot aşa de dornic de a şti de toate, şi însufleţindu-se de îndată ce se vorbea de pictură. Fără îndoială, nimeni mai mult ca

dînsul nu poate înţelege amărăciunile lui Cézanne. Pictează şi el în clipele de răgaz; ca şi Cézanne, n-a reuşit niciodată să-şi vadă vreo pînză admisă la Salon. Între Pontoise şi Médan nu-s mai mult de cincisprezece kilometri. Cézanne «complotează» să se ducă acolo, «luînd-o pe uscat şi pe cheltuiala picioarelor (sale)». «Cred, îi scrie lui Zola, că nu voi fi mai prejos de această treabă.» Iată însă că cea mai mică dintre surorile lui, Rose – are douăzeci şi şapte de ani – se măritase cu un tînăr burghez din Aix, Maxime Conil; şi perechea l-a informat de intenţia ei de a vizita în curînd capitala. «Mă şi vezi ducîndu-i la Luvru şi prin alte locuri cu tablouri» scrie Cézanne ironic. Ce era să facă totuşi? Vrînd-nevrînd, în luna iunie, Cézanne se transformă în călăuză. Spre norocul lui, corvoada nu ţine mult. Un afurisit de reumatism de care suferă Rose, întrerupe plimbările şi Cézanne, cum zice el, «reîmbarcă» numaidecît pentru Aix pe soră-sa şi cumnatul său. Pictorul are în şantier mai multe studii, pictînd unele pe vreme mohorîtă, altele pe vreme însorită. «Lucrez cîte ceva, dar cu mare încetineală», spune el, pornit întotdeauna să-şi bagatelizeze eforturile. Există însă cineva care urmăreşte acum eforturile acestea cu cea mai vie atenţie. Într-adevăr, agentul de bursă Gauguin venise să-şi petreacă vacanţa la Auvers, pe lîngă Pissarro şi Cézanne. Amatorul continuă să picteze. Continuă să picteze cu pasiune, cu rîvnă, furios că nu se poate consacra pe de-a întregul artei, înjurîndu-şi de mama focului meseria care-i ia tot timpul şi-l sleieşte de toată vlaga. Din veniturile sale, adeseori destul de însemnate, – i se întîmplase să cîştige şi patruzeci de mii de franci într-un singur an – a scos cincisprezece mii de franci pentru a cumpăra tablouri. Colecţia lui, alcătuită mai ales din

lucrări de-ale impresioniştilor, cuprinde şi douăsprezece pînze de Cézanne.

Cézanne nu poate fi decît încîntat de interesul ce i-l arată acest flăcău de treizeci şi trei de ani. Interesul i se pare totuşi cam prea stăruitor. Nu cumva acest Gauguin prea bine îmbrăcat vrea «să pună şaua pe el»? Nu cumva se gîndeşte să-i şterpelească procedeele, felul său de a lucra? Neîncrederea lui Cézanne sporeşte şi mai mult cînd, după plecarea lui Gauguin, Pissarro primeşte o scrisoare din partea agentului de bursă în care acesta îl întreabă, cu un umor firesc de om căruia viaţa i-a surîs pînă atunci: «Domnul Cézanne a găsit *formula* exactă a unei opere admise de toată lumea? Dacă află reţeta pentru a comprima expresia exagerată a tuturor senzaţiilor sale într-un singur şi unic procedeu, încercaţi, vă rog, să-l faceţi să vorbească în somn, administrîndu-i una din doctoriile alea misterioase şi homeopatice, apoi veniţi cît mai degrabă la Paris, să ne spuneţi şi nouă despre ce e vorba».

Vara e pe sfîrşite. Cézanne, căruia i s-a urît la Pontoise, pleacă iar în octombrie spre sud. În treacăt, se opreşte o săptămînă la Médan, unde Zola îl informează că Baille – ah, da, Baille! — e pe drumul «izbînzii» – materiale se-nţelege; datorită unei căsătorii rentabile are să ajungă un mare fabricant de binocluri şi lorniete de pe strada Oberkampf, unul din furnizorii Ministerului de război. «Îţi face întotdeauna plăcere să vezi cum triumfă generaţia ta», spune Zola. Dar ce-ar zice ei, Zola şi Baille, dacă ar reciti scrisorile lor din tinereţe? Dacă s-ar mai întîlni acum, Zola ar vorbi de tirajele lui, iar Baille de comenzile lui.

Din Aix, Cézanne pleacă de îndată spre adăpostul său de la Estaque. Louis-Auguste, care tot n-a izbutit să

pătrundă taina, îl lasă acum să trăiască după plac. Dacă priveşte problema cu mai multă bunăvoinţă, ea continuă totuşi să-l sîcîie. «S-ar părea că am nişte nepoţi la Paris, îi spunea mai ieri Louis-Auguste unui cunoscut; într-una din zilele astea va trebui să mă duc să-i văd!» Louis-Auguste nu renunţă însă – trăznaie nevinovată – să dezlipească scrisorile adresate fiului său. Aşa că, el cel dintîi, citeşte, şi cu mare luare aminte, volumaşul publicat recent de Paul Alexis asupra lui Zola *(Emile Zola, însemnările unui prieten)* în care acesta povesteşte ce-a fost tinereţea «inseparabililor». «Exemplarul pe care ai avut bunătatea să mi-l trimiţi, îi scrie Cézanne lui Paul Alexis, scuzîndu-se că a întîrziat să-i mulţumească, a încăput la Aix pe mîinile spurcatelor mele de rude. Ele s-au ferit să-mi spună ce gîndesc despre carte. Au scos-o din plic, i-au tăiat paginile, au frunzărit-o din scoarţă în scoarţă, iar eu aşteptam sub pinul armonios. Dar, în sfîrşit, am ştiut că e acolo. Am cerut-o şi iată-mă cu ea în mînă, citind-o.» Cézanne îşi mărturiseşte emoţia – desigur foarte puternică – de-a vedea reamintite în acest volum «întîmplările trecutului», şi citate pe larg multe din versurile de tinereţe ale lui Zola, ale «aceluia care binevoieşte a fi mai departe prietenul nostru.»

În această carte, totuşi, un anumit pasaj trebuie să fi reţinut atenţia lui Cézanne, pasajul în care Alexis, înşirînd proiectele lui Zola, citează romanul acela din viaţa artistică la care Zola se gîndeşte de atîta amar de vreme:

Personajul său principal e gata, spune Alexis; e acel pictor îndrăgostit de frumosul modern care poate fi întrezărit în Pîntecul Parisului; *e... Claude Lantier... Ştiu că Zola intenţionează să studieze în Claude Lantier*

psihologia groaznică a neputinţei artistice. În jurul omului de geniu, personaj central, visător sublim paralizat de o ţicneală care-l împiedică să producă, vor gravita alţi artişti, pictori, sculptori, muzicieni, scriitori, o ceată întreagă de tineri ambiţioşi veniţi deopotrivă să cucerească Parisul; unii ratîndu-şi cariera, alţii reuşind mai mult sau mai puţin; toţi, nişte oameni atinşi de boala artei, specimene ale marii nevroze actuale. Fireşte, în această operă, Zola se va vedea silit să-şi înfăţişeze în parte prietenii, să culeagă trăsăturile lor cele mai tipice. În ce mă priveşte, dacă mă aflu şi eu printre ei, chiar dacă nu sînt prezentat în culori frumoase, mă angajez să nu-i cer socoteală.

Claude Lantier din *Pîntecul Parisului!* Cézanne ştie bine că e vorba de el însuşi. Dar puţin îi pasă! În acest început al anului 1882, nu poate să-şi piardă vremea stînd să se întrebe ce gîndeşte Zola de pictura lui, nici să încerce să prevadă ce va scrie despre destinul său de artist. Căci în anul acesta, da, în anul acesta, – în sfîrşit! — Guillemet va obţine să fie admis la Salon.

Ca fiecare membru al juriului, Guillemet dispune de dreptul de a acorda unei lucrări refuzate, posibilitatea de a-şi încerca norocul, deschizîndu-i porţile expoziţiei. E ceea ce se numeşte a accepta o pînză pentru «a-şi face pomană». În general, maeştrii care alcătuiesc juriul au grijă ca vreunul dintre elevii lor să profite de acest hatîr. De comun acord, Guillemet şi Cézanne s-au înţeles să se folosească de această ultimă posibilitate. Nu e prea onorabilă. E oarecum caraghios pentru Cézanne să se prezinte ca «elev al lui Guillemet.» Atîta pagubă! Cézanne va figura la Salon!

Bucurie, bucurie, bucurie.

În timp ce se pregăteşte marele eveniment, la Estaque, Cézanne lucrează în tovărăşia lui Renoir pe care l-a întîlnit la Marsilia, după întoarcerea acestuia din Italia. Din nenorocire, în ciuda temperaturii blînde, a «soarelui plăcut», Renoir cade bolnav de pneumonie. Stăpînit de bucuria lui, Cézanne îl îngrijeşte cu un devotament nemărginit. «Nu vă pot spune cît de drăguţ a fost Cézanne faţă de mine, îi scrie Renoir lui Chocquet, puţin timp după aceea. Vroia să-i aducă pe toţi ai săi lîngă mine. Pregătim acum la el acasă, împreună cu mama sa, un mare ospăţ de despărţire, căci se întoarce la Paris, iar eu sînt nevoit să rămîn pe undeva prin sud; aşa mi-a poruncit doctorul.» Toată casa e în picioare. Mama lui Cézanne găteşte feluri gustoase. «Mi-a dat să mănînc la prînz, zice Renoir, o iahnie de peşte; cred că e mîncarea zeilor, regăsită. După asta nu-ţi mai trebuie nimic: să mănînci şi să mori».[42]

În zilele acestea, la Paris, impresionişti încearcă să se regrupeze. Ei nu uită să facă apel la Cézanne pentru viitoarea lor manifestare. Cézanne se grăbeşte să răspundă că nu are nimic pregătit. Nu acum, tocmai cînd în faţa lui stau gata să se deschidă porţile Salonului va înfrunta el riscul de a se vedea întîmpinat cu ocări şi glume într-o expoziţie a impresionişti lor.

Din martie, aşa cum Renoir îl anunţa pe Chocquet,

42 «Din această călătorie la Estaque, povestește Renoir, am adus o magnifică acuarelă de Cézanne, *Femei la scăldat...* Mă aflam în ziua aceea împreună cu prietenul meu Lauth, cînd l-au apucat niște crampe grozave; îmi spune: «Nu vezi și alte frunze decît ale pinilor? — Ba da! O hîrtie!» strig eu. Era cea mai frumoasă dintre acuarele, pe care Cézanne o lepădase acolo printre stînci, după ce trudise la ea douăzeci de ședințe.» (n. a.).

Cézanne e la Paris, aşteptînd înfrigurat deschiderea Salonului. Ţinîndu-şi cuvîntul, Guillemet îşi face cu el «pomana» făgăduită. Pînza lui Cézanne – un portret[43] e într-adevăr acolo, atîrnată într-una din sălile Palatului Industriei, dar, vai, totul se petrece ca şi cum n-ar fi fost. Nici un critic, nici un vizitator n-o bagă în seamă. Nu atrage nici o privire. Numai un gazetar de la *Dictionnaire Véron* notează în treacăt, într-o doară, că în acest portret «umbra din jurul orbitei şi cea de pe falca dreaptă promit, pentru viitor, un colorist.»

E prea de tot! Bucuria lui Cézanne se stinge. De data asta înfrîngerea e fără leac. La ce bun să mai urmărească aceste himere?

«Singurătatea, murmură Cézanne, zdrobit, iată de ce sînt vrednic.»

43 Nu știm exact ce portret era, *Portretul domnului L.A.,* atîta se spune în catalog. S-a presupus că e vorba de un portret al lui Louis Aubert, unchiul și nașul lui Cézanne (n. a.)

PARTEA A PATRA. MUNTELE SAINTE-VICTOIRE 1882–1895

I. «SINGURĂTATEA, IATĂ DE CE SÎNT VREDNIC»

Lumea asta nu e făcută pentru mine, nici eu pentru ea.
DIDEROT

De data asta, totul s-a sfîrşit: Cézanne se dă bătut, în octombrie pleacă iar la Aix, fără gînd de întoarcere. Înainte de a părăsi regiunea parizianã, petrece cîtva timp lîngă Zola. Chiar şi prietenia aceasta i se pare de acum zadarnică. Groaznic lucru succesul! Ce putere are de a lua minţile! Îmi arată pe oameni în toată goliciunea lor. «Un burghez scîrbos», cugetă Cézanne, iată ce a ajuns acum Zola. Într-o zi, cînd Cézanne sosea cu întîrziere, a surprins uitătura ironică pe care prietenul său o schimbase cu o slujnică, văzîndu-l ivindu-se în josul scării, gîfîind, încărcat cu pachete, cu pălăria pleoştită. Şi în sinea sa, Cézanne îşi spuse că nu va mai pune piciorul la Médan. Înfrîngerile i-au îndîrjit firea. Dintr-un nimic îi sare ţandăra. Mai bine să se dea de-o parte. Nu pentru că n-ar mai ţine la Zola. În ceasurile sale de visare, e destul să-şi întoarcă mintea spre trecut pentru ca numaidecît să renască în el, tot aşa de caldă ca altădată, această prietenie de treizeci de ani. Dar suferă. Suferă dîndu-şi seama că prietenul lui «s-a prostit în aşa hal». Suferă în salonul de la Médan, unde doamna Zola îi dă adesea de înţeles că, cu apucăturile lui grosolane, cu hainele mînjite de vopsea, cu tăcerile şi cu răbufnirile lui nesocotite, cu mutra lui ciufută, nu e mai

dorit acolo decît diverşii veri şi verii verilor care, din cînd în cînd, apar pe neaşteptate la Médan, cu mîna întinsă, atraşi de gloria aurită a romancierului. Nu se va mai duce la prietenul său. Mai bine să stea departe în singurătatea lui. Mai bine să dispară. Cézanne se închide la Jas de Bouffan. Nu mai vede pe nimeni. Cînd, dintr-o doară, se încumetă să iasă pe străzile din Aix, i se întîmplă să întîlnească cunoscuţi de-ai săi, Gibert sau vreun fost coleg de la liceul Bourbon. Dar pentru el întîlnirile acestea sînt lipsite de orice interes. De altminteri, mizantropia i se accentuează. După ce stă de vorbă cu fratele lui Baille, Isidore, care acum e avocat al statului, Cézanne bombăne că «are mutra unei mici secături judiciare.» Nu se arată mai împăciuitor nici faţă de ai săi; cum soră-sa Rose venise să nască la Jas, unde se instalase cu soţul ei, Cézanne umple casa cu «zbieretele» lui, susţinut, ce-i drept, mai mult sau mai puţin de soră-sa Marie, căreia celibatul nu-i înfrînase pornirile autoritare, şi care nu se înţelege prea bine cu tînăra pereche.

Cézanne suferă. Cînd se priveşte în oglindă, cînd îşi vede capul pleşuv, pielea pămîntie, pleoapele umflate, faţa brăzdată de prea multe înfrîngeri, îşi zice că, la patruzeci şi trei de ani, e un om sfîrşit. Toate iau în ochii lui culori crepusculare. Se gîndeşte la Marguery, veselul camarad de odinioară, zburdalnicul trompetist al fanfarei liceului, un om atît de nepăsător, atît de mulţumit de el însuşi, şi care se omorîse anul trecut, aruncîndu-se (şi el era avocat) de la primul etaj al Palatului de Justiţie. Presimţiri negre îl năpădesc pe Cézanne. Renunţarea lui nu-i oare de pe acum, un fel de moarte? În noiembrie, Cézanne îi scrie lui Zola: «Am hotărît să-mi fac testamentul…»

Dacă s-ar întîmplă să moară pe neaşteptate, îşi zice,

surorile sale ar fi acelea care l-ar moşteni. Asta n-o vrea cu nici un preţ. Moştenitorii pe care şi-i doreşte sînt maică-sa şi micul Paul. Dar cum să facă pentru ca lucrurile să iasă aşa, ce formulă să întrebuinţeze ca să fie inatacabilă în justiţie? Cézanne se întoarce iarăşi spre Zola spre a-i cere un model de testament şi a-l întreba totodată dacă ar primi să păstreze la dînsul testamentul – pentru că, adaugă el, «sus-zisul act ar putea fi sustras aici». Aceste gînduri întunecate nu-l împiedică pe Cézanne să lucreze. «Lucrez mereu cîte puţin, deşi nu fac nimic altceva», îi scrie lui Zola. E pictor; rostul său e să picteze. Pentru el; pentru pictură; fiindcă asta îi este chemarea; fiindcă e făcut ca să dea o ordine formelor şi culorilor; fiindcă n-ar putea să nu prefacă ceea ce vede în opere picturale.

Întors pe aceste meleaguri ale Provenţei care sînt, la urma urmei, singurul loc unde se ştie acasă, singurul de care e cu adevărat şi pe deplin legat, Cézanne va continua în singurătate să caute secrete picturii, ale picturii *sale.* Aici, şi numai aici, e el însuşi. Dacă trebuie într-o zi să se descopere, să se «realizeze», atunci aici e locul, în faţa acestui munte Sainte-Victoire, acestui lanţ de dealuri de la Etoile ale cărui volume îşi profilează în văzduhul uscat contururile clare. A străbătut de atîtea ori meleagurile acestea încît pentru dînsul ele nu mai sînt la cheremul unor toane ale zilelor sau anotimpurilor. Ceea ce Cézanne vede dincolo de aceste întîmplări, sub jocurile luminii, e natura neclintită, adevărul nestrămutat al pămîntului acestuia în densitatea sa stîncoasă, în istoria sa veşnică. Acest pămînt îl îmbie, îl îndeamnă să-şi împlinească şi mai mult încă nevoia sa de a construi, de a reduce la forme dezbrăcate de tot ce e întîmplător, de o rigoare aproape geometrică, toată bogăţia dezordonată a lucrurilor.

Depărtat de acum încolo de lumea pariziană a artelor, în colocviul mut pe care-l întreţine cu provincia sa natală, Cézanne pricepe că acestea sînt într-adevăr exigenţele impuse de arta lui. El nu e un pictor al nordului, nu e un pictor al regiunii Parisului; e pictorul acestui pămînt cu aspre straturi geologice. Clasicismul aparţine latinităţii. Numai aici, în sud, îl poţi reface pe Poussin după natură.

Aşa cum îi scrie Cézanne lui Zola, viaţa nu e «prea veselă» la Jas de Bouffan. Soră-sa Rose şi cumnatu-său nu s-au hotărît încă să plece; plodul lor miorlăie. Louis-Auguste îi dă tîrcoale, bănuitor, în timp ce soră-sa Marie, din ce în ce mai bisericoasă, îl hărţuieşte cerîndu-i să-şi pună în ordine situaţia familială. «Ia-o de nevastă, haide, ia-o odată!» nu mai încetează să-i strige, vorbind de Hortense. Cézanne înjură, pleacă de acasă, lipsind uneori zile şi zile de-a rîndul. De altfel, nu se simte bine nicăieri. Nu există pînze mai calme, mai disciplinate, de un echilibru mai desăvîrşit ca ale lui; dar nici mai nestatornică făptură ca omul care creează aceste pînze. Adesea, paşii rătăcitori îl poartă pe Cézanne spre Marsilia. Suie panta anevoie de urcat a căii Devilliers, din dosul Bisericii Reformaţilor, se opreşte în faţa unei case vechi, urcă scara, împinge o uşă şi, străbătînd cu braţele deschise un soi de pod, jumătate odaie de dormit, jumătate atelier, unde toate zac alandala, vine să-l îmbrăţişeze pe pictorul care, instalat în faţa şevaletului, stă gata să lucreze. Pictorul acesta cu care Cézanne legase mare prieteşug, e un frate de înfrîngeri, şi el un om dispreţuit şi batjocorit, e Adolphe Monticelli. Mai în vîrstă decît Cézanne cu cincisprezece ani, se apropie de şaizeci, dar se ţine încă bine deşi se îngrăşase: destul de înalt în ciuda picioarelor scurte, are o privire limpede, o frunte

monumentală, ceafa puternică, o barbă frumoasă de un brun roşcat, iar mişcările sale leneşe nu-s lipsite de măreţie, în gravitatea lor. Pînă în 1870, Monticelli a trăit la Paris, apoi s-a întors la Marsilia şi nu şi-a mai părăsit oraşul natal. A fost o vreme cînd se grozăvea, purtîndu-se ca un dandy. Văzîndu-l cu gulerul şi manşetele albe, cu mantaua de catifea, cu mănuşile *grisiperle* şi bastonul cu măciulie de aur, ai fi zis că-i «un personaj de Tizian coborît din cadra lui». Monticelli dispreţuieşte astăzi aceste mofturi; puţin îi pasă de îmbrăcăminte. Dar tot mai caută să uimească şi, exagerîndu-şi apucăturile ciudate ce-i stăteau în fire, ia tot mai des atitudini neobişnuite, face pe proorocul rostind cuvinte în doi peri şi de o «incoerenţă calculată». Rămîne ce a fost întotdeauna: un mare senior, îndrăgind voluptatea, bogăţia, strălucirea. Nu cîştigă mai nimic şi trăieşte pe sponci. Dar îi ajunge imaginaţia. Acest nevoiaş a făcut din viaţă un vis magnific. Sub penelul său învie serbările veneţiene, scenele galante ale lui Watteau. Se culcă cu femeile cele mai frumoase, le zugrăveşte pe pînzele sale, în fundul unor parcuri învăluite de tainice întunecimi, acoperindu-se cu diamante şi mărgăritare, cu aur, cu pene şi brocarturi. Seara, după ce s-a dus să asculte muzică (adoră opera şi taraful de ţigani), se întoarce grăbit în mansarda lui şi tulburat, aproape înnebunit de muzica auzită, «aprinde toate lumînările pe care le găseşte în casă» şi pictează «pînă la istovire».

Cu culorile sale somptuoase şi strălucitoare îşi încarcă de vrajă peisajele, buchetele de flori, portretele şi scenele de bal mascat. «Îmi ofer luxul – spune el – să aştern tonuri frumoase: un galben bogat şi un negru de catifea îmi dau bucurii nespuse.» Pentru a trăi îşi vinde lucrările, dar n-ar fi în stare să se înjosească tocmindu-se. Succesul nu-l

interesează nicidecum. Spre deosebire de Cézanne, lipsa de înţelegere, sarcasmele nu-l ating. Sau, cel puţin, închizîndu-se în demnitatea lui, se face că nu-i pasă: «Pictez, spune el mîndru, pentru cei care vor trăi peste cincizeci de ani». Cineva îl sfătuieşte într-o zi să trimită la Salon cîteva din pînzele sale. «La Salon? — Ei cum, i se răspunde, doar ştii că în fiecare an Parisul îi cheamă pe artiştii din lumea întreagă la această mare sărbătoare artistică.» Monticelli rămîne o clipă pe gînduri, apoi se miră: «Se expun tablouri! N-aş fi crezut. Asta-i foarte nostim! Auzisem de concursuri pentru cele mai frumoase vite… Am văzut acolo nişte boi graşi de toată frumuseţea! Măi, măi, grozav!» Şi rîsul îi scutură firele roşcate ale bărbii. Un mare senior. Cézanne îşi leapădă desaga de pe umăr, uneltele lui, şi se aşază într-unul din cele două scaune ale atelierului. O perdea roşie, întinsă în faţa singurei ferestre, cerne prin încăpere o lumină purpurie. «Na! face Monticelli, arătînd tabloul la care lucrează, încă o *zmîngăleală* ca *s*ă-mi iasă prînzul de mîine! Încotro ai pornit, Cézanne?» Cézanne îi spune lui Monticelli ce are de gînd. Adeseori, cei doi artişti se duc împreună să studieze vreun peisaj. Ba, într-un rînd li se întîmplă chiar să cutreiere, cu desaga în spinare, dealurile dintre Marsilia şi Aix, vreme de o lună întreagă. Pe cînd Monticelli aşterne în pripă o schiţă, Cézanne, devenit liric după atîta hoinăreală, recită în gura mare crîmpeie din Apuleu sau din Virgiliu. În ce-l priveşte, Cézanne e convins că Monticelli, acest alchimist al culorii, care produce tablou după tablou cu o uşurinţă, o dibăcie uluitoare, şi ale cărui pînze, fastuos executate, într-o pastă groasă aproape sculpturală, sînt adevărate smalţuri scînteietoare, posedă «reţetele lui tainice de a pisa şi amesteca vopselele». De

aceea nu se mai satură privind cum lucrează.

Monticelli – ce «temperament!» – e un urmaş al lui Delacroix, un romantic, un baroc, care se lasă cu voluptate în voia imaginaţiei sale avîntate. Cézanne se recunoaşte în el. Firea lor adevărată e aceeaşi; această fire pe care Cézanne şi-a înfrînt-o, a supus-o poruncilor unei arte pe care o vrea clasică, dar care clocoteşte şi vuieşte în el, ţîşnind uneori şi aducînd în pînzele lui elaborate migălos un accent neaşteptat; o artă elocventă în ascetismul ei, şi cu «stîngăciile» acelea care-l mîhnesc şi rămîn drama crîncenă a vieţii sale creatoare. «Văd planurile suprapunîndu-se, şi mi se pare uneori că liniile drepte se frîng.» Lupta dintre inteligenţă şi instinct nu se desfăşoară niciodată fără durere. Cézanne admiră uşurinţa lui Monticelli; îi pizmuieşte felul său de a se mulţumi cu ceea ce este – de a nu voi imposibilul.

În martie, Rose şi cu bărbatu-său pleacă de la Jas de Bouffan. «Cred, îi scrie Cézanne lui Zola, că zbieretele mele vor avea drept rezultat, ca ei să nu mai calce în vara asta pe la ţară. — Iată bucuria mamei» încheie el melancolic.

După cîtva timp, se duce şi el să se instaleze la Estaque, lîngă Hortense. Închiriază «o căsuţă cu grădină… chiar deasupra gării» în ceea ce se numeşte cartierul Castelului; e vorba de castelul Bovis, o construcţie destul de ciudată, o clădire mare, plină de chiriaşi, mai mult lungăreaţă, şi înconjurată de o galerie de lemn. Cézanne locuieşte «la poalele dealului». În spatele casei lui, printre pini, stîncile se înalţă drepte, iar în faţă se întinde uriaşul golf presărat de insule, pe care-l închide, hăt departe, lanţul colinelor Marseilleveyre. Cézanne află în mai că, după o amputaţie nenorocită, Manet murise; avea cincizeci

şi unu de ani. Fără îndoială «nenorocirea lui Manet» trebuie să-l fi răscolit lui Cézanne propriile sale temeri. Însoţit de mamă-sa, pleacă la Marsilia spre a se sfătui cu un notar şi, urmînd povaţa acestuia, îşi face un testament olograf, pe care-l trimite lui Zola, maică-sa păstrînd o copie asupra ei. Liniştit în privinţa acestor griji postume, Cézanne se pune iar pe lucru.

«Mă ţin mereu de pictură, îi spune lui Zola. Sînt aici locuri de unde am privelişti frumoase, dar asta nu-mi poate servi, în înţelesul deplin al cuvîntului, drept motiv. Totuşi, în asfinţit, dacă te uiţi din creasta dealurilor, ţi se înfăţişează o frumoasă panoramă cu cartierele mărginaşe ale Marsiliei şi insulele, totul învăluit pe înserat într-o lumină foarte decorativă». Cum Cézanne se fereşte pe cît poate să născocească ceva, îşi dă silinţa să descopere, cu preţul unor cercetări amănunţite, locuri de unde, privite, peisajele alese să fie, înainte de a fi pictate, nişte tablouri prin ele însile. Regiunea de la Estaque îl obsedează, e una din preocupările lui cele mai vii. Ezită, bîjbîie, apucîndu-se de nişte pînze la care renunţă curînd, nemulţumit de ele.

O casă singuratică în pustiul stîncos şi însorit al colinei, nişte privelişti ale tîrgului, văzute de sus în jos, cîteva stînci înălţîndu-se deasupra mării îi solicită rînd pe rînd penelul. Dar ceea ce ar vrea cu adevărat, e să poată îmbina într-o imagine unică şi minunată diversele elemente ce-i stau înaintea ochilor; albastrul intens al mării, masivul armonios şi puternic ritmat al munţilor Marseilleveyre, casele apropiate cu acoperişurile lor de ţiglă, pajiştile verzi, arcul pinilor. Săptămîni şi luni de-a rîndul, Cézanne se străduieşte, de la o pînză la alta, să orchestreze aceste elemente, să le aprecieze importanţa relativă, să le unească într-un tot organic în această realitate vie care

trebuie să fie un tablou desăvîrşit. Ce departe e acum de impresionism! Rigoare; renunţarea la orice ornamente; muzica fluidă a volumelor, a formelor colorate şi a planurilor care se succed în adîncime. Cézanne smulge lucrurile din strînsoarea clipei spre a le restitui veşniciei lor. Lumea se imobilizează. Nici o suflare. Apele şi frunzişul par să trăiască un vis mineral. Şi nici o prezenţă umană. Tăcerea. Ceea ce nu se poate exprima. «Cerul, lucrurile fără margini ale naturii mă atrag mereu…» spune Cézanne.

Nici nu-şi dă seama de fuga necurmată a zilelor. Anul 1883 trece ca un vis. În vara asta, Cézanne a petrecut cîteva săptămîni la Jas de Bouffan, iar în noiembrie se instalează pentru iarnă la Estaque, unde ceva mai tîrziu soseşte şi maică-sa. Acolo, nimic nu vine să întrerupă curgerea nesimţită a timpului. Din cînd în cînd îl mai vede, ce-i drept, pe Monticelli, dar pictorul marseiez şi-a pierdut deodată voioşia şi pofta de viaţă; murise mamă-sa, şi asta l-a întristat adînc; sănătatea lui s-a şubrezit. S-a zis cu hoinărelile fără de griji. Către sfîrşitul lui decembrie, Monet şi Renoir, care se întorc la Paris, după o scurtă călătorie pe coasta italiană, vin să-l vadă.

Ceva mai tîrziu, în februarie, Valabrègue îi dă întîlnire la Aix. «Am făcut împreună o plimbare prin oraş, povesteşte Cézanne, reamintindu-ne de cîţiva din cei pe care i-am cunoscut; apoi exclamă: dar cît de străini unul de altul ne simţim acum!» E singur. Prieteniile de odinioară se pierd în trecut. Villevieille, care are oroare de pictura colegului său mai tînăr, nu se uită la el decît de sus. Alţii, firește, se poartă drăguţ cu dînsul, – nu fără a-i arunca totuşi priviri pline de milă care-l scot din fire. De altminteri, ce-ar avea el să le spună, astăzi? Despre ce,

bunăoară, ar putea vorbi cu un Victor Leydet? Acesta, de trei ani încoace deputat de Aix, nu se mai ocupă decît de politică. Singurul cu care raporturile ar putea fi – cine ştie? – posibile, e Numa Coste. Dar Numa Coste se interesează foarte puţin de el. În urma unei moşteniri neaşteptate – un prieten i-a lăsat o sută de mii de franci «în semn de aducere aminte şi ca o dovadă de preţuire» – Numa Coste a demisionat din armată, apoi a venit să se aşeze la Aix, unde şi-a cumpărat un conac pe şoseaua dinspre Lambesc şi o vilă destul de arătoasă în faţa catedralei Saint-Sauveur. Îşi petrece vremea cu lucrări de erudiţie şi scriind articole politice sau savante pentru gazetele locale. Admirator entuziast al lui Zola, Numa Coste întreţine cu romancierul o corespondenţă neîntreruptă; redactează dări de seamă despre fiecare din cărţile lui, îl aprovizionează cu ulei de măsline, scotoceşte pentru dînsul pe la anticari şi prin magazine de vechituri[44]. Dar Cézanne! …

Cézanne e singur. Cărţile lui Zola rămîn singurul mesaj care-i vine din afară. «Îţi mulţumesc pentru cartea trimisă, îi scrie într-o zi lui Zola, şi pentru că nu m-ai uitat în depărtarea în care mă aflu.» Singurătatea îl apasă. Pictează în pustiu. Nimeni. Nici un confident. Nici o fiinţă căreia să-şi deschidă inima în ceasurile de restrişte. Nici tatăl său, nici maică-sa nu-i înţeleg pictura, nici încăpăţînarea absurdă care-l obligă să continue o operă dispreţuită. E singur. Cézanne oftează uneori, gîndindu-se la Goya şi la ducesa de Alba. Lui îi lipseşte totul, chiar şi dragostea unei femei care te ajută cu blîndeţea, cu

44 Zola va merge pînă a-i cere lui Coste să-i procure o litieră stil Ludovic al XV-lea sau al XVI-lea. «Aș dori-o foarte frumoasă, lăcuită, aurită sau cu picturi pe ea.» (n. a.).

mîngîietoarea ei complicitate, să birui o soartă vrăşmaşă, care-ţi alină durerea înfrîngerilor, îţi ridică în slăvi izbînzile, te întăreşte şi te entuziasmează, încurajîndu-te necontenit şi dîndu-ţi încredere în ziua de mîine.

Hortense, care strîmbă din nas că e silită să trăiască în Provenţa, îi pozează doar pentru a evita certurile. N-o amuză de loc să stea ceasuri întregi înţepenită. Cu atît mai puţin cu cît Cézanne – şi la ce bun, dumnezeule, la ce bun chinurile acestea? – îi interzice să mişte, să facă cel mai mic gest care s-o dezmorţească. Trebuie să stea «ca un măr». «Dar ce, un măr mişcă?» îi zbiară el.

Apăsătoare singurătate! Cézanne a încercat iarăşi să rupă tăcerea în jurul său. S-a hotărît încă o dată să recurgă la Guillemet, rugîndu-l să pună o vorbă pentru un portret pe care-l trimisese juriului. Din nefericire, privilegiul «pomenilor», care funcţionase acum doi ani în favoarea lui, a fost desfiinţat; Guillemet n-a putut face nimic: juriul Salonului i-a eliminat pînza. Oricît de mîhnit ar fi în sinea lui, Cézanne nu-şi încetează totuşi truda neostenită. Pictează peisaje din Estaque, femei la scăldat, portrete – al Hortensei, al fiului lor, al lui însuşi. Poate că se înşală. Poate că nu va putea niciodată «să-şi apere în teorie rezultatul acestor încercări». Poate că din opera lui nu se va alege nimic Poate… Da, poate că viaţa lui, închinată pe de-a-ntregul picturii, nu se va încheia decît cu un îngrozitor fiasco. «Cununa şi iubita pe care dumnezeu le păstrează pentru cei douăzeci de ani ai noştri», zicea odinioară Zola. El nu va fi avut nimic. Îşi va fi irosit viaţa de pomană. Atîta pagubă! Trebuie să picteze, să stăruie fie ce-o fi, să meargă pînă la capătul aventurii, pînă la capătul picturii.

Pe îndelete, cu răbdare, cu dragoste, îşi aşază diferitele

obiecte care trebuie să intre în naturile sale moarte. Aceste naturi moarte sînt pentru dînsul nişte exerciţii, nişte experimente. Cu o migală de savant echilibrează fructe, ulcioare, cuţite, şerveţele, pahare de vin, ceşti, sticle, îmbinînd sau contrastînd tonurile, drămuind luminile şi umbrele, vîrînd una cîte una monezi sub piersici sau sub mere, pînă ce totul pe masă devine «motiv» şi se prezintă într-o ordine care să-i satisfacă ochiul şi mintea. «Compoziţia culorii, îşi zice el, compoziţia culorii!… În asta e totul. Aşa pictează Veronese.» Şi totuşi, dacă se înşală, dacă aranjamentele acestea nu sînt sublime decît în ochii lui, dacă nu e aici de cît o nălucire? N-o fi cumva în prada vreunui vis absurd? Nu cumva merge pe un drum greşit ca Frenhofer din *Capodopera necunoscută?*

Cézanne a citit şi recitit acea scurtă povestire a lui Balzac: Frenhofer, pictor genial, lucrează de zece ani la o pînză, *Frumoasa vînzătoare de alune,* capodopera lui, pe care o ascunde cu grijă de ochii oricui. Dar în ziua cînd, beat de victorie, se învoieşte s-o arate, nu se vede acolo decît un vălmăşag de culori, o mulţime de linii bizare, din care se iveşte nu se ştie prin ce minune, un picior gol, minunat, «scăpat dintr-o neînchipuită, dintr-o lentă şi progresivă distrugere». Cézanne îşi priveşte propriile sale pînze. Sînt ele într-adevăr nişte tablouri de Cézanne, sau, ca şi *Frumoasa vînzătoare de alune* a lui Frenhofer, nu-s decît un «fel de ceaţă fără formă» – nişte amăgiri? Ciudată coincidenţă, fără îndoială, în această întîmplare cu Frenhofer imaginată de Balzac! Prin ce stranie prevestire a putut romancierul *Comediei Umane* să pună în gura eroului său Frenhofer nişte fraze pe care Cézanne ar putea să le rostească azi, aproape fără să schimbe un cuvînt?[45]

45 «Natura, spune Frenhofer, comportă un şir de rotunjimi care intră

«Frenhofer, spune unul dintre prietenii săi, e un om îndrăgostit de arta noastră, care vede mai sus şi mai departe decît ceilalţi pictori. El şi-a frămîntat mult mintea în privinţa culorilor, în privinţa adevărului absolut al liniei; tot căutînd a ajuns să se îndoiască de însuşi obiectul căutărilor sale».

---

unele într-altele. Riguros vorbind, desenul nu există!... Linia este mijlocul prin care omul își dă seama de efectul luminii asupra obiectelor; dar nu există linii în natură, unde totul e plin; numai modelînd poţi desena, adică detaşînd lucrurile din mediul în care se află; numai distribuirea luminii dă aparenţă corpurilor!... Poate că n-ar trebui să desenezi nici o singură trăsătură şi poate că ar fi mai bine să începi o figură de-a dreptul din mijloc, pornind de la reliefurile cele mai luminate pentru a ajunge apoi la părţile mai întunecate. Nu procedează oare aşa soarele, acest dumnezeiesc pictor al universului? »

Comparaţi spusele lui Frenhofer cu aceste cuvinte ale lui Cezanne: «Lumina şi umbra sînt un raport de culori, amîndouă aceste accidente principale deosebindu-se, nu prin intensitatea lor generală ci, prin sonoritatea proprie.

Desenul pur este o abstracţie. Desenul şi culoarea nu sînt distincte, totul în natură fiind colorat.

Forma şi conturul obiectelor ne sînt date de opoziţiile şi contrastele care rezultă din coloraturile lor deosebite.

Pe măsură ce pictezi, desenezi. Justeţea tonului, ţi-o dă deopotrivă lumina şi relieful obiectului. Pe măsură ce culoarea se armonizează, desenul devine mai precis.

Linia şi relieful nu există. Desenul e un raport de contraste sau, mai simplu, raportul dintre două tonuri, albul şi negrul». (Cuvinte citate de Léo Larguier).

«Într-o portocală, un măr, o minge, un cap, există un punct culminant; şi acest punct e întotdeauna – în ciuda teribilului efect: lumină şi

Frenhofer!

«Eu sînt Frenhofer», murmură Cézanne. Pînă şi ca înfăţişare fizică seamănă cu Frenhofer. Ca Frenhofer, Cézanne are faţa «vestejită de oboselile anilor, şi mai mult încă de gîndurile acelea care sapă deopotrivă sufletul şi trupul.» Are patruzeci şi şase de ani dar pare cu zece ani mai bătrîn. Suferă de pe urma unor nevralgii grozave, care-l lipsesc uneori, cum zice, de limpezimea judecăţii.

«Eu sînt Frenhofer», murmură Cézanne. Suferă, are îndoieli, îl rod neliniştile, şi merge înainte orbeşte pe drumul său singuratic, întrebîndu-se cu spaima în suflet, dacă lucrează la nişte năluciri sau la nişte opere eterne, dacă nu cumva şi-a dat viaţa zadarnic picturii – «tîrfa asta de pictură!»

II. CLOPOTNIŢA DIN GARDANNE

Căci am, ca să-i înduplec pe-aceşti amanţi blajini.
Oglinzi în care totul mult mai frumos s-aşterne:
Adîncii mei ochi limpezi, plini de lumini eterne.
CHARLES BAUDELAIRE *(Frumuseţea[46])*

Primăvara anului 1885. La Jas de Bouffan există o slujnică pe numele său Fanny. E o fată sănătoasă şi voinică, trupeşă, o muiere zdravănă pe care nici o treabă, oricît de grea, n-o sperie. «Vei vedea cît de frumoasă e slujnica de la

umbră, senzații colorante – cel mai apropiat de ochiul nostru; marginile unui obiect fug spre un centru aflat la orizontul nostru». (Dintr-o scrisoare către Emile Bernard) (n. a.).

46 Traducere de Al. Philippide (n .r.).

Jas, i-a spus cuiva Cézanne, parcă-ar fi un bărbat!»

Cézanne îşi plimbă ochii aprinşi pe această frumoasă fiică a Provenţei. Să uiţi de toate în dragostea unei femei! Să strîngi în braţe, înainte de a fi prea tîrziu, ceva real, nişte sîni, un trup, să te pierzi în această frăgezime, în această gingăşie, să cunoşti ameţeala dulce a dragostei, să cunoşti ceea ce cunosc atîţia alţii. Nu-i oare o nebunie viaţa pe care o duce? Mîine, va avea cincizeci de ani! Mîine, va muri! Viaţa îi va fi scăpat, viaţa care-i aici, chiar lîngă dînsul, la îndemîna lui. Teama şi dorinţa îi pun un nod în gînd. Fanny! Ce chemare magnetică e în acest trup minunat! Cézanne se apropie, prinde în mîini trupul tînăr, striveşte sub buzele sale gura cu dinţii strălucitori…

Cézanne nu mai ştie ce face. În atelier, ia unul din desenele sale şi, pe dos, începe să aştearnă ciorna unei scrisori către Fanny:

«Te-am văzut, şi mi-ai dat voie să te îmbrăţişez; începînd din acea clipă o adîncă tulburare m-a cuprins şi nu mai îmi dă pace. Ai să ierţi îndrăzneala de a-ţi scrie pe care şi-o ia faţă de dumneata un suflet măcinat de o nelinişte chinuitoare. Nu ştiu cum vei privi această îndrăzneală care poate să ţi se pară cam prea mare, dar puteam oare să rămîn sub povara zbuciumului ce m-apasă? Nu e oare mai bine să-ţi dai pe faţă un sentiment decît să-l ţii ascuns? Pentru ce, m-am întrebat, să ascunzi ceea ce te chinuieşte? Suferinţa nu-şi află o uşurare cînd poate să se exprime? Iar dacă durerea fizică pare să găsească oarecare alinare în ţipetele nenorocitului, nu e oare firesc, doamnă, ca tristeţile morale să caute o alinare în mărturisirea făcută unei făpturi adorate?

Ştiu bine că această scrisoare, a cărei trimitere îndrăzneaţă şi prea grăbită poate să pară indiscretă, nu

are pentru a mă recomanda dumitale, decît bunătatea de a…»

Sfîrşitul acestei ciorne de scrisoare lipseşte.

Cézanne e într-adevăr prea stîngaci pentru ca aventura lui să rămînă multă vreme neştiută de ai săi. Numaidecît, toţi se întorc împotrivă-i.

Hortense, care ştie mai bine ca oricine că între Cézanne şi dînsa nu mai există altă legătură decît copilul şi jalnicele deprinderi ale celor şaisprezece ani de viaţă comună, îşi apără cu îndîrjire liniştea ameninţată. Fără să ştie, îşi află un aliat în Marie, care o dispreţuieşte totuşi. Un concubinaj, un copil nelegitim, pictura: Cézanne a comis şi pînă acum destule năzbîtii. Să nu adauge, – ah, asta ar mai lipsi! — un nou scandal, făcîndu-se de rîsul lumii cu această dragoste ruşinoasă pentru o slujnică. O va lua de soţie pe Hortense; şi cu cît mai repede cu atît va fi mai bine.

Cît despre consimţămîntul bătrînului Louis-Auguste, Marie se însărcinează să-l obţină. Pe la sfîrşitul lui iunie, Louis-Auguste va avea optzeci şi şapte de ani. Mintea începe să i se înceţoşeze. Adeseori, îl vezi că se duce, cu un surîs viclean şi răutăcios, dîndu-şi un aer nepăsător, să îngroape în vreun colţişor de la Jas de Bouffan un pumn de monezi de aur. Ea, Marie, e aceea care acum, din ce în ce mai mult, porunceşte la Jas. Nu-i lasă lui Louis-Auguste decît aparenţa amăgitoare a puterii. Cézanne încearcă să lupte, să-şi apere această fericire care aruncîndu-l în vîltorile chinuitoare ale dragostei, vine deodată să-i ilumineze zilele, să-i dăruiască un pic de tinereţe, de încredere în viaţă. Se pare că Marie se grăbise s-o concedieze numaidecît pe frumoasa slujnică. Cézanne,

pentru care cel mai mic obstacol e un munte de netrecut, se înfundă în nişte combinaţii încîlcite. La 14 mai, cere ajutorul lui Zola: «Îţi scriu, rugîndu-te să ai bunătatea de a-mi răspunde. Aş dori să-mi faci un serviciu, pentru tine un fleac, dar imens pentru mine. Să primeşti nişte scrisori pentru mine, şi să mi le trimiţi apoi prin poştă la adresa pe care ţi-o voi da după aceea. Ori sînt smintit, ori sînt deştept. *Trahit sua quemque voluptos*[47]*!* Mă întorc spre tine şi-ţi implor iertarea păcatelor; fericiţi cei înţelepţi! Nu-mi refuza acest serviciu, nu ştiu cui să mă adresez.» Dacă stai să te gîndeşti, Cézanne trebuie să se simtă oarecum încurcat, văzîndu-se astfel silit să-l deranjeze într-una pe Zola, de cîte ori întîmpină greutăţi, căci adaugă la scrisoarea lui acest ciudat post scriptum: «Sînt prea neînsemnat şi nu pot să-ţi fac nici un serviciu; deoarece voi pleca însă din lumea asta înaintea ta, voi pune o vorbă pe lîngă cel de sus, ca să-ţi oprească un loc bun.»

Dar Cézanne se înşală dacă crede că scapă de soră-sa. În bătăliile cu tatăl său, a ieşit, la drept vorbind, întotdeauna biruitor. Zicea «da, da…», făgăduia, minţea, dar cu cît părea să cedeze, cu atît mai puţin îl lăsa pe tatăl său să triumfe; bătrînul nu găsea în faţa lui decît vidul, iar victoriile sale aparente sfîrşeau prin a se preface în înfrîngeri; tot izbindu-se de această nonrezistenţă i se făcea lehamite şi se dădea bătut.

Nu tot aşa stau lucrurile cu Marie. Marie îşi cunoaşte fratele mai bine decît îl înţelesese vreodată Louis-Auguste; ea nu se poate lăsa înşelată de tertipurile lui. Se ţine scai de el, îl hărţuieşte necontenit, fără a-i da răgaz să răsufle. Viaţa lui Cézanne ajunge repede de nesuferit. Agăţîndu-se deznădăjduit de dragostea lui pentru Fanny, nevrînd nici în

47 Dintr-o Eglogă a lui Virgiliu: *Fiecare cu slăbiciunea lui.*

ruptul capului să renunţe la ea, se zbate între Marie şi Hortense, şi simţindu-se încolţit, îşi iese din minţi. Cuprins de panică, se hotărăşte să recurgă la ultimul său mijloc de scăpare: curmînd ciorovăielile, fuge, către jumătatea lui iunie, porneşte spre La Roche-Guyon, în împrejurimile Parisului, unde-şi caută adăpost la soţii Renoir.

Totuşi, dacă a pus depărtarea între el şi soră-sa, n-a putut s-o împiedice însă pe Hortense să vină după dînsul cu micul Paul. Foarte independentă de felul ei, Hortense îl lasă de obicei să plece unde-i place. Se împacă foarte bine cu absenţele îndelungate ale lui Cézanne, cu un trai conjugal cam destrămat. Dar acum, nici nu poate fi vorba să se depărteze cu un pas de tatăl copilului ei. De altfel, copilul acesta pe care Cézanne îl adoră, nu e oare şansa ei cea mai sigură? Soţii Renoir, fără îndoială cam surprinşi de perechea asta învrăjbită care dă buzna pe neaşteptate, o primesc cît mai bine. Hortense îi ia martori ai rătăcirilor lui Cézanne. Prefăcîndu-se nepăsător, Cézanne încearcă să picteze, începe să pună pe pînză o privelişte a satului La Roche-Guyon. Zbuciumul său lăuntric e însă aşa de mare că reuşeşte cu greu să-şi concentreze atenţia. Aşteaptă scrisori de la Fanny, pe care Zola (îl rugase asta de cum venise aici) trebuia să i le reexpedieze la post-restant. Nu soseşte nimic. Fanny, fără îndoială, nu se încăpăţînează în această dragoste anevoioasă. Cézanne stă ca pe jăratic, năpădit de griji. Nu mai poate trăi la La Roche-Guyon. Trebuie să plece, să schimbe locul. Toate îl plictisesc, pînă şi nevoia asta de schimbare care-l împinge pe drumuri, ca o fiară hăituită. Zola, deocamdată la Paris, va pleca în curînd spre Médan. Cézanne se va duce să-şi întîlnească prietenul acolo; la 27 iunie îl roagă să-i dea de veste îndată ce se va fi instalat la Médan.

Zilele trec. La 3 iulie, Zola nu răspunsese încă. Stăruitor, Cézanne îi trimite o nouă scrisoare. Trece ziua de 4, de 5, şi tot nimic de la Zola. Cézanne turbează, în ziua de 6 îşi aminteşte – unde naiba îi era capul? fir-ar să fie! — că uitase să-şi scoată scrisorile de la ghişeul post restant. Un bileţel al lui Zola îl aştepta acolo. Romancierul se miră de neastîmpărul lui Cézanne. «Ce se petrece cu el?» Zola se află la Médan, dar nevastă-sa e bolnavă. «Nu poţi să mai aştepţi cîteva zile?», îl întreabă pe Cézanne. Nu, tocmai că nu poate să aştepte. Fanny tot n-a scris nimic. Îi este imposibil să mai zăbovească mult la La Roche-Guyon. Deodată, pe la 11 iunie, nemaiputînd sta locului, Cézanne pleacă la Villennes, în imediată apropiere de Médan. Astfel, la întîiul semn al lui Zola, va putea da fuga. De altfel, de cum soseşte acolo, se duce la Zola, împrumută barca lui pentru a merge să picteze. Dar sîntem în ajunul sărbătorii naţionale şi tot tîrgul îşi scoate steagurile. Cézanne nu găseşte nicăieri o cameră, nici la Sophora, nici la Berceau, nici la hotel-Nord. E nevoit să coboare de-a lungul Senei pînă la Vernon, unde poate găsi în sfîrşit un adăpost la hotel Paris. În ziua de 13, îi dă de ştire lui Zola că se află acolo. Nu trec însă nici patruzeci şi opt de ore şi toate proiectele lui sînt iarăşi date peste cap. Sub un imbold de nestăpînit, s-a hotărît să se întoarcă la Aix. Capitulează. Marie a cîştigat bătălia.

Înainte de a porni spre sud, Cézanne va face totuşi un popas la Médan. Dar ce lungă i se pare aşteptarea pe care i-a impus-o Zola! Acum, după ce s-a hotărît, arde de nerăbdare să plece la Vernon. Să mai aştepte, să se apuce iar de pictat? De vreme ce s-a hotărît să se întoarcă cît mai curînd cu putinţă la Aix, atunci să se întoarcă. În sfîrşit, primeşte un bilet de la Zola, poftindu-l să vină în ziua de

22.

S-au făcut trei ani de cînd Cézanne şi Zola nu s-au mai văzut.

Trei ani! Ciclul *Familia Rougon-Macquart* numără acum treisprezece volume. Romanul *La fericirea doamnelor* a apărut în 1883, *Bucuria de a trăi* în 1884, iar *Germinal* în luna martie a aceluiaşi an. Tipografiile împrăştie cărţile lui Zola într-o cadenţă accelerată. Pînă şi lucrările sale mai vechi, acelea care nu au avut nici un răsunet la vremea lor, îşi află astăzi numeroşi cititori. Pentru romanul *Thérèse Raquin,* din 1868, Zola a încasat în mai treisprezece mii de franci asupra drepturilor de autor. E un om bogat. În curînd va fi tot aşa de bogat ca şi Louis-Auguste Cézanne. Mîncînd mult, se îngraşă. A ajuns la nouăzeci şi cinci de kilograme, cu o talie de un metru şi zece; şi după cifrele astea îi poţi măsura succesul care se vede totodată şi în adăugirile şi înfrumuseţările aduse an de an proprietăţii sale de la Médan.

La fiecare nou succes, se mai construieşte o aripă, i se înmulţesc acareturile, sau i se adaugă noi întinderi de pămînt; grădina a devenit parc; a fost plantată acolo o alee de tei; au fost instalate sere şi colivii, o ogradă de păsări cum nu-i alta.

Prin lornionul său, Zola îl cercetează pe Cézanne. Au trecut trei ani! Înfrîngerile; neputinţa de a se realiza; şi acum, povestea asta absurdă cu o femeie. Hotărît lucru, nenorocitul ăsta de Cézanne n-a ştiut să-şi cîrmuiască nici viaţa, nici geniul. «Eu sînt un cast, proclamă uneori Zola. O altă femeie, decît a mea m-ar face să-mi pierd timpul!» Hortense, bineînţeles, are partea ei de vină. El, Zola, nu aprobase niciodată această legătură cu o femeie de nimic.

Ceea ce vrea el să înfăţişeze în această carte al cărui erou va fi Cézanne-Lantier, nu e numai «lupta artistului cu natura», ci şi «lupta femeii împotriva operei.» Orice s-ar întîmpla, *chasque toupin trovo sa cabucello*[48], cum se zice în Provenţa; Dumnezeu face oamenii şi tot el îi împerechează. Vai, bietul Paul! Cine-ar fi crezut asta la liceu, apoi mai tîrziu, la Paris, pe vremea acelui faimos Salon al Refuzaţilor! Ce faliment tragic! Şi, pe deasupra, astăzi, această scîrbă, acest dezgust, această pată de noroi în fundul sufletului din pricina unei slujnice de fermă. Sărmanul, sărmanul Cézanne! Biet geniu avortat. «O luptă necontenită, o muncă de zece ore pe zi, o dăruire totală a întregii fiinţe. Şi pentru ce? Ca să ajungă după douăzeci de ani de zbucium aici, la situaţia asta jalnică... Atîtea speranţe, atîtea chinuri, o viaţă irosită în truda aspră a creaţiei, şi să ajungă aici, aici, Dumnezeule!» Trei ani! Cu toată prietenia lui pentru Cézanne, Zola a sfîrşit prin a-i da dreptate soţiei sale: devenea indecent să mai ţii în ochii musafirilor pînzele acestui ratat; le-au zvîrlit în pod.[49] Zola e tulburat, niţel stînjenit. Pe imensa lui masă de lucru, zace un manuscris care se umflă în fiecare zi cu cîteva pagini: *nulla dies sine linea.* E manuscrisul viitorului său roman, al paisprezecelea volum al seriei Les *Rougon-Macquart;* e *Opera,* romanul lui Claude Lantier, romanul lui Cézanne, la care a început să scrie de două luni şi jumătate. Prin lornionul său, Zola îşi cercetează personajul.

Cézanne nu stă mult acolo. În starea de febrilă

48 Orice oală își găsește capacul (n. a.). Zicală echivalentă cu cea românească: orice sac își găsește peticul (n. t).

49 Zola avea zece tablouri de Cézanne, printre care: *Soba în atelier, Răpirea, Pendula de marmoră neagră, O lectură la Zola, Priveliști din Estaque,* două portrete (n. a.).

descurajare în care se află, suportă mai puţin ca oricînd fastul de la Médan. Îi vine deodată în minte scrisoarea în care, pe la sfîrşitul războiului din 1870, Zola îi spunea: «E drept că sînt niţel amărît văzînd că nu toţi imbecilii au murit, dar mă consolez gîndind că nici unul din noi n-a pierit. Putem începe iar lupta.» Cum Zola se făleşte cu relaţiile lui, povestindu-i că nu demult a cinat «la un înalt personaj» Cézanne nu se poate opri să nu-i amintească de scrisoarea aceea: «Oricum, îi zice, dacă toţi imbecilii ar fi dispărut, ai fi nevoit acum să-ţi mănînci tocana acasă, singur cu muierea ta!» Zola se strîmbă, jignit.

Cei doi prieteni se despart. Zola, veşnic muncit de temeri, tremură la gîndul că ar putea fi bolnav de diabet. Peste cîteva zile va pleca cu nevastă-sa la Mont-Dore, pentru a urma acolo o cură. La sfîrşitul curei, va trece prin Aix şi-l va întîlni iar pe Cézanne.

Conacul de la Jas de Bouffan, peste care domneşte Marie, şi-a închis porţile în urma pictorului. Bombănind înciudat, Cézanne s-a dat bătut. «Dacă aveam barem o familie indiferentă, totul ar fi fost cît se poate de bine». Încă zdruncinat de ceea ce trăise în ultima vreme, s-a pus iar pe lucru.

Fiindcă nu simte nici o plăcere să stea la Jas, pleacă în fiecare zi la Gardanne, un tîrguşor de patru mii de suflete, la zece kilometri de Aix, unde se instalase Hortense. S-a isprăvit! Cu moartea în suflet, îşi acceptă soarta. Pentru dînsul, totul nu mai e decît scrum. «Bordelul în oraş, sau ceva la fel, dar nimic mai mult. Plătesc, vorba e murdară, dar am nevoie de linişte, şi la preţul acesta trebuie s-o am», mărturiseşte el, scrîşnind, într-o scrisoare cam obscură către Zola. Acesta nu se va mai opri la Aix. Cum o

epidemie de holeră a izbucnit la Marsilia, Zola şi-a amînat întîlnirea cu Cézanne de teama molipsirii.

Cézanne pictează. Şi-a ales ca motiv vechiul Gardanne. Vechiul Gardanne îşi etajează casele, înghesuite de-a lungul uliţelor înguste, pe un povîrniş abrupt, în jurul unei coline peste care se înalţă o clopotniţă pătrată. Cézanne îi analizează structurile, îi combină volumele. Pictura e o tortură pentru el! Se frămîntă ca scuturat de friguri, îşi simte inima bolnavă şi scîrbită de toate, dar niciodată încă pînă atunci nu mai gîndise un peisaj cu atîta pătrundere. Niciodată nu atinsese un asemenea grad de exactitate în construcţia unui tablou. Pe pînzele sale, piramida aeriană a vechiului Gardanne se înalţă în lumina cea mai senină, ca un vis abstract – un fel de entitate plastică.

III. CLAUDE LANTIER

Ultimul sosit e întotdeauna monstrul, oaia rîioasă a turmei. Istoria artistică din ultimii ani stă mărturie pentru a dovedi acest adevăr şi logica singură ajunge ca să poţi prevedea că faptul se va repeta în mod fatal, atîta vreme cît mulţimea nu va voi să-şi însuşească singurul punct de vedere care-ţi permite să judeci cu mintea limpede o operă de artă.

EMILE ZOLA *(Edouard Manet, 1867)*

Acest du-te-vino zilnic între Aix şi Gardanne sfîrşeşte prin a-l plictisi pe Cézanne. Se hotărăşte în cele din urmă să se stabilească la Gardanne, lîngă Hortense, care va fi în curînd soţia sa legitimă; în primăvară, perechea se va

căsători.

Cézanne locuieşte într-o casă de pe bulevardul Forbin, o alee destul de plăcută, străjuită de patru şiruri de platani frumoşi, la poalele tîrgului vechi. Sănătatea lui se resimte de pe urma moralului zdruncinat. O grea oboseală îl apasă; se simte slăbit fiziceşte. «Aş fi dorit să am şi eu acel echilibru intelectual care te caracterizează, îi scrie lui Chocquet… Norocul nu m-a înzestrat cu o asemenea însuşire, şi din cîte sînt în lumea asta e singurul lucru pe care-l regret.» Să ducă o existenţă obscură, aşezată, mediocră şi, ghemuit în colţul său, să aştepte sfîrşitul şi moartea, iată ce-i rămîne de făcut. I se întîmplă, seara, să meargă la cafenea ca să mai schimbe o vorbă despre una şi alta cu unii clienţi, cum ar fi doctorul tîrgului, sau Jules Peyron, un slujbaş care binevoieşte din cînd în cînd să-i pozeze. Ca să nu aibă de transportat materialul cînd se duce să picteze, îşi cumpără un măgar. Măgarul îi căşunează destule necazuri. De cum aude tălăngile vreunui car, o ia la fugă, sau apucat de o toană neaşteptată, refuză hotărît să meargă mai departe. La început, Cézanne a încercat, cu vorba şi cu ciomagul, să-şi cuminţească măgarul. Văzînd că osteneala e zadarnică, s-a resemnat să se supună capriciilor lui. Hoinărelile acestea îl ţin uneori pe Cézanne zile de-a rîndul departe de casă. Mănîncă prin ferme cu ţăranii, cere adăpost pentru o noapte ici sau colo, mulţumindu-se cînd nu se găseşte nici un pat, cu un cearceaf întins pe paie în vreo şură. Pictează tîrgul Gardanne şi clopotniţa lui, morile sale vechi, dar şi lanţul muntos Sainte-Victoire, care se profilează în zare, ascuns pe jumătate de muntele Cengle.

Din ce în ce mai mult gîndul îi zboară înspre aceste meleaguri pustii de o tăcută măreţie. Fără răgaz, Cézanne

încearcă să exprime în pînzele lui frumuseţea gravă şi îngîndurată a acestui munte de lumină, a acestui avînt liric spre înălţimi al pămîntului şi al stîncilor. «S-ar putea scoate comori din ţinutul acesta care nu şi-a găsit încă un interpret pe măsura bogăţiilor pe care ni le pune sub ochi», îi scrie lui Chocquet. Muntele Sainte-Victoire e pentru dînsul o odihnă, o plăcere, o certitudine. E piatră şi tărie, greutate şi durată, e ceea ce rezistă şi nu se schimbă; un vis de veşnicie şi de absolut. Ieri, la Estaque, urmîndu-şi calea, Cézanne era silit să imobilizeze marea, să-i surprindă suprafaţa nemişcată, s-o smulgă naturii sale lichide, zbuciumului ei veşnic; s-o încleşteze în brîul ei de dealuri, ca pe un diamant, dîndu-i consistenţă şi strălucire minerală. Astăzi, în faţa acestor pereţi abrupţi e de ajuns să asculte lecţia pe care i-o dau, să se lase pătruns de adevărul lor, să-şi însuşească acest munte în mintea şi carnea lui, pentru a realiza în sfîrşit măreţul vis de puritate şi clasicism a cărui sfîşietoare ambiţie o poartă în el. Din cînd în cînd, duminica, Cézanne primeşte vizita unui prieten: e Marion, pe care l-a regăsit. Marion, care a străbătut o fulgerătoare carieră universitară, e de şase ani directorul muzeului de istorie naturală al oraşului Marsilia. Lucrările sale – publicase în anii din urmă în colaborare cu Gaston de Saporta *Evoluţia regnului vegetal,* în nouăsprezece volume – diversele sale îndeletniciri, nu au stins în el, la aproape patruzeci de ani, entuziasmul artistic. Mai face încă pictură, ca amator. Ca pe vremuri, Cézanne şi Marion îşi aşază alături şevaletele. Pictează. Vorbesc despre artă. Şi despre ştiinţă vorbesc.

Arătînd peisajul, Marion evocă istoria acestui sol în veacurile geologice, descrie ivirea pămînturilor, transformările lor lente sau cataclismele groaznice care

le-au răscolit structura. Cézanne ascultă, priveşte urmele arătate de Marion, în care e înscris acest lung trecut. Şesurile, colinele, malurile stîncoase, piramida muntelui Sainte-Victoire, cum toate acestea se însufleţesc dintr-o dată, cum capătă pe neaşteptate o viaţă adîncă! Mister al lumii acesteia, cum să te strîng, cum să te cuprind pe de-a-ntregul? Aceste puternice aşezări geologice, acest echilibru esenţial, această densitate, această tărie, iată ce trebuie să tălmăcească; e măreţia liniştită, aeriană, a lumii, toate acestea trebuie tălmăcite cu un pic de culoare – şi cu multă simplitate.

În dimineaţa de 23 februarie, Zola scrie ultimele pagini ale romanului *Opera:*

Claude Lantier, deznădăjduit de neputinţa lui, s-a spînzurat. E înmormîntat la cimitirul de la Saint-Ouen. Prietenul său, romancierul Sandoz (Zola) stă în faţa gropii, alături de un bătrîn pictor, Bongrand.

Aplecat pe marea sa masă de lucru, Zola scrie:

…Şi acum, i se părea că va fi îngropată tinereţea lui; era o parte din el însuşi, cea mai bună, aceea a iluziilor şi a entuziasmelor, pe care groparii o ridicau spre a-i da drumul să lunece în fundul gropii. După ce au scos pămîntul, au coborît sicriul, apoi sfeştocul cu aghiazmă trecu din mînă în mînă. Totul se sfîrşise…

Pana lui Zola aleargă pe hîrtie.

…Plecau toţi, stiharele preotului şi ale copilului cu cădelniţa dispăreau printre copacii înverziţi, vecinii se împrăştiau prin cimitir, citind inscripţiile de pe morminte. Iar Sandoz, hotărîndu-se să părăsească groapa pe

jumătate acoperită, continuă:

— Doar noi ne vom aduce aminte de el... Nu rămîne nimic altceva, nici măcar un nume!

— Ferice de el, zise Bongrand, nu mai are tablouri în lucru, acolo, în pămîntul în care doarme... Mai bine să pleci aşa decît să te încăpăţînezi ca noi ăştia, făcînd nişte copii infirmi, cărora le lipseşte întotdeauna ceva, ba picioarele, ba capul, şi care nu trăiesc.

— Da, trebuie într-adevăr să fii lipsit de mîndrie, ca să te resemnezi cu realizări aproximative şi să trişezi cu viaţa... Eu care-mi duc cărţile pînă la capăt, mă dispreţuiesc simţindu-le neisprăvite şi mincinoase, în ciuda strădaniei mele.

Palizi la faţă, se depărtau încet, unul lîngă altul, pe lîngă un şir de morminte albe de copii, romancierul în toată puterea creaţiei şi a faimei sale, pictorul cu cariera pe sfîrşite şi acoperit de glorie.

«Iată barem unul care a fost logic şi cinstit, mai spune Sandoz. Şi-a recunoscut neputinţa şi şi-a curmat zilele...»

O ultimă filă

«Aoleu! E unsprezece! zise Bongrand privindu-şi ceasul. Trebuie să mă întorc acasă.»

Sandoz avu o exclamaţie de mirare.

«Cum! S-a şi făcut unsprezece!»

Plimbă o privire lungă plină de tristeţe, înceţoşată încă de lacrimi, peste mormintele joase, peste întinsul cîmp presărat de mărgăritarele. Apoi, spune: «Haidem la lucru.»

Zola scoate un suspin de uşurare şi de satisfacţie.

Trebuie să dea zor. De pe la sfîrşitul lui decembrie, ziarul *Le Gil-Blas* îi publică în foileton noul său roman. Cît despre editor, şi el aşteaptă. Dar iată-l acum pe Zola scăpat de grija asta, «şi sînt de altminteri foarte bucuros, foarte mulţumit de sfîrşitul romanului», îi scrie el lui Henry Céard, unul din «domnii Zola». Apariţia primelor foiletoane a stîrnit vîlvă mare în cercurile artistice. Zola scrie un roman cu cheie. Asta o spun toţi; asta o ştiu toţi. În tabăra impresioniştilor, se observă curînd cu amărăciune că Zola, mergînd mai departe de cum o făcuse în articolele sale de acum cinci ani din *Voltaire,* se leapădă cu totul de foştii săi prieteni. «Rămîn toţi la nişte schiţe, la impresii pripite, nici unul nu pare să aibă în el forţa de a fi maestrul aşteptat.» Bineînţeles, în acest roman, Zola dovedeşte îndeajuns (nici nu mai era nevoie) că habar nu are de pictură; artiştii pe care-i pune în scenă sînt nişte impresionişti, dar cînd i se întîmplă să descrie vreo pînză de-a lor, o face în termeni ce s-ar potrivi mult mai bine celor mai proaste compoziţii academiste. Publicul însă, şi-o fi dînd seama de asta? Nu cumva, dimpotrivă, trage spuza pe turta lui, pentru a mai da un bobîrnac impresioniştilor?

În ochii acestora, romanul lui Zola e aproape o faptă urîtă. Oricum ar fi, *Opera* marchează o ruptură. Zola trece de partea adversarilor. În clipa cînd ei încep să cîştige oarecare public, Zola le aruncă această piatră, înfăţişîndu-i ca pe nişte neputincioşi, nişte rataţi. Monet i-o scrie lui Zola fără ocol: «Lupt cam de multă vreme, şi mă tem că în clipa izbînzii, vrăjmaşii să nu se folosească de cartea dumitale spre a ne da la cap». Dar cine-i oare Claude Lantier? E într-adevăr Manet, aşa cum o cred mulţi? Întrebarea e pe toate buzele. La Paris, nimeni, bineînţeles, nu pomeneşte numele lui Cézanne. Cui naiba ar putea să-i

spună ceva numele lui Cézanne, astăzi? Cine e oare acest Claude Lantier, cine-i sînt tovarăşii? Unui elev de liceu care se încumetase să-i ceară «cheile» romanului său, Zola îi răspunde, ocolind întrebarea: «La ce bun să-ţi citez nişte nume? Sînt acelea ale unor învinşi pe care dumneata, fără îndoială, nu-i cunoşti.»

La Gardanne, Cézanne a primit *Opera.* Dacă problema identităţii eroului poate stîrni curiozitatea publicului, dacă unele «izvoare» ale romancierului pot rămîne misterioase chiar pentru cei care-l frecventează pe Zola, nu acesta e şi cazul lui Cézanne. El a citit cu emoţie paginile în care romancierul evocă tinereţea lor comună, amintirile de la colegiul Bourbon, plimbările prin împrejurimile Aix-ului, rîul Arc în care se scăldau, visurile lor de glorie.

Toţi foştii lor prieteni sînt acolo, mai uşor sau mai greu de recunoscut, mai mult sau mai puţin înfrumuseţaţi, mai mult sau mai puţin asemănători cu ceea ce au fost în realitate. Baille care devine în roman un arhitect numit Dubuche, Solari care rămîne în ficţiune (sub numele de Mahoudeau) tot sculptor cum şi este, Alexis (Jorj), Guillemet (Fagerolles), Chaillan (Chaîne)… Adunările lor din fiecare joi la Sandoz-Zola, reuniunile de la cafeneaua Guerbois (cafeneaua Beaudiquin), povestea cu statuia lui Solari care s-a năruit din cauza frigului, vacanţele la Bennecourt în 1866, şi cîte alte episoade ale vieţii lor de odinioară i-au folosit lui Zola pentru a-şi elabora romanul. Sub pana scriitorului, Cézanne îşi regăseşte atitudinile, gesturile familiare, cuvintele. E într-adevăr el acest Lantier, strigînd că «va veni o zi cînd un singur morcov original va da naştere unei revoluţii.» E într-adevăr el, pictorul acesta «luptînd fără răgaz», «înnebunit de muncă», de îndoieli şi nelinişti, batjocorit de mulţime; e

într-adevăr el, pictorul acesta care se plînge că nu se poate realiza, care-şi sfîşie pînzele şi se plimbă exasperat «dînd cu piciorul în mobilă» cînd treaba nu merge cum vrea. Ah, desigur, el e!

Cézanne se înfioară. Pe măsură ce citeşte, simte o strîngere de inimă din ce în ce mai de neîndurat. Căci el este de asemenea, nu-i aşa? tot el, şi pictorul asupra căruia romancierul se apleacă cu o duioşie îndureratã, pictorul în care nu vede decît înfrîngere, un artist incapabil de a realiza ceva, un ratat, o jalnică fantoşă. Cu ochii înceţoşaţi de lacrimi, Cézanne citeşte, adînc mîhnit, această condamnare în cinci sute de pagini a întregii sale vieţi. Aşadar, iată ce gîndeşte despre el, prietenul său Zola; el reprezintă în ochii lui icoana însăşi a dezastrelor neputinţii.

Cézanne nu se aştepta, desigur, nu se mai aştepta la o prea mare înţelegere din partea lui Zola. Dar nu ar fi crezut că judecata prietenului său ar putea fi atît de lipsită de nuanţe, atît de jignitoare în brutalitatea ei, că Zola ar putea să-l identifice cu acest personaj bicisnic, umblînd după năluci, pe jumătate isteric. Cézanne stă încremenit, doborît de o nemărginită tristeţe. A, ştie el bine cum a făcut Zola acest roman. Aşa cum face de obicei, a strîns vrafuri de notiţe, şi-a adunat amintirile, a cerut unora şi altora lămuriri despre cutare sau cutare lucru, despre negustorii de tablouri, amatorii de artă (nu e unul, nici măcar Chocquet – îi zice domnul Hue – care să nu apară în roman), despre uneltele de pictură, despre problema modelelor, intrigile Salonului… Şi-a luat toate precauţiile. Apoi a născocit toată povestea şi, fără a se gîndi la rău, cu sinceritate, fără vreo intenţie răutăcioasă, şi-a scris cartea. N-a vrut să jignească. Nu şi-a închipuit că jigneşte. A vrut

pur şi simplu să facă literatură.

Claude Lantier al său nu e Cézanne, e un personaj făcut din mai multe şi este, mai întîi şi înainte de orice, unul din acei Rougon-Macquart împovăraţi de ereditatea lor. Aceasta, Cézanne o ştie, o înţelege. Şi e tocmai ceea ce-i cumplit pentru el în această carte. Căci, deşi lucrînd cu imaginaţia, Zola nu s-a putut totuşi opri să spună ce gîndeşte despre eforturile lui Cézanne. Nici o îndoială în privinţa asta; numai la dînsul, Cézanne, şi nu la vreo fiinţă închipuită, se gîndea Zola scriind cutare sau cutare frază, străbătută de o milă îndurerată. Milă! O milă mai jignitoare decît insultele şi ironiile. Ei bine, nu, el, Cézanne, n-are nevoie de compătimirea castelanului de la Médan. Ah, unde li-e prietenia, atît de frumoasă, atît de vie, atît de caldă, prietenia lor de odinioară? Cu o tragică evidenţă ies la iveală neînţelegerile care, din an în an, au măcinat-o. Prietenia lor nu supravieţuieşte decît prin compromisuri, prin hotărîrea tacită de a nu vorbi niciodată despre ceea ce constituie pentru Cézanne însăşi raţiunea de a fi. La urma urmei, Cézanne se împăca cu tăcerea lui Zola. Putea să se legene în iluzia că în această tăcere e un fel de pudoare. Şi cînd colo, iată că nu era decît o amăgire, o minciună! Zola nu simte pentru dînsul nimic altceva decît o groaznică milă! Mîndria lui Cézanne se revoltă, acea mîndrie mută fără de care n-ar fi putut să-şi ducă mai departe, lipsit de orice speranţă, truda de pictor. Durerea îi răscoleşte tot amarul, făcînd să răbufnească cu violenţă în conştiinţa sa o pică veche pe care i-o poartă lui Zola. «Emile vroia ca eu să bag femei în peisajele mele, nişte nimfe, desigur, ca moş Corot în pădurea de la Villei d’Avray… Al dracului tîmpit!» Şi l-a pus pe Claude Lantier să se sinucidă!

Cum! Pe el, Cézanne, l-a strivit dintr-o trăsătură de condei «frazeologul» ăsta! A tras în el – şi, gata! S-a isprăvit, e mort, bun de aruncat la cîini! «*Requiescat în pace!*[50] zicea preotul. — Amin, răspundea copilul cu cădelniţa.» Orbit de mînie, Cézanne umblă încolo şi încoace, strîngînd pumnii. Deodată, începe să izbească în masă cu furie: «Nu poţi cere unui om care nu se pricepe, urlă el, să spună lucruri inteligente despre arta picturii, dar, fir-ar să fie, cum de îndrăzneşte să afirme că un pictor se omoară pentru că a făcut un tablou prost? Cînd un tablou nu e reuşit, îl arunci în foc, şi începi altul!» Zărind una din pînzele sale, Cézanne, care nu se mai poate stăpîni, o apucă şi, întărîtat, cu degetele tremurătoare, încearcă *s-o* sfîşie. Cum pînza rezistă, o face sul, o rupe în două pe genunchi, şi-o zvîrle într-un colţ al odăii.[51]

Zola! Zola! Cézanne se potoleşte. Ah, cît de absurd e totul! Dacă stai să te gîndeşti, chiar dacă Zola l-a zugrăvit aşa cum îl vede, poate că a pus totuşi în portretul lui Claude Lantier mai mult din el însuşi decît din trăsăturile adevărate ale lui Cézanne. Poate că Zola, ca şi Lantier, s-ar fi omorît dacă ar fi avut să îndure nepăsarea dispreţuitoare a publicului. În cartea asta, totul se reduce la expresia unor ambiţii pur sociale: eroii rîvnesc la succese de public, succese de bani, fiecare vrea să fie socotit un maestru, să apară într-un ropot de aplauze şi un clinchet de aur vînturat cu lopata. Şi în asta îl recunoşti într-adevăr pe Zola, Zola care are nevoie de succes pentru a-şi dovedi lui însuşi că e într-adevăr ceea ce crede lumea că este, dar pe

50 În latină: Odihnească în pace! (n. t.).

51 Vollard a fost cu cîțiva ani mai tîrziu martorul unei asmenea scene, provocată de amintirea romanului *Opera.* În lipsa altor documente, mi-am îngăduit să-i transpun aici elementele (n. a.).

care îl roade îndoiala şi nu poate scăpa de această îndoială decît prin truda sa de ocnaş.

Din Cézanne, la urma urmelor, n-a luat decît înfăţişarea, situaţia lui de pictor neînţeles. A făcut din el un ratat. Şi poate că e tocmai ceea ce Zola se teme că ar fi el însuşi în sinea lui. Zola a crezut că-l zugrăveşte pe Cézanne, cînd nu se zugrăvea decît pe el însuşi. Nu te zugrăveşti niciodată decît pe tine însuţi. Dar la ce bun să mai lungească un asemenea dialog? Să continue comedia prieteniei şi a înţelegerii; nu, nu, aşa ceva e nedemn de ceea ce au fost unul pentru celălalt vreme de atîţia şi atîţia ani. Împăcări, sentimente schimonosite, o parodie, un simulacru, asta nu! Nu! Dezamăgirea lui Cézanne e adîncă, fără leac. Totul s-a sfîrşit între el şi Zola. Prietenia călduţă pe care se bizuia i se pare deodată mai rece ca un mormînt. Nu era decît o nălucă, o aparenţă. N-are a face! Îi va răspunde lui Zola. N-ar vrea să recunoască pentru nimic în lume că e rănit, rănit de moarte. Totul trebuie să se întîmple ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat, ca şi cum *Opera* nu i-ar fi pricinuit o suferinţă de neîndurat, ca şi cum Claude Lantier n-ar fi fost Paul Cézanne. Silindu-se să-şi dea un aer nepăsător, îi scrie lui Zola cîteva cuvinte, confirmîndu-i că primise cartea:

Gardanne, 4 aprilie 1886

Dragă Emile,

Am primit Opera *pe care ai avut bunăvoinţa să mi-o trimiţi. Îi mulţumesc autorului* Familiei Rougon-Macquart *pentru această dovadă de aducere aminte, şi-i cer să-mi permită a-i strînge mîna, cu gîndul la anii de demult. Răscolit de amintirea vremilor apuse, al tău*

Paul Cézanne.

Bileţelul e stîngaci, banal. Dar nu poate face mai mult. Şi cel puţin nu se trădase; cel puţin nu-şi trădase emoţia care-l zguduie gîndindu-se că asta e ultima scrisoare pe care o va trimite vreodată lui Zola, prietenul său.

Trei săptămîni mai tîrziu, la 28 aprilie, Cézanne se căsătoreşte cu Hortense la primăria din Aix. Cununia nu e decît o formalitate. Cézanne se mulţumeşte să ofere un prînz martorilor, printre care figurează cumnatul său Conil, alături de prietenul din Gardanne şi modelul său benevol, Jules Peyron, în timp ce Hortense pleacă la Jas de Bouffan cu micul Paul (a şi împlinit paisprezece ani), însoţită de socri. A doua zi dimineaţa, are loc cununia religioasă la biserica Saint-Jean-Baptiste din strada Sextius, de faţă fiind numai Maxime Conil şi Marie. Şi viaţa continuă întocmai ca înainte. În scurta ei şedere la Jas, Hortense şi-a putut da seama că nu va fi niciodată în ochii socrilor, şi mai ales ai Mariei, altceva decît o intrusă; sau, bine zis, un rău necesar. Familia n-o adoptă; o tolerează. Împrejurările au fost de partea ei, şi nimic mai mult. Nici nu poate fi vorba ca ea să ocupe un loc, oricît de mic, în familia Cézanne.

În familia Cézanne, unde din ce în ce mai mult Louis-Auguste nu are decît o existenţă oarecum ştearsă, Marie domneşte singură de acum încolo. Marie administrează, conduce, dojeneşte, şi înţelege să pună în toate ordine – ordinea ei – în căsnicia surorii sale Rose, în aceea a lui Cézanne, ca şi în treburile de la Jas de Bouffan. Poruncitoare, arţăgoasă, vîrîndu-şi nasul peste tot, nu întîrzie să inspire teamă Hortensei, care are grijă să nu se

mişte din Gardanne. Marie vede cu ochi buni această retragere în umbră a cumnatei sale. Şi mama lui Cézanne la fel. Fiul ei e tot copilul îndrăgit, cel la care ţine mai mult, (căci Marie, cu firea ei autoritară, e cu totul altceva) şi ar vrea să-l aibă cît mai mult lîngă dînsa.

Faţă de Hortense simte bineînţeles şi puţină gelozie. Iubirea pe care i-o arată Cézanne o încurajează de altminteri în acest sentiment. Într-adevăr, pictorului nu-i displace să fie singur cînd vine la Jas de Bouffan. Jas rămîne adevăratul său cămin; dă tot mai des pe acolo, lăsînd-o pe Hortense la Gardanne. Prietenia lui pentru Zola a murit şi n-ar mai putea găsi, împotriva singurătăţii, nimic altceva decît această iubire a mamei, în care află o blîndă mîngîiere. Ea îi este adăpostul în care, lăsîndu-se legănat de duioşie, poate să uite lumea duşmănoasă, lumea amăgitoare a artei, a dragostei şi a prieteniei. E iarăşi copilul de odinioară care, cînd voia să scape de furiile lui Louis-Auguste, alerga înfricoşat să se ghemuiască în fustele mamei sale – sau îşi căuta un refugiu pe lîngă Marie, soră-sa mai mică. Şi ea, Marie, apare şi acum în ochii lui învăluită de prestigiul de altădată. Ea e «cea mare», cum zice Cézanne. Se minunează că ea ştie întotdeauna ce vrea şi că poate pune atîta dîrzenie şi dibăcie în a descurca treburile familiei, treburi pe care el le socoate de nedescurcat şi de care nu vrea să se ocupe cu nici un preţ.

Cézanne nu se va mai duce la Marsilia spre a încerca să descopere secretele artei prietenului Monticelli; pe la sfîrşitul lunii iunie, în ziua de 29, Monticelli murise. În noiembrie trecut fusese lovit de hemiplegie. Slab, palid, tremurînd de frig, continuase, aşa culcat cum era, să

picteze. Cu mîna şovăitoare, îşi continuase visul, jumătate treaz, jumătate în delir, oferindu-şi ultimele bucurii ale culorilor. «Pictăm oare pentru a cîştiga bani?» A pictat pînă la ultima suflare. Numai moartea l-a făcut să lase din mînă penelul pe care, la drept vorbind, nu mai era, vai, stăpîn; dar, cu mintea întunecată, nu-şi dădea seama de asta. Se credea tot marele Monticelli, şi moartea l-a adormit legănîndu-l în această iluzie, cu un zîmbet de fericire pe buze, un zîmbet plin de înţelepciune.

Cam în aceeaşi epocă, părăsind pentru o vreme Provenţa, Cézanne se duce la Paris. O ia spre dugheana lui moş Tanguy, singurul loc din capitală unde se pot vedea acum lucrări de-ale sale.

Moş Tanguy nu s-a îmbogăţit cu negoţul de opere de artă. Pînzele pe care pictorii i le-au lăsat amanet pentru cîteva tuburi de vopsea sînt foarte rar cerute de amatori. În dugheana strîmtă şi ticsită, se îngrămădesc, alături de pînzele lui Cézanne, lucrări de Gauguin, de Guillaumin, de Pissarro, precum şi ale unui pictor olandez, venit de curînd la Paris, pentru care Tanguy prinsese mare dragoste: Vincent Van Gogh. Cu toate acestea, preţurile pe care le cere Tanguy nu-s prea ridicate. În ceea ce-l priveşte pe *domnul* Cézanne, pictorul său preferat, el i-a împărţit pînzele în două categorii: cele mari şi cele mici. Pe acestea din urmă le vinde cu patruzeci de franci bucata; cele mari o sută. E adevărat că, uneori, atunci cînd ţine la o pînză şi vrea să-i taie pofta unui eventual cumpărător (simte întotdeauna o strîngere de inimă cînd trebuie să se despartă de o operă îndrăgită) îşi ridică pretenţiile pînă la preţuri de speriat, pînă la patru, cinci sau şase sute de franci; şi, bineînţeles, auzind de aşa preţuri, muşteriul se lasă păgubaş. E adevărat însă că Tanguy nu face parte din

tagma negustorilor care, tot dînd din gură, izbutesc să vîndă orice. De pe urma necazurilor îndurate ca luptător al Comunei, păstrase o mare pică, dar şi o bănuitoare neîncredere faţă de stăpînire. Nu s-ar încumeta să destăinuiască unor necunoscuţi ce gîndeşte despre Cézanne sau despre cutare altul dintre pictorii *săi.* Dacă cumva necunoscuţii ăştia sînt nişte iscoade ale poliţiei? Şi dacă guvernul s-ar apuca, sub pretextul că e vorba de nişte revoluţionari, să-i arunce în închisoare pe artiştii *Şcoalei* noi, cum le zice Tanguy? Fără o vorbă, încruntat la faţă, se duce călcînd uşor şi caută pînzele, cînd i le cere cineva, în camera din dosul prăvăliei; aduce de acolo un pachet legat cu sfoară, pe care-l desface încet, îngîndurat şi misterios; apoi, cu ochii umezi de emoţie, le aşază pe scaune, şi aşteaptă în tăcere. Nu-şi dezleagă limba decît în faţa clienţilor săi obişnuiţi, cei mai mulţi artişti începători; rotindu-şi atunci prin aer degetul gros, îl auzi: «Ia te uită, ce frumuseţe de cer! Dar copacul de colo? Nu-i aşa că e reuşit? Şi asta, hai? Şi asta!» Dar debutanţii nu prea cumpără, şi chiar dacă încetul cu încetul le comunică entuziasmul său pentru opera lui Cézanne, Tanguy rămîne tot aşa de sărac ca înainte; ceea ce nu-l împiedică de loc să împartă cu alţii puţinul pe care-l are; l-ai insulta refuzînd să te aşezi la masa lui frugală. Aşa că mai întotdeauna e la mare strîmtoare. Chiar anul trecut portăreii erau cît pe ce să-i sechestreze prăvălia în temeiul hotărîrii executorii obţinută de proprietarul său, ceea ce l-a silit să facă un apel urgent la Cézanne care, cu vremea, ajunsese să-i datoreze o sumă însemnată, ceva mai mult de patru mii de franci.

În izolarea sa provensală, Cézanne habar n-are, bineînţeles, că pînzele pe care le lăsase lui Tanguy trezesc

tot mai mult atenţia clienţilor prăvăliei; că lumea vine acolo ca la un muzeu, pentru a studia şi discuta lucrările sale. E de netăgăduit: lumea se interesează de Cézanne. Un Pissarro care, de altminteri, cumpără din tablourile lui cînd are prilejul, arată pentru dînsul o admiraţie nemărginită. Nu le spune oare fiilor săi: «Dacă vreţi să învăţaţi a picta, uitaţi-vă la Cézanne»? Cu trei ani în urmă, îi reproşase lui Huysmans care tocmai îşi publicase cartea sa despre *Arta modernă,* că se mărginise, în privinţa lui Cézanne, la o simplă aluzie. «Îmi dai voie să-ţi spun, dragă Huysmans, că te-ai lăsat atras de nişte teorii literare care nu pot fi aplicate decît şcoalei unui Gerome… modernizată?»[52]

Cît despre Gauguin (rupînd cu viaţa de huzur, a părăsit acum trei ani bursa şi banca, apucîndu-se curajos de meseria aşa de nesigură de pictor), el e din ce în ce mai convins că opera lui Cézanne va căpăta mai devreme sau mai tîrziu o importanţă deosebită.

---

52 «Personalitatea lui Cézanne mi-e profund simpatică, a răspuns Huysmans, căci am aflat de la Zola de strădaniile, amărăciunile şi înfrîngerile sale cînd încearcă să ducă la capăt o operă! Da, e un temperament, un artist, dar în definitiv, dacă las de o parte cîteva naturi moarte care rezistă, restul, după părerea mea, nu e deloc viabil… E interesantă, curioasă, sugestivă ideea din care s-au născut tablourile lui, dar ele vădesc în chip neîndoielnic o meteahnă a ochilor, de care, după cum mi se spune, el însuşi îşi dă seama… După umila mea părere, pînzele lui Cézanne sînt exemple de impresionism nereuşit. Gîndeşte-te numai că după atîţia ani de luptă, nu mai e vorba de intenţii mai mult sau mai puţin exprimate, mai mult sau mai puţin vizibile, ci de lucrări împlinite, de realizări serioase, de opere care nu sînt nişte monstruozităţi, nişte cazuri curioase vrednice de a fi citate într-un muzeu. Dupuytren al picturii…». E limpede că aceste cuvinte sînt un ecou al părerilor pe care cei de la Médan le au despre Cézanne; Huysmans nu e oare şi el unul din «domnii Zola»? (n. a.).

În ciuda sărăciei sale, Gauguin se împotriveşte cînd nevastă-sa vrea să prefacă în bani, vînzîndu-le, nişte pînze de Cézanne pe care le au. În noiembrie, anul trecut, i-a scris în legătură cu două dintre ele: «Ţin mult la cei doi Cézanni ai mei, care sînt rari în felul lor, căci a făcut puţine aşa de desăvîrşite, şi, profetizează el[53], într-o zi vor ajunge la foarte mare preţ.» Pissarro şi Gauguin au adus în dugheana lui Tanguy pe un tînăr pictor, adept înfocat al divizionismului, Paul Signac care, mai mult sau mai puţin cucerit, a cumpărat chiar un peisaj de Cézanne, pictat în valea rîului Oise. Mulţi alţi debutanţi vin să vadă Cezannii lui Tanguy, şi printre dînşii, un flăcău de optsprezece ani, Emile Bernard, care nu e cel mai puţin entuziast dintre admiratorii acestor pînze, ca şi camaradul său Louis Anquetin.

E foarte probabil că Tanguy se grăbeşte să aducă la cunoştinţa *domnului* Cézanne aceste mărturii ale interesului ce i se arată, şi care sînt semne bune pentru viitor. Ochii trebuiau pînă la urmă să se deschidă. Şi se vor deschide; *Şcoala* nouă va birui. Păcat însă că Zola a crezut de cuviinţă să scrie *Opera.* «Nu e bine ce a făcut! Nu e bine! se lamentează Tanguy. Nu m-aş fi aşteptat niciodată la aşa ceva din partea domnului Zola, care e un om aşa de cumsecade şi care era prietenul acestor domni! Nu i-a înţeles! Şi asta-i o mare nenorocire!» Poate că Cézanne se

53 Într-o scrisoare către Emile Schuffenecker, din 14 ianuarie 1885, Gauguin nota: «Vezi la neînţelesul Cézanne, natura esenţial mistică a Orientului (chipul său se asemănă cu al unui bătrîn din Levant); îi place să dea formei un mister şi o linişte greoaie de om culcat spre a visa, iar culoarea la dînsul e gravă ca firea orientalilor. Om din sud, petrece zile întregi în vîrful munţilor, citindu-l pe Virgiliu şi privind cerul. De aceea orizonturile sale sînt înalte, albastrul foarte intens, iar roşul are o vibraţie uimitoare (n. a.).

bucură puţintel de ceea ce află de la Tanguy. Lucrările lui n-or fi – mai ştii? – aşa de dispreţuite cum bănuia el. Stima aceasta, la urma urmelor, oricît de plăcută ar fi, n-are cine ştie ce importanţă. Că se găsesc cîţiva artişti – ca şi dînsul – mai mult sau mai puţin necunoscuţi sau dispreţuiţi, care-şi arată simpatia pentru lucrările lui, asta nu schimbă nimic din fondul problemei. E prea mîhnit ca să se gîndească mult la aşa ceva.

Şi apoi, el nu prea aprobă intenţiile, iniţiativele unora dintre aceşti artişti. Cum se întîmplă adesea cu marii creatori, halucinanţi ai unui vis care poartă pecetea puternică a personalităţii lor, Cézanne, îngrădit în propriul său univers, chinuit de propriile sale căutări, rămîne aproape străin faţă de încercările care se bat cap în cap cu ale lui.

Într-o zi din vara asta, Tanguy îl invită la un prînz împreună cu Van Gogh. Olandezul acesta pasionat, frenetic în vorbele ca şi în faptele lui, şi care exteriorizează în pictură sentimentele aprige de care e veşnic frămîntat, n-ar putea decît să stîrnească în Cézanne o mirare fără margini. Şi totuşi cîte admiraţii entuziaste au în comun, şi mai întîi aceea pe care i-o poartă lui Delacroix! Dar cei doi oameni sînt atît de deosebiţi, Van Gogh trăieşte o aventură atît de străină de truda pe îndelete gîndită a lui Cézanne, încît i-ar veni foarte greu acestuia din urmă să-l înţeleagă pe olandez, să nu fie izbit de felul său de a se purta, de arta sa, de exaltarea patetică pe care o pune în orice face. În faţa pînzelor de o violentă expresivitate pe care i le arată Van Gogh, Cézanne nu se poate stăpîni; dezaprobarea lui răbufneşte: «Ţi-o spun sincer, îi zvîrle el în obraz, faci o pictură de nebun!»

Înainte de a porni iar spre sud, Cézanne merge să se aşeze pentru cîtăva vreme la Hattenville, în Normandia, pe lîngă prietenul său Chocquet.

O moştenire i-a adus pe neaşteptate lui Chocquet o avere frumuşică. Ea nu l-a făcut însă fericit. Pierderea unicei sale fiice îi amărăşte bătrîneţele. Bucuriile lui pălesc. Se plictiseşte, devine melancolic. La Paris şi-a părăsit apartamentul de pe strada Rivoli, mutîndu-se în strada Monsigny, într-un mic palat clădit în veacul al XVIII-lea. Crezuse că schimbarea asta îi va prinde bine. Se înşelase. Palatul e mai sumbru ca fostul său apartament, iar colecţiile lui, deşi se bucură de mai mult spaţiu, nu au destulă lumină.

Chocquet se simte de altfel pierdut în cele trei etaje ale casei. Regretă totodată vederea minunată spre grădina Tuilleries, care i-a încîntat ochii atîta vreme. Şi apoi, – nu e caraghios? — faptul că are acum atîta bănet la dispoziţie îl lipseşte de plăcerea, pe care o simţea odinioară, de a scotoci, de a descoperi, de a cumpăra. Fireşte, entuziasmul său pentru Cézanne, pentru Monet, pentru Renoir n-a scăzut. O, nu! Cînd se duce la Lille, urbea sa natală, şi careva dintre prieteni se apucă să-i vorbească de marea glorie a oraşului, pictorul Carolusse Duran, el exclamă mirat: «Carolusse Duran! Carolusse Duran? Zău, nu, n-am auzit niciodată de numele acesta la Paris. Eşti sigur că nu te înşeli? Cézanne, Renoir, Monet, iată nume de pictori de care vorbeşte toată lumea la Paris! Dar de Carolusse ăsta al vostru nici pomeneală, sînt sigur că te înşeli!»

Cézanne pictează la Hattenville un nou portret al prietenului său Chocquet – un portret în genul celor pe care le face acum, unde modelul nu mai prezintă alt interes în afară de acela – major – că furnizează un pretext

pentru o analiză a formelor reduse la esenţial, la o puritate aproape geometrică, şi arhitecturate după ordinea cea mai riguroasă. Dar Cézanne nu stă mult acolo. Curînd se va întoarce la Aix, s-o regăsească pe Hortense, pe Marie, pe maică-sa, să se vadă iar la Jas de Bouffan, în singurătatea dealurilor sale, în tihnita, liniştitoare măreţie a Provenţei sale. Nu-şi mai face nici o iluzie. Ar trebui să ai multă încredere în tine însuţi şi multă naivitate pentru ca, la patruzeci şi şapte de ani, cum e cazul său, să mai poţi crede într-un viitor care să te răzbune pentru atîtea înfrîngeri.

Dacă mai continuă să picteze o face doar din simplă obişnuinţă, din înclinaţia nenorocită pentru jocurile culorii. Nu mai speră. Pînzele lui sînt destinate să rămînă neştiute. Să aibă soarta tragică a operelor neîmplinite, să piară încetul cu încetul ca toate lucrurile pe lîngă care oamenii au trecut nepăsători. Ce alta mai poate să-i aducă viitorul? Nu cuvintele bunului Tanguy sau ale lui Pissarro, nici acelea ale unui nefericit ca Gauguin, ale unui nebun ca Van Gogh, sau ale acestui minunat Chocquet ar putea să schimbe ceva. În cîteva fraze din *Opera,* Zola a arătat zădărnicia acestor cuvinte de admiraţii, bătîndu-şi joc de extazele lui Chocquet, de atenţiile religioase cu care ducea acasă un Cézanne – o «pînză delirantă pe care o atîrna alături de tablourile sale datorite unor maeştri».

Cézanne nu-şi mai face iluzii. În inima lui nu mai e decît dezamăgire.

Dezamăgire şi resemnare.

La Aix, în ziua de 23 octombrie, a murit Louis-Auguste. Avea optzeci şi opt de ani.

În faţa rămăşiţelor pămînteşti ale acestui părinte pe

care nu-l iubise, Cézanne se simte cuprins de o emoţie puternică. Uită nenumăratele sîcîieli cu care Louis-Auguste n-a încetat să-l chinuiască, uită neînţelegerea ce i-a arătat-o, jignirile suferite, uită ce-i despărţea, uită tot. Moartea îi dă tatălui său înfăţişarea definitivă. «Tăticul», murmură Cézanne. Fără acest tată care cît a trăit n-a încetat să-l certe, să-l cicălească, să vadă în el un om de nimica, unde ar fi ajuns astăzi? În ce prăpastie de sărăcie s-ar fi prăbuşit pînă la urmă fără acest tată care, cu geniul său de mare mînuitor de bani, l-a pus pentru totdeauna la adăpost de nevoi, pe dînsul care nu e bun de nici o meserie, de nici o treabă, care nu s-a dovedit măcar în stare să devină un pictoraş respectat, unul din acei mii şi mii de artişti ai «Salonului lui Bouguereau?» El, Louis-Auguste, nu s-a arătat nevrednic de vocaţia sa. Şi-a cîştigat partida. N-a făcut ca fiul său: el a «realizat».

«Tăticul, tăticul!», murmură Cézanne.

IV. PINUL CEL MARE

Există un minut al lumii care trece.
Să-l poţi picta în realitatea lui!
Şi să uiţi totul pentru aceasta.
CÉZANNE

Louis-Auguste a lăsat fiecăruia din cei trei copii ai săi cîte patru sute de mii de franci, bine plasaţi în valori mobile şi imobile. Cézanne va avea de acum încolo un venit anual de douăzeci şi cinci de mii de franci. Această avere nu-i schimbă cu nimic deprinderile. În afară de faptul că îi

asigură traiul şi-i acopere cheltuielile pe care le face cu pictura, banii nu prezintă pentru el nici un interes. Luxul nu-i place, iar să se pună pe petreceri, dacă prin imposibil i-ar veni în minte una ca asta, i s-ar părea o absurditate.

Cît despre Hortense, ea nu judecă lucrurile chiar aşa. Pînă acum fusese nevoită să ducă un trai pe sponci, o existenţă agravată de veşnicele mutări din loc în loc ale soţului ei. La drept vorbind, aceste mutări de mîntuială în locuinţe de ocazie, părăsite apoi pe neaşteptate, n-au supărat-o prea mult niciodată; îi place grozav să schimbe locul, să călătorească, să stea la hotel. În schimb, să trăiască mai departe în calicie, ca şi cum menajul lor n-ar dispune decît tot de o sută cincizeci de franci pe lună, asta i se pare nebunie curată. Cînd ai bani, trebuie să simţi că trăieşti. Mai mult sau mai puţin dojenit de Marie, care o acuză pe Hortense de risipă, Cézanne îi acordă nevesti-si ceea ce-i cere. Hortense, în ochii căreia, spre deosebire de soţul ei, plăcerile mărunte nu-s de dispreţuit, socoate, pe de altă parte, cam prea mohorîtă viaţa pe care o duce în Provenţa. Ar dori să se mai aerisească, să se mai mişte niţel; într-un cuvînt, ar vrea să se întoarcă la Paris. I s-a urît în sud. Clima, zice ea, îi provoacă emfizem.

Dar, în ce priveşte această dorinţă, Cézanne face pe surdul. Cel puţin pentru moment, Parisul nu-i poate oferi nimic mai bun ca Provenţa. Muntele Sainte-Victoire îl obsedează! Îl pictează văzut din locuri diferite. Deoarece cumnatul său Conil cumpărase cu doi ani în urmă moşia Montbriant, de lîngă Jas de Bouffan, se duce deseori să-şi aşeze şevaletul prin părţile acelea. Acolo, a dat de un «motiv» ideal. În faţa lui se întinde, pînă la lanţul munţilor, valea Arcului, pe care în dreapta o taie orizontala unui viaduct. În jurul unui pin ale cărui ramuri îmbrăţişează

curbele depărtate ale piscului Sainte-Victoire, Cézanne încadrează toată priveliştea: imagine desăvîrşită, de o armonie virgiliană. Se duce de asemenea, foarte des, printre dealurile care se înalţă deasupra şoselei dinspre Tholonet. A închiriat chiar o odaie în acel Castel Negru, de lîngă cariera de piatră Bibémus, unde odinioară, cu treizeci de ani în urmă, parcă-i un veac de atunci, Zola, Baille şi el însuşi făcuseră atîtea plimbări în mijlocul păduricii de pini, recitînd în gura mare versurile care îi entuziasmau.

Straniu mister al picturii! Tot observînd lucrurile, Cézanne constată că simetria pe care noi o introducem în reprezentarea lor nu-i nimic altceva decît o minciună. În realitate, dacă cercetezi formele cu luare aminte şi migală, bagi de seamă că partea luminată lateral se umflă; se întinde îmbogăţindu-se cu mii de nuanţe, în timp ce umbra reduce şi subţiază partea obscură, unificînd-o. La fel se întîmplă şi în ce priveşte verticalitatea, stabilitatea lucrurilor. Ele nu se înfăţişează astfel privirii noastre, ci mintea noastră le ridică în picioare. Simetria, verticalitatea nu-s decît noţiuni convenţionale, deprinderi ale inteligenţei. Împingînd pînă la ultimele ei consecinţe fidelitatea faţă de viziunea sa, voind, printr-o exigenţă neînduplecată, să picteze ceea ce vede, să-şi tălmăcească exact «mica senzaţie», Cézanne se întreabă dacă nu trebuie să respingă acest arbitrar al simetriei şi al verticalităţii care nu se întemeiază decît pe faptul că e unanim admis ca adevăr. Se întreabă, cu penelul în mînă. Adică, vede că sub aruncăturile sale de penel, rotunjimile unei vaze – *Vaza albastră* – se disproporţionează, îşi pierd simetria, pereţii unei case se apleacă, universul pare să se clatine. Încotro merge? se întreabă Cézanne. La ce

ciudăţenie va ajunge? Nu cumva, împins de nevoia lui smintită de adevăr, e pe cale să se piardă într-o absurditate? *Eppur, şi muove!*[54]. Totuşi există convenţii prea adînc înrădăcinate în mintea omului pentru a putea, fără primejdie, să nu ţii seamă de ordinea pe care ele o impun[55]. În pictură, Cézanne a încetat de multă vreme să mai aparţină epocii sale. Înaintează spre viitor. Singuratic, şovăitor, îndoindu-se de el însuşi, se întreabă ros de nelinişte: încotro merge? Nu cumva se înşală? Nu cumva e acel Frenhofer din *Capodopera necunoscută?* «E îngrozitoare viaţa!» Slăbit trupeşte, se simte ameninţat, nenorocit. Viaţa îl striveşte. Îi e frică. Frică de orice; de cotidianul existenţei, de oameni şi de «şaua» pe care ar vrea s-o pună pe el, de forţele tăcute a căror putere înspăimîntătoare i-a dezvăluit-o Marion, arătîndu-şi rănile pămîntului. I-e frică de moarte şi de ceea ce o fi dincolo. «E îngrozitoare viaţa!» Speriat, din ce în ce mai mult, se lasă pe mîinile mamei şi ale surorii sale. Ah, de-ar putea să

---

54 «Şi totuşi se învîrteşte! » cuvinte atribuite lui Galileu, silit «să-şi recunoască greşeala» de a fi afirmat, împotriva învăţăturii Evangheliei, că pămîntul se învîrteşte (n. t).

55 René Huyghe şi Bernard Dorival au analizat foarte bine caracteristicile din vremea aceea ale artei lui Cézanne. « În noi, scrie Huyghe, viaţa a făcut indisolubile senzaţia şi ideea pe care ne-o facem despre ea, în aşa măsură încît desăvîrşita exactitudine senzorială devine, în realitate, o inexactitudine umană. În obsesia lui de a ajunge la un absolut al senzaţiei, Cézanne a ieşit din zona recunoscută, familiară, pînă într-atît încît mulţimea dă vina pe ochiul său că vede strîmb, ochiul al cărui singur cusur este de a se supune unei lucidităţi prea riguroase... Latinul, mai spune René Huyghe, nu cunoaşte decît o înverşunare: aceea a logicii... Există o nebunie a adevărului aşa cum există o ,,nebunie a crucii” «Cézanne a cunoscut-o, a trăit-o şi ea face pasiunea şi drama operei sale.» (n. a.).

scape de el însuşi, să se uite pe sine, să nu mai fie insul acesta nevolnic lăsat în prada toanelor unui destin neobişnuit! Convins de stăruinţele Mariei, Cézanne a sfîrşit chiar prin a se duce la biserică. O biserică e un refugiu. «Simt că pot să mor de pe o zi pe alta; şi după aceea? Cred că voi supravieţui, şi nu vreau să risc flăcările iadului, să mă perpelesc *in aeternum*[56]». Înjură ca un afurisit, se fereşte de popi, n-are pentru religie decît un respect amestecat cu neîncredere şi ironie, dar merge să se spovedească, se împărtăşeşte, află în slujba de la biserică alinare şi pace. Artist batjocorit, şi care nu ştie dacă îndrăznelile lui sînt semnul măreţiei sau al nebuniei, trebuie să lupte împotriva propriilor sale îndoieli ca să poată continua, ca să poată face încă un pas înainte. Toată viaţa lui n-a fost decît o necurmată prăbuşire. La el, acest jind după o existenţă aşezată, cea mai banală cu putinţă, nu e decît o viclenie a eroismului.

«De cealaltă parte a Senei, cheiul des Ormes îşi înşira căsuţele sale cenuşii, împestriţate la parter de căptuşeala de lemn care îmbrăca faţadele prăvăliilor, răsfrîngîndu-şi pe cer acoperişurile lor inegale, în timp ce orizontul... se însenina, în stînga, pînă la plăcile albastre de ardezie ale turnurilor Primăriei, în dreapta pînă la cupola plumburie a bisericii Saint-Paul... Ciudate grămezi negre se vedeau pe fluviu, o flotilă adormită de bărci, şi de iole, un vast spălătorie, o dragă, legate cu otgonul de chei; apoi, colo, lipite de celălalt mal, nişte şlepuri pline cu cărbuni, şalupe încărcate cu pietre de moară, şi deasupra lor, braţul uriaş al unei macarale de oţel.»

---

56 În vecii vecilor (n. t.).

Aşa descrie Zola în *Opera* peisajul urban ce ţi se înfăţişează ochilor de pe malul nordic al insulei Saint-Louis, unde eroul său, Claude Lantier, îşi avea atelierul. Chiar aici, pe Quai d'Anjou, la numărul 15, se instalează Cézanne în 1888, cînd se întoarce la Paris; dorinţa Hortensei e în sfîrşit împlinită. Pe semne că Guillaumin, vecinul său de la numărul 13 îi indicase această locuinţă liberă. Clădirea cu numărul 15 de pe Quai d'Anjou e un mic palat din secolul al XVII-lea, construit, spun unii, de Louis Le Vau către 1645 pentru Nicolas Lambert de Thorigny, preşedintele Curţii de Conturi. Chiar alături, la numărul 17, se înalţă vestitul palat Lauzun, unde Baudelaire a locuit cîtăva vreme în tinereţe. Apartamentul lui Cézanne, aflat la al doilea etaj, dă înspre Sena şi cheiuri. E un loc liniştit pe care pictorii l-au îndrăgit întotdeauna.

Dar nu e linişte şi în inima lui Cézanne. Sănătatea din ce în ce mai şubredă îi sporeşte incapacitatea de a sta multă vreme în acelaşi loc. Acum cînd are bani, nici o grijă materială nu mai poate să-l reţină în nevoia sa de schimbare. Lucrează ba în locuinţa lui de pe Quai d'Anjou, ba într-un atelier pe care ba închiriat în strada Val-de-Grîce, sau, părăsind Parisul, fuge pe malurile Marnei. Chocquet, cerîndu-i său decoreze cu două compoziţii palatul său din strada Monsigny, Cézanne schiţează acolo două scene, dar foarte curînd renunţă la proiect, în schimb, se înverşunează să «realizeze» în atelierul său din strada Val-de-Grâce un tablou de gen cu două personaje, o scenă de *Lăsata secului,* pentru care fiul său, costumat în Arlechin şi fiul cizmarului Guillaume, costumat în Pierrot, îi servesc drept modele. Ceasuri în şir, cei doi băieţi sînt obligaţi să stea în poza fixată, fără să

mişte. Cézanne nu îngăduie nici cea mai mică abatere. E aşa de neînduplecat în privinţa asta, că într-una din zile, ajuns la capătul puterilor, fiul lui Guillaume, încremenit într-o atitudine deosebit de istovitoare, cade leşinat.

Singurul loc unde Cézanne revine stăruitor e Luvrul. Aproape în toate după-amiezile se duce acolo să lucreze, să se gîndească şi iarăşi să se gîndească la arta sa în faţa pînzelor lui Poussin, lui Rubens, lui Veronese. «Luvrul, zice el, este cartea în care învăţăm a citi.»

Totuşi, peste puţin timp, Cézanne pleacă la Chantilly, unde trage la hotelul Delacourt. Rămîne acolo cinci luni, schiţînd nişte tablouri pe care i le-ar fi putut inspira, tot aşa de bine, şi locurile din sud: el redă acum înfrunzirile vaporoase din Ile-de-France aproape în aceeaşi manieră, aproape cu aceeaşi simplitate, aceeaşi stilizare ca şi peisajele pătrunse de lumină ale Provenţei. Oriunde s-ar afla, în nord sau în sud, nu mai pictează de aici încolo decît «Cezanni». De altfel, arta lui nu încetează să evolueze. Reuşind să îmbine în pînzele sale aporturile contradictorii ale minţii şi ale simţurilor, îşi mai domoleşte ceea ce ar putea fi prea sever, prea abstract în clasicismul său. Îndelung gîndită şi riguros construită, fiecare din pînzele sale devine un cînt pătruns de cea mai tulburătoare poezie, izvorîtă dintr-o sensibilitate fremătătoare. Fără a ţine seama de dezamăgirile sale, Cézanne îşi continuă căutările cu aceeaşi rîvnă, cu acelaşi avînt înfocat ca şi cum lucrările i-ar fi fost înţelese, îndrăgite, aşteptate.

Aşa ceva nu se întîmplă însă; mai cu seamă din cîte ştie el. Închis în singurătatea sa, abia dacă a aflat că prăvălia lui Tanguy primeşte, din ce în ce mai numeroase vizite de artişti, de amatori, de critici, că pînzele sale, prin accentul lor neobişnuit, atrag sau stîrnesc discuţii. Pentru unii

acesta e «muzeul ororilor»; pentru alţii «muzeul viitorului». Cei care se aventurează în prăvălia de pe strada Clauzel sînt izbiţi de devotamentul, de rîvna neobosită a lui Tanguy pentru aceste pînze, de felul său de a-şi «pleca mai întîi ochii pe un tablou, cu duioşia unei mame, apoi de a-şi privi vizitatorul pe deasupra ochelarilor, ca pentru a-l implora să-i admire copiii prea iubiţi.» Nişte orori? Sau pînze pe care viitorul le va reţine? S-ar cuveni totuşi să desluşim ce reprezintă acest fenomen Cézanne, sau cel puţin să încercăm acest lucru. Revista *La Cravache,* din 4 august, publică un articol în care Huysmans, în stilul său atît de contorsionat, se sileşte să analizeze arta lui Cézanne ca şi pe aceea a foarte mediocrului Tisson şi a unui pictor amator, clovnul Wagner:

În plină lumină, în compotiere de cristal sau pe albe feţe de masă, pere şi mere grosolane, necioplite, lucrate cu mistria, drese cu o învîrtitură a degetului gros. De aproape, vezi o rasoleală furioasă în roşu, în verde, în galben şi albastru; mai de departe, pîrguite, nişte pometuri anume făcute pentru vitrinele magazinelor de specialitate, fructe zemoase şi gustoase de-ţi lasă gura apă. Şi adevăruri pînă acum omise încep să se întrezărească, tonuri ciudate şi reale, pete de o stranie autenticitate, parcă nişte culori de feţe de masă, vasale umbrelor răspîndite pe rotunjimea fructelor şi împrăştiate în albăstrimi posibile şi fermecătoare care fac din pînzele acestea nişte opere deschizătoare de drum, dacă te referi la obişnuitele naturi moarte executate în reliefuri de bitum, pe fonduri de neînţeles. Apoi schiţe de peisaje în aer liber, tentative rămase neisprăvite, încercări a căror

prospeţime e stricată de retuşuri, eboşe copilăroase şi barbare, în sfîrşit, un dezechilibru al formei, care-ţi ia piuitul: case aplecate într-o rînă, parcă bete, fructe pocite în vaze strîmbe; femei goale la scăldat, încercuite cu linii aiurea, dar concepute năvalnic pentru bucuria ochilor cu vigoarea aprigă a unui Delacroix, fără o viziune rafinată şi fără fineţe de execuţie, biciuite de o febră de culori aruncate cu ghiotura, urlînd, în relief, pe pînza împovărată care se îndoaie!

În definitiv, un colorist înnoitor care a contribuit mai mult ca răposatul Manet la mişcarea impresionistă, un artist cu retina bolnavă, care, în perceperea exasperată a lucrurilor aşa cum i se arată, a descoperit semnele prevestitoare ale unei noi arte, iată, pare-se, cum poate fi înfăţişat în puţine cuvinte, acest pictor prea multă vreme uitat, domnul Cézanne.

Ca oaspete obişnuit al casei din Médan, Huysmans ştie desigur că Cézanne i-a servit ca model lui Zola. Asemuind pe pictor eroului din *Opera,* el îi atribuie acea leziune a ochiului care, consecinţă a unei ereditǎţi încărcate, era cusurul din născare al lui Claude Lantier. Pentru critic, pictura lui Cézanne e aşa de năucitoare că trebuie neapărat s-o explice prin vreo trăsătură patologică, şi astfel să justifice şi dispreţul îndărătnic ce i se arată. Cézanne o fi avut prilejul să ia cunoştinţă de acest articol, primul pe care un critic s-a gîndit să i-l consacre, de la expoziţiile impresioniştilor încoace? Nu se ştie. Urmele se cam pierd în lunile acestea cînd, încordat, ros de nelinişte, cedează imboldurilor nechibzuite care îl aruncă fără răgaz dintr-un loc într-altul. În iarnă, cînd Renoir vine în Provenţa, Cézanne se află la Jas de Bouffan. În faţa

pînzelor lui Cézanne, Renoir se minunează. Ce surpriză! Nu şi-ar fi închipuit vreodată ca Cézanne să fi realizat atîtea capodopere, să fi ajuns la o asemenea putere de expresie. «Cum face? se întreabă Renoir. Nu poate pune două tuşe de culoare pe o pînză, fără să scoată ceva foarte frumos.» «Ce spectacol de neuitat», să-l vezi pe Cézanne, instalat la şevaletul său, privind cîmpia cu ochii săi pătrunzători, «aprins, concentrat, atent, respectuos.». În jurul său universul e abolit. Nu mai există decît motivul pe care şi l-a ales. Şi, în fiecare zi, se întoarce în acelaşi loc, se apucă iarăşi şi iarăşi de pînza lui, adăugîndu-i tuşă după tuşă cu o grijă nesfîrşită, cumpănind îndelung, cu o răbdare de necrezut.

Nu încape îndoială, unul din cei mai mari artişti ai lumii e aici, neştiut – nu-i oare de plîns? — în obscuritatea lui. Dar şi ce om ciudat! Iată-l că, nu se ştie din ce pricină, pierzîndu-şi dintr-o dată nădejdea c-ar putea ajunge la «realizarea» dorită, cuprins de furie, se apucă să-şi rupă în bucăţi lucrarea cu gesturi de nebun. Sau, parcă vlăguit, iată-l că se întoarce la Jas de Bouffan, abătut, descurajat, după ce-şi lăsase pînza undeva pe dealuri, lepădată în bătaia vîntului, a ploii, a soarelui, lăsată acolo în ţărîna care o va înghiţi cu totul. Şi ce fleac e de-ajuns pentru a-l scoate din sărite! Ajunge să se apropie, ca de obicei, de locul unde pictează el, o bătrînică venită acolo să tricoteze, pentru ca Cézanne să-şi strîngă numaidecît materialul, mîrîind: – «uite şi hoaşca asta bătrînă!», apoi, în ciuda rugăminţilor lui Renoir care încearcă să-l reţină, s-o şteargă în pripă, de parcă l-ar fi văzut pe dracul.

Stranie purtare! De altfel, nu trece mult şi Renoir are de suferit el însuşi de pe urma răbufnirilor supărăcioase ale camaradului său. La Jas de Bouffan, Renoir e răzgîiat.

Se delectează acolo cu «gustoasele supe de mărar» gătite de mama lui Cézanne care, cu satisfacţia bucătăreselor iscusite, îi descrie amănunţit reţetele sale: «Iei o rămurică de mărar, o linguriţă de ulei de măsline…» Dar, într-una din zile, luîndu-l gura pe dinainte, fără nici un gînd rău, Renoir se apucase să facă haz pe socoteala bancherilor, şi atunci, Cézanne, – ca şi mamă-sa de altminteri: «Cum, Paul, în casa tatălui tău!»… Îşi schimbă brusc atitudinea faţă de el. Descumpănit, Renoir pleacă de la Jas de Bouffan.

Cézanne s-a întors în locuinţa lui de pe Quai d’Anjou. Anul acesta, sîntem în 1889, va avea loc la Paris – e anul inaugurării turnului Eiffel – o Expoziţie universală, care va cuprinde o importantă secţie de pictură şi sculptură. Chocquet a fost rugat să arate publicului una din preţioasele sale mobile. Chocquet a acceptat, dar devotamentul său neobosit pentru Cézanne l-a făcut să ceară în schimb ca una din pînzele protejatului său să fie de asemenea expusă; organizatorii au primit această condiţie. *Casa Spînzuratului* (pe care Chocquet a obţinut-o de la contele Daria în schimbul tabloului *Zăpada se topeşte în pădurea de la Fontainebleau)* va figura deci la Expoziţia universală.

Cézanne nu se prea grăbeşte să-şi arate bucuria pentru pleaşca ce-a dat peste el. Dacă organizatorii acceptaseră să-l agaţe în Expoziţie *Casa Spînzuratului,* ei n-au precizat însă în ce fel o vor face. I-au cocoţat tabloul pe un perete sus de tot, sub tavan, astfel că nimeni nu poate desluşi ce anume reprezintă; Chocquet şi Cézanne nu pot decît să constate că organizatorii au îndeplinit întocmai condiţia ce le-a fost impusă.

Cézanne oftează. Va fi întotdeauna un proscris. Ce-i pasă, la urma urmei, că operele sale sînt discutate în dugheana lui moş Tanguy! Ce-i pasă că un Renoir, un Pissarro, un Monet îi arată oarecare stimă! Dacă n-ar fi avut un tată ca temutul Louis-Auguste, – ei, da! se gîndeşte mereu la asta, – ar fi azi un boem amărît ca Emperaire care, nemaiştiind cum să-şi scoată pîinea, dă tîrcoale facultăţilor, la Aix, încercînd să vîndă studenţilor gravuri pornografice.

O fericită surpriză totuşi, după cîteva luni, în toamnă! Cézanne primeşte o curioasă, o uluitoare scrisoare prin care Octave Maus, secretarul Societăţii de artă din Bruxelles, numită «Societatea celor XX», îl invită să participe la viitoarea expoziţie a acestei grupări, împreună cu Van Gogh şi Sisley.

Cézanne se grăbeşte să răspundă la «măgulitoarea» invitaţie. Trimite la Bruxelles două peisaje şi o compoziţie cu *Femei la scăldat.* Expoziţia se deschide în ziua de 18 ianuarie la Muzeul regal de Artă modernă. Vai! e încă o înfrîngere şi o nouă decepţie. Nimeni nu remarcă cele două pînze ale lui Cézanne. «Nici măcar onoarea unei discuţii!» (Emile Bernard) Ba da! Se găseşte un gazetar care descoperă existenţa pînzelor; dar după o aruncătură de ochi, lasă să cadă această judecată dispreţuitoare: «Artă certată cu sinceritatea».

Frenhofer! Frenhofer! Acum cei mai mulţi dintre pictorii grupului impresionist au cîştigat bătălia. Lucrările lor sînt căutate de colecţionari. Unii plătesc pînă la două mii de franci un Pissarro. Anul trecut, Theo Van Gogh, fratele lui Vincent, a vîndut un Monet cu nouă mii de franci unui american. Numai el, Cézanne, nu e luat în seamă, e socotit un zero. Are astăzi cincizeci şi unu de ani. E

dărîmat. Cu tichiuţa pe cap, pare un moşneag. Barba, mustaţa şi cununa de păr care-i cade pe ceafă au albit. Sănătatea i se şubrezeşte.

Cunoaşte acum numele bolii care, într-ascuns, îl sapă: suferă de diabet, trebuie să se supună unui regim pe care-l ţine şi nu prea. Durerile îl silesc uneori să-şi întrerupă lucrul. Are clipe de aprigă înfrigurare şi altele cînd e deprimat, cuprins de o lehamite. Caracterul său dificil iese şi mai mult la iveală. Boala îi zgîndăreşte nervii. Devine intolerant, repezit, gata să-şi verse năduful în izbucniri arţăgoase. E de ajuns să se rostească în faţa lui o părere cît de cît favorabilă asupra vreunui membru al Institutului sau vreunui profesor de la Şcoala de belle-arte şi sare în sus răscolit de furie. Nu mai suportă nimic. Cel mai mic zgomot e o tortură pentru dînsul. O căruţă care scîrţîie, un negustor ambulant care-şi strigă marfa îi stîrnesc crize convulsive de mînie şi sînt de ajuns ca să-l facă să se mute, să-şi ducă undeva, mai departe, cele cîteva boarfe ale sale. Pînă şi liniştita insulă Saint-Louis n-a putut să-l reţină; locuieşte acum pe avenue d’Orleans. S-ar zice că-i un făcut, că toate trebuie să meargă rău. Chocquet murise; Cézanne a resimţit această moarte ca un doliu personal: pierdea în Chocquet un prieten, dar o dată cu el dispărea şi singurul său amator serios. Cît despre Hortense, ea nu vrea să se întoarcă la Aix. Cum tatăl ei murise de curînd, trebuie să plece în Jura natală unde o cheamă unele treburi; ar dori să profite de ocazie spre a trece prin Elveţia şi a cutreiera hotelurile de pe acolo. Neavînd încotro, Cézanne acceptă. Din nenorocire, Marie nu se află la Paris pentru a o învăţa minte pe numita Hortense. Nu se află acolo nici pentru a-i da fratelui ei sfaturi despre felul cum trebuie întocmit bugetul unei case.

În dorinţa de a scăpa de orice belele de acest soi, Cézanne recurge la o soluţie foarte simplă. Îşi împarte veniturile în douăsprezece tranşe lunare, apoi face din aceste tranşe trei părţi egale, una pentru nevastă-sa, una pentru fiul său (care împlinise în ianuarie optsprezece ani) şi una pentru dînsul. Numai că se întîmplă destul de des ca Hortense să distrugă acest echilibru armonios; propria ei parte nu-i prea ajunge şi mai ciupeşte cît poate din aceea a pictorului. Cît despre tînărul Paul, el se pricepe mult mai bine cum să-şi pună banii la adăpost. Cu desăvîrşire străin de preocupările tatălui său, e foarte cumpănit din fire şi înzestrat cu mult simţ practic. Ceea ce nu poate decît să provoace admiraţia încîntată a lui Cézanne. «Orice prostii ai face, nu voi uita niciodată că sînt tatăl tău» îi spune el cu duioşie.

Condusă de Hortense, mica familie porneşte la drum în timpul verii, oprindu-se pentru o bucată de vreme în regiunea Besançon. Cézanne pictează cîteva peisaje pe malurile rîului Ognon, afluent al Saônei. Apoi, după ce Hortense îşi pune în ordine treburile, familia Cézanne trece frontiera şi merge să se instaleze în hotelul Soleil, din Neuchîtel.

Hortense găseşte acest oraş agreabil, pe gustul ei; îi place traiul fără de griji pe care-l duce acolo. Aşa că nu arată nici o grabă să-şi schimbe reşedinţa. Nu tot aşa de mulţumit e însă Cézanne. Se simte înstrăinat în Elveţia. La masa de hotel, în mijlocul unor oameni necunoscuţi, cărora n-are a le spune, pur şi simplu, nimic, se simte pierdut; ursuz, nu se împrieteneşte cu nimeni, afară de un german care-i arată «niţică simpatie». Desigur, încearcă să picteze. În pictură îşi află el marea alinare. Îşi aşază şevaletul pe malul lacului Neuchîtel sau undeva pe valea rîului Areuse.

Dar peisajul elveţian, atît de deosebit de acela al Proveneţei, nu-i spune nimic. Natura aceasta e atît de departe de el, încît nu reuşeşte să-i pătrundă caracterul. Ea îl descurajează în tentativele lui. După mai multe săptămîni, cînd Hortense se hotărăşte în sfîrşit să-şi mute cortul aiurea, Cézanne leapădă la hotel cele două tablouri pe care le începuse, fără a reuşi să le ducă la capăt.

Turist fără voie, Cézanne o urmează bombănind pe Hortense, la Berna, apoi la Friburg. În acest oraş, într-una din zile, pe cînd Cézannii bat străzile, umblînd de colo-colo, se pomenesc pe neaşteptate în prezenţa unei manifestaţii antireligioase. Jignit în credinţa sa – «nu există nimic afară de asta» – spune cîteodată Cézanne arătînd cerul – tulburat de ceea ce vede şi ceea ce aude, se pierde în mulţime. Soţia şi fiul sînt prea obişnuiţi cu trăsnelile lui pentru a-şi face griji din asta. Seara, totuşi, cînd văd că nu se întoarce la hotel, încep să se neliniştească şi pornesc să-l caute. Oboseală zadarnică. Degeaba scotocesc peste tot. Cézanne rămîne de negăsit. Nici urmă de el. Abia după patru zile le soseşte o scrisoare trimisă din Geneva: Cézanne a nimerit în acest oraş, unde, acum că s-a liniştit, îi roagă şi pe ei să vină.

Incidentul dovedeşte îndeajuns bolnăvicioasa impresionabilitate a lui Cézanne, pe care prea multe suferinţe au sfîrşit prin a-l zdruncina adînc. Dar întîmplarea mai arată şi cît de mult îl irită pe pictor această nenorocită călătorie în Elveţia. Hortense nu ţine seama de asta. Îl mai tîrăşte pe bărbatu-său la Vevey şi la Lausanne. Răbdarea lui Cézanne a ajuns însă la capăt. S-au făcut cinci luni de cînd au părăsit Parisul. Acum vor porni spre casă. Hortense – alte ciorovăieli – se împotriveşte să meargă la Aix; vrea să se întoarcă în

scumpul ei Paris. Şi chiar aşa face. Însoţită de fiul ei, ia trenul spre capitală, în timp ce Cézanne, furios, pleacă la Jas de Bouffan.

Încă de pe cînd era tînăr, Cézanne se oprea adeseori la muzeul din Aix în faţa tabloului *Jucătorii de cărţi,* atribuit lui Louis Le Nain. Pînza nu e cine ştie ce, dar Cézanne o priveşte cu invidie: «Iată cum aş vrea să pictez!» exclamă el.

De cum se întoarce la Jas, bucuros că se vede iar la Aix, se apucă să-şi împlinească visul mîngîiat atîta vreme, acela de a duce la capăt un asemenea tablou de gen. Ştie cîte greutăţi îl aşteaptă. Ştie bine că nu poate fi vorba să păstreze aşa cum este compoziţia – ce-i drept, destul de banală şi atît de puţin expresivă – a tabloului din Aix. De aceea nu se pune pe lucru decît după ce-şi ia mai multe precauţii. Îşi va alege ca modele nişte ţărani. Îi place, la ţărani, simţul tainei, gravitatea, încetineala meditativă. El e mai aproape ca oricare pictor de fiinţele acestea aparent simple şi totuşi atît de complexe, pe care orăşenii, de obicei, nu le înţeleg decît în chip superficial.

Cu dragoste, Cézanne începe, ca un exerciţiu pregătitor, prin a schiţa cîteva portrete ale viitorilor săi jucători. Nu trebuie să-şi caute prea departe modelele; în general sînt ţăranii de la ferma din Jas, mai cu seamă unul din ei, grădinarul Paulet, căruia toţi îi zic taica Alexandru. Răbdarea cu care ei îndură, nemişcaţi şi tăcuţi, ceasurile lungi de poză, îl umple de bucurie pe pictor. Cézanne se însufleţeşte. «Vibrează», devine «expansiv şi vioi», cum îl arată Alexis într-o scrisoare. Cuprins de această neobişnuită euforie, Cézanne pare, în acest moment al vieţii lui, plin de rîvnă şi de hotărîre. Sfătuit pesemne de

sora sa, care nu mai încetează să critice purtarea Hortensei, descoperă un minunat mijloc pentru a o readuce, cu sau fără voie, pe Hortense, în sud: îi reduce la jumătate sumele pe care i le dă lunar. Aşa că, în februarie, Hortense debarcă la Aix împreună cu fiul lor. Cézanne îi instalează într-o locuinţă pe rue de la Monnaie, dar el însuşi nu se mişcă din Jas de Bouffan: adevăratul său cămin e mai mult ca oricînd acolo, lîngă maică-sa şi soră-sa «pe care le preferă hotărît nevesti-si». Aşa se exprimă Paul Alexis într-o scrisoare către Zola. Alexis se află pentru cîtăva vreme la Aix. Îl amuză grozav certurile conjugale ale soţilor Cézanne. Pe Hortense, Alexis o numeşte Cocoloaşa (porecla asta lipsită de respect e fără îndoială folosită în mod obişnuit de către cei de la Médan); iar «broscoiului» de fi-său, îi zice Cocoloş. «Acum, dacă aşa cum speră el (Cézanne) – continuă Alexis – Cocoloaşa şi puştiul prind rădăcini aici, nimic nu-i va mai împiedica să meargă din cînd în cînd să trăiască şase luni la Paris. «Trăiască frumosul soare şi libertatea», exclamă Alexis.

Aceste sentimente optimiste, cărora Alexis le datorează primirea de o extremă bunăvoinţă pe care i-o face Cézanne (pictorul merge pînă la a-i dărui patru tablouri) contrastează totuşi cu încordarea destul de mare ce domneşte în raporturile dintre membrii familiei Cézanne. Nimeni acolo nu se mai înţelege cu nimeni. Marie nu încetează să se ciorovăiască cu maică-sa. Marie e de asemenea mai mult sau mai puţin certată cu Rose, căreia îi reproşează că se arată prea moale faţă de soţul ei; Maxime are patima jocului de cărţi, se ţine de femei, într-un cuvînt, dacă va merge înainte pe calea asta, curînd vor fi ruinaţi. Cît despre Hortense, ea nu mai dă nici pe la mama, nici pe la sora lui Cézanne, «care – spune Alexis – n-o înghit deloc

pe individă», şi nu se duce nici la Rose.

Ca şi cum nimic din toate astea nu s-ar întîmplă, Cézanne continuă să lucreze la pînza lui *Jucătorii de cărţi.* La drept vorbind, e mulţumit că se răzbunase pentru peregrinările elveţiene pe care i le impusese Hortense anul trecut. «Nevestii mele, glumeşte el, nu-i place decît Elveţia şi limonada.» Afară de asta, Hortense va trebui acum să se mulţumească numai cu partea ei din veniturile lui Cézanne. Susţinut de mama şi de sora sa, el se simte azi în stare să tină piept încălcărilor financiare ale soţiei sale.

Pentru a-şi schiţa tabloul *Jucătorii de cărţi,* Cézanne alege o pînză de mari proporţii, care are o lungime de aproape doi metri. Pictează acolo cinci personaje; trei sînt în toiul jocului; ceilalţi doi se uită. Pînză monumentală, de un ritm viguros. Dar este ea în măsură să corespundă dorinţelor pictorului? Nu e oare în organizarea acestei pînze ceva greoi? Nu e oare prea ticsită de elemente accesorii? Contrastele şi acordurile de culori nu sînt oare prea brutale, nu îndeajuns de nuanţate? Într-un cuvînt, pînza nu-i oare lipsită de acea minunată simplitate, expresia unei bogăţii ascunse, care conferă marilor opere magistrala lor evidenţă?

Cézanne o ia de la capăt. Lucrează pe pînze mai mici. Reduce numărul personajelor mai întîi la patru, apoi la două. Suprimă ceea ce nu este esenţial. În linie, în culoare, în arhitectura ansamblului, tinde spre o sobrietate, spre o subtilitate care, o dată dobîndite, par de o dumnezeiască uşurinţă, dar care nu sînt obţinute decît cu preţul unei trude pline de răbdare şi al voinţei încăpăţînate de-a o lua mereu de la început.

Şi Cézanne o ia de la început, iarăşi şi iarăşi, voind să meargă tot mai departe şi tot mai sus în nepotolita-i sete

de perfecţiune[57].

În prăvălia lui moş Tanguy – negustorul de culori se mutase între timp de la numărul 14 la numărul 9 al străzii Clauzel – tablourile lui Cézanne sînt obiectul unor discuţii din ce în ce mai pasionate. Foştii elevi ai Academiei Julian care, cu doi sau trei ani în urmă, prin 1889, se adunaseră spre a înjgheba gruparea de tendinţă simbolistă *les nabis*[58], dau tot mai des pe acolo. Se află printre dînşii Maurice Denis, Edouard Vuillard, Paul Serusier, cel mai vîrstnic din grupare şi iniţiatorul ei (are treizeci de ani). Aceşti «nabis» se dau drept urmaşii artei lui Gauguin. Prin Gauguin, filiaţia lor ajunge la Cézanne. Desigur, în faţa pînzelor lui Cézanne, nu tot grupul s-a simţit cuprins de entuziasmul imediat al unui Emil Bernard sau un Gauguin – acesta, cînd mai era încă în Franţa (în 1891 a părăsit Europa plecînd la Tahiti) spunea o dată, ducîndu-se să picteze: «Hai să facem un Cézanne». Un exemplu? Într-o zi, prin 1890, Serusier l-a sfătuit pe Maurice Denis să introducă numele lui Cézanne într-unul din articolele sale de critică. Maurice Denis nu văzuse pînă atunci nici măcar o singură pînză de Cézanne, aşa că stătu oarecum la îndoială dacă poate vorbi despre un pictor de care nu ştia absolut nimic. Din întîmplare însă, în aceeaşi zi, îl întîlni pe Signac, care-l duse să-i arate Cézannii săi.

Ce decepţie! O natură moartă, mai ales, îi păru lui Maurice Denis o asemenea oroare, încît, prudent, se hotărî să nici nu pomenească de autorul ei. De atunci încoace,

57 Au rămas cinci versiuni din *Jucătorii de cărţi.* Două se află în Franţa, una în Anglia, celelalte două în Statele Unite ale Americii. (n. a.).

58 După numele proorocului evreu Nabi (n. t.).

Denis şi-a mai schimbat părerea. Încetul cu încetul, a înţeles «nobleţea şi măreţia» lui Cézanne, şi acum nu e printre cei mai puţini zeloşi să-l apere. Dar, la drept vorbind, cine e acest Cézanne? Tăcerea sau puţinele cuvinte ale lui Tanguy, care înconjură cu un anumit mister pictura şi aşa destul de neobişnuită a lui Cézanne, dau loc la fel de fel de presupuneri. Căci pe acest Cézanne, toţi sînt siliţi s-o constate, nimeni n-avusese nici o singură dată prilejul să-l vadă. Ar locui, se zice, la Aix. Cine însă ar putea-o dovedi? Gauguin susţine că fusese pe la dînsul; dar Gauguin se află acum la capătul pămîntului: Emile Bernard, care aduce la prăvălia lui Tanguy cît mai mulţi oameni, e nevoit să recunoască el însuşi că nu-l întîlnise niciodată pe *domnul* Cézanne.

Ce să mai crezi atunci? Unii presupun că Cézanne ar fi existat cîndva, dar că ar fi murit de mult, că abia acum sînt descoperite operele postume ale unui geniu necunoscut. Alţii ar înclina mai curînd să creadă că e vorba pur şi simplu de un «mit»[59]; Cézanne trebuie să fie un fel de Homer sau Shakespeare al picturii; sub acest pseudonim se ascunde pesemne vreun artist aplaudat pentru căutări mai puţin ciudate, şi care nu vrea să-şi rişte faima într-o aventură. E drept că sînt persoane, pretinzîndu-se bine informate, care spun că Cézanne ar fi acel Claude Lantier al lui Zola. Atunci?

În orice caz, două studii despre Cézanne apar unul după altul. Pe de o parte, Emile Bernard îi consacră lui Cézanne, în mai 1891, cea de a trei sute optzeci şi şaptea broşură a colecţiei *Oameni de azi,* pe care o publică librăria Vanier. Pe de altă parte, în 1892, George Lecomte, în cartea sa despre *Arta impresionistă,* face un loc «artei

59 Maurice Denis (n. a.).

foarte viguroase şi integrale la care adeseori a reuşit să ajungă – de ce la timpul trecut? – acest minunat pictor instinctiv.»

Într-o cuprinzătoare formulă, Bernard afirmă că Cézanne «deschide artei o poartă uimitoare: pictura pentru ea însăşi». Analizînd una din pînzele pictorului din Aix – *Ispitirea Sfîntului Anton* – el descoperă în ea «acea putere a originalităţii şi tehnicii căutată mereu şi întîlnită aşa de rar în lucrările pe care ni le prezintă generaţia cunoscută astăzi publicului. Şi asta îmi aduce aminte, adaugă Bernard, de părerea pe care o rostea într-o zi Paul Gauguin în faţa mea, cînd venise vorba de Paul Cézanne: „Nimic nu seamănă mai mult a mîzgăliturăca o capodoperă.” Părere care exprimă, cred eu, un cumplit adevăr.»

«*Nimic nu seamănă mai mult a mîzgăliturăca o capodoperă.*» Ei, da, iată o vorbă care nu-i tocmai rău gîndită. Dacă o fi citit-o, această afirmaţie trebuie să-l fi izbit pe un bărbat tînăr, de vreo treizeci de ani, care se aventurează uneori pînă la dugheana lui moş Tanguy. Nepăsător, cu privirea felină, cercetează tablourile lui Cézanne.

Sînt doi ani de cînd acest bărbat tînăr cu înfăţişare somnolentă (e de obîrşie creolă şi se numeşte Ambroise Vollard) se instalase ca negustor de obiecte de artă la el acasă. Nu are bani mulţi, dar nu-şi pierde nădejdea că-i va cîştiga în puţină vreme. Învîrteşte deocamdată nişte afaceri pe picior. Nimic prea deosebit. Doar un debut în negustoria cu obiecte de ocazie. Ca o măsură de prevedere pentru zilele grele ce-ar putea să vină, şi-a tîrguit o ladă cu pesmeţi marinăreşti. Iată-l înarmat pentru o călătorie care va fi poate lungă şi fără îndoială nesigură. Nepăsător,

Ambroise Vollard îşi plimbă privirea pe Cézannii lui Tanguy. Acesta, fermecat de cuvintele convingătoare ale lui Emile Bernard, a luat hotărîrea de a nu mai vinde nici una din pînzele pictorului *său.* Ca mîine, fiecare din ele va face mai mult de cinci sute de franci; le socoate de acum încolo «o comoară nepreţuită.» Cu pleoapele pe jumătate închise şi cu un aer indiferent, Ambroise Vollard priveşte atent în jurul său; se uită la «acest cumsecade» Tanguy, la curioasa lui clientelă; ascultă ce se spune în prăvălie. La urma urmei, cumpănind bine lucrurile, trebuie să recunoşti că din toţi impresionişti de ieri, nu mai e astăzi decît acest Cézanne, acest mit, care să fi rămas fără cumpărător. Fără un adevărat cumpărător, bineînţeles…

Bucuria lui Cézanne n-a ţinut mult. După ce şi-a terminat *Jucătorii de cărţi* – terminat? nimic nu poate fi terminat în lumea asta; perfecţia nu-i este dată omului – pictorul îşi reîncepe hoinărelile. Regiunea pariziană şi Provenţa îl atrag rînd pe rînd. Umblă încoace şi încolo, căutînd zadarnic liniştea. Cînd se află la Aix, schiţează peisaje; şi peisajele acestea arată îndeajuns frămîntarea, zbuciumul sufletului său fără odihnă.

Ai zice că după ce şi-a isprăvit *Jucătorii de cărţi,* Cézanne a încetat să se mai constrîngă la acea ascetică obiectivitate căreia i-a supus, vreme de atîţia ani, arta lui, pentru a lăsa să ţîşnească mai aprig în el un cînt personal, o spovedanie patetică. Toată viaţa şi-a înfrînat această forţă lirică ce mijise atît de stîngaci în primele sale lucrări. Astăzi, o lasă să se desfăşoare. Ea izbucneşte în stridenţe de culoare, în forme străbătute deodată de freamătul unui dinamism neobişnuit.

Pe la începutul anului 1894, pictorul e la Paris, instalat

în cartierul Bastiliei, în rue des Lions-Saint-Paul, numărul 2, la cîţiva paşi de acea stradă Beautreillis, unde locuise odinioară, cu vreo treizeci de ani în urmă, pe cînd frecventa Academia Suisse. Adeseori însă lipseşte din capitală. Pe cine mai cunoaşte acum acolo? Nici Tanguy nu mai e. A murit de curînd – şi în chip jalnic: nenorocitul avea un cancer la stomac.

În ultimele sale săptămîni de viaţă, Tanguy a suferit groaznic. Îl duseseră la spital, dar cînd a simţit că i se apropie sfîrşitul, a cerut să fie readus la locuinţa lui din strada Clauzel. «Vreau să mor la mine acasă, lîngă soţia mea, în mijlocul tablourilor mele.» Într-o seară, i-a dat soţiei ultimele sale sfaturi: «Cînd nu voi mai fi aici, viaţa nu va fi uşoară pentru tine. Nu avem nici o avere afară de pînzele acestea. Va trebui să le vinzi…»

Era un adio. A doua zi dimineaţa, 6 februarie, moş Tanguy îşi dădea sufletul.

Cézanne umblă de colo-colo, absent la tot ce se întîmplă. Totuşi, dumnezeu ştie cît de numeroase sînt evenimentele care ar fi trebuit să-i reţină atenţia. Două săptămîni după Tanguy, la 21 februarie, moare şi Caillebotte. În ciuda presimţirilor negre ce-l munceau, a mai trăit totuşi optsprezece ani după testamentul pe care-l făcuse în ajunul celei de-a treia dintre expoziţiile impresioniştilor. Retras de multă vreme la Gennevillers, a răcit pe cînd tăia trandafirii din grădina lui; o congestie pulmonară l-a răpus în cîteva zile. Ce vor face oficialităţile cînd vor afla că prin testamentul din 1876, Caillebotte lasă statului colecţia sa care, în afară de două pînze de Millet, cuprinde trei de Manet, şaisprezece de Monet, opt de Renoir, optsprezece de Pissarro, şapte de Degas, nouă de Sisley şi patru de Cézanne. Lăsîndu-l pe Cézanne de o

parte, poziţia impresioniştilor nu mai e, fireşte, cea de la începuturile lor. Pînzele lor sînt cumpărate, şi adesea pe preţuri destul de mari. Asta nu va împiedeca probabil ca furiile vechi să izbucnească iar. E lesne de prevăzut ce greu le va fi pictorilor tradiţionalişti să se stăpînească numai la gîndul că un număr aşa de mare de pînze nelegiuite ar putea într-o zi să intre la muzeul Luxembourg. Din primele zile ale lui martie, direcţia Artelor-frumoase e sesizată de această problemă. Şi, numaidecît, vestea moştenirii lăsate statului începe să se împrăştie. În vremea asta, Théodore Duret se hotărăşte, din motive personale, să-şi vîndă propria sa colecţie. «E admirabilă colecţia dumitale, îi spunea o dată Théodore Duret unui mare amator parizian. E admirabilă! Nu cunosc decît una mai frumoasă, a mea: nu am decît impresionişti.» Colecţia Duret e scoasă la licitaţie în ziua de 19 martie, la galeria Georges Petit din rue de Seze. Cele trei tablouri de Cézanne pe care le cuprinde ating fiecare cîte 650, 660 şi 800 de franci. Deşi nu poate fi vorba de o comparaţie posibilă cu preţurile obţinute de pictorii «ajunşi», un Monet bunăoară, a cărui pînză *Curcanii albi* e adjudecată pentru 12.000 de franci, preţurile celor trei tablouri uluiesc persoanele «bine informate», care-l sfătuiseră prieteneşte pe Duret să le retragă din licitaţie ca să nu şi-o discrediteze.

Preţurile acestea sînt chiar atît de surprinzătoare încît criticul Gustave Geffroy – o autoritate în materie de artă – crede nimerit să folosească prilejul pentru a vorbi de Cézanne.

La 25 martie, o săptămînă după licitaţie, îi consacră una din cronicile sale în *Le Journal.*

Cézanne, spune el, a devenit un soi de precursor cu care se mîndresc simboliştii şi, dacă cercetăm faptele, e neîndoios că există o legătură directă, o continuitate foarte clară între pictura lui Cézanne şi aceea a lui Gauguin, Emile Bernard etc. De asemenea şi cu arta lui Vincent Van Gogh.

Fie şi numai din acest punct de vedere, Paul Cézanne merită ca numele săli să fie pus la locul ce i se cuvine.

Altceva ar fi dacă am zice că există o legătură spirituală izbitoare între Cézanne şi urmaşii săi şi că Cézanne a avut aceleaşi preocupări teoretice şi de sinteză ca şi artiştii simbolişti. Astăzi, e de ajuns să vrei pentru a-ţi putea face o idee asupra necurmatelor eforturi şi a ansamblului operei lui Cézanne... Or, impresia pe care o simţi cu o forţă crescîndă, şi pînă la urmă dominantă, în faţa acestei opere, e că Cézanne nu se apropie de natură cu un program de artă, cu intenţia despotică de a supune această natură unei organizări concepute de el, de a o robi unei formule de artă care se află în el. Asta nu înseamnă că e lipsit de program, de ordine şi de ideal, dar acestea nu izvorăsc din arta lui, ci din apriga sa curiozitate, din dorinţa de a stăpîni lucrurile pe care le vede şi le admiră.

E un om care priveşte în jurul său, în preajma sa şi simţind o bucurie ameţitoare de pe urma spectacolului ce se desfăşoară sub ochii lui, ar vrea să strămute senzaţia acestei bucurii ameţitoare în spaţiul restrîns al unei pînze. Se pune pe lucru şi caută modalitatea de a realiza această transpunere într-un chip cît mai veridic cu putinţă.

Cézanne se află la Alfort cînd citeşte acest articol. Surpriza e, negreşit, mare pentru dînsul. Într-un bilet călduros, îi exprimă numaidecît criticului «recunoştinţa»

sa pentru «simpatia» pe care a binevoit să i-o arate. E drept, s-o fi gîndit el, Geffroy e prieten cu Monet, iar Monet, întotdeauna aşa de îndatoritor, i-o fi şoptit probabil o vorbă criticului.

În vremea asta, moştenirea Caillebotte frămîntă serios opinia publică. Reprezentanţii statului, adică Henri Roujon, directorul Artelor-frumoase şi Léonce Bénédite, conservatorul muzeului Luxembourg, au acceptat în principiu moştenirea; mai precis, ei caută împreună cu fratele lui Caillebotte, Marţial, şi cu Renoir, care-i executorul testamentar, o soluţie de compromis. Le-ar fi într-adevăr destul de greu să refuze pur şi simplu moştenirea.

Se învoiesc să accepte ce se poate accepta din tablourile dăruite de răposat. Dar cît despre primirea donaţiei în totalitatea ei, aşa cum îi obligă testamentul, la asta nu se pot hotărî. În ceea ce-i priveşte, Marţial, Caillebotte şi Renoir şi-au dat seama de la început că le va fi imposibil să impună respectarea integrală a voinţei exprimate de Caillebotte, că vor trebui să se resemneze dacă vor ca măcar o parte a colecţiei să fie acceptată, fie şi trunchiată, în timp ce părţile interesate încearcă astfel să cadă la învoială, pasiunile se dezlănţuie.

În aprilie, publicaţia *Journal des Artistes* deschide o anchetă în legătură cu moştenirea. Gérome răspunde la întrebarea ce i se pune prin fraze incendiare: «Trăim într-un veac de decădere şi imbecilitate… E vorba de întreaga noastră societate al cărei nivel scade văzînd cu ochii… În colecţia asta se află pictură de-a domnului Manet, de-a domnului Pissarro şi de-a altora, nu-i aşa? Repet, pentru ca statul să accepte asemenea porcării, el trebuie să fie atins de o foarte mare putreziciune morală…

Nişte anarhişti! Şi nişte scrîntiţi. Ascultaţi ce vă spun, oamenii aceştia pictează la balamucul doctorului Blanche, ei fac pictură cu fundul... Unii iau lucrul în glumă, zicînd «Nu-i nimic, aşteptaţi...» «Ei bine, nu, e sfîrşitul naţiunii, sfîrşitul Franţei.» Pictorul de tablouri istorice Benjamin Constant stăruie în acelaşi sens: «Protestaţi din toate puterile, trîmbiţează el. Oamenii ăştia nu-s nici măcar nişte farsori. Pictura lor nu există, e anarhie...» «A expune la Luxembourg tablourile de care vorbiţi, îşi dă părerea Lecomte de Nouy, ar fi un exemplu regretabil, căci ele ar putea să-i abată pe cei tineri de la munca serioasă... Nu e pictură, e nebunie curată.» Iar portretistul Gabriel Ferrier nu ezită să afirme: «Nu vreau să vă vorbesc prea mult despre aceşti indivizi, pentru că nu-i cunosc şi nu vreau să-i cunosc. Cînd dau cu ochii de vreo lucrare de a lor, mă depărtez în grabă... Părerea mea v-o spun pe şleau: ăştia trebuie trataţi cu picioare în spate». Nu toate răspunsurile sună însă la fel. Aşa, de pildă, Tony Robert-Fleury emite această apreciere mai nuanţată: «Trebuie să fim prudenţi şi să nu ne pripim cu păreri definitive. Să aşteptăm pentru a vedea ce va mai ieşi din asta. Poate că, ceea ce astăzi ne surprinde, este pictura viitorului. Să respectăm ca interesantă orice tentativă de înnoire. Impresionismul, adaugă el, (ai crede că-l citeşti pe Zola) se află de-abia la primele sale încercări; dar în ziua cînd un om cu temperament puternic şi cu o temeinică educaţie artistică îl va fi impus, vom avea poate o artă nouă.»

Cît despre Gyp, întrebată şi ea, poznaşa autoare a romanului *Căsătoria Fetiţei* e *s*incer încîntată: «Dar eu găsesc că-i foarte bine ca tablourile acestea să intre în muzeul Luxembourg; eu, una, nu mai pot după ele. Aparţin şi eu niţel acestei şcoli, sînt teribil de modernă, îmi place

pictura care trăieşte şi care respiră aerul curat şi însorit; nu-mi plac pînzele pictate la întuneric.» Polemica, totuşi, continuă pe un ton aprins. Îndîrjirea nu e dealtfel numai de partea pictorilor tradiţionalişti. În ziarul *Le Moniteur*, Gaston Leseaux ia apărarea impresioniştilor cu o pasiune tot aşa de mare: «Expunerea într-un muzeu a acestor pînze pline de artă şi de gîndire, scrie el, va face să iasă mai bine la iveală vidul anumitor tablouri, somptuoasa banalitate a unora ca Bouguereau, Detaille şi a celor de teapa lor. Strîmtoarea locului, dacă nu şi bunul gust al organizatorilor, îi va sili pe aceşti pictori să-şi mute operele la Carpentras sau Landerneau…»

În vreme ce continuă acest schimb de amabilităţi – ele nu-s de natură să înlesnească o înţelegere în privinţa moştenirii Caillebotte – vînzarea la licitaţie a colecţiei Tanguy are loc sîmbătă, 2 iunie, în sala Drouot. Urmînd sfaturile soţului ei, văduva Tanguy se hotărîse se prefacă în bani stocul lor de pînze. Deşi vînzarea e organizată de scriitorul Octave Mirbeau, ea nu aduce, vai, rezultatele aşteptate.

Singurul preţ onorabil e obţinut pe un Monet, care găseşte un cumpărător la 3.000 de franci. Şase tablouri de Cézanne ating, laolaltă, mediocra sumă de 902 franci, preţul fiecărui tablou stabilindu-se între 95 şi 215 franci. Dar multe alte pînze nu sînt mai preţuite ca cele ale lui Cézanne. Dacă pînzele lui Pissarro trec peste 400 de franci, cele şase de Gauguin nu ajung decît la 100 de franci fiecare, ale lui Guillaumin obţin cam între 80 şi 160 de franci, un Seurat e adjudecat pentru 50 de franci, iar un Van Gogh pentru 30. Licitaţia se ridică în total la 14.621 de franci, ceea ce, oricum, e o sumă destul de frumuşică, mai ales pentru nişte nevoiaşi cum au fost toată viaţa soţii

Tanguy.

În ciuda preţurilor nu prea mari, funcţionarul care făcea strigările, îl felicită totuşi pentru «îndrăzneala» lui pe unul dintre cumpărători. Acest cumpărător nu e altul decît tînărul Ambroise Vollard care şi-a adjudecat cinci din cele şase tablouri de Cézanne. De altfel, felicitările astea îl cam pun în încurcătură, căci nu are destui bani pentru a-şi achita cumpărăturile: e silit să ceară, cu vorbirea lui zîzîită de creol, o mică păsuire. Ceea ce funcţionarul care face strigările se grăbeşte să-i acorde.

Cu opt ani în urmă, Claude Monet se aşezase în satul Giverny, lîngă Vernon, unde rîul Epte se varsă în Sena. În toamnă, Cézanne vine acolo după dînsul. Bunătatea lui Monet, prietenia lui întotdeauna atît de îndatoritoare îl mişcă. De altminteri, îl preţuieşte foarte mult pe artist. «Cerul e albastru, nu-i aşa? şi Monet e cel care a descoperit asta. Monet nu e decît un ochi, dar, dumnezeule! ce ochi!»

Instalat la han, Cézanne merge foarte des să-şi vadă prietenul. Află în Monet ceea ce-i este mai necesar ca oricînd: «un sprijin moral». Fireşte, mai necesar ca oricînd. Ce emotivitate! Cézanne trece de la entuziasm la deznădejde, de la rîs la lacrimi, cu o tulburătoare uşurinţă. În necontenită mişcare, nu e decît un ghem de nervi crispat, răscolit de nelinişte. Ochii lui pătrunzători, de o nespusă mobilitate, vorbirea sa exaltată, înfăţişarea adeseori sălbatică uimesc şi-i alarmează pe cei care nu-l cunosc. Cînd l-a văzut întîia oară pe Cézanne, pictoriţa americană Mary Cassatt, prietena lui Monet, l-a luat cu siguranţă drept un asasin gata să spintece *(a cut-throat).* Dar şi-a schimbat repede această impresie. A înţeles că

tîlharul acesta e un timid, un om sperios şi blînd ca un copil. «Sînt ca un copil» spune Cézanne despre el însuşi.

Pe la sfîrşitul lui noiembrie, Monet îi invită la Giverny pe Geffroy, Mirbeau, Rodin şi Clemenceau. «Sper că Cézanne va mai fi încă aici şi că va fi printre noi, îi scrie el lui Geffroy, dar e aşa de ciudat, aşa de înfricoşat de a vedea feţe noi, încît mi-e teamă că va lipsi, cu toată dorinţa ce-o are de a te cunoaşte. Ce nenorocire că omul acesta nu a găsit mai mult sprijin în viaţa lui! E un adevărat artist şi a ajuns să se îndoiască din cale afară de el însuşi. Are nevoie să fie îmbărbătat: de aceea a fost foarte mişcat de articolul dumitale!» Reuniunea prietenească are loc la 28 noiembrie. Împotriva temerilor lui Monet, Cézanne nu evită întîlnirea. Ba chiar se arată în ziua aceea de o sociabilitate cu totul deosebită. Se vede că e cum nu se poate mai mulţumit de a face cunoştinţa acestor personalităţi celebre, a lui Geffroy, faţă de care e atît de recunoscător, a lui Mirbeau pe care-l socoate «primul scriitor al vremii sale», a lui Rodin, acest «minunat cioplitor de pietre» acest «om din evul mediu», sau a lui Clemenceau, temutul om politic.

Izbucnirile îi sînt aşa de înflăcărate că stîrnesc numaidecît mirarea prietenilor lui Monet. Rîde cu hohote la glumele lui Clemenceau. Luîndu-i de-o parte pe Mirbeau şi pe Geffroy, le şopteşte cu ochii înlăcrămaţi această remarcă surprinzătoare: «Nu-i deloc fudul domnul Rodin, mi-a strîns mîna! Un om decorat!» Prînzul îi aţîţă şi mai mult limbuţia. Lepădîndu-se de pictorii care se dau drept învăţăceii săi, îi învinuieşte că l-au prădat; printre suspine şi gemete îi spune lui Mirbeau: «Domnul ăsta Gauguin, ah, domnul ăsta Gauguin… Ascultă niţel aici… Aveam o mică senzaţie, o foarte, foarte mică senzaţie… O nimica toată…

Nu era cine ştie ce… Dar, oricum, era a mea, senzaţia asta mică. Ei bine, într-o zi domnul Gauguin mi-a luat-o. Şi a plecat cu ea. A tîrît-o pe vapoare, sărăcuţa! prin America, prin Bretanii, prin Oceanii, prin lanurile de trestie de zahăr şi plantaţiile de grep, pe la negri, mai ştiu eu pe unde? Ştiu eu ce-o fi făcut cu ea? Şi eu, acuma, ce să mă fac? Mica mea senzaţie, sărăcuţa!» Iar după masă, pe cînd grupul de oaspeţi se plimba prin grădină, ce să vezi, pe o alee Cézanne cade în genunchi înaintea lui Rodin «pentru a-i mulţumi încă o dată că i-a strîns mîna.»[60]

Cîtva timp mai tîrziu, încîntat fără îndoială că reuşise să-i facă lui Cézanne atîta plăcere, Monet pune la cale o nouă întîlnire. Invită pe Renoir, pe Sisley şi alţi cîţiva intimi să-l sărbătorească la un prînz prietenesc pe Cézanne. Cînd acesta soseşte, oaspeţii se şi află în jurul mesei. De îndată ce vechiul său camarad s-a aşezat, Monet, fericit că-i poate face o bucurie, îl încredinţează de dragostea ce i-o poartă toţi, de preţuirea, de admiraţia sinceră şi profundă ce o au pentru arta lui. Catastrofă! De data asta Cézanne e cătrănit rău, în prada unei mari tristeţi. De la cele dintîi cuvinte ale lui Monet, şi-a aplecat capul; plînge. Cînd Monet îşi termină cuvîntarea, îi aruncă o privire mîhnită, plină de reproşuri. «Şi dumneata, Monet, izbucneşte el, cu vocea sugrumată, şi dumneata îţi rîzi de mine!» Apoi se ridică de la masă şi, fără să ţină seama de protestele prietenilor săi, uluiţi de această reacţie neaşteptată, iese în fugă pe uşă, cu faţa răvăşită.

După o vreme de la asta, fiindcă nu-l mai văzuse pe Cézanne cîteva zile, Monet îl caută, îngrijorat. Cézanne plecase din Giverny; şi fără îndoială că plecase fără veste, căci nu numai că nu şi-a luat rămas bun de la Monet, dar a

60 Gustave Geffroy: *Claude Monet, Sa Vie et Son Oeuvre* (n. a.).

lăsat la han mai multe pînze la care lucra.

Primăvara lui 1895. Cézanne se gîndeşte la Gustave Geffroy. Dacă i-ar face portretul? Geffroy ocupă în critica de artă un loc important. Dacă el, Cézanne, ar ajunge să realizeze acest portret, atunci, – ei da – atunci, judecătorii «Salonului Bouguereau» n-ar accepta oare să-l primească, în sfîrşit? Nu; e o idee absurdă. Şi apoi, să îndrăznească a-l deranja astfel pe Geffroy – nu, nu, hotărît, trebuie să-şi mute gîndul de la aşa ceva. Totuşi, e de ajuns ca portretul să fie cît de cît reuşit, pentru ca membrii juriului, din consideraţie faţă de personalitatea modelului, să fie nevoiţi a-l primi. Poate vor merge chiar pînă acolo încît să-i acorde tabloului o medalie. O medalie!… Într-o dimineaţă de la începutul lui aprilie, Cézanne se hotărăşte să-i scrie criticului:

Dragă domnule Geffroy,

Ziua s-a mărit, temperatura s-a făcut mai blîndă. N-am nici o treabă în toate dimineţile pînă la ceasul cînd omul civilizat se aşază la masă. Am de gînd să vin pînă la Belleville spre a-ţi strînge mîna şi a-ţi supune un proiect pe care ba îl mîngîi, ba îl las baltă şi pe care îl reiau, uneori…

Cu dragă inimă, al dumitale

PAUL CÉZANNE, *pictor din vocaţie*

Geffroy care, în sinea lui, e probabil foarte curios să vadă cum lucrează Cézanne, acceptă numaidecît propunerea. Pictorul se pune pe treabă cu entuziasm. Ştie că va fi o trudă de lungă durată. Îl va înfăţişa pe Geffroy, aşezat într-un jilţ, la masa lui de lucru, cu spatele spre

bibliotecă. Pe masă, cîteva foi de hîrtie, o carte deschisă, o statuetă de Rodin, o floare într-o vază. Pînă ce Cézanne nu-şi va fi terminat pînza, nici unul din obiectele acestea nu trebuie mişcat din loc. Afară de asta, pentru ca Geffroy să-şi poată regăsi uşor poza obişnuită, pictorul înseamnă cu cretă pe pardoseală locul picioarelor jilţului. În ce priveşte trandafirul, e o floare de hîrtie; încetineala cu care lucrează nu-i permite lui Cézanne să picteze flori adevărate: «afurisitele astea: se veştejesc prea repede.» Aproape în fiecare zi, Cézanne vine la Belleville. E cum nu se poate mai bine dispus, pictează cu o pasiune, o rîvnă care-l minunează pe critic. Pînza care prinde viaţă sub ochii lui, de o construcţie uimitoare prin forţa şi sensibilitatea ei, i se pare de altfel lui Geffroy o lucrare de «mîna întîi». Cézanne i-a schiţat doar faţa. «Asta o las la urmă», zice el. În timp ce pictează îşi dezleagă limba, făcînd observaţii, mărturisiri.

Geffroy îi vorbeşte despre Monet. «E cel mai tare dintre noi toţi, răspunde Cézanne. Pe Monet, eu îl pun alături de cei mari la Luvru!» Noile curente, divizionismul bunăoară, îl fac să pufnească de rîs: «Mie îmi place pictura baronului Gros, cum vrei dar să iau în serios glumele astea?». Sînt totuşi subiecte de care nu te poţi atinge. Cézanne mîrîie supărat cînd Geffroy pretinde să explice pictura impresionistă, aceea a lui Monet mai ales, raportînd-o «la Renan, la ultimele ipoteze atomice, la evoluţia biologică, la mişcarea permanentă a tuturor lucrurilor». Ce tot «îndrugă» acolo «taica Geffroy»? Radicalismul criticului, legăturile sale politice cu Clemenceau sînt şi ele tot atîtea motive pentru a-l irita pe pictor. Recunoaşte că Clemenceau are «temperament». Dar să adere la politica lui, asta nu! «Pentru că sînt prea slab! explică el. Şi pentru

că Clemenceau n-ar putea să mă ocrotească!» Şi curmă discuţia: «Numai biserica mă poate ocroti».

Fără îndoială, lîngă Geffroy, Cézanne se simte în largul său. De multe ori, ia masa împreună cu criticul, cu mama şi sora acestuia. Ba uneori, se învoieşte să meargă cu modelul său pînă la o cîrciumioară de pe malul lacului Saint-Fargeau. Îşi deschide inima în faţa lui Geffroy, uită de speranţele sale neîmplinite; într-una din zile îi scapă o mărturisire: «Cu un măr, proclamă el, vreau să dau gata Parisul!».

În timp ce lucrează astfel, Cézanne îşi regăseşte vechiul său camarad de la Academia Suisse, Francisco Oller care, după o îndelungată şedere în străinătate, se întorsese în Franţa. Vine din Porto-Rico. Dar a lucrat şi în Spania, unde a avut chiar cinstea unei comenzi regale: a pictat acolo un portret al lui Alfons al XII-lea călare. Oller s-a schimbat mult; azi, la şaizeci şi doi de ani e «un moşneag sfrijit.» Îl miră pictura care se face acum în Franţa; e înmărmurit de tonurile vii din pînzele impresioniştilor. Pe acest vechi camarad, care mai mult a umblat decît a progresat, şi care nu s-a îmbogăţit de loc în hoinărelile sale, Cézanne îl primeşte, după toana de moment, cu o nespusă bucurie. Îi pune la dispoziţie atelierul pe care l-a închiriat în strada Bonaparte; mai mult, îmboldit de bucuria sa trecătoare, se arată de o mărinimie neobişnuită, plăteşte unele datorii ale lui Oller şi îl ajută cu o mică sumă de bani. Bineînţeles, Oller păstrează cele mai strînse legături cu Cézanne.

În vremea asta, şedinţele de poză la locuinţa lui Geffroy urmează una după alta. Vreo optzeci avuseseră loc pînă în iunie. Dar Cézanne e posomorît. Nu va isprăvi niciodată acest portret. Nu, niciodată nu va reuşi să-l «realizeze» aşa cum îl vrea. Avea dreptate Zola: nu e decît un ratat, un biet

mîzgălitor de pînză. Salonul! Medalia! Mare neobrăzare trebuie să fi avut spre a îndrăzni să-l deranjeze pe Geffroy! Ah! «tîrfa asta de pictură!» Cézanne e din ce în ce mai arţăgos. Într-o dimineaţă, nemaiputîndu-se stăpîni, trimite pe cineva la Belleville să îi aducă materialul şi şevaletul, cu un bileţel de scuze către Geffroy: se înşelase rău de tot, îi mărturiseşte el, apucîndu-se de o asemenea treabă; să-l ierte Geffroy, portretul acesta e mai presus de puterile lui; renunţă să-l mai facă.

Uluit de această întorsătură cu atît mai inexplicabilă cu cît portretul e aproape gata, Geffroy stăruie ca pictorul sa revină la Belleville. Îl asigură că a început «o operă foarte frumoasă»; e dator faţă de sine însuşi s-o ducă la capăt. Parcă ceva mai înviorat, pictorul se întoarce la Geffroy, şi şedinţele reîncep. Dar nu mai are tragere de inimă. S-a isprăvit cu izbucnirile entuziaste, cu certitudinile fericite, nu-l mai auzi spunînd «cu un măr voi da gata Parisul!». Cézanne rămîne încruntat, chinuit, muncit de îndoieli.

Într-o dimineaţă, îl întîlneşte în strada Amsterdam pe Monet; cum dă ochii cu el, se întoarce din drum şi «plecîndu-şi capul, o ia razna prin mulţime». Într-altă zi, pe cheiurile Senei, iată-i pe Signac şi pe Guillaumin care, văzîndu-l, se pregătesc să se apropie de dînsul, dar Cézanne le face semn cu amîndouă mîinile să nu se oprească, să se depărteze... Să fie lăsat în pace! Să nu-i poarte de grijă! Vreme de opt zile, lucrează la Geffroy. Apoi, se întîmplă «inevitabilul»: Cézanne dispare, de data asta fără veste, şi părăseşte Parisul. Oller, care se ţine scai de Cézanne, ştia că are de gînd să plece la Aix; îl va urma acolo. Plictisit, Cézanne îi dă întîlnire pentru ora cutare în gara Lyon, precizîndu-i «mă găseşti într-un compartiment de clasa a treia.» Ca să scape de amicul supărător, s-a

gîndit să călătorească cu clasa întîi. Dar Oller nu se dă bătut cu una, cu două! După ce-l căutase zădarnic în gara Lyon, e încredinţat că Cézanne se şi află în drum spre Provenţa. Nu stă pe gînduri şi ia la rîndul său primul tren care merge într-acolo. Se opreşte totuşi la Lyon, de unde îi trimite o telegramă lui Cézanne-fiul, pentru a-l întreba unde se află tatăl său. Răspunsul îi confirmă lui Oller că nu se înşelase în socotelile sale: Cézanne e la Jas de Bouffan. Oller căruia, culme a ghinionului, i se fura» seră la hotel cinci sute de franci pe care-i avea asupră-i, pleacă numaidecît spre Aix unde, de cum ajunge, se grăbeşte să-l anunţe pe Cézanne de sosirea lui. «Dacă-i aşa, îi răspunde scurt pictorul, vino îndată. Te aştept.»

Oboseala, mînia, dezgustul îl aduc pe Cézanne aproape de nebunie. În faţa unui Oller împietrit, izbucneşte cu o violenţă năpraznică, dînd glas unor pretenţii străbătute de o trufie batjocoritoare: «Nu există altul afară de mine care să aibă temperament, zbiară el. Numai eu ştiu să scot un roşu… Pissarro? Un dobitoc bătrîn. Monet? Un şmecher. N-au pic de talent». S-o fi încumetat Oller să-i facă vreo observaţie? Nu se ştie. În orice caz, la 5 iulie, primeşte din partea lui Cézanne această scrisoare tăioasă:

Domnule, (cu o trăsătură mînioasă de condei, Cézanne a şters cuvîntul «dragă» pe care-l pusese la început înaintea lui «domnule») *tonul autoritar ce l-ai luat de cîtăva vreme faţă de mine şi purtarea cam prea îndrăzneaţă pe care ţi-ai permis-o cînd ai plecat de aici, nu sînt făcute ca să-mi placă. M-am hotărît să nu te mai primesc în casa tatălui meu.*

Lecţiile, pe care ţi-ai îngăduit să mi le serveşti, dau, după cum vezi, toate roadele. Aşadar, adio.

Oller începe să ţipe, îl face pe Cézanne «canalie» şi «nebun». Cînd se întoarce la Paris, repetă oricui vrea să-l asculte spusele lui Cézanne despre prietenii săi. Pissarro e mîhnit de cele auzite; crede că purtarea lui Cézanne arată «o ţicneală evidentă». De altminteri, un medic dintre cunoştinţele lor, doctorul Aguiard, îl socoate pe Cézanne «iresponsabil». «Nu e oare întristător şi nu-i oare păcat, îi scrie Pissarro fiului său Lucien, ca un om înzestrat cu un temperament atît de frumos, să fie aşa de puţin echilibrat?» De acum încolo, la Jas de Bouffan, Cézanne trăieşte singur cu maică-sa, aproape infirmă (are optzeci şi unu de ani) căci Marie s-a mutat în oraş, cele două femei nemaiputînd să se înţeleagă. Pe neaşteptate, amintindu-şi de primirea amabilă ce i-o făcuse Monet, îi trimite o scrisoare foarte cordială, pentru a-şi arăta regretul că plecase fără să-şi fi luat rămas bun. «Am fost nevoit să abandonez pentru moment studiul început la Geffroy, care s-a pus aşa de mărinimos la dispoziţia mea, şi sînt niţel ruşinat de rezultatul slab obţinut, mai ales după atîtea şedinţe şi entuziasme şi descurajări succesive. Iată-mă aşadar, încheie el, iar în sud, de unde n-ar fi trebuit poate să plec niciodată spre a porni în căutarea himerică a artei.» Degeaba vorbeşte Cézanne de «căutarea himerică a artei»; el ştie bine că trebuie să picteze – că va picta pînă la ultima lui suflare. De la cinci dimineaţa se aşază în faţa şevaletului şi lucrează pînă seara, fără răgaz, fără a se gîndi la nimic altceva, nici la boala lui, nici la Hortense, nici la cei cincizeci şi şase de ani ai vieţii sale irosite.

«Există un minut al lumii care trece, exclamă el. Să-l poţi picta în realitatea lui! Şi pentru asta să uiţi totul».

Pictează. Lirismul său capătă amploare, izbucneşte năvalnic răscolit de o pasiune cosmică. «Vreau să mă pierd în natură, să cresc din nou cu ea, ca ea.» Natura e locul unei drame fără de sfîrşit. Totul moare, totul e menit pieirii. Orice izbîndă poartă în ea o viitoare înfrîngere. Lumea nu e permanenţă, stabilitate, ci veşnică fierbere, dezlănţuire de forţe tenebroase, mister şi tragedie, vieţi care renasc necontenit, morţi mereu triumfătoare, elan deznădăjduit, ameţitor, în sînul universului nepătruns.

Sub penelul lui Cézanne, pereţii caselor se crapă; copacii capătă viaţă şi-şi împletesc ramurile într-un freamăt de verdeaţă cotropitoare; şi stîncile se înalţă; şi muntele Sainte-Victoire ţîşneşte în zare, strivitor în imensitatea lui, ca un con vulcanic răscolit de zguduiri înăbuşite. Vreme de săptămîni, zi de zi, Cézanne vine mereu la proprietatea de la Montbriant să picteze un pin înalt care creşte acolo. Face din el o făptură aproape umană, care se răsuceşte sub cer de parcă ar fi sufletul împovărat de gînduri şi suferinţe al universului.

Fără răgaz, Cézanne pictează.

Peisaje, naturi moarte, portrete.

Pe una din pînze, în faţa unui bărbat tînăr aşezat la o masă, pictează un craniu. Goale şi lucioase, capetele de mort îl obsedează. Mereu şi mereu se întoarce să contempleze aceste sfere de neant «în care gaura ochilor pune un gînd albăstriu», recitîndu-şi cu jumătate de glas catrenul lui Verlaine:

În lumea de căinţi amare
Căzută’n somn şi amorţire
Doar rîsul hîrcilor mai are
Un înţeles şi-o îndreptăţire.

PARTEA A CINCEA. LIRISMUL SERII 1895–1906

I. AMBROISE VOLLARD

Domnule, în cronica dumneavoastră literară (ziarul Excelsior din 6 februarie 1938) aţi scris: «Dacă domnul Maillol a putut trăi vreme de mulţi ani, aceasta s-a datorat mai ales generozităţii şi inteligenţei domnului Ambroise Vollard.» Am fost, firește, foarte măgulit de a vedea sub pana dumneavoastră cuvîntul «inteligenţă», folosit în legătură cu mine. Dimpotrivă, sînt stînjenit de certificatul de «generozitate» în raporturile dintre un comerciant şi un artist; e puţintel, mi se pare, ca şi cum s-ar spune că atunci cînd cumpără un teren în care crede că va găsi aur, cumpărătorul dă dovadă de generozitate faţă de vînzătorul terenului.

AMBROISE VOLLARD *(Scrisoare către Edmond Jaloux).*

Cu doi ani în urmă, în 1893, Ambroise Vollard închiriase o prăvălioară pe strada Laffitte, la numărul 39. Strada Laffitte era pe atunci centrul parizian al negoţului de obiecte de artă. Toţi marii comercianţi de tablouri ca Durand-Ruel, Bernheim-Junior, Tempelaere şi mulţi alţii îşi au prăvălia acolo. În localul său foarte mic, Vollard prezentase mai înainte o expoziţie a schiţelor lui Manet şi o expoziţie a lui Forain; vrea să facă însă mai mult – mult mai mult. Vollard nu este – de altfel, o ştie el însuşi – dintre acei oameni, cultivaţi sau nu, care, printr-un talent înnăscut, ştiu de la prima aruncătură de ochi şi fără să se

înşele, printr-o intuiţie imediată, să aprecieze o operă de artă. El nu cunoaşte înfiorarea pe care aceştia o simt numaidecît în întreaga lor fiinţă cînd se află în faţa unui tablou care le place. În ochii lui, pînzele apar înainte de orice ca nişte valori mai mult sau mai puţin comerciale, nişte ocazii, bune sau rele, de a cumpăra şi vinde. E bine oare să cumpere nişte pînze de Roybet, de Ziem, sau e mai bine să mizeze hotărît, o dată pentru totdeauna, pe acest faimos Cézanne din pînzele căruia are de pe acum cîteva în prăvălie? Esenţialul este să nu se înşele, să poată prevedea viitorul. «Spuneţi-mi, vă rog...» întreabă în şoaptă Vollard. Întreabă mereu despre cutare sau cutare pictor, cere părerea persoanelor pe care le frecventează, ale acelor a căror judecată i se pare mai sigură. Şi ascultă. Ştie să asculte ca nimeni altul. Grozav de şiret, face pe naivul; de o activitate neobosită, îşi ia mutra de leneşă nepăsare a omului veşnic somnolent pe care l-ai trezit dintr-un vis frumos şi care nu doreşte decît să se afunde iar în el. Îşi exagerează vorbirea zîzîită de creol, fără îndoială pentru a reaminti cît de atavic e tembelismul său şi cît de explicabilă pofta lui de somn. Dar aerul adormit al lui Vollard, de o naivitate atît de liniştitoare, aduce cu al «jaguarului la pîndă»; din cînd în cînd, sub pleoape, o lumină ascunsă îi luceşte în ochi.

«Spuneţi-mi, vă rog...» în faţa lui Vollard, Pissarro deplînge de multă vreme faptul că nici o expoziţie particulară n-a prezentat vreodată publicului opera lui Cézanne; îl îndeamnă stăruitor să organizeze una. Renoir regretă şi el că nimeni nu s-a gîndit încă să-l scoată la lumină pe vechiul său camarad. La fel gîndeşte Degas; Seurat, cînd mai trăia încă (Seurat a murit înainte de a împlini treizeci de ani, în 1891), exprima sentimente

asemănătoare.

Vollard ascultă, chibzuieşte. Afacerea moştenirii Caillebotte abia se terminase. În ultimele zile ale lunii aprilie, după tratative care au durat mai bine de un an, părţile interesate au ajuns totuşi la o învoială: cu moartea în suflet, oficialii au sfîrşit prin a accepta treizeci şi opt din cele şaizeci şi cinci de pînze ale moştenirii. Nu se ştie exact cum anume au procedat spre a alege din operele acestea detestate. Nu fără ironie, Renoir povesteşte cîteva scene la care a fost de faţă în calitatea lui de executor testamentar. Propria sa pictură, ne spune el, era pentru Roujon, directorul Artelor-frumoase, «un subiect de îngrijorare»: «Singura dintre pînzele mele, pe care o admise fără să şovăie, era *Moara de la Galette,* pentru că Gervex (un pictor academist) figura acolo. Socotea prezenţa acestuia printre modelele mele ca un soi de garanţie morală. Pe de altă parte, era oarecum dispus să-i accepte, fără mare entuziasm însă, pe Monet, Sisley şi Pissarro... Dar cînd ajunse în faţa Cézannilor! Peisajele acestea care se echilibrează ca ale lui Poussin, tablourile acestea de bărbaţi la scăldat ale căror culori par luate de pe vechile oale de faianţă, într-un cuvînt, toată această artă de o supremă înţelepciune... îl aud şi acum pe Roujon: «Asta, zău dacă ştie măcar ce-i aceea pictură!»

Oricum, Cézanne va intra în muzeul Luxembourg. Mulţumindu-se să respingă din tablourile lui un *Buchet de trandafiri* şi *Odihnă la scăldat,* oficialii au reţinut totuşi două pînze: *Estaque* şi *Curtea unei ferme la Auvers-sur-Oise.*[61]

---

61 Degas a fost singurul artist căruia oficialităţile i-au reţinut toate lucrările, adică şapte pasteluri, fiecare din aceste pasteluri fiind evaluat de administraţie la o medie de 4.070 de franci. Monet avu opt

Se iscă vîlvă mare: scandalul de la muzeul Luxermbourg. Gérome şi cîţiva profesori ai Şcoalei de belle-arte n-au ameninţat oare că-şi vor da demisia din funcţiile lor, declarînd că nu mai pot să-i înveţe pe elevi o artă ale cărei legi sînt violate de picturile admise la muzeu? Scandalul de la muzeul Luxembourg îl face pe Vollard să-şi plece urechea cu şi mai mare atenţie la cei care-l sfătuiesc atît de stăruitor să încerce o expoziţie Cézanne. N-o fi sosit ceasul de a risca o bătălie hotărîtoare? Fără grabă, cum îi este obiceiul, Vollard porneşte în căutarea pictorului din Aix. Habar nu are unde se află acum Cézanne; Pissarro, care s-a oferit să împrumute cîteva pînze pentru expoziţie, nu ştie nici el mai mult. Întîmplarea asta nu-l prea supără pe Vollard. Îi plac nostimadele din viaţa artiştilor, anecdotele pitoreşti. Aflînd că Cézanne pictase nu de mult în pădurea de la Fontainebleau, se duce acolo, dă de urmele lui la Avon, apoi chiar la Fontainebleau.

Acolo, unii îi spun că Cézanne s-a întors la Paris, dar au uitat să-şi însemne adresa lui. Tot ce-şi amintesc e că numele străzii e alcătuit dintr-un «nume de sfînt lipit de un nume de animal».

N-o fi rue des Lions-Saint-Paul? Hotărît să scotocească

---

pînze acceptate din şaisprezece (evaluate în medie la 5.750 de franci fiecare); Pissarro şapte din optsprezece (media evaluează 1.857 de franci), Sisley şase din nouă (media 1.333 franci bucata); Renoir şase din opt (media de evaluare 5.000 de franci). Din lucrările lui Manet au fost reţinute *Balconul* şi *Angelina* (evaluate la 13.000 de franci amîndouă), dar i s-a refuzat *Partida de Crichet.* Pînzele lui Cézanne fură evaluate – e preţul cel mai scăzut din întregul lot – la 750 de franci fiecare. Tabloul *Odihnă la scăldat* era chiar acela pe care Cézanne îl dăruise lui Cabaner (vezi cap. III din partea a treia); el se află astăzi în America, la Fundaţia Barnes (n. a.).

una cîte una toate casele de pe această stradă, Vollard are norocul să descopere, chiar la numărul 2, locuinţa artistului. Dar Cézanne a plecat încă din iunie la Aix. E bine că măcar fiul său locuieşte acolo împreună cu maică-sa; el promite să scrie de îndată pictorului pentru a-i comunica intenţiile negustorului de tablouri. După cîteva zile, îi aduce lui Vollard consimţămîntul tatălui său. Urmează curînd un lot de aproape o sută cincizeci de pînze, una peste alta, neînrămate, doar făcute sul…

Cererea lui Vollard nu l-a tulburat de loc pe Cézanne. Continuă să ducă la Aix existenţa sa singuratică, întreruptă doar de cîteva întîlniri cu vechi prieteni ca Emperaire şi Solari.

Ca şi Emperaire, nici Solari nu şi-a realizat ambiţiile. Boem îndărătnic, a lucrat pe ici, pe colo, la Lyon, la Blois, la Reims, la Tarascon. Proiecte, unele mai măreţe ca altele, i-au înfierbîntat imaginaţia; dar şi-a irosit vremea mulţumindu-se să viseze la ele. Cîteva schiţe, cîteva machete – apoi Solari trecea la altceva. «Am făcut ce a făcut Rodin, înaintea lui» spune cîteodată. O fi! Dar a sculptat mai ales valuri de nori cărora le-a dat forma visurilor sale. Nu are nimic din artiştii aceia care, zi de zi, fără răgaz, cu încăpăţînare, adaugă piatră cu piatră la catedralele pe care s-au hotărît să le facă să ţîşnească din pămînt. Retras la Aix, Solari trăieşte acolo într-un fel de şură de pe strada Luvrului, un fost acaret al palatului familiei Lubieres, pe care l-a transformat pe cît s-a putut în atelier.

Emperaire şi cu Solari duc amîndoi o viaţă destul de amărîtă. Din cînd în cînd, Cézanne le oferă plăcerea unei mese bune. Într-o zi din noiembrie, treimea, însoţită de fiul

lui Solari, Emile, porneşte în excursie pe colinele din vecinătatea barajului Zola. Tînărul Solari – are douăzeci de ani şi, fin al lui Zola, ar vrea să se apuce de literatură – priveşte cu oarecare curiozitate la strania pereche alcătuită de Cézanne şi Emperaire. «Ai crede, zice, că vezi un Mefisto pitic călăuzindu-l pe bătrînul Faust.»

Cézanne şi prietenii săi urcă deasupra Castelului Negru, pînă la cariera Bibémus, apoi coboară spre Saint-Marc, unde prînzesc sub un smochin cu cîteva merinde cumpărate la o cantină de muncitori terasieri. După amiază, croindu-şi drum prin mărăcini, peste dealurile pietroase, ajung la Tholonet, unde fac popas pentru cină. Bietul Emperaire, cum nu e prea deprins cu vinul, se cherchelește niţel; la întoarcere cade şi se răneşte destul de serios.

Prinzînd curaj după această primă escapadă, Cézanne şi cei doi Solari pornesc peste cîteva zile chiar spre vîrful muntelui Sainte-Victoire, înalt de o mie de metri. De data asta excursia e prea anevoioasă pentru ca Emperaire să poată merge şi el. Cît despre Cézanne, în ciuda diabetului său, rămîne mărşăluitorul zdravăn de totdeauna. În zori, cei trei încep urcuşul (au dormit noaptea trecută la Vauvenargues, pentru a se găsi dis-de-dimineaţă la poalele muntelui). Cézanne e plin de voie bună. Îşi aminteşte cu Solari de tinereţea lor.

Cum fiul sculptorului, arătînd nişte plante la marginea potecii, observă că ele par albastre deşi sînt verzi, Cézanne se miră: «Ia te uită tîlharul, descoperă la douăzeci de ani, dintr-o singură aruncătură de ochi, ceea ce mie mi-au trebuit treizeci de ani ca să văd!» După ce au prînzit în bătaia vîntului, aproape de pisc, nu departe de prăpastia *garagai,* cei trei prieteni coboară în vale. Zărind un pin,

Cézanne, aţîţat de amintiri, încearcă să se caţere sus. Dar e obosit; şi apoi, se vede cît colo, a pierdut mult din sprinteneala lui de altădată. Se rostogoleşte la pămînt, abia trăgîndu-şi sufletul: «Şi totuşi, Philippe, îţi aduci aminte ce uşor făceam noi asta!»

În timp ce Cézanne se dedă acestor exerciţii gimnastice, la Paris se deschide expoziţia de la galeria Vollard. Vollard nu dispune încă de mari mijloace. Aşa că, pentru a prezenta pînzele, se mulţumise să încadreze tablourile cu o ramă subţire din lemn alb, plătită două centime metrul. Mai somnolent ca oricînd, aşteaptă reacţiile publicului, ale amatorilor, ale criticii. A aşezat în vitrină la loc vizibil *Odihnă la scăldat,* pînza din moştenirea Caillebotte pe care oficialii au respins-o. Nu e o sfidare? Trecătorii se opresc, fac haz sau se indignează.

Slujnica lui Vollard e foarte alarmată. «Tare mă tem ca domnul să nu-i supere pe domnii amatori cu acest tablou cu domni goi-goluţi în vitrină!» Dar un gură-cască îi spune negustorului: «Ai să vezi că se vor găsi unii să cumpere tablouri oricît de urîte, pînă în ziua cînd ele vor fi căutate pentru urîciunea lor, cu gîndul ascuns că tocmai din pricina acestei urîciuni vor ajunge în viitor la preţ mare.» Vollard moţăie.

Din prima zi, prietenii lui Cézanne sînt prezenţi în prăvălie. Pînzele expuse aparţin tuturor epocilor din viaţa creatoare a pictorului şi ele dau o idee într-adevăr completă, foarte semnificativă, asupra evoluţiei sale.[62]

---

62 După amintirile lui Vollard, îndeosebi următoarele pînze ar fi figurat în expoziţie: *Leda cu lebăda,* 1868; *Ospăţul,* 1868; *Portretul Artistului de el însuşi,* 1880; *Casa părăsită,* 1887; *O Femeie la scăldat,* 1887; *Pădurea de la Chantilly,* 1888; *Pinul cel mare,* 1887; *Portretul*

Chiar cei care-l cunosc mai bine pe Cézanne, care au putut urmări de-a lungul anilor eforturile sale, sînt uimiţi de ceea ce văd.

Ce operă, minunată în continuitatea, în măreţia, în forţa ei convingătoare, se înfăţişează astăzi ochilor în strîmta şi întunecoasa prăvălie a lui Vollard! «Entuziasmul meu e puţin lucru pe lîngă cel al lui Renoir, îi scrie Pissarro fiului său Lucien. Degas însuşi, care se află sub vraja acestui temperament de sălbatic rafinat, Monet, toţi… Ne înşelăm oare? N-o cred. Singurii care nu-s cuceriţi de această vrajă sînt tocmai artiştii sau amatorii care prin erorile lor ne dovedesc îndeajuns că un simţ le lipseşte.» În dorinţa de a aduce un omagiu vechiului său camarad urmărit de nenoroc, Monet se arată gata să cumpere trei pînze. Degas cumpără şi el una sau două. Pissarro îi propune un schimb de tablouri; nu mai poate de bucurie: «Ei, văzut-am limpede ori ba în 1861, cînd eu şi cu Oller ne-am dus să-l vedem pe acest provensal ciudat la atelierul lui Suisse, unde Cézanne făcea nuduri care stîrneau rîsul tuturor nevolnicilor şcoalei? Printre aceştia era şi faimosul Jacquet, ajuns de multă vreme în mizerie, ale cărui pînze se plăteau pe atunci cu preţuri nemaipomenite.»

Nu trece mult şi expoziţia răscoleşte toată suflarea artistică a Parisului. Vollard se lăsase în voia norocului şi norocul l-a ajutat grozav. Manifestarea vine tocmai la timp,

---

Doamnei Cézanne în seră, 1891; *Malurile Marnei,* 1888; *Portretul Artistului de el însuţi,* 1890; *Tînără fată cu păpuşa,* 1894; *În desiş; Pădurea de la Fontainebleau,* 1894; *Doamna Cézanne cu pălăria verde,* 1888; *Femei la scăldat în faţa cortului,* 1878; *Portretul domnului Louis Guillaume,* 1880; *Prînzul pe iarbă verde,* 1878; *Coşul cu mere, 1885; Estaque,* 188*5, Jas de Bouffan,* 1885; *Auvers,* 1880; *Gardanne,* 1886; *Lupta,* 1885*; Portretul Doamnei Cézanne,* 1887. (Vom observa că unele din datele indicate de Vollard nu par a fi întemeiate).

chiar în clipa cînd are toate şansele de a stîrni vîlvă. Publicul cultivat se obişnuise cu pictura impresioniştilor; acum e în stare să înţeleagă sau cel puţin să privească cu oarecare seninătate o artă care depăşeşte impresionismul. Cézanne poate să te surprindă, poate să te supere, dar să nu ţii seama de el, să-l nesocoteşti? Imposibil de acum înainte.

Grija plină de rîvnă a lui moş Tanguy, admiraţia tinerilor discipoli, a celor care, pentru că simţeau ei înşişi nevoia de a depăşi impresionismul, se dădeau drept elevii lui Cézanne, căutînd în pînzele sale o învăţătură şi un exemplu, strădania lentă şi neştiută ce s-a cheltuit în dugheana de pe strada Clauzel, toate acestea au pregătit neaşteptata minune din 1895. Tot ce era pînă atunci împrăştiat şi vag se cristalizează. Încă la 16 noiembrie, într-un articol din *Le Journal,* Geffroy arată învăţămintele expoziţiei: «E un mare artist al adevărului, înflăcărat şi naiv, aspru şi nuanţat, spune el despre Cézanne. Va intra la Luvru, şi sînt aici multe pînze pentru muzeele viitorului.»

Importanţa expoziţiei e atît de evidentă, ea pare atît de hotărîtoare, încît nu întîrzie să provoace explozii de mînie. Pînă ieri cu totul neluat în seamă, Cézanne ajunge deodată ţinta celor mai aprige vrăjmăşii. Stîrneşte invidia şi ura. Imaginaţiile întărîtate de necaz îi mai şi exagerează succesul. Pînzele lui Cézanne se vînd, se iau cu asalt, lumea se bate pe ele! «Dar ale mele de ce nu le cumpără nimeni?» Într-o zi pictorul Quost dă buzna furios în localul lui Vollard şi, arătînd cu degetul un tablou, îl întreabă pe negustor «ce reprezintă drăcia asta». Ieşind din moţăiala lui, Vollard deschide ochiul pe jumătate şi îi răspunde liniştit, cu umorul, cu cinismul blajin care-i stă în fire, că «nefiind nici pictor, nici critic de artă, nici colecţionar»,

nu-i poate «da în privinţa asta nici o părere autorizată»; tot ce poate face, e să-i arate că «în catalog tabloul de colo poartă denumirea: *Flori.»*

«Flori! izbucneşte Quost. Dar pictorul dumitale privit-a măcar vreodată o floare? De-ai şti, domnule, eu care-ţi vorbesc, cîţi ani am trăit în intimitatea florilor! Ştii cum m-au poreclit semenii mei? un Corot al Florilor, domnule, aşa-mi zic toţi!»

Şi cu ochii în tavan: «corole, stamine, potire, tulpini, pistile, stigmate, polenuri, de cîte ori v-am desenat şi pictat! Am făcut peste trei mii de studii de detaliu, domnule, înainte de a mă încumeta să pictez cea mai mică floare de cîmp! Şi nu pot vinde un tablou!» Măsura acestei invidii arţăgoase o dă la 1 decembrie publicaţia *Journal des Artistes,* într-un articol al unui oarecare Georges Denoinville, intitulat: *Asta-i prea de tot.* Acest Denoinville observă mai întîi că pînzele lui Cézanne nu sînt semnate:

Nesemnate! E de necrezut, nu-i aşa? pe vremurile astea de reclamă deşănţată... în cazul de faţă, credem că artistul s-a supus unui ultim sentiment de modestie şi de pudoare, dacă nu cumva îl înăbuşă trufia!

Să-l dăm în vileag! Cézanne (sic) deschide-te! E drăguţ numele acesta muzical; v-a şi cucerit, doamnelor, dar vai! de trei ori vai! pictura lui nu e de fel cuceritoare!

Nu am deci nici o îndoială că ochii voştri frumoşi refuză să admire asemenea scrînteli şi vă văd exprimînd o sfîntă groază, iar buzele voastre purpurii făcînd o strîmbătură dispreţuitoare; văd cum o luaţi la goană cu scîrbă ca să scăpaţi de viziunea de coşmar a acestor grozăvii în ulei, depăşind măsura unei glume de prost gust autorizată de lege. Îţi poţi bate joc de lume, dar pînă într-atît, nu!...

Ceea ce-i mai uluitor, continuă ziaristul, e că se găsesc critici de artă cunoscuţi, cărora nu le dăm numele din respect uman, pentru a ridica în slăvi asemenea scrînteli! Că uneori camaraderia se face complicea măruntelor laşităţi, asta se poate trece cu vederea pînă în clipa cînd unii vor să impună nişte nume publicului, vîrîndu-i gogoşi pe gît!...

Urîtă meserie e cea pe care o fac cîţiva dintre confraţii noştri, căci naivitatea şi încrederea au şi ele o margine!

Asemenea pamflete, care amintesc tonul presei de pe vremea primelor expoziţii impresioniste şi au prin aceasta ceva anacronic, sînt, ce-i drept, foarte rare. Articolele cumpătate, cînd favorabile, cînd marcate de cîteva rezerve, reprezintă marea majoritate. Thadée Natanson în *La Revue Blanche* constată cît e de vădită şi de profundă influenţa lui Cézanne: «Pe lîngă puritatea artei sale, care nu are în ea nici o atracţie de prost gust, scrie Natanson, o altă însuşire a precursorilor, atît de esenţială, ne arată măiestria lui: îndrăzneşte să fie colţuros şi parcă sălbatic şi nu se lasă tîrît pînă la capăt decît de grija care-i îndeamnă pe deschizătorii de drum să creeze ceva nou, fără să le pese de nimic.»

În ceea ce-l priveşte, Arsène Alexandre, într-o cronică din *Figaro* publicată sub titlul cu tîlc *Claude Lantier,* aminteşte de *Opera* lui Zola şi de legenda care s-a ţesut în legătură cu Cézanne:

Acum ni se prezintă prilejul de a constata că el a existat într-adevăr, ba chiar că existenţa lui n-a fost inutilă pentru unii... Aceştia au descoperit pe neaşteptate că prietenul lui Zola, misteriosul provensal, pictorul totodată neîmplinit şi

inventiv, viclean şi sălbatic, e un om mare.

Om mare? Nu tocmai, dacă nu te laşi prins de entuziasmul modei. Dar un temperament dintre cele mai stranii, şi de la care mulţi din şcoala nouă, cu bună ştiinţă sau nu, au împrumutat.

În treacăt, Arsène Alexandre îl scarmănă niţel pe Zola, învinuindu-l că în *Opera,* «acest poem romantic al picturii, a exagerat tipurile, denaturînd faptele aşa cum i-a plăcut şi introducînd un ton liric în lucrurile cele mai simple.» Răspunsul de la Médan nu întîrzie. Un prieten al lui Zola, Thiébault-Sisson, criticul ziarului *Le Temps,* se rosteşte asupra lui Cézanne aproape în aceiaşi termeni de care s-a folosit Zola cu zece ani în urmă pentru a vorbi de Claude Lantier.

Astfel era Cézanne prin 1857, cînd a venit din Aix-en-Provence la Paris, spre a căuta o formulă de artă, aşa cum prietenul său Emile Zola căuta o formulă literară, astfel îl regăsim astăzi, închis în el însuşi, fugind de lume, evitînd nu numai de a se arăta, dar chiar de a-şi arăta lucrările, pentru că astăzi ca şi altădată nu e în stare să se judece, să tragă dintr-o concepţie nouă întreg folosul pe care l-ar fi tras altul mai îndemînatic, într-un cuvînt, nu e în stare să realizeze ceea ce el cel dintîi a întrevăzut şi să dea în tablouri desăvîrşite, toată măsura lui...

Publicul, se înţelege de la sine, nu pătrunde întotdeauna intenţiile lui Cézanne. În faţa pînzelor, aşa cum observă Pissarro, mulţi amatori rămîn «uluiţi». Trăgînd cu coada ochiului la vizitatorii galeriei sale sau la trecătorii care doar se opresc în faţa vitrinei, Vollard

surprinde o seamă de scene amuzante. Un tînăr distribuitor de telegrame îi spune unui ucenic plăcintar: «Ei bine, ştii, pictorii nu mai au nevoie să-şi bată capul dacă lumea cumpără de-alde astea!» La care ucenicul plăcintar răspunde: «Da, dar vezi că, lucrînd aşa, ajungi foarte repede să-ţi uiţi meseria.» Altă dată, o femeie oprită pe trotuar, îi strigă însoţitorului ei: «Să mă duci să văd asta, pe mine care am luat un premiu de desen la pension! — Micuţo, asta o să te înveţe de acum înainte să fii mai drăguţă cu mine!»

În orice caz, cumpărătorii se ivesc, cum e Auguste Pellerin, rege al margarinei şi mare colecţionar, sau fostul suveran al Serbiei, Milan Obrenovici al IV-lea, care scapă totuşi acest strigăt din inimă: «De ce nu-l sfătuieşti pe Cézanne al dumitale să picteze mai curînd nişte femei nostime?» Unul dintre aceşti cumpărători e un orb din naştere care cere însoţitorului său să-i explice tablourile; ajutat de acesta, îşi plimbă degetele pe pînze pentru a le cunoaşte detaliile. În cele din urmă alege un tablou destul de mare: «Mi se pare, zice el, că apa are astfel unde să se întindă».

Vollard e încîntat că expoziţia lui atrage o asemenea clientelă. Vede în asta, cum spune zîzîind de plăcere, «cea mai tipică» dintre «încurajări».[63]

În ultima zi a expoziţiei, un domn îngîndurat trece pragul galeriei.

63 După amintirile negustorului, preţul pînzelor pe care le-a vîndut cu prilejul acestei expoziţii mergea de la 10 pînă la 700 de franci, adică între 25 şi 1.750 de franci noi. Cu douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, Auguste Pellerin îi spunea lui Vollard, în legătură cu tabloul pe care-l cumpărase la expoziţia aceea: «Un confrate de-al dumitale a încercat să mă tragă pe sfoară. Ai să crezi cînd ţi-oi spune că a avut îndrăzneala să-mi ofere liniştit trei sute de mii de franci pe acest Cézanne!» (n. a.).

Atent, cercetează cu de-a mănuntul fiecare pînză, una după alta. Cînd să iasă, se întoarce spre Vollard şi-i aruncă, arătînd pînzele de pe pereţi: «Nenorocitul nu ştie că marele Lucreţiu a spus: «*Ex nihilo nihil, în nihilum nil posse reverti!*»[64]

Mirosind că are în faţa lui vreun invidios pe care-l rîcîie la inimă faima născîndă a lui Cézanne, Vollard se încumetă să-l întrebe dacă-l cunoaşte pe pictor. Atunci, cu o strîmbătură de dispreţ, vizitatorul răspunde: «Noi ăştia, la Aix, nu întreţinem legături decît între noi, profesorii!».

II. PRIMĂVERILE PĂMÎNTULUI

Respir virginitatea lumii. Un simţ ascuţit al nuanţelor mă frămîntă. Mă simt colorat cu toate nuanţele infinitului. Nu sîntem deci una, eu şi tabloul meu. Sîntem în haos irizat. Sosesc în faţa motivului pe care vreau să-l pictez, mă pierd în el. Visez nu ştiu la ce. Soarele mă pătrunde pe nesimţite, ca un prieten de departe, care-mi înviorează lenea, o face să rodească. Înmugurim.

CÉZANNE

De cîtăva vreme s-a întemeiat la Aix, pe şoseaua Victor Hugo, în clădirea de la numărul 2, o societate de pictori amatori, «Amicii Artelor», care i-au dat lui Villevieille preşedinţia de onoare. Faţă de vîlva stîrnită la Paris de expoziţia lui Cézanne, cei de la «Amicii Artelor» se întreabă dacă, oricum, se cade să-l ţină de o parte pe acest «pictor păcătos, rău văzut, dar fiu al Aix-ului.» în cele din

64 Din nimic nu poţi scoate nimic… (n. t).

urmă se hotărăsc să facă apel la dînsul, ca la mulţi alţii, la Emperaire mai ales, pentru apropiata manifestare a grupului. Doi emisari sînt deci trimişi în grabă să stea de vorbă cu pictorul. Surprins, încîntat, Cézanne îi primeşte cu bunăvoinţă. E fericit că se vede solicitat de concetăţenii săi şi, în bucuria lui, oferă ca o amintire, fiecăruia din cei doi vizitatori, cîte o pînză. Primul, prea stînjenit ca să refuze, acceptă darul, nu însă şi al doilea, pentru care politeţea are totuşi o margine: «Soţia mea, pretextează el, nu poate suferi pictura modernă».

Cele două pînze pe care Cézanne le-a rezervat expoziţiei – *Lan de grîu* şi *Muntele Sainte-Victoire* – îi pun în mare încurcătură pe Amicii Artelor. Unde să agaţe monstruozităţile astea ca să nu bată prea mult la ochi? Se gîndesc să le cocoaţe deasupra uşii de la intrare. Această expunere discretă nu-l cruţă, din nenorocire, nici de rîsete, nici de glume grosolane. Asta-i care va să zică pictura care place la Paris! Nemaipomenit! Un critic de prin partea locului, care îşi îngăduie luxul de a-şi rima cronicile, înţeapă pînza *Saint-Victoire* cu un catren batjocoritor:

Prin ramurile acestea de pini măreţi, se vede
Cum, profilat pe albastru, se-nalţă Sainte-Victoire,
De-ar fi aşa natura cum pictorul o crede,
Nemuritor l-ar face tabloul ăsta doar.

În ciuda jignirilor suferite la Amicii Artelor, Cézanne ia parte la banchetul cu care se încheie expoziţia. Se simte stînjenit în mijlocul acestor oameni. Cînd unul din vorbitori aruncă în discursul său această afirmaţie solemnă: «Domnilor, epoca noastră va rămîne epoca lui Cabanel şi a lui Bouguereau», nu se mai poate stăpîni: «Bouguereau al

vostru, izbucneşte el, e cel mai mare caraghios». Hotărît lucru, Cézanne ăsta, fără doar şi poate, nu-i decît un smintit; cine ştie chiar, dacă nu cumva parizienii, cînd îl ridică în slăvi, nu vor, prin el, să-şi rîdă de locuitorii Aix-ului? Cu siguranţă, pe Cézanne comentariile acestea îl mîhnesc mai mult decît îl bucură ecourile expoziţiei sale de la galeriile Vollard. Numa Coste, care-l întîlneşte destul de des, e izbit de înfăţişarea lui posomorită: foarte abătut, Cézanne e frămîntat tot timpul de gînduri negre. Nu se vorbeşte decît despre el în atelierele pariziene, lucrările lui încep să se vîndă (poate că se bizuie pe Vollard care ştie să-i urce preţul), succesul său, în ciuda unor vrăjmăşii, se afirmă neîndoielnic, dar acest succes care asmute împotrivă-i atîţia invidioşi, el, Cézanne nu-l vede. Succesul îl lasă nepăsător; la drept vorbind, nu crede nicidecum în el. Nu crede în elogiile ce i se aduc. Aproape că ar bănui în ele vreo lovitură pusă la cale împotriva sa. În schimb, atacurile, şi mai ales cele răutăcioase, pline de venin, îl ating pînă în fundul sufletului, redeschizîndu-i rănile vechi.

Într-o duminică din primăvara aceea, Numa Coste, Solari şi fostul său camarad de la liceul Saint-Joseph, brutarul Henri Gasquet, retras acum din afaceri, l-au convins să meargă cu dînşii la Cafeneaua Orientală din bulevardul Mirabeau. E pe înserat, soarele cerne o pulbere de aur peste oraş. Aşezat pe terasă, cu braţele încrucişate, Cézanne priveşte mulţimea duminicală care se fîţîie încolo şi încoace de-a lungul bulevardului. A venit la cafenea de-a dreptul de la soră-sa Marie, cu care a stat niţel de vorbă, pe înserat. De data aceasta, în cinstea duminicii, a soră-si, a prietenilor, s-a îmbrăcat cuviincios: jachetă fără pete de vopsea, cravată neagră frumos înnodată. Priveşte oamenii care vin şi se duc. La ce s-o fi gîndind? Dar iată că, fără

veste, desprinzîndu-se din mulţime, un tînăr se apropie de dînsul şi, pe un ton sfios, îi spune cît de mult a admirat cele două pînze expuse la Amicii Artelor. Sosirea lui neaşteptată e prea bruscă. Cézanne se face roşu la faţă, gîngăveşte ceva, se ridică, îi aruncă tînărului o «uitătură crîncenă» şi, lovind cu pumnul în masă de se clatină sticlele şi paharele, îi strigă: «Nu cumva îţi rîzi de mine, băieţaş?» Cade la loc pe scaun. Îi vin lacrimi în ochi. L-a recunoscut pe Joachim, fiul brutarului.

«Henri, dragul meu Henri, te implor, lasă gluma, e adevărat că fiului tău îi place pictura mea? – S-ar fi îmbolnăvit de inimă rea dacă nu te-ar fi cunoscut», răspunde brutarul. Atunci, întorcîndu-se spre Joachim, Cézanne îi spune cu glas tremurător: «Aşază-te aici. Eşti tînăr. Nu ştii, dumneata nu ştii… Nu mai vreau să pictez… M-am lăsat de asta… Ascultă ce-ţi spun, sînt un nenorocit. Nu trebuie să-mi porţi pică. Cum pot crede că înţelegi pictura mea cînd n-ai văzut decît două pînze, în timp ce toţi ăştia… care clocesc articole despre mine n-au priceput niciodată nimic din ea. Ah, ce rău mi-au făcut ăştia! Zici că mai ales această *Sainte-Victoire* ţi-a luat ochii? Î ţi place? Îţi place pînza asta… Mîine o vei avea acasă. Şi o voi semna!…»

I se întîmplă brutarului Gasquet o aventură asemănătoare aceleia care, odinioară, îi făcuse atîta sînge rău lui Louis-Auguste: a adus pe lume un artist – un poet. Joachim, singurul său băiat, foarte precoce, înzestrat cu un fel de geniu verbal, admirat de profesori şi colegi de la primele sale încercări, nu are altă pasiune decît versurile, dar o pasiune aprinsă, răscolitoare. Abia îşi luase bacalaureatul şi a început să întemeieze reviste pe care le copia în mai multe exemplare, ajutat de ucenicul de la

brutăria tatălui său. Ca Zola, Cézanne şi Baille pe vremuri, Gasquet şi prietenii săi – Joseph şi Charles Maurras, Xavier de Magallon, Emmanuel Signoret, Paul Souchon, Jean Royère, José d'Arbaud şi alţii – îşi afirmă crezul lor de poezie şi frumuseţe. «Studentul cu ochi albaştri», cum i se spune lui Gasquet, are înfăţişarea unui tînăr zeu. Abia a împlinit douăzeci şi trei de ani. Chiar anul acesta, în ianuarie, s-a căsătorit cu cea mai frumoasă fată din Provenţa, regina «félibrijului»[65], Marie Girard.

Poet liric, el cîntă splendoarea lumii şi preamăreşte viaţa. Pînzele lui Cézanne l-au cucerit de la prima aruncătură de ochi. De o săptămînă vorbeşte într-una de ele, «vrăjit». A făcut-o şi pe tînăra lui soţie să-i împărtăşească admiraţia. A mărturisit-o şi tatălui său. Şi în seara asta, o repetă lui Cézanne însuşi. «Maestre… — Nu mai spune nimic, tinere, nu mai spune nimic… Nu-s decît un hodorog bătrîn şi-mi vine să plîng, auzindu-te.»

O săptămînă întreagă, Cézanne şi Joachim Gasquet se văd în fiecare zi. Fac împreună lungi plimbări prin împrejurimile oraşului. În contact cu tînărul poet, simţind această admiraţie atît de caldă şi de sinceră, această năvalnică vitalitate care se schimbă într-o înflăcărată adoraţie panteistă, Cézanne se regăseşte pe sine. Vorbeşte cum n-a vorbit niciodată. Se aprinde. Explică ce anume încearcă să facă în pictură, arată plin de entuziasm ţara a cărei imagine doreşte s-o lase în urma lui: «Marile ţări clasice, spune el, Provenţa noastră, Grecia şi Italia aşa cum mi le închipui, sînt acelea unde lumina se spiritualizează, unde un peisaj e un surîs tremurător de

65 *Félibrige,* societate literari întemeiată în 1854 de un grup de scriitori în frunte cu Frédéric Mistral, urmărind renaşterea graiului provensal (n. t).

inteligenţă ascuţită… Priveşte muntele acesta Sainte-Victoire. Ce elan, ce sete aprigă de soare, şi ce melancolie, seara, cînd toată greutatea asta cade la loc!… Stîncile acestea erau înainte flăcări. Mai e şi acum foc în ele. Ziua, umbra pare că se trage îndărăt înfiorîndu-se, parcă fiindu-i frică de ele; există colo sus peştera lui Platon; să vezi cînd trec nori mari, cum umbra pe care o lasă tremură pe stînci, ca arsă, sorbită numaidecît de o gură de foc. Am stat multă vreme fără să pot, fără să fiu în stare să pictez muntele Sainte-Victoire, pentru că îmi închipuiam că umbra lui e concavă, aşa cum şi-o închipuie şi alţii, care nu ştiu să privească, pe cînd ea, vezi-o, e convexă, fuge de centrul ei. În loc să se aşeze, această umbră se evaporează, devine fluidă. Foarte albastră, ea participă la respiraţia înconjurătoare a aerului. Colo jos, bunăoară, în dreapta, spre Piscul Regelui, vezi că dimpotrivă, lumina se leagănă, umedă, lucind ca o oglindă. E marea… Iată ce trebuie să aştern pe pînză.»

Cézanne înfloreşte o dată cu migdalii. E numai emoţie, sensibilitate vibrantă. Un nimic îl înduioşează. Stă cu ochii spre cer, nemişcat, ca să contemple un nor. Uneori, ia de jos un pumn de ţărînă şi-l frămîntă cu dragoste. «Acum, exclamă el, văd pentru întîia oară primăvara.» Va face portretul lui Gasquet, al soţiei sale, al tatălui său. E fericit. Cu imaginaţia aţîţată, vorbeşte despre dînsul, îşi deschide inima. Într-o seară, pe cînd se întorcea cu poetul după una din lungile lor plimbări, îi scapă o vorbă cum nu spusese vreodată şi nici nu îndrăznise s-o gîndească: «Nu există decît un singur pictor în viaţă, eu!» Ce mărturisire! Deodată, Cézanne strînge pumnii. Tace, se crispează «ca şi cum o mare nenorocire s-ar fi abătut asupra lui». Îl părăseşte pe Gasquet în grabă, o ia la fugă. A doua zi

rămîne ascuns la Jas de Bouffan, refuză să-l primească pe poet. După cîteva zile, la aprilie – Gasquet se prezentase zadarnic în fiecare zi la poarta conacului – poetul găseşte în cutia de scrisori un bileţel din partea lui Cézanne:

Dragă domnule, plec mîine la Paris. Primeşte, te rog, expresia sentimentelor mele cele mai bune şi salutările mele cele mai sincere.

Cincisprezece zile mai tîrziu, nu mică e surpriza lui Gasquet, zărindu-l în josul bulevardului Mirabeau pe Cézanne, care se întoarce de la pictat! Gasquet dă să se repeadă la el, dar se opreşte încremenit de înfăţişarea lui Cézanne. Pictorul calcă «copleşit de tristeţe, răscolit pe dinăuntru şi parcă doborît.» Adînc îndurerat, Gasquet se mulţumeşte să-l salute, dar pictorul trece pe lîngă dînsul parcă fără să-l vadă. A doua zi însă, Gasquet primeşte această scrisoare:

Dragă domnule Gasquet,

Te-am văzut astă seară în josul bulevardului. Erai cu doamna Gasquet. Dacă nu mă înşel, mi s-a părut că eşti foarte supărat pe mine.

Dacă ai putea să vezi înăuntrul meu, omul dinăuntru, n-ai fi. Nu vezi oare în ce hal am ajuns? Nu sînt stăpîn pe mine, nu mai exist, şi tocmai dumneata care vrei să fii filosof, vrei să mă dai gata. Dar eu îi blestem pe alde X... şi pe cei cîţiva caraghioşi care pentru a face un articol de cincizeci de franci au atras atenţia asupra mea. Toată viaţa am muncit pentru a reuşi să-mi cîştig existenţa, dar credeam că poţi face pictură bună fără să atragi atenţia asupra vieţii tale particulare. Desigur, un artist năzuieşte

să se ridice pe plan intelectual cît mai sus cu putinţă, dar omul trebuie să rămînă neştiut. Bucuria trebuie să şi-o afle în studiu. Dacă mi-ar fi fost dat să realizez ceva, aş fi rămas în colţişorul meu, cu cîţiva camarazi de atelier cu care mă duceam să beau o bere. Mai am un bun prieten de pe vremuri, – ei da, n-a făcut carieră, deşi era de mii de ori mai pictor decît toţi netrebnicii cu medalii şi decoraţii, de-ţi vine să-ţi iei lumea în cap văzîndu-i; – şi dumneata vrei, ca la vîrsta mea, să mai cred în ceva? De altminteri, sînt ca şi mort. Dumneata eşti tînăr, şi înţeleg că ai vrea să reuşeşti. Dar mie, ce-mi rămîne de făcut în situaţia mea, decît s-o şterg pe nesimţite, şi să nu fi fost faptul că îndrăgesc nespus de mult înfăţişarea acestor meleaguri ale mele, n-aş mai fi aici. Dar de ajuns te-am plictisit cu toate astea, şi acum, după ce ţi-am explicat situaţia mea, sper că nu mă mai priveşti ca şi cum aş fi săvîrşit vreun atentat împotriva vieţii dumitale. Fii bun, dragă domnule, şi acceptă, ţinînd seama de bătrîneţele mele, expresia celor mai bune sentimente şi urări pe care ţi le pot face.

Zguduit de această scrisoare, Gasquet dă fuga la Jas de Bouffan. Cézanne îi întinde braţele: «Să nu mai vorbim de asta, îi spune, sînt un dobitoc bătrîn. Aşează-te colo. Am să-ţi fac portretul.»

De atîţia ani de cînd lucrează acolo, Cézanne a epuizat de-a binelea temele pe care i le oferă Jas de Bouffan şi împrejurimile sale. Îl atrag din ce în ce mai mult colinele de la Tholonet. Nu se mulţumeşte cu o odaie la Castelul Negru şi închiriază o căsuţă de ţară lîngă cariera Bibémus. Astfel, oriunde s-ar duce prin locurile acestea deluroase, are unde să-şi ţină materialul, unde se odihni mîncînd un codru de pîine cu o bucată de brînză (vine rareori să

prînzească la Jas) şi citind vreun crîmpei din Lucreţiu sau Virgiliu.

O pădure de pini bătrîni, care fuseseră cruţaţi pînă acum, acoperă colina. Copacii aceştia venerabili, blocurile desprinse din cariera de piatră îi înfăţişează lui Cézanne motivele cele mai potrivite spre a-i hrăni imaginaţia în toamna vieţii. Simţind, – deşi nu are decît cincizeci şi şapte de ani – seara care vine, moartea apropiată, pictorul se contopeşte în fiecare zi tot mai mult cu pămîntul în care se va duce în curînd să-şi amestece oasele. Îndrăgeşte pămîntul acesta cum nu l-a îndrăgit vreodată. E carne din carnea lui. Prin el se afundă în inima lucrurilor. Odinioară, în pictura lui, tindea spre o rectitudine, îndrăgostită de linii orizontale, de piramide, de tot felul de figuri geometrice. Universul era ordine şi măsură, înţelepciune şi voinţă. Astăzi, Cézanne caută să exprime, cu un penel impetuos, viaţa bogată care ţîşneşte de-a pururi din pămînt, exprimîndu-se pe sine însuşi. Toată fiinţa lui se contopeşte cu cosmosul, îi înţelege dinamismul care, prin necontenite întoarceri, trezeşte mereu la viaţă nouă vlaga roditoare. Pe pînza lui, într-un vălmăşag de verdeaţă şi stînci, cariera Bibémus şi pădurea de pini se ivesc deodată parcă dintr-un prăpăd de apocalips. Cézanne proiectează în realitatea înconjurătoare zbuciumul său lăuntric, însufleţeşte orice peisaj, dîndu-i o înfiorare tragică.

Ritmul pe care-l imprimă lucrările sale devine mai impetuos; culorile capătă strălucire, ating o intensitate de necrezut. Pînzele lui Cézanne nu mai sînt decît nişte cîntări patetice.

Într-o zi, pe cînd lucrează în faţa motivului, află că Zola a sosit la Aix şi a tras la Numa Coste. Zola! Zola cu care a contemplat de atîtea ori peisajele acestea din Tholonet!

Zola, prietenul său! Cézanne uită totul. Uită *Opera.* Uită primirile batjocoritoare ce i s-au făcut la Médan. Uită dispreţul romancierului, lipsa lui de înţelegere, mila ofensatoare «şi încă multe altele, bunăoară, putoarea aia de slujnică afurisită care mă privea chiorîş cînd îmi ştergeam picioarele de rogojina de la uşă, înainte de a intra în salon.» Desigur, Zola nu îndrăzneşte să vină la dînsul. Ei bine, el, Cézanne, se va duce la Zola, îi va întinde o mînă frăţească. Fără să mai piardă vremea, îşi strînge în grabă uneltele şi dă fuga la Aix. Dar în drum careva îl opreşte. Încotro a pornit aşa de repede? A, spre Zola! Cézanne bineînţeles, nu ştie ce-a spus Zola ieri. Întrebîndu-l cineva dacă va merge să ia masa la Cézanne, Zola a răspuns – o fi adevărat? sau nu e decît o minciună scornită de răuvoitori? – Zola a răspuns: «La ce bun să-l mai văd pe ratatul ăsta?»

Adînc mîhnit de vorba auzită, Cézanne face numaidecît cale întoarsă şi porneşte iar spre Tholonet.

Culorile pînzelor sale sînt un cîntec de bucurie, pentru că se nasc în durere. Vorbind odată cu Gasquet despre un tablou al lui Tintoreto, Cézanne i-a spus: «Ascultă-mă pe mine, ca să pictezi trandafirul ăsta învolburat de bucurie, trebuie să fi suferit mult… mult, asta ţi-o dau în scris.[66]

---

66 Cam pe vremea aceea, Zola publica un nou – şi ultim – articol despre picturi. Vizitînd Salonul din acelaşi an, el constată cu uimire *(Le Figaro,* 2 mai 1896) că tonurile luminoase ale impresioniştilor sînt acum dominante. Melancolic, Zola îşi aminteşte de campania pe care o dusese cu treizeci de ani înainte în ziarul *l'Evènement,* apărînd această pictură. «Mă trezesc şi mă înfior. Cum? Într-adevăr pentru asta m-am bătut? Pentru pictura asta luminoasă, pentru petele acestea, pentru reflexele acestea, pentru această descompunere a luminii? Dumnezeule! Nu eram oare în toate minţile? Dar pictura asta e foarte urîtă, mi-e scîrbă de ea! Ah, zădărnicie a discuţiilor, inutilitate a

Ambroise Vollard se arată foarte mulţumit de rezultatele obţinute cu expoziţia din iarna asta. Ar trebui, dacă nu cumva se înşeală, să cîştige bătălia dată pentru pictorul din Aix, ca şi pentru altă «descoperire» a lui, de la care aşteaptă mult. Spaniolul Iturino[67]. Dar are nevoie de marfă. Vollard, care se află în strînse legături cu fiul lui Cézanne, foarte priceput în afaceri, cum şi-a dat seama numaidecît, se gîndeşte să plece la Aix.

După cît i s-a spus, Cézanne îşi dăruieşte pînzele oricui, le leapădă cam peste tot – Renoir însuşi nu descoperise o acuarelă a *Femeilor la scăldat* pe dealurile de la Estaque? – într-un cuvînt, Vollard crede că la Aix nu va avea decît «să se aplece pentru a aduna de jos tablouri de Cézanne» cu care să-şi umple prăvălia. Porneşte deci într-acolo. Cu cîteva zile în urmă, soţia şi fiul pictorului i-au luat-o înainte, plecînd în Provenţa. Vollard petrece de minune în

---

formulelor şi curentelor! Am părăsit cele două Saloane din acest an, întrebîndu-mă cu spaimă dacă nu cumva lupta mea de demult nu a fost o treabă urîtă. Nu, mi-am făcut datoria, am luptat pentru cauza cea bună. Aveam douăzeci şi şase de ani, eram de partea celor tineri, a celor cutezători. Ceea ce am apărat, aş apăra şi astăzi, căci era îndrăzneala de moment, drapelul care trebuia înfipt pe pămînturi vrăjmaşe. Noi aveam dreptate numai fiindcă de partea noastră era entuziasmul şi credinţa. Oricît de mărunt ar fi adevărul pe care l-am adus, el e acum recunoscut. Şi, dacă azi calea deschisă a devenit banală, e pentru că noi am lărgit-o ca să poată trece arta unei epoci.» Curios acest articol, cam în doi peri, în care Zola se bucură şi totodată se întristează. În treacăt, pomenea de Cézanne, de «acest mare pictor avortat… ale cărui părţi geniale, scria el, unii abia acum ajung să le descopere.» Aşa cum a spus-o cu tîlc Gustave Geffroy, articolul acesta era «un fel de trîmbiţă cîntînd victoria în ritm de marş funebru» (n. a.).

67 Ai căuta zadarnic numele acestui Iturino în amintirile lui Vollard. El nu pomeneşte, şi-i firesc, decît de izbînzile sale (n. a.).

timpul scurtei sale şederi la Aix. Întîlnirea cu pictorul îl amuză grozav. Intrînd în atelierul de la Jas de Bouffan, vede – aşadar nu era o născocire! — pînzele străpunse cu cuţitul de paletă. În faţa atelierului, se leagănă pe o creangă de cireş o natură moartă, căreia pictorul, într-o clipă de descurajare, îi făcuse vînt pe fereastră. Cézanne, foarte prietenos şi încîntat de a primi pe negustorul de tablouri care-i preţuieşte opera, apare în ochii lui Vollard întocmai cum şi-l închipuise. E într-adevăr făptura stranie cu izbucniri neaşteptate, aşa cum îi fusese înfăţişat. Vollard face mare haz de expresiile favorite ale pictorului, ca «Scuzaţi-mă puţintel», sau «E îngrozitoare viaţa!», sau «Nimeni n-o să pună şaua pe mine», ca şi de uluitoarea lui umilinţă: «Pricepe şi dumneata, domnule Vollard, îi explică Cézanne, am o mică senzaţie, dar nu reuşesc s-o exprim; sînt ca unul ce ar vrea un ban de aur de care nu se poate folosi».

Vollard, mai e vorbă, fusese prevenit cum se cuvine că pictorul e foarte irascibil. De aceea, avînd grijă ca nu cumva să-l zgîndărească cu vreo vorbă nelalocul ei, negustorul îşi măsoară prudent spusele: spre a nu-i stîrni vreo izbucnire de mînie, se sileşte să nu exprime decît părerile cele mai banale. Cu toate acestea, nu evită izbucnirea temută. La un prînz, venind întîmplător vorba de Gustave Moreau, Vollard aminteşte, fără gînd rău, că se spune despre acest artist c-ar fi «un excelent profesor».

Nenorocire! Cézanne era tocmai cu paharul la gură. «Profesorii, strigă el, întărîtat la culme, punînd paharul pe masă cu atîta violenţă încît îl sparge, profesorii sînt toţi nişte secături, nişte scopiţi, nişte ticăloşi care nu-s buni de nimic!». Vollard nici nu mai suflă. În faţa vinului care se împrăştie pe masă şi a mutrei încremenite a lui Vollard,

Cézanne se miră el însuşi de boroboaţa făcută. Îl apucă un rîs nervos: «Vezi dumneata, domnule Vollard, chestia cea mare e să ieşi din şcoală şi din toate şcolile». În orice caz, e limpede că vizita negustorului îl înviorează pe Cézanne. Plimbîndu-se cu Vollard şi cu fiul său prin parcul conacului, zăreşte pînza care vîntură de creanga cireşului. «Fiule, ar trebui să dai jos *Merele* de acolo. Voi încerca să termin tabloul ăsta.» Împotriva aşteptărilor sale, Vollard nu găseşte la Aix, atît de uşor cum îşi închipuise, lucrări de ale pictorului. Oamenii se uită chiondorîş la el. Individul ăsta e un păcălici sau un zurliu? Deoarece, în afară de Gasquet şi de prietenii săi, nu există în oraş nimeni care să ia în serios străduinţele lui Cézanne, cine naiba ar putea să-l judece altfel pe Vollard? Mulţi dintre cei care au pînze de Cézanne, nu vor în ruptul capului să i le cedeze – ba nici chiar să i le arate. O oarecare contesă care şi-a pus Cézannii ei în pod, respinge cu hotărîre propunerile lui Vollard de a i le cumpăra: «V-am mai spus doar că asta nu-i pictură! — Dar pînzele astea fac parale, pledează Vollard, şi dacă şoarecii… — Ei bine, şoarecii n-au decît să-mi roadă Cézannii, tot nu-i dau!»

Prezenţa negustorului de tablouri e repede cunoscută în oraş, toţi pictorii profesionişti sau nu sînt în fierbere. Nu zău, acest Vollard ar vrea să cumpere pictură! Ei bine, ia să-i arătăm noi pictură, de cea mai bună nu de aia pe care o mîzgăleşte zurliul ăla de Cézanne! Vollard încearcă cum poate să le mai taie din curaj celor care îl îmbie cu tablourile lor. «Sînt prea bine făcute, le spune el, pentru a putea găsi amatori la Paris, unde preferinţele nu se îndreaptă spre pictura cea bună.» Naivii nu se dau bătuţi. «Le-ar fi foarte uşor să picteze *totul de-a-ndoaselea*» argumentează ei, dar atunci ar trebui să lucreze «după

comenzi, căci, dacă moda se schimbă la Paris, ce vor face cu tablourile la Aix unde lumea vrea *pictură bine făcută?*» Unuia dintre pictorii aceştia, care primise mai de mult de la Cézanne două sau trei pînze, Vollard îi cere favoarea de a le vedea. «Cézanne mi-e prieten, răspunde celălalt. Or, vezi dumneata, eu nu sufăr să-şi bată joc cineva de prietenii mei. Atunci, pentru ca nimeni să nu-şi rîdă de tablourile lui în faţa mea, şi cum ar fi fost păcat să se piardă bunătate de pînză, am pictat eu pe deasupra.» Nu toate demersurile lui Vollard se irosesc de pomană. Într-o zi se prezintă în faţa negustorului un individ cu mutra unui om hotărît. «Am şi eu un Cézanne, îi spune de-a dreptul, şi deoarece parizienii vor aşa ceva, şi unii fac afaceri cu de-al de-astea, vreau să fac şi eu una!» Desfăcînd un pachet, îi arată un Cézanne: «O sută cincizeci de franci, nici un gologan mai puţin!» anunţă el pe un ton categoric. Vollard se grăbeşte să încheie tîrgul. Încîntat de afacerea făcută, omul îi spune lui Vollard: «Veniţi cu mine!». Îl poartă pe nişte străzi, apoi pătrunde într-o casă. Pe palier, Vollard dă cu ochii de cîţiva Cézanni, zvîrliţi acolo în mijlocul unui talmeş-balmeş de vechituri, un ţucal spart, nişte pantofi rupţi, o colivie, nişte clistire ruginite…

Însoţitorul lui Vollard parlamentează cu o pereche. Negustorul are impresia că tratativele nu merg uşor. Gazdele îl măsoară cu priviri bănuitoare. În cele din urmă, se hotărăsc: pentru lotul de tablouri care mucezesc pe palier, vor o mie de franci. Fără să mai stea la tocmeală, Vollard le întinde o bancnotă. Hîrtia e luată în mînă, cercetată pe amîndouă feţele. E în regulă; dar vor merge mai întîi la bancă să verifice autenticitatea bancnotei. O dată făcută această operaţie, Vollard poate să-şi ia tablourile. Abia trecuse însă pragul casei şi se aude

chemat din urmă. Ce mai e? «Ei, artistule, i se strigă de la o fereastră, ai uitat unul!» Şi i se mai aruncă un peisaj de Cézanne.

În ciuda veştilor bune pe care Vollard se grăbeşte să i le aducă, Cézanne se simte curînd copleşit iar de amărăciune. Prea a fost lovit în viaţa lui ca să se bucure de cîteva dovezi de interes. De altminteri, în toţi anii aceştia se ţinuse aşa de departe de lumea artistică pariziană, că nici nu-i mai dă cu adevărat vreo importanţă, această lume pierzîndu-se pentru dînsul într-un fel de pîclă. În fond, pictorul a devenit mai sensibil la opinia vecinilor săi decît la aceea a criticilor şi amatorilor din capitală. Ros de diabet, se hotărăşte în iunie, împins deopotrivă de nerăbdarea de a sta locului, de nevoia de mişcare, ca şi de dorinţa de a se îngriji, să plece la Vichy pentru a face o cură. După ce-şi termină cura, se întoarce la Aix, dar nu se opreşte acolo. Pleacă aproape numaidecît; de data asta, spre regiunea Annecy. De la Talloires unde s-a instalat pe malul lacului, îi scrie lui Solari: «Cînd eram la Aix mi se părea că mă voi simţi mai bine în altă parte; acum, cînd sînt aici, regret Aix-ul. Viaţa începe să fie pentru mine de o monotonie mormîntală.» După ce lucrase aproape două luni la Talloires – a pictat acolo o vedere a lacului care, în seninătatea lui tăcută şi în elocvenţa-i sobră, e unul dintre tablourile sale cele mai «realizate» – pe la sfîrşitul lunii august, Cézanne pleacă la Paris. Spumegă de necaz că nu găseşte un atelier potrivit. Casa în care locuieşte la Batignolles, pe rue des Dames, nu-i prea place. În ultimele zile ale lui decembrie se mută într-un nou apartament, pe strada Saint-Lazare, la numărul 73. Dar n-apucă să se aşeze aici, cînd o gripă afurisită îl trînteşte la pat pentru

trei sau patru săptămîni.

Primăvara anului 1897 îi aduce totuşi o bucurie: la muzeul Luxembourg se inaugurează sala rezervată pînzelor provenite din moştenirea Caillebotte. Bucurie întunecată de oarecare amărăciune, căci, din nou, ocările curg cu nemiluita pe capul pictorilor reprezentaţi în colecţia dăruită statului – această «adunătură de porcării a cărei expunere într-un muzeu naţional necinsteşte în ochii tuturor arta franceză».[68]

Optsprezece membri ai Institutului pornesc la luptă sub conducerea lui Gérome, adresînd o scrisoare de protest ministrului Instrucţiunii publice, ba se produce şi o interpelare la Senat. Nu-i nimic, Cézanne are mulţumirea de a vedea că două din lucrările sale vor figura de acum înainte în muzeu. «Oricum, spune el, pînzele mele sînt acum date la înrămat.»[69]

---

68 Părerea unui pictor oficial (anonim) citat de Thiébault-Sisson într-un articol din ziarul *Le Temps,* 9 martie 1897 (n. a.).

69 Reacţiile lui Gérome şi ale amicilor săi au fost privite destul de felurit. Thiébault-Sisson, în articolul citat mai sus, scria: «Fie că ea (Academia) vrea sau nu, arta impresionistă e o artă care a avut raţiunea ei de a fi şi care a produs, orice s-ar spune, capodopere. Dacă poţi face rezerve asupra cutărei sau cutărei pînze, a cutărui sau cutărui pictor, oportunitatea încercării impresioniste nu poate fi însă pusă la îndoială. Ba se poate spune că a fost chiar o binefacere mai mult pentru cei care nu i-au adoptat formulele, decît pentru adepţii ei. Cîţi artişti cărora încercarea impresionistă le-a curăţat paleta, le-a luminat culoarea, le-a ascuţit viziunea sau le-a făcut-o mai subtilă! Artă de tranziţie, poate; artă neglijabilă, nicidecum, iar statul, ca atare, era dator, o dată ce această artă există, s-o prezinte cu aceleaşi drepturi ca şi arta oficială ocrotită de Academie. Demersul (celor optsprezece membri ai Institutului) va fi deci zadarnic. El îi va amuza pe indiferenţi, va stîrni surîsul liniştit al scepticilor, iar răuvoitorii nu vor lipsi să observe că acest protest ar putea să pornească, nu de la nişte

Existenţa pariziană nu întîrzie totuşi să-l obosească pe Cézanne. În luna mai, merge să-şi caute un refugiu în pădurea de la Fontainebleau, face un popas la Marlotte, apoi se întoarce iar la Mennecy; către sfîrşitul lunii însă e iarăşi la Aix. «Am ajuns la capătul puterilor, îi scrie de curînd lui Gasquet. Ar fi trebuit să am mai multă minte şi să pricep că la vîrsta mea iluziile nu mai sînt nicidecum permise şi că ele mă vor duce mereu la pierzanie. Nu vreau să spun că-ţi invidiez tinereţea, asta nu, dar mi-aş dori vlaga şi vitalitatea dumitale inepuizabilă.» Cu ce bucurie i-a regăsit Cézanne pe soţii Gasquet! Îi place să meargă la dînşii. Casa lor din rue des Arts-et-Métiers e pentru el un refugiu liniştit. În oraş, oriunde aiurea, e privit ca un maniac. De cînd cu expoziţia sa de la Vollard, e ţinta bîrfelor şi invidiilor. Nu i se iartă succesul parizian, atunci cînd stau degeaba atîţia «buni» pictori din Aix, care au fost totuşi primiţi la Salon şi pictează după toate regulile. Nu i se iartă nici că e fiul tatălui său.

Vechile uri ce s-au strîns de-a lungul anilor împotriva bancherului Louis-Auguste se întorc asupra lui. Cézanne are impresia că e hăituit. Ocoleşte lumea, bătînd străzile pustii, strecurîndu-se pe lîngă ziduri. N-auzise oare într-o zi, la trecerea lui, această vorbă: «La zid cu el! Asemenea pictori trebuie împuşcaţi»?

La soţii Gasquet se simte barem în siguranţă. Acolo îşi

---

artişti al căror ideal a fost jignit, ci de la nişte comercianţi pe care progresul firmei rivale îi scoate din sărite. Ştiu că răuvoitorii nu vor avea dreptate, vorbind astfel, dar cei care caută prilej să rîdă vor fi de partea lor, iar protestatarii nu se vor alege cu nimic». În ceea ce-l priveşte, Martial Caillebotte nu socotea definitivă învoiala din 1895. Trăgea nădejde că, cu timpul, statul îşi va revizui hotărîrea şi va accepta pînzele pe care le refuzase. Vreme de doisprezece ani, pînă în 1908, el a încercat să înfrîngă duşmănia oficială. N-a reuşit. (n. a.).

află liniştea. Admiraţia lor înflăcărată îl face să mai prindă inimă. Prietenii lui Gasquet îl ascultă cu o atenţie respectuoasă. «Sînt un om simplu. Nu trebuie să-mi faceţi complimente şi să mă minţiţi din politeţă.» Cézanne e luat în rîs de atîta vreme încît îi vine greu acuma să creadă că vorbele bune nu sînt nişte linguşiri care ascund – mai ştii? – vreo «şmecherie interesată».[70] Dar sînt sinceri aceşti tineri scriitori, aceşti tineri poeţi, Jean Royere, Xavier de Magallon, Edmond Jaloux, José d'Arbaud. «Spun ce gîndesc; atîta pagubă dacă o spun rău.»

Mişcat, Cézanne clatină din cap şi începe să plîngă. După o clipă, rîde în hohote. Sau, cu o voce «înceată, punînd în fiecare cuvînt parcă o grijă deosebită, ceva mîngîietor» rosteşte vreo observaţie în legătură cu arta lui. «Uitaţi-vă cum îndrăgeşte lumina zarzărele, cum le cuprinde în întregime, cum pătrunde în carnea lor, cum le luminează din toate părţile! Dar e zgîrcită cu piersicile, nu le luminează decît pe jumătate.» Pictura îl absoarbe cu totul. Cîteodată, ştiind cîtă dragoste are Marie Gasquet pentru muzică, îi cere, recunoscător, să se aşeze la pian şi să-i cînte din Weber, ceva din *Qberon* sau *Freischütz.* De cele mai multe ori însă, după cîteva clipe începe să moţăie. Atunci, plătindu-i cu aceeaşi politeţe afectuoasă, Marie Gasquet dă un *fortissimo* ultimelor măsuri pentru ca să se trezească la timp şi să nu fie silit să recunoască, stînjenit, că dormea. Cézanne se întoarce numaidecît la singura sa preocupare. Vobeşte, se aprinde: – «Vedeţi dumneavoastră, un artist trebuie să-şi facă opera aşa cum un migdal îşi face florile, aşa cum un melc îşi lasă balele...» apoi, pe neaşteptate, cade într-o visare, urmăreşte pe pumnul său «trecerile de la lumină la umbră...» În casa soţilor

70 Edmond Jaloux: *Les Saisons littéraires* (n. a.).

Gasquet, Cézanne începe iar să trăiască. Priveşte – cu sfială – spre viitor. «Am venit pesemne prea devreme, spune în şoaptă. Eram mai curînd pictorul generaţiei voastre decît al generaţiei mele.» Rosteşte cuvintele acestea fără să se umfle în pene. Cu simplitate. Ca un ţăran ale cărui recolte anterioare au fost sub aşteptări şi care speră că noul an va fi mai milostiv. Propria sa tinereţe s-a dus, şi duse sînt prieteniile legate de ea, o, Zola! Dar iată o nouă primăvară… De mai mulţi ani, Cézanne se îndîrjeşte să «realizeze» o pînză mare cu *Femei la scăldat*, din care ar vrea să facă opera sa de căpetenie. «Va fi tabloul meu, spune el. Ca în *Triumful Florei*[71] aş vrea să îmbin curbele femeilor cu spinările colinelor. Dar centrul? Nu pot găsi centrul… Spuneţi şi voi în jurul cărui lucru, să le grupez pe toate? Ah, arabescul din Poussin. Ăsta îşi cunoştea meseria!» Se întoarce mereu la proiectul acesta, face tot mai multe schiţe. Opera visată nu se poate face fără uriaşe greutăţi, căci pictează fără modele. Pentru a-şi fixa femeile la scăldat, se ajută doar de nişte schiţe desenate în tinereţe la Academia Suisse. Azi ar îndrăzni şi mai puţin ca altădată să ceară unei femei să-i pozeze. Căutînd să-şi scuze timiditatea, spune că a trecut de vîrsta cînd putea «dezgoli o femeie pentru a o picta.» Mai bombăne că «femeile sînt viţeluşe, nişte fiinţe calculate», că ele ar încerca îndată să «pună şaua pe el». Şi ce scandal ar stîrni în Aix dacă s-ar încumeta să se închidă în atelier cu un model! Fireşte, adeseori Cézanne nu mai ştie cum să iasă din încurcătură pentru a-şi putea continua pînza. «Ascultă, dumneata, care vezi femei, îi suflă într-o zi lui josé d’Arbaud, adu-mi nişte fotografii…»

Auzind această cerere pe care Cézanne nu găseşte

71 Tablou de Poussin (n. a.).

necesar s-o explice mai amănunţit, d'Arbaud rămîne cu gura căscată. Sînt multe alte lucruri care-i surprind pe tinerii prieteni ai pictorului, şi-i copleşesc totodată de admiraţie şi de uimire. Din ce exigenţe crîncene s-au născut pînzele acestea, dintre care unele sînt în ochii lor adevărate giuvaeruri!

În faţa unui peisaj, cu penelul încremenit între degete, cu toată fiinţa încordată, fără să-şi desprindă ochii de pe motivul său, Cézanne cugetă, cumpăneşte, măsoară uneori cîte un sfert de oră înainte de a se hotărî să pună o tuşă. «Ochii îmi sînt aşa de lipiţi de punctul pe care-l privesc, îi mărturiseşte lui Gasquet, că mi se pare că vor începe să sîngereze… Ia spune, nu-s cumva niţel smintit? Ştii, uneori mă întreb şi eu asta.» Într-o după amiază, Gasquet şi Xavier de Magallon se duc să-l vadă pe dealurile din Tholonet. Cînd ajung în apropierea carierei Bibémus, îl zăresc pe Cézanne tropăind şi plîngînd cu pumnii strînşi, în faţa unei pînze pe care tocmai o rupsese. Mistralul suflă, ducînd într-un vîrtej pînza sfîşiată. Gasquet şi Magallon aleargă s-o strîngă de jos. «Lăsaţi-o, lăsaţi-o acolo, le strigă Cézanne… De data asta eram cît pe ce să realizez ceva… începuse să meargă treaba… Dar se vede că nu mi-e dat să reuşesc. Nu… Lăsaţi-o.» Şi, răscolit deodată de o mînie năpraznică, Cézanne se năpusteşte asupra pînzei şi o calcă în picioare, furios. Apoi, după ce a făcut-o praf, cade istovit, plîngînd cu hohote; le arată pumnul celor doi tineri: «Hai plecaţi de aici, le răcneşte printre lacrimi, plecaţi odată!…»

25 octombrie. Mama lui Cézanne odihneşte pe patul ei de moarte.

De multă vreme, bătrîna femeie – avea optzeci şi trei de

ani – se topea văzînd cu ochii. Devenise aproape infirmă şi nu mai era în toate minţile. Sfîrşitul aşteptat nu mai putea să întîrzie. Cézanne a încercat cît a putut să-i îndulcească ultimele zile. Biata mamă care avea atîta încredere în el, care-l iubea aşa de mult! O ducea la plimbare într-o trăsură luată cu ora, îi povestea «o mulţime de glume drăgălaşe». Cézanne îşi simte inima sfîşiată. Poate că n-a suferit niciodată ca în ziua asta; o bună parte din viaţa lui se duce o dată cu maică-sa. Şi ea mai mult ca oricine pe lume, şi ea îi fusese un «reazem moral».

Cézanne îşi priveşte mama care zace pe pat plăpîndă, «slăbuţă ca un copil». Ar vrea să păstreze din această ultimă imagine o amintire, un desen. Se duce să-şi ia creioanele… Dar se opreşte. Nu! Nu! El nu e în stare să facă asta. E nevoie de un pictor «bun», un artist preţuit – nu un ratat ca dînsul: Cézanne aleargă să-i ceară lui Villevieille s-o deseneze pe moartă.

III. BĂTRÎNA CU MĂTĂNII

Un tablou?… Pînză şi vopsea de patruzeci de gologani, sau geniu de o sută de mii de franci.

BALZAC

Afacerea Dreyfus zguduie Franţa. Pasiuni de-o nemaipomenită violenţă se dezlănţuie, despărţind ţara în două tabere duşmane, rupînd prieteniile cele mai trainice, învrăjbind pînă şi familiile. Dreyfusarzi şi antidreyfusarzi se înfruntă cu o furie fără seamăn. Mîniile nu mai cunosc nici o margine, dînd naştere celor mai ticăloase minciuni,

celor mai josnice mîrşăvii, dar şi unor nobile, unor curajoase atitudini. Zola – pe care adversarii săi nu-l mai numesc decît «Zola-Ruşinea» – se aruncase în această bătălie pentru a lua apărarea lui Dreyfus. Pe la începutul anului 1898, la 13 ianuarie, a publicat în *L'Aurore* o scrisoare deschisă către preşedintele Republicii, scrisoare căreia Clemenceau i-a pus titlul categoric: *Acuz.*

Aşa cum nu s-a interesat de războiul din 1870, Cézanne nu se sinchiseşte nici de afacerea Dreyfus. Sub influenţa mediului său care, burghez şi conservator, se afirmă cu îndîrjire antidreyfusard, el se mulţumeşte, cînd oamenii îi vorbesc de Zola, să spună rîzînd că «i s-a jucat o festă». Cîteodată taie din ziare caricaturi de ale antidreyfusardului Forain: «Ia te uită, exclamă el, cum e desenat!» La atît se reduc reacţiile pe care i le stîrneşte «Afacerea».

Pictura în ulei
E foarte dificilă,
Dar e mai frumoasă
Decît cea cu apă…

În faţa şevaletului, cînd treaba merge cum se cuvine, Cézanne fredonează această strofă, întreruptă mereu de un potop de înjurături. «E aşa de plăcut şi aşa de îngrozitor să te instalezi în faţa unei pînze albe», îi spune lui Gasquet.

La începutul anului, alt deces îl mîhneşte mult pe Cézanne: în ziua de 8 ianuarie, moare Emperaire. Avea aproape şaptezeci de ani. În toată viaţa, norocul nu i-a surîs nici măcar o dată; o ducea ca vai de lume, veşnic flămînd, în cocioaba lui sărăcăcioasă; dar visa gloria,

frumuseţea – şi se silea să facă mereu exerciţii la trapez, cu speranţa smintită că va sfîrşi prin a mai creşte. Două sau trei tablouri ale lui Emperaire spînzură pe pereţii unui birt păcătos din pasajul Augard. Cézanne se duce din cînd în cînd pe acolo şi se aşază la o masă numai pentru a le privi.

Pictura, soţii Gasquet, Solari, soră-sa Marie, iată la ce se rezumă de acum încolo toată viaţa lui la Aix. Pierderea mamei sale i-a lăsat un groaznic sentiment de vid. Din ziua înmormîntării, n-a mai îndrăznit să se întoarcă la Jas de Bouffan, această moşie întinsă care-i aminteşte mereu de o absenţă iremediabilă. Totuşi, n-ar vrea cu nici un chip ca Jas să fie vîndut, aşa cum ar dori Marie şi soţii Conil, pentru a-şi lua partea lor de moştenire. Cézanne se împotriveşte. Dar cum ar putea să se apere? N-a ştiut niciodată să se apere. Şi ştie că, pînă la urmă, îi vor smulge tot ce vor. Ah! ce s-ar fi făcut de n-ar fi fost pictura!

Îi spune lui Gasquet, arătîndu-i o natură moartă la care tocmai lucrează: «S-ar crede că o zaharniţă nu are o fizionomie, un suflet. Dar ea e alta în fiecare zi. Pe una ca asta trebuie să ştii cum s-o iei, cum s-o ademeneşti… Paharele şi farfuriile stau de vorbă între ele. Nu mai isprăvesc cu secretele…»

Cézanne ascultă ce-i spun lucrurile.

Cînd trece pe străzi, copii strigă în urma lui: *«Vai pinta de gabi!».* (Du-te şi pictează colivii!)

În toamnă, Cézanne se întoarce la Paris, unde Vollard a organizat de curînd (în mai şi iunie) o nouă expoziţie a lucrărilor lui. Trage la ai săi, în vila Artelor, pe strada Hégésippe-Moreau, numărul 15, o stradă întortocheată şi tăcută în coasta colinei Montmartre. Vila Artelor ţi se înfăţişează cu o poartă de fier forjat. E un colţ liniştit şi are

un farmec foarte provincial. Fiul său e de acum înainte dragostea cea mare a lui Cézanne. În copilul acesta atît de deosebit de el, atît de străin de propriile sale gînduri, admiră tot ce-i lipseşte lui: uşurinţa cu care se descurcă în lume, realismul temeinic, aptitudinea de a face faţă tuturor împrejurărilor. «Micuţul („micuţul” are douăzeci şi şase de ani) e mai tare ca mine, spune Cézanne; eu n-am de loc simţ practic.» Îl socoate «un indiferent»; dar, adaugă el, «îmi va sta într-ajutor, ca să pot învinge greutatea ce o am de a înţelege treburile vieţii.» Văzînd că operele tatălui său încep să aibă căutare, se străduieşte, împreună cu Vollard, să le găsească cumpărători. Încîntat, Cézanne îi dă zece la sută comision asupra vînzărilor. Datorită fiului său şi lui Vollard, poate că va ajunge într-o zi să scoată şase mii de franci pe an din pictură. E drept că fiul său îi tot repetă că ar trebui să picteze mai mult nuduri de femei; acestea, îl asigură el, sînt «mai pe gustul clienţilor». Cît despre Vollard, el se arată faţă de Cézanne plin de atenţii neobosite. Nu-şi plăteşte prea grozav pictorul dar, în schimb, nimic din ceea ce produce Cézanne nu i se pare de dispreţuit. Cele mai neînsemnate schiţe, pînzele rupte, pe toate i le umflă cu o rîvnă egală. Această pasiune credincioasă pentru opera sa îl amuză pe Cézanne, mîndria lui rănită îşi află în ea o alinare. Sînt însă şi clipe cînd devotamentul lui Vollard nu-i face nici o plăcere, ba dimpotrivă: «Ce înseamnă toate astea?», mormăie supărat. Devine bănuitor, se întunecă la faţă. «Ăştia pun la cale o lovitură, îşi zice, vreo ticăloşie de-a lor.» Atunci, îşi goleşte atelierul, aruncă în foc schiţele, pînzele pe care nu mai speră să le termine vreodată sau care nu i se par îndeajuns de «realizate». Aşa, vor rămîne mai puţine pentru a fi negustorite.

În asemenea clipe, chiar şi cele mai vădite dovezi de interes nu reuşesc să-l scoată din melancolia lui. Faptul că Galeria naţională de la Berlin cumpără două dintre pînzele sale, nu-i smulge decît această reflexie dezamăgită: «O să vedeţi, nu mă vor primi la Salon din cauza asta!». Venit prea tîrziu, succesul său e şi prea deosebit de al celorlalţi, prea depărtat de ceea ce şi-ar fi dorit Cézanne pentru a se putea bucura de el, în sfîrşit, pentru a-l recunoaşte. Dacă juriul i-ar fi acordat vreo medalie, sau chiar dacă guvernul s-ar gîndi astăzi să-i dea Legiunea de onoare, ar fi mai sigur de el însuşi şi de valoarea operelor sale. N-ar mai fi, în oraşul său natal, un obiect de batjocură şi de scandal. «Dumitale îţi place Cézanne, zicea acolo careva, în auzul tuturor. Nu pot să-l sufăr. O spun hotărît în faţa posterităţii.» Iar Henri-Modeste Pontier, noul conservator şi director al şcolii de desen – i-a urmat în 1892 lui Honoré Gibert – a jurat sus şi tare că, atîta cît va trăi el, nici o pînză de Cézanne nu va veni să pîngărească muzeul din Aix, stînd alături de opera sculptată, mîndria acestui muzeu, care a făcut propria sa faimă: un *Ixion, rege al Lapiţilor, pus la cazne grele pentru că o iubise pe Junon,* piesă remarcată la Salonul din 1877.

E oare cu putinţă, se întreabă neliniştit Cézanne, ca între el şi organismele oficiale, Institutul, profesorii Şcoalei de belle-arte, toată această ierarhie de oameni aplaudaţi, copleşiţi de comenzi, portretişti ai celor mai înalte personaje, e oare cu putinţă ca posteritatea să-l aleagă pe el, un biet moşneag batjocorit? N-o fi în prada vreunui vis absurd? Nu se va trezi oare deodată? Nu cumva încearcă unii, în chip monstruos, să-l tragă pe sfoară? Dar îndată ce pune iar mîna pe penel, Cézanne uită de temerile sale. «Să lucrăm»: e una din vorbele sale favorite. Va lucra pînă la

sfîrşit, fără răgaz, pentru a încerca, fie ce-o fi, să «realizeze». «Mi-am jurat să mor mai bine pictînd, decît să mă cufund în ramolismentul înjositor ce-i ameninţă pe bătrînii care se lasă stăpîniţi de patimile îndobitocitoare ale simţurilor… Dumnezeu o să ţină seama de asta.»

Cum Gasquet se află şi el tot atunci la Paris, Cézanne îl ia adeseori cu dînsul să viziteze împreună Luvrul. Îi împărtăşeşte admiraţiile şi repulsiile sale. Rubens, Poussin, Veneţienii, Delacroix, Courbet, iată ce-i place. Pictura lui Ingres va rămîne ceea ce l-a scîrbit mai mult în viaţă. «Uită-te la acest *Izvor*… E pur, e duios, e suav; dar e platonic. E o imagine, izvorul nu se mişcă în aer.» Cimabue, Fra Angelico îl lasă rece. «Ideile astea n-au carne pe ele, exclamă Cézanne… Mie îmi plac muşchii, tonurile vii, sîngele… Uite, ia priveşte niţel asta… *Victoria din Samotrace.* E o idee, e un popor întreg, un moment eroic din viaţa unui popor; stofele sînt lipite de trup, aripile bat, sînii zvîcnesc. N-am nevoie să văd capul ca să-mi închipui privirea, pentru că tot sîngele care clocoteşte, circulă, cîntă în pulpe, în şolduri, în tot trupul, a pătruns năvalnic în creier, a ajuns la inimă. Sîngele e în mişcare, e mişcarea care a cuprins toată femeia, toată statuia, Grecia toată. Cînd capul s-a desprins, marmura a sîngerat… Pe cînd în tablourile alea de colo, poţi să le tai gîtul cu sabia călăului tuturor acestor martiri mărunţi. Un pic de roşeaţă, cîţiva stropi de sînge, şi asta-i tot!… Au şi pornit în zborul lor dumnezeiesc, cu trupurile lor fără sînge… Ce vrei? Nu pictăm suflete. Pictăm nişte trupuri; iar cînd trupurile sînt bine pictate, – drace! — sufletul, dacă or fi avînd unul, sufletul se străvede şi străluceşte.»

Vollard ţine mult să aibă un portret al său executat de

Cézanne. Pictorul, care întîlneşte cam rar modele dispuse să se supună exigenţelor sale, acceptă cu entuziasm. Cînd vine pentru prima şedinţă în locuinţa de pe strada Hégésippe-Moreau, nu mică e mirarea negustorului văzînd în mijlocul atelierului un fel de estradă pe care pictorul o pregătise anume pentru dînsul; un scaun aşezat pe o ladă, aşezată ea însăşi pe «patru proptele firave». Părîndu-i-se că Vollard e oarecum îngrijorat, Cézanne îl linişteşte: «Nu există nici cea mai mică primejdie de a cădea, domnule Vollard, dacă vă păstraţi numai echilibrul. De altminteri, cînd pozezi nu trebuie să te mişti.» Şi şedinţa începe. Vollard nu ştia că Cézanne priveşte oamenii «ca pe nişte mere» de îndată ce devin modelele sale. De data asta, negustorul nu are nicidecum nevoie să facă pe adormitul. Silit să stea ţeapăn, nu întîrzie să adoarmă de-a binelea. Şi iată-l că se rostogoleşte cu scaun, cu ladă şi cu proptele cu tot. «Nenorocitule! sare Cézanne, strici poza!» Vollard pricepe că nu-i de joacă; pe viitor va avea grijă să se ţină treaz cu cafea neagră.

Şedinţele au loc în fiecare dimineaţă, de la ora opt pînă la unsprezece şi jumătate. După amiază, Cézanne se duce la muzeul Luvru sau la cel de la palatul Trocadéro, pentru a desena acolo după tablourile maeştrilor. Se culcă foarte devreme, dar se scoală noaptea ca să cerceteze cerul. E grija lui statornică: va avea parte a doua zi dimineaţa de o vreme nu prea mohorîtă? Pentru ca şedinţele de poză să fie bune are nevoie de această vreme nu prea mohorîtă.

La drept vorbind, mai sînt necesare multe alte condiţii pentru o şedinţă bună. Vollard se amuză grozav făcîndu-le pomelnicul. E nevoie ca Cézanne să fie mulţumit de studiile sale din ajun la muzeu. E nevoie ca nici un zgomot să nu se audă în vecinătatea atelierului şi, mai ales, nici un

cîine să nu se apuce să latre[72]. E nevoie ca nimic, absolut nimic să nu-l smulgă pe Cézanne din gîndurile lui. «Cînd lucrez, vreau să fiu lăsat în pace» spune pictorul, chipurile, ca să se scuze.

În zilele acestea din 1899, Cézanne se arată a fi totuşi în toane ceva mai bune. Pînzele care i se vînd la licitaţie găsesc cumpărători la preţuri din ce în ce mai ridicate; şi succesele acestea au pare-se o influenţă asupra lui, înăbuşindu-i încetul cu încetul neîncrederea. În aprilie, la imboldul lui Monet, e organizată o licitaţie în folosul copiilor lui Sisley, care murise în sărăcie, pe la începutul anului; un Cézanne e adjudecat la 2.300 de franci. În mai, la licitaţia ce are loc după moartea contelui Armand Doria, tabloul *Zăpada se topeşte în pădurea de la Fontainebleau* atinge – nici nu-ţi vine să crezi – suma de 6.750 de franci. Un freamăt trece prin rîndurile publicului uluit, care începe să strige că e o înşelătorie la mijloc, şi cere numele cumpărătorului. Un bărbat se ridică atunci în sală, bărbos, trupeş, bine înfipt pe picioarele lui: «Cumpărătorul sînt eu, Claude Monet», aruncă el mulţimii furioase.

Pictura în ulei
E foarte dificilă
Dar mult mai frumoasă
Decît cea cu apă…

Cézanne îi dă curînd lui Vollard o dovadă vădită a bunei sale dispoziţii din vremea aceea. Lucrînd la tabloul său *Femei la scăldat,* o dată cu portretul negustorului, îl

72 Într-o zi, însoţit de fiul său, m-am dus să-l văd pe Cézanne, povesteşte Jean Royère… Părea scos din sărite: «Cîinele ăsta latră de un ceas! strigă el, zărindu-ne. A trebuit să las totul baltă!» (n. a.).

anunţă pe acesta că s-a hotărît în sfîrşit să recurgă la un model de meserie. Vollard rămîne cu gura căscată: «Cum, domnule Cézanne, o femeie goală! — O, domnule Vollard, răspunde îndată Cézanne, pentru a-şi mărturisi nevinovăţia, voi lua o hoaşcă bătrînă.» Pictorul nu se foloseşte însă multă vreme de serviciile acestei «gloabe». Nu mai găseşti astăzi modele care ştiu să pozeze! «Şi totuşi, plătesc scump o şedinţă: asta merge pînă la vreo patru franci, cu douăzeci de gologani mai mult ca în 1870.»

Experienţa dovedindu-se dezamăgitoare, Cézanne se întoarce cu şi mai mare rîvnă la portretul lui Vollard. Negustorul, cel puţin, arată o răbdare îngerească. «Începi să ştii să pozezi», îi spune Cézanne, convins că-l dă gata cu acest compliment. Profitînd de răbdarea fără margini a lui Vollard, o pune la grea încercare. «Asta îmi serveşte drept studiu», îi declară el. Necruţîndu-se pe sine, nu ştie ce-i oboseala atîta timp cît pictează, şi nici o clipă nu-i trece prin minte că modelul ar putea să obosească. Cînd bagă de seamă că Vollard se îndoaie nemaiputîndu-se ţine drept, cu o uitătură aspră îl readuce la o înţelegere mai exactă a îndatoririlor sale de model şi, netulburat, continuă să picteze. «Dominique ăsta (e vorba de Ingres) e tare al dracului», mormăie printre dinţi; apoi, după ce aruncă o tuşă pe pînză şi se trage îndărăt ca să vadă mai bine efectul produs, adaugă: «Dar e foarte plicticos.» Fiul său îl readuce uneori pe Cézanne la realitate: «Silindu-l pe Vollard să vină iară şi iară, pînă la urmă îl vei obosi.» Văzînd că pictorul nu înţelege, tînărul Paul stăruie: «Şi dacă-l oboseşti, Vollard o să-ţi pozeze rău.» Atunci, Cézanne recunoaşte: «Ai dreptate, fiule, trebuie să cruţăm

modelul. Tu ai simţul practic al vieţii.»[73]

Mai mult decît la Aix, Vollard evită să zgîndărească în vreun fel irascibilitatea pictorului. Se teme să nu-şi primejduiască portretul. Plăteşte cu atîta răbdare şi atîta eforturi portretul acesta încît ar vrea să-l vadă o dată terminat. Fiindcă fusese de mai multe ori martorul răbufnirilor de mînie ale lui Cézanne, care s-au sfîrşit toate, fără deosebire, prin ruperea în bucăţi a vreunei pînze sau acuarele, devine şi mai prudent pe măsură ce şedinţele se înmulţesc. Vorbeşte cît mai puţin cu putinţă, iar cînd se încumetă să spună ceva, are grijă să nu pomenească un cuvînt despre artă sau literatură.

Pe la începutul lui iulie, murind văduva lui Chocquet, colecţia adunată de soţul ei va fi scoasă la licitaţie. La această vînzare, Cézanne va figura cu treizeci şi două de lucrări. Dar pe el îl interesează mai ales pînzele lui Delacroix, acelea pe care odinioară le privea plîngînd, împreună cu prietenul său Chocquet. Dorea mult să aibă o acuarelă mare, nişte *Flori* din această colecţie. Bucuros că-l poate îndatora pe pictor, Vollard îşi propune să cumpere acuarela şi să i-o ofere, bineînţeles în schimbul unuia dintre tablourile sale. Cum tocmai cercetase testamentul lui Delacroix, îl informează pe Cézanne că e pomenită acolo şi această acuarelă în care florile sînt «parcă puse la întîmplare pe un fond cenuşiu.» Cézanne sare ca ars: «Nenorocitule, îi strigă, cuprins deodată de furie, îndrăzneşti să spui că Delacroix picta la întîmplare!» Tremurînd pentru soarta portretului său, Vollard se

---

73 Acestea fiind exigenţele lui Cezanne, se poate uşor explica numărul mare de poze cu braţul sprijinit de ceva în opera sa de portretist, cum și privirea ca încremenită de oboseală şi năucă a multora dintre modele (n. a.).

grăbeşte să-l potolească pe pictor. «Ce să fac? îi spune Cézanne, îmi place Delacroix.»

Pentru Cézanne, nici o lucrare, oricît de reuşită ar fi, nu e niciodată terminată. După o sută şi cincisprezece şedinţe de poză, lasă neisprăvit tabloul lui Vollard, cu speranţa că într-o zi se va apuca iar de el – atunci cînd va fi făcut «ceva progrese»: «Înţelege-mă, rogu-te, domnule Vollard, conturul îmi scapă.» Cu toate acestea, pare mai curînd satisfăcut de lucrul său. «Nus nemulţumit de felul cum a ieşit partea din faţă a cămăşii», îi precizează el lui Vollard[74].

În timpul verii, Cézanne porneşte iar spre regiunea Pontoise; se aşază la Montgeroult.

La cîţiva kilometri de această localitate, ceva mai spre nord, la Marines, locuieşte un tînăr, Louis Le Bail, prieten al lui Pissarro. Urmînd sfatul acestuia, Le Bail se duce să-l vadă pe Cézanne.

Cézanne se arată măgulit de atenţia tînărului său confrate. Îl primeşte foarte cordial. La drept vorbind, semnele interesului vădit ce i se poartă încep să-i risipească neîncrederea. Devine mai puţin sălbatic, mai prietenos. Firea i se îmblînzeşte. La licitaţia Chocquet, care se ţinuse în zilele de 1, 3 şi 4 iulie la galeria Georges Petit, pînzele sale, deşi numeroase, au atins preţuri mari. Mai multe dintre ele au depăşit 2.000 de franci. S-au dat 4.400 de franci pentru *Lăsata Secului,* 6.200 de franci pentru *Casa Spînzuratului*. În total, cele treizeci şi două de tablouri de Cézanne s-au vîndut cu mai bine de cincizeci de mii de franci.

---

74 Cum să nu citǎm aici vorba lui Valéry: «O lucrare nu-i niciodata *terminată...* ci *abandonată*»? (n. a.).

Negustori şi mari colecţionari şi-au disputat aprig unele lucrări. Îmboldit de Monet, Durand-Ruel a smuls cincisprezece pînze. Numai după o luptă grea, bogatul bancher Isaac de Camondo a putut pune mîna pe *Casa Spînzuratului*.[75] Oricum, nu s-ar bate lumea aşa pe tablourile lui, cugetă Cézanne, dacă ele n-ar avea unele însuşiri. «Poate că am venit prea devreme» îşi repetă pictorul. Destul de des, Cézanne se duce să lucreze în tovărăşia lui Le Bail. Se arată faţă de dînsul vorbăreţ, plin de vioiciune. «Asta îmi face bine, zice, sînt bucuros că-mi pot deschide inima.» Răspunde îndatoritor la întrebările pe care Le Bail i le pune privind opiniile sale despre arta picturii. Speculaţiile teoretice i se par totuşi cam fără rost. «Hai să punem în practică absurdele noastre teorii», declară ironic, pornind cu Le Bail spre motivul ales. Simţindu-se în siguranţă alături de tînărul pictor, Cézanne îşi dă pe faţă ceea ce gîndeşte în taină despre sine însuşi. Cum Le Bail îl întreabă ce opere de pictură îi plac mai mult, el mărturiseşte cu o umilinţă în care străbate şi mîndria, că le-ar prefera tuturor propriile sale lucrări, dacă ar izbuti să realizeze ceea ce caută.

Dar îndoielile şi susceptibilitatea lui Cézanne sînt doar aţipite; ajunge un nimic pentru a le trezi. Într-una din zile, cînd cei doi pictori lucrează împreună, o fată se opreşte, se

---

75 Vollard, care avea tendinţa să exagereze aspectul pitoresc al lucrurilor, povesteşte că bancherul Camondo i-ar fi zis în legătuiă cu *Casa Spînzuratului:* «Ei bine, da, am cumpărat un tablou care nu-i încă acceptat de toată lumea. Dar sînt acoperit: am o scrisoare autografă a lui Claude Monet care-mi dă cuvîntul său de onoare că această pînză e destinată să devină celebră. Dacă treci într-o zi pe la mine, îţi voi arăta scrisoarea. O păstrez într-un săculeţ ţintuit în spatele tabloului, la dispoziţia celor pe care gîndul rău i-ar îndemna să mă certe că am cumpărat *Casa Spînzuratului.*» (n. a.).

uită la pînzele de pe cele două şevalete şi exclamă, arătînd tabloul lui Le Bail, că acesta e mai frumos. Degeaba i-ai fi spus pictorului din Aix că asta e doar părerea unei fete neştiutoare, vorba îl zdruncină pe Cézanne. A doua zi, caută în chip vădit să-şi evite însoţitorul. Au trecut totuşi vremurile cînd un incident de acest fel ar fi avut cele mai supărătoare urmări. Cézanne îi explică lui Le Bail ce anume îl necăjise: «Ar trebui să-ţi fie milă de mine», – şi adăugă, săgetat fără să vrea de o nelinişte ascunsă: «Adevărul iese din gura copiilor».

De altminteri, sălbăticia pictorului, deşi mai potolită, nu-l părăseşte. În cutare altă zi, doi călăreţi se apropie de Cézanne şi încearcă să intre în vorbă cu el. Cézanne mîrîie, continuînd să picteze de zor. Călăreţii se depărtează, lăsîndu-se păgubaşi. Vai! Nu trece mult şi Cézanne află cu uimire de la Le Bail că aceia erau baronul Denys Cochin, un amator de artă foarte priceput – se mîndreşte de altfel că posedă cîteva pînze de Cézanne – şi fiul său[76].

Pictorul se căieşte amar de stîngăcia lui. Gîndul că făcuse o gafă îl sîcîie cîteva zile. «Îngrozitoare e viaţa!» Nemaiştiind cum s-o dreagă, îi scrie lui Le Bail: «Sînt foarte necăjit de încurcătura în care m-am băgat. Cu toate că nu am cinstea de a te fi cunoscut de mult, îndrăznesc a te ruga să-mi vii în ajutor pentru a repara boroboaţa pe care am săvîrşit-o. Ce trebuie să fac? Învaţă-mă, şi-ţi voi fi foarte recunoscător.»

Scrisoare de o stîngăcie mişcătoare, bătîndu-se cap în

---

76 Se pare că fiul baronului Denys Cochin ar fi spus tatălui său**:** «Tăticule, uite-l pe Cézanne. — De unde știi că uncheașul ăsta care pictează e Cézanne?— Dar vezi bine, tăticule, de vreme ce pictează un Cézanne.» Mai mulţi autori pomenesc această istorioară. *Se non è vero...* (Chiar de n-o fi adevărat, se potriveşte) (n. a.).

cap cu aceea pe care Le Bail o primeşte cîteva zile mai tîrziu. De la Montgeroult, Cézanne a plecat la Marines. I-a cerut lui Le Bail să treacă în fiecare zi cam pe la ora trei după prînz spre a-l trezi din somn, bătînd în uşă.

Într-o după amiază, văzînd că Cézanne nu se trezeşte. Le Bail a intrat în odaia lui. Neştiind fără îndoială că pictorul nu sufere nici o atingere, l-o fi scuturat niţel. Mînie grozavă! În furia lui, Cézanne îi scrie lui Le Bail aceste cîteva rînduri brutale:

Domnule,

Felul cam prea slobod cu care-ţi permiţi să intri la mine, nu e pe placul meu. Pe viitor, vei face bine să te anunţi. Fii bun şi dă-i persoanei care va veni la dumneata sticla[77] *şi pînza rămase în atelierul dumitale.*

Primeşte, domnule, distinsele mele salutări.

Cînd se întoarce la Aix, Cézanne află că Jas de Bouffan a fost vîndut.

Pictorul încearcă o durere fără margini. Într-o seară, vine la soţii Gasquet, cu faţa răvăşită. Nu numai că a fost vîndută casa de la Jas, dar toate lucrurile, mobilele pe care le păstra «ca nişte relicve» au fost date pradă focului. Ai lui nici nu l-au anunţat că au de gînd să le nimicească. «N-au îndrăznit să le vîndă. Nişte cuiburi de praf, nişte biete lucruri! Atunci, le-au dat foc. Jilţul acela în care tăticul trăgea un pui de somn după masă… Masa, mereu aceeaşi din tinereţile lui, pe care îşi făcea socotelile… Şi iată că mi-au ars tot ce-mi mai rămăsese de la dînsul…»

Izgonit din locurile de care-l legau atîtea amintiri,

77 E vorba, desigur, de bucata de sticlă pe care Cézanne îşi amesteca culorile (n. a.).

Cézanne s-a gîndit la un moment dat să cumpere moşia de la Castelul Negru, dar proprietarii i-au refuzat propunerile. A luat atunci hotărîrea de a se stabili în oraş, într-o casă cu faţada destul de arătoasă, la numărul 23, pe acea stradă Boulegon, unde odinioară Louis-Auguste îşi instalase banca. Cézanne locuieşte la al doilea etaj. În podul clădirii îşi amenajează un atelier. Soră-sa Marie i-a adus în casă o femeie de vreo patruzeci de ani, serioasă, blîndă, bucătăreasă minunată, doamna Bremond, care va vedea de gospodărie, va avea grijă ca el să-şi ţină regimul, va pune rînduială în modesta lui locuinţă, într-un cuvînt, o va înlocui pe Hortense care lipseşte, în ianuarie viitor, Cézanne va avea şaizeci şi unu de ani. Pentru unii bărbaţi, vîrsta asta înseamnă încă tinereţe. Pentru el, e decrepitudine. Rîvneşte la odihnă. Se va mai întoarce barem la Paris? Uneori, se îndoieşte de asta. Ar vrea, «să fie călugăr ca Angelico[78] ca să poată, după ce-şi va fi orînduit traiul o dată pentru totdeauna… fără alte preocupări, fără griji, să picteze de la răsăritul pînă la apusul soarelui, să cugete în singurătatea chiliei, fără a fi niciodată tulburat în meditaţia sa, nici abătut de la truda sa.» Sculat o dată cu zorile, se duce la biserică să asculte prima liturghie – «liturghia şi duşul, zice el, iată ce mă ţine în picioare», – apoi urcă în atelier unde îşi caută treabă vreme de un ceas, desenînd după nişte statuete de ghips înainte de a se apuca iar de pînzele la care lucrează. Uneori lasă lucrul pentru a citi ceva din Apuleu sau Virgiliu, din Stendhal sau Baudelaire…

După prînz, merge să picteze peisajul început undeva

78 *Giovanni Da Fiesole,* poreclit *Fra Angelico* sau Pictorul îngerilor, călugăr dominican din Toscana, a zugrăvit cu fresce minunate mănăstirea San-Marco din Florenţa (1387–1455) (n. t).

prin împrejurimile Castelului Negru. Fiindcă simte nevoia să-şi cruţe puterile, s-a învoit cu un birjar care, de azi încolo, îl duce în fiecare zi la locul ales pentru lucru. La ora două, caleaşca se opreşte în faţa porţii sale. Îşi vîră în ea uneltele şi vopselele şi, în timp ce trăsura îl hurducă spre Tholonet, Cézanne îi face uneori confidenţe birjarului: «Lumea nu mă înţelege, îi spune el, iar eu nu înţeleg lumea. Iată de ce m-am retras». Alteori, i se întîmplă lui Cézanne să se ridice deodată în birjă şi, transfigurat, să arate cu mîna într-o direcţie: «Ia priveşte la petele alea albăstrii sub pini»… îi strigă omului de pe capră. Pentru a-şi arăta birjarului prietenia, Cézanne i-a dăruit una din pînzele sale. «Ei bine, omul a fost foarte bucuros, mi-a mulţumit mult. Dar mi-a lăsat pînza. A uitat s-o ia cu dînsul» povesteşte el melancolic lui Gasquet.

Preţurile mari obţinute de pînzele sale în licitaţii n-au dezarmat însă pe defăimătorii din Aix ai lui Cézanne. «Oricare din noi ar putea face pictură de asta», declară ei. Existenţa retrasă a pictorului dă frîu liber tuturor născocirilor. Cîte nu scorneşte pe seama sa arţagul, răutatea invidioasă şi prostească! «Ştiţi de unde vine faima asta iritantă a lui Cézanne? De la un tablou expus pe vremuri la Salon. Şi care înfăţişa, ce? Un om într-un balon făcîndu-şi necesităţile în plin cer. Să fim drepţi: excrementul era o bucată de pictură admirabilă, dar nu vedeai decît asta în tabloul lui. Restul nu era nici măcar desenat, o mîzgăleală de copil.»

Vai pinta de gabi! Puşlamale se ţin după Cézanne, dau cu pietre în el. Pictorul o ia la fugă, speriat. Sensibilitatea, imaginaţia lui mai şi îngroaşă vrăjmăşia a cărei victimă este. Întors în atelierul său, cuprins de o mînie turbată, îşi varsă năduful pe o pînză, răzbunîndu-se pentru ocările

suferite din partea oamenilor. Apoi, cu ochii plini de lacrimi, se apucă iar de lucru. «Ce vreţi să vă spun? Mai bine să pictez, dacă asta mi-e ursita.» Prin sora sa Marie, Cézanne a făcut cunoştinţă cu o fostă călugăriţă niţel smintită, care fugise din mănăstirea ei şi acum umblă hai-hui, trăind de azi pe mîine, sfrijită, cu ochii rătăciţi, sinistră. Ca s-o ajute să-şi ducă zilele şi totodată pentru a avea un model, Cézanne i-a cerut să pozeze. Îi face portretul. Bătrîna e acolo, în faţa lui, cocîrjată, ţinîndu-şi capul plecat, cu mîinile strînse pe un şirag de mătănii mari, cu ochii goi, halucinaţi, vicleni…

Armonizînd tonurile de albastru şi roşu aprins, Cézanne pictează tabloul său *Bătrîna cu mătănii,* această tragică icoană a deznădejdii, atît de sfîşietoare şi de adevărată – icoană a propriului său destin.

IV. MOŞNEAGUL DIN STRADA BOULEGON

E noapte. Iată că vorbesc mai tare toate havuzurile. Şi sufletul meu e asemeni unui havuz.

NIETSCHE *(Cîntecul Nopţii)*

Pe la sfîrşitul anului 1899, după multe ezitări, Cézanne a trimis două naturi moarte şi un peisaj pentru a cincisprezecea expoziţie a acelei Societăţi a artiştilor independenţi care, întemeiată în 1884, a ridicat Salonul Refuzaţilor la rangul unei instituţii. Nici un fel de juriu; orice pînză prezentată este în mod automat expusă. În 1900, – e aproape o recunoaştere oficială – Cézanne are surpriza să vadă trei din pînzele sale figurînd în expoziţia

O sută de ani de artă frumoasă deschisă la Paris, în sălile de la Petit Palais, cu prilejul Expoziţiei internaţionale. Această fericită surpriză, Cézanne o datorează bunăvoinţei inteligente şi încăpăţînate a unui om cucerit de multă vreme de arta sa şi de a impresioniştilor, Roger Marx, un inspector al Artelor-frumoase.

Roger Marx n-a cîştigat bătălia împotriva Institutului fără dificultăţi. — «Cum? Iar afurisiţii ăştia de farsori?» protestau membrii juriului. Dar admiterea a fost totuşi votată, spre marea indignare a lui Gérome. La 1 mai, cînd se inaugurează Expoziţia Centenară, Gérome, care-l însoţeşte pe Loubet, preşedintele Republicii, îl face să străbată în pas alergător sala impresioniştilor: «Nu vă opriţi domnule Preşedinte. Aici e ruşinea artei franceze». Cu sau fără voia lui Gérome şi a celor de o seamă cu el, triumful impresioniştilor e acum fapt împlinit, iar cel al lui Cézanne începe să se întrevadă. Importanţa pictorului din Aix e din ce în ce mai recunoscută. În primăvara anului 1901, a expus din nou la Salonul Independenţilor, ca şi la Estetica Liberă din Bruxelles, grupare care a luat locul «celor XX». Pînzele sale se vînd în mod curent cu preţuri între cinci şi şase mii de franci. Una din ele, la o licitaţie recentă, a atins chiar şapte mii de franci. Fapt poate şi mai semnificativ: unul din vizitatorii obişnuiţi ai prăvăliei lui moş Tanguy, Maurice Denis, «profetul icoanelor frumoase»[79] pictase tocmai un *Omagiu lui Cézanne*. În jurul unei naturi moarte a celui care e socotit de acum încolo drept un maestru, Maurice Denis i-a grupat pe Odilon Redon, Sérusier, Bonnard, Vuillard, K.X. Roussel, Ambroise Vollard şi alţi cîţiva, printre care el însuşi,

79 Unul dintre cei cinci membri ai grupului din 1890. Ceilalţi erau: Vuillard, Bonnard, Roussel, Paul Sérusier (n. t).

exprimînd astfel în chip limpede admiraţia şi recunoştinţa ce i-o poartă lui Cézanne, în pragul noului secol, tînăra pictură. Expusă la Salonul Societăţii naţionale de arte-frumoase, apoi la cel al Esteticii Libere, pînza a stîrnit mare vîlvă. Un tînăr scriitor a cumpărat-o: Andre Gide.

În vreme ce numele i se împrăştie prin lume şi opera sa îşi creează mereu noi prietenii, Cézanne îşi duce la Aix traiul obişnuit. Zbuciumul său se potoleşte. Aşadar, nu se înşela: el nu era Frenhofer; era într-adevăr Cézanne: n-a muncit zadarnic. Deşi e tot atît de înfierbîntat şi nu-şi poate stăpîni, azi mai mult ca ieri, răbufnirile mînioase, arată totuşi oarecare seninătate. Asta nu înseamnă că a renunţat cîtuşi de puţin la lupta lui pentru a ajunge la o realizare care să-l satisfacă.

Dimpotrivă, cu cît merge mai departe cu atît lumea îi apare mai plină de viaţă clocotitoare şi cu atît îi vine mai greu să-i exprime minunata, inepuizabila bogăţie. O, poezie a universului! Pînzele sale nu mai sînt acum decît lirism şi fervoare. În privinţa asta, asemenea tuturor marilor artişti, Cézanne cunoaşte la bătrîneţe, o a doua tinereţe; arta lui renaşte cu o vlagă proaspătă. O libertate neînfrînată îi poartă mîna pe pînză. Cu o rîvnă înflăcărată, pictează de mai multe ori muntele *Sainte-Victoire,* apoi *Castelul Negru,* peisaje care scînteiază ca nişte nestemate. Niciodată, legătura sa intimă cu copacii, cu pietrele, cu cerul, cu pămîntul n-a fost mai desăvîrşită. Cu mîinile sale descărnate, Cézanne proslăveşte în culori aprinse frumuseţea lumii şi veşnicia primăverilor ei.

Încredere în sine, speranţă? Da, nu încape îndoială, asemenea sentimente îl hotărăsc în noiembrie pe Cézanne să-şi construiască un atelier vrednic de acest nume. Cumpără în coasta unei coline, dinspre partea de nord a

oraşului, pe şoseaua des Lauves[80], un teren de o jumătate de hectar, plantat cu cireşi, măslini şi migdali, printre care se înalţă o hardughie veche; apoi tocmeşte un arhitect pentru a executa lucrările. Cézanne ştie foarte bine ce vrea; vechea clădire va fi dărîmată şi în locul ei se va ridica o căsuţă cu un etaj. Două odăiţe la parter. Deasupra, atelierul: lung de 7 metri şi jumătate, lat de 6 şi înalt de 5, va fi luminat dintr-o parte printr-un geamlîc imens şi din cealaltă prin două ferestre mari. Nici un fel de podoabe: simplitate şi eficacitate. Din atelier, Cézanne va avea o admirabilă privelişte înspre oraş, cu clopotniţa catedralei Saint-Sauveur ivindu-se printre acoperişurile caselor, iar deasupra dealurilor care închid zarea, lanţul munţilor Etoile şi Piscul Regelui. Acestea o dată hotărîte, Cézanne se apucă iar de lucru. E nevoit acum să admită că generaţiile noi se interesează de el, că *Omagiul* lui Maurice Denis nu era doar un gest platonic. Vin unii să-l vadă, să-l asculte. Gasquet îi prezintă un tînăr din Cevennes, nutrind ambiţii poetice, care-şi face serviciul militar la Aix, Léo Larguier. După cîteva zile, Cézanne primeşte vizita unui alt pifan, şi el în garnizoană la Aix, pictorul marseiez Charles Camoin. E adînc mişcat de entuziasmul lui Camoin în faţa pînzelor sale: «O eră de artă nouă se pregăteşte», îl asigură tînărul pictor.

Cézanne le face o primire frăţească acestor militari, ai căror douăzeci de ani îl înviorează. De cum îi vede, îi socoate «foarte echilibraţi»; vor fi pentru dînsul «un sprijin moral». Adeseori, îi invită la masă, poruncind să se gătească în cinstea lor pui sau raţă cu măsline. Plin de voioşie, îi uimeşte prin cordialitatea sa de bun camarad,

80 Cuvîntul provensal *lauve* înseamnă «piatră netedă». Această şosea este azi l’avenue Paul Cézanne (n. a.).

prin modestia existenţei sale – o masă rotundă din lemn de nuc lustruit, şase scaune, un bufet cu o farfurie de fructe, iată toată mobila sufrageriei; nici o pînză, nici măcar o cadră pe pereţi, – prin sinceritatea cu care ajunge de la primele cuvinte să-şi mărturisească «slăbiciunea» şi dificultăţile sale de a realiza: – «Simt că aş putea merge pînă acolo, dar e un punct pe care nu-l pot depăşi» – prin tinereţea inimii, contrastînd în chip aşa de izbitor cu decrepitudinea sa fizică. În timp ce le toarnă de băut (militarii au băgat de seamă îndată că vinul său «nu e mai bun decît cel de la cantină») le citează, făcînd cu ochiul – memoria nu i-a slăbit de fel – versuri din poeţi latini sau francezi.

Bineînţeles, conversaţia lui se învîrteşte aproape numai în jurul unui subiect: «afurisita asta de pictură». În cuvintele sale, revine mereu amintirea lui Monticelli, a lui moş Tanguy. De altminteri, pictorul nu arată întotdeauna o prea mare dragoste pentru cei pe care i-a cunoscut. Sărindu-i bîzdîcul nu se ştie din ce, îl face pe Renoir «tîrfă», pe Monet «puşlama»; cît despre Degas, «n-are destul talent!» în alte momente nu mai conteneşte cu laudele la adresa lor: «Monet? Cel mai minunat ochi de pictor ce a existat vreodată!»

Afuriseniile rămîn însă mai frecvente. «Ar trebui ucişi o mie de pictori pe an», spune într-o clipă de bună dispoziţie. «Şi cine ar trebui să-i aleagă? întreabă Camoin. — Ei, cine naiba, noi!» răspunde Cézanne. Din cînd în cînd, întărindu-şi spusa cu o lovitură de pumn în masă, exclamă: «Ori ce s-ar zice, sînt foarte pictor!» Apoi, deodată, se încruntă. Începe să-şi plimbe degetul cu băgare de seamă pe cutare sau cutare obiect din faţa lui, sticla de vin, paharul sau compotiera, indicînd reflexele pe care le

schimbă între ele; îşi înalţă capul, îi priveşte pe militari: «Asta e!», le spune în încheiere. Dacă Larguier şi Camoin îl văd că se ridică şi iese îngîndurat, n-are nici un rost să-l mai aştepte să-şi termine prînzul: era chinuit de o problemă căreia îi găsise tocmai atunci soluţia; lucrează în atelier, uitînd cu desăvîrşire de musafirii săi.

Amestecîndu-se cu săracii care aşteaptă în poarta cazărmii strachina de supă ce li se împarte ca pomană, Cézanne se duce uneori să pîndească ieşirea prietenilor. Dar mai ales duminica se întîlneşte cu ei. Militarii – chipiu cu pampon, pantalon roşu, ghetre albe – vin pînă la catedrala Saint-Sauveur unde Cézanne, ieşind de la slujbă, e încolţit numaidecît de o droaie de cerşetori. A pregătit pentru dînşii un pumn de gologani pe care îi împarte în grabă, cu un aer speriat. Mai ales unul dintre cerşetori îi inspiră o teamă vădită; în taleraşul acestuia Cézanne aruncă de fiecare dată o monedă de cinci franci.

«E poetul Germain Nouveau», îi şopteşte el într-o duminică lui Larguier. Germain Nouveau? Fostul tovarăş al lui Rimbaud şi al lui Verlaine a făcut de toate în viaţa sa. A stat şi închis la balamucul Bicetre în urma unei crize de nebunie. Vagabond mistic, de ani de zile rătăceşte în zdrenţe, plin de păduchi. După ce făcuse pe jos pelerinaje la Roma şi la Saint-Jacques-de-Compostelle în Spania, a sfîrşit, în 1898, prin a nimeri la Aix, unde-şi petrecuse tinereţea şi unde i s-a părut că demonii nu aveau să găsească «un cîmp de acţiune ca la Marsilia sau Paris.» Lumea se teme de el; clerul însuşi nu ştie cum să scape de acest halucinat care, în fiecare dimineaţă, se duce, cu ochii aprinşi, să se împărtăşească în toate bisericile oraşului.

O, doamne Iisuse, semănător de parabole

Care conţin aurul viu al simbolurilor,
Ia-mi versurile de-aramă ca bănuţii obolurilor…

Într-o noapte, Germain Nouveau s-a dus să-i facă o serenadă lui Solari; iar Cézanne nu ţine de loc să primească la rîndul său vizita cerşetorului iluminat. «Îngrozitoare e viaţa!» Pe un ton binevoitor, le explică prietenilor săi că religia e pentru dînsul «o igienă morală»; «deoarece sînt un om slab, mă bizui pe soră-mea Marie, care se bizuie pe duhovnicul ei, care se bizuie pe Roma.» Dar nu se opreşte mult la aceste consideraţii. După ce şi-a luat ceea ce se numeşte «porţia lui de ev mediu» se întoarce numaidecît la preocupările sale permanente. Într-o după amiază, compania în care Larguier se numără printre căprari, face exerciţii pe şoseaua dinspre Tholonet. Cînd li se dă repaus, Larguier cere voie locotenentului său să meargă pînă la Castelul Negru, unde ştie că lucrează Cézanne; trăsura e oprită în marginea şoselei. La Castelul Negru, Larguier îl găseşte într-adevăr pe Cézanne care, curăţîndu-şi paleta, îi arată ce risipă de vopsele face. «Pictez de parc-aş fi Rotschild!» După ce a stat niţel de vorbă cu pictorul, Larguier pleacă.

Seara, pe cînd grupa lui se întoarce la cazarmă, continuînd din mers exerciţiile de mînuire a armelor, tînărul poet zăreşte la cotitura drumului caleaşca lui Cézanne care vine spre dînşii. Îşi caută treabă, îndreptînd poziţiile neregulamentare ale unor ostaşi, pentru a da timp trăsurii să se apropie, apoi cînd a ajuns în dreptul soldaţilor, Larguier comandă «Pentru onor, arm!» Intimidat, Cézanne îşi scoate pălăria, porunceşte să se oprească trăsura. Atunci, tînărul poet îi explică zîmbind pentru ce dăduse această comandă în care pictorul trebuie

să vadă un omagiu. «Dar e îngrozitor ce-ai făcut, izbucneşte Cézanne ridicînd braţele la cer; e îngrozitor, domnule Larguier!»

Şi pe cînd caleaşca se depărtează, îşi întoarce capul de două sau de trei ori, privind neliniştit spre grupa de ostaşi care-i dăduse onorurile militare.

Şi viaţa înfloreşte din nou.
Viaţa înfloreşte necontenit.

Cu jacheta mînjită de vopsele, Cézanne pictează fără răgaz, uitîndu-se pe sine, cufundîndu-se în natură. Pe pînzele sale, muntele Sainte-Victoire se înalţă strălucitor, veşnic tînăr, într-o lumină a nemărginirii, ca în primele dimineţi ale lumii. Tonurile albastre, verzi, portocalii se îmbină cu o frăgezime de copilărie regăsită. Totul e nou, totul e frumos. Azurul se face cristal. Petele verzi se prefac în smaragde străvezii. Stîncile sclipesc asemeni unui crisolit. «Toată voinţa artistului trebuie să tindă spre tăcere, murmură pictorul. El trebuie să facă totul ca să amuţească în el toate glasurile prejudecăţilor, să uite, să uite, să facă tăcere, să fie un ecou desăvîrşit.»

Prietenii de odinioară au dispărut sau au murit. Marion a murit în 1900; Valabrègue de asemenea; după un an, Paul Alexis a fost lovit de o embolie. Dintre foştii camarazi n-a mai rămas pe lîngă Cézanne decît Solari, cu care stă de vorbă uneori ceasuri întregi între cină şi culcare «îndopîndu-l cu teorii asupra picturii». El însuşi va înapoia în curînd pămîntului trupul său şubrezit. Dar viaţa înfloreşte din nou. Viaţa înfloreşte necontenit. În cursul verii, casa din şoseaua des Lauves e pe terminate. Gîndind că-i face plăcere lui Cézanne, arhitectul a crezut de

cuviinţă să adauge fel de fel de ornamente: statuete de teracotă, balconaşe de lemn. Cuprins de furie la vederea lor, pictorul porunceşte să fie date jos cît mai repede aceste podoabe caraghioase. Încetul cu încetul, Cézanne se instalează în noul atelier, aducîndu-şi acolo şevaletele şi cîteva mobile; pentru a vedea de grădină, îl angajează pe un anume Vallier care, la nevoie, îi va servi de model. Dacă dumnezeu îi va da zile, are să termine în acest atelier marele său tablou cu *Femei la scăldat,* unde, sub umbrarele arcuite a plasat o mulţime de femei; ca să poată cerceta în aer liber această pînză imensă, a pus de s-a spart peretele atelierului, făcîndu-i o deschizătură laterală; aşa va putea să-şi coboare tabloul în grădină.

Bolnav, prăpădit, Cézanne începe o viaţă nouă. Simte, ştie că în jurul numelui său creşte acel freamăt confuz, murmurul miilor de glasuri, care se numeşte gloria. La începutul anului 1902, Vollard, din ce în ce mai serviabil, venise să-l vadă; ba, puţin timp după asta, negustorul i-a trimis şi o ladă cu sticle de vin. În ce-l priveşte, negustorii de tablouri Bernheim au cumpărat de la fiul lui Cézanne cîteva pînze de ale sale, ceea ce n-a întîrziat să-l neliniştească grozav pe Vollard. În primăvară, Maurice Denis îl roagă să expună din nou la Salonul Independenţilor, iar Camoin, în rîvna sa admirativă (n-a stat decît trei luni la Aix) îi scrie că lipseşte acum din poemul lui Baudelaire intitulat *Farurile* o strofă care să-i fie dedicată. Din cînd în cînd, vreun tînăr pictor sau vreun tînăr scriitor întreabă la poarta casei de pe strada Boulegon dacă Cézanne îl poate primi. Negreşit, gloria începe să se arate.

Gloria! Ce gust de poamă proaspătă avea odinioară cuvîntul acesta în gura lui Zola! Gloria! Ea le apărea atunci

ca o femeie frumoasă cu trupul strălucitor, o iubită cu gesturi drăgăstoase. Gloria nu e, vai, aşa cum şi-o închipuie tinereţea neştiutoare. De curînd, Mirbeau încercase să obţină Legiunea de onoare pentru Cézanne, dar Roujon, directorul Artelor-frumoase, căruia i se adresase, l-a întrerupt de la primele cuvinte: «A, nu! Lui Monet i-o dăm, dacă vrei! Monet n-o vrea? Să i-o dăm atunci lui Sisley. Cum? A murit? Vrei să-l decorăm pe Pissarro? Alege dumneata pe cine vrei, dar nu-mi mai vorbi de acest Cézanne».

Gloria înseamnă tot atîtea ocări cît şi laude, invidie, ură, noroi. Zola însuşi, cînd se duce cu mintea la tinereţea lor petrecută la Aix, ce-o fi gîndind acum de visurile lor de pe vremuri, el care în urma scrisorii sale *Acuz* a fost tîrît în faţa curţii cu juraţi şi condamnat, el care a fost silit să fugă în Anglia spre a scăpa de închisoare, el care a trăit luni întregi de surghiun, insultat, hulit, ameninţat cu moartea? Apoi, gloria mai e şi orbirea care stinge încet ochii lui Degas, mai sînt reumatismele care-l ţintuiesc pe Renoir, mai e diabetul care-l sapă neînduplecat pe el însuşi, Cézanne. Gloria e o bătrînă ştirbă cu trupul fleşcăit, al cărei rînjet aduce cu al tigvelor de morţi.

«Cununa şi iubita pe care Dumnezeu le păstrează pentru cei douăzeci de ani ai noştri.» Ce naivi erau! Şi iată că, pe neaşteptate, chiar atunci i se anunţă lui Cézanne că Zola şi-a găsit moartea într-un accident: la Paris, în noaptea de 28 spre 29 septembrie, romancierul a fost asfixiat de emanaţiile unei sobe[81]. În ciuda tuturor neînţelegerilor ce s-au putut ivi între dînşii, despărţindu-i în cele din urmă, Cézanne, zguduit, izbucneşte în plîns.

81 Şi azi încă această moarte rămîne misterioasă: Nu e de loc exclus ca uneltiri criminale să fi fost la originea «accidentului» (n. a.).

Zola! Zola! Acum, tinereţea lui a murit de-a binelea. Închizîndu-se în atelier, plînge acolo toată ziua.

Dar viaţa înfloreşte din nou. Viaţa trebuie să înflorească necontenit.

În toamnă, pentru întîia oară în viaţa lui, Cézanne îşi oferă cîteva zile de odihnă. Într-adevăr, Larguier fusese lăsat la vatră, şi părinţii săi, vrînd să mulţumească pictorului pentru buna primire ce-o făcuse băiatului lor, îl poftesc la dînşii, în ţinutul Cévennes.

Cézanne pleacă într-acolo, însoţit de nevastă-sa şi de fiul său, veniţi să petreacă cîtva timp în sudul Franţei, lîngă el. De la începutul şi pînă la sfîrşitul acestei scurte şederi la ţară, pictorul se arată de o voioşie fără seamăn, îndurînd răbdător ceea ce altădată cu siguranţă că l-ar fi scos din sărite. În cinstea lui, familia Larguier pofteşte la un ospăţ mai multe notabilităţi de prin partea locului. Musafirii, ca să-i dovedească lui Cézanne interesul ce-l poartă îndeletnicirii sale de pictor, vorbesc de puţinele tablouri pe care li s-a întîmplat să le vadă în viaţa lor; mai norocos ca ceilalţi, grefierul judecătoriei de pace poate chiar să se laude că are acasă, frumos înrămat, portretul său executat din trei trăsături de cărbune – nemaipomenită îndemînare! — de un pictor ambulant, într-o zi de bîlci la Alais – «iar dacă domnul şi doamna *Cézan* vor să-i facă cinstea de a veni mîine să ia un pahar de tămîioasă, o să le arate tabloul…» Pictorul surîde, înveselit, îngăduitor, senin.

Cînd se întoarce la Aix, singurătatea îl cam apasă pe Cézanne. Acum, după ce Larguier şi Camoin au plecat, nu se mai duce nicăieri în oraş. Cu soţii Gasquet, a rupt-o mai mult sau mai puţin. «Ce să caut în salonul lor? Din gura

mea iese într-una: fir-ar afurisit să fie!» Oricît de liric ar fi, Gasquet are totuşi un simţ foarte realist al lucrurilor: să fi amestecat el în admiraţia sinceră pentru Cézanne şi preocupări mai puţin dezinteresate? În orice caz, Cézanne tună şi fulgeră. Să nu i se mai vorbească de «Gasquet, masculul şi femela». Ăştia şi cei de-o seamă cu dînşii «sînt ceva de necrezut; nişte „intelectuali", şi ce mai soi, Dumnezeule!»[82]

Practic vorbind, Solari a rămas singurul său prieten din Aix. «Philippe»! rosteşte el cu o clipire afectuoasă a ochilor. Cinstindu-l pe boem cu o masă bună, ba la dînsul acasă în strada Boulegon, ba la restaurantul mătuşii Berne

---

82 Motivele certei cu Gasquet nu au fost niciodată pe deplin Iămurite. «E greu, scrie John Rewald, să pătrunzi cauzele ei adînci, în ciuda zvonurilor care circulă în această privinţi. Se pare că Gasquet a dovedit o oarecare lipsă de delicateţe şi că pictorul s-ar fi crezut «exploatat» de dînsul... Dacă era uneori bucuros că oferă din pînzele sale puţinilor prieteni care le admirau, Cézanne nu suferea să i se arate prea făţiș dorinţa de a le primi în dar... Joachim Gasquet însă ... pare să-i fi dat lui Cézanne impresia de a voi «să pună mîna» pe tablourile sale. Jean de Beucken semnalează, pe de altă parte, că dacă credea în geniul lui Cézanne, Joachim Gasquet credea însă și în talentul lui Solari, ale cărui pînze le strîngea... prevăzînd că vor ajunge la preţ mare. Poetul, urmează Jean de Beucken, încerca să-l acapareze pe pictor, care-i dăduse deja cîteva pînze...». Acest autor merge pînă acolo încît, vorbind de Gasquet folosește cuvîntul « pișicherlîc ». În sfîrşit, în ale sale *Anotimpuri Literare,* Edmond Jaloux spune că «lui Gasquet însuţi nu-i plăcea să se explice asupra rupturii sale cu Cézanne».

Printre Cézannii pe care-i avea Gasquet se citează: *Muntele Sainte-Victoire cu pinul cel mare, Castanii de la Jas de Bouffan, Pinul cel mare, Bătrîna cu mătănii.* Gasquet n-ar fi aşteptat prea mult pentru a preface în bani aceste opere. Ceea ce, după unele izvoare (Edmond Jaloux) ar fi stîrnit vrajba, trezind bănuielile lui Cézanne, atins în susceptibilitatea sa (n. a.).

din Tholonet, Cézanne poate, în tovărăşia lui, să-şi «verse năduful» fără grijă. Se foloseşte din plin de acest prilej. Într-o noapte, destul de tîrziu, auzind nişte ţipete înfiorătoare care veneau din apartamentul său, vecinii presupun că-l omoară cineva şi dau fuga s-o cheme pe doamna Bremond. Ea însă îi linişteşte îndată: Cézanne şi Solari s-au încins pur şi simplu la o discuţie despre pictură. Poate că asta a fost seara în care cei doi prieteni au golit împreună, fără să bage de seamă, o sticlă de coniac. «Vă las să vă închipuiţi cît de aprigă a fost conversaţia», spune Vollard.

Încurajat de dovezile de simpatie şi admiraţie, luîndu-se în sfîrşit drept ceea ce este – nu spusese odată într-o clipă de mînie: «Oameni politici sînt în Franţa mai mult de o mie la fiecare legislatură, dar nu există decît un Cézanne la două veacuri»? — Cézanne lucrează cu o rîvnă îndoită. Uneori, cînd se întoarce de la motiv, e aşa de obosit de truda lui că abia mai poate vorbi, abia se mai poate ţine pe picioare. După ce mănîncă în grabă, se culcă, istovit. A doua zi însă, de cum se ivesc zorile, e în picioare; şi se apucă iar de lucru, înfrigurat, îndîrjit, nerăbdător şi părînd neobosit. «Lucrez cu încăpăţînare, îi scrie lui Vollard la începutul anului 1903, întrezăresc Pămîntul Făgăduinţei. Voi fi oare ca marele conducător al ebreilor sau voi putea pătrunde acolo?... Am realizat ceva progrese. De ce aşa de tîrziu şi aşa de greu? Să fie oare Arta un sacerdoţiu care cere oameni neprihăniţi, aparţinîndu-i cu trup şi suflet? Regret depărtarea care ne desparte, căci nu o dată aş fi avut nevoie să caut la dumneata puţin sprijin moral.» Sprijinul acesta moral, de care simte atîta nevoie, de la cine să-l aştepte aici? De la soră-sa «cea mare»? Î n atitudinea ei ţeapănă şi aspră, Marie întrupează, menţine

demnitatea familiei; insensibilă faţă de operele lui, stînjenită de scandalul pe care-l provoacă, nu poate face pentru fratele ei nimic altceva decît să vegheze ca traiul său să aibă aparenţa unei oarecare decenţe, ca el să nu comită cine ştie ce năzbîtii; nici să-şi risipească nebuneşte averea (supărată de dărnicia cu care zvîrlea bani cerşetorilor din uşa catedralei Saint-Sauveur, Marie poruncit doamnei Bremond să nu-l mai lase pe Cézanne să iasă decît cu cincizeci de centime în buzunar). De la cine atunci să aştepte un sprijin, de la doamna Bremond? Cînd Cézanne lipseşte de acasă, ea îi aruncă în foc schiţele cu *Femei la scăldat,* aceste grozăvii – nişte «femei goale»[83]. Într-adevăr, de la cine să aştepte aici un sprijin moral? De la nimeni. Să fie mulţumit dacă-l lasă să-şi vadă liniştit de pictura lui nelegiuită!

În martie, văduva lui Zola hotărîndu-se să vîndă o mare parte din colecţiile romancierului, toate pînzele care nu-i plac, – zece tablouri de Cézanne sînt scoase la licitaţie. Aceste pînze, toate din anii de tinereţe ai pictorului, obţin, aşa cum observă ca o ciudăţenie *Gazette de l'Hotel Drouot* «preţuri mult mai mari decît se ceruse pe ele» variind între 600 şi 4.200 de franci. Datorită personalităţii romancierului, a rolului răsunător pe care-l jucase în Afacerea Dreyfus, a morţii sale năprasnice, licitaţia Zola stîrneşte un interes deosebit. Mîniile pe care romancierul le iscase nu s-au potolit încă. Nelăsînd să-i scape prilejul

83 O negustoreasă de vinuri şi lichioruri din place des Trois-Ormeaux o întreba pe doamna Brémond: « Ce face domnul ? — Ei, nu tocmai bine. — Pictează? — O, nişte grozăvii! Viu tocmai de la ţară ca să arunc în foc maldăre de femei goale. Nu pot lăsa aşa ceva sub ochii familiei. Ce-ar zice lumea? — Dar or fi printre ele şi lucruri reuşite! — Nişte grozăvii» (mărturie în parte inedită, a domnişoarei E. Decanis, fata negustoresei) (n. a.).

oferit de această vînzare, polemistul Henri Rochefort, antidreyfusard înverşunat, se foloseşte de el pentru a spune din nou şi răspicat ce crede despre Zola şi prietenii săi.

Constatînd că un număr de Cézanni figurează la licitaţie, neştiind că aceşti Cézanni zăceau acoperiţi de praf în podul casei de la Médan, neştiind ce scrisese romancierul în *Opera* despre Cézanne, neştiind nimic, crezînd că Zola îndrăgea pictura asta şi că se făcuse apărătorul ei înfocat, identificînd opiniile artistice ale lui Cézanne cu acelea ale lui Zola, folosind tonul acelui dogmatism tăios şi absurd al polemiştilor, Henri Rochefort publică în ziarul *l'Intransigeant,* din 9 martie, un articol intitulat *Dragostea de urît:*

Ieri, scrie el, *intrînd la expoziţia particulară a licitaţiei Zola, credeam că voi întîlni acolo toată ceata intelectualilor cu părul lins şi pe toţi snobii dreyfusismului. Presupuneam că ei se vor găsi acolo în şiruri strînse, gata să aţîţe entuziasmul vizitatorilor, slăvind gustul ales şi priceperea artistică a celui care a scris* Trai calic.

Dar indivizii ăştia sînt grozav de şireţi. Au ghicit în ce postură caraghioasă s-ar pune arătîndu-ne, ei, jidani sau jidăniţi, ei liberi cugetători pînă-n măduva oaselor, printre icoanele triptice înfăţişînd patimile lui Cristos, printre statuetele de lemn colorat ale sfinţilor, sfintelor, mucenicilor şi blîndelor Fecioare care fac din această colecţie cel mai uimitor talmeş-balmeş religioso-catolic îngrămădit vreodată într-o casă. Te-ai fi crezut în taraba vreunuia dintre negustorii de articole bisericeşti din împrejurimile pieţii Saint-Sulpice... Pînzele moderne pe care el (Zola) le amestecase cu aceste mărfuri de

dugheană stîrneau în mulţime o desăvîrşită ilaritate. Se află acolo vreo duzină de lucrări, peisaje sau portrete, semnate de un ultra-impresionist numit Cézanne şi care l-ar înveseli chiar şi pe Brisson.

Lumea se strîmba de rîs mai ales în faţa unui cap de bărbat oacheş şi bărbos, ai cărui obraji ciocăniţi cu mistria păreau mîncaţi de o eczemă. Celelalte picturi ale aceluiaşi artist aveau aerul unei sfidări nu mai puţin făţişe la adresa lui Corot, a lui Thèodore Rousseau, sau a lui Hobbema şi Ruysdael. Pissarro, Claude Monet şi ceilalţi pictori mai excentrici ai plenerismului şi ai poantilismului, cei care au fost botezaţi «pictori de confeti» – sînt nişte academişti, aproape nişte membri ai Institutului pe lîngă acest straniu Cézanne ale cărui producţii le-a adunat astfel Zola.

Experţii însărcinaţi cu vînzarea s-au simţit ei înşişi încurcaţi la catalogarea acestor pînze de necrezut şi au adăugat fiecăreia din ele această notă, plină de jenă: «Operă din prima tinereţe.»

Dacă domnul Cézanne se mai afla la doică pe cînd comitea aceste zmîngăleli, n-avem nimic de zis; dar ce să crezi despre şeful de şcoală ce se pretindea a fi castelanul de la Médan, şi care se ostenea să răspîndească asemenea năzbîtii picturale? Şi unul ca ăsta scria nişte «Saloane» în care-şi atribuia meritul de a îndruma arta franceză!

Nenorocitul n-a văzut deci niciodată de mai aproape un Rembrandt, un Velasquez, un Rubens ori un Goya? Căci dacă Cézanne are dreptate, toţi aceşti meşteri mari au greşit. Watteau, Boucher, Fragonard, Prud'hon nu mai există, şi nu ne rămîne, ca supremă manifestare a artei scumpe lui Zola, decît să dăm foc Luvrului.

Am afirmat adeseori că existau dreyfusarzi cu mult timp înainte de Afacerea Dreyfus. Toate minţile bolnave,

toate sufletele anapoda, chiorii şi pociţii erau copţi pentru venirea acestui Mesia al trădării.

Cînd vezi natura aşa cum o tălmăceau Zola şi pictorii săi obişnuiţi, e foarte firesc ca patriotismul şi onoarea să-ţi apară sub chipul unui ofiţer care predă inamicului planurile de apărare a ţării.

Dragostea pentru urîciunea fizică şi morală e şi ea o pasiune ca oricare alta.

Articolul acesta, de o violenţă caraghioasă, stîrneşte bucurie la Aix. O bucurie bezmetică, chinuitoare, crîncenă. În sfîrşit, în sfîrşit adevărul iese la iveală! Trei sute de exemplare din *L'Intransigeant* sînt răspîndite în timpul nopţii prin orăşel, vîrîte «pe sub uşa tuturor celor care de departe sau de aproape ar fi arătat vreo simpatie pentru Cézanne.» Pictorul însuşi primeşte gazeta de peste tot. I se aruncă în obraz acest articol al lui Rochefort ca o batjocură. E insultat, ameninţat. Prin scrisori anonime «i se pune în vedere să scutească de prezenţa lui oraşul pe care îl necinsteşte.» Tărăboi nemaipomenit! La Paris, fiul pictorului habar nu are, bineînţeles, de această dezlănţuire de patimi, şi-l înştiinţează cu naivitate pe tatăl său că i-a pus de o parte un exemplar al articolului. «Nu e nevoie să mi-l trimiţi, îi răspunde Cézanne mîhnit. În fiecare zi îl găsesc sub uşa mea, fără a mai pune la socoteală numerele din *L'Intransigeant* ce-mi sînt adresate prin poştă.»

Obsedat de prigoana a cărei victimă este, cu inima răvăşită de scîrbă, pictorul abia se mai încumetă să iasă în oraş. Prietenia lui Zola, cînd romancierul era în viaţă, nu l-a făcut să sufere îndeajuns, nu l-a strivit îndeajuns? Nu, n-a fost destul. Şi, culmea batjocurii, acum cînd Zola e mort, pînă şi această prietenie e întoarsă împotriva lui, i se

caută pricină pentru a-l doborî, născocindu-se ceea ce n-a existat în prietenia cu Zola, adică o identitate de opinii. Hotărît lucru, viaţa nu e decît o bufonerie dezgustătoare.

Închis în atelier, printre pînzele călcate în picioare, moşneagul din strada Boulegon se întoarce la penelele sale. «Haide, la lucru.»

Cît a trăit, Cézanne s-a întors mereu la penelele sale.

V. ULTIMUL ANOTIMP

O, doamne, singuratic trăit-am şi puternic!
Mă lasă acum în somnul pămîntului s-adorm!
ALFRED DE VIGNY *(Moise)*

Într-o dimineaţă de februarie, în 1904, pe cînd Cézanne coboară scara pentru a merge la casa lui din şoseaua des Lauves, se ciocneşte piept în piept cu un bărbat încă tînăr, cu părul mare, purtînd barbă şi mustaţă, care-l întrebă: «Vă rog, aici stă domnul Paul Cézanne?». Cézanne îşi scoate pălăria cu un gest larg: «Iacătă-l! Ce treabă aveţi cu el?».

Vizitatorul acesta matinal este Emile Bernard. Din vremea depărtată cînd se pasiona pentru lucrările lui Cézanne în prăvălia lui moş Tanguy şi pînă acum, Emile Bernard a călătorit mult. Soseşte din Egipt, unde a petrecut unsprezece ani. Debarcînd la Marsilia împreună cu soţia şi cei doi copii ai săi, a ţinut să-şi împlinească acest vis de altădată: să-l vadă pe Cézanne, «bătrînul său maestru.» E primit cu atîta bunăvoinţă încît se hotărăşte să rămînă la Aix vreme de o lună.

În luna asta, Cézanne, întotdeauna bucuros să întîlnească pe cineva faţă de care să-şi poată «deschide inima», întreţine cu Bernard relaţii cordiale. Îi oferă chiar tînărului artist parterul casei de pe şoseaua des Lauves, ca să poată lucra nestingherit. Bernard, care ar vrea să «afle totul» despre Cézanne, aproape că nu-l părăseşte o clipă: speră de asemenea «să înveţe ceva de la un om care ştie multe în meseria lui». Cei doi prieteni se văd tot timpul.

În ciuda diabetului care continuă să-l macine – ochii îi sînt «umflaţi şi roşii, faţa buhăită, nasul uşor învineţit» – Cézanne nu încetează nici o clipă să picteze. «Fac progrese în fiecare zi, îi spune lui Bernard; ăsta-i lucrul cel mai important.» În timp ce se întoarce mereu la marea sa pînză cu *Femei la scăldat,* pictează peisaje la Castelul Negru şi naturi moarte în atelier. Munceşte îndîrjit la ele, fără să stea locului o clipă, frămîntat de grija de a atinge desăvîrşirea rîvnită. Sub ochii încremeniţi ai lui Bernard, o natură moartă – trei capete de mort – îşi schimbă aproape zilnic culoarea şi forma. Chiar pînza cu *Femei la scăldat* e în chip vădit «într-o stare de totală dezordine». În timp ce lucrează la parter, Bernard îl aude pe Cézanne, la etaj, umblînd necontenit încolo şi încoace prin atelier; adeseori îl vede cum coboară în grădină, unde se aşază frămîntat de întrebări, cu fruntea îngîndurată, apoi, pe neaşteptate, aleargă iar sus. Zărind natura moartă la care lucrează Bernard şi negăsind-o în întregime pe placul său, vrea s-o corijeze, dar cînd Bernard îi întinde paleta, izbucneşte: «Unde ţi-e galbenul de Neapole? Unde ţi-e negrul gălbui? Unde ţi-e ocrul de Siena, albastrul de cobalt, lacul ars?… Nu poţi picta fără culorile astea».[84] Şi sub trăsăturile

84 Emile Bernard a notat compoziţia paletei lui Cézanne în vremea aceea. Ea conţine următoarele culori: galben aprins, galben de

furioase ale penelului lui Cézanne, şevaletul se clatină; cît pe ce să cadă pînza jos.

Această frenezie nu se potoleşte decît în puţinele clipe de odihnă. Cézanne se arată atunci – mirare! — plin de bunăvoinţă şi chiar de veselie. Ducîndu-se să cineze la soţii Bernard – aceştia închiriaseră un mic apartament în rue du Theatre – i se întîmplă să se amuze cu cei doi copii ai lor, jucîndu-i pe genunchi (spune despre el însuşi că e un «moş Goriot»). Totuşi, rareori îl părăsesc preocupările sale în legătură cu pictura. De cum încep să-i frămînte mintea – linişte! — copiii trebuie să meargă la culcare.

Mereu şi mereu îi repetă lui Bernard părerile sale, afirmînd că «trebuie să redevenim clasici prin natură, adică prin senzaţie»; că «totul în natură se modelează după sferă, după con şi după cilindru»; că «desenul şi culoarea nu sînt două lucruri distincte»: «Pe măsură ce pictezi, desenezi, repetă Cézanne; cu cît culoarea se armonizează, cu atît apare mai precis desenul. Cînd culoarea e în toată bogăţia ei, forma capătă plenitudine. Contrastele şi raporturile de tonuri, iată secretul desenului şi al modelajului.» Mai mult ca oricînd, convingerile lui Cézanne sînt neclintite – «absolute» cum zice Bernard. Îşi bate joc de Şcoala de belle-arte, de Bouguereau şi de Salonul său. «Să lucrezi fără a te sinchisi de nimeni, şi să ajungi să-ţi cunoşti meseria, iată ţelul oricărui artist, declară el; restul nu face nici cît vorba lui Cambronne»[85]. Bernard nu are în faţă un pictor, ci pictura însăşi, «pictura

---

Neapole, galben de crom, ocru galben, ocru natural de Siena, chinovar, ocru roşu, ocru de Siena ars, lac de roibă, lac roşu fin, lac ars, verde Veronez, verde smarald, ocru verde, albastru de cobalt, albastru ultramarin, albastru de Prusia, negru gălbui (n. a.).

85 Adică nici cît un rahat (n. t).

în carne şi oase.» Cézanne nu trăieşte decît pentru penelele sale. Orice privelişte îi sugerează reflecţii de ordin pictural. Cînd ia cina la soţii Bernard, îl vezi deodată că tace pentru a cerceta fructele, farfuriile, paharele, talerele de pe masă sau pentru a studia feţele gazdelor «în lumina lămpii sau în umbră».

Invitîndu-şi noii prieteni la o plimbare pe colina Castelului Negru – îi uimeşte acolo prin relativa sa sprinteneală la urcuş –, nu încetează nici o clipă să le vorbească de arta lui, cu toate că e silit din cînd în cînd să meargă de-a buşilea. «Rosa Bonheur era o femeie dată dracului, a ştiut să se dedice cu trup şi suflet picturii», le spune, căţărîndu-se printre stînci. Cînd se întîmplă să nu discute despre pictură, îi evocă pe poeţii săi preferaţi. La întoarcerea din această plimbare pe dealul Castelului Negru, recită într-un suflet, cu glas tare, «Stîrvul» lui Baudelaire[86].

Cézanne nu e decît pasiune, freamăt lăuntric şi avînt. Entuziasmul şi mînia îl răscolesc rînd pe rînd. Cu gîndul la Pissarro, care tocmai murise în vîrstă de şaptezeci şi trei

---

86 Pe dosul unei *Apoteoze a lui Delacroix,* Bernard a descoperit aceste versuri de Cézanne, de inspiraţie oarecum baudelairiană:

Vezi tînăra femeie cu forme rotunjoare

În mijlocul livezii ca o splendidă floare.

Cum trupul și-l mlădie pătruns de un fior,

Ca dînsa nici năpîrca nu e mai mlădioasă,

Iar soarele aruncă lucind scînteietor

Cîteva raze de-aur pe carnea ei frumoasă.

(n. a.)

de ani, amintindu-şi cu recunoştinţă de zilele petrecute la Auvers sau Oise, unde «umilul şi uriaşul Pissarro» îl învăţa legile artei impresioniste, Cézanne exclamă liric: «A fost un tată pentru mine, ceva ca bunul Dumnezeu.» După o clipă, oroarea sa de progres răbufneşte în cuvinte de batjocură răzbunătoare. Ridică ameninţător bastonul spre controlorul de şosele, spre inginerii aflaţi acolo, aceşti maniaci ai liniei drepte care urîţesc totul.[87] Dar vai, slăbiciuni îl cuprind adeseori pe Cézanne, amintindu-i de boala care-l macină. Verva sa întărîtată păleşte; tace. «Să nu mai vorbim, sînt prea obosit, murmură istovit, ar trebui să fiu cuminte, să stau acasă, să lucrez, să lucrez şi atît.»

Bernard nu fusese prevenit că Cézanne are groază de orice atingere fizică. Într-o după amiază, pe cînd mergeau alături, văzîndu-l că se poticneşte gata să cadă, Bernard vrea să-l ajute; bătrînul pictor se întoarce furios la el, îl ocărăşte, apoi îl lasă în drum şi, iuţind pasul, o ia spre casa lui de pe şoseaua des Lauves. Bernard se ţine după dînsul, neştiind ce să creadă. În timp ce-şi leapădă uneltele de lucru în încăperea de la parter, Cézanne se iveşte deodată înaintea lui «cu ochii ieşiţi din orbite». Bernard vrea să se scuze, dar Cézanne, fără a asculta la ce-i spune prietenul său, zbiară ca un apucat: «Nimeni nu mă va atinge, nimeni nu va pune şaua pe mine. Niciodată! Niciodată!» Şi se repede sus în atelier, trîntind uşa cu atîta furie încît se zguduie toată casa.

Buimăcit, Bernard pleacă de acolo, încredinţat că nu-l

87 Cezanne scria, în septembrie 1902, nepoatei sale Paula Conil, vorbind despre Estaque: «Ceea ce se numeşte progres nu e decît invazia unor bipezi care nu se lasă pînă nu transformă totul în nişte oribile cheiuri cu lămpi de gaz – ba şi mai rău încă – cu lumină electrică. Ce vremuri am apucat!» (n. a.).

va mai vedea niciodată pe pictor. Seara însă, mare nu-i fu mirarea cînd, întocmai ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, îl văzu venind pe Cézanne, fără să facă nici cea mai mică aluzie la scena petrecută cu puţin înainte. A doua zi, Bernard se duce s-o caute pe doamna Brémond, pentru a-şi arăta nedumerirea. Dînsa îl linişti numaidecît. Purtarea lui Cézanne nu are de ce să-i mire pe cei care îl cunosc. «Eu însămi, zice ea, am poruncă să trec pe lîngă dînsul fără a-l atinge, nici măcar cu fusta». Ceva mai tîrziu, Cézanne îl roagă de altminteri pe Bernard să dea uitării incidentul. «Nu lua în seamă, asta mă apucă fără să vreau; nu pot suferi să mă atingă cineva şi meteahna asta o am de mult.»

Bernard, care are o înclinaţie vădită spre discuţiile teoretice, nu-l slăbeşte pe Cézanne cu întrebările: «Pe ce anume îţi bizui dumneata optica? Ce înţelegi dumneata prin cuvîntul natură? Simţurile noastre sînt oare aşa de perfecte ca să ne permită a intra în contact, fără nici o eroare, cu ceea ce dumneata numeşti natură?» Judecăţile acestea logice îl enervează pe Cézanne. «Crede-mă, toate astea nu fac nici cît vorba lui Cambronne, răspunde el; sînt aiureli de ale universitarilor... Fii pictor şi nu scriitor sau filosof.» Dar Bernard nu se dă bătut, o ia de la capăt, expunînd cu de-amănuntul nişte idei care-l fac să se zbîrlească pe Cézanne[88]. Bătrînul pictor îşi pierde sărita. «Află, domnule, îi strigă într-o zi brutal lui Bernard, că eu socot toate teoriile astea vorbe în vînt, şi că nimeni n-o să pună şaua pe mine!» Şi, din nou, îl lasă pe Bernard în drum. «Adevărul este în natură, îi mai strigă odată, şi asta o voi dovedi». Ciorovăielile acestea sînt repede uitate. Cînd soţii Bernard îşi încheie şederea lor la Aix, Cézanne nu se

88 Se știe că Emile Bernard urma să devină campion al unui neoclasicism (n. a.).

desparte de dînşii fără amărăciune. Îi va regreta, i-au înviorat niţel existenţa, aducînd în ea un pic de căldură. De acum încolo, singurătatea se face mai grea pentru el. De altminteri, boala îl hărţuieşte. Suferă tot timpul de dureri de cap, se simte obosit. Bernard încearcă să continue prin scrisori discuţiile. Cézanne se sustrage. Pe măsură ce-i scad puterile, are mai puţin chef ca oricînd pentru acest soi de exerciţii. «Artistul, îi răspunde scurt lui Bernard, trebuie să se teamă de influenţa literară, care îl face adeseori pe pictor să se îndepărteze de drumul său adevărat – studiul concret al naturii – pentru a se pierde prea mult în speculaţii zadarnice.» Bernard pregăteşte un lung studiu asupra lui Cézanne pentru revista L'Occident[89]. Cézanne îi mulţumeşte. «Dar, adaugă el, mă întorc mereu la aceasta: pictorul trebuie să se consacre în întregime studiului naturii, încercînd totodată să producă tablouri care să fie o învăţătură. Flecărelile despre artă n-aduc aproape nici un folos.» Bernard e foarte decepţionat de scrisorile lui Cézanne. În vreme ce din corespondenţa sa de odinioară cu Van Gogh ar putea atît de lesne să scoată elementele unei estetici, de la Cézanne nu reuşeşte să smulgă decît indicaţii puţine şi destul de vagi. Bernard, pentru care orice problemă de artă trebuie să poată fi

89 Studiul acesta a apărut în iulie. Socotindu-l pe Cézanne «un pictor cu temperament mistic», Bernand scrie bunăoară: «Orice-ar gîndi despre opera sa maestrul, prea sever cu el însuşi, ea domină toată producţia contemporană, se impune prin savoarea şi originalitatea viziunii sale, prin frumuseţea materiei, bogăţia coloritului, caracterul serios și durabil, amploarea decorativă. Ea ne atrage prin credinţa şi învăţătura sănătoasă, ne convinge de adevărul evident pe care-l vesteşte, şi, în degenerescenţa actuală, ni se oferă ca o oază binefăcătoare. Legată prin sensibilitate de arta gotică, ea e modernă, e nouă, e franceză, e genială. » (n. a.).

exprimată cu precizie, nu mai ştie ce să creadă. Merge pînă acolo încît se întreabă dacă însuşi Cézanne îşi dă seama destul de lămurit de problemele pe care încearcă să le rezolve – într-un cuvînt, dacă Cézanne e inteligent[90].

Căldurile de la începutul verii îl supără tare pe Cézanne, care se află, cum o spune el în chip destul de straniu, «în prada unor tulburări cerebrale.» Pentru a-şi

90 Corespondenţa lui Cézanne, cînd o compari cu aceea a unui Van Gogh, e într-adevăr destul de săracă. Asupra artistului cît şi asupra omului ea nu aruncă decît un licăr slab. Cézanne n-a fost nicidecum un teoretician. Numai cu penelul în mînă vroia să arate că are dreptate. Nu proceda prin deducţii intelectuale, înregistra senzaţiile şi încerca să redea pe pînză un echivalent al lor. Nu cugeta deci la ceea ce avea de făcut, dacă putem spune aşa, decît în termeni de forme şi mai ales de culori, acestea din urmă trebuind ele singure să permită reprezentarea formelor. Problemele pe care şi le punea fiind numai de ordin plastic, Cézanne n-ar fi izbutit să le exprime decît cu preţul unor foarte lungi şi abstracte comentarii. Cum, pe de altă parte, explicaţiile acestea nu aveau în ochii lui nici o importanţă, cum ceea ce conta pentru dînsul mai mult ca orice era «realizarea», nici nu încerca să precizeze prin cuvinte ţelul eforturilor sale. Evita discuţiile de acest fel şi se mărginea să repete cîteva formule. Aşa cum Bernard putea presupune cu oarecare dreptate, nu e cîtuşi de puţin sigur că Cézanne însuşi ar fi prins în chip limpede, prin deducţii *intelectuale* înţelesul acestor probleme.

Dintre toţi cei ce l-au cunoscut îndeaproape pe Cézanne, Bernard a fost acela care a mers cel mai departe cu investigaţiile sale şi, trebuie s-o recunoaştem, fără vreun rezultat într-adevăr important.

Acesta ne ajută să înţelegem, într-o oarecare măsură, de ce învăţătura lui Cézanne a fost interpretată atît de divers (şi așa de contradictoriu) de ce simboliştii, cei care-și ziceau foviști şi cubiştii au putut să se dea deopotrivă drept învăţăceii săi. De cele mai multe ori, pictorii care îl revendicau ca pe maestrul lor, se legau de cutare sau de cutare din declaraţiile sale pentru a elabora teorii artistice exclusive, de a căror paternitate Cézanne s-ar fi lepădat cu groază. El, pentru care pictura

cruţa oboseala, sfîrşeşte prin a nu mai merge să ia masa acasă în strada Boulegon: doamna Bremond îi aduce în fiecare zi prînzul la atelierul din şoseaua des Lauves. Viaţa i se destramă.

Anul trecut, a luat fiinţă un nou salon pus cu totul în slujba noilor curente: Salonul de Toamnă. Organizatorii lui vor în anul acesta să-i aducă un omagiu lui Cézanne, rezervîndu-i o sală întreagă; e o consacrare. Folosindu-se de prilej, Cézanne care, de altminteri, speră să se bucure la Paris de un pic de răcoare, se hotărăşte să meargă pentru o bucată de vreme în capitală. Se instalează în locuinţa pe care o ocupă soţia şi fiul său, la numărul 16 de pe strada Duperré, nu departe de piaţa Pigalle. De îndată ce se împrăştie vestea prezenţei sale, mulţi vin să-l vadă pe bătrînul pictor. Aceste manifestări de simpatie îl mişcă, dar oricîtă alinare i-ar aduce, ele sfîrşesc totuşi prin a-l obosi. Curînd, li se sustrage, plecînd la Fontainebleau unde, de altfel, nu zăboveşte mult. Fără să aştepte măcar vernisajul Salonului de Toamnă, se întoarce în singurătatea lui de la Aix. În timp ce se apucă iar de lucrările sale mereu şi mereu luate de la capăt, la Paris, se încinge bătălia în jurul celor vreo treizeci de tablouri pe care Salonul de Toamnă i le prezintă la Grand Palais între 15 octombrie şi 15 noiembrie. Vigoarea cu care tinerii pictori sar să-l apere nu-şi găseşte perechea decît în îndîrjirea cu care adversarii săi încearcă să-l defăimeze.

«O asemenea manifestare de artă putea să ne vină de la un artist din Madagascar»; «Ar fi trebuit să fii Goya ca să

---

era totalitate, nu ar fi admis niciodată, bunăoară, ca pictorii să-şi caute o îndreptăţire în formula sa: „totul în natură se modelează după sferă, con şi cilindru” pentru a întemeia mişcarea cubistă care tăgăduieşte întîietatea culorii. (n. a.).

poţi picta cu noroi»; «Ah! Cézanne! Fericiţi cei săraci cu duhul, căci al lor e cerul artei!»; «Tot ce se poate închipui mai fistichiu; e fals, e brutal, e nebunesc»; iată, între multe altele, cîteva din aprecierile unei anumite critici căreia doar numele lui Cézanne îi era de ajuns ca s-o facă să sară în sus. Nimic, nici interesul foarte mare arătat de pictorii tineri operelor artistului de la Aix, nici succesele pe care le obţin în licitaţii, nici cumpărarea lor de către mari colecţionari sau muzee din străinătate, nimic nu înduplecă această critică la ceva mai multă seninătate, dacă nu la înţelegere. Nimic n-o face să se îndoiască de ea însăşi.

Reacţiile ei nu s-au schimbat de la primele expoziţii ale impresioniştilor încoace. «Artistul acesta e sincer, scrie *Le Petit Parisien,* şi are admiratori înflăcăraţi; fără îndoială că ar putea face altceva… El preferă să împrăştie vopsele pe o pînză şi apoi să le întindă cu un pieptene sau cu o perie de dinţi. Din treaba asta ies peisaje, marine, naturi moarte, portrete… la întîmplare, cum dă dumnezeu, şi procedeul aminteşte niţel desenele acelea pe care le fac şcolarii… strivind muşte în îndoitura unui petic de hîrtie.» Cézanne îşi bate joc de lume. Pe deasupra, oricine ştie că-şi datorează faima lui Zola.[91]

Cézanne o fi citit articolele acestea? E foarte îndoielnic. El lucrează, sperînd să mai facă ceva progrese înainte de a muri. Şi, aşa cum îi scrie în luna mai lui Bernard, «truda care te face să realizezi un progres în meseria ta, te despăgubeşte îndeajuns că nu eşti înţeles de imbecili.»

Sînt mulţi acum cei care se îndreaptă spre Aix ca să-l

---

91 «Cézanne îşi datorează reputaţia lui Emile Zola» scrie într-o broşurică intitulată *Le Salon d'Automne en 1904,* un anume Jean-Pascal (n. a.).

vadă pe Cézanne. Vizitele acestea de artişti şi scriitori, de colecţionari şi de negustori de tablouri sînt o distracţie pentru pictor. Ele întrerup niţel monotonia vieţii sale – «această monotonie născută din urmărirea neîncetată a unui singur şi unic ţel, şi care aduce, în clipele de oboseală fizică, un fel de istovire intelectuală».

Fără să ţină seamă de această oboseală, fără să ţină seamă de această istovire, Cézanne, fie în mijlocul naturii, în faţa motivului, fie în atelier, îşi continuă îndîrjit munca. «Munca, zice el, trebuie să-mi dea dreptate!» E o idee care nu-l părăseşte nici o clipă. A început un portret al lui Vallier, grădinarul casei sale de pe şoseaua des Lauves: «Dacă reuşesc să-l prind bine pe unchiaşul ăsta, teoria se va dovedi adevărată.» Se întoarce mereu şi la marea lui pînză cu *Femei la scăldat.* Izbuti-va oare s-o ducă pînă la capăt? S-au împlinit vreo zece ani de cînd a început-o, de cînd o tot face şi-o reface. «Nici nu îndrăznesc să spun asta cuiva», mărturiseşte Cézanne. Pacea serii coboară asupră-i. Cu umilinţă, îşi judecă truda îndelungată, opera pe care o va lăsa.

Roger Marx vorbind de pictura lui în *Gazette des Beaux-Arts,* Cézanne îi mulţumeşte cu simplitate: «Vîrsta şi sănătatea mea, îi scrie el, nu-mi vor îngădui să realizez vreodată visul de artă pe care l-am urmărit toată viaţa. Dar voi fi totdeauna recunoscător publicului de amatori inteligenţi care au simţit – dincolo de şovăielile mele – ceea ce vroiam să încerc pentru a-mi înnoi arta. După părerea mea, nu ne putem substitui trecutului, ci putem doar să-i adăugim o nouă verigă. Cu un temperament de pictor şi un ideal de artă, adică cu o concepţie a naturii, ţi-ar mai trebui şi suficiente mijloace de expresie pentru a fi înţeles de publicul mijlociu şi a putea ocupa un loc cuviincios în

istoria artei.»

Cu aceeaşi simplitate puţin cam melancolică, îşi primeşte Cézanne vizitatorii. Le arată tablourile, le comunică gîndurile lui: «O artă care nu are drept principiu emoţia nu este artă», spune el, dar mai adaugă: «Trebuie să reflectezi îndelung, ochiul nu ajunge, trebuie să reflectezi.» Unul dintre vizitatorii săi, Francis Jourdain, întrebîndu-l ce gen de studiu ar recomanda unui pictor debutant, Cézanne îi răspunde: «Să copieze burlanul sobei sale» – şi îi explică apoi că în ochii lui mai important ca orice sînt jocurile luminii pe o formă şi mijloacele de a o reda pe pînză.

În ianuarie, Camoin vine să-l revadă pe Cézanne. Ceva mai tîrziu, în martie, Bernard, la rîndul său, vine la Aix. Bătrînul pictor îşi are acum lîngă dînsul soţia şi fiul. Îl pofteşte pe Bernard să ia masa împreună. Cît ţine prînzul, nu încetează să-şi contemple cu dragoste fiul, – «soarele» său, cum zice. «Fiule, tu eşti un om de geniu» îi repetă mereu, la fiece vorbă a acestuia, cu şi fără rost.

Cum vine vara, Cézanne, care suportă din ce în ce mai greu căldura, pleacă iar pentru cîtăva vreme la Fontainebleau. Are şi mai puţină poftă ca anul trecut să se vîre în zarva Parisului. Opera lui, totuşi, continuă să dea loc la comentariile cele mai aprinse. Revista *Mercure de France,* în numerele ei de la 1 august, 15 august şi 1 septembrie publică rezultatele unei mari anchete asupra «tendinţelor actuale ale artelor plastice.» Cézanne capătă de acum încolo o importanţă aşa de hotărîtoare încît unele dintre întrebările puse de *Mercure* îl privesc numai pe el: «Ce părere aveţi despre Cézanne?» Bineînţeles, la această întrebare, sînt date răspunsurile cele mai felurite: admiraţia stă alături de batjocură, neînţelegerea

încăpăţînată se amestecă cu lauda fără rezerve. Unii văd în Cézanne un «geniu», «unul din marii maeştri ai artei franceze»; alţii nu descoperă în el decît «un căcănar beat» sau «o frumoasă poamă sălcie.» Unii profetizează că opera lui va exercita cea mai trainică şi mai profundă influenţă, alţii, că, foarte curînd, va pieri înghiţită de o inevitabilă uitare[92]. Certurile astea devin şi mai aprige cînd Salonul de Toamnă care prezintă în acest an zece pînze de Cézanne, îşi deschide porţile.

Cézanne, care se întorsese în Provenţa, are de data asta marea, neaşteptata satisfacţie de a citi în *Le Memorial d'Aix* un articol plin de laudă la adresa lui: «Pictorul Cézanne a fost de curînd acoperit de flori de către cele mai de frunte celebrităţi ale criticii de artă», observă gazeta. Domnul Jean Puy spune despre el în *Mercure de France:* «El a readus impresionismul pe căile tradiţionale şi logice. Învăţătura sa este enormă... Prea puţin cunoscut la Aix, ba adeseori nerecunoscut cum se cuvine, îl felicităm pe pictorul Cézanne pentru succesul

92 Printre răspunsurile cele mai curioase trebuie citate acestea: «Cézanne e un mare artist căruia îi lipseşte educaţia, opera lui e a unui om de geniu brutal şi vulgar». (L. de la Quintinie). «Cît despre Cézanne, eu îi acord cea mai mare importanţă, îl evit cu respect.» (Felix Vallotton). «Sinceritatea evidentă a lui Cézanne mă cucereşte; stîngăcia lui miră foarte.» (Henri Hamm). «Cézanne: un paznic de pădure cu inima prospătă ca fructele şi cerurile sale» (Paul Vernet). «Cézanne? De ce Cézanne?» (Fernand Piet). « Cît despre Cézanne, nu spun nimic şi nu gîndesc nimic despre el, nefiind însărcinat cu vînzarea operelor sale.» (Tony Minartz). «Ce părere am despre Cézanne? Părerea ce şi-o fac păgînii şi ereticii despre o dogmă din care nu pot înţelege absolut nimic.» (Lucien-Hector Monod). «Vă dau în scris că nu voi băga niciodată 6.000 de franci ca să cumpăr trei mere parcă «de lînă» pe o farfurie murdară care se roteşte ameţitor ca pe bastonul unui scamator» (Adolphe Willette).

său artistic.» Cézanne nu se lasă însă amăgit. Ştie bine că va muri fără ca măcar una din pînzele lui să fi intrat în muzeul oraşului său natal; ştie bine că Pontier, conservatorul, nu se va da bătut niciodată.

Carnavalul care ţine la Aix de vreo cincisprezece ani, îi oferă lui Solari prilejul de a cîştiga ceva parale; sculptorul lucrează la decorarea carelor alegorice. În ianuarie 1906, pe cînd e ocupat cu treaba asta, Solari se îmbolnăveşte de pneumonie. Dus la spital, moare în ziua de 17. Cu el dispare ultimul camarad al lui Cézanne. Solari terminase cu cîteva săptămîni în urmă un bust al lui Zola, destinat bibliotecii din Aix. Doamna Zola dăruise tocmai oraşului, în amintirea romancierului, manuscrisele seriei de romane ale celor *Trei oraşe: Lourdes, Roma* şi *Paris*. În ziua de duminică 27 mai, municipalitatea inaugurează bustul aşezat într-o sală a bibliotecii. Cézanne se regăseşte acolo cu doamna Zola, cu Numa Coste, cu Victor Leydet, acum vicepreşedinte al Senatului. În feţele acestea pe care vremea le-a brăzdat şi vestejit – unde eşti frumoasă Gabrielle de odinioară? — în bustul acesta al lui Zola, pe care o mînă astăzi îngheţată l-a sculptat, Cézanne îşi revede tinereţea. Toată tinereţea lui e acolo, ivită pe neaşteptate, şi el îşi simte inima zvîcnind. Pînă şi vederea primarului din Aix i-o aminteşte: pe primarul acesta îl cheamă Cabassol şi e fiul fostului asociat al lui Louis-Auguste. Cabassol s-a ridicat să-şi ţină discursul: mulţumeşte doamnei Zola, vorbeşte de opera romancierului, de locul mare pe care oraşul Aix, sub numele de Plassans, îl ocupă în această operă, evocă prietenia inseparabililor.

Lui Cézanne îi dau lacrimile. Şi iată că Numa Coste se

ridică la rîndul său. Boala de inimă de care suferă îi înăbuşă glasul gîfîit căruia emoţia îi dă din cînd cînd un tremur: «Eram pe atunci în zorii vieţii, plini de mari speranţe, avînd dorinţa de a ne ridica deasupra mlaştinilor sociale în care se bălăcesc neputinţele roase de invidie, reputaţiile măsluite şi ambiţiile bolnăvicioase. Visam să cucerim Parisul, să stăpînim acest focar intelectual al lumii şi, în aer liber, în fundul singurătăţilor aspre, de-a lungul şuvoaielor din umbra pădurilor, sau în piscul stîncilor încremenite, mergeam să ne făurim arme pentru această bătălie gigantică…»

Bătălia! Gloria! Declamaţiile poetice pe dealurile pietroase! Scăldatul în Arc! Ah, cît de depărtate par toate acestea astăzi! Cézanne ascultă zguduit. Icoanele trecutului învie deodată în mintea lui. În pădurile de pini greierii îşi ţîrîie imnul lor închinat luminii; Zola, Baille şi el însuşi, cu inima îmbătată de primăvară, se avîntă sfidători, gata să se ia la trîntă cu viaţa. «După ce Zola a plecat la Paris înaintea celorlalţi din cenaclul nostru, continuă Numa Coste, el îi trimitea vechiului său prieten, Paul Cézanne, primele încercări literare, împărtăşindu-ne totodată speranţele sale. Noi îi citeam scrisorile printre coline, la umbra stejarilor verzi, aşa cum se citesc comunicatele unei bătălii care începe…» Dar Cézanne nu se mai poate stăpîni; îl podideşte plînsul. Icoanele de odinioară devin prea dureroase. Apoi, în acest bust al lui Zola nu e oare tinereţea lui, nu se află oare o mare parte din viaţa lui? Nu e oare serbarea din această duminică un parastas pentru ceea ce au fost ei, pentru ceea ce a fost el însuşi? Viaţa lui s-a dus.

O, doamne, singuratic trăit-am, şi puternic,

Mă lasă acum în somnul pămîntului s-adorm!

Uneori, cînd se simte abătut – boala nu-i mai dă pace nici o clipă – Cézanne îşi recită, schimbîndu-le pe ici, pe colo, versurile lui Vigny. Nu are decît şaizeci şi şapte de ani, dar îşi simte sfîrşitul aproape. Cu o îndîrjire, o înfrigurare care-i macină puţina vlagă ce-a mai rămas în el, pictează, pictează mereu, încercînd să se mai apropie puţin de ţelul pe care exigenţele sale l-au depărtat necontenit. La Aix, Amicii Artelor îl roagă din nou să expună, de data aceasta «hors concours»[93], dar el, Cézanne, cere ca în catalog numele său să fie urmat de menţiunea pătrunsă de modestie şi recunoştinţă: «Elev al lui Pissarro». Desăvîrşirea nu poate fi atinsă. Poate că generaţiile noi vor continua truda lui de unde a lăsat-o. «Eu sînt un jalon. Vor veni alţii…», i-a spus lui Maurice Denis care, însoţit de K. X. Roussel, şi-a făcut şi el pelerinajul la Aix.

Iulie. Ierburile sînt uscate, trosnind ca paiele. Stîncile ard încinse. Niciodată căldura n-a fost atît de apăsătoare pentru Cézanne. Îl dor şalele. Picioarele nu-i mai sînt decît o rană. Căutînd să profite de răcoarea zorilor, de la ora patru şi jumătate se instalează în faţa şevaletului. După opt, e zadarnic să mai încerce a lucra; temperatura se face atunci «insuportabilă», mintea i se înceţoşează, şi «nu se poate nici măcar gîndi la pictură.» De altminteri, lumea pare a se vesteji, a se strica; văzduhul e plin de praf şi de «o culoare jalnică». Căldură «năucitoare», «cumplită»! Hărţuit de durerile sale fizice, Cézanne e nervos, îi sare

93 «Ceea ce n-a împiedicat ca operele sale să fie foarte prost aşezate» (John Rewald) (n. a.).

ţandăra din orice. Pe un preot care vrea să-l întîlnească, îl face «ăla cu anteriul» şi «unsurosul». A renunţat chiar de a se mai duce să asculte liturghia la catedrala Saint-Sauveur, căci «în locul fostului dirijor al corului, Poncet, a venit, zice el, un cretin de popă care cîntă la orgă şi cîntă fals… cînd îl aud îmi vine rău.»

În ciuda arşiţei, în ciuda slăbiciunilor, a ameţelilor care-l apucă, Cézanne lucrează. Lucrează într-una, regretînd că e aşa de bătrîn «dacă judeci după senzaţiile (sale) colorante.» Pe la sfîrşitul lui iulie, o bronşită uşoară nu-i întrerupe nici o zi truda. Din nenorocire, în august, temperatura creşte iar căldura e «groaznică». După amiază, Cézanne cere birjarului său să-l ducă pe malul Arcului, la podul celor Trei-Bulboane sau la răscrucea de drum de la Montbriant. Acolo barem, sub copacii înalţi care alcătuiesc «o boltă deasupra apei», poate petrece pictînd cîteva ceasuri mai mult sau mai puţin «plăcute». Dar lumea se descompune. «E în aer parcă un miros greţos, spune Cézanne. Lumina e aşa de murdară că natura mi se pare hîdă.» În alte clipe, constată cu adîncă amărăciune că nu va izbuti niciodată să redea în uimitoarea ei complexitate «minunata bogăţie de culori care însufleţeşte natura». Ar putea, exclamă el, să lucreze luni de zile pe malul gîrlei «fără să-şi schimbe locul», atît de variate sînt aspectele sub care i se înfăţişează ochilor acelaşi motiv, după cum se apleacă spre a-l observa «ba mai la dreapta, ba mai la stînga». Ah, cel puţin căldura asta care-l «tulbură» de-ar înceta! «Trăiesc ca într-un vid» îi scrie fiului său, pe care-l ţine la curent săptămînă de săptămînă cu tot ceea ce face, cu ceea ce gîndeşte, anunţîndu-l cînd boala lui se înrăutăţeşte sau dă îndărăt. «În starea mea jalnică, îi spune, afară de tine nu există

nimeni care ar putea să-mi aducă o mîngîiere.» Cézanne nu iese din această descurajare decît pentru a-şi vărsa amarul.

Pontier nu e decît «un zevzec scîrbos»; intelectualii de prin partea locului nu-s decît «o grămadă de căcănari, de tîmpiţi şi de caraghioşi»; peste tot, în jurul său numai «hoţia, îngîmfarea, nerozia care se umflă în pene, violul, mîini prădalnice pe rodul muncii tale.»

În septembrie, s-ar zice totuşi că arşiţa s-a mai potolit niţel. Cézanne răsuflă uşurat. Se bucură mult revăzîndu-l pe Camoin, cu care se poate întinde la o bîrfeală pe seama lui Emile Bernard, ale cărui scrisori îl plictisesc grozav. Pe acest «Emilio Bernardinos, estet dintre cei mai distinşi» îl socoate acum, de acord cu Camoin, «un intelectual congestionat de amintirile muzeelor». Dar puţin îi pasă de asta! Esenţialul e temperatura. Şi vremea, pe măsură ce vara trece, devine «minunată»; peisajul e «superb».

Cézanne pictează fără răgaz şi, de n-ar fi «starea de nervozitate», toate ar merge bine. Toate? Nu tocmai. Uite, de pildă, pe la începutul lui octombrie, birjarul lui are pretenţia să-şi sporească tarifele, cerîndu-i cinci franci în loc de trei, ca să-l ducă la Castelul Negru! Nemaipomenită obrăznicie! «Încăpăţînatul macrobit[94] – cum îşi zice Cézanne însuşi – nu va da fireşte nici un gologan mai mult acestui automedon[95].» Preferă să se lipsească de trăsură şi să-şi ducă singur bagajul. «Simt pretutindeni exploatarea!» scrîşneşte el cu ciudă.

În sfîrşit, ploaia! Ploaia mult dorită! Dar e o ploaie cu vijelie. Tună şi fulgeră peste Aix. Vijelie la 13 octombrie.

---

94 Care trăiește mult (n. t).

95 Vizitiu iscusit (ironic) (n. t).

Vijelie la 14. «Sistem nervos foarte slăbit, notează Cézanne. Numai pictura în ulei mă poate ajuta. Trebuie să merg înainte». Şi merge înainte. În dimineaţa de 15, îi scrie fiului său că are «un pic de satisfacţie morală». «Continui să lucrez din greu, dar în sfîrşit, iese ceva din asta» şi adaugă într-o pornire de mîndrie, că el nu poate fi pentru bătrînii pictori, contemporanii săi, decît «un rival nespus de primejdios».

Trebuie să meargă înainte, tot înainte! În după amiaza acelei zile o ia pe jos în spre motivul său, la oarecare distanţă de atelierul din şoseaua des Lauves. Vijelia se porneşte iar. Fără să-i pese de ploaie, Cézanne se încăpăţînează să picteze. Ceasurile trec. Ploaia cade necontenit. Tremurînd înfrigurat în hainele pătrunse de apă, Cézanne se hotărăşte cu părere de rău să-şi părăsească motivul, împovărat de uneltele lui, de şevalet, de cutia cu vopsele, înaintează anevoie. Deodată, îl apucă o ameţeală. Bătrînul pictor se prăbuşeşte în mijlocul drumului, fără suflare. Acolo dă peste el, ceva mai tîrziu, vizitiul unei camionete de spălătorie, care-l duce leşinat cum era, acasă, în strada Boulegon.

Doamna Brémond cheamă numaidecît un doctor, trimite după Marie. De ce atîta zarvă? În patul său, Cézanne şi-a venit în fire. Nu se supune decît în silă poruncilor medicului, care e de altfel foarte mirat de vitalitatea acestui moşneag bolnav. A doua zi, devreme ca de obicei, Cézanne se duce la atelierul său din şoseaua des Louves ca să lucreze la portretul pe care-l face grădinarului Vallier. Din nenorocire, efortul e peste puterile lui: simţindu-se iarăşi rău, pictorul nu reuşeşte decît cu mare greutate să ajungă acasă, unde, de astădată, e nevoit să se vîre de-a binelea în pat.

Urmează vizitele doctorului şi leacurile acestuia; ameţeli şi slăbiciuni. O congestie pulmonară vine să agraveze starea lui Cézanne. Totuşi, pictorul nu se dă încă bătut. Doamna Brémond, care nu se simte în stare să-l ridice singură, ar dori să fie angajat un îngrijitor. Cézanne nici nu vrea s-audă. De altminteri, se va apuca iar de lucru. «Domnule, îi scrie negustorului său de vopsele, au trecut opt zile de cînd ţi-am cerut zece lacuri arse numărul 7, şi n-am primit nici un răspuns. Ce s-a întîmplat? Un răspuns, rogu-te, şi repede.»

Nerăbdările acestea nu mai sînt, din nenorocire, decît nişte tresăriri. Boala face acum progrese fulgerătoare. În ziua de 20, Marie îi scrie tînărului Paul că «ar trebui să vină cît mai repede posibil», că ea socoate prezenţa sa la Aix «necesară». Uneori, pictorul cade în delir. Cuprins de o furie inconştientă, repetă mereu, numele odios – «Pontier! Pontier!» – al conservatorului muzeului din Aix. Alteori, mai potolit, întreabă de fecioru-său. În ziua de 22 octombrie, doamna Brémond trimite o telegramă la Paris: «Veniţi imediat amîndoi. Tata foarte rău.» În pat, Cézanne ba se tînguie, ba deliregază, ba murmură numele fiului său. Cheamă într-una: «Paul! Paul!».

Se uită la uşa pe unde Paul ar trebui să se arate. «Fiule, tu eşti un om de geniu!» Dar uşa nu se deschide. La Paris, Hortense primise într-adevăr telegrama doamnei Brémond, dar se grăbise s-o ascundă lui Paul, căci deocamdată ea nu poate pleca la Aix: n-a isprăvit încă probele la croitoreasă.

Cézanne priveşte uşa. Îşi aşteaptă feciorul, «soarele» său. Dar uşa nu se deschide.

Marie a ieşit pentru o clipă din cameră. Doamna Brémond e singură cu Cézanne. Deodată nu-l mai aude. I se pare că nu mai mişcă. Se apropie. Cézanne zace, cu

ochii stinşi aţintiţi spre uşa închisă.

DESTINUL POSTUM

Rămîn de pe urma lui Cézanne mai bine de 800 de pînze, vreo 350 de acuarele şi cam tot atîtea desene. În catalogul operei lui Cézanne, Lionello Venturi atribuie vreo 350 de pînze perioadei debuturilor (pînă în 1871); 160 perioadei zise impresioniste (1872–1877); 260 perioadei zise constructiviste (1878–1887) şi 250 aceleia zise sintetice (1888–1906). Ostilitatea pe care o stîrnise opera lui Cézanne nu a dispărut decît încetul cu încetul. În schimb, influenţa exercitată de această operă s-a dovedit curînd foarte adîncă. Avea să fie pe cît de trainică, pe atît de întinsă. De fapt, nu e nicidecum exagerat să spunem că opera lui Cézanne a hrănit cele mai multe din marile curente artistice ale timpului nostru. Foviştii, ca şi cubiştii s-au recunoscut învăţăcei ai maestrului din Aix. De la Braque la Matisse, de la Vlaminck la Picasso, de la Modigliani la Marquet, Derain, André Lhote sau Delaunay, cîţi pictori i-au simţit influenţa! Şi, la urma urmei, cîte lecţii diverse, deosebite, n-au fost scoase din învăţătura lui! O dovadă a importanţei pe care a căpătat-o Cézanne în cei cincizeci de ani de după moartea lui, va fi găsită în tabloul cronologic următor, unde au fost fixate evenimentele mai de seamă ale destinului său postum.

CRONOLOGIE ŞI CONCORDANŢE

1906 – Cronicarul ziarului *Le Memorial d'Aix* scrie a doua zi după moartea lui Cézanne: «Aş vrea ca oraşul Aix să-şi amintească de Cézanne, ale cărui pînze se află la Paris, la muzeul Luxembourg, la Berlin şi în marile colecţii ale Europei, dar din a cărui operă nici Aix, nici Marsilia nu posedă cea mai neînsemnată schiţă. Păcat. Ar fi fost un prilej să aducem un omagiu tardiv şi atît de meritat memoriei unui pictor a cărui faimă creşte mereu… Aşa cum păstrăm manuscrise de ale lui Zola, la fel ar trebui să putem arăta vizitatorilor frumosului nostru muzeu că nu sîntem nici nişte ingraţi, nici nişte ignoranţi, nici nişte sectari, nici nişte înapoiaţi şi că, atunci cînd unul dintre compatrioţii noştri face cinste oraşului nostru, oraşul la rîndul său are grijă să-i păstreze amintirea.»

Octombrie-noiembrie: zece pînze de Cézanne sînt expuse la Salonul de Toamnă. Emile Bernard pune să se slujească la biserica Notre-Dame de Lorette din Paris o liturghie pentru Cézanne.

1907 – Martie: La licitaţia Viau, nişte *Fructe* sînt adjudecate la 19.000 de franci.

Iunie: expoziţia *Acuarele de Cézanne* (79 de lucrări) la galeria Bernheim-Jeune din Paris.

Octombrie: retrospectiva Cézanne (56 de tablouri) la Salonul de Toamnă. În urma unui raport al lui Léonce Bénédite, conservatorul muzeului Luxembourg, statul refuză donaţia picturilor lui Cézanne care decorează pereţii de la Jas de Bouffan, donaţie oferită de domnul Granel, noul proprietar al conacului.

Moartea lui Numa Coste.

1908 – Moartea lui Victor Leydet.

1909 – Moartea doctorului Gachet.

1910 – Ianuarie: expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune.

1911 – Moştenirea lăsată de către Isaac de Camondo muzeului Luvru, cuprinzînd mai multe lucrări de Cézanne: *Casa Spînzuratului, Jucătorii de cărţi, Vaza albastră,* naturi moarte, acuarele.

1913 – Iunie: la licitaţia colecţiei Marezell de Nèmes, *Bufetul* atinge 40.000 de franci şi *Băiatul cu vestă roşie 56.*000 de franci.

1914 – Ianuarie: expoziţie Cézanne (30 de pînze) la Bernheim- Jeune. Cézannii din moştenirea Camondo întră la Luvru. În legătură cu aceasta, se poate citi în revista *L'Illustration,* din 18 iulie, următoarea apreciere a lui Gustave Babin: «El (domnul de Camondo) poseda din opera lui Cézanne singurul peisaj acceptabil pentru nişte ochi sinceri. *Casa Spînzuratului,* poate că singurul unde orizontul e orizontal, pereţii sînt verticali, în sfîrşit, singurul care nu e «cu totul strîmb», ceea ce era în ochii lui J.K. Huysmans meritul cel mai de seamă al Cézannilor. Dar Camondo avea deasemenea, în deplină proprietate, o schiţă cu nişte *Jucători de cărţi* – pe care unele gazete serioase îi califică drept «celebri» – cîteva alte schiţe caraghioase de acelaşi pictor, precum şi un Van Gogh, nu prea trăsnit. Mai cumpărase lucrări ale unor mari artişti ca Manet, pînze care nu vor fi socotite niciodată nişte capodopere, dar pe care literatura – sau numai critica de artă – le-a ridicat în slavă: mă gîndesc la *Lola.»*

1916 – Moartea lui Villevieille.

1917 – Moartea lui Degas, a lui *Rodin.*

1918 – Moartea lui Baptistin Baille.

1919 – Februarie: la licitaţia Octave Mirbeau, *În fundul*

rîpei e adjudecat la 41.000 de franci. *Moartea lui Renoir.*

1920 – Martie: la licitaţia S. Sévadjian o scenă la scăldat e adjudecată la 84.100 de franci.

Decembrie: expoziţie Cézanne (33 de picturi, acuarele şi desene) la Bernheim-Jeune, Muzeul Luvru cumpără *Plopii.*

1921 – Februarie-martie: expoziţie Cézanne la Kunsthalle din Basel.

Noiembrie-decembrie: expoziţia Cézanne la P. Cassirer din Berlin.

Moartea lui Joachim Gasquet.

1922 – Decembrie: expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune.

1923 – În urma propunerii pictorului Emile Lombard, consilier municipal al oraşului Aix, şoseaua des Lauves, devine şoseaua Paul Cézanne.

1924 – Martie: expoziţie Cézanne la Bernheim-Jeune.

Moartea lui Isidore Baille.

1925 – Iunie: la licitaţia Maurice Gangnat, *Pinul din Montbriant* e adjudecat pentru suma de 528.000 de franci. Charensol în revista *L'Art Vivant* (1 decembrie) povesteşte astfel o vizită pe care o făcuse de curînd la muzeul din Aix: «Mă apropiai s-o întreb pe portăreasă unde se află tablourile de Cézanne; ea mă privi cu un adînc dispreţ: «Şi dumneata, care va să zică» îmi spuse dînd din umeri – Şi adăugă: «Nu domnule, nu ţinem aici *de alde astea».*

1926 – Iunie: retrospectivă Cézanne (58 de picturi, 99 de acuarele) la Bernheim-Jeune. O societate Paul Cézanne e întemeiată la Aix. *Moartea lui Monet. Moartea lui Pontier.*

1927 – Un Cézanne *(Paul Alexis, citindu-i lui Zola)* e descoperit în podul casei Zola de la Médan.

Moartea lui Guillaumin.

1928 – Ianuarie: expoziţie Cézanne la galeria Wildenstein din New-York.

Pînzele din moştenirea Caillebotte intră la Luvru.

1929 – Expoziţie Cézanne (43 de tablouri) la galeria Pigalle din Paris. Auguste Pellerin lasă moştenire Luvrului trei naturi moarte de Cézanne.

Octombrie: un monument închinat lui Cézanne, datorit dălţii lui Maillol, e înălţat la Paris în grădina Tuilleries.

1930 – La moartea doamnei Zola, au fost găsite printre hîrtiile romancierului optzeci de scrisori ale lui Cézanne.

1931 – Mai: expoziţie Cézanne la Bernheim-jeune.

1933 – Noiembrie-decembrie: acuarele de Cézanne sînt expuse la G. Seligmann din New-York.

1934 – Noiembrie-decembrie: expoziţie Cézanne la Pensylvania Museum Of Art din Filadelfia.

1935 – Iunie: expoziţie *Acuarele şi Scene la scăldat de Cézanne,* la galeriile Renou şi Colbe din Paris.

Iulie: expoziţie Cézanne la Reid şi Lefèvre din Londra.

1936 – Primăvară: expoziţie Cézanne (184 de lucrări) la muzeul Orangerie din Paris.

August-octombrie. Expoziţie Cézanne (173 de lucrări) la Kunsthalle din Basel.

Noiembrie-decembrie: expoziţie Cézanne (30 de tablouri) la New-York, în sala Bignou. Un colecţionar american cumpără *Jucătorii de cărţi* plătind 240.000 de dolari (în francii de pe vremea aceea vreo cinci milioane). Lionello Venturi publică catalogul opere lui Cézanne.

1937 – Iunie: expoziţie Cézanne (29 de picturi şi nişte acuarele) la galeriile Reid şi Lefèvre din Londra.

Iunie-octombrie: expoziţie *Maestrul independent Paul Cézanne* (85 de lucrări) la Salonul Independenţilor.

Septembrie-octombrie: expoziţie Cézanne la Museum of Art din San Francisco. Expoziţie Cézanne (30 de tablouri) la Londra, în sala Lefevre. John Rewald publică *Corespondenţa* lui Cézanne.

1938 – Aprilie: expoziţie *Cîteva acuarele de Paul Cézanne* la Bernheim-Jeune.

Noiembrie-decembrie: expoziţie *Desene de Cézanne* la galeria Henriette din Paris.

1939 – Centenarul naşterii lui Cézanne e sărbătorit prin numeroase publicaţii şi diverse expoziţii.

Februarie-aprilie: expoziţie Cézanne (35 de lucrări) la galeria Paul Rosenberg din Paris.

Aprilie: expoziţie Cézanne la Londra în sala Rosenberg şi Heft.

Mai: expoziţia *Reproduceri şi cărţi despre Cézanne* la galeria Magne din Paris.

Mai-iunie: expoziţia: *Omagiu lui Cézanne* la Bernheim-Jeune.

Iunie-iulie: expoziţia *Centenarul lui Cézanne* (46 de tablouri, 30 de acuarele, 20 de desene) la Londra în sălile Wildenstein. Expoziţia *Centenarul Pictorului Independent Paul Cézanne* (24 de pînze, 38 de acuarele şi desene) la Societatea Artiştilor Independenţi din Paris.

Noiembrie-decembrie: expoziţia *Centenarul lui Cézanne* la Mary Harriman, din Londra. Expoziţia *Centenarul Lui Paul Cézanne* (42 de tablouri, 17 acuarele, 20 de desene, autografe, amintiri, fotografii) la muzeul din Lyon. Expoziţia *Cézanne* la galeria Wildenstein din New-York. În Franţa, administraţia P.T.T. Pune în vînzare un timbru cu efigia lui Cézanne. La Aix, cu prilejul centenarului, Marcel Provence îi cere bătrînului vizitiu al lui Cézanne să-şi înhame caii la birjă şi să mai facă odată

drumul spre Tholonet.

Moartea lui Ambroise Vollard, a cărui avere ar atinge un miliard de franci.

1940 – Februarie: expoziţia *Desene de Cézanne* la galeria Henriette din Paris.

Aprilie: expoziţia *Acuarele de Cézanne* la galeria Bignou din Londra.

1941 – Moartea lui Emile Bernard.

1942 – Decembrie: la licitaţia Georges Viau, *Valea Arcului cu Muntele Sainte-Victoire* e adjudecat pentru suma de *5.*000.000 de franci.

1943 – Moartea lui Maurice Denis.

1944 – Moartea lui K.X. Russel.

1947 – *Ianuarie-februarie:* expoziţia *Influenţa lui Cézanne,* 1908–1911, la Galerie de France, din Paris.

Februarie-martie: expoziţie Cézanne la Art Museum din Cincinati.

Aprilie: expoziţie Cézanne (88 de tablouri) la galeria Wildenstein din New-York. Un anonim donează Luvrului un autoportret de Cézanne.

1951 – Donaţia făcută de Paul Gachet Muzeelor naţionale ale Franţei, cuprinzînd trei pînze de Cézanne: *O Olimpie modernă, Casa doctorului Gachet la Auvers-sur-Oise, Micul Delft şi Flori,* precum şi numeroase amintiri de la Cézanne.

1952 – Februarie-martie: expoziţie Cézanne (127 de lucrări) la Art Institute din Chicago.

Aprilie-mai: aceeaşi expoziţie la Metropolitan Museum din New-York.

Mai: la licitaţia Cognac, un peisaj de Cézanne e adjudecat la preţul de 20.000.000 de franci şi o natură moartă la 33.000.000 de franci.

1953 – Iulie-septembrie: expoziţie Cézanne (24 de picturi, 2*6* de acuarele şi desene) la Aix-en-Provence, Nisa şi Grenoble.

Iunie-septembrie: expoziţia Monticelli şi Baroul provensal (23 de Cézanni) la Orangerie.

1954 – Iulie: Ambasada Statelor-Unite predă în mod oficial Academiei din Aix casa de pe şoseaua des Lauves (casa Cézanne) cumpărată graţie unei subscripţii americane.

Vara: expoziţia *Omagiu lui Cézanne* la Orangerie.

Septembrie-octombrie: expoziţie Cézanne (65 de pînze) la Tate Gallery din Londra. O societate Paul Cézanne ia fiinţă la Paris. O nouă donaţie Paul Gachet făcută muzeelor naţionale şi cuprinzînd patru pînze de Cézanne: *Buchet de dalii galbene, Răspîntie pe strada Rémy, Uneltele mărunte ale lui Cézanne, Mere verzi.*

1955 – Iulie: cîţiva supravieţuitori ai lui Cézanne se adună în atelierul din şoseaua des Lauves şi-şi deapănă acolo amintirile.

1956 – S-au împlinit cincizeci de ani de la moartea lui Cézanne.

1958 – În octombrie, la licitaţia Goldschmidt care are loc la Londra, *Merele mari* sînt adjudecate pentru 99.000 lire sterline (1.060.000 de franci noi), iar *Băiatul cu vesta roşie,* pentru 220.000 lire sterline (2.580.000 de franci noi). Această ultimă licitaţie face din Cézanne pictorul modern «cel mai scump din lume».

1959 – noiembrie, la Londra, *Ţăranul în bluză albastră* e adjudecat pentru suma de 145.000 lire sterline (2 milioane de franci noi).

BIBLIOGRAFIE

Ne-au rămas de la Cézanne cam peste două sute de scrisori, pe care John Rewald le-a adunat într-un volum (Paul Cézanne, *Correspondance,* Grasset, Paris, 1937). În afară de acestea, o scrisoare inedită către Louis Leydet a fost publicată de Jean Royère în noiembrie 1915, într-un articol asupra lui Louis Leydet, apărut în *L'Amour de l'Art,* două scrisori adresate lui Octave Maus au fost înserate de Lionello Venturi în *Les Archives de l'Impressionnisme* (Durand-Ruel, Paris-New York, 19)9), iar o scrisoare inedită către Achille Emperaire a fost publicată de Victor Nicollas lui *Achille Emperaire* (Aix-en-Provence, 1953). (La această corespondenţă se cuvine să adăugăm numeroase scrisori ale unor contemporani, trimise lui Cézanne sau prietenilor şi cunoştinţelor sale. Ele sînt o preţioasă sursă de informaţii, şi mai ales: scrisorile lui Zola, adunate în *Correspondance, Lettres de Jeunesse* (Charpentier, Paris, 1907) şi *Correspondance. Les Lettres et les Arts* (Charpentier, Paris, 1908); scrisorile adresate lui Zola de către Monet, Pissarro, Solari, etc. Aflate în păstrarea Cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Naţionale din Paris, sub cotele 24.150–24.524 ale fondului de noi achiziţii franceze; corespondenţa lui Camille Pissarro: *Lettres à son fils Lucien* (Albin Michel, Paris, 1950); scrisorile lui Marion către Morstatt, publicate de Alfred Barr (în *Gazette des Beaux-Arts,* ianuarie 1937); acelea ale lui Achille Emperaire publicate de John Rewald (în *l'Amour de l'Art,* mai 1938; acelea ale lui Renoir către Durand-Ruel publicate de Lionello Venturi în *Les Arhives de l'Impressionnisme* etc.

Pe de altă parte, avem un oarecare număr de mărturii contemporane (Emile Zola a evocat tinereţea sa şi pe aceea a prietenilor săi Cézanne şi Baille în *La Confession de Claude,* în *Nouveaux Contes à Ninon, în Documents littéraires* (Capitolul: Alfred de Musset), în *Nos auteurs dramatiques* (capitolul: Victor Hugo); a vorbit de plimbările sale cu Cézanne prin împrejurimile Parisului în *Aux Champs* (capitolul: *Le Bois)* care formează împreună cu alte texte volumul intitulat: *Le Capitaine Buric.*

Elemente utile de informaţie, care nu trebuie însă folosite decît cu prudenţă, mai pot fi scoase din lucrările de imaginaţie ale lui Zola, în primul rînd, bineînţeles, din *L'Œuvre,* dar şi din multe altele. Se regăsesc acolo, mai mult sau mai puţin transpuse, personaje pe care Cézanne le-a frecventat, evenimente în care a fost amestecat, peisaje care i-au fost familiare. Astfel, în *La Conquête de Plassans* sub cîteva trăsături ale lui François Mouret e înfăţişat Louis-Auguste Cézanne; Solari e schiţat în *La Fortune des Rougon* (Silvère); Claude Lantier din *L'Œuvre* apare pentru întîia oară în *Le Ventre de Paris;* Gabrielle Meley l-a inspirat pe Zola, într-o măsură dificil de precizat, în crearea personajului *Madeleine Férat;* şederea la Bennecourt se afla la originea povestirii *Une Farce ou Bohèmes en villégiature* publicată în 1887–1888 în *Anthologie contemporaine des Ecrivains français et belges* (această povestire, neadunată în volum cît a trăit Zola, figurează în ediţia *Œuvres Complètes);* romancierul a descris peisajul din Tholonet în *La Faute de l'abbé Mouret,* iar pe cel din Estaque în *Nais Micoulin* etc.

Din acest punct de vedere, notele de lucru ale lui Emile Zola, pe care ni le pun la îndemînă numeroase izvoare, sînt preţioase nu numai pentru a ne călăuzi în acest labirint,

dar chiar pentru valoarea lor în sine, căci adeseori sînt foarte precise; ele se află la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Naţionale din Paris, sub cotele 10.265–10.355 ale fondului de noi achiziţii franceze. De altfel, unele dintre acestea au fost publicate în ediţia *Œuvres Complètes d'Emile Zola* în cincizeci de volume (François Bernouard, Paris, 1927–1938), îmbogăţite cu notele şi corecturile datorite lui Maurice Le Blond şi indispensabilă oricărui studiu serios.

Alte mărturii directe ne sînt aduse de:

ALEXIS (Paul): *Emile Zola, Notes d'un ami* (Charpentier, Paris, 1882).

BERNARD (Emile): *Paul Cézanne* (în *L'Occident,* iulie 1904) – *Julien Tanguy dit le «Pere Tanguy»* (în *Mercure de France, 16* décembre 1908) – *Souvenirs sur Paul Cézanne et Lettres (Societé de Trente,* Paris, 1912) – *Une Conversation avec Cézanne* (în *Mercure de France,* 1 ianuarie 1920) – *Souvenirs sur Paul Cézanne (Michel,* Paris 1925) – *Lettres inédites du peintre Emile Bernard à sa femme à propos de la mort de son ami Paul Cézanne* (în *Art-Documents,* iunie 1953) – *Une lettre inedite du peintre Emile Bernard à sa mère à propos de sa premiere visite à Paul Cézanne* (în *Art-Documents* noiembrie 1954) – *L'Aventure de ma Vie* (manuscris inedit). — *La Vérité sur Cézanne* (manuscris inedit); *Une opinion de Cézanne* (manuscris inedit).

BERNARD (Emile) (Doamna): *Souvenirs sur mon séjour à Aix-en- Provence auprès de Paul Cézanne en 1904 avec Emile Bernard* (manuscris inedit).

BERNHEIM DE VILLERS (Gaston): *Linie Tales of Great Artists* Quatre-Chemins-Editions Paris, E. Weyhe, New York, 1949) *Borély (Jules): Cézanne à Aix* (în *L'Art Vivant,* 1 iulie, 1926). *Camoin Charles: Souvenirs sur Paul Cézanne* (în *L'Amour de l'Art,* ianuarie 1921).

DENIS (Maurice): *Cézanne* (în *L'Occident,* septembrie 1907) republicat în *Théories (Bibliothèque de l'Occident,* Paris, 1912). *L'influence de Cézanne* (în *L'Amour de l'Art,* decembrie 1920) republicat în *Nouvelles Théories* (Rouart et Watelin, Paris, 1922). *Le Dessin de Cézanne* (în *L'Amour de l'Art,* februarie 1924) – Préface au Catalogue de l'exposition *Centenaire du Peintre indépendant Paul Cézanne* (Société des Artistes indépendants. Paris, 17 martie – aprilie 1939) – *L'Aventure posthume de Cézanne* (în *Prométée,* iulie 1939).

DUNOYER DE SEGONZAC (A): *Du Musée de l'Acropole au Musée Dupuytren* (în *Le Figaro littéraire,* 2 aprilie, 1955.

GASQUET (Joachim): *Cézanne* (Bernheim-Jeune, Paris, 1921).

GASQUET (Marie): *Biographie de Joachim Gasquet* în JOACHIM GASQUET: *Des Chants, de l'Amour et des Hymnes* (Flammarion, Paris, 1928).

GEFFROY (Gustave): *Claude Monet, sa vie, son Œuvre* (Crès, Paris, 1924).

JALOUX (Edmond): *Fumées dans la Campagne* (La Renaissance du Livre, Paris, 1918) – *Souvenirs sur Paul Cézanne* (în *L'Amour de l'Art,* decembrie 1920): *Cézanne* (în *Marianne,* 22 februarie 1939). *Les Saisons litteraires,*

1896–1903 (Librairie de l'Université, Fribourg, 1942).

JOURDAIN (Francis): *A propos d'un peintre dificile: Cézanne* (în *Arts de France,* 1946, N. *5)* – *Cézanne* (Braun et Cie, Paris, 1948) – Cé*zanne* (Braun et Cie, Paris, 1950) – *Sans remords ni rancune* (Corréa, Paris, 1953).

LARGUIER (Léo: *Le Dimanche avec Paul Cézanne* (L'Edition, Paris 1925) – *En compagnie des vieux peintres* (Albin Michel, Paris, 1927) – *Cézanne ou le Drame de ta Peinture* (Denoël et Steele, Paris 1936 – *Cézanne ou la Lutte avec l'Ange de la Peinture* (Julliard Paris, 1947).

OSTHAUS (Karl-Ernst): *Dernière Visite à Cézanne* (în *Marianne,* 22 februarie 1939).

RIVIÈRE (Georges): *Renoir et ses Amis* (Floury, Paris, 1921). *Le Maître Paul Cézanne* (Floury, Paris, 1923). — *Cézanne, le Peintre solitaire* (Floury, Paris, 1933).

RIVIÈRE (R.P.) et SCHNERB (J.F.): *L'Atelier de Cézanne* (în *La Grande Revue,* decembrie 1907).

ROYÉRE (Jean): *Sur Paul Cézanne* (în *La Phalange,* 15 noiembrie 1906) – *Louis Leydet* (în *L'Amour de l'Art,* noiembrie 1925) – *Un Aixois, Joachim Gasquet (Souvenirs d'Enfance)* în *Le Memorial d'Aix, (*5 decembrie, 1929) – *Frontons* (Editions Seheur, Paris, 1932).

SOUCHON (Paul): *Emmanuel Signoret* (La Couronne littéraire, Paris 1950).

VIVES APY (CK): *Le Peintre aixois Cézanne* (în *Le Mémorial d'Aix,* 16 februarie 1911).

VOLLARD (Ambroise): *Cézanne* (Vollard, Paris, 1914*)* –

Quelques Souvenirs (Préface au catalogue de l'exposition Cézanne à la galerie Pigalle, Paris, 1929). — *Souvenirs d'un Marchand de Tableaux* (Albin Michel, Paris, 1937) – *En écoutant Cézanne, Degas, Renoir* (Grasset, Paris, 1938).

Diferite texte, mai cu seamă articole de critică, apărute chiar în timpul vieţii lui Cézanne, au fost de asemenea folosite la elaborarea acestei biografii. Cele mai importante sau cele mai semnificative au fost citate chiar în cursul povestirii, indicîndu-li-se originea.

Repertoriul operei lui Cézanne a fost întocmit de Lionello Venturi într-o lucrare fundamentală: *Cézanne, son Art, son Œuvre* (Rosenberg, Paris, 1936). Acest catalog cuprinde 1.619 numere, din care mai bine de 800 privesc picturile (Vol. I: text; vol II: planşe).

Aceeaşi lucrare conţine o bogată bibliografie (561 de numere) pe care o întregeşte, pentru anii 1936–1947, volumul lui Bernard Dorival, *Cézanne* (Tisné, Paris, 1948): 220 de referinţe noi.

În lista ce urmează dăm titlul lucrărilor care constituie, alături de textele pomenite mai înainte, izvorul esenţial al biografiei de faţă:

AGNEL (G. Arnaud d') şi ISNARD (E.): *Monticelli, sa Vie et sa Œuvre* (Editions Occitania, Paris, 1926).

BAR (Alfred): *Cézanne d'apres les Lettres de Marion à Morstatt,* 1865–1868 (în *Gazette des Beaux-Arts,* ianuarie 1937).

BAZIN (Germain): *Cézanne et la Montagne*

Sainte-Victoire (în *L'Amour de l'Art,* decembrie 1938) – *Monticelli et ta Baraque provençale* (Edition des Musées nationaux, Paris, 1953).

BERHAUT (Marie): *La Vie et l'Œuvre de Caillebotte,* catalogue de l'exposition Caillebotte (Galerie Wildenstein Taris, 1951).

BERNEX (Jules): *Zola, Cézanne, Solari* (Les Cahiers d'Aix-en-Provence, apărut în toamna anului 1923).

BEUCKEN (Jean de): *Un portrait de Cézanne* (Gallimard, Paris, 1953).

BLÉMONT (Emile): *Net, ce sur Antony Valabrègue,* în *Valabrègue: L'Amour des Bois et des Champs* (Lemerre, Paris, 1902).

BOUCHOT-SAUPIQUE (Jacqueline): *Un Carnet de Croquis de Cézanne* (în *La Revue des Arts,* decembrie 1951).

BOYE (Maurice-Pierre): *Cézanne et Antony Valabrègue* (în *Beaux-Arts,* 28 august, 1936).

CASSOU (Jean): *Cézanne. Les Baigneuses* (Editions des Quatre-Chemins, Paris, 1947).

CATTAUI (Georges): *Le Centenaire de Cézanne. Pèlerinage à Aix-en-Provence* (în *Beaux-Arts,* 12 august 1938).

CÉZANNE. *Sketch Book owned by the Art Institute of Chicago* (Cart Valentin, New York, 1951).

CHAPPUIS (Adrien): *Dessins de Paul Cézanne* (Editions des Chroniques du Jour, Paris, 1938).

CHARENSOL: *Aix et Cézanne* (în *L'Art Vivant,* decembrie 1925).

COGNIAT (Raymond): *Cézanne* (Tisné, Paris, 1939).

COMBE (Jacques): *L'Influence de Cézanne* (în *La*

Renaissance, mai-iunie 1936).

COOPER (Douglas): *Au jas de Bouffan* (în *L'Oeil,* 15 februarie, 1955).

COQUIOT (Gustave): *Paul Ctfzanne* (Ollendorff, Paris, 1919) – *Les Independants* (Ollendorff, Paris, 1921).

COURTHION (Pierre): *Rencontre de Charles Camoin* (în *Art-Documents,* iulie, 1953).

DEFFOUX (Léon) şi ZAVIE (Emile): *Le Groupe de Médan* (Payot, Paris, 1920).

DIMIER (Louis): *Sur l'Epoque véritable du mot impressionnisme* (în *Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art français,* 1927).

DOITEAU (docteur Victor): *La curieuse Figure du Docteur Gache* (în *Aesculape,* august 1923 – ianuarie 1924).

DORIVAL (Bernard): *Les Etapes de la Peinture française contemporaine,* vol. 1 (Gallimard, Paris, 1943). — *Cézanne* (Tismé, Paris, 1948) – *Cézanne* (Hazan, Paris, 1952).

DUBUISSON (A.): *Les Echos du Bois sacré* (Les Presses Universitaires, Paris, 1924).

DURET (Théodore): *Monsieur Chocquet* (Préface au catalogue de la vente Chocquet, Paris, 1899.) – *Histoire des Peintres impressionnistes* (Floury, Paris, 1906).

DURET (Theodore), WERTH (Léon), JOURDAIN (Frantz), MIRBEAU (Octave): *Cézanne* (Bernheim-Jeune, Paris, 1914).

ELDER (Marc): *A Giverny chez Claude Monet* (Bernheim-Jeune, Paris, 1924).

FARON (Jean): *L'Ane de Cézanne* (în *Le Petit Var,* 2 martie 1938).

FAURE (Elie*): Les Constructeurs* (Crès, Paris, 1921) – *Cézanne* (Braun, Paris, 1936).

FERNAND-DEMEURE: *Martyre et Béatification de Saint Paul Cézanne* (în *La Grande Revue,* ianuarie 1939).

FLORISOONE (Michel): *Van Gogh et les Peintres d'Auvers chez le docteur Gachet* (în numărul special al revistei *L'Amour de l'Art* Paris, 1952).

FRANCASTEL (Pierre): *L'Impressionnisme (Les Belles-Lettres* Paris, 1937).

FRY (Roger): *Le Développement de Cézanne* (în *L'Amour de l'Art,* décembre 1926).

GACHET (Paul): *Cézanne à Auvers. Cézanne graveur.* (Les Beaux- Arts, Paris, 1952).

Gauthier (MAXIMILIEN): *Le Comte Armand Doria* (în *L'Information Artistique,* aprilie 1955).

GEORGE (Waldemar): *Aquarelles de Cézanne* (Editions des Quatre Chemins, Paris, 1926).

GOWING (Lawrence): Préface au catalogue de l'exposition Cézanne à la Tate Gallery de Londres, 1914.

GUERRY (Liliane): *Cézanne et l'Expression de l'Espace* (Flammarion, Paris, 1950).

HUYGHE (René): *Cézanne* (Editions d'Histoire et d'Art, Paris 1936) – *Paul Cézanne, un caractere et une vie* (în *Le Jardin des Arts,* noiembrie, 1954).

HUYGHE (René) şi REWALD (John): *Cézanne* (număr special a revistei *L'Amour de l'Art,* mai 1936).

IMBOURG (Pierre): *Cézanne et ses Logis à Paris* (în

Beaux-Arts, 20 ianuarie 1939).

ISIDORE BAILLE (în *Le Memorial d'Aix,* 5 octombrie 1924).

JAMOT (Paul): *Cézanne* (în *La Renaissance,* mai-iunie 1936).

JEWELL (Edward-Alden): *Cézanne* (The Hyperion Press, New York 1944).

JOëTS (Jules): *Les Impressionnistes et Choquet* (în *L'Amour de l'Art,* aprilie 1935).

JOHNSON (Erle Loran): *Cézanne's Country* (în *The Arts,* New York, aprilie 1930). — *Cézanne's Composition* (University of California Press, Berkeley şi Los Angeles, 1946).

JOURDAIN (Frantz): *Le Salon d'Automne* (Les Arts et le Livre, Paris, 1926) – Vezi Duret.

JOURDAIN, Vayssière şi GASTINE: *Notice sur la Vie et les Travaux de A.—F. Marion* (în *Annales de la Faculté des Sciences de Marseille,* vol. XI, fascicola 1).

JUIN (Hubert): *Sur les pas de Paul Cézanne* (Librairie de l'Université, Aix-en-Provence, 1953).

KLINGSOR (Tristan-L.): *Cézanne* (Rieder, Paris, 1928).

LANOUX (Armand): *Bonjour, Monsieur Zola* (Amiotădumont, Paris, 1954).

LE BLOND-ZOLA (Denise): *Zola et Cézanne, d'après une Correspondance retrouvée* (în Mercure de France, ianuarie 1931). — *Emile Zola raconté par sa fille* (Fasquelle, Paris, 1931). — *Paul Alexis. Ami des Peintres, Boheme et Critique d'Art* (în *Mercure de France,* 1 martie 1939).

LE GOAZIOU (Alain): *Le «Pere Tanguy», compagnon de lutte des grands peintres du début du siècle* (Floury, Paris, 1951).

LEYMARIE (Jean): *L'Impressionnisme* (2 vol. Skira, Geneva, 1957).

LOEB (Pierre): *Voyages à travers la Peinture* (Bordas, Paris, 1945).

MACK (Gerth): *La vie de Paul Cézanne* (Gallimard, Paris, 1938).

MAGLIONE (André): *Monticelli intime* (Barlatier, Marseille, 1903).

MAUPASSANT (Guy de): *Emile Zola* (A. Quantin, Paris, 1883).

MAUS (Madeleine-Octave): *Trente années de luttes pour l'Art* (1884–1914) *(L'Oiseau Bleu,* Bruxelles, 1926).

MIRBEAU (Octave): *Le Pere Tanguy* (în *L'Echo de Paris.* 13 februarie 1894. — Vezi Duret.

NÉGIS (Andre): *Adolphe Monticelli, chîtelain des Nuées* (Grasset, Paris, 1920).

NICOLLAS (Victor): *Achille Emperaire* (Aix-en-Provence, 1953).

NOVITNY (Fritz): *Cézanne* (Editions du Phaidon, Paris, 1937).

PIA (Pascal): *Ambroise Vollard,* marchand et éditeur (în *L'Œil,* 15 martie 1955).

PROVENCE (Marcel): *Cézanne collégien* (în *Mercure de France,* 1 februarie şi 1 august 1925) – *Cézanne et ses Amis. Numa Coste* (în *Mercure de France,* 1 aprilie 1926). — *L'année cézannienne* 1933 (Editions du Feu,

Aix-en-Provence, 1934). — *L'Année cézannienne* 1935 (Editions du Feu, Aix-en-Provence, 1936). — *Les Cours Mirabeau, trois siècles d'histoire,* 165I-l951 (Editions du Bastidon, Aix-en-Provence, 1953).

RAIMBAULT (Maurice): *Une lettre de Cizanne à Joseph Huot* (în *Provincia, Revue de la Société de Statistique d'Histoire et d'Archéologie de Marseille et de la Provence,* (numerele din trimestrele 3 şi 4 – 1937).

RAYNAL (Maurice): *Cézanne* (Editions de Cluny, Paris, 1936). — *Cézanne* (Skira, Geneva, 1939). — *Cézanne* (Skira, Geneva, 1954).

REBATET (Lucien): *Le Cœur et l'Esprit de Cézanne* (în *Revue universelle,* 15 iunie 1936).

REWALD (John): *Cézanne au Louvre* (în *L'Amour de L'Art,* octombrie 1935). — *Cézanne et Zola* (Sedrowski, Paris, 1956). — *Une Copie par Cézanne d'après le Greco* (în *Gazette des Beaux-Arts,* februarie 1936). — *Cézanne et son Œuvre* (în *L'Art sacré,* numărul special asupra lui Cézanne, 1936). — *A propos du Catalogue raisonné de l'œuvre de Paul Cézanne et de la chronologie de cette œuvre* (în *La Renaissance,* martie-aprilie 1937). — *Achille Emperaire, ami de Paul Cézanne* (în *L'Amour de l'Art,* mai 1938) – *Paul Cézanne: New Documents for the Years 1870–1871* (în *The Burlington Magazine,* aprilie 1939). — *Cézanne, sa vie, son œuvre, son amitié pour Zola* (Albin Michel, Paris, 1939). — *Paul Cézanne: carnets de dessins, préface et catalogue raisonné* – (Quatre-Chemins – Editart, Paris, 1951). — *Un Article inédit sur Paul Cézanne en 1870* (în *Arts 11* iulie 1954). — *Histoire de l'Impressionnisme* (Albin Michel, Paris, 1955).

REWALD (John) şi HUYGHE (René): vezi *Huyghe.*

REWALD (John) şi MARSCHUTZ (Léo): *Cizanne au Chîteau Noir* (în *L'Amour de l'Art,* ianuarie 1935). — *Cézanne et la Provence* (numărul special al revistei *Le Point,* august 1936).

REY (Robert): *La Peinture Française à la fin du XIXe stièle. La Renaissance du sentiment classique* (Les Beaux-Arts, Editions d'Etudes et de Documents, Paris, 1931)

RILKE (Rainer-Maria): *Lettres sur Cézanne* (Corria, Paris, 1944).

ROGER-MARX (Claude): *Le Paysage français de Ccrot à nos jours* (Editions d'Histoire et d'Art, Paris, 1952).

ROGER-MILÈS (L.) *La Collection Chocquet* (Préface au catalogue de la vente Chocquet, Paris, 1899).

SALMON (André): *Cézanne* (Stock, Paris, 1923).

SAN LAZZARO (G. Di): *Paul Cézanne* (Editions des Chroniques du Jour, Paris, 1936).

SCHMIDT (Georg): *Aquarelles de Paul Cézanne* (Editions Holbein, Bale, 1952).

SILVESTRE (Armand): *Au Pays des Souvenirs* (À la Librairie illustrée, Paris, 1892).

STERLING (Charles): *Cézanne et les Maîtres d'autrefois* (în *La Renaissance,* mai-iunie 1936).

TABARANT (A.): *Le Peintre Caillebotte et sa Collection* (în *Le Bulletin de la Vie Artistique,* I august 1921) – *Quelques Propos sur Cézanne* (în *Le Bulletin de la Vie Artistique,* 1 martie 1924). — *Manet et ses Œuvres* (Gallimard, Paris, 1947).

TOLNAY (Charles de): *Cézanne et la Peinture en Europe* (în *La Renaissance,* mai-iunie 1936).

TOULOUSE (docteur Edouard): *Emile Zola* (Société des Editions scientifiques, Paris, 1896).

TOURETTE (Jean): *J'ai découvert des esquisses inconnues de Cézanne* (în *Les Lettres Françaises,* 28 august, 1912).

VAUDOYER (Jean-Louis): *Beautés de la Provence* (Grasset, Paris, 1926) – *Les Peintres Provençaux de Nicolas Froment à Paul Cizanne* (La jeune Parque, Paris, 1947).

VAUXCELLES (Louis): *Ambroise Vollard, curieux homme* (în *Beaux-Arts,* 28 iulie 1939).

VENTURI (Lionello): *Sur les dernières années de Cézanne* (în *Minotaure,* 1936). — *Les Archives de l'Impressionnisme* (Durand-Ruel, Paris-New. York, 1939). — *De Manet à Lautrec* (Albin Michel, Paris, 1953).

VÉRANE (Léon): *Humilis, Poète errant* (Grasset, Paris, 1929).

VERGNET-Ruiz (J.): *Cézanne et l'impressionnisme* (în *La Renaissance,* mai-iunie 1936).

WERTH (Léon): vezi *Duret.*

SUMAR

CUVÎNTUL AUTORULUI

PROLOG

PARTEA ÎNTÎI

O VOCAŢIE
1839–1862
I. Cutiuţa cu acuarele
II. Liceul şi prietenia
III. «Şi eu sînt pictor»
IV. Mansardele Parisului
V. «Dorinţa noastră n-are leac»

PARTEA A DOUA

ANII DE NEASTÎMPĂR
1862–1872
I. Prînzul la iarbă verde
II. Căutări
III. Bătălii
IV. Visează tablouri imense
V. Liniştea mării

PARTEA A TREIA

PICTORUL BATJOCORIT
1872–1882
I. Malurile rîului Oise

II. Publicul
III. Huiduielile şi tăcerea
IV. Vijelii
V. Resemnare

PARTEA A PATRA

MUNTELE SAINTE-VICTOIRE
1882–1893
I. «Singurătatea, iată de ce sînt vrednic.»
II. Clopotniţa din Gardaune
III. Claude Lantier
IV. Pinul cel mare

PARTEA A CINCEA

LIRISMUL SERII
1893–1906
I. Ambroise Vollard
II. Primăverile pămîntului
III. Bătrîna cu mătănii
IV. Moşneagul din strada Bulegon
V. Ultimul anotimp

DESTINUL POSTUM

CRONOLOGIE ŞI CONCORDANŢE

BIBLIOGRAFIE